

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ÇAĞDAŞ UYGUR TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE
TÜRKÇESİNDEKİ ORTAK KELİMELEİN FONETİK VE
MORFOLOJİK BAKIMDAN İNCELENMESİ**

**Tezi Hazırlayan
Dilber İLİMLİ USUL**

**Tezi Yöneten
Prof. Dr. Metin KARAÖRS**

**Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

Temmuz 2008

KAYSERİ

Bu çalışmamı, doğmuş olduğu toprakları küçük yaşta bırakmak zorunda kalan vatandaşın kokusunu unutmuz, Mehmet Sıddık kızı Sahip Camal Hammefendi'ye (anneme) ve bütün Uygur Türklerine ithaf ediyorum.

Prof.Dr.Metin KARAÖRS danışmanlığında Dilber İLİMLİ USUL tarafından hazırlanan “Çağdaş Uygur Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki Ortak Kelimelerin Fonotik ve Morfolojik Bakımından İncelenmesi) ” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında **yüksek lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

11 /09 / 2008

JÜRİ:

Danışman :Prof.Dr.Metin KARAÖRS

Üye : Prof.Dr.Nevzat ÖZKAN

Üye : Prof.Dr.İsmail GÖRKEM

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ~~19.09.2008~~ tarih ve ~~45~~ sayılı kararı ile onaylanmıştır.

~~19~~ / ~~09~~ / 2008

Prof.Dr. Kerim TÜRKMEN
Enstitü Müdürü

ÇAĞDAŞ UYGUR TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ ORTAK KELİMELERİN FONETİK VE MORFOLOJİK BAKIMDAN İNCELEMESİ

Dilber İLİMLİ USUL

ÖZET

Çağdaş Uygur Türkçesi, Doğu Türkistanda eski Uygur Türkçesi'nin zaman içindeki çeşitli gelişmelerine ve değişmelerine bağlı olarak şekillenmiş, 1930'lu yıllardan sonra Çağatay Türkçesi geleneğinden farklılaşarak ortaya çıkmış Türk yazı dilidir. Çağdaş Uygur Türkçesi, bugün özellikle Orta-Asyada Türkistan adını verdiğimiz çok geniş bir coğrafyada büyük bir Türk nüfusu tarafından kullanılmaktadır.

Çağdaş Uygur Türkçesi'nin ve Türkiye Türkçesi'nin dil mantığı açısından günümüze kadarki gelişimini ve ses olaylarındaki değişimini göstermek ve çok az farklılıkları bulunan ortak kelimeleri fonetik ve morfolojik bakımdan incelemek konumuzun amacını teşkil etmiştir. Çalışmamızda sayısız ortak Türkçe kelime bulunmuş ve üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Türkiye Türkçesi ve Uygur Türkçesi ile ilgili sözlükler ana kaynaklarımızı, Uygur Türkçesi ile yazılmış çeşitli eserler ise örneklendirmede başvuru kaynaklarımızı oluşturmuştur. Kelimelerin telaffuzunda doğru teşhisler koymamız için Uygur Türkçesi konuşan ve bu alanda çalışmalar yapmış kişiler en güvenilir tanıklarımızdır.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Uygur Türkçesi'nin ve Türkiye Türkçesi'nin ortak ses ve şekil özelliklerini içermektedir. İkinci bölümde ise ortak kelimeler açıklamalarıyla karşılıklı olarak gösterilmiştir. İkiye ayrılmış sayfa düzeninde Uygur Türkçesi ile Türkiye Türkçesi'ndeki bütün isimler (bitki, hayvan ve ülke isimleri dahil), fiiller, sıfatlar, edatlar, zarflar, zamirler, isim-fiiller, zarf-fiillerin kullanımları ve biçimleri tek tek ele alınmıştır.

Sonuç olarak Uygur Türkçesi'nin ve Türkiye Türkçesi'nin yakın akraba dil olduğu kanısına bir kez daha ulaşılmış ve örneklerle ıspatlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil, morfoloji, fonetik, ses, kelimeler.

PHONETICALLY AND MORPHOLOGICAL ANALYSE OF COMMON WORDS IN MODERN UIGHUR TURKISH AND TURKEY’S TURKISH

Dilber İLİMLİ USUL

ABSTRACT

Modern Uighurian Turkish is a written Turkish language which has changed from the tradition of Cagatay Turkish starting from the 1930s. The language used in eastern Turkistan is the continuation of the changed and developed version of the old Uighurian Turkish. Modern Uighurian Turkish is used today by especially a very big population in a very large geography called Turkistan in middle Asia.

The aim of this study was to analyze the phonetically and morphological of common words which have very little differences and to show the change of the vocal situations and the development of the language logic up until time of the modern Uighurian Turkish and Turkey’s Turkish. In this study numerous common Turkish words were found and studied in detail. The main resource of this study was Turkey’s Turkish and Uighurian Turkish dictionaries. The main resources contacted to show examples were various works written in Uighurian Turkish. Our most trustworthy witnesses were people who spoke and worked in this area using Uighurian Turkish with the most properly spoken pronunciation.

Our study consists of two parts. The first part includes the word formation and the common vocals of Uighurian Turkish and Turkey’s Turkish. In the second part, common words were presented with the definitions. The use and different forms of nouns (plants, animals and country names), verbs, adjectives, preposition, adverbs, pronouns, gerund, gerundium in Uighurian Turkish and Turkey’s Turkish were analyzed one by one on a page divided into two.

As a result, it was proved once again that Uighurian Turkish and Turkey’s Turkish are close relative languages and this fact was reinforced with examples.

Key Words: Language, morphological, phonetically, vocal, words.

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
KISALTMALAR ve SİMGELER	viii
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
UYGUR TÜRKÇESİ’NİN SES ÖZELLİKLERİ.....	8
1.1. SES ÖZELLİKLERİ VE OLAYLARI	8
1.1.1. Büyük Ünlü Uyumu	8
1.1.2. Küçük Ünlü Uyumu	9
1.1.3. Ünlü Değişmeleri	9
1.1.4. Ünlü düşmesi.....	12
1.1.5. Ünlü türemesi	12
1.1.6. Ünlü birleşmesi	12
1.1.7. Ünsüz uyumu	13
1.1.8. Ünsüz değişmeleri.....	13
1.1.9. Benzeşme	13
1.1.10. Benzeşmezlik	13
1.1.11. Sertleşme	13
1.1.12. Yumuşama	14
1.1.13. Diğer ünsüz değişmeleri.....	14
1.1.14. İkizleşme	16

1.1.15. Tekleşme	17
1.1.16. Ünsüz düşmesi	17
1.1.17. Ünsüz türemesi.....	17
1.1.18. Göçüşme.....	17
1.1.19. Hece kaynaşması	17
1.1.20. Hece düşmesi	18
1.2. UYGUR TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİ'NİN ORTAK EKLERİ	18
1.2.1. İsimden İsim Yapma Ekleri	18
1.2.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri.....	20
1.2.3. Fiilden İsim Yapma Ekleri.....	22
1.2.4. Fiilden Fiil Yapma Ekleri.....	26
1.3. GEÇİŞLİK EKLERİ	27
1.4. ÇOKLUK EKİ	28
1.5. İLGİ HALİ	28
1.5.1. Yükleme hali	28
1.5.2. Yönelme hali	28
1.5.3. Bulunma hali	29
1.5.4. Çıkma hali	29
1.6. VASITA HALİ	29
1.7. SEBEP HALİ	30
1.8. SORU EKİ	30

II. BÖLÜM

2.1. UYGUR TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ ORTAK KELİMELERİN KARŞILAŞTIRILMASI..... 31

A.....	32
B.....	77
C.....	136
Ç.....	137
D.....	170
E.....	176
Ê.....	188
F.....	211
G.....	212
Ğ.....	216
H -X.....	218
I.....	222
İ.....	223
J.....	240
Q.....	258
K.....	334
L.....	381
M.....	382
N.....	384
O.....	386
Ö.....	409

P	422
R.....	436
S	437
Ş	496
T	500
U.....	579
Ü.....	601
V.....	609
Y.....	610
Z	677
SONUÇ	678
UYGUR TÜRKÇESİ KONUŞAN BÖLGELERİN HARİTASI	685
KAYNAKLAR	686
ÖZGEÇMİŞ	691

KISALTMALAR ve SİMGELER

<i>alay</i>	alay yollu
<i>anat</i>	anatomi
<i>Ar.</i>	Arapça
<i>argo</i>	argo söz
<i>ask.</i>	askerlik
<i>astr.</i>	astronomi
<i>bağ.</i>	bağlaç
<i>biy.</i>	biyoloji
<i>bk.</i>	bakınız
<i>bl.</i>	bilişim
<i>bot.</i>	botanik
<i>bs.</i>	basım
<i>coğ.</i>	coğrafya
<i>çev.</i>	çeviren
<i>ç.</i>	çokluk
<i>dbl.</i>	dil bilgisi
<i>den.</i>	denizcilik
<i>-den</i>	<i>-den</i> durum ekiyle kullanılan fiil
<i>d.b.</i>	dil bilimi
<i>din. b.</i>	din bilgisi
<i>DLT</i>	Divanu Luğati't-Türk
<i>e.</i>	edat
<i>-e</i>	<i>-e</i> durum ekiyle kullanılan fiil
<i>ed.</i>	edebiyat
<i>eğt.</i>	eğitim
<i>ekon.</i>	ekonomi

<i>esk.</i>	eskimiş
<i>Far.</i>	Farsça
<i>fel.</i>	felsefe
<i>fiz.</i>	fizik
<i>fizy.</i>	fizyoloji
<i>geom.</i>	geometri
<i>haz.</i>	hazırlayan
<i>hkr.</i>	hakaret yollu
<i>hlk.</i>	halk ağzında
<i>huk.</i>	hukuk
<i>-i</i>	nesnesi <i>-i</i> durum eki alan fiil
<i>is.</i>	isim
<i>jeol.</i>	jeoloji
<i>kaba</i>	kaba konuşmada
<i>KB</i>	Kutadgu Bilig
<i>kim.</i>	kimya
<i>-le</i>	<i>ile</i> edatıyla kullanılan fiil
<i>man.</i>	mantık
<i>mat.</i>	matematik
<i>mdn.</i>	madencilik
<i>mec.</i>	mecaz
<i>meteor.</i>	meteoroloji
<i>mim.</i>	mimarlık
<i>min.</i>	mineroloji
<i>müz.</i>	müzik
<i>nsz.</i>	nesne almayan fiil
<i>öz.</i>	özel

<i>psikol.</i>	psikoloji
<i>sf.</i>	sıfat
<i>sin.</i>	sinema
<i>sos.</i>	sosyoloji
<i>sp.</i>	spor
<i>şaka</i>	şaka yollu
<i>T.</i>	Türkçe
<i>tar.</i>	tarih
<i>TDK</i>	Türk Dil Kurumu
<i>tek.</i>	teknik
<i>tekno.</i>	teknoloji
<i>tıp</i>	tıp
<i>tic.</i>	ticaret
<i>tiy.</i>	tiyatro
<i>tkz.</i>	teklifsiz konuşmada
<i>TTS</i>	Türkiye Türkçesi Sözlüğü
<i>TV.</i>	televizyon
<i>Üniv.</i>	Üniversite
<i>ünl.</i>	ünlem
<i>vb.</i>	ve benzerleri
<i>yar.</i>	yardımcı fiil
<i>yay.</i>	yayınlayan
<i>Yay.</i>	yayını
<i>zf.</i>	zarf
<i>zm.</i>	zamir
<i>zool.</i>	zooloji

ÖNSÖZ

Çağdaş Uygur Türkçesi, 1930'lu yıllardan sonra Çağatay Türkçesi geleneğinden farklılaşarak ortaya çıkmış Türk yazı dilidir. Doğu Türkistan'da eski Uygur Türkçesinin zaman içindeki çeşitli gelişmelerine ve değişmelerine bağlı olarak şekillenmiş bir devamı niteliğindedir. Bazı kaynaklarda Tarançi Türkçesi diye de adlandırılmaktadır. Çağdaş Uygur Türkçesi, bugün özellikle Orta Asya'da Türkistan adını verdiğimiz çok geniş bir coğrafyada, büyük bir Türk nüfusu tarafından kullanılmaktadır.

Yapmış olduğumuz tez çalışması, Çağdaş Uygur Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki ortak kelimelerin tamamı olmasa da önemli bir kısmının fonetik ve morfolojik bakımdan incelenmesi ve bir sözlük çalışması olarak ortaya konulmasıdır. Ele aldığımız bütün kelimelerin ses özelliklerinin tespit ve tahlilinin yanı sıra, özellikle Çağdaş Uygur Türkçesi ile ilgilenecekler ve öğrenecekler yardımcı olması ve ışık tutması düşüncesiyle tez örneklerle zenginleştirilmiştir.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır: Birinci bölüm Çağdaş Uygur Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin ortak ses ve şekil özelliklerini içermektedir. Ses özellikleri, Çağdaş Uygur Türkçesi açısından kısa, açık ve net olarak anlatılarak; Türkiye Türkçesindeki kullanımları, varsa ses bakımından farklılıkları açıklanmış, daha çok ortak ses olayları ve ekler üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde ise ortak kelimeler, açıklamalarıyla karşılıklı olarak gösterilmiştir. Özellikle Çağdaş Uygur Türkçesinin kelimeleri, bu anlamlarındaki kullanımlarıyla örneklendirilmiştir. Arap harfi ile yazılmış Uygur Türkçesi sözlüklerinden daha çok yararlanılmıştır. Özellikle seslerin anlaşılmasında ve telaffuzunda bir dilin zenginliğini ortaya koyan ağız özelliklerine fazla değinilmeden mümkün olduğunca edebî konuşma ve yazı diline sadık kalınarak, edebî bir Çağdaş Uygur Türkçesinin ortaya konulmasına dikkat edilmiştir. Türkiye Türkçesindeki kelimelerin incelenmesinde ise terminoloji ve sistem olarak TDK'nin hazırlamış olduğu Güncel Türkçe Sözlüğe bağlı kalınmış, Türkiye Türkçesindeki kelimelerin örneklendirilmesi için de yine aynı sözlüğün ilgili sayfasına gönderme yapılmıştır.

İkiye ayrılmış sayfa düzenimizde Çağdaş Uygur Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki bütün isimler (bitki, hayvan ve ülke isimleri dahil), fiiller, sıfatlar, edatlar, zarflar, zamirler, isim-fiiller, zarf-fiillerin kullanımlarının ve biçimlerinin tek tek ele alınmış olması çalışmamızın alanını genişletmiştir. Çağdaş Uygur Türkçesindeki kelimelerin örneklendirilmesi yapılırken Uygur Türkçesi ile yazılmış çeşitli dergi, kitap, atasözleri, deyimler, sözlükler, şiirlerle günlük konuşmalardan yararlanılmıştır. Uygur Türkçesindeki örnekler mümkün olduğunca zengin tutulmuştur.

Bunu yapmamızdaki amacımız tamamen hissi duygularla Çin baskısındaki Uygur Türkçesinin yaşatılması, korunması, tanınması ve kullanımının yaygınlaştırılmasıdır. Çalışmamız, Türk dilinin ortak söz varlığının yaşatılması ve devamının sağlanması için mukayeseli bir sözlük çalışması niteliğinde olup iki kardeş dilin kullanımındaki zenginliğini ve birliğini bir kez daha ortaya koymuştur.

Kullanılan kaynaklardaki kelimelerin türleri farklılık arz ettiğinden Güncel Türkçe Sözlüğün sınıflandırmaları esas alınmıştır. Alfabetik sıralamaya gerek kelimelerin sıralanışında gerekse verilen örneklerin sıralanmasında dikkat edilmiş; kaynaklardaki sıralamalardaki hatalar varsa düzeltilmiştir. Ancak kelimelerin anlamları sözlük sisteminde olduğu gibi yan yana değil alt alta maddeler hâlinde yazılmıştır.

Çağdaş Uygur Türkçesi'nde ağız özellikleri, kelimelerde hatta eklerde fazlasıyla kendisini hissettirmektedir. Bu sebeple edebî bir konuşma dili ortaya koymak gayesiyle büyük ünlü uyumu kuralına göre hareket edilmiştir.

Uzun bir yolculukta bana eşlik eden, değerli bilgilerini benden esirgemeyen, bütün anlayışıyla ve gülyüzüyle bana destek veren saygıdeğer Hocam, Sayın Prof. Dr. Metin Karaörs Beyefendi'ye ve saygıdeğer eşine; maddi ve manevi deteğiyle beni bu yolda yürümem için teşvik eden değerli hayat arkadaşım, eşim Sayın Zafer Usul Beyefendi'ye, her zaman yanımda olan aileme, nazal ñ adını verdiğim kızım Benan Usul'a ve kapalı é adını verdiğim kızım Efran Usul'a gösterdikleri sabır ve gülyüz için sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Ayrıca bu fırsatı bana veren Sayın Hocam Prof. Dr. Mustafa Argunşah Beyefendi'ye; kaynak bulmamda yardım eden ve verdiği kaynakları kullanmamda sınırsız zaman tanıyan Sayın Hocam Prof. Dr. Nevzat Özkan Beyefendi'ye; “sen bu işi başaracaksın” diyerek her zaman bana güvenle bakan ve umut veren Sayın Hocam Prof. Dr. İsmail Gökem Beyefendi'ye; yardımlarını esirgemeyen Dr. Galip Güner Beyefendi'ye ve Dr. Betül Aydoğdu Hanımefendi'ye; Sayın Fatma Aközlü'ye 2007-2008 mezunlarına ve adını burada sayamadığım bütün Erciyes Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı ailesine beni kabul ettikleri ve fırsatı bana verdikleri için sonsuz teşekkürler ederim.

GİRİŞ

UYGUR TÜRKLERİ'NİN TARİHİ

Uygurlar V. yüzyılda Orta Asya'nın büyük bir kısmına yayılmış olan Töles Boylarından bir kısmını oluşturan, Kao-ch'e (Yüksek Tekerlek) adıyla anılmakta idiler. Dokuz boydan oluşan Uygurlar daha sonra Dokuz Oğuzlarla birleşerek On-Uygur adını almışlardır. Uygurlar, bugün Doğu Türkistan Uygur Özerk Bölgesi olarak kuzey ve kuzeydoğu Çin'de yaşamaktadırlar.

Günümüzde Uygurların büyük bir bölümü Çin Halk Cumhuriyeti'nin Özerk Uygur (Sin Kiang Eyaleti) bölgesinde yaşarlar. Yüzölçümü 1,800,000 kilometrekaredir. 1982 sayımına göre sayıları 5, 957,112'dir. Bu sayının gerçeği yansıtmadığı Çin'deki Uygurlar üzerinde çok korkunç bir eritme politikası uygulandığı ve Uygurların gerçek sayısının 17-20 milyon arasında olduğu söylenir. Başkent Urumçi'dir.

Ayrıca Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen Cumhuriyetlerinde Yeni Uygurlar bulunur. Bunların sayıları 176,276 kişi olarak bildirilir. Doğu Türkistan kolay geçit vermeyen, yüksek dağlarla çevrili bir kaleyi andırır. Kuzeyde Sayan dağlarının güneyinden başlar. Aynı yönde Altay dağlarını içine alarak Tanrı Dağlarına dek uzanır. Güneydoğu yönünden Cungarya üzerinden Hami ve Kumul'a uzanır. Doğuda Çin ve Moğolistan, batı ve kuzeyde Sovyetler Birliği'ne bağlı Batı Türkistan ve Afganistan, güneyde Hindistan ve Tibet ile komşudur.

Yeni Uygurların yaşadıkları bu topraklarda eski dönemlerde büyük hanlıklar yaşamışlardır. VIII. yüzyıl ortalarında Uygur Devleti burada kurulur. Yüz yıl sürecek yaşamında Uygur Devleti, Türklüğe verimli bir kültür kalıntısı bırakır. IX. yüzyılda bu topraklar göçebe

Kırgızların elindedir.¹ XI-XII yüzyıllarda Kaşgâr, İslamî Türk dil, yazın ve kültürünün merkezi durumundadır. Türkçenin ilk sözlük ve dil bilgisi burada yazılır. İlk şiir ve düzyazı geleneği burada oluşur.

Doğu Türkistan daha sonraları Moğol ayaklanma ve yayılmasının çemberinden geçecektir. 1209 yılında Kuzey Çin üzerine yürüyen Cengiz han bu ülkeden kendisine asker katıp yoluna devam eder. Ülke 1277'den sonra Cengiz oğullarından Çağataylara bağlanır. Çeşitli siyasal olaylar sonunda XV-XVI. yüzyıllarda bölgenin bir bölümü Moğollar, bir bölümü Çinlilerce yönetilir. Topraklar Kaşgâr, Yarkent, Yeni Hisar, Hotan, Aksu, Kuçar illeri çevresinde yönetim birimlerine ayrılır. Halk birleştirici bir ulus adı yerine, günümüzde de kullanılan *Kaşgârlı*, *Yarkentli* gibi kent adlarıyla anılır. 1759'da Doğu Türkistan Çin saldırısına uğrar XVII. yüzyılın sonunda bölgenin denetimi Çinlilerin elindedir. Daha sonra derebeylikler dönemi başlar. 1877 yılında Çin Doğu Türkistan'ı tutacak ve “yeni sömürge” anlamında *Sinkiang* adını verip yönetecektir.

Kısa süreli de olsa zaman zaman bağımsızlığını kazanan Doğu Türkistan, bazen Sovyet Rusya'nın bazen da Çin'in zulmünden kurtulamamıştır. 1942 yılında Sovyet egemenliğinden sıyrılan Doğu Türkistan, 1943'te milliyetçi Çin güçlerinin eline geçmiş 1949 yılında ise onların yerini Kızıl Çin güçleri almıştır. Son yüzyıl içinde yapılan irili ufaklı 400 ayaklanma kanlı biçimde bastırılmıştır.²

Doğu Türkistan Asya'nın unutulmuş yüreğidir. O topraklar ortaçağda Türk kültürüne beşiklik yapmıştır.

UYGUR TÜRKÇESİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Dil, tüm kültür unsurlarının ve tarihin taşıyıcısıdır. Her dilin kendisine has millî bir alfabesi vardır. Millî alfabe bağlı olduğu dilin tüm seslerini ayrıntılarıyla gösterir. Millî alfabeler, milletlerin kendi yaratma gücünün mahsülü olur ve kendi şartlarından doğar. Millî alfabelerin birleştirici rolleri inkâr edilemez. Türkler, VIII. yüzyıldan itibaren Şamanizm,

¹ Fuat Bozkurt, *Türklerin Dili*, Kapı Yay., İstanbul, Ekim 2005, s.544.

² Fuat Bozkurt, *Türklerin Dili*, s. 545-546.

Budizm, Brahmanizm, Maniheizm, Musevilik, Müslümanlık gibi çeşitli dinlerin etkisinde kalmışlar; bu sebeple de ya gönüllü ya da tarihî olayların zorlamasıyla din değiştirmişler.³ Buna bağlı olarak Uygur Türkleri de tarih boyunca siyasi müdahaleler, kültürel ilişkiler, dinî yaşantılar ve inanışlar ve aynı zamanda bulunduğu coğrafya sebebiyle birçok alfabe kullanmışlardır. Bunlardan en yaygın ve önemlileri Uygur, Soğd, Brahmi, Mani ve Kiril alfabeleridir. İslamiyet'in kabulüyle uzun zamandır ve yaygın olarak kullanılan Arap alfabesi'nin yanısıra zaman zaman Latin Alfabesi'nin kullanımı görülmüşse de bu fazla yaygınlık kazanamamıştır. Ancak çeviri yazısı olarak hâlâ geçerlidir. Uygur Türkçesi, bugün Kazakistan'da Kiril alfabeli, Doğu Türkistan'da ise Arap alfabeli bir yazı dili olarak varlığını devam ettirmektedir. Arap menşeli alfabede 32 harf, Kiril menşeli alfabede ise 41 harf vardır. Alfabedeki harf sayısının farklılığı fonetikten değil, imlâdan kaynaklanan bir ihtiyacın karşılanmasıdır. Rusçadan ve Çince'den giren kelimelerle Arapça ve Farsçadan geçen yabancı kelimelerin ses bakımından tam karşılığının verilmesi amacı güdülmüştür.⁴

Uygur Türkleri, yerleşik medeniyete geçtikleri ve yeni din ve dünya görüşleriyle karşılaştıklarından kelime hazinelerinde değişiklikler meydana gelmiş, girilen Burkancılık, Manicilik ve Brahmacılık gibi dinlerin yazıları ve terminolojileri, yazı dilinde kendini göstermeye başlamıştır. Bunlar arasında en yaygın olan burkancılık nispeten millîleştirilmiş olan Uygur yazısıdır. Dinlerden dolayı giren unsurların yanı sıra normal ticari ve kültürel münasebetler sebebiyle de farklı unsurlar, kendine yer bulabilmiştir. Uygurlar, o dönemde dile giren yeni kavram ve terimlere Türkçe karşılıklar bulmaya çalışmışlardır. Karşılığı olmayan, ekserisi dinî terim durumunda olan kelimeler ise Türk fonetiğine uydurularak alınmıştır. Uygur döneminden bugüne kalan alıntı kelimelerin, günümüzde yabancılığı unutulmuş ve kökeni sadece uzmanların bildiği bir biçimde dilimize yerleşmiş ve Türkçeleşmiştir.

Dillerin ilişkisi kavramı, dillerin etkisi kavramından daha geniş inceleme konusudur. Toplumlararası etkileşim olduğu sürece dilde değişimlerin olması da kaçınılmazdır. Bu değişimleri Uygur Türkçesi de yaşamıştır. Çağdaş Uygur Türkçesi, Eski Uygur

³ Muammer Göçmen, "Türklerin Kullandığı Alfabeler", Türk Dünyası Kültür ve Sanat Dergisi, S.26, 2008/1, s. 33.

⁴ A. Şemiyeve, İ. Ehmetov, Uygur Tili Grammatikisi-Fonetika hem Morfologiya, Almatı 1955, s. 8-12.

Türkçesinden Çağataycaya, Çağataycadan günümüzdeki durumuna doğru uzanan bir dil yapısına sahiptir. Bin yıldan fazla süren tarihî değişim süreci içinde Uygur yazı dilindeki kelimelerin değişim aşaması iki dönemde oldukça belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Birinci dönem, Eski Uygur Türkçesinden Çağataycaya değişim dönemidir. Bu dönem aşağı yukarı 13–14. yüzyıllarda meydana gelmiştir. Batıdaki dil değişimleri, doğudakinden daha öncedir. Bu dönemde batıya göç eden eski Uygurlar, bir yandan Orta Asya’ya yerleşen Karluklar, Kıpçak, Oğuzlarla olan sıkı ilişkiler sonucunda bu boyların dillerinin etkisiyle kendi dillerini değiştirmişler, diğer yandan İslamiyet’in yayılmasından dolayı, bu boyların yaşadıkları yerlerde Arapçayı ve Farsçayı yönetim ve din dili olarak kullanmışlardır. Aynı zamanda Eski Uygurların kendileriyle beraber oturan İranlılarla yoğun bir şekilde temas etmesinden dolayı bazı bilim adamları tarafından hem ana dili, hem de Farsça birlikte kullanılmışlardır. Bu yüzden Çağatay edebî diline çok sayıda Arapça, Farsça ve bazı Türk diyalektlerinin kelimeleri girmiştir. Bu yüzden yeni ve eski kelimeler birbirleriyle değiştirilme durumuna gelmiştir. İkinci dönem ise, Çağatayca’dan Çağdaş Uygur Türkçesine değişim dönemidir. XVIII-XIX. yüzyıllarda, tarihin ve toplumun değişiminden, halk edebiyatının yayılmasından dolayı Uygur konuşma dilinin değiştirilerek, kullanımı daha yaygın olmuştur. Bu durumda, konuşma dili ve yazı dili arasındaki ayrılıklar günden güne daha belirginleşmiştir. Özellikle yeni kelimeler ve eski kelimeler arasındaki ayrılıklarda da durum aynıdır. Bu yüzden edebî dilden konuşma diline geçiş süreci başlamıştır.⁵

Uygur Türkçesinin gelişimi ve değişimi daha farklı boyut içermektedir. Kelimelerin değişim temposu daha hızlıdır. Kelime hazinesi geçmişe oranla daha fazla olmasına karşın yabancı kelimeler, dilde tehdit oluşturmaktadır. Daha çok Arapçadan ve Farsçadan ödünç kelimeler alınmıştır. Kelimelerin yanı sıra ödünç eklerin özellikle de yapım eklerinin alınmış olması söz konusudur.

Son zamanlarda ise Çin baskısı ve Çinlilerin eğitim-öğretim politikaları sebebiyle Çince ön plana çıkartılmış; Uygur Türkçesinin öğretimine son verilmiş, bu konuyla ilgili kaynaklar

⁵ Wang, Yuan-Xin, “Çin’deki Türk Diyalektleri Araştırma Tarihi”, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1994, s.59

ve ders kitapları yok edilmiştir. Yeni kelimelerle eski kelimelerin değişimi de sık görülmektedir. Dilin zayıflaması veya yok olması durumu göz önüne alınırsa bu değişim ele alınarak, daha sağlam temellere oturtulması ve dilin doğru bir şekilde gelişmesi sağlanmalıdır.

Daha 17. ve 18. yüzyılda Avrupa'daki bazı ülkelerin bilim adamları, Türk dil ve diyalektlerini ciddi olarak araştırıp incelemeye başlamışlardır. Çin ise çok eski ve değerli tarihî belgelere sahip olan bir ülkedir. Yanı başında hem komşusu hem de kendi boyunduruğu altındaki bir ülkenin tarihini ve dilini araştırmaya ve incelemeye daha erken başlamıştır. Bu araştırma ve incelemelerini diller ve diyalektlerin araştırılması olmak üzere iki yönden ele almışlardır. Çin'de Türk dilleri üzerine yapılan araştırmaların en eskisi "Eski Kuşarca-Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü"dür. Bazı Çin Türkologlarının araştırmalarına göre bu eser V. ve VIII. yüzyılda yazılmış olabilir. Ne yazık ki bu güne kadar bu eser hakkında daha fazla bilgi bulunamamıştır.⁶

1930 yılından itibaren, Çin'de Çağdaş Türk Dillerinin eğitimi ve araştırmasıyla ilgili özel kuruluşlar, bölümler açılmış ve elemanlar yetiştirilmiştir. 80'li yıllara geldiğinde Türkologların çalışma temposu daha da artmıştır. Bunun önemli göstergesi, devlet desteği olmaksızın birtakım araştırma kuruluşlarının oluşturulmasıdır.

Uygur Türkçesi bugün çok geniş bir coğrafyada meskûn olan Uygur Türkleri tarafından kullanılmaktadır. Uygur Türklerinin çoğunluğu Doğu Türkistan'da (Çin'deki Sinkiang-Uygur Muhtar Bölgesi'nde) yaşamaktadır. Nüfusları konusu itilafli olup Çin kaynaklarına göre 1990 yılı itibariyle 7.214.431 kişidir.⁷ 1940'lı yıllarda Doğu Türkistan Eyalet Hükümeti'nin yaptırdığı araştırmaya istinaden yapılan bir çalışmada ise, 1991 yılı itibariyle Uygur Türklerinin nüfusu 19.860.000 kişi tahmin edilmiştir.⁸ Doğu Türkistan'dakinden başka en kalabalık Uygur kitlesi, eski Sovyetler Birliği sınırları içinde meskûndur. 1989

⁶ Wang, Yuan-Xin, "Çin'deki Türk Diyalektleri Araştırma Tarihi", Ankara, 1994, s.1

⁷ Kurtuluş Öztöpcü, Uygur Atasözleri ve Deyimleri, İstanbul 1992, s. 9.

⁸ İsmail Cengiz, "Doğu Türkistan'ın 949-984 Arasındaki Nüfus Değişimi II", Doğu Türkistan'ın Sesi, C. IV, S. 31, İstanbul, 1991, s. 13-14.

nüfus sayımında 262.199 kişi olarak tespit edilmişlerdir.⁹ Bu nüfusun aşağı yukarı % 70'i Kazakistan'da, % 15'i Kırgızistan'da, % 6'sı Özbekistan'da yaşamaktadırlar. Bundan başka, küçük guruplar halinde birçok ülkede (Afganistan, Pakistan, Hindistan, Türkiye vb.) varlıklarını devam ettirmektedirler.¹⁰ Hâsılı bugün en az 8.000.000 kişi Türk dünyasının en büyük coğrafi bölgelerinden biri olan Doğu Türkistan'da ve kısmen de Kazakistan'da yeni bir Türk yazı dilinin kaynağını teşkil etmiştir.

UYGUR TÜRKÇESİNİN TÜRK TARİHİNDEKİ ÖNEMİ

Göktürk alfabesi, 745'te bağımsız devlet kuran Uygurların VIII-IX. yüzyıllar arasında kullanılmış oldukları ilk alfabesi olmuştur. Kaşgârlı Mahmud ünlü eseri Divânü Lugâti't-Türk'te Uygur Alfabesi'nden Türk yazısı olarak bahseder. IX. yüzyılın ortalarında Doğu Türkistan'a göç eden Uygurlar, burada eskiden kullandıkları yazı dilinde kendi edebî dillerini oluşturdular. Bu dil kısa zamanda gramer ve kelime hazinesi bakımından büyük bir gelişme gösterdi. Eski Uygur diliyle Orta Türkçe döneminde Türk lehçelerinin gelişmesi büyük önem kazanmıştır. Uygur alfabesi Türkçeye çok uygun olmamakla beraber bin yıl gibi uzun bir süre kullanılmış ve bu alfabeye değerli eserler verilmiştir.¹¹

Uygur alfabesiyle yazılmış eserlerin büyük çoğunluğunu Budizm, Maniheizm ve Hristiyanlığa dair metinler teşkil eder. Kutadgu Bilig'in üç nüshasından biri olan Viyana Nüshası Uygur harfleriyledir. Atebetü'l-Hakâyık'ın en iyi yazması Ürgençli Sultanbahtıoğlu Zeynelabidin tarafından 1444'te Semerkand'da Uygur yazısıyla yazılmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in Uzun Hasan'a karşı başarıyla sonuçlanan zaferini diğer beyliklere duyurmak için Karahisar'da kaleme aldırıldığı yarlık da Uygur harfleriyle yazılmıştır. Zamanla yaygınlığını kaybeden Uygur yazısı, daha sonra Moğolların resmi yazısı olmuştur. İslamiyet'in Türkler arasında yaygınlaşmasıyla birlikte bu alfabenin kullanımının yavaşladığını görmekteyiz.¹²

⁹ Nadir Devlet, "Sovyetler Birliği'nde Türk ve Müslümanların Nüfusu 60 Milyona Yaklaştı", Türk Kültürü, S. 325, Ankara 1990, s. 268.

¹⁰ J. Faensen, Sprachen in der UdSSR, Osnabrück 1983, s.60; Nadir Devlet, Çağdaş Türk Dünyası, İstanbul 1989, s. 228.

¹¹ M. Göçmen, "Türklerin Kullandığı Alfabeler", (2008) s. 36.

¹² M. Göçmen, "Türklerin Kullandığı Alfabeler", (2008) s. 36-37.

I. BÖLÜM

UYGUR TÜRKÇESİ'NİN SES ÖZELLİKLERİ

Uygur yazısında kelimelerdeki bütün ünlüler gösterilir. Bu kaideye yabancı dillerden girmiş kelimeler de dâhildir ve telaffuza uygun olarak yazıya aktarılır. Uygur Türkçesi'nde sekiz ünlü ve alfabesinde bunlara karşılık olan sekiz harf vardır. Bu ünlüler, a, e, ê, ı, i, o, ö, u, ü'dür. Ancak Uygur Türkçesi'nde ı ünlüsü i'leşmiş olduğundan alfabede ı ve i ünlüleri tek bir harf ile gösterilir. Bu ayırım konuşma dilinde veya ağızlarda açıkça görülür. Özellikle kalın ünsüzlerin yanında ı telaffuzu kendini hissettirir. **qısıq** “kısık”, **qış** “kış”, **qızđançuq** “kıskanç”, **tıq** “tık” vb.¹³

Uygur Türkçesi'nde e ünlüsünün iki kullanımı vardır. Bunlardan e ile gösterilen ünlü, Türkiye Türkçesi'ndekinden daha açık ve geniştir. q, ð, ve x ünsüzleri ile birlikte kullanıldığı zaman a (æ) telaffuzuna yaklaşır. **kelmek** “gelmek”, **keñ** “geniş”, **ketken** “giden” vb. ê ünlüsü ise Türkiye Türkçesi'ndeki e'den daha kapalı ve dardır. Uygur Türkçesi'nin aslî kelimelerinin ilk hecesinde, yabancı dilden giren kelimelerin ise bütün hecelerinde görülebilir. **êđir** “ağır”, **kêlin** “gelin”, **kêrek** “gerek”, **yemek** “yemek” vb.

Uygur Türkçesi'nde 24 ünsüz vardır. Bunların alfabedeki karşılıkları şunlardır. b, p, t, c, ç, x, d, r, z, j, s, ş, ð, f, q, k, g, ñ, l, m, n, h, v, y. Türkiye Türkçesi'nden farklı olarak f, q, ð, x, ñ, j ünsüzleriyle başlayan kelimeler olduğu gibi kelimeler içinde bazı sesleri karşılama görevleri de söz konusudur.

f ünsüzü sadece son zamanlarda yabancı dillerden giren kelimelerde görülür. **fil'm** “film”, **felfelek** “felfelek” vb.

¹³ Rıdvan, Öztürk, “Yeni Uygur Türkçesi Grameri”, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 5

q ünsüzü Türkiye Türkçesi'ndekinden daha kalın ve gırtlığa yakın telaffuz edilir. **qapaq** “kapak”, **qapaq** “kabak”, **qoğun** “kavun”, **quruq** “kuru” vb.

đ ünsüzü de Türkiye Türkçesi'ndekine göre daha belirgin ve gırtlığa yakın telaffuz edilir. **đıdıq** “gıdık”, **đulaç** “kulaç”, **đurıldımaq** “guruldamak” vb. Türkiye Türkçesi'nden farklı bir kullanımı da kelimenin bu harfle başlayabilmesidir. Daha çok yabancı kelimelerin kullanımında görülür.

x ünsüzü gırtlaktan hırıltılı çıkar. Yaygın bir şekilde kullanılır. **xaqan** “hakan”, **xotun** “hatun”, **xöl** “nem” vb.

ñ ünsüzü nazal n diye adlandırılır. Kelime ortasında ve sonunda kullanımı oldukça zengindir; telaffuza zenginlik ve ahenk katar. Kelime başında kullanımı ise yoktur. **maña** “bana”, **şunıñ dek** “şunun gibi”, **yañaq** “yanak” vb.

j ünsüzünün y ünsüzü yerine kullanımı da söz konusudur. Bu ses olayının daha çok ağızlarda ve yakın lehçelerde örnekleri vardır. **jil/yil** “yıl”, **jol/yol** “yol”, **jultuz/yultuz** “yıldız”, **jiqılmaq/yıqılmaq** “yıkılmak” vb.

1.1. SES ÖZELLİKLERİ VE OLAYLARI

1.1.1. Büyük Ünlü Uyumu

Kalın ünlüyle başlayan bir kelimenin kalın ünlüyle bitmesi ya da ince ünlüyle başlayan bir kelimenin ince ünlüyle bitmesi olayı olan Büyük Ünlü Uyumu, Uygur Türkçesi'nde de kuvvetli bir şekilde görülmektedir. Yabancı kelimelerde ise bu kurala uyulmaz. Ancak, kelimenin son hecesinin kalın veya ince oluşuna göre ekler ses değişimine uğrarlar. Uygur Türkçesi'nde bu uyumu aksatan tek ses yazı dilinde ı ve i seslerinin kullanımındaki tekliktir ve bu iki sesin ayrımı ancak telaffuzda açıkça ortaya çıkmaktadır.

Büyük Ünlü Uyumu kuralını bozan bir başka husus ise Uygur Türkçesi'nde kullanımı tek tip olan eklerdir. Bu ekler Türkiye Türkçesi'nde ses uyumuna göre değişiklik gösterirken

Uygur Türkçesi'nde böyle bir değişim söz konusu değildir. **-çe** isimden isim yapma eki (uydurçe/Uygurca), **-çi** isimden isim yapma eki (suçi/sucu), **-i** belirtme eki (közi/gözü), **-lar** çoğul eki (balılar/çocuklar), **-siz** isimden isim yapma eki (yolsız/yolsuz), **-di** di'li geçmiş zaman eki (yuyundi/ yıkandı) vb. örnekleri verebiliriz.

1.1.2. Küçük Ünlü Uyumu

Düz ünlüleri düz ünlülerin, yuvarlak ünlüleri ise dar-yuvarlak veya düz geniş ünlülerin takip etmesi olayı olan Küçük Ünlü Uyumu, Uygur Türkçesi'nde fazla görülmez. Yabancı kelimelerde görülmesi ise söz konusu bile değildir. Bunun tek ve en önemli sebebi: yukarıda da bahsedildiği gibi Uygur Türkçesi'nde kullanımı tek tip olan ve ses değişimine uğramayan eklerdir. Sayıları oldukça fazla olan bu ekleri, tezimizin içerisindeki Uygur Türkçesi'nin örneklerinden görebiliriz.

1.1.3. Ünlü Değişimleri

Uygur Türkçesi'nde bir kelime içerisindeki ünlü, Türkiye Türkçesi'nde başka bir ünlüye dönüşür. Bu değişimde en büyük etken, ilk heceden sonra gelen ikinci ünlünün kendinden önceki ünlüyü etkilemesidir. Ses değişimlerini şöyle gösterebiliriz.¹⁴

a>é

a ünlüsü ile teşkil edilmiş, kapalı tek heceli kelimeler, ek alarak açık hece durumuna geçince hece ünlüsü e'ye döner. **baş bēş-i** “başı”, **al- él-i-p** “alıp”, **yaz- yēz-i** “yazı” vb. Kapalı hece durumundaki kelimelerden bazıları ek alıp açık hece durumuna geçtiği halde, vurguyu üzerinde bulundurduğu için ünlüsünde değişim olmaz. **san- san-i-m** “sayım”, **hal hal-ı-ñ** “halin” vb.

İlk hecesi açık birden fazla heceli kelimelerin ikinci hecesi i ünlüsü ile başlıyorsa, ilk hece ünlüsü a'dan é'ye dönüşür. **bēđir** “bağır<bagır”, **kēziş** “kazı<kazış”, **tēvip** “tabip<tabib” vb.

¹⁴ Rıdvan, Öztürk, “Yeni Uygur Türkçesi Grameri”, Ankara 1993 s. 9-17

a>e

Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerin çoğunda, Türkiye Türkçesi'ndeki a telaffuzunun karşılığı Uygur Türkçesi'nde e iledir. *esker* “asker”, *eqil* “akıl”, *bext* “baht”, *ðemze* “gamze”, *telim* “talim” vb.

a>i

İki veya daha fazla heceli kelimelerin ikinci veya daha sonraki heceleri, açık orta hece durumuna geçince bu hecelerdeki a ünlüsü i'ye döner. *ana anisi* “anası”, *başqa başqısi* “başkası”, *yataq yatıð-i-m* “yatağım” vb.

İkinci ve daha sonraki hece durumunda bulunan ekler de aynı özelliği gösterir. *başla- başlı-ðın-i-m* “başladığım”<başla-ðan-ı-m, *alma almı-lır-i* “elmaları”<elma-lar-ı.

a>o

Açık ilk hecedeki a ünlüsü ikinci hecedeki u ünlüsünün etkisiyle o'ya döner. *toXu* “tavuk”<taqıðu, *oçuq* “açık”<açuq, *qomuş* “kamış”<qamış vb.

Yine ilk hecede görülen a>o değişikliğinin bir diğer sebebi ise, dudak ünsüzlerinin yuvarlaştırıcı etkisidir. *ov* “av”<av, *oç* “avuç”<avuç, *toşqan* “tavşan”<tavişðan vb.

e>è

e ünlüsü ile teşkil edilmiş, kapalı tek heceli kelimeler, ek alarak açık hece durumuna geçince, hece ünlüsü è'ye döner. *yer yèr-i* “yeri”, *men mèn-i-ñ* “benim”, *es ès-i-m* “hafızam” vb.

Kapalı hece durumundaki böyle kelimelerden bazıları ek alıp hece durumuna geçtiği halde, vurgudan dolayı ünlüsünde değişiklik olmaz. *beş beş-i* “beşi”, *ter- ter-i-ñ* “senin terin”, *micez micez-i-m* “keyfim” vb.

İlk hecesi açık birden fazla heceli kelimelerin ilk hece ünlüsü è'ye döner. *ekin* “ekin”<ekin, *keleçek* “gelecek”<keleçek, *nesil* “nesil”<nesl vb.

Yapı bakımından benzer özelliğe sahip olduğu halde, yabancı dilden giren bazı kelimelerde e>è değişikliği görülmez. **temin** “temin”, **teşebbüs** “teşebbüs” vb.

e>i

İki veya daha fazla heceli kelimelerin ikinci veya daha sonraki heceleri, açık orta hece durumuna geçince, bu hecelerdeki e ünlüsü i’ye döner. **çêçek çêçiğ-i-m** “çiçeğim”, **hemme hemmi-si** “hepsi”, **işle- işli-di** “çalıştı” vb.

İkinci ve daha sonraki hece durumunda bulunan ekler de aynı özelliği gösterir. **til til-di-ki** “dildeki”, **şive şivi-lir-i** “şiveleri, ağızları” vb.

e>ö

Açık ilk hecedeki e ünlüsü ikinci hecedeki ü ünlüsünün etkisiyle ö’ye döner. **tömür** “demir”<temür, **böşük** “beşik”<beşik, **öksük** “eksik”<eksük vb.

Yine ilk hecede görülen e>ö değişikliğinin bir diğer sebebi ise dudak ünsüzlerinin yuvarlaştırıcı etkisidir. **söy-** “sevmek”<seb-, **öy** “ev”<eb, **töge** “deve”<tebe vb.

ı>i

Uygur Türkçesi alfabesinin ı ve i ünlüleri tek bir harfle ifade edilir. **kimiz** “kımız”, **piçaq** “bıçak”, **yirak** “ırak” vb.

i>è

Yabancı dillerden geçen bazı kelimelerin ilk hecesindeki i’ler è’ye döner. **èlan** “ilan, afiş”<’ilān, **hêç** “hiç”<hiç, **mehman** “mihman, konuk”<mihmān vb.

i>e, ı>a

Bazı ilk heceli Türkçe kelimelerin dar ünlüyle biten ikinci hecesindeki ünlünün genişlediği görülür. **alte** “altı”<altı, **tere** “deri”<teri, **toðra** “doğru”<toðri/toðru vb.

u>o

Yabancı dillerden geçen bazı kelimelerin ilk hecesindeki u’lar o’ya döner. Bu özellik bazı Türkçe kelimelerde de görülür. *oyanmaq* “uyanmak”, *hoquq* “hukuk”<huqūq, *şox* “şuh”<şūx vb.

ü>ö

Yabancı dillerden geçen bazı kelimelerin ilk hecesindeki ü’ler ö’ye döner. *höküm* “hüküm”<hüküm, *hörmət* “hürmet”<hürmet, *möhür* “mühür”<mühr vb.

1.1.4. Ünlü düşmesi

Uygur Türkçesi’nde vurgusuz orta hece durumuna düşen hecenin dar ünlüsü düşer. *Aşna*<*āšinā* “aşına”, *köñül köñli* “gönlü”, *orun ornımız* “yerimiz” vb. Bu oluşum Türkiye Türkçesi’nde de görülür.

1.1.5. Ünlü türemesi

Sonu çift ünsüzle biten bazı alınma kelimelerde araya dar ünlüler girer. *isim* “isim”<ism, *ömür* “ömür”<’ömr, *şekil* “şekil”<şekl vb.

İlki s veya ş ünsüzü olmak üzere çift ünsüzle başlayan bazı dillerinden alınma kelimelerin başında “ön ses türemesi” dediğimiz bir i türemesi görülür. *külüp* “klüp”<clup, *pilan* “plân”<plan, *tiramvay* “tramvay”<tramvay vb. Bu oluşum Türkiye Türkçesi’nde de görülür.

1.1.6. Ünlü birleşmesi

Gramer birliğinde yan yana gelen iki ünlü birleşerek bir ünlü teşkil ederler. Bu ünlü bazen önceki ünlüye, bazen da sonraki ünlüye benzer. *nerse* “nesne, şey”<ne erse, *mezin* “müezzin” mü’ezzin, *sözleptikensen* “söylemiştin”<sözleptu êkensen vb.

1.1.7. Ünsüz uyumu

Bir kelimedede, oluşma noktaları aynı fakat sertlik-yumuşaklık bakımından karşılıklı olan ünsüzlerden sertler sertlerle, yumuşaklar yumuşaklarla yan yana bulunur. **baş baş-ta** “başta”, **ber- ber-di** “verdi”, **art-tur-maq-ta** “arttırmakta” vb.

Uygur Türkçesi’nde bazı eklerin bu uyuma uymadıkları görülür. **Uyður-çe** “Uygurca”, **yol-çi** “yolcu”, **yurt-daş** “yurttaş”, **sekiz-inçi** “sekizinci” vb.

Yabancı dillerden geçen kelimelerde ünsüz uyumu aranmaz. **tetbik** “tatbik, uygulama”, **müsbet** “mispet”, **tesbih** “tesbih” vb.

1.1.8. Ünsüz değişimleri

Bir gramer birliği içinde, bazı ünsüzlerin çeşitli değişimlere uğradığı görülür.

1.1.9. Benzeşme

Yan yana gelen veya biraz aralıklı olarak bulunan ünsüzlerden biri diğerine tesir ederek kendine benzetir. Önceki ünsüz sonrakine tesir etmişse ilerleyici benzeşme, sonraki ünsüz öncekine tesir etmişse gerileyici benzeşme vardır. **çaç** “saç”<saç, **çarçap** “çarşaf”<çārşāf, **taqqa** “dağa”<taḡqa vb.

1.1.10. Benzeşmezlik

Aynı cinsten yan yana veya biraz aralıklı olarak bir arada bulunan iki ünsüzün birbirinden ayrılması çok az da olsa görülür. **mupat** (~vapat) “vefat”, **nerze** (~neyze) “mızrak”, **yaḡaşçi** (~yagaççi) “ağaççı” vb.

1.1.11. Sertleşme

Aslî şekilde -ḡ ve -g ile biten birden fazla heceli kelimelerin sonundaki -ḡ ve -g ünsüzleri, sert karşılıkları olan -q ve -k ünsüzlerine dönüşmüştür. Bu tip kelimelerdeki -ḡ ve -g

ünsüzleri Türkiye Türkçesi'nde ise düşmüştür. **yirik** (UT) **iri** (TT) “irig”, **sèriq** (UT) **sarı** (TT) “sarığ”, **ölük** (UT) **ölü** (TT) “ölüg” vb.

Arapça'dan girmiş bazı kelimelerin sonundaki -b ve -d ünsüzleri sert karşılıkları olan -p ve -t'ye dönmüştür. **icat** “icat”<îcād, **iqtisat** “iktisat”<iqtisād, **eyip** “ayıp”<'ayb vb.

1.1.12. Yumuşama

Türkçe kelimelerin sonundaki q ve k ünsüzleri, ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında iki ünlü arasında kalarak yumuşarlar. **yataq**, **yatağım** “yatağım”, **tilek**, **tileğimiz** “diliğimiz” vb.

Aynı özellik yabancı dilden girmiş sonu (-v, -b>)-p ve (-d>)-t ile biten kelimelerde de görülür. **cavap**, **cavaben** “cevaben”, **iqtidat**, **iqtisadiy** “iktisadî”, **mektep**, **mektivimiz** “mektibimiz” vb.

Yine aynı özelliğe sahip bazı yabancı dilden girmiş kelimelerde vurgudan dolayı bu yumuşama görülmez. **exlak** **exlakı** “ahlakı”, **iştiraq** **iştiraqı** “iştiraki”, **telep** **telipi** “talebi” vb.

1.1.13. Diğer ünsüz değişimleri

Türkiye Türkçesini de gözönüne alarak değerlendirdiğimizde Uygur Türkçesi'ndeki ünsüzlerde şu farklılıklar görülür.¹⁵

b->m-

Türkiye Türkçesi'nde b ile başlayan ve asli şekli de b'li olan bazı kelimelerin Uygur Türkçesi'nde m'ye döndüğü görülür. **men** (UT) **ben** (TT) “ben”, **meyrem** (UY) **bayram** (TT) “bayram”, **miñ** (UY) **bin** (TT) “bin” vb.

¹⁵ Rıdvan Öztürk, , “Yeni Uygur Türkçesi Grameri”, Ankara 1993 s. 17-23

b->p-

Türkiye Türkçesi'nde b ile başlayan, asli şekli de b'li olan bazı kelimelerdeki b ünsüzü Uygur Türkçesi'nde p'ye döner. **pük-** (UT) **bükmek** (TT) “bükmek”, **pütün** (UT) **bütün** (TT) “bükmek”, **palta** (UT) **balta** (TT) “balta” vb.

Türkiye Türkçesi'nde p ile başlayan, fakat asli şekli b'li olan bazı kelimeler, Uygur Türkçesi'nde aslî şekle dönüşür. **baha** (UT) **paha** (TT) “baha”, **bars** (UT) **pars** (TT) “bars”, **bazar** (UT) **pazar** (TT) “bazar”, **but** (UT) **put** (TT) “but” vb.

-b->-v-

Özellikle yabancı dilden giren kelimelerdeki iç seste bulunan b ünsüzü genellikle v'ye dönmüştür. **elvette** (UT) **elbette** (TT) “elbette”, **xever** (UT) **haber** (TT) “haber”, **sevir** (UT) **sabır** (TT) “şabr” vb.

Uygur Türkçesi'nde şu kelimelerin başında b ünsüzü kendini korumuştur. Türkiye Türkçesi'nde bu ünsüz v'ye dönmüştür. **bar** (UT) **var** (TT) “bar”, **bar-** (UT) **varmak** (TT) “barmak”, **ber-** (UT) **vermek** (TT) “bermek” vb.

f>p

Uygur Türkçesi'ne Arapça ve Farsça'dan girmiş kelimelerdeki f ünsüzü p'ye dönmüştür. **pelsepe** “felsefe”<felsefe, **pil** “fil”<fil **terep** “taraf”<taraf, vb.

q->đ-, k->g-

Türkiye Türkçesi'nde kelime başında q ve k ünsüzleri korunmuştur. Bazı istisnaları vardır. **đeriç** (UT) **karış** (TT) “karış”, **đulaç** (UT) **kulaç** (TT) “kulaç”, **gözel** (UT) **güzel** (TT) “*közel” vb.

-q->-x-, q->x-

Kelime başında veya kelime ortasındaki bazı q ünsüzleri x'ye döner. **mexset** “maksat”<maqsad, **nuhsan** “noksan”<nuqşān, **toxmak** “tokmak”<toqımaq~toqmaq vb.

s->ç-

İlk hecesi s ünsüzü ile başlayıp ç ünsüzü ile biten kelimelerde gerileyici benzeşme sonucu s ünsüzü ç'ye döner. **çaç** (UT) **saç** (TT) “saç”, **çaç-** (UT) **saç** (TT) “saçmak”, **çaçqan** (UT) **sıçan** (TT) “sıçqan” vb.

t->ç-

Kelime başındaki t ünsüzü kendinden sonra gelen (-i,-ü) ş sesinin etkisiyle ç'ye döner. **çüş** “düş”< tüş, **çüş-** “inmek”<tüş-, **çiş** “diş”<tiş, **çüşek** “döşek”<töşek vb.

t->d-

Uygur Türkçesi'nde Türkiye Türkçesi'nin aksine t- ünsüzü korunmuştur. Bazı istisnaları vardır. **demek** (UT) **demek** (TT) “temek”, **dëñiz** (UT) **deniz** (TT) “teñiz” vb.

y->j-

Uygur Türkçesi'nde y ile başlayan kelimelerin j ile başlayan şekilleri de vardır. Bu ikili şekiller özellikle ilk hecesi dar ünlülü olan kelimelerdir. **yëtim~jitim** “yetim”, **yil~jil** “yıl”, **yurt~jurt** “yurt”, **yürek~jürek** “yürek” vb.

-z>-s

-mas, -mes (<-maz, -mez) ekinin kullanıldığı şekillerde görülür. **emes** “değil”<ermez, **içmes** “içmez”<içmez vb.

1.1.14. İkizleşme

Uygur Türkçesi'nde bazı kelimelerde bir ünsüzün ikileştiği görülür. **ikki** “iki”<iki, **qattıq** “katı”<qatığ, **uşşaq** “ufak”<uşaq vb.

Uygur Türkçesi'nde kelime ortasında -n ünsüzünün bazılarının yanında, kelime kalın sıradan ise g, ince sıradan ise g ünsüzü türeyerek ünsüz ikileşmesine yol açar. **müñgüz** “boynuz”<müñüz, **toñđu z** “domuz”<toñuz, **yaşañgıra-** “gözleri yaşarmak”<yaşañur- vb.

1.1.15. Tekleşme

Yabancı dilden girmiş çok az kelimedede aynı cins iki ünsüzün teklediği görülür. **deyuz** “deyyus”<deyyüs, **ehmiyet** “önem”<ehemmiyet, **mezin** “müezzin”<mü’ezzin vb.

1.1.16. Ünsüz düşmesi

Uygur Türkçesi’nde bazı kelimelerdeki l,r,t ve h, ünsüzlerinin düştüğü görülür. Bu ünsüzlerden t ve h ünsüzleri umumiyetle kelime sonunda bulunur. **qaptu** “kalmış”<qaliptu, **töt** “dört”<tört, **mes** “sarhoş”<mest, **guna** “günah”<günāh vb.

1.1.17. Ünsüz türemesi

Ünlü ile başlayan kelimelerin başına bazen h veya y ünsüzlerinin getirildiği görülür. **harva** “araba”<araba, **hürk-** “ürkmek”<ürkmek, **yiğla-** “ağlamak”<(y)iğla-, **yiraq** “ırak”<(y)ırak vb.

Sonu ünlü ile biten bazı kelimelere iyelik eki getirilirken bir y veya r türemesi görülür. **arzu arzu-y-um** “arzum”, **guna guna-y-imiz** “gunahımız”, **kino kino-r-i** “sineması”, **toXu toXu-r-uñ** “tavuğun” vb.

Şu örneklerde bir ş türemesi görülür. **işt** “it”<it, **işt-** “itmek”<it- vb.

1.1.18. Göçüşme

Bazı kelimelerde bulunan ünsüzlerin yer değiştirdiği görülür. **nalet** “lanet”<la’net, **ussu-** “susamak”<susamak, **yamđur** “yağmur”<yağmur vb.

1.1.19. Hece kaynaşması

Bazen bir ünsüz düşmesi sonucu yan yana kalan iki ünlünün kaynaştığı görülür. **boptu** “olmuş”<boluptu, **mele** “mahalle”<mahalle, **işlelmeydu** “çalışmıyor”<işley-al-maydu vb.

1.1.20. Hece düşmesi

Bazen benzer sesleri taşıyan art arda hecelerden birinin zamanla eriyip kaybolması sonunda, hece düşmesi veya hece yutulması dediğimiz olay meydana gelir. *eşu* “o, işte o”<ene şu, *işley* “çalışayım”<işle-y-ey, *mavu* “bu, iştebu”<maña bu vb.

1.2. UYGUR TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİ’NİN ORTAK EKLERİ

1.2.1. İsimden İsim Yapma Ekleri ¹⁶

-lıq, -liq, -luq, -lük

Bir yere, nesneye mensubiyet, aitlik, içinlik o nesnenin varlığını, çokluğunu bildiren isimler türetir. Türkiye Türkçesi’deki -lı ve -lık ekini karşılar. *Keşker-lıq* “Kaşgarlı”, *su-luq* “sulu”, *şehar-lıq* “şehirli”, *yaxşı-lıq* “iyilik” vb.

-siz

İsimlere gelerek o ismin ifade ettiği nesnenin yokluğunu veya çok az olduğunu anlatan sıfatlar yapar. Uygur Türkçesi’nde sadece -siz’li kullanımı vardır. *balı-siz* “çocuksuz”, *qum-siz* “kumsuz”, *su-siz* “susuz”, *kural-siz* “kuralsız” vb.

-qi, -ki, -di, -gi

Yer ve zaman isimlerine gelerek, ona aitliği bildiren sıfatlar türetir. *kış-qi* “kışa ait”, *içkiri* -*ki* “içeriki” vb.

Ekin bulunma ve ilgi hali ekleri ile de kullanışı da yaygındır. *biz-nıñ-ki* “bizimki”, *şehar-di-ki* “şehirdeki” vb.

-çi

Her türlü ismin sonuna gelerek onlarla ilgili meslek isimleri, uğraşma isimleri yapar. *boyaq-çi* “boyacı”, *qoy-çi* “koyuncu”, *yağaş-çi* “ağaççı, marangoz” vb.

¹⁶ Rıdvan Öztürk, , “Yeni Uygur Türkçesi Grameri”, Ankara 1993 s. 24-30

Bir inancın, bir düşüncenin veya onun sahibinin taraftarlarını gösteren sıfatlar yapar. **millet-çi** “milliyetçi”, **şaxsiyet-çi** “karakter taraftarı” vb.

Alışkanlık ve davranış bildiren sıfatlar yapar. **aldam-çi** “aldatıcı, hileci”, **yalaq-çi** “dalkavuk”, **yalđan-çi** “yalancı” vb.

Uygur Türkçesi’nde sadece **-çi**’li kullanımı vardır.

-çaq, -çek

İsimlerden küçülme ve sevgi bildiren yeni isimler türetir. **qozı-çaq** “kuzucuk”, **kölçek** “gölcük”, **tay-çaq** “taycık” vb.

-çuq, -çük

İsimlerden umumiyetle küçültme bildiren isimler türetir. **balı-çuq** “yavrucak”, **qap-çuq** “küçük torba”, **oyun-çuk** “oyuncak” vb.

-çe

İsimlere eklenerek, o ismin küçüğünü bildiren isimler türetir. **kitap-çe** “kitapçık” vb.

Millet ve boy adlarına gelerek, dil ve lehçe adları türetir. **Uygur-çe** “Uygurca” vb. Türkiye Türkçesi’nde bu ekin kullanımı daha yaygındır.

Sayı isimlerinin sununa gelerek miktar bildirir. **beş-çe** “beş kadar” vb.

-çan

Kişinin bir işe uygunluğunu, yatkınlığını gösteren sıfatlar türetir. **emgek-çan** “çalışkan”, **küreş-çan** “mücadeleci”, **söz-çan** “konuşkan” vb.

Şahsın, isim tabanında ifade edilen nesneye veya özelliğe sahip olduğunu gösteren zarf fonksiyonunda isimler türetir. **köynek-çan** “gömlekçek” vb. Bu ekin kullanımı Uygur Türkçesi’nde daha yaygındır.

-daş, -deş

Eklendiği ismin ifade ettiği şeyde, ortaklığa, benzerliğe sahip olan kişi veya nesneleri bildiren isimler türetir. *yurt-daş* “yutttaş”, *qérindaş* “kardeş, karındaş”, *pikir-daş* “fikri bir” vb.

-duruq, -dürüq, -turuq, -türüq

Getirildiği isimle ilgili alet isimleri türetir. *boyun-turuq* “boyunduruk”, *burun-duruq* “burunluk” vb.

-gey, -key

Yön isimleri bildiren isimler türetir. *teris-key~tes-key* “kuzey”, *kün-gey* “güney” vb.

-laq

Yer isimleri yapar. *qış-laq* “kışla”, *ot-laq* “otlak”, *taş-laq* “taşlık”, *yay-laq* “yayla” vb.

-nçi

Sıra sayı sıfatları türetir. *bir-i-nçi* “birinci”, *onaltı-nçi* “onaltıncı” vb.

-sil, -sul

Benzerlik, gibilik ifade eden sıfatlar türetir. Sadece *aq-sil* “beyazımsı”, *yoq-sul* “yoksul” kelimelerinde görülür.

1.2.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri¹⁷**-a, -e**

Genellikle tek heceli isimlerden fiil türetir. Uygur Türkçesi’nde kullanım alanı geniş olmasına karşın Türkiye Türkçesi’nde sadece *tüz-e-l-* “düzelmek”, fiilinde görürüz. *at- a-* “ad koymak”, *çeş-e-* “düşünde görmek”, *til-e-* “dilemek” vb.

¹⁷ Rıdvan Öztürk, , “Yeni Uygur Türkçesi Grameri”, Ankara 1993 s. 31-37

-ar-, -er-, -r-

Genellikle sıfatlara gelerek fiiller türetir. Ünlü ile biten kelimelere -r-, ünsüzle biten kelimelere ise -ar, -er şekli getirilir. **aq-ar-** “ağarmak”, **bök-ü-r-** “böğürmek”, **kək-i-r-** “geğirmek”, **sarğ-ar-** “sararmak” (sèrik “sarı”) vb.

-da, -de, -ta, te

Bu ek genellikle sonu ünsüzle biten tek heceli kelimelere getirilir. Ekin ünlü ile biten kelimelere getirilişi yaygın değildir. Sadece **çörü-de** “çevrelemek”, **hihi-de** “kikirdemek” vb. görülmüştür. Ek daha çok geçişli fiiller türetir. Buna karşın **al-da-** “aldatmak” fiilinde ortak kullanımı örnek verebiliriz.

-ða-, -qa-, -ke-

Umumiyetle sonu ünsüzle biten tek heceli kelimelere getirilir. Bu ekin kullanımı Uygur Türkçesi’nde yaygın olmasına karşın Türkiye Türkçesi’nde sadece **qız-ða-n-** “kıskanmak” fiili örnek oluşturur.

-ilda-, -ilde-, -ulda-, -ülde-

Sonu ünsüzle biten tek heceli taklidî kelimelerden geçişsiz fiiller türetir. Bu ekin bazı örneklerde -illa-, -ille varyantına da rastlanır. **ciz-ilda-** “cızıldamak”, **xur-ulda-** “horuldamak”, **şir-ilda-** “şirildamak” vb.

-q-, -k-

Sonu ünsüzle biten tek heceli kelimelerden -bilhassa sıfatlardan- fiil türetir. Bu ekle türetilen fiiller, failde meydana gelen değişmeyi gösteren geçişsiz fiillerdir. **bir-i-k-** “birikmek”, **zor-u-q-** “yorulmak” vb.

-la-, -le-

En işlek isimden isim yapma ekidir. Her türlü isim tabanına gelerek onları fiilleştirir. **o-la-** “avlanmak”, **qollap-quvvet-le-** “birinin elinden tutmak, kollamak, desteklemek” vb.

Getirildiği ismin ifade ettiği nesneyle bir iş, bir hareket vb. yapmayı anlatır. **alkış-la-** “alkışlamak”, **tamđa-la-** “damgalamak” vb.

Getirildiği ismin ifade ettiği manalı hale gelmeyi (-(lı) hale gel-) veya getirmeyi (-(lı) hale getirir-) anlatır. **aq-la-** “aklamak”, **cem-le** “toplamak” vb.

Taklidî kelimelere ve ünlemlere getirildiği zaman, o taklidî yapmayı, o ünlemi söylemeyi anlatır. **ayhay-la-** “hayhay demek”, **me-le-** “melemek”, **pü-le-** “üflemek” vb.

-lan, -len

-la-, -le- ekinin genişleyerek kalıplaşmış şeklidir. Bu ek ile türetilen fiiller, isim tabanında belirtilen şeyi üzerinde bulundurma, o halde olma veya kendi kendine yapma ifade eder. **cüret-len-** “cüretlenmek, cüret etmek”, **derman-siz-lan-** “dermansız kalmak, dermansızlanmak”, **qayđu-lan-** “kaygılanmak”, **üy-len-** “evlenmek” vb.

-laş-, -leş-

-la-, -le ekinin genişleyerek kalıplaşmış şeklidir. Genellikle müşareket, bazen dönüşlülük ifade eder fiiller üretir. **aqtiv-laş-** “aktifleşmek”, **bir-ge-leş-** “birleşmek, uyuşmak”, **xarap-laş-** “harap olmak”, **yüz-leş-** “yüzyüze gelmek” vb.

-lat-, -let-

-la-, -le- ekinin genişleyerek kalıplaşmış şeklidir. -lan- ve -laş- eklerine göre örnekleri çok azdır. Geçişli fiiller türetir. **cañ-lat-** “canlandırmak”, **keñ-let-** “genişletmek”, **köpük-let-** “köpüklendirmek”, **tuman-lat-** “dumanlatmak” vb.

1.2.3. Fiilden İsim Yapma Ekleri¹⁸

-maq, -mek

Bütün fiil tabanlarına gelerek, o fiillerin isimlerini yapan bir mastar ekidir. **aç-maq** “açmak”, **bil-mek** “bilmek”, **qaraytur-maq** “karartmak” vb.

¹⁸ Rıdvan Öztürk, , “Yeni Uygur Türkçesi Grameri”, Ankara 1993 s. 38-43

Bu ekle yapılmış kalıcı isimler de vardır. **çaq-maq** “çakmak”, **iç-mek** “içmek”, **il-mek** “ilmek”, **yê-mek** “yemek” vb.

-ş

Her türlü fiil tabanına gelerek hareket isimleri yapar. Geniş bir kullanım sahası vardır. **añ-lı-t-i-ş** “anlatış”, **bil-i-ş** “bilış”, **ur-u-ş** “vuruş”, **yür-ü-ş** “yürüyüş” vb.

-ma, -me

Fiil tabanlarına gelerek, onlardan kalıcı nesne isimleri türetir. **bas-ma** “matbu”, **süz-me** “süzme”, **uyuş-ma** “uyuşma, dernek”, **yaz-ma** “yazma” vb.

Bu isimler kalıcı niteliklerinden dolayı sıfat olarak da kullanılabilirler. **as-ma** “asma saat”, **yasi-ma (külme)** “yapma, yapmacık gülme” vb.

-çi

Dönüşlü fiil gövdelerine getirilir. Aşırılık bildiren isimler türetir. Bu ek ile türetilmiş isimler çok değildir. **işen-ç** “inanç”, **jirkin-ç** “iğrenç”, **qorqun-ç** “korkunç” vb.

-ça, -çe, -ca, -ce

Uygur Türkçesi’nde sadece birkaç kelimedede görülür. Daha çok eşya isimleri türetir. **pürken-ce** “çarşaf”, **sêlin-ca** “döşek”, **yêpin-ça (~yêpinçi)** “örtü, yatak örtüsü”. Türkiye Türkçesi’nde ise bir örnekte görmekteyiz. **çüşen-çe** “düşünce, fikir”.

-di (-da, -da)

-n’li biten fiil gövdelerine gelerek isimler türetir. Fazla işlek değildir. **qırın-di** “kıvrıntı, talaş”, **kesin-di** “kesinti”, **yığın-di** “yığıntı” vb.

-ecek

Sadece **kel-ecek** “gelecek” kelimesinde görülür.

-đa, -ge, -qa, -ke

İşlekliliği kaybolmuş bir fiilden isim yapma ekidir. Fiilin belirttiği hareketi yapan vasıta isimleri türetir. **salđa** “kement”, **sür-ge** “müshil”, **tut-qa** “tutamak, sap”, **tep-ke** “tepki”

vb. Uygur Türkçesi'nde kullanışlı bir ek olmasına karşın Türkiye Türkçesi'nde sadece *süpür-ge* “süpürge” örneğinde görmekteyiz.

-đaq, -gek, -qaq, -kek

Bazı fiil kök ve gövdelerine gelerek, fiillerin bildirdiği harekete uygun özellik taşıyan çeşitli nesneleri karşılar. *o(r)-đaq* “orak”, *pat-qaq* “batak”, *uruş-qak* “kavgacı”, *yépiş-qak* “yapışkan” vb.

-aq, -ek

Fiilin etkisinde kalan çeşitli nesne isimleri türetir. *hür-kek* “ürkek”, *qaç-aq* “kaçak”, *piş-qaq* “bıçak”, *yat-qaq* “yatak” vb.

-q, -k

Fiilin gösterdiği hareketin sonucu olan isim ve sıfatları türetir. Bu ekin Türkiye Türkçesi'nde de işlek bir ek olduğunu ancak kelimenin sonundaki -q, -k'nin zamanla düştüğünü söyleyebiliriz. Buna karşın örnekleri yok değildir. *ağrı-q* “ağrı”, *buzu-q* “bozuk”, *quru-q* “kuru”, *ölü-q* “ölü” vb.

-đan, -gen, -qan, -ken

Aslında sıfat fiil ekidir. Daha çok birden fazla heceli kelimelerden isim ve sıfatlar türetir. Bu ekin kullanımı Türkiye Türkçesi'nde zamanla etkisini kaybetmişse de çok az da olsa örnekleri mevcuttur. *qap-qan* “kapan, tuzak”, *saqlan-đan* “saklanan” vb.

-đın, -gin, -đun, -đün, -qın, -kin, -qun, -kün

Genellikle tek heceli fiillere gelir. Fiilin ifade ettiği anlamda olan, yapılan ve yapılanı bildiren isim ve sıfatlar türetir. *az-đın* “azgın”, *çüş-qün* “düşkün”, *kes-kin* “keskin”, *sür-gün* “sürgün”, *tur-đun* “durgun” vb.

-đu, -gü, -qu, -kü

Bu ek ile türetilmiş isimler fazla değildir. Fiilin gösterdiği hareketle ilgili çeşitli nesneleri karşılar. Bu ek, dönüşlülük ekinden sonra geldiği bazı kelimelerde fonetik değişikliğe (-n-

>-ñ-) sebep olur. **sez-gü** “sezgi”, **tuy-đu** “duygu”, **ur-đu** “vurgu”, **yèqil-đu** “yakacak, yakıcı” vb.

-đuçi, -güçi, -đuçi, -küçi

Fiilde belirtilen hareketle meşgul olan kişi adı türetir. Türkiye Türkçesi’nde, -ıcı, -ici, -ucu, -ücü ekinin karşılığı olarak inceleyebiliriz. **at-quçi** “atıcı, pamuk atıcısı”, **ez-güçi** “ezici, zalim”, **küzet-küçi** “gözetleyici, bekçi”, **oqut-đuçi** “tamamlayıcı” vb.

-m

Fiil tabanının ifade ettiği anlamda, genellikle yapılanı, olanı bildiren isimler türetir. Daha çok ölçü bildiren isimlerde karşımıza çıkar. **boğ-u-m** “boğum”, **böl-ü-m** “bölüm, oda”, **çiş-le-m** “çişlim, bir ısırim”, **èq-i-m** “akım”, **top-la-m** “toplam”, **tıl-i-m** “dilim” vb.

-am

Sadece **tut-am** “tutam” kelimesinde örneğine rastlanmıştır. **bur-am** “buram~burum” (<bur-a-m), ve **or-am** “oram, bir biçimlik” (or-a-m) kelimelerini de bu ekle türetilmiş kabul edebiliriz.

-n

Genellikle fiilin ifade ettiği anlamda yapılanı, olanı bildiren isimler türetir. **èq-i-n** “akım, akın, akış”, **kél-i-n** “gelin”, **tüg-ü-n** “dügün”, **yığ-i-n** “yığın, toplantı” vb.

-r, -ar, -er

Daha çok -liq, -lik eki ile birlikte kullanılır. Aslında sıfat fiil ekidir. Türkiye Türkçesi’nde, -liq, -lik ekinin sonundaki q ve k’ler düşer. **aq-ar (su)** “akarsu”, **uç-ar (kuş)** “uçan kuş”, **yet-er-lik** “yeterlik” vb.

-mas, -mes

Aslında sıfat fiil ekidir. Sıfat fonksiyonunda isimler türetir. **çik-i-n-mes** “çekinmez, caymaz”, **öl-mes** “ölme ölümsüz”, **sol-mas** “solmaz” vb.

-miş, -muş, -müş

Aslında sıfat fiil ekidir. Bu ek ile türetilmiş isimler çok değildir. **keç-miş** “geçmiş”, **öt-müş** “ötmüş, geçmiş”, **oqu-muş-luq** “okumuşluk, okumuş, bilgili” vb.

1.2.4. Fiilden Fiil Yapma Ekleri¹⁹

-l- edilgenlik (pasiflik-meçhullük eki)

Fiil kök ve gövdelerine getirilir. Kendinden önce gelen hecenin ünlüsüne uygun yardımcı ünlü alır. Sonu ünlü ile biten birden fazla heceli fiillere doğrudan doğruya getirilir. Ekin asıl fonksiyonu pasiflik meçhullüktür. Geçişli ve geçişsiz fiillerden edilgen anlamlı fiiller türetir. **Êr-i-ş-i-l-** “erişilmek, ulaşmak”, **qaç-u-r-u-l-** “kaçırılmak”, **sêz-i-l-** “sezilmek” vb. Türkiye Türkçesi’nde, -l-’nin karşılığı -n- de olabilir. **İs-t-e-l-** “istenilmek” gibi.

Bu eki almış bazı fiiller kontekste bağlı olarak bazen dönüşlülük anlamı verirler. **Êç-i-l-** “açılmak”, **boğ-u-l-** “boğulmak”, **bur-u-l-** “burulmak”, **yê-y-i-l-** “yayılmak” vb.

-n- dönüşlülük eki

Ek, ünsüzle biten fiillere önceki hecenin ünlüsüne uygun yardımcı ünlü ile getirilir. Sonu ünlü ile biten fiillere ise yardımcı ses almadan getirilir. Ekin asıl fonksiyonu dönüşlülük olup, kendi kendine yapma veya olma ifade eder. **Ağrı-n** “ağrı’maktan hastalanmak”, **sêz-i-n** “kendi kendine sezmek”, **sür-k-e-n-** “sürkünme”, **tar-a-n-** “taranmak” vb.

Ek, sonu -l- ile biten sonu ünlü ile biten bazı fiillerde, -l- eki gibi edilgenlik anlamı verir. **Bil-i-n-** “bilinmek”, **böl-ü-n-** “bölünmek”, **êl-i-n-** “alınmak”, **taş-la-n-** “taşlanmak” vb.

-ş- işteşlik (müşareket) eki

Ünlü ile biten fiillere yardımcı ses almadan (*deyiş-hariç*), ünsüz ile biten fiillere bir önceki hecenin ünlüsüne uygun yardımcı ünlü getirilir. Ekin asıl fonksiyonu işteşlik (müşareket)

¹⁹ Rıdvan Öztürk, , “Yeni Uygur Türkçesi Grameri”, Ankara 1993 s. 43-44

olup, karşılıklı veya birlikte yapmayı ifade eder. **Kül-ü-ş-** “gülüşmek”, **oku-ş-** “birlikte okuma, okuyuş”, **ol-tur-u-ş-** “birlikte oturma”, **yéz-i-ş-** “yazışmak” vb.

1.3. GEÇİŞLİK EKLERİ

Bu ekler geçişsiz fiilleri geçişli yapar. Geçişli fiilleri ise, bir kat daha geçişli yaparak hareketi bir başkasına yaptırma anlamı katar.

-ar-, -er-, -ur-, -ür-(-r-)

Genellikle sonu ünsüzle biten tek heceli fiillerde karşımıza çıkar. -ar-, -er- şekli ile -ur-, -ür- şeklinin bazen birbirinin yerine kullanıldığı görülür. **çök-er-** ~ **çök-ür-** “çökmek, çöktürmek”, **köç-er-** ~ **köç-ür-** “göçürmek, aktarmak”, **uç-ar-** ~ **uç-ur-** “uçurmak” vb.

-ar-, -er- şeklinin getirildiği fiiller geçişsizdir. -ur-, -ür- şeklinin getirildiği fiiller ise bazen geçişli, bazen de geçişsizdir. **iç-ür-** ~ **iç-ir-** “içirmek”, **kêç-ür-** ~ **kêç-ir-** “geçirmek”, **çö-ür-** “söndürmek”, **pat-ur-** “batırmak” vb.

-dar-, -tar-

Sonu ünsüzle biten tek heceli birkaç fiilde görülür. -dur-, -dür- eki ile fonetik paralellik gösterir. **ağ-dar-** ~ **aq-tar-** ~ **ax-tar-** “aktarmak, çevirmek”, **tol-tar-** ~ **tol-dur-** “doldurmak”, **toş-tar-** “doldurmak, taşımak” vb.

-dur-, -dür-, -tur-, -tür-

yê-dür- “yedirmek” fiili hariç, sonu ünsüzle biten fiillere getirilir. Ünsüz uyumuna uygun halde ve devamlı dar-yuvarlak ünlü ile kullanılır. **kir-güz-dür-** “giydirtmek”, **kıy-dür-** “giydirmek”, **min-dür-** “bindirmek” vb.

-t-

İşlek geçişlilik eklerindendir. Özellikle sonu ünlü ile biten fiillere getirilir. Ekin ünsüz ile biten fiillere getirilişi çok yaygın değildir. -t- ekinin yardımcı ünlüsünün bazı örneklerde

genişlediği görülür. **aq-ar-t-** “akartmak, ağartmak”, **eq-i-t-** “akıtmak”, **qorq-u-t~qorq-a-t-** “korkutmak”, **yið-la-t-** “ağlatmak” vb.

-z-

Sadece **em-i-z-** “emzirmek” fiilinde karşımıza çıkar.

-ma, -me

Her türlü fiil tabanına getirilerek, onların anlamlarını olumsuzlaştırır. **bir-i-k-me-** “birikme”, **milli-y-le-ş-tür-me-** “millileştirme”, **miñ-güz-me-** “bindirmemek”, **yê-me-** “yememek” vb.

1.4. ÇOKLUK EKİ²⁰

Uygur Türkçesi’nde de ismin çokluk şekli -lar, -ler eki ile yapılır. **bal-ı-lar** “çocuklar”, **qol-lar** “eller”, **depter-ler** “defterler” vb.

1.5. İLGİ HALİ²¹

İsmin kendinden sonra gelen bir başka isimle ilgisi olduğunu ifade ede haldir. İlgî hali eki telaffuzda düzlük-yuvarlaklık uyumuna uygundur. Fakat imlâ gereği hep -niñ şeklinde yazılır. **bal-a-m-niñ**, **bal-ı-niñ**, **bal-ı-lar-niñ**, **qol-a-m-niñ**, **qol-niñ**, **qol-lar-niñ**, **küç-i-miz-niñ**, **küç-niñ**, **küç-ler-niñ** vb. Türkiye Türkçesi’nde bu ekin karşılığı -nın, -nin, -nun, -nün’dür.

1.5.1. Yükleme Hali²²

Geçişli fiillerin ismi doğrudan doğruya etkilediğini gösteren haldir. Devamlı -ni eki ile yapılır. İyelik kelimelerden sonra bilhassa şiir dilinde -n ekine az da olsa rastlanır. **bal-a-m-ni**, **bal-ı-ni**, **bal-ı-lar-ni**, **qol-ı-ni**, **qol-ni**, **qol-lar-ni**, **küç-i-miz-ni**, **küç-ni**, **küç-i-miz-ni** vb. Türkiye Türkçesi’nde bu ekin karşılığı -ı, -i, -u, -ü’ dür. -n düşer.

²⁰ Rıdvan Öztürk, , “Yeni Uygur Türkçesi Grameri”, Ankara 1993 s. 49

²¹ Rıdvan Öztürk, , “Yeni Uygur Türkçesi Grameri”, Ankara 1993 s. 51

²² Rıdvan Öztürk, , “Yeni Uygur Türkçesi Grameri”, Ankara 1993 s. 51

²³ Rıdvan Öztürk, , “Yeni Uygur Türkçesi Grameri”, Ankara 1993 s. 51

1.5.2. Yönelme hali²³

İsmin kendisine yaklaşma ifade eden fiillere bağlamak için girdiği haldir. Uyuma bağlı olarak -đa, -ge, -qa, -ke ile yapılır. *bal-a-m-đa, bal-ı-đa, bal-ı-lar-đa, qol-đa, qol-ı-đa, qol-lar-đa, küç-i-miz-ge, küç-ke, küç-ler-ge* vb. Türkiye Türkçesi'nde bu ekin karşılığı -a, -e,' dir.

Yönelme hali eki Türkiye Türkçesi'nden biraz farklı olarak bazen hareketin vasıtasını da bildirir.

1.5.3. Bulunma hali²⁴

İsmin kendinde bulunma ifade eden fiillerle münasebette olduğunu gösteren haldir. Uyuma bağlı olarak -da, -de, -ta, -te eki ile yapılır. *Bal-a-m-da, bal-ı-da, bal-ı-lar-da, qol-da, qol-ı-da, qol-lar-da, küç-i-miz-de, küç-ler-de, küç-i-miz-de* vb.

Buluna hali eki de yönelme hali ekinde olduğu gibi Türkiye Türkçesi'nden farklı olarak bazen vasıta halini de ifade eder. *Qıy-ta* “kışın”.

1.5.4. Çıkma hali²⁵

İsmin kendisinden çıkma ifade eden fiillerle münasebetini gösteren haldir. Çıkma hali eki telaffuzda düzlük-yuvarlaklık uyumuna uygundur. Fakat imlâ gereği hep -din, -tin şeklinde ince-dar-düz ünlü ile yazılır. *Bal-a-m-din, bal-ı-din, bal-ı-lar-din, qol-din, qol-ı-din, qol-lar-din, iş-i-ñ-din, iş-ler-din- iştin* vb. Türkiye Türkçesi'nde bu ekin karşılığı -dan, -den, tan, -ten'dir.

1.6. VASITA HALİ²⁶

²⁴ Rıdvan Öztürk, , “Yeni Uygur Türkçesi Grameri”, Ankara 1993 s. 52

²⁵ Rıdvan Öztürk, , “Yeni Uygur Türkçesi Grameri”, Ankara 1993 s. 52

²⁶ Rıdvan Öztürk, , “Yeni Uygur Türkçesi Grameri”, Ankara 1993 s. 53

Fiilin ne ile nasıl, ne zaman, yapıldığını göstermek ismin aldığı haldir. Uygur Türkçesi'nde vasıta hali **bilen** “ile” edatı ile yapılır. *Bala bilen* “çocuk ile”, *qol-lar bilen* “ eller ile”, *küç-i-miz bilen* “gücümüz ile” vb.

1.7. SEBEP HALİ²⁷

Fiilin maksadını, sebebini ifade etmek için ismin aldığı haldir. İsimlere **üçün** “için” edatının getirilmesiyle yapılır. Bazen yönelme hali ekinin sebep ifade ettiği görülür.

Bahlar suğa (su elişqa) ketti. “Çocuklar suya gitti.”

1.8. SORU EKİ²⁸

İsmin soru şeklini yapan ektir. İsmi fiile soru şeklinde bağlar. Soru eki daima -mu şeklinde kalın-dar- yuvarlak ünlü ile yapılır. Soruya tereddüt ifadesi katan -kin, -ki edatı ile birlikte -mikin şeklinde ince-düz-dar ünlülü olabilir. **barmu?** “var mı?”, **barmikin** “var mı ki?” soru eki bitişik yazılır.

²⁷ Rıdvan Öztürk, , “Yeni Uygur Türkçesi Grameri”, Ankara 1993 s. 53

²⁸ Rıdvan Öztürk, , “Yeni Uygur Türkçesi Grameri”, Ankara 1993 s. 53

II. BÖLÜM

2.1. UYGUR TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ ORTAK KELİMELERİN KARŞILAŞTIRILMASI

UYGUR TÜRKÇESİ

a, A: Türk ëlipbesiniñ birinçi herpi.

aa/aah: Seslenme edatı, pekiştirme edatı.

Xuda ya! “Ey tanrım!”

eytqina dostum! “Anlatsana aa dostum!”

vay balimey, anañni tola xicil qılmıǵına!

“Ey çocuǵum anneni fazla mahçup etmesene!”

bek uzun koça ðkena! “Çok uzun cadde imiş ya!”

daima ademniñ yaminiǵa yoluquvatimena
“daima insanın kötüsü ile karşılaşıyorum”.
çapsanraq sözlep bèriña “çabuk söylesene”

aah: (ünl.) Yak, emes.

abi: (is.) Aka, aǵa, aǵabey.

aç (I): (sf.)

1. Aç (qursiqi).

Aç esner, toq kékirer.

“Aç esner, tok geçirir.”

Aç neme yimeydu, toq neme dimeydu.

“Aç ne yemez, tok ne demez.”

aç qalmaq “aç kalmak.”

aç qèrinǵa (aç qusaqqa) “aç karına.”

açtin aç “açtan aç.”

açtin öltürmek “açlıktan öldürmek.”

qarnim aç “karnım aç.”

2. Kemmiǵel, yoqsul.

3. Açköz.

aç (II): (is.) Reñ (renk).

aç qızıl “kırmızımsı; açık kırmızı”.

aç kök “açık mavi; mavimsi”.

hava reñ “mavimsi; açık gök”.

aççıq (I): (sf.)

1. Aççıq.

aççıq alma “acı elma.”

aççıq anar “acı nar.”

aççıq çay “acı çay, demli çay.”

TÜRKİYE TÜRKÇESİ

a, A: Türk alfabesinin birinci harfi.

a: Seslenme edatı, pekiştirme edatı.

aah: Olmaz, değil anlamında olumsuzluk bildirir.

abi: Aǵa, aǵabey.

aç (I):

1. sf. Yemek yemesi gereken, **tok** karşıtı.

2. Yiyecek bulamayan kimse.

3. *mec.* Gözü doymaz, haris.

4. *mec.* Çok istekli, hevesli.

5. *zf.* Karnı doymamış olarak.

Not: Örneklər üçün Bkz. TTS s.10

açık (II): Rengi açık olmayan, **koyu** qarşıtı.

acı (I-III):

1. *is.* Bəzi maddələrin dilde bıraktığı yakıcı duyğu.
2. *sf.* Tadı bu nitelikte olan.
3. Hərhangi bir dış etken dolayısıyla duy-u-
aççık laza “acı biber.”
aççık söz “acı söz, sert söz.”
aççık su “sirke.”
aççık suğuk “acı ayaz, acı soğuk.”
aççığ til “acı dil, zehirli dil.
2. Eçinişliq.
- əçinişlik turmuş** “acı hayat.”
3. *mec.* Matemlik “acıq”.

aççığ (II): (*sf.*) Aççık “acılı”.
Ügre aşıniñ aççığraq boluşini bek yaxşı
körimen.
“Makarnanın biraz acılısını sevirəm.”

aççığ (III): (*mec.*) Sinirlilik, dargınlıq,
öfkə,
hiddet, kızınlıq.
U, mənini aççığimni keltürdi.
“O, beni kızdırdı.”
Aççığim çıktı. “Öfkəm dağıldı.”
Aççığim keldi. “Kızdım, öfkələndim.”
aççığimni basalmidin “hiddetime
dayanamadı.”
aççığiñiz kelmisun “kızmayın, kusura
bakmayın.”
aççığini almaq “öfkəsini çıxarmak.”

aççığini tüz “çabuk öfkələnen.”
aççıği yaman “fazla hiddətli, sinirli.”
aççığ til “acı dil, zehir dil.”
can aççıği/can aççığida “ölüm təhlikəsi
önündəki hiddət.”

aççıqlıq: (*is.*)

1. Aççıqlıq “acılıq”.
2. Aççığı bolğan “sinirli”.
3. *sf.* Matemlik, dəmqın “acıqlanmaq”.

açköz: (*sf.*) Açköz “açgöz”, gözü aç,
toymaz, toymiður.

açközlük: (*is.*) Açgözlülük, açgözlü
bolmaq.

açközlük qılmaq “aç gözlülük etmək.”

lan rahatsızlık ıstırap.

4. *mec.* Ölüm, yangın, deprem vb. olayların
yarattığı üzüntü, keder, elem.
5. *sf.* Koyu (renk).
6. *sf. mec.* Keskin, hoşa gitmeyen, şiddətli.
7. *sf. mec.* Kırıcı, üzücü, incitici, dokunaklı,
korkunç.

Not: Örneklər üçün Bkz. TTS s.7–8

acılı (II):

1. *sf.* Acı katılmış olan.
2. *mec.* Acısı olan, kederli.

acı (III): -

acılık:

1. is. Acılı olma durumu.
2. Dokunaklılık, kederlilik, yaslılık.

açgöz: Açgöz, gözü aç, doymaz, tamahkâr, haris.

açközlük: Açközlülük, açközlü olma durumu, doymazlık.

açqu/açđu, açquç/açđuçi, açqi: (is.)

1. Kilit, açquç.
2. Şifir yêziş ve qolliniş üçün belgilengen yol.
3. Muzikida nota işariti.
4. Mesililerni hel qılışnıñ çarisi.
Bu, mesililerni hel qılışnıñ açquçıdır.
“Bu, sorunları çözmenin anahtarıdır.”

açlık: (is.) Açlıq, aç bolđan, açarçılıq.

Kona Cuñgoda xelk açılı içida turmuş keçüretti.

“Eski Çinde halk açlık içinde geçiniyordu”.

açmaq:

1. Açmaq.

qan açmaq “ maden kuyusu açmak.”

kitabni açmaq “ kitabı açmak.”

pal açmaq “ fal açmak.”

savat açmaq “ okuma yazma öğrenme.”

söz açmaq “ söz açmak, söylemek.”

su açmaq “ su açmak, sulamak.”

2. Kêñeymek.

Meydannı kêneytti. “Meydanı açtılar.”

3. Yaraşmaq.

Bu, kiyim sizge yaraştı. “Bu elbise sizi açtı”

Bu yer maña yaraşmıdı, başka yerge kêtaylı

“Burası beni açmadı, başka yere gidelim.”

4. Êçmaq.

Maña sırını êytti. “Bana sırrını açtı.”

açkı/anahtar:

1. is. Kilidi açıp kapamak için kullanılan araç, açar, açkı.

2. Bir şeyin zembereğini kurmak için kullanılan araç, kurgu.

3. Şifre yazmak ve çözmek için kararlaştırılmış olan yol.

4. Somunları veya vidaları çevirerek sıkıştırıp gevşetmek için kullanılan çelik saplı araç.

5. Konserve kutularının kapağını keserek açmaya yarayan alet, açacak.

6. *mec.* Vesile, araç, vasıta.

7. *fiz.* İstenilen yere veya ağıta, isteğe göre elektrik akımının gevşemesini sağlamak için kullanılan düzen, çevirici, çevirgeç, şalter, komütatör.

8. *müz.* Notaların müzik merdivenindeki yükseklik derecelerini göstermek ve buna göre okunmasını sağlamak için portenin başına konulan işaret.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 94–95

açlık: Aç olma durumu.

açmak, -ar:

1. (-i) Bir şeyi kapalı durumdan açık duruma getirmek.
2. Bir şeyin kapağını veya örtüsünü kaldırmak.
3. Engeli kaldırmak.
4. Sarılmış, katlanmış, örtülmüş veya iliklenmiş olan şeyleri bu durumdan kurtarmak.
5. Bir şeyi, bir yeri oyarak veya kazarak çukur, delik oluşturmak.
6. Tıkalı bir şeyi bu durumdan kurtarmak.
7. Çevresini genişletmek.
8. Birbirinden uzaklaştırmak.
9. Yarmak.
10. Düğümü dolaşmış veya iliklenmiş bu durumdan kurtarmak.
- êçip bermek* “açıvermek”.
- êçip êytmaq* “açık söylemek”.
- êçip taşlımaq* “açıvermek”.
5. Yarmaq .
- ađriqniñ qorsiğini yarmaq* “hastanın karnını açmak”.
6. Kermek.
- putini kermek* “bacağını açmak.”
7. Uçlımaq.
- kelem uçlımak* “kalem açmak.”
8. Këniklaşturmaq.
- Bu boyaqni tēxmu qëniqlaşturuş kerek.* “Bu boyayı biraz daha açmalı.”

açsèrik: (is.) Açık sarı.

açti: Açtı.

Qosuğum açti. “Karnım acıktı.”

köñül açti “gönül açtı, neşelendi, içi açıldı, ferahladı.”.

uniñ közini aç “onun gözünü aç, uyar.”

uykuñni aç “uykunu kaçır, uyan.”

açturmak: Açtırtmaq “açtırtmak”.

aç-yalıñaç: (sf.) Aç-yalıñaç “yalang ayağ”.

ada=adak: (is.) Hediye, ataq, bēđişlima.

Bu qoy mēniñ hediye.

“Bu koyun benim adağımdır.”

Su ada boldi. “Suyu çekildi; soğurdu.”

11. Bir toplantıyı başlatmak.

12. Bir kuruluşu, bir iş yerini işler duruma getirmek.

13. Bir aygıtı, bir düzeni çalışır duruma getirmek.

14. Alışverişi başlatmak.

15. Rengin koyuluğunu azaltmak.

16. Yakışmak, güzel göstermek.

17. Ferahlık vermek.

18. Beğenmek.

19. Bir konu ile ilgili konuşmak.

20. (-i,-e) Avunmak veya danışmak için söylemek, içini dökmek.

21. Yapmak, düzenlemek.

22. Ayırmak, tahsis etmek.

23. Görünür duruma getirmek.

24. Bulutların dağılmasıyla gökyüzü aydınlanmak.

25. Geçit vermek.

26. Satranç, poker vb. oyunları başlatmak.

27. *mec.* Sıkılganlığını, utangaçlığını gidermek.

28. *esk.* Savaşla almak, fethetmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.16

açık sarı:

1. *is.* Sarının bir ton açığı.
2. *sf.* Bu renkte olan.

açtı: Açtı.**açtırmak:** (-i, -e) Açma işini yaptırmak.**yalın ayak, -ğı:**

1. *sf.* Ayakları çıplak.
2. *zf.* Çıplak ayakla.

adak, -ğı: Adama işi veya adanılan şey, nezir.**ada bolmaq** “gerçekleşmek”.**ada kılmak:** Yerine getirmek, eda etmek, becermek.
*Namazınnı ada kıldım. “Namazımı kıldım.”***adaş/atdaş:**(*is.*) İsimliri oxşas (adaş) bolğanlarınñ her biri, dost, arkadaş.**adaşlıq:** (*is.*) Adaşlıq “dostluk, arkadaşlık”.**adaşlıq qılmaq** “adaş olma, aynı ismi taşıma.”**adaşlıqtın paydılanmaq** “arkadaşlıktan faydalanmak.”**adaş olmaq** “adaş olma, aynı ismi taşıma.”**Afğan:** (öz. *is.*)

1. Afğan milliti.
2. Afğançe “Afganlar’ın konuştuğu dil”.

Afırqa: (öz. *is.*) Afrika.**Afırqılıq:** Afırqılıq “Afrikalı”.**ağ:** (*is.*)

1. Tor “balık ağı.”

bêliq tori “balık ağı.”

2. Ağ (iştan êđi) “pantolonun ağı”.

3. Tuzaq.

tuzaqqa çüşmek “tuzağa düşmek”.**adak adamak:** Bir dileğin bir gerçekleşmesi amacıyla kurban kesip yoksullara dağıtmak veya kutsallığına inanılan bir güce yönelik bir niyette bulunmak.**adaş:** Adları aynı olanlardan her biri.**adaşlık, -ğı:** Adaş olma, aynı adı taşıma durumu.**Afgan:**

1. öz. *is.* Afganistan halkından veya bu halkın soyundan olan kimse
2. *sf.* Afganistan’a ve Afganistan halkına özgü olan.

Afrika: öz. is. Afrika.

Afrikalı: Afrika kökenli olan veya Afrika'da yaşayan kimse.

ağ:

1. is. İplik, sicim, tel vb. ince şeylerden kafes biçiminde yapılmış örgü.
 2. Örümcek vb. hayvanların salgılarıyla oluşturdukları örgü.
 3. mec. Ülke düzeyine yaygınlaştırılmış örgü.
 4. mec. Tuzak.
 5. sp. Oyun alanını ortadan ikiye bölen veya kale direkleri arkasına gerilen, iple yapılmış örgü.
 6. sp. Çaprazlama örgü ile yapılan ve kale direkleri arkasına gerilen örgü, file.
 7. is. Donun veya pantolonun apış arasına gelen yeri, apışlık.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.28

aða: (is.)

1. Aða.
- Aða öydi mu? "Ağa evde mi?"
2. Aka, taða, çoñ aka.
3. Bay "zengin"

aðmaq:

1. Sañgilimaq, èðilmek.
2. Havaða uçmaq, asmanða kötürülmek.

aðrıq: (is.)

1. Aðrıq, kisel "hasta".
- Alma yep aðrıq bolðıçe, örük yep ölüval.

"Elma yeyip hastalanmaktansa, erik yiyip ölüver."

aðrıq köz "ağrılı göz."

baş aðrıqi "baş ağrısı."

juqumluq aðrıq "bulaşıcı hastalık."

2. Yaman axvalda qalðan.
3. Nèrvisi buzulðan "sinir hastası".
4. Kembeðel "fakir".

aðrımaq: Aðrımaq, hastalanmak.

Aðrip qaldım. "Hastalandım."

Jürüðüm ağrıydu. "Sana acıyorum."

Saņa içim aðrıydu. "Sana acıyorum."

baş aðrımaq "baş ağrısı."

aðrıtmaq: Aðrıtmaq.

Bəşimni aðrıtmañ! "Başımı ağrıtmayın."

Bu purak bəşimni ağrıttı.

"Bu koku başımı ağrıttı."

Uniñ köñlini aðrıtmañ!

"Onun gönlünü acıtmayın!"

aðrıtip èytmaq "canı acıtarak söylemek".

ağa:

1. is. Geniş toprakları olan, sözü geçen, varlıklı kimse.
2. Halk arasında sayılan ve sözü geçen erkeklere verilen unvan.
3. Büyük kardeş, ağabey.
4. Okuryazar olmayan yaşlıca kişilerin adlarıyla birlikte kullanılan san.
5. tar. Osmanlı imparatorluğunun bazı kuruluşların başında bulunanlara verilen resmi san.
6. Koca.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.28

ağmak:

1. (nsz. -e) Sarkmak, aşağıya inmek, eğilmek, meyletmek.
2. Yükselmek, yukarı çıkmak.

ağrı: Vücudun herhangi bir yerinde duyulan şiddetli acı.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.40

ağrımak: (nsz.) Vücudun bir yeri ağırlı durumunda olmak.

ağrıtmak: (-i) Ağrmasına yol açmak.

aðu: (is.) Aðu, oða, zehir “zehir”.

ah: (is. ünl.)

1. Ah!

Ah! Men nême qıldım?

“Ah! Ben ne ettim?”

ah çekmek “Ah çekmek, iç çekmek.”

ah-uqlımaq “hasret çekmek”.

ah urmak “Ah demek, iç çekmek.”

2. İnciklmaq.

İnciklap ketti. “Ah çekti.”

axça: (is.) Axça “akçe”, kümüş teñge.

kümüş axça “gümüş para.”

mejde axçe “bozuk para.”

tilla axçe “altın para.”

axçılıq: (is.) Axçılıq “paralı zengin, paralı, ücretli, bedava olmayan.

axçisiz: (sf.) Axçisiz “akçesiz”, pulsuz, bedava.

axçisizliq: (is.) Axçisizliq “parasızlık”, pulsuzluk.

axlımaq:

1. Axlımaq “ayıklamak”, pakızlımaq.

şal axlımaq “pirinç ayıklamak”.

2. Ayırmaq, parlımaq, tazilmaq.

köktat tazilmaq “sebze ayıklamak”.

axlinma: (is.)

1. Axlinma “ayıklanma”, parlivêtiş, talliniş, pakizliniş.

2. Tebi’î şaraitqa mas kelgininiñ ösüp, mas kelmigininiñ ölüşi.

aq: (is.)

1. Ak, beyaz.

aq aydun keçe “beyaz aydın gece.”

aq bəliq “akbalık.”

aq çaçlıq “ak saçlı, beyaz saçlı”

agu: Ağı, zehir.

ah: Ah!

1. is. İlenme, beddua.

2. ünl. Sesin tonuna göre pişmanlık, öfke, özlem, beğenme, vb. duygular anlatan bir söz.

3. ünl. Ağrı, acı duyulduğunda söylenen bir söz.

akçe:

1. is. Küçük gümüş para.

2. Her tür madeni para.

akçeli: Paraya bağlı, parayla ilgili, mali.

akçesiz: -

akçesizlik: -

ayıklamak:

1. (-i) Bir şeyin içinden işe yaramayan, gereksiz veya istenmeyen taneleri ayırıp çıkarmak, temizlemek.
2. *mec.* Bir görevde gereksiz görülenleri işinden ayırmak.

ayıklanma:

1. *is.* Ayıklanmak işi.
2. *biy.* Yaşayan varlıklarda ortamın şartlarına en iyi uyan türlerin veya bireylerin üreyip kalması, uyamayanların yok olması, istifa.

ak:

1. *is.* Kar, süt vb.nin rengi, beyaz, **kara** ve **siyah** karşıtı.
2. *sf.* Bu renkte olan.
3. Beyaz leke.

aq çige “akciğer”.

aq dillik/aq жүрек “temiz yürekli”.

aqqa çıxarmaq “temize çıkarma, haklı çıkarmak”.

aq qalğan yerler “sürülmemiş topraklar”

aq qunaq “beyaz mısır”

aq quşqaç “beyaz güvercin”

aq nançi “çalışmadan geçinen kimse”

aq səriq “beyaz sarı, açık sarı”

aq sünek “beyaz kemik, soylu, asilzade”

aq yer “işlenmemiş tarla”

aq yol “beyaz yol”

aq yol bolsun “hayırlı yolculuklar dilemek”

aq-qarini acratmaq/tonuğan “akla karayı ayırt eden, doğru ve yanlış fark eden”

aq yol tilimek “hayırlı yol dilemek”

közimniñ aq-qarisi “gözümün ak yarısı, gözbebeğim”

tuxumniñ eqi “yumurtanın akı”.

2. Pakiz, sap.

3. Aq (közdiki).

Bir közide ak bar “Bir gözünde ak var.”

Közimge aq tüşti. “Gözümə ak düştü”.

aka: (*is. hlk.*) Aðabey, abi, aða.

çoñ aka “büyük ağabey”.

aqarmaq:

1. Aqarmaq “ağarmak”.

2. Tañ atmaq, aydınlaşmaq.

3. Çoñ bolmaq, qezimaq.

4. Reñgi öçmek.

aqartmaq: (*is.*)

1. Aqartmaq “ağartmaq”.

2. Parqıratmaq.

3. Pakizlimesek, tazilimaq “temizlemek”.

4. Reñgini açmaq.

aqboz: (*is.*) Aqboz, gri, kül rengi, boz.

4. Bazı şeylerde beyaz ölüm.

5. *sf.mec.* Sıkıntısız, rahat.

6. *ek* İsimden isim türeten ek: baş-ak, ben-ek vb.

7. *ek* Fiilden isim türeten ek: bin-ek, dur-ak, yat-ak vb.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.46

aka: Ağabey

ağarmak:

1. *nsz.* Beyazlaşmak.
2. Rengi solmak.
3. Şafak sökmek.

ağartmak:

1. *(-i)* Ak duruma getirmek, beyazlatmak.
2. Kuyumculukta gümüşü temizlemek.

boz:

1. *is.* Açık toprak rengi.
 2. Kül rengi, gri.
 3. *sf.* Bu renklerde olan.
 4. *sf.* Açılmamış, sürülmemiş (toprak).
- aqçe:** *(sf.)* Ağu "beyazımsı", aqamtul.
aqçe yüzlük qız "beyaz yüzü kız".

aqılıq: *(is.)* Aqılıq "ağabeylik", tağılıq.
Tođrisini dësem, u maña aqılıq qıldı.
"Doğrusu o bana ağabeylik etti."

aqqu/aqquş: *(is.)* Aqquş "kuğu".

aqlamaq/axlımaq: *(is.)*

1. Aqlamaq "aklamak", aqlımaq.
2. Aqartmaq.
3. Pakizlirmek, tazilımaq.

aqlanmaq/axlanmaq:

1. Aqlanmaq.

2. Bir deva yani bir hesabet eniklinip axlanmaq.

3. Pakizlenmek, tazılanmaq.

aqlığuçi: *(is.)* Aqlığuçi "aklayıcı", aqlatıcı "avukat".

aqılıq: *(is.)*

1. Aqlıq, beyazlıq.
- aqılıq siyir** "sağılan inek".
2. Haklı olmak, masumluk, suçsuzluk.

aqlımaq:

1. Aqlımaq "aklamak, temizlemek".
2. Akartmak.
3. Pakizlirmek, tazilimak.

akça: Oldukça beyaz, beyazca.

ağabeylik, -ği: Ağabey olma durumu.

kuğu: Perde ayaklılardan, yaban ve evcil türleri bulunan, çok uzun ve kıvrık boyunlu, geniş gagalı, geniş kanatlı bir su kuşu.

aklamak:

1. *(-i) huk.* Suçsuz veya borçsuz olduğu yargısına vararak birini temize çıkarmak, tebriye etmek, ibra etmek.
2. *mec.* Başarılı gösterilmek, değerli olarak nitelendirilmek.

aklanmak:

1. *(nsz.)* Ak olmak, temizlenmek.

2. *huk.* Hakkında dava açılan sanığın, yargılama sonunda suçsuz bulunması, temize çıkmak, beraat etmek.

avukat:

1. *is. huk.* Hak ve yasa işlerinde isteyenlere yol göstermeyi, mahkemelerde, devlet dairelerinde başkalarının hakkını aramayı, korumayı meslek edinen ve bunun için yasanın gerektirdiği şartları taşıyan kimse.
2. *mec.* Gerektiği halde başkasını savunmaya, onun adına konuşmaya kalkışan kimse.

aklık, -ği:

1. *is.* Ak olma durumu.
2. Kadınların makyaj için yüzlerine sürdükleri beyaz bir sıvı, düzgün.

aklamak:

1. *(-i) huk.* Suçsuz veya borçsuz olduğu yargısına vararak birini temize çıkarmak, tebriye etmek, ibra etmek.
2. *mec.* Başarılı gösterilmek, değerli olarak nitelendirilmek.

aqmaq:

1. Aqmaq.
Yuqiridin sular eqivatidu.
“Yukarıdan sular akıyor.”
eqip kelmek “akarak gelmek”.
eqip ketmek “akarak gitmek”.
qan aqmaq “kan akmak”.
2. Tökülmek.
Tağar töşük iken, buğday aqti.
“Çuval delikmiş, buğday aktı.”
3. Téz heriketlenmek.
Qarısam, Mehmet qelivatidu, tézla kettim.
“Baksam, Mehmet geliyor, aktım gittim.”
4. Arqa- arqidin ve top-top kelmek.
Xelk koçuğa eqivatidu.
“Halk sokağa akın ediyor.”
5. Uñay ve téz ötmek.
Helk koçuğa ekivatidu.

“Halk sokağa akın ediyor.”

aqsak/axsaq: (sf.)

1. Aqsaq “aksak”.
- aqsak Tömür “aksak Timur.”*
2. Obdan yürüşmigen.
Bu işniñ obdan yürüşmigen teripidur.
“Bu işin iyi yürümeyen, aksak tarafıdır.”
3. Şerq müzikilirida rasacanlıq ussul.

aqsakal/axsaqal: (is.) Aqsaqal, pişkedem, moysipit “ağarmış, ak saçlı, yaşlı”, yaşça büyükler, çavuş; muhtar.

aqsaqlıq/axsaqlıq: (is.)

1. Aqsaqlıq.
2. Buzuqluq, yürümeslik, uygunsızlıq.

aqsaklımaq:

1. Axsaklımaq “aksamak”.
- axsap mañmaq “aksayıp yürümek”.*
2. Tosaldıuğa uçırmaq, kəyin qalmaq, astılaşmaq.

akmak, -ar:

1. *(nsz, -e)* Sıvı maddeler veya çok ince taneli maddeler, bir yerden başka bir yere doğru gitmek.
2. Bu gibi maddeler aşağıya, yere düşmek.
3. Sıvı bir madde bir yerden çıkmak.
4. Bir kap veya bir yer, içindeki veya üstündeki sıvıyı sızdırmak.
5. Art arda veya toplu olarak gitmek.
6. Kumaş yıpranıp iplikleri erimeye başlamak.
7. Boya birbirine karışmak.
8. Sürüp gitmek.
9. *mec.* Zaman çabuk geçmek.
10. *mec.* Karışmak, katılmak.
11. *argo* Çabucak savuşmak, ortadan kaybolmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.56

aksak, -ğı:

1. *sf.* Aksayan hafifçe topallayan.
2. *mec.* İyi gitmeyen, iyi işlemeyen.
3. *is. müz.* Türk müziğinde oldukça kıvrak bir usul.
4. *is.ed.* Eski Yunan ve Latin şiir ölçüsünde, sondan bir önceki hecesi kısa olacak yerde uzun olan dize.

aksakal:

1. *is.* Köyün veya mahallenin ihtiyar heyetinde olan kimse.
2. Ermiş, evliya.

aksaklık, -ğı: -**aksamak:**

1. (*nsz.*) Hafifçe topallamak.
2. *mec.* Bir iş gereği gibi yürümek, geri kalmak.

Sepirimiz astılaştı. "Seferimiz aksadı."

aqsatmaq/axsatmaq: Aqsatmaq, yərim yolda toxtatmaq, tosqun bolmaq.

Hevanın özgirişi təri lədu işlərini aqsitip qoydi.

"Havanın bozulması ekin işini aksattı."

aqtarma: (is.)

1. Seperde poyiz ve paraxot almaşturuş, *Sincañda biriştə poyiz almaşturulidu.* "Sincan'a giderken tren aktarması yapılıyor."
2. Yötkeş, toşuş.
3. Astın astın qılış, aǾduruş.
4. Yer aǾduruş.
5. Bir kitapnı baştın axırǾiçe körüp çıqış.
6. Közdin keçürüş, izdeş.

7. Başqa tillardin atalǾu qobul kiliş.

aqtarmaq:

1. Yötkimek, toşumaq.
2. Təgişmek, almaşturmaq.
3. Başqa yoldin evetmek.
4. AǾdurmaq, ileştürmek, arılaşturmaq.
5. Yer aǾdurmaq.
6. İstata almaq "alıntı yapmak".
7. Közdin keçürmek, izdimek.
8. Tercüme qılmaq.
9. Boşatmaq.

aqtaş/axtaş: (sf.) Aqtaş.**al:**

1. *is.* Qızıl.
- qızıl bayraq** "al bayrak".
2. *sf.* Eñlik.

aksatmak: (-i) Aksamasına yol açmak, bir işi gereği gibi yürütememek.

aktarma:

1. *is.* Aktarmak işi.
2. Bir taşıttan başka bir taşıta geçme.
3. Sürülmemiş bir tarlayı ilk veya ikinci kez sürme.
4. Arıları bir kovandan ötekine geçirme.
5. *ed.* Alıntı.
6. *sp.* Bir oyuncunun topu kendi takımından bir başka oyuncuya göndermesi.
7. *tic.* Para aktarım

aktarmak:

1. (-i,-den,-e) Bir şeyi bir yerden, bir kaptan başka bir kaba geçirmek.
2. Bir şeyin yolunu, yönünü değiştirmek.
3. Bir dilden başka bir dile çevirmek, tercüme etmek.
4. Bir lehçeyi başka bir lehçeye uyarlamak.
5. Toprağı altı üstüne gelecek biçimde iyice bellemek.
6. İletmek, bildirmek.
7. Bir tekniğe göre biçimlendirmek, uyarlamak.
8. Bir kitabı, genellikle Kuran'ı başından sonuna kadar okumak.
9. (-i) Çatı kiremitlerinin kırık ve bozuk olanlarının yerlerine sağlamlarını koymak.
10. ed. Alıntılama.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.61

aktaş: Aktaş, albatır, kaymak taşı.

al:

1. is. Kanın rengi, kızıl, kırmızı.
2. sf. Bu renkte olan.
3. Dorunun açığı, kızıla çalan at donu.
3. is. Aldımaq "aldamak'tan kandırmak, oyalamak", gollımaq.
4. is. Hile.
5. ağız Kötü ruh.
6. Kuru karanfil.

ala: (is.) Ala, çar "alaca", çipar "benekli alaca".

ala at "ala at"

ala ayak at "ala ayak at".

ala bəliq "alabalık".

ala qarçıda "ala doğan".

ala karða "ala karga".

ala-bula: (is.)

1. Alaca.
2. Çipar.
3. Xuy, micez, xaraktər.

Hayvanmñ alisi tészida, ademniñ içide.

"Hayvanın alacası dışında, insanın alacası içinde" -Atasözü.

4. Meñ, dağ.

5. Eski micez, set qılıq.

ala-bulılıq: (is.)

1. Karışık renkler haritası.

2. İhtilaf, ayrılık, anlaşmazlık.

alacak: (is.) Elim, eliş, birer hesap ve iştin elinmay qalðan pul, mal ve başqa nerse.

Pütün aldıðan nersilirimni yiðidim.

"Bütün alacaklarımı topladım."

alacaqlı: (sf.) Birisidin heqkini alðuçı, elimçi, qerz igisi.

Qerz igisi sotqa deva qıptu.

"Alacaklılar mahkemeye başvurdular."

aldaqçı: (sf.) Aldıðuçı, gölliðuçı, aldamçı.

aldaqcılıq/aldamçılıq: (is.) Aldatıcılık.

4. sf. Bu renkte olan at.

5. Yüze sürülen pembe düzgün, allık.

6. is. Aldatma, düzen, tuzak, hile.

7. kim. Alüminyum elementinin simgesi.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.62-63

ala:

1. sf. Karışık renkli, çok renkli, alaca.

2. is. Alabalık.

3. hlk. Açık kestane renginde olan, ela(göz).

4. is. hlk. Kekliğin boynundaki siyah halka.

alaca:

1. is. Birkaç rengin karışımından oluşan renk, ala.

2. Birkaç renkli iplikten yapılmış dokuma.

3. Keklik, bıldırcın vb. kuşları avlamak için kullanılan iki renkli bez.

4. *mec.* Kötü huy.

5. *sf.* İki veya daha çok renkli.

6. *bot.* Ağaçta ilk olgunlaşan meyve.

7. *bot.* Meyvelere, genellikle üzüme düşen ben.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.63

ala-bulalık: -

alacak, -ğı:

1. Bir hesap gereğince daha alınmamış olan para, mal vb. şey, matlup, **verecek** karşıtı.

2. Alınması gerekli şey.

alacaklı: Birinden alacağı olan kimse
borçlu ve **verecekli** karşıtı.

aldatıcı: Aldatma niteliği olan, yanıltıcı, kandırıcı.

aldatıcılık: Aldatıcı olma durumu.

aldanmaq: (*is.*)

1. Aldanmaq, gollanmaq “oyalanmak”, umunmaq.

2. Hevanın ıssıqlıqıdın veqıtsız kül açmaq.

3. Xıyalda patmaq.

Çıraylık sözlerge işinip qılıp aldandım.

“Tatlı sözlere kanarak aldandım.”

aldanç: (*sf.*) Téz ve asan aldınıdıdan, göl, aldanđağ.

aldanış: (*is.*) Aldiniş, guldiniş, umuniş.

aldatquç: (*is.*) Hile, uyun.

aldatquçi siyaseti “sokak siyaseti, aldatmaca politikası.”

aldi-berdi: (*is.*) Aldi-berdi “alışveriş”.
Unıñ bilen biz aldi-berdimini keskenmiz.
“Onunla biz alışverişimizi kesmiştik.”

aldiğan:

1. Goldiğan, umdurđan.

2. Yalđançılıq “yalancılık”.

3. Köz boyamçılıq “göz boyama”.

aldimaq (I): Aldimaq “aldamak”, göldirmek.

aldap kirgüzmek “aldatıp girdirmek.”

hêsaptın aldimaq “hesapta aldatmak”.

aldimaq/aldaş (II):

1. Aldimaq “aldatmak”, koldımaq.

Düşmenni aldap, açız yeridin hucum qıldı.

“Düşmanı aldatıp, zayıf bıraktığı yerden saldırdılar.”

2. Birisini aldap körmek.

Sinipsi yat unsurlar dehqanlarını aldap payda körüşke kirişidu.

“Yabancı sınıf unsuru köylüleri aldatmaya kalkar.”

aldap kirgüzmek “aldatıp girdirmek”.

aldanmak/kandırmak:

1. *is.* Görünüşe bakarak, yanlış bir yargıya varmak, yanılmak.

2. Bir hileye, bir yalana kanmak.

3. Düş kırıklığına uğramak.

4. Avunmak, oyalanmak.

5. Havanın birden ısınmasıyla zamansız açan çiçek, soğuk sebebiyle donmak.

aldanç, -cı: Çabuk ve kolay aldatılan kimse

aldanış: Aldanış işi veya biçimi, kanma.

aldatmaca: Aldatmaya dayanan davranış, aldatıcı oyun.

aldi-verdi/alış-veriş:

1. *is. eco.* Alım-satım işi, muamele.

2. *mec.* İlişki, münasebet.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.75

aldataan/aldatıcı:**aldamak (I): -****aldatacak (II):**

1. Beklenmedik bir davranışla yanıltmak.

2. Karşısındakinin dikkatsizliğinden, ilgisizliğinden yararlanarak onun üzerinden kazanç sağlamak.

3. Birisine verilen sözü tutmamak, yalan söylemek.

4. Bir şeyin görünürdeki durumu, o şeyin niteliği bakımından yanlış bir karar vermek.

5. Ayartmak, kötü yola sürüklemek, baştan çıkartmak, iğfal etmek.

6. Karı-kocadan biri eşine sadakatsizlik etmek, ihanet etmek.

3. Yalđan sözlimek, sözidin qaymaq.
Mehmett ependi yalđan sözlep yiđinđa kelmidi.

“Mehmet Bey, bizi aldattı, toplantıya gelmedi.”

4. Er-xotun bir birige sadıq bolmaslıq.

aldırmaslıq: (is.)

1. Aldırmaslıq, kari bolmaslıq.

2. Bêđemlik, đemsizlik.

aldi-satti: (is.) Aldi-satti “alış satış”, êliş-bêriş, ticari işler.

aldi sattisi yoq şeher “ticari işleri olmayan şehir”.

aldurmaq: (almak’tan)

1. Aldurmaq “aldırmak”.

Bazardin oni-buni aldurmaq.

“Pazardan onu-bunu aldırmak.”

2. Diqqet qılmaq, köñül bolmaq.

Unıñ qılđan her qandaq işiğa êtibar qılmısañmu bolidu.

“Onun yaptığı her işe aldırmamak da olur.”

3. Yötkimek “yer değıştirmek”.

Dostumni Ürümçidin Bêyçiñđa yötkidim.

“Arkadaşımı Urimçi’den Pekin’e aldurdım.”

4. Tartquzmaq “çektirmek”.

Çiş tartquzdum. “Diş aldurdım.”

5. Orunlaşturmaq “yerleştirmek”

Mehmetni xizmetke orunlaşturdum.

“Mehmet’i işe aldurdım.”

6. Yatquzmaq “yatırmak”.

7. Siğdirmaq “sığdırmak”

Bunçilik kitapni bu öyge qandaqmu sığdurarsen?

“Bu kadar kitabı bu odaya nasıl aldıracağını?”

Sirimni aldurup qoydum.

“Sırrımın gizliliğı koyboldu; sırrımı çaldırdım.”

Ağzidin aldurđan bōridek.

“Ağzından yakalanmış kurt gibi.”

7. Oyalanmak, avutmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.69

aldırmazlık, -ğı: Aldırmaz olma durumu, tasasızlık, kayıtsızlık, lakaydi.

alım satım: *is. tic.* Satın alma ve satma işi, alışveriş.

aldırmak:

1. (-i,-e) Alma işini yaptırmak.
2. Getirtmek.
3. Vücuttan herhangi bir parçayı veya organı sağlık sebebiyle çıkarttırmak.
4. (-e) Önem vermek, değer vermek.
5. Elindekini başkasına kaptırmak.
6. Sığdırmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.69

alduruş: (is.) Alduruş “aldırış”, çektürüş, köñül bölüş, ətibar bəriş.

alđuçi: (is.)

1. Alđuçi “alıcı”, sətivalđuçi, hëridar “müşteri”.
2. Èlëktr, quvvetini èlip başqa bir quvvetke aylandurđuçi esvap.
3. Talip, telep qılđuçi.
4. Kino alđuçi aparat.
5. Radio pryominik .
6. Qan alđuçi.

alım: (is.)

1. Èliş.
2. Sëtivèliş.

3. Köñlini tartış, celb qılış.

alqış: (is.)

1. Alqış.
- qızđın alqış** “gürültülü alkış”.
- gülduras alqış** “gürültülü alkış”.
2. Qarşı èliş.
- alqışlar èytmaq** “övgüler söylemek, övmek”

alqışçi: (is.)

1. Alqışçi.
2. Biriniñ heriket ve sözini teqdirlep, qal-đanlarnı “toğra” digüzüşke heriket qılđuçi.

alqışlımaq:

1. Alqışlımaq, qarşı almaq.
2. Teqdirlemek, maxtımaq.
3. Yaxşı körmek.

alqışlanmaq: Alqışlanmaq, qarşı èlinmaq.

alqışlatmaq: Alqışlatmaq, qarşı aldurmaq.

allı: (sf.) Rengi qızıl, pedaz, bërigen.

Reñga-reñ ve pedazlıq öy.

“Alı pullu ev”.

allıq: (is.) Qızılıq, eñlik.

aldırış: Aldırma işi veya biçimi.

alıcı:

1. is. Satın almak isteyen kimse, müşteri.
2. Kendisine bir şey gönderilen kimse.
3. fiz. Bir elektirik akımını alıp başka bir kuvvete çeviren aygıt.
4. fiz. Almaç.
5. sin. ve TV görüntüleri alan cihaz kamera.
6. hlk. Azrail.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.73

alım:

1. is. Alma işi.

2. Kurum, çalım, gurur.
3. *mec.* Çekicilik.

alkış: Bir işin beğenildiğini, onaylandığını anlatmak için el çırpma, alkışlama.

alkışçı:

1. *is.* Alkışlayan kimse.
2. *mec.* Şakşakçı, dalkavuk, yüze gülücü, yağcı kimse.

alkışlamak:

1. (-i) Bir şeyin beğenildiğini, onaylandığını anlatmak için el çırpma.
2. *mec.* Beğenmek takdir etmek.

alkışlanmak: (*nsz.*) Alkışlanma işine konu olmak.

alkışlatmak: (-i) Alkışlama işini yaptırmak.

allı: Üzerinde al renk bulunan.

allık, -ğı:

alma: (*is.*) Elma.

Ğulca almisi nahayiti yaxşı.
“*Gulca elması çok güzel*”.

alma derexti “*elma ağacı*”.

almisi “*onun elması*”.

alma: (*is.*) Elish “*alma*”.

almak: (-e)

1. Almaq.

Men şepkemni elip këtivërimen, çapınimni almaymen.

“*Ben şapkamı alıp gidiyorum, paltomu almayacağım.*”

2. Özige celb qılmaq.

Közimni uniñdin alalmayvatimen.

“*Gözümü ondan alamıyorum.*”

Köñlimni çiraylıq qız aldı.

“*Gönlümü bir güzel kıza kaptırdım.*”

közni almay qarımaq “*gözü kırpmadan bakmak*”.

3. Qolđa keltürmek.

mehsulat almaq. “*ürün almak*”.

4. Sëtivalmaq.

Yemiş almaq. “*Yemiş almak*”.

5. Qobul qılmaq.

Para almaq. “*Rüşvet almak*”.

6. Yötkimek “*değiştirmek, taşımak*”.

Şireni aldığıraq tartmaq.

“*Masayı ileri almak*”.

7. İşđal qılmaq.

Türkler, İstanbulni 1453 yili işđal qıldı.

“*Türkler, İstanbul’u 1453’te aldılar.*”

8. Qazanmaq.

Nam qazandı. “*Nam kazandı.*”

Uniñ köñlini elip keldim.

1. Al olma durumu.

2. Kadınların süs için yanaklarına sürdükleri al boya.

elma:

1. *is. bot.* Gülgillerden, çiçekleri pembe veya beyaz bir ağaç

2. Bu ağacın kabuğu parlak, sert, kırmızı, sarı ve yeşil renkte, kokusu hoş, tadı ekşi veya tatlı, dokusu gevrek, ufak çekirdekli meyvesi.

alma:

1. *is.* Alma işi.

2. Alıntı, iktibas.

almak, -ır:

1. (-i) Bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak
2. Bir şeyi veya bir kimseyi bulunduğu yerden ayırmak.
3. Birlikte götürmek.
4. Satın almak.
5. Ele geçirmek, fethetmek.
6. İçine sığmamak.
7. Kabul etmek.
8. Kendine ulaştırılmak, iletilmek.
9. İçeri sızmak, içine girmek.
10. Erkek kadınla evlenmek.
11. Sürükleyip götürmek.
12. Kazanmak, elde etmek.
13. Zararlı, tehlikeli bir şeye uğramak.
14. Bürümek, sarmak, kaplamak.
15. Kısaltmak, eksiltmek.
16. Yolmak, koparmak.
17. Yerini değiştirmek, çekmek.
18. Temizlemek.
19. İçeri girmesini sağlamak.
20. Tat ve koku duymak.
21. Örtmek, koymak.
22. (-e)... gibi anlamak.
23. Yol gitmek, mesafe kat etmek.
24. Çalmak.
25. Soldurmak.
26. Vücuttaki hasta bir organı ameliyatla çıkarmak.
"Onun gönlünü aldım."
9. Tuymaq, hès qılmaq.
Burni, bir nersini purimaydu.
"Burnu koku almıyor."
10. İçmek.
Tamaqtın avval bir-ikki romka içemsiz?
"Yemekten önce bir-iki kadeh alır mısınız?"
11. Qollanmaq.
Dora (içmek) qollanmaq. "İlaç içmek".
12. Tartmaq.
Harvini oñda tart. "Arabayı sağa al."
13. Oğrılmaq.
Yançuqumdin saatımni oğri aldı.

"Cebimden saatimi almışlar."

14. İşletmek.

Öyge bir xizmetçi almaqçımen.

"Eve bir hizmetçi alacağım."

bet almaq "yüzünü doğrulamak".

boyunđa almaq "yüklenmek, itiraf etmek".

êlip barmaq "götürmek".

êlip çıqmaq "getirmek".

êlip jürmek "beraberinde götürmek".

êlip kelmek "getirmek".

xotun almaq "evlenmek".

qarşı almaq "karşılamaq".

öç almaq "öç almak".

til almaq "söze uymak, emre boyun eğmek."

almılıq: (is.)

1. Alma köçiti, yetiştüridiğan bağçe.
2. Almlıq bağ.

Alman: (öz. is.)

1. Gërmaniyelik.
2. Gërmanlar.
3. Gërmaniyye.

alp: (sf.)

1. Büyük, olağanüstü, bahadır, qehriman, batur, ezimet "azimlilik, yiğitlik".
 2. Yuqırı "yukarı".
 27. Motor çalışması için gerekli olan elektirik veya yakıttan yararlanır duruma gelmek.
 28. Göreve işe başlamak.
 29. (nsz.) Başlamak.
 30. (-den) Davranış veya makam değiştirmek.
 31. İçecek veya sigara içmek.
 32. Yutmak, kullanmak.
 33. (-den) Görevden, işten çekmek.
 34. Kazanç sağlamak.
 35. Gidermek, yok etmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 80–81

elmalık, -ğı: Elma bahçesi.

Alman:

1. öz. is. Germen soyundan olan halk ve bu halktan olan kimse.
2. sf. Alman halkına, Almanya'ya özgü olan, Alman hükümeti.

alp, -pı: Yiğit, kahraman.

alte: (is.) Altı.

alte aylık “altı aylık”

aynıng altınçı küni “ayın altısı”

altınçı: (sf.) Altınçı “altıncı”.

altınçı ay “Haziran”.

altmış: (is.) Altmış “altmış”.

altmışıncı: (sf.) Altmışımçı “altmışıncı”.

altun: (is.) Altun “altın”.

aq altun “ak altın, platin”.

altun xənim “eski bir Kaşgar türküsünün adı”.

altun kəziq “kutup yıldızı”.

altun reñlik “altın renkli, altın yaldız”.

altunlatmaq: Altunlatmaq “altınlatmaq; altın yaldız kaplatmaq”.

amaç: (is.) Meqset, nişan, murad, dəy, niyet.

Men o yerge kətişni meqset qıldım.

“Ben o yere giymeyi amaçlıyorum.”

amaçlamak: Meqset qılmaq, niyet qılmaq.

altı:

1. Beşten sonra gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı göstərən 6, VI rəqəmlərinin adı
3. sf. Beşten bir artıq “alay” kisa boylular için söylənən bir söz.

altıncı:

1. sf. Altı sayısının sıra sıfatı, sırada beşinciden sonra gələn.
 2. is. Altın alıp satan kimse.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 84*

altmış:

1. *is.* Elli dokuzdan sonra gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren 60, LX rakamlarının adı.
3. *sf.* Altı kere on, elli dokuzdan bir artıq.

altmışıncı: Altmış sıfatının sıra bildiren biçimi, sırada elli dokuzuncudan sonra gelen.

altın:

1. *is. kim.* Atom sayısı 79. atom ağırlığı 196,9 olan, 1064 C de eriyen, kolay işlenen yüksek değerli, paslanmaz element, zer (*Simgesi Au.*).
 2. *sf.* Bu elementten yapılmış.
 3. Altından yapılmış sikke.
 4. *sf. mec.* Üstün, nitelikli, değerli.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 83–84*

altınlaşmak:

1. *nsz.* Altın durumu veya görünümü almak.
2. *sf.* Altın suyuna batırılarak ince bir altın tabaka ile kaplanmış (metal).

amaç, -cı:

1. *is.* Ulaşmak istenilen sonuç, maksat.
2. Gaye.
3. Hedef.

amaçlamak: (-i) Bir amaca ulaşmayı istemek, istihdaf etmek.

Amèrika: (öz. *is.*)

1. Amèrika qıt'esi.
2. Amèrika dövləti.

Amèrikilıq: Amèrikilıq “Amerikalı”.
Bilişimçe, muşukünlerde bay bolup qalǵandek körünisen.
“Duyduğuma göre bu günlerde Amerikalıymışsın.”

Amèrikalılaş(tır)maq: Amèrikalişş, Amèrikilaşturuş.

Amèrikalılaşmaq: (*is.*) Amèrikilıqlaşmaq “Amerikalaşmak”.

Amèrikan: (*sf.*)

1. Amèrika, yani Amèrikilıqlar bilen munasivəlik.

Amèrika mēli “Amerikan malı”.

2. Amèrikiçe.

Amèrikiçe ma'arip sistēmisi (tüzümi).
“Amerikan eğitim sistemi”.

ana: (*is.*)

1. Ana, “anne”, apa.

Ana körüp qız al, qızǵaq körüp böz.

“Anasına bakarak kızını al, kenarına bakarak bezini”

“Anidin emgen süt burnidin bulaq bolmaq.

“Anasından emdiği süt burnundan gelmek”.

Bugünki qızlar ete- ögün yathıq bolup, ana bolǵusi.

“Bugünün kız çocukları yarın evlenip, hep ana olacaklar”

Bu qoziniñ anisi qeyerde?

“Bu kuzunun anası nerededir?”

2. Dinda hürmet qılınıdǵan ayallarǵa bérilgen nam.

Patima ana “Fatma ana”.

3. Momaylarǵa hürmet üçün qollinilidu.

4. Çemgüzar “teselli veren, avutan, sevindirən” şepket igisi “şefkat sahibi”.

hürmetlik anılar “saygı değer analar”.

Amerika:

1. öz. *is.* Amerika kıtası.
2. Amerika devleti.

Amerikalı: Amerika Birleşik Devletleri halkından olan kimse, Amerikan.

Amerikalılaşma: (*nsz.*) Amerikalılaşmak işi veya durumu.

Amerikalılılaşmaq: Amerikalılar'ın yaşayış tarzını benimsemək.

Amerikan:

1. Amerikalı.
2. *sf.* Amerikaya özgü, Amerika ile ilgili olan.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 89–90

ana:

1. *is.* Çocuğu olan kadın, anne.
 2. Yavrusu olan dişi hayvan.
 3. Dini bakımdan aziz tanınan bazı kadınlara verilen saygı unvanı.
 4. *ünl.* Yaşlı kadınlara saygılı bir seslenme sözü.
 5. Velinimet: Yoksullar anası.
 6. Alacağın veya borcun, faizin dışında olan bölümü.
 7. *sf.* Temel, asıl, esas
 8. *mat.* Çizgilerden herhangi birini anlatan kelimeye sıfat olarak geldiğinde o çizginin, belirli bir kural altında hareket ederek bir yüzey oluşturmaya yaradığını anlatır.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 92–97*

5. Alidiðan nersiniñ ve bèridiðan qerzniñ ösümdin başqa qısmı.

Yoqsullar anisi (Yoqsullar ðemgüzari).

“Yoksullar anası”.

6. Asas, esasî.

Asasî qanun – konstitotsiyye.

“Anayasa”.

ana bina “bir binaniñ esasî qismî”.

ana-can “anneciğim”.

ana depter “baş defter”.

ana erki “ananiñ aile başlıqlıq tüzümü”.

ana eser “klasik eser”.

ana jurt “ana yurt”, ana veten.

ana koça “ana cadde”, esasî koça, merkizî koça”.

Héytkar Keşqerniñ merkizî koçisidur.

“Heytikar Kaşkar’ın ana caddesidir.”

ana til “ana dil”.

ana yol “küçük yolların kendisine açıldığı büyük yol, cadde”, esasî yol, ðol yol.

ata-ana “ata-ana, ana-baba, ced, dede”.

Ata-ana terbiyisi muhimdur.

“Ana-baba terbiyesi önemlidir.”

bêqim ana “bakım ana, bakıcı”.

çoñ ana “büyük anne”.

qëyin ana “kayın ana”.

kiçik ana “hala, teyze”.

kindik ana “ebe”.

ögey ata-ana “üvey anne- baba”.

su anisi “denizkızı”.

ana veten: (*is.*) Ana veten “ana vatan”, yurt.

andin: (*zf.*) Ondan

andin këyin “ondan sonra”.

andin qalsa “ondan kalsa”.

andin burun “ondan önce”.

anılıq (I): (*sf.*) Anılık “analı”, anası bar.

anılıq qoza “analı kuzu”.

ana vatan:

1. *is.* Ana yurt.
2. *mec.* Bir şeyin ilk kez yetiştiği, görüldüğü yer.

ondan:

1. *zf.* O zamirinin çıkma durumu eki almış biçimi.
2. O sebeple.
3. *sf.* Onun tarafında olan kimse.

anah (I): Anası olan.**anah (II):** (*is.*)

1. Anah "anah".
2. Ana hessiyati "anah duygusu", ana mehri "anah sevgisi".
3. *anah mitez* "anah duygusu olan".
3. Anah qılmaq.
4. Ögey ana.
5. *mec.* Dişi, dölyatağı.

anahiz: (*sf.*) Anahiz "anahiz", anahiz ölgən.

anahizlik: (*is.*) Anahizlik "anahizlik", anahiz bolmasliq".

anahlaşma: (*is.*)

1. Pikir ve meqset birliki.
 2. Şertname.
- Cuñgo Türkiye medeniyet şertnamisi.*
"Çin Türkiye kültür anlaşması".

anahlaşmak:

1. Toxtaşmaq, şertleşmek, toxtamlaşmaq.
- Cuñgo Türkiye hökümetliri medeniyet hemkarliq heqqide toxtamlaşti.*
"Çin ve Türkiye hükümetleri kültürel işbirliği konusunda anlaşdılar."
2. Maslaşmaq, kelişmek.

anahlaşmasliq: (*is.*)

1. Pikir ixtilapi, fikir qarşılıqi.
- Arımızda bir anahlaşmasliq çıqti.*
"Aramızda bir anahlaşmazlıq çıktı."
- anahlaşmasliq dericide** "anahlaşabilecek derecede değıl."
2. Toqunuş, sürkiliş.
- Cuñgo- Sovet sürkilişi.*
"Çin ve Sovyet anahlaşmazlığı".

anahlatı: (*is.*) Anahlatı, hekaye anglıtiş.**anahlık, -ğı (II):**

1. *is.* Anne olma durumu.
2. Anne olma duygusu.
3. Anne yerini tutan veya anne kadar yakınlık gösteren kadın.
4. Anaca davranış.
5. *hlk.* Üvey ana.

anahsiz: Anahsiz olmayan.

anasızlık, -ğı: Anasız olma durumu.

anlaşma:

1. *is.* Anlaşmak işi.
2. Devletlerarası siyasal, ekonomik, kültürel vb. alanlarda yapılan uzlaşma ve bu uzlaşmanın tespit edildiği belge, uyuşma, itilaf, antant.
3. Sözleşme.

anlaşmak:

1. (*nsz,-le*) Düşünce, duygu, amaç bakımından birleşmek, antant kalmak.
2. Sözleşmek, sözleşme imzalamak.

anlaşmazlık, -ğı:

İki veya daha fazla tarafın düşünce ve amaçları arasında ayrılık, uyuşmazlık, itilaf.

anlatı:

1. *is.* Ayrıntılarıyla anlatmak.
2. *ed.* Roman, hikâye, masal vb. edebi türlerde bir olay dizini anlatma biçimi, hikâyeleme, hikâye etme, tahkiye.

añlatmak:

1. Çüşendürmek, izah bermek, şerhlimek.
- radiyo añlatmisi** “*radio neşriyatı, radyo yayını*”.
2. Bildürmek, aşkara qılmaq “aşikâr, açık seçik, açık tapmak”.
3. Agâhlendürmaq.
4. İpade qılmaq, teşvirlimek.

añlatturmaq: Çüşendürmek, izahlatmaq, şerhlettürmek.

añliđuçi: (*is.*) Añliđuçi “dinleyen, duyan, işiten”, tiñşiđuçi.

radio añliđuçilarniñ telepliri “*radyo dinleyicilerinin isteği*”.

añılmaq:

1. Çüşenmek.
- Bu iştin memnun bolmığanlıqini çüşendim.*
“*Bu işten memnun olmadığımı anlıyorum.*”
2. Uqmaq “anlamak”, bilmek.
- Sırttiki đovđanıñ sevebini uqtuñmu?*
“*Dışarıdaki gürültünün nedenini anladın mı?*”
3. Maqul körmek, yakturmaq.
4. Xevardar bolmaq, vaqıp bolmaq.
- Men munçılıq israpçılıqni çüşinelmidim.*
“*Ben israfın bu derecesini anlamam.*”
5. Payda körmek.
- Bu doridin heçqandaq payda körmidim.*
“*Bu ilaçtan hiç bir şey anlayamadım.*”
6. Almaq, qazanmaq, erişmek.
7. Duymak, işitmek, dinlemek.

añılmaz: (*sf.*)

1. Çüşenmes, bilmes, añılmaz.
2. Cahil.
3. Çüşenmeydiğan “anlamayan, anlamaz”.

añılmazlıq: (*is.*) Çüşenmeslik

“düşünememe”, añılmazlıq “anlamazlık”.

anlatmak:

1. (*-i,-e*) Bir konu üzerinde açıklama yapmak, açıklamada bulunmak, bilgi vermek, izah etmek.
2. İnandırmaq, ikna etmek.

anlatturmak: (-e, -i) Bir konu üzerinde bilgisini ölçmek, açıklama yaptırmak.

anlayıcı/dinleyici:

1. *is.* Söylenen veya çalınan bir şeyi dinleyen kimse.
2. Kayıtlı olmadığı halde derslere dışarıdan devam eden kimse.

anlamak:

1. (-i) Bir şeyin ne demek olduğunu, neye işaret ettiğini kavramak.
 2. Yeni bilgileri eskileriyle bir araya getirerek sonuç niteliğinde başka bir bilgi edinmek.
 3. Sorup öğrenmek.
 4. Doğru ve yerinde bulmak.
 5. Birinin duygularını, istek ve düşüncelerini sezebilmek.
 6. (-den) Bir şey hakkında bilgisi bulunmak.
 7. (-den) İyilik görmek, yararlanmak.
 8. *argo* Sahip olmayı istemek, dileğinin yerine getirilmesini istemek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.101*

anlamaz, -ğı: Bir şeyi anlamayan, kavramayan.

anlamazlık, -ğı: Bir şeyi anlamamış, kavrayamamış gibi davranma anlamamazlık.

añliyiş: (*is.*)

1. Paraset “feraset”, idrak.
2. Köz qaraş qabilitiyiti.
3. Çüşençe.

añliyişliq: (*sf.*) Añliyişlik “anlayışlık”, parasetlik, eqillıq.

añliyişsiz: (*sf.*) Añliyişsiz “anlayışsız”, eqilsiz, idrak qabiliyiti yetersiz.

appaq: (*sf.*) Aq ve paq.

Appaq beşin bilen uyalmaysenmu?

“Bembeyaz saçın ile utanmıyor musun?”

appaq sakallıq “bembeyaz sakallı”.

ara: (*is.*)

1. Ara, arılıq, musape.

Aridin bir jil ötti. “Aradan bir yıl geçti”.

İkki yeziniñ arılıqı uzak emes.

“İki köyün arası uzak değil.”

2. Zaman.

Toxtap qalmastin pat-pat kélip turuñ.

“Ara vermeksizin sık sık geliniz.”

3. Munasivet.

Unıñ bilen munasivitimiz yaXşı.

“Onunla aramız iyidir.”

4. Perq “fark”.

Mehmett bilen üç yaş perqimiz bar.

“Mehmet ile aramızda üç yaş fark var.”

5. Etrap “etraf”, yeqin, yan.

Sizniñ yëniñizda turuştin qaçimen.

“Sizin aranızda durmaktan çekiniyorum.”

6. Qısturma, araya soqmaq, sıkıştırmaq.

Türkçe radioda Uyður muzikiliri qısturma muzika ornida bérilidu.

“Türkçe yayınlarda ara müziği için Uygur müzikleri veriliyor.”

anlayış:

1. Anlama işi veya biçimi, telakki, zihniyet.
2. Anlama yeteneği, feraset, izan, zekâ.
3. Hoş görme, hâlden anlama.
4. Ayırıcı bir nitelik olmak bakımından görüş, zihniyet.

anlayışlı:

1. *sf.* Anlayışı olan, ferasetli, izanlı, zeki.
2. Hoşgörülü.
3. *zf.* Hoşgörülü bir biçimde.

anlayışsız:

1. *sf.* Anlayışı kıt olan, kafasız, kalın kafalı, vurdumduymaz, izansız ferasetsiz, gabi.
2. Hoşgörüsüz.

bembeyaz:

1. *sf.* Çok beyaz veya pak.
2. *zf.* Pırıl pırıl apaçık bir biçimde.

ara:

1. *is.* İki şeyi birbirinden ayıran uzaklık, açıklık, aralık, boşluk, mesafe.
2. İki olguyu, iki olayı birbirinden ayıran zaman, fasıla.
3. Kişi veya toplulukların birbirine karşı olan durumu veya ilgisi.
4. Toplu bulunan nesnelerin veya kimselerin içi.
5. Aralık.
6. *sin.ve tiy.* Bir oyunda bir filimde dinlenme süresi, antrak.
7. *sp.* Toplu jimnastik dizilmelerinde, sıradakilerin birbirinden yanlamasına olan uzaklıkları.
8. *sp.* Futbol oyununun kırk beşer dakikalık iki

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.110–115

ara buzđuçi “arayı bozan”.

ara èyi “Ramazan ve Kurban bayramı arasındaki zaman”.

ara jiraqliði “ara uzaklığı”.

ara yolda qalmaq “ara yolda kalmak”.

aridin beş kün ötkendin kiyin “aradan beş gün geçtikten sonra”.

ariða çüşmek “araya girmek”.

ariða kirmek “araya girmek”.

ariða kişi qoymaq/salmaq “araya kişi koymak”.

arimiz yaxşı “aramız iyi”.

arini açmaq “arayı açmak”.

arini üzmeq “arayı açmak”.

bizniñ arimizda “bizim aramızda”.

dünya ara dañqi ketken “dünyaca ünlü”.

qatar arisi “sıra arası”.

kün ara “gün arası”.

öz ara “kendi arası”.

öz-ara uruş “kendi aralarında savaş”.

öz arimizda bolsun “kendi aramızda olsun”

tèz arida “şu arada, hemen alelacele”.

tèz ariniñ içide “şu anda”.

yèqin arida “yakın arada”.

Yèkin ariða çıqıp ketti. “Yakın bir yere gitti”

arasıra: (zf.)

1. Ara-sıra.

2. Anda-sanda.

3. Anda-tura.

Mehmet bizniñkige anda-sanda kèlidu.

“Mehmet bize arada- sırada geliyor.”

arılıq: (is.)

1. Arılık, yapsa, capsa yoçuq, yiriq, dez.

İşikniñ capsiridin şamal kirivatidu.

“Kapının aralığından rüzgâr geliyor.”

2. Vaqıt, növet, çağ, purset.

O çağda Bèyciñda idim.

“O aralık Pekindeydim.”

3. Hacetxane, teretxane, xalacay.

4. Aralık (Dèkabr-12.ay)

arasıra: Seyrek olarak zaman zaman, arada bir, arada-sırada, bazen, bazı bazı, kimi vakit, kimi zaman.

aralık, -ğı:

1. *is.* İki şey arasındaki açıklık, mesafe.
2. Sıra, vakit.
3. Uygun, elverişli durum, fırsat.
4. Evin iki bölümü veya iki oda arasındaki dar geçit, geçenek, koridor.
5. Yılın otuz bir gün süren, son ayı, ilk kanun, kânunuevvel.
6. Ayakyolu.
7. Basımcılıkta harfler veya satırlar arasındaki açıklık, espas.
8. *sf.* Yarı açık, tam kapanmamış.

aralıqlı: (*sf.*) Birbirige ulaşmıðan “bitişmeyen” şalañ.

Aðzini eçişiðila şalañ çişliri körindi.

“Ağzını açınca aralıqlı dişleri göründü.”

tağ arılığı “dağ aralığı”

aralıqlıqsız: (*sf.*)

1. Zic “sıkı, kesif, yoğun, kalabalık, iç içe.”
2. Üzlüksüz “sürekli, devamlı.”
3. Davamlıq, arqa-arqıdın.

arılımaq:

1. Qıya açmaq, yırım açmaq.

İşinki yırım (Qıya) açtim.

“Kapıyı yarım açtim.”

2. Arılıq qaldurmaq.

Arılıqta qaldım. “Arada kaldım.”

arısalda: Kararsızlık, tereddüt.

arısalda qalmaq “tereddüt etmek”.

arısalda bolmaq “kararsız kalmak”.

arqa: (*is.*)

1. Arqa, kəyin.

U arqamda çüştü. “O, peşime düştü.”

U, keynimde “O, arkamdadır.”

U, mənini arqamdin keldi.

“O, benim peşimden geldi.”

2. Ters terep.

Öyniñ arqa terepide baðçe bar.

“Evin arkasında bahçe var”.

3. Qoðdiðuçi “muhafız, koruyucu, bekçi”.

9. *ekon.* Borsada hisse senetlerinin alım-satım emirlerinin verildiği süre.

10. *fiz.* Bir sesi bir başka sestən, kalına veya inceye doğru ayıran uzaklık.

11. müz. Portenin paralel çizgileri arasındaki boşluk.

12. sp. Toplu beden eğitiminde art arda dizilenleri ayıran açıklık.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.113

aralıklı:

1. sf. Birbirine bitişik olmayan, aralarında açıklık bulunan.

2. Dizgide kelimeler, harfler veya satırlar arasında açıklığı olan, espaslı.

3. zf. Kesik kesik.

aralıksız, -ği:

1. sf. Birbirine bitişik olan, aralarında açıklık bulunmayan.

2. zf. Sürekli, aralık vermeden.

aralamak:

1. (-i) İki şey arasında açıklık oluşturmak, yarı açmak.

2. Aralıklı duruma getirmek, seyrekleştirmek.

3. hlk. Bitkilerin fazla dal ve çubuklarını kesmek, seyrekleştirmek.

arasında: İki şeyden birini tercih edememe

arka:

1. is. Bir şeyin temel tutulan yüzünün tam ters yanı, **ön** karşıtı.

2. Bir şeyin sırt durumunda olan yüzeyi.

3. Geri kalan bölüm, kısım.

4. Art, peş.

5. Otururken sırtın dayandığı yer.

6. İnsanın vücudu, bedeni.

7. sf. Arkada olan, arkada bulunan.

8. sf. mec. Koruyucu, kayırmacı, iltimasçı, piston.

4. Başqa terep.

5. Qalðan qısım, artuq qısım.

Hékayiniñ qalðını etilikke.

“Hikayenin arkası yarın”.

6. Yölençük “dayanak, dayangaç, destek” tayançuq “dayanak, destek”.

Bu urunduqniñ yölençüki bek pes.

“Bu sandalyenin arkası pek alçak”.

arqa-arqidin “ardı ardına, sırasıyla”.

arqa eşik “arka kapı”.

arqa koça “arka sokak”.

arqamda “arkamda”.

arqa tirek “arka direk”.

arqa yaqta “arka tarafta”.

arqida qalmaq “arkada kalmak”.

arqıða qaytmaq “arkaya dönmek”.

arqımu-arqa “arka arkaya”.

arqısidin qalmaq “peşini bırakmadan”.

arqısi kelgüsi sanda “devamı gelecek sayıda”.

arqısidin sözlimek “arkasından söylemek”.

xoyliniñ arqısi “avlunun arkası”.

arqıda: Arqısında “arkada”.

arqıdin: Arqıdin “arkadan”.

arqıða: Arqıða “arkaya”.

arqıða sozmaq “geriye bırakmak”.

arqısida: Arqısında “arkasında”.

arqısidin: Arqısidin “arkadan”.

armıðan: (is.)

1. Hediye, sovðat.

2. Xeyr, ёhsan.

3. Mukapat.

Nobel mukapatı. “Nobel armağanı”.

arpa: (is.) Arpa.

9. mec. Geçmiş, geride kalmış zaman.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.119–121

arkada: Arkada, geride.

arkadan: Arkadan, geriden.

arkaya: Arkaya, geriye.

arkasında: Arkasında.

arkasından: Arkasından.

armağan:

1. *is.* Birini sevindirmek, mutlu etmek için verilen şey, hediye.
2. Ödül.
3. Bir bilim adamının emek verdiği dalda onu anmak için hazırlanan bilimsel eser.
4. *mec.* Bağış, ihsan.

arpa:

1. *is. bot.* Buğdaygillerden bir bitki.

arpiçi: (*is.*)

1. Arpiçi “arpa satquçı”.
2. Oğri “hırsız”.

arşin: (*is.*)

1. Arşin, gez (qedimde qollınılıdıda 68 santimétrılıq uzunluq ölçimi).

Her kimniñ arşiniğa qarap rext bérilmeydu.

“Herkesin arşınına göre kumaş verilmez.”

2. Bir qedemlik ölçem.

Yolni bir arşin bilen tükettuq.

“Yolu bir arşınla bitiriverdik.”

artmaq:

1. Artmaq, köpeymek, aşmaq, çıqaymaq.

Qızıq1 birdinla örlidi.

“Ateşi birden-bire arttı.”

2. Eşip qalmaq, iqtisad bolup qalmaq.

Artuđini maña ber. “Fazlasını bana ver”.

3. Aşmaq, örlimek, ösmek, ulđaymaq.

artuq: (*sf.*)

1. Artuq “artık”.

Bu unıñdin artuk. “Bu ondan artık”.

2. Eşip qalđan.

aşqan nan “artık ekmek”.

3. Biri tügep ikkinçiniñ başlınişi.

Q1ş kėtip yaz keldi. “Artık yaz geldi.”

artuği bilen “fazlasıyla”.

artuğraq “biraz fazla”.

artuğraq işlimesek “biraz fazla çalışmak”.

artuğraq tölimesek “biraz fazla ödemek”.

artuq bolmaq “fazla olmak”.

artuq dericide “aşırı derecede”.

artuq körmek “1. üstün tutmak

2. fazlasıyla sevmek”.

artuq sorimaq “fazla istemek”.

unıñdin artuq “ondan daha iyi”.

yüzdin artuq “yüzden fazla”.

2. Bu bitkinin ekmek ve bira yapımında kullanılan, hayvanlara yem olarak verilen taneleri.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.123

arpacı: Arpa alan ve satan kimse.

arşın: is. esk. Yaklaşık olarak 68 cm.'ye eşit olan uzunluk ölçüsü.

artmak, -ği:

1. Çoğaltmak.
2. Harcandıktan sonra bir miktar geri kalmak.
3. Değeri yükselmek, fazlalaşmak.
4. is. *hlk.* Büyük heybe.

artık, -ğı:

1. *sf.* İçildikten, yenildikten veya kullanıldıktan sonra geriye kalan.
2. Daha çok, daha fazla.
3. *zf.* Bundan böyle, sonra, daha, yeter.
4. *is.* Kalan veya artan bölüm.
5. *is.* Bir şey harcandıktan sonra artan bölümü.
6. *müz.* Büyük ve tam aralıkların yarım ses artmış hali.

artuqçe: (zf.) Fazlasıyla.

artuqçe ıssıq “fazlasıyla sıcak”.

artuqçe payde “fazla fayda (kâr)”.

artturmaq:

1. Artturmaq “artırmak”, köpeytmek, aşurmaq, çıqaytmaq
Plan artturulup orunlandı.
“Plan fazlasıyla gerçekleştirildi.”
2. Bahasını örletmek.
3. İqtisad qılmaq.
4. Aşuruvetmek.

aslan: (is.)

1. Arslan, şir.
çişi aslan “dişi aslan”.
2. Batur, cesur adem.
aslan жүрек “aslan yüreği”.
- aslan жүреklilik** “aslan yürekli”.

asmaq:

1. Asmaq, eşip qoymaq.
2. Qerzni ada qılmaq.
3. Eşip öltürmek.
4. Baridiðan yèrige barmaslıq.
5. Yolda kètivètıp melum sevep bilen hemrahidin ayrılmaq.
- qazan asmaq** “yemek pişirmek için kazanın altına ateş yakmak”.
- darða asmaq** “darağacına asmak”.

ast (I): (is.)

1. Biriniñ buyruqıdiki adem.
2. Derice cehettin töven.
ayað asti qılmaq “ayaklar altına almak; çiğnemek; küçük düşürmek”.
4. Töven dericilik esker.
töven dericilik ofitsér “astsubay”.

artıkça: -**arttırmak:**

1. (-i) Artmasını sağlamak, çoğaltmak.
2. Bir malı başka alıcıların verdiği fiyattan daha yüksek bir fiyatla almak istemek.
3. Tutumlu davranıp biriktirmek, tasarruf etmek.
4. *mec.* Herhangi bir davranışta ileri gitmek

arслан: Aslan.

1. *is. zool* Kedigillerden, erkekleri yeleli, yırtıcı, Afrika'da ve Asya'da yaşayan, uzunluğu 160 cm, kuyruğu 70 cm ve ucu püsküllü, çok koyu sarı renkli, güçlü bir memeli türü, arslan.
2. *mec.* Gürbüz, cesur ve yiğit adam.
3. *öz. is. asır.* Zodyak üzerinde Yengeç ile Başak arasında yer alan bir burcun adı.

asmak, -ar:

1. (-i, -e) Bir şeyi aşağıya sarkacak biçimde bir yere iliştip sarkıtmak.
 2. Üzerine takınmak, kuşanmak.
 3. (-i) Bir kimseyi ip vb. geçirip sallandırarak öldürmek, idam etmek.
 4. Gitmek zorunda olunan bir yere özürsüz gitmemek.
 5. Görevi olan bir işi özürsüz yapmamak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.132–133*

ast (I):

1. *is.* Alt.
 2. Birinin buyruğu altında olan görevli, madun.
 3. Birine göre alt aşamada olan kimse.
 4. *ask.* Rütbe veya kıdemce küçük olan asker.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.133*

ast (II): (is.)

1. Teñ, asti “alt”, töven, tövenki, qat. *Qazannıñ astıda ot bar.*
“Tencerenin altında ateş var.”
Binanıñ tövenki qetida olturimiz.
“Binanın alt katlarında oturuyoruz.”
sunıñ astıda “suyun altında”.
2. Davam, axir. *Bu maqalınıñ axiri (devami) yoqmu?*
“Bu makalenin devamı yok mu?”
3. İçi. *Yaxşılıq niqabi içide türlü eskiliklerni qılıdu.*
“İyilik kisvesi altında her türlü kötülüğü yapıyor.”
4. Çoñqurluq, tirenlik.

astıda: Astıda “altında”.

- sunıñ atsıda*** “suyun altında”.
öynıñ astıda “evin altında”.

astın- üstün: (sf.) Ast-üst.

- ast-üst bolmaq*** “alt-üst olmak”.
ast-üst qılmaq “alt-üst etmek”.

aş: (is.)

1. Aş, tamaq, yemek. ***aşcamður*** “maydanoz”.
aş suyi “aş suyu”.
aş tartmaq “yemek dağıtmak”.
suyuq aş “çorba”.
2. Töven “aşağı”.

aşqapaq: (is.)

1. Qapaq “kabak”, kava qatarlıqlar.
2. Bilimsiz, körümsiz, qopal “kaba”.
3. Xemek pişmiðan xam “pişmemiş”.
4. Taz “kel”, yaðaq “zar, perde, parşömen”.
5. Kava “kabak”, tavuz “karpuz”, qoðun “kavun”, qapaq “kabak”, qatarlıqlarınıñ umumi eti.

alt (II):

1. *is.* Bir şeyin yere bakan yanı, zir, **üst** karşıtı.
 2. Bir nesnenin tabanı.
 3. Oturulurken uyluk kemiklerinin yere gelen bölümü.
 4. Bir şeyin yere yakın bölümü.
 5. **Alt** kelimesi... **altında** biçiminde kullanıldığında “bir şeyin etkisinde” anlamını verir.
 6. Yanan ocağın alevi.
 7. *sf.* Sınıflamalarda ikinci derecede olan.
 8. *sf.* Birkaç şeyden aşağıda olan.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.82*

altında:

aş: Yemek.

kabak:

1. *is. bot.* Kabakgillerden sürüngen gövdeli, sarıçiçekli, birçok türü olan bitki.
2. *bot.* Bu bitkinin türlerine göre yemeği ve tatlısı yapılan ürünü.
3. Esrarkeşlerin kullandığı bir çeşit nargile.
4. *müz.* Kabak kemane.
5. *sf.* Ham, tatsız (kavun, karpuz)
6. *sf.* Tüysüz, dazlak.
7. *sf.* Dişleri aşınarak yüzeyi düzleşmiş olan (taşıt lastiği)

8. *sf. mec.* Bilgisiz, görgüsüz, kaba.

aşmaq:

1. Aşmaq, kezmek, ötmek.
Tağ davanlarni aştım.
“Dağlar tepeler aştım.”
Bu yerdin öttüm.
“Bu yerden geçtim/Bu yeri aştım.”
tağ aşmaq “dağ aşmak”.
2. Çapmaq.
Oquđuçi miñdin köp.
“Okuyucu bini aşıyor.”
Êşip qalđini maña şu.
“Aşıp kalanı bana bu.”
êşip ketmek “geçmek”.
êşip-têşip ketmek “aşıp taşmak”.
Elliktin aştım. “Elliyi geçtim.”
heddidin aşmaq “haddini aşmak”.

aşu/ana: (sf.)

1. Aşu “şu”.
2. Aşu, avu.
Buni emes, avuni xalaymen.
“Bunu istemem, şunu isterim.”

at (I): (is.)

1. At “ad”, isim.
Êti qurđur kim êdi.
“Kahrolsun, adı ne idi onun?”
Êtin kim? “Adın ne?”
Êtiniz nime? “Adınız nedir?”
2. Şöhret, nam.
at çıqarmaq “ün kazanmak”.
at qoymaq “ad koymak, isim vermek”.
atağlıq at “ünlü isim”.
êti “adı, ismi”.
êti bar, cismi yoq “adı var cismi yok”.
êti bir “adı aynı”.
êti bir tuqqan “akraba isimler”.

ėti çıqqan “ünlü, namdar”.

9. hlk. Kısa boynuzlu hayvan.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1018

aşmak, -ar:

1. (-i) Yüksek, uzak veya geçilmesi güç bir yerin öte yanına geçmek.

2. Süre geçmek, bitmek, sona ermek.

3. (-e) Erkek hayvan dişisiyle çiftleşmek.

4. (nsz.) argo Görünmeden kaçmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.139

şu:

1. sf. Bu kelimesine göre yerde, zamanda veya söz zincirinde biraz uzak olanı niteleyen söz.

2. zm. Biraz uzakta olan bir varlığı veya biraz önce anılan bir şeyi işaret yolu ile belirtmek için kullanılan söz.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1873–1874

ad (I):

1. is. Bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim.

2. Herkesçe tanınmış veya işitilmiş olma durumu, ün, nam, şöhret.

3. Anılacak değer, önem.

4. dlb. İsim.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.17–18

xas at “özel isim”.

türdeş at “aynı türe mensup isimler.”

yaman at “kötü nam”.

yaman atqa qalmaq “küfüre uğramak”.

at (II): (is.)

1. At.

Sıncañ ili vilayitiniñ eti yaxşı kélidu.

“Sincan ili vilayetinde tetişen at iyi olur.”

2. Şahmat oyunida uruq nami.

at-çapan kesmek “atını alıp, paltosunu çıkartmaya benzer para cezası”.

at çapmaq “at koşturmak”.

at fèrmisi “at çiftliği, hara”.

at göşi “at eti”.

at jili “at yılı”.

at qorisi “at ağılı”.

at quyruği “at kuyruğu”.

at küçi “at gücü”.

at oğrisi “at hırsızı”.

at salmaq/at qoymaq “doludizgin ileri at sürmek veya at ile saldırmak”.

at-ulaq “at ve onun gibi çalışma hayvanları”.

at üsti “sathilik, özensizlik, üstünkörü”.

at yüğürtüş meydani “at koşturma alanı”.

attin çüşmek “attan inmek”.

işqa at üsti qarimaq “baştan savmak; işe özensizlik etmek”.

miñlerce jiđitniñ töpisi de at oynatqan jiğit “cesur ve gurur delikanlı”.

ata: (is.)

1. Dada “baba”, ata.

Atilar sözi, maqal temsiller. “Atalarsözü”.

ata-ana “anne baba”.

ata balisi “yararlı genç, aferin delikanlı”.

ata-bova körmiğen “hiç görülmemiş, nadir”

ata jurt “asıl yurt, ata mekan”.

ata şeytan “şeytanların atası”.

atam zamanida “Nuh’u Nebi zamanında”.

atilirimiz “atalarımız”.

atisi başqa “atası başka”.
çoñ ata “büyük ata, büyük baba”.

at (II):

1. is. Atgillerden, binme, yük çekme, taşıma vb. hizmetlerde kullanılan, tek turnaklı hayvan.
2. Satrançta, her yönde siyahtan beyaza ve beyazdan siyaha bir hane atlayarak L biçiminde hareket eden taş.
3. kim. Astatin elementinin simgesi.

ata:

1. is. Baba.
2. Dedelerden veya büyük her biri.
3. Kişinin geçmişte yaşamış olan büyükleri.

çopan ata “çopan ata (efsaneye göre himayeci Hami Baba)”.

qëyin ata “kaynata, kayınpeder”.

qëyin ata mēli “kayınata malı”.

Özeñ mal tapmisen, qëyin ata mēli nime boludu.

“Kendin mal kazanmadıkça kaynata malı ne olur.”

yetti ata “yedi ata, yedi göbek”.

2. Hediye, armağan.

3. Ada.

atilar deñizi “adalar denizi”.

atisi “adası”.

tëqim atilar “takımadaları”.

yërim ata “yarım ada”.

ata-ana: (is.) Ata ana, ana baba.

Ata-ana terbiyisi muhimdur.

“Anne-baba terbiyesi önemlidir.”

ata-anılıq: (is.) Ata-anılıq “ata analı”, ana babalı, ata analık.

ata-anılıq qërızdin qutulmaq “ata analık görevini yerine getirmek”.

ata-baba/ata-bova: (is.)

Baba ve dede; dedeler.

ata-bovidin qalðan “eski atalardan kalmış”

ata kesip “baba mesleği”.

atbaqar/atçi: (is.)

1. Nesillik at yetiştürücü.

2. At baqquçi.

3. Ata bakan hademe, ispir, uşak.

4. Atçı, ata bakan uşak.

atbaqarlıq qılmaq “at uşaklığı yapmak”.

atçılıq: (is.) Atçılık.

atılıq: (is.) Atalık “atalık”, babalık.

Atılıq heqqim bar. “Babalık hakkım var.”

atlıq devri “atalık devri”.
atlıq qılmaq “babalık etmək”.

ana baba: Ana ve babanın oluşturduğu birlik.

analık babalık:

cet: Dede, büyük baba, ata.

seyis: Ata bakan, tımar eden kimse at bakıcısı.

seyislik, -ği: Ata bakma işi, at bakıcılığı.

babalık, -ğı:

1. Baba olma durumu.

2. *hlk.* Üvey baba.
3. *hlk.* Kayınbaba, kayınpeder.
4. *ünl.* Yaşlı veya küçümşenen adamlara

atqu: (*is.*)

1. Etim “atım”, yay (oqnuñ étiliş sani).
Atqum kélidu. “Atasım geliyor.”
2. Oqnuñ baralaydıñan uzaqlıqı.
Bir ün yétim yer. “Bir kurşun atımı yer.”

atquç: (*is.*)

1. Qedem éliş usuli.
Qedem taşlışını yaqturdum.
“Adım atışını beğendim.”
2. Sêliş, uruş, soquş (tomur, yürek).
3. Partlıtış “parlatış”.
4. Étiş meydani.
5. Pamuk veya yünü ditene makine.
Bêşini köksige qoyup, yürükiniñ soquşını tiñşidi.
“Başını göğsüne dayayıp kalbinin atışını dinledi.”

atquçi: (*is.*) Atquçi, “atımcı” paxta atquçi.
atquçi dukini “pamuk veya yünü vurarak ditene iş yer”.
paxta atquçi “pamuk veya yünü vurarak ditene usta”.

atquçılıq: (*is.*) Atquçılıq “atıcılık, atımcılık”, pamuk veya yünü ditene işçiliği.

atlımaq:

1. Atlımaq, sekrimek “zıplamak”.
atlap ötmek “atlayıp geçmek”.
ilgiri atlımaq “ileri atlamak”.
sinip atlımaq “sınıf atlamak”.
tamdin atlımaq “duvardan atlamak”.
2. Tosqunluqni bösüp ötmek.
3. Çüşmek, olturmaq.
Taksiða olturup keldim.
“Taksiye atlayıp geldim.”
4. Atlap ketmek (qur atlımaq).

Bu maqalini köçürüşte beş qur atlap kətiptu

“Bu yazıyı keçirirən beş satır atlamışdır.”
altmışni atlıdan adem “altmışı keçmiş adam”.
 söylenen bir seslenme sözü.

atım:

1. is. Atma işi.
2. Atılan bir şeyin gidebildiği uzaklık.

atış:

1. is. Atma işi veya biçimi.
2. Bir silahın mermisini amaca ulaştırmak için gereken iş ve bilgi.
3. Kalp veya nabzın vuruşu, çarpışı.

atımcı: Pamuğu, yünü yay, tokmak vb. bir araçla kabartma, ditme işini yapan, hallaç.

atımcılık, -ğı: Atımcının işi, hallaçlık.

atlamak:

1. (-den) Bir engeli sıçrayarak veya fırlayarak aşmak.
2. (-den,-e) Yüksek bir yerden alçak bir yere, ayaküstü gelecek bir biçimde kendini bırakmak
3. (-e) Binmek.
4. (nsz.) Basında haberi zamanında verememek veya diğer gazetelerden öğrenmek.
5. (-i) Okuma, yazı yazma, sayı sayma vb. işlerde bazı bölümleri üstünlükü geçmek.

6. Sınıf okumadan geçmek.

7. (-den) Çıkmak, inmek.

8. (-de) mec. Yanılmak, aldanmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.145

5. Bəsip kelmek, basturup kelmek.

Qaraqçılar yoluçılarını üstige basturup keldi.

“Haydutlar yolcuların üstüne atladılar.”

6. Ayağ basmaq.

7. Ünümsüz həsablımaq.

atlap ölçmek “atlayıp ölçmek, adımlayıp ölçmek”.

8. İkkinı birlə atlımaq.

U mesilini nəmə üçün atlap ötüp kettiñ?

“O konuyu neden atlıyorsun?”

ilgiri atlıdānsiri “iləri atladıkça”.

atmaq:

1. Atmaq.

Suğa taş atmaq. “Suya taş atmak.”

2. Taşlımaq.

Koçığa exlet-çavar taşlaş eyiptur.

“Sokağa çöp atmak ayıptır.”

3. Yıraqlaşturmaq.

4. Qoymaq, salmaq.

Tamaqqa tuz salmaq. “Yemeğe tuz atmak.”

5. Toşumaq, yötkimek.

Harva bar iken, nerse- kerekni öyge toşuyli.

“Hazır araba varken eşyayı eve atalım.”

6. Urmaq.

U, özini özi etip öltürdi.

“O, kendi kendini vurarak öldürdü.”

etip öltürmek “vurarak öldürmek”.

etip taşlımaq “vurmak”.

peşva atmaq “tekme atmak”.

put atmaq “tepmek”.

7. Partlatmaq.

Havağa qarıtıp ikki pay oq attı.

“Havaya iki el silah attı.”

8. Keynige sürmek.

Mesiliniñ hel qılınışını kiler heptige

qaldurdi.

“Meselenin hallini gelecek haftaya attılar.”

9. Yapmaq, pürkimek “fışkırmak, sermek, sıçratmak”.

10. Yüklimek, artmaq.

Gunahni unıñda arttı . “Suçu ona attılar.”

11. Boşatmaq, çıxarmaq.

atmak, -ar:

1. (-i,-e) Bir cismi bir yöne doğru fırlatmak

2. Bir şeyi yere doğru bırakmak.

3. Bir kimsenin ilişkisini kesmek.

4. Koymak.

5. Rastgele bir kenara koymak.

6. Uzatmak.

7. Bir yerden başka bir yere taşımak.

8. Sille tokat vurmak.

9. Top, tüfek vb. silahları patlatmak.

10. Kurşun, gülle, ok vb. şeyleri hedefe fırlatmak.

11. Geri bırakmak, ertelemek.

12. Örtmek.

13. Yapılmış kötü bir işi birine yüklemek.

14. (-e) Sözle sataşmak.

15. (-i, -den) Kovmak, dışarıya çıkarmak, ilgisini kesip uzaklaştırmak.

16. (-i) İstenilmeyen bir şeyi kendi malı olmaktan çıkarmak.

17. (-i) Kullanılması gelenek haline gelmiş bir şeyi kullanmaktan vazgeçmek.

18. Çıkarmak.

19. (-i) Patlayıcı maddelerle havaya uçurup yıkmak.

20. (-i) Yay ve tokmakla ditmek, kabartmak.

21. (nsz.) Çatlamak.

22. Yırtılmak.

23. Yapışık olduğu yerden ayrılmak.

24. (nsz.) Kalp, nabız vurmak, çarpmak.

25. Sıkıntı dolayısıyla giyilen bir şeyi çıkarmak.

ëtip çıqırış “püskürüş, savuruş”.

Yaman oquğuçini mekteptin çıqardi.

“Kötü öğrenciyi okuldan attılar.”

çiçek atmaq “çiçek açmak”.

Çiçek attı. “Çiçek açtı.”

đulaç atmaq “kulaç atmak”.

köz atmaq “göz atmak, göz kırpmak”.

miltıq atmaq “tüfekte ateş açmak”.

tañ atmaq “tan atmak”.

Tañ attı. “Şafak söktü.”

tomur atmaq “nabız atmak”.

atmış: (is.) Atmış “altmış”.

atmışınçı: (sf.) Atmışınçı “altmışıncı”.

atsız (I): (sf.)

1. Atsız “adsız”, isimsiz, ismi yoq.

2. Tonulmığan, meşhur bolmığan, nami çıqmığan.

atsız (II): (sf.) Atsız.

atsız barmaq “atsız gitmek”.

atsız barmaq: (is.) Atsız barmaq “yüzük parmağı”, üzük salıdığan barmak”.

atsızlıq: (is.) Atsızlıq “isimsizlik”, namsızlık.

Avar: (öz. is.) Avar.
Avar xelqi “Avar halkı”.

26. Yazılı veya banda alınmış bir metinden bazı bölümleri çıkarmak.
 27. Değerini eksiltmek.
 28. Bir şeyin rengi solmak.
 29. Göndermek, yollamak.
 30. Haykırmak, bağırmaq.
 31. Etkisi kaybolmaq, alışmaq, bırakmaq.
 32. Terk etmək.
 33. argo Götürmək, sahiplenmək.
 34. argo Söylemək.
 35. (nsz.) argo Yalan ve abartmalı söz söylemək.
 36. (nsz.) argo Bilmeden kestirerek söylemək.
 37. (-i) tkz. İçki içmək.
- Not: Örneklər için Bkz. TTS s.146

- altmış:**
1. is. Elli dokuzdan sonra gelen sayının adı.
 2. Bu sayıyı gösteren 60, LX rakamlarının adı.
 3. sf. Altı kere on, elli dokuzdan bir artıq.

altmışıncı: Altmış sıfatının sıra bildiren biçimi, sırada elli dokuzuncudan sonra gelen.

- adsız (I):**
1. sf. Adı olmayan, isimsiz.
 2. Tanınmayan, bilinmeyen.

atsız (II): Atı olmama durumu.

adsız parmak, -ği: Yüzük parmağı.

atsızlık, -ği: Atsız olma durumu.

- Avar:**
1. öz. is. Kuzeydoğu Kafkasya’da, Dağıstan Federe Cumhuriyeti’nde yaşayan bir halk.
 2. tar. III-V. yüzyıllar arasında Moğolistan-da, VI-IX. yüzyıllar arasında Orta Avrupa

Avar tili: (sf.) Avar tili “Avar dili”.

Avustraliye: (öz. is.) Avustralya.

Avustralyalıq: Avustralyalıq “Avustralyalı”.

- avumaq:** (is.)
1. Teselli bolmaq.
 2. Çoğalmaq.

- avunmaq/avunuş:**
1. Bir iş bilen özini untumaq.
 2. Azab-capanı untumaq.
 3. Qana’et qılmaq, razi bolmaq.
 4. Boğaz bolmaq.

- avutmaq (avumaq):**
1. Avutmaq, teselli bermek.
 2. Çoğaltmaq.

- ay :** (is.)
1. Ay.
- Aynı, etek bilen yəpip bolmaydu.
“Ay, etekle kapatılamaz.” (deyim)
Ay çıqti. “Ay çıktı, ay doğdu.”
Ay patti. “Ay battı.”
ay çiray “ay yüzü”.
ay tutuluş “ay tutulması”.

tolđan aydek “dolun ay gibi”.

toluk ay “dolun ay”.

yërim ay “yarım ay”.

2. Bir yılın on ikki bölümünün her biri.

1. *Okteber Cuñgo’nın dölet bayrimidir.*

“1 Ekim ayı, Çin’in milli bayramıdır.”

may éyi “mayıs ayı”.

octebr éyida “ekim ayında”.

da yaşamış bir halk.

Avarca:

1. Avarların kullandığı dil.

2. *sf.* Bu dille yazılmış olan.

Avustralya:

Avustralyalı: Avustralya kökenli olan.

avuntu:

1. *is.* İnsanı avutan şey, oyalanacak şey, avunç, avunma.

2. Teselli.

3. Acı bir olayı unutturmaya çalışma, acısını hafifletme, avunma, avunç.

avunmak:

1. (*nsz.*) Bir şeyle uğraşarak acısını unutmak, sıkıntılar dan uzaklaşmak, teselli bulmak, müteselli olmak.

2. Oyalanmak, yetinmek.

3. *hlk.* Hayvan gebe kalmak.

avundurmak:

1. (*-i*) Oyalanmasını sağlamak.

2. Acısını hafifletmek, acısını unutturmak, teselli etmek.

ay:

1. *öz. is. ast.* Yer yuvarlağının uydusu olan gök cismi, kamer.

2. *is.* Art arda gelen iki yeni ay arasında geçen süre.

3. Yılın on iki bölümünden her biri.

4. Bir ayın herhangi bir gününden ertesi

ayın aynı gününe kadar veya yaklaşık otuz gün olarak kabul edilen süre.

5. *ünl.* Birdenbire duyulan acı, ağrı, şaşırma ürkme veya sevinç anlatan bir söz.

6. **-ay/-ey:** İsimden isim türeten ek.

kol-ay, yüz-ey.

7. **-ay,-ey,-y:** Fiilden isim türeten ek.

yap-ay, dene-y

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.151

3. Bir ayın her qandaq bir künidin 2-

aynıñ oşşas küniqe qeder bolđan arılıq

yani aylanma hesapta 30 kün süpitide qobul qılınđan müddet.

Bu iş peqet üç ayda tügeydu.

“Bu iş ancak üç ayda biter.”

ay ayıği “ay sonu”.

ay bëši “ay başı”.

ayda-jilda “arada-sırada, seyrek, ayda yılda”.

ay körmek “a) Yeni ay görmek.

b) Adet, aybaşı”.

ay-küni yetkende “vakti, saati geldiğinde”.

éyi yetmigen bala “ayına dolmamış çocuk (henüz bir aylık olmamış çocuk)”.

4. (*ünl.*) Ay, vay, viyyey.

Ay unıñ oñidin çıqtı. “O, şanslı oldu.”

İkki qolumni işikke qısturuvalđanda

viyyey! dep varqırığınımni esliyelemsen?

“İki kolumu kapıya kısıtıp ayy! diye

bağırdığım günü hatırlıyor musun?”

ayağ: (*is.*)

1. Put, ayağ “ayak”.

Ayağımdin ayağ qalmidi.

“Ayağım çok yoruldu.”

Ayiği asmandin keldi.

“Ayağını göklere kaldırarak yıkıldı.”

ayağ basmaq “ayak basmak”.

ayağ kiyim “ayakkabı”.

ayağ oyunu “ayak dansı”.

ayağ tepmek “tepinmek, ayağını yere vurmak”.

bir kişilik ayağ “bir kişilik ayakkabı”.

2. Paçaq “bacak”.
3. Nersiniñ puti.
- şire ayiði (puti)** “masa ayağı”.
4. Belniñ tövini.
5. Bir əriqniñ axırqı qısmı.
- Ayiði nime boldı? “Sonu ne oldu?”*
- deryanıñ ayiði** “nehrin sonu”.
6. Kölniñ süyini başqa terepke eqitidiðan yol.
7. Mėnişniñ ẽdirlıq yani tẽzlik dericisi.

ayak, -ğı:

1. *is. anat.* Bacakların bilek ten aşığıda bulunan ve yere basan bölümü.
2. Bacak.
3. Birtakım şeylerin yer den yüksekçe durmasını sağılayan dayak, destek ve ya bunlardan her biri.
4. Vücudun belden aşığı bölümü.
5. Yürüyüşün ağırlık veya çabukluk derecesi.
6. Basamak.
7. Fut.

8. Futun küpü alınarak hesaplanan değer.
9. Aşığı düzeyde, sıradan, bayağı.
10. *hlk.* Mayalardan önce, makama uygun olarak çalınan veya söylenen beste.
11. *esk.* Yarım arşın veya 30,5cm. uzunluğundaki ölçü birimi, kadem.
12. *coğ.* Göl ayağı.
13. *ed.* halk edebiyatında koşuklarda kısa yedekli dizeler.
14. *ed.* Halk edebiyatında uyak.
- Sėniñ mėnişniñ bilen axşamda qeder baralmaymız.*
- “Senin ayağıyla akşama kadar varamayız.”*
8. Tatma, şota.
- ottuz tıtmılıq peleypey** “otuz ayak merdiven”.
- ayağ asti qılmaq** “a) çiğnemek.
b) ihlal etmek”.
- ayağ astidin** “aniden, tesadüf”.
- ayağ-qolsız qılmaq** “yardımcısız kalmak”.
- ayağ-qolluq adem** “muktedir, gücü olan, iş görebilen, kabiliyetli”.
- ayağ üstide** “ayakta, ayakta kalmak”.
- ayağ üzme** “ayak çekmek”.
- ayağ yetken yer** “ayak değilen yer”.
- ayiğı bar** “sonu var”.
- ayiğida** “sonunda”.
- ayiğiğa/ayağka yetküzmek** “sonuna yetiştirmek”.
- ayiğiğiçe** “sonuna kadar”.
- ayiği xeyirlik bolsun** “sonu hayırlı olsun”.
- ayiği köygen toxudek** “ayağı yanmış tavuk gibi”.
- ayiği üzölmey** “ayağı kesilmeden”.
- ayiğiğa jıqılmaq** “af dilemek, elini öpmek”.
- baştin-ayağ kiyindürmek** “baştan ayağa kadar giyindirmek”.
- Baştin ayağ oqup çıqtım.*
- “Baştan sonuna kadar okuyup bitirdim.”*
- bėşidin ayiğiğiçe** “başından sonuna kadar”.
- Bu yer ayağ asti bolup ketti.*
- “Burası çok kalabalıklaştı.”*

êdir ayað bolmaq “gebe olmak, hamile olmak”.

idiş-ayað “mutfak takımları”.

maynıñ ayıðıda “mayısın sonunda”.

yaðaç ayað “ağaç ayak”.

yalðuz ayað yol “patika, keçi yolu”.

ayaðlıq (I): (sf.)

1. Putluk, ayaðlıq “ayaklı”.

ayaðlıq rumka “ayaklı kadeh”.

15. *mat.* Bir doğrunun başka bir doğruyu veya bir düzlemi kestiği nokta.

16. *sp.* Karakucak ve yağlı güreşte pehli-vanların ayrıldıkları beş dereceden biri.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.152–155

ayaklı (I):

1. *sf.* Ayağı olan.

2. Bir destekle yere dayanan.

3. Ayakla işletilen.

2. Seyyare, kèzip yüridiðan.

ayaðlıq (II): (is.)

1. Put bilen heriketlinidiðan maşınıların ayað turidiðan yeri.

2. Ayað basidiðan yer.

3. Balıların ve sèrkçilerin putiða qadıðan nerse, putluq, ayaðlıq.

ayaðsız: (sf.)

1. Ömiligüçi hayvanlar (ılan, bèliq, keslençük “kertenkele”).

2. Ayaðsız “ayaksız”.

Ayaðsız yoq bolup ketti.

“Bir iz bırakmadan kaybolup gitti.”

ayaz: (is.)

1. Quruq soðuq, ayaz.

Kèçiniñ quruq soðuqı céninimða tegdi.

“Gecenin soğuk ayazı canıma (içime) işledi.

2. *sf.* Soðuq.

Soðuk kèçilerde adem siritqa cıqışni xalimaydu.

“Ayaz gecelerde insan dışarı çıkmak istemiyor.”

3. Taqır, yaðaq.

Taqır baş bir adem. “Başı ayaz bir adam.”

4. Yaman ve xeterlik hal yani yer.

O yer xeterlik, men barmaymen.

“Orası ayazdır ben gitmem.”

5. *sf.* Qıyın “zor”, tes “ters”, müşkül.

Bugünkü derslerrniñ hemmisi tes.

“Bu g nk  derslerin hepsi ayaz.”

aydı : (sf.)

1. Aydı .

aydı  k çiler “aydın geceler”.

2. O uq “g r lebilir”.

           “anla ılır”.

3. Ziyal .

Bizde ya  ziyalılar k p.

“Bizde gen  aydınlar  oktur.”

4. Er ismi.

5. Mehtap, ay ışı ı.

ayaklık, - ı (II):

1. is. Ayakla i letilen makinelerde aya ın bastı ı yer, pedal.

2. Ayak basacak yer.

3. Ayak ak.

4. Kaide.

ayaksız: Aya ı olmayan.

ayaz:

1. is. Duru, sakın havada  ıkan kuru so uk.

2.  ok so uk hava, gece.

Not:  rnekler i in Bkz. TTS s.156

aydın:

1. sf. I ık alan, ı ıklı, aydınlık.

2. K lt rl , okumu , g rg l , ileri, d    nceli (kimse) m nevver.

3. Kolayca anla ılacak kadar a ık, vazıh (s z veya yazı).

aydı lanmaq:

1. Aydı lanmaq, yoruma .

 y yoridi. “Ev aydınladı.”

2. O uq bolmaq, bilinmek.

Ulanbay a y qinla qan e Urum i’nin menzirisini o uq k r nidi.

“Ulanbay’a yakla tık a  r m   manzarası aydınlanıyor (belirginle iyor)”

3.     nmek.

4. K    l   ilmaq.

5. K t r lmek.

aydı latmaq:

1. Aydı latmaq.

Bu xu  xeverler k ngl mni xu  kıldı.

“Bu iyi haberler g nl m  aydınlattı.”

2. O uq e a latmaq,     nd rmek.

3. Xu al qılmaq “memnun etmek”, k    lni a maq.

Bu xu  xeverler k  l mni xu  qıldı.

“Bu iyi haberler g nl m  aydınlattı.”

aydı lıq: (is.)

1. Aydı lıq.

T rkiyi’de “Aydı lıq” g ziti  ıqıdı.

“T rkiye’de “Aydı lık” gazetesi yayınlanıyor.”

2. Yoruqlu .

Hemmila adem qara  uluqtın yoruq l kka  ıqı ını xalaydı.

“Karanlıktan herkes aydınlı a  ıkmak istiyor.”

3. Yoruq.

Yaz aylirida etigende tañ yoruq bolidu.

“Yaz aylarında sabahın erken saatlerinde göğü bir aydınlık sarar.”

4. Çüşinişlik, uqumluq, uqumuşluq.

5. sf. Aydıñ, nurluq.

Yoruq bir öy. “Aydınlık bir ev.”

6. Oçuq, uquşluq.

Bu heqtiki pikirleriñizni uqalmıydim.

“Bu konudaki düşüncelerinizi aydınlık bulamadım.”

7. Xuşallıq, yeqımlıq.

aydınlanmak:

1. (nsz.) Aydınlık olmak.

2. mec. Bir sorun üzerine gereği kadar bilgi edinmek, tenevvür etmek.

aydınlılatmak:

1. (-i) Karanlığı giderip görünür duruma getirmek.

2. mec. Bir sorun üzerine bilgi vermek.

aydınlık, -ğı:

1. is. Bir yeri aydınlatan güç, ışıq.

2. Bir yapının ortasına gelen oda ve öbür bölümlerin ışıq alması için, damın ortasın - dan zeminine kadar açılan boşluk.

3. sf. Işıq alan.

4. sf. mec. Kolay anlaşılacak derecede açık olan, vazılı.

5. sf. mec. Kötülükten uzak, temiz, saf.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.157

Xuşallıq künler. “Aydınlık günler”.

aylıq: (is.)

1. Aylıq, māāş.

Aylıqımız (muāşımız) östürüldü.

“Aylığımıza zam yaptırıldı.”

aylıq almaq “bir aylık çalışma karşılığında para almak”.

aylıq bağlımaq “emekli olan veya başka se-bepplerle çalışmayanlara her ay için belirli bir parayı ödemeyi üstlenmek, maaş bağlama”.

aylık bermek “aylık olarak üstlenilen parayı ödemek, maaş vermek”.

aylıqqa ötmek “1) çalışması karşılığı olarak her ay belirli bir para alınacak bir işe başlamak, maaşa geçmek. 2) gündelikten veya ücretten kadro geçmek.

2. sf. Aylıq, bir aylıq.

üç aylıq iş “üç aylık iş”.

3. Ayda bir qetım çıqıdığan.

aylıq jurnal “aylık dergi”.

aylıqçı: (is.) Aylıqçı “aylıkçı”.

aypalta: is. esk. Aypalta “aybalta”, qedimki uruşlarda qollınıldığan.

ayran: (is.)

1. Qətiq, ayran.
2. Xapa boluş, aççıqlınış, tərkiş.

ayrançı: (is.) Ayran satquçı, qətik qılıp, satquçı.

ayrıq: (sf.)

1. Ayrıq, birbiridin ayrılđan.
2. Perqlandürülgen.
3. Bölüngen.

aylık, -ğı:

1. is. Birine, görevi karşılığı olarak veya geçimi için her ay ödenen para, maaş.
2. sf. Bir ay içinde olan.
3. sf. Bir ay süren.
4. sf. Ayda bir kez yapılan veya çıkan.
5. sf. Belirli aydan beri var olan.
6. zf. Ay olarak, bir at için.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.160

aylıkçı:

1. is. Aylıkla çalışan kimse.
2. Başka geliri olmayıp yalnız aldığı aylıkla geçinen kimse.

aybalta: Ağzı yarım daire biçiminde olan balta, teber.

ayran:

1. is. Süt veya yoğurt yayıkta çalkalanarak yağı alındıktan sonra kalan sulu bölüm.
2. Yoğurdun sulandırılıp çalkalanmasıyla yapılan içecek.

ayrancı: Ayran yapan veya satan kimse.

ayrık, -ğı:

1. sf. Ayrılmış.
2. Ayrı tutulan, başkalarına benzemeyen, ayrıcalı, müstesna.
3. Kura dışı.
4. Yarık, çatlak.

ayrıqçe/ayrim: (zf.)

1. Ayrıqçe “ayrıca”, ayrimçe, başqıçe.
- ayrıqçe ehmiyet bermek** “ayrıca önem vermek.”
2. Ayrim halda.
Bu ziraet u yerde ayrim östürüldü.
“Bu bitki orada ayrıca yetiştiriliyor.”
3. Bunıñdın başqa, şunıñdek.

ayrıqçılıq: (is.) Ayrıqçılıq “ayrıcalık”, perqlıq, alahidilik “özel, ayrı, fevkalade”.
Memesiliniñ ayrıqçılığı hem maña şunıñda.
“Meselenin ayrıcalığı işte şunda.”

ayrılmaq:

1. Ayrılmaq, bölünmek.
Siz qaysi vezipige ayrıldınız?
“Siz hangi göreve ayrıldınız?”
2. Yıraqlaşmaq, uzaqlaşmaq.
Ularını yaxşı körmigenlikim üçün yıraqlaştim
“Onları sevmediğim için aralarından ayrıldım.”
3. Acraşmaq “boşanmak”.
Xotuni éiridin ayrıldı.
“Hanımı karısından ayrıldı.”
4. Ketmek “gitmek”.

Şeherdin kêtimen. “Şehirden ayrılacağım.”

ayırım (I): (sf.)

1. Ayırım “ayrı”.

Bu ayırım mesile. “Bu ayrı mesele.”

Ayrim-ayrim yerde yaşaymiz.

“Ayrı ayrı yerde yaşıyoruz.”

2. Yaba.

3. Bir yerde bolmıdan.

4. Bölek, öz bēşiða, تنها.

Bu adem تنها yaşaydu.

“Bu adam ayrı yaşar.”

4. Düzgün ve uygun olmayan, çarpık.

5. is. Ayrık otu.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.163

ayırca:

1. zf. Ayrı olarak, başkaca.

2. Ayrı bir önem verilerek.

3. Bundan başka.

ayrıcalık, -ğı: Başkalarından ayrı ve üstün tutulma durumu, imtiyaz.

ayrılmak:

1. (-e) Ayırma işine konu olmak.

2. (-den) Bir yerden, bir kimseden, bir şeyden uzaklaşmak.

3. (nsz, -den) Boşanmak.

ayrı (I):

1. sf. Yerleri bir olmayan.

2. Başka başka türlü.

3. zf. Yalnız, tek başına.

ayırım (II): (is.)

1. Ayırım “kısım, bölüm, bab”.

2. Bölünüş, parçiliniş.

ayrim yapmak “eşit davranışta bulunmamak”.

3. Perq.

ayrim yaratmak “farklılık çıkarmak, ikilik ortaya atmak”.

ayırım-ayırım/ayrim ayrim: (sf.)Ayrı ayrı.

ayırmaq:

1. Ayırmaq “ayırmaq”, ayırmak.

Göşini söñektin ayırmaq.

“Eti kemikten ayırmaq.”

Balini anısidin ayırmaq.

“Çocuğu annesinden ayırmaq.”

2. Bölmek, bölüvetmek.

Qoğunni otturısidin bölmek.

“Kavunu ortasından bölmek.”

3. Teqsim qılmaq.

4. Saqlap qoymaq.

*Axşamda biraz göş saqlap qoydum.
“Akşama biraz et ayırdım.”*

5. Buzmaq, buzğunçılıq qılmaq.

Axir xotunni əriddin ayırdı.

“Sonunda kadını kocasından ayırdı.”

6. Tallımaq, parlımaq.

az: (is.)

1. is. Az.

Bu san az emes. “Bu sayı az değil.”

2. Qısqa, tüz.

Eksiyetçi hakimiyet qısqqa vaqıt höküm sürüdü.

“Geçici iktidar az sürer.”

ayırım (II):

1. is. Ayırma işi, tefrik.

2. Bir kimse veya nesnenin bir başkasıyla karıştırılmamasını sağlayan ayrılık, benzer şeyleri birbirinden ayıran özellik, başkalık, fark.

3. Alt bölüm.

4. *man.* Cinsleri ve türleri birbirinden ayrıran ana karakter, fark.

5. Ayrılma noktası.

6. *sin.ve Tv.* Bir veya daha çok sahne içinde geliştirilip olayın tamamlanmış bir parçasını veren film bölümü.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.163–164

ayrı ayrı:

1. *sf.* Birbirinden ayrı olan, değişik.

2. *zf.* Herbiri ayrı olarak.

3. *zf.* Her biri için.

ayırmaq:

1. (-i,-den) Bölmek.

2. Bir bütünden bir parçayı herhangi bir amaçla bir tarafa koymak, saklamak.

3. Bir yeri bir engelle bölmek.

4. Birbirinden uzaklaştırmak.

5. Nitelik değişikliğini anlamak, fark etmek

6. Seçmek.

7. İki veya daha çok kimse arasındaki anlaşmayı, uzlaşmayı bozmak.

8. Farklı davranmak, fark gözetmek.

9. (-i,-e) Bir şey veya yeri, bir şey veya kimse için kullanmayı belirlemek, tahsis etmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.159

az:

1. is. Nicelik, nitelik, güç süre, sayı bakımından eksiklik.

2. *zf.* Alışılmış olandan, umulandan veya gereken den eksik, **çok** karşıtı.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.165

azaymaq:

1. Azalmaq.

2. Kəməymək.

3. Acizlaşmaq, şalañlaşmaq “seyrekleşmek”, qıslaşmaq.

azayış: (is.) Azayış “azalma”, kəmiyiş.

azaytiş: (is.) Azaytiş “azaltma”, kəmeytiş, azaytqanlıq, kəmeytkenlik.

azaytmaq/azlatmaq:

1. Azaytmaq “azaltmak”, kəmeytmək.

2. Acizlatmaq, zeipletmek.

Azərbaycanlıq: (öz. is.) Azərbaycanlıq “Azerbeycanlı”, Azeri.

azdur-çoqtur/az-köp/az-tola: (*zf.*) Azdur-çoqtur “azdır-çoktur”.

Az-tola çarva mēli bar dıxanlar.

“Az çok hayvancılığı var çiftçiler.”

azdurmaq:

1. Azdurmaq “azdırmak”.

2. Azdurup yaman yolda başlımaq.

yoldin azdurmaq “yoldan çıkarmak.”

3. Yarığa mikrop yukturuvalmak.

4. Bek kirleştürüvetmek.

azdurulmak: Azdırılmak.

azđan: (sf.)

1. Azđan “azgın, sapık”.
2. Ğalcir “kudurmak, gözü kararmak”.
- đalcir it** “azgın köpek”.
3. Şox, heddidin aşqan.

azlıq: (is.) Azlıq.

azalmak:

1. (nsz.) Az denecek bir miktara inmek.
2. Eskişinden az bir duruma gelmek.
3. Etkisini yitirmek, hafiflemek.

azalma: Azalma işi, eksilme, tenakus.

azaltma: Azaltma işi.

azaltmak:

1. Az denecek bir miktara indirmek.
2. Eskişinden az bir duruma getirmek,
3. Etkisini yitirmesine sebep olmak, hafifletmek.

Azerbeycanlı: Azerbeycan halkından olan kimse.

az-çok/azdır-çoktur: Bir parça, oldukça.

azdırmak:

1. (-i) Azmasına sebep olmak.
2. Azgın duruma getirmek.
3. Şımartmak.

4. Kötü davranış veya alışkanlıklara sürüklemek, yoldan çıkarmak.

azdırılmak: (nsz.) Azmasına yol açmak.

azgın:

1. sf. Azmış olan azılı.
2. Çabuk iltihaplanan, yarası hemen kapanmayan (ten).
3. Çok yaramaz (çocuk).
4. Cinsel istekleri aşırı olan.
5. Coşmuş, taşmış.
6. Gözü hiçbir şeyden yılmayan.

azlık, -ğı:

1. is. Az olma durumu.
2. Azınlık.

azmaq:

1. Azmaq, ézip ketmek, yoldin çıqmaq, buzulmaq.
2. Şoxlıq1 aşmaq.
3. Yamanlaşmaq, xeterleşmek.
4. Taşmak, qattıq dolqunlımaq (dêñiz). *Dolkunlar artti. “Dalgalar azdı.”*
5. Aynımaq, baraqsan bolmaq (ösümlükler).
6. Bek kirlenmek, bek paskınılaşmaq.

azmak, -ar:

1. Taşkınlıkta ileri gitmek kötülüğünü artırmak.
2. Yara, hastalık, etkili, tehlikeli duruma gelmek.
4. Cinsel duyguları artmak.
5. Çamaşır artık ağartılamaz duruma gelm.
6. Hayvanlar iki ayrı ırktan doğmak.
7. Bitkiler, aşırı büyümek.
8. -ğr: *is. hlk.* Küçük su birikintisi, gölcük.
9. Bataklık.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.168

b, B: Türk elipbesiniñ ikinci herpi.

badaşqan: (*is.*) Badaşqan, baðdaş, çaza. **çaza kurmak** “bağdaş kurmak”.

badaşqan qurmaq “bağdaş kurmak”.

bað: (*is.*)

1. Bað, boðquç.
- saet bəði** “saat bağı”.
2. Təñiq latisi “sargı bezi”.
3. Munasivet, alaqe.
4. Bað (baðlam).
- bir bað ot** “bir bağ (bağlam) ot”.
5. Tosalðu.
6. Muhebbet.
7. Tügün “düğüm”.
8. Bağ, bahçe.

bağan/bağana/bağanaq: (is.)

1. Ölük tuđulđan bala, çüşüp ketken bala.
2. Ölük tuđulđan qoza yani qoza tērisi.

bağlam: (is.) Deste, demet, bir kucak.

b, B:

1. Türk alfabesinin ikinci harfi. **Be** adı verilen bu harf, ses bilimi bakımından ötümlü, çift dudak paylayıcısını gösterir.
2. *müz.* Nota işaretlerini harflerle gösterme yönteminde İngilizler *b* harfiyle “*si*”yi, Almanlar ise “*si bemol*”ü gösterirler.

bağdaş: Sağ ayağı sol uyluğun, sol ayağı sağ uyluğun altına alarak oturma biçimi.

bağdaş kurmak: Sağ ayağı sol uyluğun, sol ayağı sağ uyluğun altına alarak oturmak

bağ:

1. *is.* Bir şeyi başka bir şeye veya birçok şeyi topluca birbirine tutturmak için kullanılan ip, sicim, şerit, tel vb. düğümlenebilir nesne.
2. Sargı.
3. Bağlam, deste, demet.
4. *mec.* İlgi, ilişki, rabita.
5. *anat.* Kemikleri birbirine bağlamaya, iç organları yerinde tutmaya yarayan lif demeti.

6. *-den.* Bir halat üzerine atılan sağlam, düzgün ve istendiğinde kolayca çözülebilen her türlü düğüm.

7. *müz.* Nota yazarken yan yana gelen aynı veya farklı değerdeki notaların birbirine bağlanarak çalınacağını belirtmek için yapılan yay biçimindeki işaret.

8. Meyve bahçesi.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.176

bağan:

1. *is. hlk.* Vakti gelmeden ölü doğan yavru, düşük.
2. Ölü doğan kuzunun derisi.

bağlam:

1. *is.* Deste.
2. Herhangi bir olguda olaylar, durumlar, ilişkiler örgüsü veya bağlantısı, kontekst.
3. Bir dil birimini çevreleyen, ondan önce veya sonra gelen, birçok durumda söz ko-

bağlamaq/bağli(-ı)maq: Bağlamaq.

Şu işke bēlimni bağlidim.

“Şu işni yapmaya karar verdim.”

baqqa su bağlımaq “bahçeyi sulamak”.

çıñ bağlımaq “sıkı bağlamak”.

qol bağlap hürmet qılmaq “el bağlayıp saygı göstermek”.

köz bağlımaq “büyülemek”.

muhabbet bağlımaq “sevmek”.

munasivet bağlımaq “ilişki kurmak”.

ümit bağlımaq “ümit bağlamak”.

baq: (ünl.) Baq, qara (bir nersige).
aşka baksile! “Yemeye buyurun!”
solđa baq/qara “sola bak”.

baqquçi: (is.)

1. Baqquçi, qarığuçı “bakıcı”.
- bala baqquçi** “dadi, çocuk bakıcısı”.
- kisel baqquçi** “hasta bakıcısı”.
- mal baqquçi** “hayvan sürüsüne bakan çoban”.
2. Palçı, remmal “büyücü, üfürücü”.

2. Üç çift telli olan mızrapla çalınan bir saz.
3. Yapılarda duvarları birbirine bağlayan kiriş, putrel vb.

bağlatmak: (-i) Bağlama işini yaptırmak.

bağlayıcı:

1. sf. Bağlama niteliği olan.
2. Bağlamaya ve birleştirmeye yarayan.
3. Uyulması zorunlu.

bağlı:

1. sf. Bir bağ ile tutturulmuş olan.
2. Gerçekleşmesi bir şartı gerektiren, vabeste.
3. Sınırlanmış, sınırlı.
4. Kapatılmış olan, kapalı.
5. Bir kuruluşun yetkisi altında bulunan.
6. Sadık.
7. mec. Bir kimseye bir düşünceye, bir hatıra saygı, aşk vb. duygularla bağlanan, tutkun.
8. hlk. Halk inanışına göre büyü etkisiyle cinsel güçten yoksun edilmiş(erkek).

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 181–182

bak: Bak!

bakıcı:

1. is. Bakma işiyle görevlendirilen kimse.
2. Genellikle çocuk, yaşlı ve hastalara bakma işiyle görevli kimse.
3. Yeme içme, barınma ve eğitim karşılığında bakıcılık görevi yapan kimse.
4. Bir şeyi satın almayı düşünmeden yalnızca bakarak ilgilenen kimse.
5. Koruyucu.
6. Yabancı ülkede bir aile yanında kalarak eğitimini sürdüren ve aynı zamanda o evin çocuklarına bakan kimse.
7. Falcı.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.185

baqmaq:

1. Baqmaq, qarımaq, nezerni aǵdurmaq.
Elge baqqan xor emes.
“Halkı düşünen hor olmaz.”
Köziñge bak! “Önüne bak!”
2. İzdimek.
3. Bir terepke baqmaq.
bêqip qalmaq “nemeqkılışni bilmey qarap qalmaq, hañ-tañ bolmaq”
4. Kütmeq “beklemek”.
5. Körmek.
6. Mal bakmaq.
Aǵrıq bêkip künüm ötti.
“Hasta bakmakla günlerim geçti.”
7. Yoqlımaq, közetmek.
8. Bir nerse üstide mexsus işlimek.
9. Nêşip qılmaq.
10. Oşap ketmek.
11. Esletmek “hatırlatma, uyarma”.
12. Köñül bölmeq, etibar qılmaq.
13. Qarap çüşenmek.
14. Terbiyilimek.

U, atni obdan bəqıdu. "O, atı iyi besler."

15. Meşđul bolmaq.

aşqa baqsile! "yemeğe buyurun!"

bəqıp östermek "besleyip büyütme".

can baqmaq "geçinmek".

oynap bakmaq " oynamayı denemek".

bal: (is.)

1. Hesel, bal.

bal koşuk "bal kaşığı".

2. Encür şirnişi.

3. Tatlıq nerse.

Unıñ ağzıdın söz emes, bal tamıdu.

"Onun ağızdan söz değıl, bal damlar."

4. mec. Derece.

ikki bal şamal "iki dereceli rüzgâr".

bala : (is.)

1. Adem balisi, bala "çocuk, yavru".

Bala öynıñ gülidur.

"Çocuk evin çiçeğıdir."

bakmak, -ar:

1. (-e) Bakışı bir şey üzerine çevirmek.

2. Aramak.

3. Bir şeyin yüzü bir yöne doğru olmak.

4. Bir şeyin gelişmesi veya iyi durumda kalması için emek vermek.

5. Beslemek, geçindirmek.

6. Bir iş birbirinden beklemek.

7. Hastayı muayene etmek.

8. Tedavi etmek için ilgilenmek.

9. Yoklamak, incelemek, denemek.

10. Bir işi yapmak, bir işi yapmakla görevli olmak.

11. İlgilenmek.

12. Uğraşmak.

13. Yapılabilmesi bir şeye bağlı bulunmak.

14. Gözetmek, korumak.

15. Renklerde benzetmek, andırmak.

16. Önem vermek, önem vererek üzerinde durmak.

17. Anlamak, farkına varmak.

18. Başka bir şeyle ilgilenmeyip elindeki veya önündeki işle uğraşır olmak.

19. Bebeğın veya çocuğın eğitim ve bakımıyla ilgilenmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.188

bal:

1. Bal arılarının bitki ve çiçeklerden topladıkları bal özünden yapıp kovanlarındaki petek gözlerine doldurdıkları, rengi beyazdan esmere kadar değışen tatlı, koyu, sıvı madde.

2. Olgunlaşmış incirin, dışına sızan tatlısı.

3. Ağaçların kabuğundan sızarak pıhtılaşan besı suyu.

bala:

1. is. hlk. Küçük yaştaki oğlan veya kız, yavru, çocuk.

2. Soy bakımından oğul veya kız evlat.

3. Bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız, uşak. *Özini 30 yıldın bəri tonaymen, nahayiti obdan bala.*

"Kendisini 30 yıldan beri tanırım, çok iyi çocuktur."

Men uni bala çağlığandım.

"Ben onu çocuk zannetmiştim."

adem balisi "insanoğlu".

bala çağlımaq "çocuk zannetmek".

bala qılıp almaq "çocuk edinmek".

bala körmek "çocuklu olmak".

bala körmigen "çocuklu olmamış".

bala tapmaq "çocuk doğurmak".

bala yatqu "rahim, döl yatağı".

bala taşlımaq "çocuk düşürmek".

bala tuğmaq "çocuk doğurmak".

balılar "çocuklar".

balılar bağçisi "çocuk parkı".

balılar öyi "çocuklar evi".

mektep balisi "okul çocuğı".

mektep yeşidiki bala "okul yaşındaki çocuk oğul bala "erkek çocuk".

2. Hayvan balisi.

böriniñ balisi “kurt yavrusu”.
qarđınıñ balisi “karga yavrusu”.
quş balisi “kuş yavrusu”.

bala-çaqa/bala-vaqa:

1. Aile, (xotun, er, bala), ev halkı.
2. Çoluk çocuk “bala-vaqa.

bala-çaqılıq: (sf.) Çoluk çocuklu, aileli.

balçılıq: (is.) Balçılıq “arıcılık”, hesel herisi bakkuçi yani hesel satkuçi”.
Balçılıq bilen kün köçürmek.
“Arıcılık ile geçinmek”.

balçık: (is.) Balçıq, lay “çamur”, patqaq “batak”.

4. Genç erkek.
 5. Büyükler arasında daha az yaşlı olan kişi.
 6. *mec.* Büyüklere yakışmayacak biçimde düşüncesizce davranan kimse.
 7. *mec.* Belli bir işte yeteri kadar deneyimi ve yeteneği olmayan kimse.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 444–445*

çoluk-çocuk, -ğu:

1. *is.* Çocuklarla birlikte aile topluluğu.
2. Bir işte gereken deneyimi kazanmamış yaşça küçük kimseler, gençler.

çoluklu-çocuklu: Çoluk-çocuğu olan.

balcılık, -ğı: Arı yetiştirme veya bal alıp satma işi.

balçık, -ğı:

1. *is.* İçinde çeşitli organik maddeler bulunan, genellikle killi, koyu yapışkan çamur, mil.
 2. *mec.* Güçlük çıkartan.
 3. *jeol.* İçindeki kil oranı yüksek, yağlı, su geçirmez, koyu toprak.
- balçuqluq:** (sf.) Balçuqluq “balçıklı”, çamurlu.

balılıq (I): (is.)

1. Balılıq “çocukluk”.
- Balılıq öy bazar, balısız öy mazar.*
“Çocuklu ev pazar çocuksuz ev mezar”.
2. Balılıq vaqit.
- balılıq çaği** “çocukluk çağı”.
balılıq çêđimda “çocukluk devrimde”.
 3. Balılarçe heriket.**balılıq qılmaq** “çocukluk yapmak, saflık”.

balılıq (II): (sf.) Balılıq “çocuklu”.

köp balılıq “çok çocuklu”.

balılıq aile “çocuklu aile”.

balısız: (sf.) Balısız “çocuksuz”.

balısızlıq: (is.) Balısızlıq “çocuksuzluk”.

bar: (sf.) Var.

Barða oxşaydu. “Var gibi.”
Barini ber. “Var olanı ver.”
Bar pulimni berdim.
“Var olan paramın hepsini verdim.”
Bar-yoqi melum emes.
“Varlığı yokluğu belli değil.”
Neme bilginiñ bar? “Bildiklerin var mı?”
Puñ barmı? “Paran var mı?”
U bar bilimini şu işke bēdişlidi.
“O, bütün bilgisini şu işe hasretti.”
Vetenimizde tebi’i yer astı baylıqlı bar.
“Yurdumuzda doğal kaynaklar var.”
bar iken, yoq iken “bir varmış, bir yokmuş”
bar- yoqi şu “hepsi bu kadar”.
imkanıyetniñ bēriçe “imkân olduğu kadar”
küçiniñ bēriçe “bütün gücü ile”.

bara-bara: (zf.) Gitgide, giderek, zaman ilerledikçe.
Bara-bara öğünüp kētudu. “Gitgide alıştır.”
Bara-bara zēriktim. “Gitgide bıktım.”

balçıklı: Balçığı olan.

balalık/çocukluk, -ğu (I):
 1. is. Çocuk olma durumu.
 2. İnsan hayatının bebeklikle ergenlik arasındaki dönemi.
 3. Çocukça davranış.

balalı, -ğı (II): Çocuğu olan.

balasız/çocuksuz: Çocuğu olmayan.

balasızlık, -ğu: Çocuksuz olma durumu.

var:

1. sf. Mevcut, evrende veya düşüncede yer alan **yok** karşıtı.
 2. is. *dlb.* Sahiplik bildiren olumlu isim cümleleri kuran bir söz.
 3. is. Elde bulunan her şey.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 2077–2078

vara-vara: zf. *hlk.*

baraq: (is.)

1. Qopal toqulđan yūñ rext.
 2. Tüklük bir xil ov iti.
- baraq işť** “tüylü köpek.”

barlıq (I): (is.)

1. Hepsi, bütün, tamamı.
- barlıq xelq** “bütün sesi”.
barlıği bolup “hepsi olarak”.
barlıq tavuşı “bütün sesi”.

barlıq (II):

1. Barlıq, mevcudiyet.
2. Mevcut bar.
3. Baylıq,, mal-mülük.
4. Ehmiyetlik, paydılıq nerse.
5. Maharet, ustılıq.

barmaq (I): (is.)

1. Barmaq “varmak”.

Ətişqa tilim barmaydu.

“Söylemeye dilim varmıyor.”

Uruşqa qolum barmaydu.

“Dövmek istemem.”

U, yetmiş yaşlarğa bərip qaldı.

“O, yetmiş yaşına yaklaştı.”

herxil xiyallarğa barmaq “çeşitli hayallere dalmak”.

2. Yətip barmaq, ulaşmaq.

bərip kelmək “gidip gəlmək”.

bərip yanay “gidip döneyim”.

bərip yetmək “ulaşmaq”.

əlip barmaq “götürmək”.

jürüp barmaq “yürüyərək gitmək”.

küzütüp barmaq “takip etmək, gözetləmək”

köçüp barmaq “taşınmaq, göç edərək ulaşmaq”.

uxlap barmak “uyuyaraq varmaq”.

yəqın barmaq “yakin varmaq”.

barak, -ğı:

1. *is. hlk.* Tüylü, kılı çuha, kebe.

2. Bir cins tüylü av köpeği.

varlıq (I): -**varlık, -ğı (II):**

1. *is.* Var olma durumu, mevcudiyet **yokluk** karşıtı.

2. Var olan her şey.

3. Para, mal-mülk, zenginlik.

4. Önemli, yararlı, değerli şey.

5. İyi yaşayacak kadar geliri yolunda olma durumu, variyet.

6. Ömür, hayat.

7. *fel.* Kalıcı olan, gelip geçici olmayan şey.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 2079

varmak, -ır (I):

1. (-e) Erişilmek istenen yere ayak basmak, ulaşmak, vasıl olmak.

2. Belli bir duruma veya düzene gəlmək.

3. Hoş olmayan bir sona ermek.

4. Bir şeyi iyice anlamak veya duymak.

5. Acımadan, çekinmeden yapmak.

6. Kadın evlenmek.

7. Bir durumdan başka duruma geçmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 2080

yəzip barmaq “devamlı yazmaq”.

3. Turmuşqa çıqmaq, yatlıq bolmaq.

barmaq (II): (is.) Barmaq “parmak”.

1. Baş barmaq, işaret barmaq, ottura barmaq, üzük barmaq, sinçilaq qol.

Beş barmiðimdek bilimen.

“Beş parmağım gibi biliyorum.”

2. Gugusun.

3. İlik.

İstakanda üç ilik su bar.

“Bardakta üç parmak su var.”

4. Mudaxile, arılşma, arılışş.

Bu işqa umu arılşşan.

“Bu işte onun da parmağı var.”

5. Şada “pamuk sapı” ve vadeklerde “kor-kuluk, merdiven” her bir tömür yani yaðaç.

barmaqsz: (*sf.*) Barmaqsz “parmaksız” (barmaqsz tuğulğan).

barmaqsızlıq: (is.) Barmaqsızlıq “parmaq sızlıq” tuğuluş (qol yani putınıñ).

basquç: (is.)

1. Pelempey, şotınıñ basquçı, basquç.
on basquçluq pelempey. “on basamaklı merdiven”.

2. Derice.

Juquri basquçqa kötermek.

“Yüksek merhaleye(aşamaya)kaldırmak.”

basquçı: (is.)

1. Rextlerge gül ve resim basquçı.

2. Metbuatçı “matbaacı, basımcı, basımevi işleticisi”.

parmak, -ğı,:

1. is. anat İnsanda ve bazı hayvanlarda ellerin ve ayakların son bölümünü oluşturan, boğumlu, oynak, uzunca organların her biri.

2. Bir tekerleğin merkezinden çemberine kadar uzanan çubukların her biri.

3. mat. İnç.

4. sf. El parmağının eni kadar olan.

5. sf. Koyu sıvılara daldırılıp çıkarıldığında parmağa bulaşan miktarda olan.

6. mec. Bir işe karışmış olma ilgisi.

7. esk. Arşının yirmi dörtte biri.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 1577–1578

parmaksız: Parmağı olmayan.

parmaksızlık: Parmaksız doğma.

basamak, -ğı:

1. is. Bir yere çıkarken veya bir yerden inerken basılan ve art arda gelen, birbirine belirli aralıkları olan düz yüzeylerden her biri.

2. Derece, aşama, kerte, evre.

3. mec. Bir amaca ulaşmak için yararlanılan kişi, durum veya yer

4. mat. Ondalık sayı sisteminde bir sayının sağdan sola doğru rakamlarının dereceleri-ne göre her birinin bulunduğu yer, hane.

5. mat. Bir tam denklemde bulunan bilinmeyenin en yüksek kuvveti.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 203

basımcı: Basımevi işleten kimse, matbaacı.

basqun: (is.)

1. Tuyuqsız hucum, kəcilik hucum, baskın.

basqun qılmaq “baskın yapmak, akın yapmak”.

2. Cinayet üstide tutuveliş üçün üstige bəsip kiriş.

3. Üstün kelmek, öalip kelmek.

Bu palvan yene birige qariğanda üstünrek körünidu.

“Bu pehlivan ötekine baskın görünüyor.”

basqunçı: (is.) Basqunçı, qaraqçı

“haydut, yol kesen”.

basqunçılıq: (is.) Basqunçılıq

“yağmacılık, soygunculuk, haydutluk”.

basma: (is.)

1. Basma, metbuāt.

basma xatası “basım hatası”.

2. Güllük rext.
3. Kitab, gëzit, jurnal qatarlıqlar.
4. Su basmaq.
5. Hucum.

basmiçi: (is.)

1. Metbuātçi.
2. Rextlerge gül basquçi.

basmiçilik: (is.)

1. Basmiçilik “basmacılık”, metbuātçılıq.
2. Yip rexlerge gül bəş işi.

baskın:

1. Suç işlediği veya suçluların bulunduğu sanılan bir yere ansızın girmek.
 2. Kısa süreli, beklenmedik saldırı.
 3. Su basması, sel.
 4. Ansızın çıka gelme.
 5. *sf.* Sertlik, zorluk bakımından üstün.
 6. *sf.* Herhangi bir yönden üstün.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 206*

baskıncı: Baskın yapan kimse.

baskıncılık: -

basma:

1. *is.* Basmak işi.

2. Gazete, dergi, kitap vb. basım ile hazırlanmış yazılı şeyler, matbua.
 3. İskambil kâğıdı ile oynanan bir oyun.
 4. Üzerine bası ile yapılmış renkli biçimler bulunan pamuklu kumaş.
 5. *jeo.* Yerin alçalmasıyla bu yeri örten deniz sularının yükselmesi, **çekilme** karşısı.
 6. *sf.* Bu kumaştan yapılmış olan.
 7. *sf.* Basılmış, matbu.
 8. *hlk.* Gübre, tezek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 206*

basmacı:

1. *is.* Basma yapan veya satan kimse.
2. Pamuklu, tülbent vb. üzerine kalıpla desen basan kimse.
3. Bohça ile köylerde eşya sayan kadın, bohçacı.

basmacılık, -ğı:

1. Basma alım satımı.
2. Pamuklu, tülbent vb. üzerine kalıpla desen basma işi.
3. *esk.* Matbaacılık.

basmaq:

1. Desisimek “basmak”.
- Aççığimni ararla bastım.*
“Öfkemi zorla bastım.”
Balamni bađrimđa bastım.
“Çocuğumu bağrıma bastım.”
Bala yette yaşqa qedem bastı.
“Çocuk yedisine bastı.”
Məni đem bastı.
“Beni efkâr bastı, hüznünlendim.”
Ornumni basar kişi yoq.
“Yerime geçer kişi yok.”
U, öpkisini basalmay jiğlidi.
“O, öfkesini basamadan ağladı.
adem ayağ basmiğan orman “insan ayağı basmamış orman”.
bəsip öken yol “geride kalan yol”.
bəsip ötmek “basarak geçmek”.
bəsip ötülgen yol “geride kalan yol”.

ðeplet basmaq “gaflet basmak”.

patqaqqa basmaq “çamura basmak”.

2. Basmaq.

U, bu işni bèsip qoydı.

“O, bu işi basıp koydu.”

ilgiri basmaq “ilerlemek”.

kitab basmaq. “kitap basmak”.

3. Tuyuqsız hucum qılmaq.

Düşmenge tuyuqsız hucumqılmaq.

“Düşmana ansızın hucum etmek.”

Pütün dunyani qarañđuluq bastı.

“Bütün dünyayı karanlık bastı.”

saqilini kiro basqan çal “sakalı ağarmış yaşlı”.

4. Cinayet üstide tutuvalmaq.

5. Tuyuqsız bèsip kelmek, tosattın üstige çüşmek.

Qaraqçılar yèziđa bèsip keldi.

“Eşkiya köyü bastı.”

Şeherni su bastı. “Şehiri su bastı.”

Unıñ ornini ođli bastı.

“Onun yerine oğlu geçti.”

bèsip almaq “ele geçirmek, zaptetmek, zorla almak, işgal etmek”.

basmak, -ar:

1. (-e) Vücudun ağırlığını verecek biçimde ayak tabanını bir yere veya bir şeyin üzerine koymak.

2. Küçük çocuklar ayakta durabilmek.

3. Bir şeyi, üzerine kuvvet vererek itmek.

4. (-i,-e) Sıkıştırarak yerleştirmek.

5. (-i) Bası işi yapmak, tabetmek.

6. Örtmek, bürümek, kaplamak.

7. (-i,-e) Bir şey üzerinde kalıp, mühür vb. bir araçla iz yapmak.

8. (-i,nsz) Baskın yapmak.

9. Bazı isimlerle sertlik, aşırılık anlamlarında yardımcı fiil olarak kullanılır.

10. Bir kimse bir yaşa girmek.

11. Duman, sis vb. çevreyi kaplamak, çökmek.

12. Basınç yaparak sıvı ve gazları itmek.

13. Kümes hayvanları kuluçkaya yatmak.

14. Uygunsuz vaziyette yakalamak.

15. *mec.* Bir şeyin etkisinde kalıp eziklik, üzüntü ve ağırlık duymak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 207

bèsip kirmek “ansızın girmek, kapıyı zorlayarak girmek, baskın yapmak”.

6. Çıñdap orunlaşturmaq.

7. Töre turmaq, dem-dem turmaq (buvaq).

8. Bir nersiniñ şeklini çıkarmaq.

kigiz basmaq “keçe yapmak”.

pima basmaq “keçe çizme yapmak”.

tamđa basmaq “damga basmak”.

9. Çoñaymaq.

basturmaq:

1. Basturmaq “bastırmak”.

alđa basturmaq “ileri götürmek, ilerletmek geliştirmek”.

kitab basturmaq “kitap bastırmak”.

2. Bèsikturmaq.

Qozđılañni bèsikturmaq.

“Ayaklanmayı bastırmak.”

3. Çıñqımaq, çıñdımaq, sığdurmaq.
Kiyim- kēçekni sanduqqa sığdurmaq.
“Çamaşırı sandığa bastırmak”.
basturup kirmek “zorla girmek”.
4. Tuyuqsız bèsip kirmek, tosattin üstige çüşmek.
5. Tuyuqsız meydanđa kelmek.
6. Bèsip çüşmek.
Ustılıq bilen yoldaşlarını bèsip çüşti.
“Kurnazlıkla arkadaşlarını bastırdı.”

baş: (is.)

1. Baş.
Bēşi ketti. “Başı gitti, idam edildi.”
Bēşim ağrvatıdu. “Başım ağrıyor.”
Bēşimdin qorkimen.
“Hayatımdan endişe duyacağım”.
Bēşimđa eğir bir iş çüşti.
“Başıma ağır bir iş geldi.”
Bēşimni aylandurma. “Kafamı karıştırma”.
Buğday baş aldı. “Buğday başak çıkardı.”
U, öz bēşini yedi. “O, kendi başını yedi.”
2. Çoqqa, ēgiz, nutqa, bir nersiniñ eñ yuqırısı.
Bēşi kökke yetti.
“Çok sevindi, çok gururlandı.”

bastırmak:

1. (-i,-e) Basma işini yaptırmak.
2. (-i) Zararlı bir olayı önlemek.
3. Durdurmak.
4. (-i) Üstünlüğünü göstermek.
5. Bir kumaşın kenarını kıvrıp dikmek.
6. (-i) Gidermek.
7. Cevabı hemen yetiştirmek.

8. (-i) Ansızın birinin yanına gitmek.
9. (nsz) Birdenbire gerçekleşmek ve pek çok etki göstermek.
10. Baskı yapmak, üzerine iyice düşmek.
11. hlk. Kümes hayvanlarını kuluçkaya yatırmak.

baş:

1. is. anat. İnsan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız vb. organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm, kafa, ser.
2. Bir topluluğu yöneten kimse.
3. Başlangıç.
4. Temel, esas.
5. Arazide en yüksek nokta.
6. Bir şeyin genellikle toparlakça ucu.
7. Bir şeyin uçlarından biri.
8. Kasaplık hayvanlarda ve bazı yiyeceklerde adet.
9. Para değiştirirken verilen veya alınan üstelik sarrafiye.
10. Bir şeyin yakını veya çevresi.
tađnıñ bēşida “dağın başında”.
tađnıñ çoqqısı “dağ başı”.
3. Başlıq.
esker başlıqı “asker başlığı”.
4. Başlanđuç.
deryanıñ baş teripi “nehirin baş tarafı”.
yılınıñ bēşi “yılbaşı”.
5. Birinçisi.
birinçi bet “baş sayfa”.
baş herp “büyük harf”.
baş ağrğ “baş ağrısı”.
baş egmek “baş eğmek”.
baş ēđitmaq “baş sallamak”.
baş katip “genel sekreter”.
baş qatmaq “körlenmek, şaşıp kalmak”.
baş qaturmaq “zihnini karıştırmak”.
baş qomandan “baş komutan”.
baş kötermek “başkaldırmak”.

baş ministr “başbakan”.
baş süñdi “baş kemiği”.
baş tartmaq “red etmək, istememek”.
baş tıkmaq “baş sokmak”.
başın ayağ “baştan aşağı”.
başın köçürmək “denemek, tecrübe etmək”.
baş yol “anayol”.
bəşi bağlağlıq qız “baş örtülü kız (mec. sözlü kız)”.
bəşi boş “hür, serbest”.
bəşimdin ötken künler “başımda geçen günler”.
bəşini yeydiğan! “başını yiyesin!”
esker bəşi “komutan”.
qapaq baş “topuz, aptal, ahmak”.
qızıl baş “kızıl baş (Farslar için kullanılmış tarihi bir ad).
koçınıñ bu bəşida “caddenin bu başında”.
kök bəşi “sulama işlerinden sorumlu olan kişi”.
on baş mal “on baş hayvan”.
on bəşi “onbaşı”.
söz bəşi “söz başı, kelime başı”.
topraq bəşi “mezar, kabir”.
yar bəşi “yar, uçurum”.
yüz bəşi “yüz başı”.
11. “Önem veya yönetin bakımından ileride olan, en önemli, en üstün” anlamlarında birleşik kelimeler yapan bir söz.
12. Güreşte pehlivanların ayrıldıkları beş derecenin en yükseğı.
13. den. Deniz teknelerinde ön taraf.
 Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 208–218

başaq: (is.)

1. Baş, başaq.

başaq tutmaq “başak tutmak”.

2. Püpük, çaça.

başakçı: (is.) Baş terguçi, baş yiğquçi

başaqılanmaq: Başaqılanmaq, baş çıqarmaq, dan tutmaq.

Bu yıl buğdaylar baldur dan tutti.

“Bu yıl buğdaylar erken başaklandı.”

başaqılıq: (sf.)

1. Başaqlıq “başaklı”.
2. Başaqsıman.

başat: *sf.* Hemme işka üstün kelgen.

başatlıq: (*is.*)

1. Başatlıq “üstünlük”.
2. Öz-özige xoca, musteqıllıq.

başçı: (*is.*)

1. İşçılar başlıqı.
2. Kalla paqalçaq satquçı.

başçılıq: Yönetmelik, başkanlık, liderlik.
başçılıq qılmaq “yönetmelik yapmak, liderlik etmek”.

baş-köz bolmaq: Baş-köz bolmaq “göz kulak olmak”.
Balırlarğa baş-köz bolup turun.
“Çocuklara göz kulak olun.”

başqa: (*sf.*)

1. Başqa, özge.

başak, -ğı:

1. *is.* Arpa, buğday, yulaf vb. ekinlerin taneleri taşıyan kılçıklı başı.
2. *hlk.* Tarlalarda, bağlarda dökülmüş veya tek tük kalmış olan ürün.
3. *is. astr.* Zodyak üzerinde Aslan ile Terazi arasında bulunan burcun adı.

başakçı: Tarlalarda kalmış başakları veya bağlarda dökülmüş meyveleri toplayan kimse.

başaklanmak: (*nsz.*) Başak bağlamak, tutmak.

başaklı:

1. *sf.* Başağı olan (ekin).

2. Arka ucu başka biçimde olan (ok).

başat: Benzerleri arasında güç ve önem bakımından başta gelen, hakim, dominant.

başatlık, -ğı: Başat olma durumu, hakimiyet

başçı:

1. *is.* İşçi başı.
2. Çiğ veya pişmiş koyun, kuzu, sığır, başı satan kimse.

başçılık:

baş göz olmak: *hlk.* Evlenmek.

baş göz etmek: *hlk.* Evlendirmek.

başka:

1. *sf.* Bilinenden ayrı, değişik, farklı, özge.

Başqa bir yerge kettuq.

“Başka bir yere gittik.”

başqa başqa “ayrı ayrı, tek tek”.

başqıçe “başkaca, ayrıca”.

başqılçılık (*zf.*) “değişiklik, ayrıcalık”.

başqıliri “başkaları”.

2. Oxşımaydığan.

O, başqa adem. “O, başka adamdır.”

3. Ayrımçe.

Pulidin başqa mēlimu bar.

“Paradan başka malı da var.”

başqılaşma: (*is.*) Başqılaşma

“başkalaşma” mitamorfoza başqılaşma, başqılınış, özgiriş, (ravaşlınıp yeñi şekil eliş).

Qurutlar (haşarat) yaşaş ceryanda türlük başqılınış (özgirişler)ni beşidin ötküzidu.

“Böcekler hayatını tamamlayıncaya kadar türlü başkalaşmalar geçirirler.

başqılaşmaq:

1. Özgiriş, yasımaq, başqılaşmaq “başkalaşmak” ehvalini özgertmek. *Bu xeverni añlaş bilen özgerdi. “Bu haberi duyunca başkalaştı.”*
2. Şekilni özgertmek.
3. Özgermek.

başqılıq: (is.)

1. Özgilik, başqılıq “başkalık”. *Səniñde bir özgiriş bolğanlıqni körivatimen. “Sende bir başkalık görüyorum.”*
2. Perqlılıq, oxşımashıq, özgirerlik.

Başkurt: (öz. is.) Başkurt.

Başkurt xelqi “Bashkurt halkı”.

Başqurt tili “Bashkurt dili”.

Başqurtçe: -

2. Nitelik yönünden alışılmışın dışında bir üstünlüğü olan.
3. Konu edilen, bilinenden ayrı nesne ve kimse için teklik veya çokluk olarak
4. –e “Ayrıca, üstelik, bir yana” anlamlarında **-dan/-den başka** biçiminde kullanılan bir söz.

başkalaşma:

1. is. Başkalaşma işi.
2. biy. Embriyo evresinden ergin olana değin bir hayvanın geçirdiği biçim ve yapı değişimleri, istihale, metamorfoz.

başkalaşmak:

1. (nsz) Başka bir varlığa, niteliğe dönüşmek, değişmek, farklılık kazanmak.
2. Biçim değiştirmek, istihale etmek.
3. mec. Kötüleşmek, bozulmak.

başkalık, -ğı: Alışılana benzememe, değişik olma durumu, değişiklik.

Başkurt:

1. öz. is. Rusya’daki Başkurdistan Federe Cumhuriyeti’nde yaşayan Türk halkı veya bu halkın soyundan olan kimse.
2. sf. Bu halka özgü olan, bu halkla ilgili.

Başkurtça: (öz. is.)

1. Başkurt Türkçesi.
2. sf. Bu Türkçeyle yazılmış olan.

başlanđuç: (is.)

1. Başlanđuç “başlangıç”, muqeddime. **başlanđuç mektep** “ilkokul”.
2. Başliniş, giriş.

başlanmaq:

1. Başlanmaq.
2. Baş almaq, baş çıxarmaq. *Kömmiqonaq baş aldı. “Mısır baş aldı.”*

başlatmaq: Başlatmaq.

Oyunni başlıtıña, ðevða toxtisun. “Oyuna başlatın da gürültü kesilsin.”

başlıq: (is.)

1. Baş.
- ıştap başlıği** “karargâh komutanı”.

2. Baş kiyim.
3. Yaməurdin özini qoğdaş üçün kiyivalidiðan böñ.
4. Mavzu, serlevha.
Yoqalsun cahangirlik dēgen serlevhediki maqale.
“Kahrolsun emperyalizm başlıklı yazı.”
5. Serke (yol başlıduçi).
6. Süt heqqi.
7. Qedimki uruşlarda başqa kiyidiðan tömür böñ.
8. Toylarda qız terepke bərilidiðan süt heqqi.

başlıqlıq: (sf.)

1. Başlıqlıq “başlıklı”, mevzuluq, serlevheliq.
2. Bəşidə kiygen bəşidə yögigen.
Tömür böqlük (qalpaqlıq) keldi.
“Demir başlıklı geldi.”

başlangıç, -cı:

1. is. Bir iş, bir dönem, bir hayat vb.nin ilk bölümü.
2. ed. Önsöz, giriş, mukaddime.

başlanmaq:

1. (-e) Başlama işine konu olmak.
2. Baş oluşmaq.

başlatmaq:

1. (-i,-e) Başlamasına yol açmaq.
2. Birinin kötü konuşmasına yol açmaq.

başlık, -ğı:

1. is. Genellikle başı korumak için giyilen şapka, serpuş.

2. Üst giysilerin yakalarına takılı başlık, kapüşon.
 3. Hayvan koşumunun başa geçirilen bölümü.
 4. Bir sütunun, bir direğin tepeliği.
 5. Kâğıt veya zarf üstüne basılmış ad ve adres, antet.
 6. Bir yazının, bir kitabın bölümlerinin başına konulan ve konuyu kısaca tanıtan ibare serlevha.
 7. Bazı bölgelerde evlenirken, damadın kaynatasına ödemesi görenek olan para.
 8. Tablaların veya iş parçalarının düzgün kalmasını sağlamak amacı ile baş taraflarına takılan parça.
 9. Tekerlek parmaklarının çakılı olduğu kısım, top
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 219*

başlıklı

1. sf. Başlığı olan.
2. Başlığı olan, antetli, anteti olan (yazı, kâğıt vb.).

başlıqsız: (sf.) Başlıqsız “başlıksız”

böqsiz, bəşidə nersə kiymigen, bəşi oçuq.

başlımaq:

1. Başlımaq “başlamak”.
Kitapni oquşqa başlidim.
“Kitabı okumaya başladım.”
- başlap aparmaq** “götürmek.”
tünügündin başlap “dünden başlayarak.”
2. Kirişmek “girişmek”.
Eskerni kim başlap apiridu?
“Askeri kim götürecekt?”
3. Qurulmaq, tuzılmaq.
Axmet bilen otturimizda yeqın bir dostluq quruldi.

“Ahmet ile aramızda sıkı bir dostluk kuruldu (başladı).

4. Körinmek.

Döndin aşqandin keyin yapyeşil yaylaq köründi.”

“Tepeyi aşınca yemyeşil bir ova başladı.”

başsız: (sf.)

1. Başlıksız “başsız”, başlıqı bolmiðan.

başsız qalmaq “başkansız kalmak”.

2. Qalpaqsız.

qalpaqsız mıx “başsız çivi”.

başsızlik: (is.)

1. Başbaştalıq, başlıqı bolmaslıq.

başbaştalıq qılmaq “keyfi, izinsizlik”.

2. Anarxistlik.

başta: (sf.) Başta.

Baştila şundaq qılðan idim.

“Başından beri şöyle yapmışım.”

baştaqi “başındaki, öndeki”.

baştin: (zf.)

1. Baştin “baştan”.

başlıksız:

1. sf. Başlığı olmayan.

2. Başlığı olmayan, antetli, anteti olmayan (yazı, kâğıt vb.).

başlamak:

1. (-e) Bir işe girişmek, harekete geçmek.

2. (nsz) Çalışır, işler, yürür duruma girmek.

3. Olmak, oluşmak, ortaya çıkmak, doğmak.

4. Görünmek.

5. Etkisini göstermek.

6. Hoş olmayan bir davranışa koyulmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.218

başsız:

1. sf. Başı olmayan.

2. mec. Yöneticisi, başkanı olmayan.

başsızlık, -ğı:

1. is. Başı veya başkanı bulunmama durumu.

2. sos. Siyasi ve idari kurumlardaki çözülme sonucunda devlet denetiminin kalması durumu, erksizlik, anarşi.

başta:

1. sf. En önde olan.

2. zf. Özellikle.

baştan: Başından alarak, bir kez daha, yeniden.

2. Yeñidin, yene bir qetim, yeñibaştin.

Mesilini yana baştin çüşendürey.

“Meseleyi daha baştan anlatayım.”

batur: (sf.) Batur “bahadır, kahraman”.

baturçılıq: (is.) Baturçılıq “kahramanlık”.

baturalanmaq “kabadayılık satmak; kendi kendini yüreklendirmek”.

baturalarçe (zf.) “kahramanca, kahramancasına”.

bay: (is.)

1. Er isminin aldiða qoyulidiðan hürmet sözi.

Mö'min endi “Bay Mümin”.

2. Erniñ ismi ornida qollinilidu, “birav” dëgen menini bildüridu.
Biri sizni izdevatidu. “Bir bay sizi arıyor.”
 3. Bay adem “zengin insan”.
bay qılmaq “zengin etmek”.
baylarçe “zenginler gibi”.
bay turmuş “müreffeh”.
béyip ketmek “zenginleşmek”.

bayquş: (is.)

1. Bayquş (müşükyapılaq).
2. Zavallı, çaresiz, talihsiz, şanssız.

baylik:

1. Zenginlik.
Baylik, bayli emes, birlik baylik.
“Zenginlik zenginlik değil, birlik zenginlik.”
2. Hayır, yarar, nimet.

bayraq: (is.)

1. Bayraq, elem.
2. Yolbaşçı, rehber.
3. Simvul, belge.
4. Ehmiyetlik.

batur: Bahadır.

baturçuluk: -

bay:

1. is. Erkeklerin ad veya soyadlarının önüne getirilen saygı sözü.
2. Erkek.

3. sf. esk. Parası, malı çok olan zengin (kimse).

baykuş: is. zool. Başında kulak yerinde iki sorgucu bulunan, yırtıcı gece kuşlarının genel adı.

zenginlik:

1. sf. Parası, malı çok olan, varlıklı, **fakir**, **yoksul** karşıtı.
2. Yararlı veya kendisinden beklenen, istenilen nitelikleri çok olan.
3. Verimli.
4. Gösterişli.

bayrak, -ğı:

1. is. Bir milletin, belli bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçiminde kumaş, sancak.
2. mec. Öncü.
3. mec. Simge, sembol.

bayraqçı: (is.) Bayraqçı “bayrakdar”.

bayraklıq: (sf.) Bayraqlıq, bayırqi bolğan.

bayram: (is.) Bayram, həyt.
Şıncañda Qurban Həyt obdan ötti.
“Sincanda kurban bayramı iyi geçti.”
bayram qılmaq “bayram etmək”.
yaşlar bayrimi “gençler bayramı”.

bayramlaşmaq: (is.) Bayramlaşmaq, birbirinin bayrimini mubarekləşmək, həytlaşmaq

bayramlıq: (is.)
 1. Bayramlıq, həytliq.
 2. Bayramlıq ve həytliq hədiyye (pul).
 3. Bayram ve həytdə kəyidiðan kiyim.

beg: (is.)
 1. Bay, beg “bey”.
Axmet Beg “Ahmet Bey”.
 2. Aymaq, başlıq, başlıqı.
 3. Qart qeðizinin birinçisi, eñ çoñı, ser.
 4. İsimniñ arkıðda ulap hürmet üçün qollınıdıðan söz-unvan.

4. bot. Baklagil çiçeklerinde diğərlerinden daha üstte bulunan, daha büyük olan ve çoğunlukla başka bir renkte ve yuvarlakça olan taç yaprağı.
 5. esk. Gerektiğinde indirilip kaldırılan, açılıp kapatılan kol.
 Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 227–228

bayrakçı:
 1. is. Bayrak çeken kimse.
 2. Bayrak yapan, diken veya satan kimse.

bayraklık, -ğı:
 1. is. Bayrak olmaya uygun kumaş.
 2. Bayrak asmaya uygun direk.

bayram:
 1. is. Milli veya dini bakımdan önemi olan ve kutlanan gün veya günler.
 2. Özel olarak kutlanan gün.
 3. mec. Sevinç, neşe.

bayramlaşmak: (nsz.) Birinin bayramını kutlamak.

bayramlık:
 1. is. Bayramlarda verilen armağan.
 2. sf. Bayrama özgü olan.

bey:
 1. is. Erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü.
 2. Erkek özel adları yerine kullanılan bir söz
 3. Eş, koca.
 4. İskambil kâğıtlarından birli, as.
 5. Erkek sıfatlarının hemen arkasına eklenir
 6. tar. Küçük bir toplumun veya küçük bir devletin başkanı.
 7. ask. Komutan.
 8. esk. Zengin, ileri gelen kimse, bay.
 Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 253

beglik: (is.)
 1. is. Bey olma durumu.
 2. Âlîcanablıq.
 3. Hökümet.
 4. Yumşaq herbî ediyal.
 5. Bir xil köñlek.
beglik kiyim “beylik elbise”.

bek: (sf.) Pek.

Bu jil buðday bek boldi.

“Bu yıl buğday çok iyi oldu.”

bel: (is.)

1. Bel.

atniñ béli “atın beli”.

bel baðlmaq “a) Kuşanmak. b) Girişmek, koyulmak, başlamak.”

béli aðrimas “tembel”.

béli inçike “beli ince”.

4. Taðniñ béli.

bel aşmaq “dağ geçidini geçmek”.

taðniñ bélide “dağın üstünde”.

2. Keme ve paraXotniñ ottura qısmı.

3. Meni, isperma.

5. Kçük tömür gürecik.

6. İşaret, belge.

bel kötermistin işlimes “durmadan çalışmak”.

belge: (is.)

1. Hücet, matèriyal.

belge koymak “belge koymak, belgelemek.”

2. İspat qeðizi.

resmi hüccet “resmi belge.”

beylik, -ği:

1. Beglik “beylik”.

2. Bir çeşit küçük ve ince asker battaniyesi.

3. sf. Devletle ilgili, devlete özgü olan, devlet malı olan, miri.

4. sf. Herkesin kullandığı, çok bilinen, herkesin bildiği, basmakalıp.

5. sf. Basmakalıp.

6. mec. Rahat yaşama.

7. tar. Merkeze tam bağlı olmayarak bir beyin yönetimi altındaki ülke, emirlik, emaret, mirlik.

8. esk. Hükümet.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 253

pek:

1. sf. Sert, katı.

2. Sağlam, dayanıklı.

3. zf. Gereken, beklenen veya alışılmış olandan çok.

4. zf. hlk. Hızlı olarak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 1590–1591

bel:

1. is. anat. İnsan bedeninde göğüsle karın, sırtla kalçalar arasında daralmış bölüm.

2. anat. Bu bölümün, sırtın altına rastlayan bölgesi.

3. anat. Hayvanlarda omuz başı ile sağrı arası.

4. Dağ sırtlarında geçit veren çukur yer.

5. Geminin orta bölümü.

6. is. hlk. İşaret.

7. fizy. Meni.

8. is. Far. bel. Toprağı aktarmaya veya işlemeye yarayan, uzun saplı, ayakla basılacak yeri tahta, ucu sivri kürek veya çatal biçiminde bir tarım aracı.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 235

belge: Bir gerçeğe tanıklık eden yazı, fotoğraf, resim, film vb vesika, doküman.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 237–238

belgi: (is.)

1. Belgi “belge”, alamet, işaret.

Bu atning belgisi barmu?

“Bu atın belgisi var mı?”

2. Visika.

belgilenmek:

1. Belgilenmek “belgelenmek”, teyinlimesk.

2. Aşkarılanmaq, melum qılınmaq, bildürülmek.

belgileş/belgilime: (is.) Belgileş

“belgeleme”, tayin teşhis, belirleme.

belgilimek:

1. Belgilimek “belgelemek”, teyinlimesk.
2. Aşkara kilmek, melum kilmek, bildürmek.

belgilik (I): (sf.) Belgilik “belgeli”.

belgilik (II): (sf.) Belgilik “belgilik, belgeli”, belgilengen, teyinlengen, melum qılınğan, aşkaralanğan, melumluq.
belgilik emes “belli değil”.
öz-özidin belgilik “kendiliğinden belli”.

belgisiz: (sf.)

1. Belgisiz “belgesiz”.
2. Mücmel, muqım bolmiğan.
Bir qançe eğiz söz, biraz tuz,- maña bular mücmel süpetlerdur.
“Birkaç söz, tuz-birer belgisiz sıfattır.”

belgisizlik: (is.) Belgisizlik “meçhul, belgesizlik, belirsizlik”.

belvağ: (is.) Belvağ “bel bağı”.

belvağ bağlamaq “kuşak kuşanmak, kemer bağlamak”.

belgi:

1. is. Birşeyi benzerlerinden ayıran özellik, alamet, nişan.
2. Şiar.

belgelenmek:

1. nsz. Belgeleme işine konu olmaq.
2. İki yıl üst üste sınıfta kalan öğrenci okuldan çıkarılmak.

belgeleme: Belgelemek işi, tevsik.

belgelemek: (-i) Bir olgunun doğru olduğunu belge ile göstermek, ortaya çıkarmak, tevsik etmek.

belgeli (I):

1. sf. Belgesi olan (kimse).
2. İki yıl üst üste sınıfta kaldığı için okula devam etme hakkını yitirerek belge alan (öğrenci).

belgili (II): Bilgiye dayanan, belirli olan.

belgesiz: Belirsiz.

belgesizlik:

belbağı: is.hlk. Bel kemeri.

berk: (sf.)

1. Qattıq.
2. Müstehkem, çıñ, çıdaşlıq, bek.
Ađzıñda berk bol. “Ağzını sıkı tut.”

bermek:

1. Bermek “vermek”.
Bêrimen dëgen quliğa çıkırıp qoyar yoliğa (deyim).
“Tanrı sevdiği kulunun yardımcısıdır.”
bermes “cimri”.
Bermesniñ eşi pişmas.
“Cimrinin yemeği pişmez.”

2. Qaldurmaq.
Bu öyni maña atam qaldurdi.
“Bu evi bana babam verdi.”
3. Unıñdin körmek.
Unıñ hemme qılıqsızlıqlırını balılıqıdin körimen.
“Onun bütün huysuzluklarını çocukluğuna veriyorum.”
4. Başqurmaq, idare qılmaq, rehberlik qılmaq.
5. Yatlıq qılmaq.
6. Östirmek, ölmek.
7. Taratmaq, kəñeytmek.
8. Östürmək, peyda qılmaq.
9. İge qılmaq.
10. Satmaq.
Şu qoyni sətıp ber.
“Şu koyunu satmada bana yardım et.”
11. Eski işqa yoluqmaq.
apirip bermek “götürmək, taşımak”.
cavap bermek “cevap vermek”.
doklad bermek “konuşma yapmak”.
eçıqıp bermek “getirmek”.
ekəlip bermek “getirmek”.
emçek bermek “meme vermek”.
erge bermek “kocaya vermek”.
əkilip bermek “a) vermek.
b) birisi için satın almak.”
- xever bermek** “haber vermek”.
- xotun əlip bermek** “evlendirmek”.
- qayturup bermek** “geri vermek”.
- berk:**
 1. sf. Sert, katı.
 2. Sağlam.

vermek, -ir:

1. (-i,-e) Üzerinde, elinde veya yakınında olan bir şeyi birisine eriştmek, iletmek.
2. Bırakmak veya bağışlamak.
3. Ondan bilmək, atfetmek.
4. Düşünce veya bilgi anlatan şeyleri başkalarına iletmək, bildirmek.
5. Döndürmək, çevirmək, yöneltmək.

6. Herhangi bir duruma yol açmak.
 7. Eğlenceli toplantı düzenlemek, konuk çağırıp ağırlamak.
 8. Topluluk önünde sanatını göstermek, icra etmek.
 9. Topluluk önünde bilimsel konudaki bildirisini sunmak.
 10. Satmak.
 11. Kızı, kadını biriyle evlendirmek.
 12. (-i) Ödemək.
 13. Yaymak.
 14. Bitki ve ağaç, ürün üretmek.
 15. Herhangi bir şey ortaya çıkarmak, oluşturmak.
 16. Hepsini herhangi bir duruma sokmak.
 17. Sahip olmasını sağlamak.
 18. Bir şey üzerinde etki yapmak, biçimini değiştirmek.
 19. Tespit etmek.
 20. Kazandırmak, katmak.
 21. Ayırmak, harcamak.
 22. Dayamak.
 23. (yar) Kök veya gövdeleri sonuna -ı (-i,-u,-ü) eki almış fiillere gelerek tezlik bildiren birleşik fiiller oluşturur.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 2088–2089

qerzda bermek “borç vermek”.

qoyup bermek “salıvermek, serbest bırakmak, azat etmek, bırakmak”.

U, mēni qoyup berdi. “O, beni salıverdi.”

meslihet bermek “akıl vermek”.

pul bermek “para vermek”.

razılıq bermek “rıza göstermek”.

salam bermek “selam vermek”.

sətıp bermek “satmak, satışa yardım etm.”

tələgram bermek “telgraf çekmek”.

tələfon bermek “telefon etmek”.

tövendiki veke yüz bedri “aşağıdaki olay meydana geldi.”

vaxtni qoldin bermey “zamanı kaçırmadan”.

Paxtiḍa suni öz vaxtida bermek.

“Pamuk tarlasını zamanında sulamak”.

yəzip bermek “yazı vermek”.

yol bermek “yol vermek”.

yüz bermek “yüz vermek”.

Tövendiki veqe yüz berdi.

“Aşağıdaki olay meydana geldi.”

beş: (is.) Beş.

Beş qol birdek emes.

“Beş parmak aynı değil.”

Bu işni beş qoldek bilimen.

“Bu işi beş parmağımı bildiğim gibi biliyorum.”

beş jılıq plan “beş yıllık plan”.

beş kıt’a “beş kıta”.

beş künlük dünya “beş günlük dünya”.

beştin bir “beşte bir”.

beşinci: (sf.) Beşinci.

beşlik: (sf.)

1. Beş parçidin barılıqqa kelgen pütünlük.

2. Beş puñluq, beş moluq, beş yüenlik pul.

beştaş: (is.) Beş taş.

beştaş oynumaq “beş taş oynamak”.

beş:

1. *is.* Dörtten sonra gelen satının sayının adı.

2. Bu sayıyı gösteren 5, V rakamlarının adı.

3. *sf.* Dörtten bir artık.

4. *esk.* İlkokul.

beşinci: Beş sayısının sıra sıfatı, sırada dördüncüden sonra gelen.

beşlik, -ği:

1. *sf.* Beşi bir arada olan, beş tane alabilen.

2. Beş birimden oluşan para.

3. *is. esk.* Beş para, beş kuruş veya beş lira değerinde olan akçe.

beştaş: Beş tane taşla oynanan bir tür çocuk oyunu.

bet: (is.)

1. Sayfa.

Kitapnıñ birinçi bétide.

“Kitabın birinci sayfasında”.

2. Yüz, çehre, çiray.

Betiñ barmu? “Yüzün var mı?”

bêḍir: (is.)

1. Bêḍir “bağır”, ciger.

Oğlumni baḍrimḍa bastım.

“Oğlumu bağrıma bastım.”

baðri qattıq “taş yürekli”.

baðrım “canım”.

bəðirða basmaq “bağra basmak”.

quçakılmak “bağrına basmak”.

taş bəðir “taş yürek”.

ün-tin çıqarmastin pütün derdni yutmaq

“bağrına taş basmak”.

2. Meyde.

3. Oqyanıñ ve taðnıñ ottura qısımi.

tað baðri “dağ yamacı”.

4. Ciger, qèrin “karın”, üçeylerni

“bağırsak” içige alðan meyde boşluqınıñ orta q ismi.

bəðir reñ “kahve rengi”.

öpke-bəðir “akciğer ve ciğer”.

sus bəðir reñ “açık kahverengi”.

bəqim: (is.)

1. Köz qaraş, nuqtı’inezer.

2. Perviş “bakım”.

Ziraet perviş telep qılıdu.

“Ekin bakım ister.”

3. Ğemxorluq, kütüş,

Anılar bala kütüşni yaxşı bilişi lazım.

“Anneler çocuk bakımını iyi bilmeli.”

4. Cehet.

İlmî cehette bek ehmiyetke ige.

“Bilim bakımından pek önem taşıyor.”

bəqimlik: (sf.) Bəqimlik “bakımlı”, yaxşı

bəqilðan, yaxşı asralðan, yaxşı perviş qılınðan.

bet:

1. is. **Beniz** kelimesi ile birlikte “yüz rengi” anlamında ikileme oluşturan bir söz.

2. **Bereket** kelimesi ile birlikte “bolluk” anlamında ikileme oluşturan bir söz.

bağır, -ır:

1. is. Göğüs.

2. Ok yayı ve dağda orta bölüm.

3. anat. Ciğer, bağırsak vb. vücut boşluklarında bulunan organların ortak adı, ahş.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 178

bakım:

1. is. Bakma işi.

2. Bir şeyin iyi gelişmesi, iyi bir durumda kalması için verilen emek.

3. Emek verme biçimi.

4. Birinin beslenme, giyinme vb. gereksinimlerini üstlenme ve sağlama işi.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 186–187

bakımlı: İyi bakılmış, üzerinde iyi çalışılmış.

bəqimsiz: (sf.)

1. Yaxşı bəqilmiðan, yaxşı asralmiðan, pervişsiz.

2. İgisiz.

bəqinmaq/bəqiniş: (is.) Bəqinmaq

“bakınmak”, etrapqa qaralmaq, nezer ağdurmaq, uyaq-buyaqqqa qaralmaq, izdimek.

bèliq: (is.) Bèliq “balık”.
Cuñgoniñ bèliqi tatlıq qélidu.
“Çin balığı lezzetli olur.”
aq bèliq “yayın balığı”.
bèliq bèqiş “balık üretme”.
bèliq jili “balı yılı”.
bèliq mèyi “balık yağı”.
bèliq sodisi “balık ticareti”.
bèliq şovisi “balık çorbası”.
bèliqtek “balık gibi”.
bèliq tutmaq “balık tutmak, balık avlamak”.
bèliq tutuş “balık tutma”.
Xan bèliq “Hanbalık (Pekin’in tarihi adı, balık eski Türkçede şehir anlamındadır.)
jılan bèliq “yılan balığı”.

bèliqçi: (is.)
 1. Bèliqçi “balıkçı”.
bèliq kêmisi “balık gemisi”.
 2. Bèliq satquçı.

bèliqçilik: (is.) Bèliqçilik “balıkçılık”.
bèliqçilik qèliş “balıkçılık yapma.”

bèliqlik: (sf.) Bèliqlik “balıklı”, deñiz, köl ve deryada bèliq köp yer.
bèliqlik köl “balıklı göl”.

bèri: (is.)
 1. Bèri “beri”, buyan, etibaren, tartip, kèyin
Azadlıqtin bèri bextlik yaşavatimiz.
“Kurtuluştan beri mutlu hayatımız.”
Almuti’in bèri “Alma Ata’dan beri”.
bakımsız: Özen gösterilmemiş, bakılmamış

bakınmak:
 1. (nsz, -e) Bakma işi yapılmak, çevreye göz gezdirmek, araştırmak.
 2. hlk. Muayene olmak.

balık, -ğı:

1. is. Omurgalılarından, suda yaşayan, solungaçla nefes alan ve yumurtadan üreyen hayvanların genel adı.
 2. öz. is. ast. Zodyak üzerinde Kova ile Koç arasında yer alan burcun adı.
 Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 191–193

balıkçı, -ğı: Balık tutan veya satan kimse.

balıkçılık, -ğı:

1. is. Balık tutma, avlama işi.
 2. Balık üretme ve satma işi.

balıklı: Balığı olan.

beri:

1. is. Konuşanın önündeki iki uzaklıktan kendisine daha yakın olanı.
 2. sf. Bu uzaklıkta bulunan.
 3. e,-den bu yana.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 247

bir qançe kündin bèri “birkaç günden beri”
bèri qarañ “buraya yakın”.
bèri kèlin “beri gelin”.
bèriraq “biraz beri”.
bèri yaqta “bu yanda”.
on kündin bèri “on günden beri”.
şunıñdin bèri “şundan bu yana”.
uzundin bèri “çoktan beri”.
ye nèri emes, ye bèri emes “ne orada, ne

burada”.

2. Yeqin.

Biraz yeqin kel. “Biraz beriye gel.”

bəriqi: (sf.)

1. Bəriqi “beriki, bu tarafta”.

bəriqi yaqta “bu tarafta.”

2. Başqısı, yene biri, qalḏını.

Uni emes, bəriqisiniy xalaymen.

“Onu değıl, berikini istiyorum.”

bərmek/bəriliş:

1. Bərmek “verilmek”.

yol bərmek “yol verilmek”.

2. Dalmaq, içtenlik.

xıyalḏa bərmek “hayale dalmak”.

bərliş işlimek “içtenlikle çalışmak”.

bərip-bərip: (zf.) Bərip-bərip “gide gide, vara vara”, barḏançe, bara-bara, kündin-künge, barḏansəri.

bəriş (I): (is.)

1. Bəriş “varış”.

bəriş keliş “gidiş dönüş”.

bərişim kerek “varışım (gitmem) gerek”.

bəriştin yenişliri tēz “varmanızdan dönmeniz çabuk”.

işniñ bərişi “işin gidişi”.

2. İrfan.

bəriş (II):

1. Bəriş “vermek”, eliş bəriş “alış veriş”.

aylıq bəriş “aylık verme”.

qesem bəriş “kasem etme; yemin etme”.

beriki:

1. sf. Beride olan.

2. zm. Beride olan şey veya kimse.

verilmek: (-e) Verme işine konu olmak.

gide-gide/gittikçe/vara-vara:

1. zf. Gidip dolaşarak, gezip görerek.

2. Gittikçe.

varış (I):

1. is. Varma durumu veya biçimi.

2. mec. Çabuk kavrayış, anlayış, güçlü sezış, irfan.

3. sp. Bir yarışın son bulduğu yer, finiş.

vermek/veriş (II):

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 2088–2089

otpuska bəriş “izin verme”.

unvan bəriş “unvan verme”.

2. Qaldurmaq.

Bu öyni maña atam qaldurdi.

“Bu evi bana babam verdi.”

3. Unıñdın körmek.

Unıñ hemme qılıqsızlıqlırını balılıqıdın köridim.

“Onun bütün huysuzluklarını çocukluğuna veriyorum.”

4. Başqurmaq, idare qılmaq, rehberlik qılmaq.

5. Yatlıq qılmaq.

6. Ötimek, ölmek.

7. Taratmaq, kəñeytmek.

8. Östürmek, peyda qılmaq.

9. İge qılmaq.

10. Satmaq.

11. Eski işqa yoluqmaq.

bəriş-kəliş: (is.)

1. Bəriş- kəliş “gidip gelmek”, gidiş-dönüş; ilişki.

Bəriş kəlişimiz yoq. “İlişkimiz yok.”

2. (gramer) Yönelme hali.

bərivetmek: Bərivetmek “verivermek”.

bəsiq: (sf.)

1. Yəsi “düz, yassı”, yalpaq .

burni panak adem “burnu basık adam”.

2. Pes, pakar “cüce”.

Bu öyniñ uli paqar.

“Bu odanın tavanı basık.”

3. İç bükey, obruk.

4. Ezilmiş, yılgın, sindirilmiş.

5. Mütevazi, ağırbaşlı.

ədir-bəsiq “ağırbaşlı”.

bəsiqlik: (is.)

1. Yəslıq, yalpaq.

2. Peslik, tövenlik, pakarlıq.

3. İç bükeylik.

4. Yılgınlık, ezilmişlik.

gidiş dönüş: Gitme ve gelme (veya dönme)

vermek:

basık, -ğı:

1. sf. Basılmış, yassılaşımış.

2. Çok yüksek olmayan, alçak.

3. Kısık

basıklık, -ğı:

1. is. Basık olma durumu.

2. mat. Bir elipsin büyük ve küçük eksenleri arasındaki farkın büyük eksene oranı.

5. İtidalli, ılımlı.

bəsiqturmaq: (bəsiqmaq’tan)

1. Bəsiqturmaq “bastırmak”.

2. Basturmaq.

qozđılañni bəsiqturmaq. “ayaklanmayı bastırmak”.

3. Çiñqımaq, çındımaq, sıddurmaq.
Kəyim-kəçekni sanduqqa sıddurmaq.
“Çamaşırı sandığa bastırmak”.
4. Tuyuqsız bəsip kirmək, tosattın üstige çüşmək.
5. Tuyuqsız meydanğa kelmək.
6. Bəsip çüşmək.
Ustılıq bilen yoldaşlarını bəsip çüşti.
“Kurnazlıqla arkadaşlarını bastırdı.”

bəsiqturulmaq: Bəsiqturulmaq
“basturulmaq”.

bəsılmaq/bəsiliş:

1. Bəsılmaq “basılmak”.
Ağrığı bəsildi. “Ağrısı kesildi.”
Çaň bəsildi. “Toz indi.”
Kitap bəsildi. “Kitap basıldı.”
Şamal bəsildi. “Rüzgâr kesildi.”
Üni bəsildi. “Yangın söndürüldü.”
Yanđun bəsildi. “Yangın söndürüldü.”
qayta bəsılmaq “tekrar basılmak”.
mal bəsılđan kəme “mal yüklenmiş gemi”.
2. Ayağ astida qalmaq, astida qalmaq.
3. Əzilmək, bəsip körmək.
4. Tuyuqsız hucumğa uçırmaq.
5. Cinayət üstide tutulmaq.
Bu adem cinayət üstide tutuldi.
“Bu adam suç yaparken basıldı.”
- el ayığı bəsılđan mezgilde** “milletin gidiş dönüşü durduğu zaman”.

bəsim: (is.)

1. Metbuātçılıq.
2. Bəsiş, neşr qılış.
Gəzit bəsilişqa başlıdi.
“Gazetenin basımına başladı.”

bastırmak:

1. (-i,-e) Basma işini yaptırmak.
2. (-i) Zararlı bir olayı önlemek.
3. Durdurmak.
4. (-i) Üstünlüğünü göstermek.

5. Bir kumaşın kenarını kıvrıp dikmek.
 6. (-i) Gidermek.
 7. Cevabı hemen yetiştirmek.
 8. (-i) Ansızın birinin yanına gitmek.
 9. (nsz.) Birdenbire gerçekleşmek ve pek çok etki göstermek.
 10. Baskı yapmak, üzerine iyice düşmek.
 11. *hlk.* Kümes hayvanlarını kuluçkaya yatırmak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 207–208*

bastırılmak: (nsz, -e) Bastırılma işine konu olmak.

basılmak:

1. (nsz) Basma işine konu olmak veya basma işi yapılmak.
2. Uygunsuz durumda yakalanmak.

basım:

1. is. Bası sanatı, tabaat.
2. Bası işi, tab, tipografi.

3. Adım.

4. Basınç.

havanıñ bəsimi “hava basıncı”.

5. (gramer) Vurgu.

6. Üstün, büyük.

bəsim köpçülük “büyük çoğunluk; ezici çoğunluk”.

bəsimçilik: (is.) Bəsimçilik “metbuatçılıq”.
Cuño metbuātçılıqi “Çin basımcılığı”.

bəzek: (is.) Bəzek, zinnət “ziynet”.
bəzek salmaq “nakış yapmak”.

bəzekçi: (is.)
1. Neqqaş, bəzekçi.
2. Qədimdə qızni kiyindürgüçi ayal.

bəzeklik: (sf.) Bəzeklik “bezekli”,
perdazlanđan, girim qılınđan, bəzeklengen.

bəzeklimək: Bəzeklimək “bezemək”,
süslemək.

bəzenme: (is.) Bəzenme “süslenmək”.

bəzenmək: Bəzenmək “bezenmək”,
perdazlanmaq, zinnətlənmək.

bəzimek: Bəzimek “bezenmək”,
perdazlimək, zinnətlimek.

bilek: (is.) Bilek.
qol saeti “bilek saat”.

basımcılık, -ğı: Basımevi işletme işi, kitap basma işi, matbaacılık.

bezek, -ği:
1. is. Süs, ziynet.
2. Bir eseri süslemeye yarayan motiflerin her biri.

bezekçi:
1. is. Duvar ve tavanları boyayıp bir takım resim veya şekillerle süsleyen kimse nakkaş
2. *hlk.* Gelinleri süsleyen kadın.

bezekli: Bezeği olan, süslü, süslenmiş.

bezeklemek: (-i) Süslemek.

bezenme: Bezenmek işi veya durumu.

bezenmek:
1. (nsz.) Bezeme işine konu olmak, süslenmek.
2. Kendini bezemek, süslenmek.

bezemək: (-i) Süslemek.

bilek, -ği:
1. is. Elle kolun, ayakla bacağın birleştiği bölüm.
2. *mec.* Güç, kuvvet.
Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 266

bilen: (bağ) Bilen “ile”.
Qandaq sevep bilen? “Nasıl bir sebep ile?”
Muhammed bilen Mümin. “Mehmet ile Mümin.”
Öz ecili bilen öldi. “Kendi eceli ile öldü.”
at bilen “at ile”.
aşnıñ temi tuz bilen “yemeğin tadı tuz ile”.

az sanlıq bilen “az bir sayı ile”.
baturluq bilen “kahramanlık ile”.
kirişim bilenla “girmem ile beraber”.
küni bilen “gün boyu”.
künniñ ötişi bilen “günün geçmesi ile”.
men bilen sen “ben ile sen”.
muellim bilen birge “öğretmen ile beraber”.
öz qolum bilen “kendi elim ile”.
şundaq bolđan bilen “şöyle olsa bile”.
şuniñ bilen “böylece, öylece”.
télefon bilen sözleşmek “telefonda konuşmak”.
tüni bilen “gece boyu”.
yéziniñ için bile “köyüm içi ile”.

bilenmek: Bilenmek.
Piçaq bilendi. “Bıçak bilendi.”

biler-bilinmez: (sf.) Bilir-bilinmez “belirli belirsiz”.

biley: is. min. Bileği taşı.
biley taş “bileği taşı”.

bilig: (is.) Bilgi.
Kutadgu bilig “Kutadgu bilik.”

ile/ilen:

1. Kelimenin sonuna geldiğinde birliktelik, durum, beraberlik, araç, sebep veya durum anlatan cümleler yapmaya yarayan bir söz.
2. Bazı soyut isimlere getirildiğinde durum bildiren zarflar oluşturan bir söz.

3. Cümle içinde aynı görevde bulunan iki ögeyi birbirine bağlamaya yarayan bir söz.

bilenmek:

1. (nsz) Bileme işine konu olmak, keskin duruma getirilmek.
2. *mec.* Bir işe yoğun bir biçimde hazırlanmak, konsantre olmak.
3. *mec.* Hırslanmak aşırı derecede istemek.

belli belirsiz:

1. *sf.* Yarı belli.
2. *zf.* Zorlukla seçilerek, yarı bellisiz olarak, duyularak, çok az belli olarak.

bileği taşı: Bıçak, çakı, makas vb. kesici araçları bilemekte kullanılan ince taneli sarı şışt.

bilgi:

1. *is.* İnsan aklının erebileceği olgu, gerçek ve ilkelerin bütünü, bili, malumat.
2. Öğrenme, araştırma veya gözlem yolu ile elde edilen gerçek malumat, vukuf.
3. İnsan zekâsının çalışması sonucu ortaya çıkan düşünce ürünü, malumat, vukuf.

bilim: (is.) Bilim, ilim, pen.
Cunggoda ilim-pen köp terekki kılğan.
“Çinde bilim çok gelişmiş.”
bilim jurti “bilim yurdu.”
bilim almak “bilim öğrenmek.”

bilimek: Bilimek “bilemek” (tığni).
piçaqni bilimek “bıçağı bilemek”.

bilimlik: (sf.) İlim iğisi “bilim sahibi”,
 melumatlıq.

bilimsiz: (sf.) Bilimsiz “bilgisiz”, savatsız,
 nadan.

bilimsizlik: (is.) Bilimsizlik “bilgisizlik”,
 savatsızlık, nadanlıq.

bilinmek: Bilinmek, melum bolmaq, ênik
 bolmaq.
Ötken kün bilinmeydu.
“Geçen günler bilinmez.”

bilinmes/bilinmey: (sf.) Bilinmes “, melüm
 emes, namelüm, ênik emes.
 4. *fel.* Genel olarak ve ilk sezi durumunda
 zihnin kavradığı temel düşünceler, malumat
 5. Bilim: Doğa bilgisi.
 6. *bl.* Kurallardan yararlanarak kişinin
 veriye yönelttiği anlam.
 Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 267–268

bilim:

1. *is.* Evrenin veya olayların bir bölümünü
 konu olarak seçen, deneye dayanan yön-
 temler ve gerçeklikten yararlanarak sonuç
 çıkarmaya çalışan düzenli bilgi, ilim.
 2. Genel geçerlik ve kesinlik nitelikleri
 gösteren yöntemli ve dizgesel bilgi.
 3. Belli bir konuyu bilme isteğinden yola
 çıkan, belli bir amaca yönelen bir bilgi
 edinme ve yöntemli araştırma süreci.
 Not: Örnekler için Bkz. TTS. s. 269–270

bilemek:

1. (-i) Kesici aletlerin ağzını çark, zımpara,
 ege, bileği taşı vb.nde keskinleştirmek,
 keskin duruma getirmek.
 2. *mec.* Güçlendirmek, etkisini artırmak.

bilgili:

1. *sf.* Bilgi sahibi olan, malumatlı, haberli.
 2. *zf.* Bilerek.

bilgisiz:

1. *sf.* Bilgi sahibi olmayan, bilisiz, malu-
 matsız, cahil.
 2. Aymaz.

bilgisizlik, -ği: Bilgisiz olma veya bilgi
 yokluğu durumu, bilisizlik, cahillik,
 cahiliyet, cehalet.

bilinmek: (nsz.) Bilme işine konu olmak,
 anlaşılmak, öğrenilmek.

bilinmez/bilinmeyen:

1. *sf.* Tanınmayan.
 2. *mat.* Değeri belli olmayan, bilinmeyen
bilinmeslik: (is.) Bilinmeslik “bilinmedik”
 namelümluq.

bilmek:

1. Bilmek.

Xuda bilidu. "Allah bilir."
 Késel özini bilmeydu.
 "Hasta kendini kaybetmiş."
 Men Rus tilini bilimen
 "Ben Rus dilini bilirim."
 Men sêni bilmey kaldim.
 "Ben seni bilemedim."
 Men sêni yaxşı adam dep bilimen.
 "Ben seni iyi bir insan olarak bilirim."
 Nime qılışımni bilmeymen.
 "Ne yapacağımı bilmiyorum."
 U hêsapni yaxşı bilidu.
 "O, iyi hesap biliyor."
 Uni kim bilsun? "Onu kim bilir?"
 Uni kim bilidu? "Onu kim bilir?"
 U oquşni bilmeydu. "O okumayı bilmiyor".
 Yêzişni bilmeymen. "Yazmayı bilmem."
2. Qılmaq.
 Bu iş obdan qılınvatidu.
 "Bu iş iyi yapılıyor"
3. Tonımaq "tanımak".
 U ademniñ kim igenlikini bilelmidim.
 "O adamın kim olduğunu bilemedim."
4. Hêsaplımaq.
 Menmu uni dost dep hêsaplaymen.
 "Ben de onu dost biliyorum."
5. Mes'ul qılmaq, cavapkar qılmaq.
6. Çüşenmek.
 Yüz turqıdin çüşendim.
 "Yüz ifadesinden bildim."
7. Qıyas qılmaq, tehmin qılmaq, mölçerli-
mek "teyellenmek, tasarlanmak".
 Arida pevqul' âdde bir ahvalnıñ
 bolidiñanlığını mölçerlidenidim.
 "Ortada olağanüstü bir durum olduğunu
 bilmiştim."
aldıñ bilmek "önceden bilmek".
bilip turup "bilerek, bildiği halde".
bilmey turup "bilmeden".
bilinmezlik: Tanınmazlık.

bilmek, -ir:

1. (-i) Bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunma.

- 2.** Bir bilim veya sanat dalında yeterli olma.
- 3.** Bir iş yapmaya alışmış olmak, elinden gelmek.
- 4.** Tanımak, hatırlamak.
- 5.** Sanmak, varsaymak, farz etmek.
- 6.** Sorumlu tutmak.
- 7.** İnanmak.
- 8.** İşine gelmek, uygun bulmak.
- 9.** -a/-e ekli fiillerle yeterlik bildiren birleşik fiiller oluşturur.
- 10.** Saymak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS. s. 272

kerek dep bilmek "gerekli olarak bilmek".
körge-bilgenler "gören ve bilenler".

bilmeslik: (is.) Bilmeslik "bilmezlik",
 bilimsizlik, nadanlık.

bilmeslikke salmaq "bilmezlikten gelme".

bilmigenlik: (is.) Bilmezlik.

həç nərse bilmigenlik “hiç bir şey bilmezlik”.

bir: (is.)

1. Bir (san).

2. Tek, yalduz.

Hemmimiz bir, ayrılmaymız.

“Hepimiz bir, ayrılmayız.”

3. Birleşken, ittipaq.

4. Oxşas “aynı”.

Bu kalemlərin ikisilə oxşas, qaysini xalaysız.

“Bu kalemlərin ikisi də bir (aynı) hangisini istiyorsunuz.”

5. Peqet “fakat”, yalduz “yalnız”.

Hemme tügidi, peqet bula qaldı.

“Her şey bitti, bir bu kaldı.”

6. Zadi “hep, hiç, bütün”, həçlə.

Zadi razi bolmıdı. “Bir türlü razi olmadı.”

beri-bir “hepsi aynı”.

bir adem “bir adam”.

bir az “biraz”.

bir azdın “birazdan”.

bir-biri bilən “birbiri ilə”.

bir-birigə “birbirinə”.

bir-birimizni “birbirimizi”.

bir bolmaq “bir olmak”.

bir cinslik “aynı cinstən”.

bir çağda “bir zamanda”.

birdin-bir ***a)*** bir tek, tek tek, biricik.

b) ancak, yalnız”.

bir əğizdin “tek sesle”.

bir xil “aynı, aynı türdən”.

bir-ikki “bir iki”.

biri kalmay “biri bile kalmadan”.

birini keynidin biri “birinin arkasından biri”.

bilmezlik, -ği: Bilememe durumu, bilmezlik, cəhəlet.

bilmemezlik, -ği: Bilmezlik.

bir:

1. is. Sayıların ilki.

2. Bir sayıyı göstərən 1, I rəqəmlərinin adı.

3. sf. Bu sayı kədər olan.

4. Hərhangi bir varlığı bəlihsiz olaraq göstərən (sayı).

5. sf. Tek.

6. sf. Bəraber.

7. sf. Eş, aynı, bir boyda.

8. sf. Ortaklaşa olan, birləşik, müştərek.

9. sf. Dəğər, önəm bəqımlarından bərbirindən fərksız, bərbirine eşit, bərbirine bənzer.

10. zf. Bir kez.

11. zf. Sadəcə.

12. zf. Ancak, yalnız.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 275–285

bir qançe “birkaç”.

bir keder “biraz daha”.

bir qılmaq “bir etmək”.

bir kün “bir gün”.

birla vaxt içide “aynı zamanda”.

bir mu bir “birebir”.
bir neççe “birkaç”.
bir talay “birçok”.
bir til, bir can bolup “tek gönül, tek vücut olarak”.
bir tuqqan “kardeş, akraba”.
bir türlü “aynı, aynı türden”.
bir vaxt veya **bir vaxtta** “aynı zamanda”.
bir vaxtlarda “bir zamanlarda”.
bir yaq qılmaq “bertaraf etmek”.
bir yaqta “bir tarafta”.
bir yaqta qalmaq “bir tarafta kalmak”.
bir yoli “bir defa”.
bir zamanda “bir zamanda”.
həçbiri “hiçbiri”.
her bir “her bir”.
ikkinin biri “ikisinden biri”.
künlerden bir kün “günlerden bir gün”.
köz qarışlarını bir ikenliği “görüşlerin bir olduğu”.

biraz: (sf.) Biraz, azöine.

birazdin: (zf.) Birazdin “birazdan”, këyin.
 Birazdin këyin kəlimen. “Birazdan gelirim”

birdin (I): (zf.)

1. Bir kətimdila, biraqla.
Dorini biraqla içisen.
“İlacı birden içeceksin”.
2. Tosattin, birdinla, tuyuqsızdin.
Tuyuqsızla bəsip keldi.
“Birden basa geldi.”

biraz:

1. sf. Bir parça çok değil.
2. zf. Kısa bir süre için.
3. zf. Yeterince değil, yeter ölçüde değil, az miktarda.

birazdan: Az sonra.

birden (I):

1. zf. Bir defada.
2. Ansızın.
3. Birlikte, beraberce, hepsi bir arada.
4. Çabucak.

birdin (II): (sf.) Birdin “birer”, her birige birdin.

Hemmimizge birdin mihman kəlidu.

“Hepimize birer misafir gelecek.”

birer-birer(sf.) “Birer birer”.

U birer birer körünüp kalidu.

“O ara sıra görünür.”

birer kişi “herhangi bir kişi”.

birer sevep bilen “herhangi bir sevep ile”.

birikken/birleşken: (sf.) Birleşken, ittıpaq.

birikken söz (gramer) “birleşik kelime”.

birleşken döletler “birleşik devletler”.

birlik sep “birleşik cephe”.

birikiş/birikmek:

1. Birikmek, toplanmak, yığılmaq.

2. Ulđaymaq, cıqaymaq, köpeymek, artmaq, aşmaq.

biriktürmek: Biriktürmek “biriktirmek”, yığmaq, toplımaq.

Bir yıldın bəri iqtisad qılđınımız şunçilik.

“Bir yıldan beri biriktirdiğimiz bu kadardır.”

birinçi: (sf.)

1. Birinçi.

birinçi sinip “birinci sınıf”.

2. Tünçi.

Bu memliketke tunçi qetım kelişim.

“Bu ülkeye birinci defa geliyorum.”

3. Aldınkisi, yaxşisi, birinçisi.

Sinipniñ aldınqisi mana bu.

“Sınıf birincisi işte budur.”

4. Eñ yaxşisi.

Eñ yaxşı mal keltürülsün.

“Birinci mal getirilsin.”

birinçilik: (is.)

1. Birinçilik “birincilik”.

2. Çempionluq.

birinçilikni almaq “birinciliği almak”.

birkaç: (sf.) Birkaç.

birer (II): Bir sayının üleştirme sayı sıfatı, her birine bir.

biriken/birleşen/birleşik, -ği: Bir araya gelmiş, birleşmiş olan, müttehit.

birikmek:

1. (nsz) Toplanıp yığılmak.

2. Birbirine eklenip çoğalmak.

biriktirmek:

1. (-i,-e) Toplayıp yığmak.

2. Bir şeyi ölçülü kullanarak artırmak, tasarruf etmek.

birinci:

1. sf. Bir sayının sıra sıfatı.

2. is. Zaman, yer, sıra bakımından başkalarından önce gelen kimse, şey.

3. is. Sırada önem sırasında en üstün olan kimse.

4. is. Ulaşım araçlarında mevki, sınıf.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 282

birincilik, -ği:

1. is. Birinci olma durumu.

2. Şampiyonluk için yapılan yarışmalar.

birkaç: Çok olmayan, az sayıda, az.

Bir qançe kişi bar. “Birkaç kişi var.”

bir qançidin kèyin “bir süre sonra”.

birleşken: (sf.) Birleşken “birleşen”,
uyuşqan.

Birleşken Milletler Təşkilatı “Birleşmiş
Milletler”.

birleşme: (is.) Birleşme, birləşim hərəkəti.
ayallar birleşmiş “kadınlar derneği”.

birleşmək/birləşiş: (is.)

1. Birleşmək, qoşulmaq.
 2. Uçraşmaq, bir yerge kəlmək.
 3. Uyuşmaq, ittəpaqlaşmaq.
 4. Ulaşmaq, tutaşmaq.
 5. Oxsaş qaraşta bolmaq.
- Bu mesilide siz bilen oxsaş pikirdimen.
“Bu konuda sizinle birləşiyorum.”*

birleştürmək: Birleştirmək.

birlik: (is.)

1. İttipak, birlik.
*İttəpaqımızni küçeytişimiz kerek.
“Birlişimizi gücləndirməmişiz gerek.”*
- birlikke kəltürmək** “birləştirmək”.
küç birlikte “güç birlik ilə olur.”
2. Pütünlük.
3. Baraverlik, teñlik.
*Cuño millitiniñ baraverliki.
“Çin ulusunun birliğı.”*
4. Oxsaşlıq.
til birliğı (oxşaşlıq). “dil birliğı”.
5. Uyuşma, cem’iyet.
Cuño yazduçılar birləşmiş.
“Çin yazarlar birliğı”.
6. İttəpaqlıq.
*Yaşısun Cuñoğodiki her millet xelqınıñ uluđ
ittəpaqlıqı.*

birleşen/birleşmiş: sf. mat. Birbirini kesən,
bir noktada kesişən (doğru, yay)

birleşim:

1. is. Birleşme işi.
2. Bir meclisin bir gün içindeki toplanmaları, inikat.
3. biy. Döllenmek için erkekle dişi hayvanın bir araya gelmesi.

birleşmek:

1. (nsz,-le) Ayrıyken tek bir bütün durumuna gəlmək.
 2. Buluşmaq, bir araya gəlmək.
 3. Uyuşmaq, aynı görüşte olmaq.
 4. Aynı amaç çevresinde toplanmaq.
 5. Kaynaşmaq.
 6. Cinsel ilişkide bulunmaq.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 283*

birleştirmek: (-i,-e) Bir araya getirmək.

birlik, -ğı:

1. is. Tek, bir olma durumu, vahdaniyet.
 2. Birleşmiş, bir arada olma durumu, vahdet.
 3. Bağlılık, benzerlik, bağlantı, vahdet.
 4. Belli bir topluluğun yararlarını korumak için kurulmuş dernek.
 5. sf. Bir taneden oluşmuş, bir tane alabilen.
 6. ask. Bölük, tabur, alay vb. bir bütün sayılan topluluk.
 7. ed. Konunun bir ana düşünce çevresinde toplanması.
 8. fel. Bölünmezliğı içeren, yalın bütün.
 9. müz. En büyük değerdeki nota, dört dörtlük
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 1576*

*“Yaşasın çeşitli milliyetlerden Çin halkının
büyük birliğı.”*

birlikte: (zf.)

1. Birtlikte.

2. Yënida.

Êkispilatatsiyini hemmimiz birlikte yoq qılıımız.

*“Sömürgeyi hepimiz birlikte yok edeceğiz.”
birlikte yaşaş “birlikte yaşama”.*

biz: (zm.)

1. Biz.

Biz şundaq oylaymız.

“Biz böyle düşünüyörüz.”

2. Men (bezen şexsler üçünmu qollınıdu.)

3. Biñiz

bizdin (sf.) “bizden”.

bizler “bizler”.

bizge (zf.) “bize”.

bizni “bizi”.

bizniñ “bizim”.

bizniñ bilen “bizimle”.

bizniñçe (zf.) “bize göre”.

bizniñki (sf.) “bizimki”.

Bu öy bizniñki. “Bu ev bizimki.”

bizniñkide “bizimkinde”.

boğa: (is.) Boğa.

boğa küreşi “boğa güreşi”.

boğaz: (is.)

1. Boğaz, kanay.

Dardanil Boğizi “Çanakkale Boğazı”.

İstanbul Boğizi “İstanbul Boğazı”.

Kaniyi yırtılđuçe varqırıp çağırmaq.

“Boğazı yırtarcasına bağırmaq.”

2. Botulka “şişe” boyını.

Botulqiniñ boyını bekmu kiçik.

“Şişenin boğazı çok dardır.”

3. Boğaz (coğrapiyilik).

4. Tağ cildisi.

5. Yemek içmek.

birlikte:

1. zf. Bir arada, beraberce, hep beraber.

2. Yanında beraberinde.

biz:

1. zm. Çokluk birinci kişiyi gösteren söz.

2. Resmi konuşmada, bazen teklik birinci kişi zamiri ben yerine kullanılan bir söz.

3. Bazı yazarlarca ben zamirinin yerine kullanılan bir söz.

4. is. Katı bir şeyi dikerken iğne geçirilecek yeri delmek için kullanılan, çelikten yapılmış, sivri uçlu ve ağaç saplı araç, tığ.

5. Maraş işinde kalın karton parçalarının iğneyi kırmamasını sağlamak ve delik delmek işleminde kullanılmak üzere hazırlanmış tahta saplı, ince sivri uçlu bir tür çuvaldız.

6. is. zool. Ülkemiz sularında yaşayan bir mersin balığı türü, şip.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 289

boğa:

1. is. zool. Damızlık erkek sığır.

2. öz is. astr. Zodyak üzerinde Koç ile İkizler arasında yer alan burcun adı, Sevir.

boğaz:

1. is. Boynun ön bölümü ve bu bölümü oluşturan organlar, imik.

2. Şişe, güğüm vb. kaplarda ağza yakın dar bölüm.

3. İki dağ arasında dar geçit, derbent.

4. Yedirip içirme yükümü, iaşe.

5. mec. Yiyeceği içeceği sağlanan kimse.

6. mec. Yeme içme.

7. coğ. İki kara arasındaki dar deniz.

Not: Bkz. TTS s.292–293

galniñ derdi “boğaz derdi”.

6. mec. Gebe, yüklü, hamile.

boğaz bolmaq “gebe kalmak”.

boğazlıq: (sf.) Boğazlıq “boğazlı”, köp yeydiðan, iştihalıq.

iştihalıq bala “boğazlı çocuk”.

boğazsız: (sf.) Boğazsız “boğazsız”, iştihatsız, az yeydiðan.

boğcima/boğça: (is.) Boğcima (boğcima üçün işlitilidiðan öt burçek rext).

boğçi: (is.)

1. Kötürüp yürüp nerse kerek satquçı ayal.
2. Hammal (qolıda nerse-kerek toşuðuçı).

boğçilimaq: Boğçilimaq “bohçalamak”, bopilimaq “yol eşyası yapmak”.

boğdurmaq:

1. Boğdurmaq “boğmak”.
2. Öltürmek “öldürmek”.

boğdurutmaq: (is.) Boğdurutmaq “boğdurtmak” , başqa birige yaqısını sıqturmaq, öltürmek.

boğquçı: (sf.)

1. Boğkuçı “boğucu”, zeherligüçi.
2. Nepesni kıssıdıðan, boğudıðan tincıq. **zeherligüçi gaz** “boğucu gaz”.

boğma/buğma: (is.)

1. Tuncuqturuş.
2. Şaravara, boğma iştan.

boğazlı:

1. sf. Boğazlı olan.
2. Çok yemek yiyen, yemek isteği çok olan, iştahlı.

boğazsız:

1. sf. Boğazlı olmayan.
2. Çok az yemek yiyen, iştahsız kimse.

bohça:

1. is. İçine çamaşır, elbise vb. koyup sarılan dört köşe kumaş.
2. Ufak ve seçme tütün dengi.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 294–295

bohçacı: Gezerek bohça içinde dokuma eşya satan kadın.

bohçalamak:

1. (-i) Bir şeyi bohça içine koyup sarmak.
2. sp. Güreşte rakibin kol ve ayaklarını üst üste getirerek kımıldayamaz durumda alttan kavrayıp kucaklamak.

boğdurmak: (-i,-e) Boğma işini yaptırmak.

boğdurtmak: (-e) Boğdurma işini birine yaptırmak.

boğucu:

1. sf. Boğma özelliği olan.
2. Solunumu güçleştiren.
3. mec. Çok sıcak, sıkıntı veren.

boğma:

1. is. Boğmak işi.
2. İncir, dut, kuru üzümün mayalandıktan sonra ilkel araçlarla damıtılmasıyla elde
3. Türkiyinin cenubi ölkiliride işlinidiðan bir xil içimlik.

boğmaq/buğmaq (I):

1. Boğmaq, orımaq, boğup öltürmek.
boğup öltürmek “boğup öldürmek”.
2. Suda yani başqa usulda tuncuqturup öltürmek.
3. Aldap qımmetke satmaq.
4. Bəsip çüşmek, üstün kelmek.

boğmaq/buğmaq (II): (is.)

1. Beldem “kertmek”, boğulğan yer, tügün “dügüm”.
2. Boyunđa èsilidiđan zinnət boyumi.
3. Şiddetlik ötkünçi yamður.

boğra/burđa: (is.) Boğra “buğra”, töge, ikki lokılıq töge.

boğuq: (sf.) Boğuq, tutuq.

boğuq avaz “boğuk ses”.

Bu naXşiçinin avazi boğuq.

“Bu şarkıcının sesi boğuktur.”

boğulmaq:

1. Boğulmaq dèmi, sıqılmaq.
2. İçi puşmaq, zèrikmek.
3. Aldanmaq, nersini oğriğa aldurmaq.
Tamıqığa uruqça kirip qèlip tuncuqup qalmaq.
“Boğazına çekirdek kaçarak boğulmak.”

edilen, alkol derecesi düşük bir tür rakı.

boğmak, -ar (I):

1. (-i) Bir canlıyı, soluk alamsına engel olarak öldürmek.
2. El, ip vb. ile bir şeyi çepeçevre sıkmak.
3. Motorlu taşıtlarda fazla yakıt, motoru çalışmaz duruma getirmek.
4. Renkler uygun düşmemek.
5. *mec.* Silik bir duruma getirmek, bastırmak.
6. *mec.* Tamamıyla kaplamak, sarmak.
7. (-i,-e) *mec.* Peşpeşe yapmak, bir kimseyi bir şeyin fazlasına eriştirmek veya uğratmak.
8. *mec.* Bir durumu başka bir durum yaratarak örtmeye çalışmak.
9. *mec.* Gelişmesine engel olmak.
10. *mec.* Bunaltmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.293–294

boğmak (II): Boğum yeri.

buğra: *is. esk.* Erkek deve, iki hörgüçlü deve, buğur.

boğuk, -ğu: Kısılmış (ses).

boğulmak:

1. (*nsz*) Boğma işine konu olmak.
2. Havasızlıktan ölmek.
3. *mec.* Bunalmak.

boğum: (is.)

1. Boğum,

2. Üge “üye, terkip”.

3. Nesil, kuşak.

yaş boğum “genç kuşak”.

4. Bağlantı, eklem.

5. (*gramer*) Hece.

boğum yasaş “hece yapma”.

boğum yasiguçi “hece yapan (türeten)”.

kalte boğum “kısa hece”.

oçuq boğum “açık hece”.

uzun boğum “uzun hece”.

yèpik boğum “kapalı hece”.

boğum boğum: (*sf.*)

1. Boğum boğum.

2. Kèsim kèsim.

boğumluq: (*sf.*) Boğumluq “boğumlu”.

bir boğumluq “bir boğumlu”.

köp boğumluq “çok boğumlu”.

boğuşmaq: Boğuşmak, yaqa sıqışıp uruşmaq.

boğuzlanmaq: Boğuzlanmaq “boğazlanmak”, vehşilerçi öltürülmek, qurbanlıq qılmaq.

boğuzlımaq: Boğuzlımaq “boğazlamak”, vehşilerçe öltürmek, qurbanlıq qılmaq.

bolar-bolmas: (*is.*) Bolar-bolmas “olur olmaz”, küçük, az, ufak, cüz’i.
Bolar-bolmas pulum qaldi.
“Cüz’i bir param kaldı.”

boğum:

1. *is.* Boğulmuş, sıkılmış yer.

2. Parmak, kamış, saz vb. bitkilerin şişkince bölümü.

3. *anat.* İnce damarların veya sinirlerin yumak gibi toplandığı yer.

boğum boğum: Çok boğumlu.

boğumlu: Boğumu olan.

boğuşmak:

1. (*nsz.-le*) Birbirinin boğazına sarılmak, dövüşmek.

2. Mücadele etmek.

3. *mec.* Çabalamak altından kalkmaya çalışmak, uğraşmak.

boğazlanmak: (*nsz*) Boğazlanmak işine konu olmak veya boğazlama işi yapılmak.

boğazlamak:

1. (*-i*) Hayvan veya insanı boğazından keserek öldürmek.

2. *mec.* Gaddarca, kan dökerek öldürmek.

olur olmaz:

1. *is.* Rastgele, sıradan, kimliği, niteliği belirsiz kişi.

2. *sf.* İyi mi kötü mü olduğuna bakılmadan seçilen.

3. *sf.* Doğru mu, yanlış mı, yerinde mi yer-siz mi olduğu düşünülmeden söylenen(söz).

bolmaq:

1. Bolmaq "olmak".
Atni boluşıçe qoyuvetti.
"Atı dolu dizgin koşturdu."
Barsam boludu iken "Varsam olurmuş."
Bir bolmiðan nerse "Önemsiz, işe yaramaz".
Bolaptu. "Olsun, iyi."
Boldi.
"Oldu, memnuniyetle, kafi, yeter, tamam."
Boldi emdi sözni toxtat.
"Yeter artık konuşmayı durdur."
Bolidiðan bolsa. "Olacaksa olsun."
Bolmaydu. "Olmaz."
Bolmisiçu! "Ya olmazsa."
Bolmisa. "Olmazsa."
Bolmisa men kettim. "Olmasa ben gittim."
Bolsa bolsun. "Olursa olsun."
Bolsiçu? "Ya olursa?"
Boludu. "Olur, makul, iyi, mümkün."
Bolun! "Acele edin!"
Boluñ keç qalimiz. "Acele edin gecikiriz."
Bolup ötken. "Olmuş bitmiş."
Boluşıçe "Olduğu halde".
Bu jil hosul obdan boldi.
"Bu yıl ürün iyi oldu."
Bulbul sayrimas boldi. "Bülbül ötmez oldu"
Êñ bolmiðanda "hiç olmazsa".
Xapa boldi. "Kızdı, gücendi, öfkeleni."
Hêç bolmiðanda "Hiç olmazsa".
Her küni boran-çapqun bolidu.
"Her gün fırtına oluyor."
Her nime bolsimu "Her ne olsa bile".
Qayerdila bolmisun. "Nerede olursa olsun"
Qış boldi. "Kış oldu."
Kirişke bolamdu? "Girilir mi?"
Kirişke bolmaydu. "Girilmez, girmek yasak"
Men bolsam "Ben olsam".
Men Qeşkerde bir ay boldum.
"Ben Kaşkarda bir ay kaldım."
Meyli, nime bolsa bolsun!
"Boşver, ne olursa olsun"
Nême boldi? "Ne oldu?"
4. zf. Olunca olmasından hemen sonra.

olmak, -ur:

1. (nsz) Meydana gelmek, varlık kazanmak, vuku bulmak.
 2. Gerçekleşmek veya yapılmak.
 3. Bir görev, makam, san veya nitelik kazanmak.
 4. Bir şeyi elde etmek, edinmek.
 5. Bir durumdan başka bir duruma geçmek.
 6. Herhangi bir durumda bulunmak.
 7. Uygun düşmek, yerinde görülmek.
 8. Yetişmek, olgunlaşmak.
 9. Hazırlanmak, hazır duruma gelmek.
 10. Bulunmak.
 11. Geçmek, tamamlanmak.
 12. Sürdürmek, yürütmek.
 13. Bir kuruluşla, örgütle ilgili bulunmak, mensup olmak.
 14. Yaklaşmak, gelip çatmak.
 15. Bir şey, birinin mülkiyetine geçmek.
 16. Ek fiilin geniş zamanı olan -dır (-dir) anlamında kullanılan bir söz.
 17. (nsz)tkz. Sarhoş olmak.
 18. (-e) Uymak, tam gelmek.
 19. (-den) Yitirmek, elinden kaçırmak.
 20. (-den) Bir yerde doğmuş, yaşamış olmak.
 21. (-e) Bir olayla karşılaşmak, başına kötü bir şey gelmek.
 22. (-e) Yol açmak.
 23. Bir isim veya sıfatın belirttiği durumu almak.
 24. (yar) Sıfat-fiil eki almış kelimelerle birlikte başlama, bitirme vb. bildiren fiilleri oluşturur.
 25. (yar) Hastalığa yakalanmak, tutulmak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1498-1499

Nême boluvatidu? "Ne oluyor?"
O bolsa "O olsa".

Ondaq bolđan tekdirde
 “Öyle olduğu halde.”
 Ölkimiz azat bolđıçılıq.
 “Eyaletimiz kurtarılanı kadar”.
 Öyde yok bolsıçu. “Ya evinde yok olursa”.
 Öy işi bilen boldim.
 “Ev işi ile meşgul oldum”
 Saq bol! “Uyanık ol!”
 Saet neççe boldi? “Saat kaç oldu?”
 Şundaq bolsa. “Öyleyse, öyle olsa.”
 Şundaq bolsimu. “Öyle olsa bile.”
 Şundaq hallarmu bolatti.
 “Öyle durumlar da olurdu.
 Şu vaxtqıçe biz peqetla dıxañcılıq işliri
 bilen bolduq.
 “Günümüze kadar biz sadece çiftçilik işleri
 ile meşgul olduk”
 Têxi hepte bolmay.
 “Daha bir hafta olmadan”
 Undaq bolsa. “Öyleyse, öyle olsa.”
 Yene bèrey mu, ye boldimu?
 “Yine vereyim mi veya tamam mı?”
 2. Pişmaq “pişmek”.
 Tamaq qılıp qoymısam bolmas.
 “Yemeği pişirip kotarmazsam olmaz.”
 Ziraetler yaxşı pişivatidu.
 “Ekinler iyi oluyorlar.”
 3. Peyda bolmaq, mevcut bolmaq.
 Ėnjëner, têxnik ve işçiler bolup hemmisi.
 “Mühendis, teknisyen ve işçiler olarak
 hepsi.”
 Yançuđumda barini unıñđa berdim.
 “Cebimde olanı ona verdim.”
 4. Tamamlanmaq, pütmek, tügimek.
 Bu işqa ikki yıl boldi. “Bu işe iki yıl oldu.”
 Oqup boldi. “Okuyup bitirdi.”
 5. Maslaşmaq, uyđun kelmek.
 Bu bök bēşimđa mas keleydu.
 “Bu şapka başıma olmuyor.”
 6. Yüttürmek, yoqaytmaq.

1. Bolmiðan “olmamış”.
2. Xam, pişmiðan.
pişmiðan alma “olmamış (ham) elma”.
3. Tamamlanmış.
4. (mec.) Beceriksiz yaramaz.
bolmiðan adem “beceriksiz adam”.

boluq: (sf.)

1. Boluq, mol “bol”, cık, köp, nurðun.
mol hosul “bol ürün”.
Bu jil boluq aşıq östürdük.
“Bu yıl bol tahıl ürettik.”
2. Keñ-çoñ “büyük”.
mol ayaq kiyim “bol ayakkabı”.
3. Garanti, teminat.
boluq qılmaq “garanti altına almak, teminat vermek, teminat almak”.

bolunmak:

1. Bolunmak “bulunmak”, tēpilmaq.
Bu yerdin pul tēpildi.
“Burada para bulundu.”
2. Yardimi tegmek.
Hemme ademge uniñ yardimi tēgidu.
“O, herkese daima yardımda bulunur.”
3. Bir yerde hazır bolmaq.
Siz etigende qaysi vaqıtlarda bolisiz?
“Siz sabahları kaçta bulunursunuz?”
4. Qılmaq.
Uniñ bilen yaxşı münasivet qılmaq.
“Onunla iyi temaslarda bulunmak.”

boluş: (is.)

1. Boluş “oluş”.
Boluşçe çaptım.
“Koşabildiğim kadar koştum.”
bolışı mümkün “olabilir, muhtemel”.
bolışı mümkün bolðan “muhtemel, olma ihtimali olan”.
tün bolışı bilen “gece olması ile”.
 2. Teşkil tēpş, şekilliniş, uyuşuş, quruluş.
Ular bir teşkil şekilde uyuştı.
“Onlar bir örgüt şeklinde oluştu.”
- olmamış/olmayan:** Olgunlaşmamış, ham.

bol:

1. sf. İçine girecek şeyin boyutlarından daha büyük veya geniş olan, **dar** karşıtı.
2. Nicelik bakımından olağandan veya alışıldandan çok, **kıt** karşıtı.

bulunmak:

1. nsz) Bulma işine konu olmak.
2. Herhangi bir durumda olmak.
3. Bir yerde olmak.

oluş:

1. is. Olma işi veya biçimi, vuku.
2. Oluşma, teşekkül, tekevvün.
3. fel. Bir durumdan öteki duruma geçiş.

boluşluq: (sf.)

1. Paydılıq “yararlı”, boluşluq “olumlu”.
paydılıq işler “olumlu çalışmalar”.
2. İcabi aktip.
icabi tenqid pipen “olumlu eleştiri”.
3. Qobul qılınıdıdan, maqul “olumlu”.
boluşluq pèil “(gramer) olumlu fiil”.
qobul qılışqa bolidiğan bir cavap “olumlu bir yanıt”.

boluşsiz: (sf.)

1. Paydisiz “yararsız”, zererlik.
Bu paydisiz netice bəridü.
“bu olumsuz sonuç verir.”
2. (grammatikide) Pèilniñ boluşsiz şekli.
boluşsuz pèil “olumsuz fiil”.

boluşsizliq: (is.)

1. Paydisizliq “yarasızlık”.
2. (grammatikide) Boluşsizliq, bolmaq.
boluşsizliq ulanmisi “olumsuzluk eki”.

bora: (is.) Kamıştan yapılmış hasır.
bora tokumaq “hasır örmek”.

borsuq: (is.)

1. zool. Borsuk “porsuk”, qaşqa oğlaq.
2. bot. Qariđay tipige kiridiğan yiñne yopurmaklıq derex türü.

boş: (sf.)

1. Boş, quruq.
Quruq tağar öre turmaydu.
“Boş çuval ayakta durmaz.”
boş kuta “boş kutu”.
quruq söz “boş söz”.
 2. Bilimsiz “bilgisiz”.
 3. İşsiz, bikaşçi.
lağaylap yürmek “boş gezmek”.
- olumlu:**

Not: Bkz. TTS s.1500

olumsuz:

Not: Bkz. TTS s.1500

olumsuzluk, -ğu:

Not: Bkz. TTS s.1500

bora: Genellikle arkasından yağmur getiren sert rüzgâr.

porsuk, -ğu:

1. is. zool Sansargillerden, su kıyılarında kazdıkları deliklerde yaşayan, ot ve etle beslenen, pis kokulu, memeli bir hayvan (*Meles*)
2. is. bot. Porsukgillerden, yaprakları iğne biçiminde, kışın yapraklarını dökmeyen bir orman ve süs ağacı (*Taxus baccata*).
3. sf. Porsumuş, pörsümüş.

boş:

1. sf. İçinde, üstünde hiç kimse veya hiç bir şey bulunmayan, **dolu** karşıtı.
2. Görevlisi olmayan (iş, görev), münhal.
3. Yapılacak işi olmayan, işsiz.
4. Yararsız, nafile.
5. zf. İşsiz bir biçimde.
6. mec. Verimsiz.
7. mec. Anlamsız.
8. mec. Habersiz, hazırlıksız.
4. Yarimas, kereksiz “gereksiz”.

5. Ehmiyatsız.
6. Tul (Xotun).
7. Paydisiz “faydasız”.
paydisiz “boş çaba”.

boşalmaq/boşımaq:

1. Boşımaq “boşalmak”.
Öy boşidi. “Oda boşaldı.”
2. Aqmaq.
Qaçə töşük, su aqıdu.
“Kab, delik, su boşalıyor.”
3. Boşinip ketmek (hayvan).
4. İçini boşatmaq, derd tökmek.
Sözlep-sözlep içini boşitivaldi.
“Anlata anlata içini boşalttı.”

boşatmaq:

1. Boşatmaq “baoşaltmak”, bəkar qılmaq.
- xizmettin boşatmaq “işine son vermek”.*
idişni boşatmaq “işine son vermek”.
2. Bir nersini başqa nersige yötkimek, ornini yötkimek.
3. Arqa-arqidin oq çıxarmaq.

boşamaq:

1. Er-xotundin acraşmaq.
2. Vaz keçmek, ehmiyatsız qarımaq.

boşanmaq:

1. Er-xotun birbiridin acraşmaq
“ayrılmak”.
- herbi xizmittin boşanmaq* “askeri
hizmetten ayrılmak”.
2. Təz qutulmaq, doğurmaq.
Xotunum bugün boşandı.
“Eşim bugün doğurdu.”
3. Ün səlip yıdılmaq.
4. Derd tökmek.
5. Bulduqlap aqmaq.

9. *mec.* Bilgisiz.

10. *mec.* Bir işe yaramayan, yararsız.
Not: Bkz. TTS s.301–302

boşalmak:

1. (*nsz*) Boş duruma gelmek.
2. Dışarıya akmaq.
3. Gevşemek, açılmak.
4. *mec.* Derdini, sıkıntısını birine anlatarak ferahlamak, deşarj olmak.
5. Hayvan bağından kurtulmak.

boşaltmak:

1. (*-i*) Boş duruma getirmek.
2. (*-i,-e*) Dökmek, boca etmek.
3. Bir silahta ne kadar mermi varsa hepsini arka arkaya patlatmak.
4. Kusmak.
5. Gevşetmek, açmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.303

boşamak: (*-i*) Kanunlara göre iki eş, aile ilişkisini kesmek.

boşanmak:

1. (*nsz,-den*) Karı ve koca mahkeme kararı ile birbirinden ayrılmak.
2. Hayvan başlığınan, koşum takımından veya bağından kurtulmak.
3. (*nsz*) Birden bire ve bol bol akmaq.
4. (*nsz*) Baskı altında gergin duran bir şey, birden ve hızla kurtulmak.
5. Kapalı bir yerde bulunan insanlar birden dışarı çıkmak.
6. Çok ağlamak.
7. (*nsz*) *mec.* Dertlerini, yakınmalarını anlatmak.
8. *hlk.* Sıyrılmak, kurtulmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.303

boşatmaq: Boşatmaq.

boşluq: (is.)

1. Boşluq.

eğiz boşluği “ağız boşluğu”.

Öz öyümnin xoşluği put qolumnın boşluği (deyim) “Kendi evimin rahatlığı, elimini ayağımın serbestliği.”.

2. Bıkarçılıq.

3. Kavaklıq “boşluk, esassızlık, önemsizlik”.

4. Çoñqurluq “derinlik”, oymanlıq.

5. Qışlıq “kıtlık, azlık, darlık”.

6. Gevşeklik.

U, boşluq qıldı. “O, gevşeklik etti.”

boy (I): (is.)

1. Boy “ayak, gövde, baş”.

Boyum yetmeydu. “Boyum yetmiyor.”

alđan boyi “aldığı halde”.

boy bermek “etkisi altına düşmek”.

boyđa tartmaq “boy atmak, boy sürmek”.

boyđa yetken “ergenlik çağına gelmiş kız”.

boyđa yetmek “erginleşmek”.

boyida bar “o gebe, gebedir”.

U, boyidin acıptu. “O, düşük yapmış.”

boyi qısqa “boyu kısa”.

boyi uzun “boyu uzun”.

boy şürkünüş “tüylerin ürpermesi, tiksinek”.

boy tarmaq “boy atmak, boy almak”.

boy tartip ösüvatkan ziraetler “büyüyen gelişen ekinler”.

boyturki kelişken “vücut yapısı yalıxıklı (güzel)”.

derya boyi “nehir kıyısı, kenar”.

jil boyi “bütün yıl boyu, bütün yıl”.

qısqa boy “kısa boy”.

kün boyi “gün boyu, bütün gün”.

ömür boyi “ömür boyu”.

şu boyi “tamamıyla, baştanbaşa”.

Şu boyi elip qoydı.

“Tamamıyla alıp bir kenara koydu.”

Şu boyi yok bolup ketti.

boşatmak: (-den) Boşama işini yaptırmak.

boşluk, -ğu:

1. is. Oyuk, çukur, kapanmamış yer.

2. Kesinti, kopukluk.

3. Boş geçen süre.

4. Eksiklik, yoksunluk duygusu.

5. mec. Yetersizlik

6. fiz. İçinde hiçbir cisim bulunmayan, vakum.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.304

boy (I):

1. is. Bir şeyin tabanı ile en yüksek noktası arasındaki uzaklık.

2. Bir yüzeyde, en sayılan iki kenar arasındaki uzaklık, **en, genişlik** karşıtı.

3. Uzunluk.

4. Yol, ırmak, deniz kıyısı.

5. Kumaş için ölçü.

6. Uzaklık.

7. Destan.

Not: Bkz. TTS s.304–305

“Tamamıyla kayıplara karıştı.”

tün boyi “gece boyu, bütün gece”.

yamandin yar boyiða qaç “kötüden

uçurumun kenarına kaç.”

yol boyi “yol boyu”.

2. Eğizlik.

munarnıñ eğizliki “minarenin uzunluğu”.

3. En, uzunluq.

Rextniñ ini qañçilik?

“Kumaşın boyu ne kadar?”

asman boyi dugulanğan samanlar “boyu göklere değercesine toplanmış samanlar.”

boy (II): (is.)

1. Qebile, aymaq “oymak”.

2. Ođuzlarnıñ mühim bir cama’iti.

boyaq: (is.)

1. Boyaq “boya”, reñ.

2. Siyah.

3. Saxtilıq.

boyaqçı: (is.)

1. Boyaqçı “boyacı”.

2. Boyaq satquçı.

3. Saxtipezlik.

4. Aqlamçı (öyni).

boyaqçılıq: (is.)

1. Boyaqçılıq “boyacılık”.

2. Maylamçılıq “yağcılık”.

ayağ maylamçılıqi “ayakkabı boyacılığı”.

boyaqlıq: (sf.) Boyaqlıq “boyalı”, reñlik, sırlıq, boyaq bérilgen, sırlanđan, boyalđan.

boy (II): is. sos. Ortak bir atadan türediklerine inanılan toplumsal ve ekonomik ilişkilerinde anaerkil, ataerkil anlayışı uygulayan geleneksel topluluk, kabile, klan.

boya:

1. is. Renk vermek, dış etkilere korumak için eşyanın üzerine sürülen veya içine katılan renkli madde.

2. Resim yapmak için kullanılan kuru, sulu veya yağlı boya.

3. Renk.

4. mec. Aldatıcı görünüş.

5. hlk. Yazmak için kullanılan mürekkep.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.305–306

boyacı:

1. is. Boya satan kimse.

2. Boyama işini, boyacılığı meslek edinen kimse.

3. Boya satılan dükkân.

boyacılık, -ğı:

1. is. Boya yapma veya satma işi.

2. Boyacının yaptığı iş.

boyalı:

1. sf. Boya sürülmüş, boyanmış veya boyaya bastırılmış.

2. Renkli.

3. Yüzünü çok boyamış olan, makyajlı.

boyaqsız: (sf.)

1. Boyaqsız “boyasız”.
2. Reñsiz, reñi öçken, öñgen.
3. Solaşqan, solışip qalğan.

boyalmaq: Boyalmaq “boyanmak”,
sırlanmaq, reñ bérilmek.

boyatmaq: Boyatmaq, sırlatmaq,
ağartmaq.

Öyni ağarttım. “Evi boyattım.”

boydaq: (is.) Boydaq “bekâr”.

boydaş: (sf.)

1. Boydaş, boyu teñ “boyu aynı”.
2. Qurdaş.

boyimaq/boyumaq: Boyimaq “boyamak”,
sırlımaq, reñ bermek.

qanğa boyimaq “kana boyamak”.
üzünü boya “yüzünü boya”.

boyluq: (sf.)

1. Boyluq, eğiz.
- égiz boyluq** “uzun boylu”.
- qısqa boyluq** “kısa boylu”.
2. Başqılardın eğiz.
- égiz adem** “boylu adam”.
3. *mec.* Boyluq “gebe”.
- êdir boyluq** “gebe”.

boyun: (is.)

1. Boyun.
- Pütün gunani meniñ boynumğa arttı.*
“Bütün suçu benim omzuma yükledi.”
- boyunğa almaq** “ikrar etmek, itiraf etmek,
tanımak, üstlenmek.”

boyun tolđımaq “itaat etmek, kafa
tutmak”.

2. Nersilerini boynı.

boyasız:

1. *sf.* Boya sürülmemiş.
2. Renksiz.
3. Yüzünü boyamamış olan, makyajsız
(kadın).

boyanmak:

1. (*nsz, -e*) Boyama işi yapılmak.
2. (*nsz.*) Kendi kendini boyamak, yüzüne
boya sürmek, makyaj yapmak.
3. Boya veya renkli bir şey sürülmek.

boyatmak: (*-e*) Boyama işini yaptırmak,
boya sürdürmek.

boydak, -ğı:

1. *is.hlk.* Yüğü olmayan yaya.
2. Bekâr, yalnız, serbest.

boydaş:

1. *sf.* Aynı boyda olan.
2. *is.* Akran.

boyamak:

1. (*-i, -e*) Boya sürerek veya boyaya bastıra-
rak renk vermek.
2. *mec.* Ağır söz söylemek, aşağılamak.

boylu:

1. *sf.* Boyu olan.
2. Boyu benzerlerinden uzun olan.

boyun, -ynu:

1. *is. anat.* Gövdenin başla omuz arasında
kalan bölgesi.
2. Testi, şişe, güğüm gibi kaplarda dar olan
üst kısım.
3. Sorumluluk.

4. coğ. Dağ sırtlarında geçmeye elverişli alçak yer.

5. Üzeri.

botulkiniñboyni “şişenin boynu”.

3. Gerden, patañ.

boyunturuq: (is.)

1. Boyunturuq “boyunduruk”.

2. (mec.) Zulum, asaret.

boyunturuqluq: (sf.)

1. Boyunturuqluq “boyunduruklu”.

2. Boyunturuq sêlinðan.

boz: (is.)

1. Boz, kül reñ.

boz at “boz at”.

boz bala “delilanlı”.

2. Êçilmiðan, sapan tegmigen.

boza: (is.) Boza (içimlik).

Qırđiz bozisi yaxşı. “Kırgız bozası güzel.”

boziçi: (is.) Boza yasap satquçı.

boziçilıq: (is.) Boziçilıq “bozacılık”.

bozarmaq: Bozarmaq, kül reñge kirmek.

bozurup ketmek “rengi kaçmak”.

böke: (is.)

1. Böke “kahraman”palvan, batur, yolbaşçı.

2. Çempion, ozđun.

3. At sineği, üvez.

4. *mec.* At sineği.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 308

boyunduruk, -ğu:

1. *is.* Çift süren veya arabaya koşulan hayvanların birlikte yürümelerini sağlamak için boyunlarına geçirilen bir tür ağaç çember.

2. *mim.* Kapı veya pencere vb. açıklıkların üzerine konulan ağaç, taş veya beton kiriş, lento.

3. Mengenenin üst yanındaki kemer biçimli bölüm.

4. *mec.* Zulüm ve zorbalık baskısı, esaret.

5. *sp.* Güreşte hasmın başını koltuk altına alıp boynuna kol dolama oyunu.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 308–309

boyunduruklu, -ğu:

1. Boyunduruklu olma durumu.

2. Boyunduruk altına alınmış olma.

boz:

1. *is.* Açık toprak rengi.

2. Kül rengi, gri.

3. *sf.* Açılmamış, sürülmemiş (toprak).

boza: Arpa, darı, mısır, buğday vb. tahılların hamurunun ekşitilmesiyle yapılan koyuca, tatlı veya mayhoş içecek.

bozacı: Boza yapan veya satan kimse.

bozacılık, -ğı: Boza yapma veya satma işi.

bozarmaq:

1. (*nsz*) Boz renge girmek.

2. Renk değiştirmek, rengi atmak.

böke:

1. *is.* Kahraman, güçlü kimse.

2. Ulusal veya uluslar arası bir yarışmada ilk dereceyi alan, birinci olan kimse, şampiyon.

bölcürgen: (is.bot.) Ücme derixige oxşap qalıdın bir xil derex ve unıñ meyvısı.
qara bölcürgen “kara böğürtlen”.
qızıl bölcürgen “kızıl böğürtlen”.

bölgüçi: (is.) Bölgüçi “bölücü”, parçılıduçı, teksim qılduçı.

bölgünçilik: Bölgünçilik “bölücülük”.

bölmek/bölüş:

1. Bölmek, parçılmaq, teksim qılmaq, üleştürmek.
Köñlülerni uyaq-buyaqqqa bölmenglar.
“Dikkatinizi dağıtmayın.”
bölüp çıqırış “ayırmaq”.
2. Öleştürmek, düşmenleştürmek, birbiridin ayırmak.

bölüm: (is.)

1. Bölüngüçi “bölüm”.
- bölümçe/bölündi/bölüngeçi**
“Bölüm/Bölüm/Bölünen”.
2. Küç teqsimati (herbiyde).
3. Bölüm.
- Cuño xelqara radiosınıñ Türkçe bölümi.*
“Pekin radyosunun Türkçe yayınlar bölümü.”
4. Qısım.
- eskeriy bölüm** “askeri bölük, askeri kısım.”

5. Çağ, devr.

Uyður edebiyat tarixida yēni devr eşildi.
“Uygur edebiyat tarihinde yeni bir bölüm açıldı.”

bökelik, -gi: is. Böke olma durumu, şampiyonluk, şampiyona.

böğürtlen:

1. is. bot. Gülgillerden, bahçe çitlerinde, yol kenarlarında kendiliğinden yetişen dikenli ve çok yıllık bir çalı, diken dutu, it üzümü (*Rubus caesus*).
2. Bu bitkinin önce kırmızı, olgunlaştığında kararan mayhoş yemişi.

bölücü:

1. is. Bir siyasi partinin birliğini parçalamayı, bozmayı amaç edinen kimse.
2. sf. Bölme işini yapan, bölen.
3. sf. mec. Bir topluluğu, birliği parçalama, bilme amacıyla olan, fesatçı, münafık.

bölücülük, -ğü: Bölücünün yaptığı iş ara bozuculuk.

bölmek, -er:

1. (-i) Bir bütünü iki veya daha çok parçaya ayırmak, taksim etmek.
2. mec. Birliğin bozulmasına yol açmak, parçalamak.
3. mat. Bir niceliği iki veya daha çok eşit parçaya ayırmak.

bölüm:

1. is. Bir bütünü oluşturan parçaların her biri, kısım.
2. Bir kuruluşun yönetim birimlerinden her biri, departman, seksiyon.
3. mec. Çağ, devir.
4. biy. Canlıların bölünmesinde filumların bir araya gelmesiyle oluşan birlik.
5. eğt. Bir okul veya üniversitenin herhangi

bir bilim ve uzmanlık dalında eğitim sağlayan birimlerinden her biri, departman.

6. mat. Bölme işlemi sonunda elde edilen sayı.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 314

bölünme/bölünüş: (is.)

1. Bölünüş “bölünme”, ayrılış.
2. Höceyrihlerin melum dericige barðanda oxşaş qısımlarðada ayrılıp çoñiyişi.

bölünmek: Bölünmek, parçılanmaq, teqsim qılınmaq.

Bölünðenni böri yer. “Ayrılanı kurt yer.”

bölünüp çıqmaq “ayrılıp çıkmak”.

bölünmes: (sf.) Bölünmes, parçılanmas, ayrılmas.

bölünmeslik: (is.) Bölünmeslik “bölünmezlik”, parçılanmaslıq, ayrılmaslıq.

bölüştürmek: Bölüştürmek, ülüştürmek, teqsim qıldurmaq.

bölüşüş: (is.) Bölüşmek, üleşmek, teqsim qılışmaq.

bölüşüvalmaq: Bölüşmek, paylaşmaq.

börek: (is. anat) Böbrek.

böşük: (is.)

1. Böşük “beşik”.
 2. Bir nersiniñ peyda bolðan yeri.
- Ottura Asya medeniyet böşükidur.*
“Medeniyetin beşiği Orta Asyadır.”

böşükçi: (is.) Böşükçi böşük yasap satquçı.

bölünme:

1. is. Bölünmek işi.
2. biy. Hücrelerin, belli bir büyüklüğe ulaştığında eşit bölümlere ayrılıp çoğalması.
3. sp. Yarışta toplu olarak koşarken birbirinden ayrılma.

bölünmek: (nsz) Belirli bölümlere, parçalara ayrılmak.

bölünmez: Parçalanamaz, ayrılamaz.

bölünmezlik, -ği: Bölünmez olma durumu.

bölüştürmek: (-i, -e) Bölüşme işini yaptırmak.

bölüşmek: (-i, -le) İki veya daha çok kimse aralarında herhangi bir şeyi paylaşmak, üleşmek, payını almak, taksim etmek.

bölüşüvermek:

böbrek, -ği: Kandaki zararlı maddeleri süzen, idrar salan, omurganın sağ ve sol yanında bulunan çift organlardan her biri.

beşik, -ği:

1. is. Bebekleri yatırmaya ve sallayarak uyutmaya yarayan, tahta veya demirden yapılmış sallanır bir çeşit küçük karyola.
2. Ambalajlanacak malın biçimine uygun olarak alta konulan parça veya parçaların tümü.
3. mec. Bir şeyin doğup geliştiği yer.

4. sp. Yüzüstü yatışta, geriye bükülü ayak bileklerini ellerle kavrayarak karın üzerinde baş ve ayak yönünde sallanma.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.251

beşikçi: Beşik yapan veya satan kimse.

bu: (sf.) Bu.

Buni nime qılay? "Bunu ne yapayım?"

Bu yurt nahayiti çiraylık.

"Bu memleket oldukça güzeldir."

İş buniñda emes. "İş bunda değil."

U yaq bu yaqni qaridi.

"O tarafı bu tarafı aradı."

bu dèrize "bu pencere".

bu xotun "bu kadın".

bu kişi "bu kişi".

buniñ bilen "bunun ile".

buniñdın "bundan".

buniñdın başqa "bundan başka".

buniñda qarıñda "bu halde, buna göre".

buniñ kitavi "bunun kitabı".

buniñ sirtida "bunun dışında".

buniñdın burun "bundan önce".

buniñdın keyin "bundan sonra".

buniñdınmu köp "bundan daha çok".

buniñ üstide "bunun üstünde".

buniñ üstige "bunu üstüne".

buniñ yènida "bunun yanında".

bu yaqta "bu tarafta".

bu yaqtin "bu taraftan".

bu yerde "bu yerde".

bu yerdin "bu yerden, buradan".

u yaq bu yaqtin kelgenler "o taraf bu taraftan gelenler".

buğ: (is.) Buğ "buğu".

buğday: (is. bot.) Buğday.

Küzgi buğday oğutlandı.

"Güzlük buğday gübrelendi."

buğday uni "buğday unu".

buğday ünglük "buğday tenli,esmer, yağız"

qara qıltırıq buğday "siyah kılçıklı buğday"

küzlük buğday "güzlük buğday".

yazlıq buğday "yazlık buğday".

bulaq: (is.) Bulaq, qaynaq, memba, pınar.

bu:

1. sf. Yerde zamanda veya söz zincirinde en yakın olanı gösteren bir söz.

2. zm. En yakında bulunan bir varlığı veya biraz önce anılan bir şeyi işaret yolu ile belirtmek için kullanılan bir söz.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 317

buğu:

1. is. Isı etkisiyle gaz durumuna geçen sıvı.

2. Soğuk bir cisim üzerinde ince bir tabaka durumunda yoğunlaşmış sıvı.

buğday:

1. *is. bot.* Buğdaygillerin örnek bitkisi (*Triticum*).
2. Bu bitkinin başaktan ayrılıp öğütülmesiyle elde edilen tanesi.

bulak, -ğı: *is. hlk.* Kaynak, pınar.

bilim buliði “bilim kaynağı”.

bulaqtek köz “nurlu göz (gözü nurlu)”.

qaynar bulaq “kaynarca”.

buldaşmaq:

1. Buldaşmaq “bulaşmaq”.
Kiisel bizgimu yukti.
“Hastalık bize de bulaştı.”
2. Kirleşmek, çaplaşmaq.
Yüz-közge lay çaplişip kaptu.
“Yüzü-gözü çamura bulaştı.”
3. Yuqmaq.
4. Müşköl işqa kirişmek.

buldaşturmaq:

1. Buldaşturmaq “bulaştırmak”, mileştürmek.
2. Kirleştürmek.
3. Çaplaşturmaq.
4. Yuqturmaq.

bulut:

1. (*is.*) Bulut.
aq bulut “ak bulut”.
qara bulut “kara bulut”.
2. (*sf.*) Bek mest, ðerk mest.
Mannıñda qara ðerk mest.
“Herife bak bulut.”

bulutlanmaq:

1. Bulutlanmaq, bulut qaplımaq.
2. Ğuva körünmek, tutuq körünmek.

Havani birdinla bulut qaplap ketti.
“Hava birden bulutlandı.”

bulutluq: (sf.)

1. Bulutluq “bulutlu”.
 2. Tumanlık “dumanlık”.
- bulutluq hava** “bulutlu hava”.
bulutluq kün “bulutlu gün”.

bulaşmak:

1. (*nsz*) Bir nesne, üzerine sürülen bir şey yüzünden kirlenmek.
2. (*-e*) İstenilmeyen bir madde bir şeye sürülme.
3. Hastalık geçmek, sirayet etmek.
4. (*-e*) Çatmak, sataşmak, tedirgin etmek.
5. (*-e*) İstemeden veya rastlantı sonucu bir işe karışmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 323

bulaştırmak: (-i,-e) Bulaşmasına yol açmak.

bulut:

1. *is.* Atmosferdeki su damlacıkları ve buz taneciklerinin görülebilir yoğunluk kazanmasıyla oluşan biçimleri, yükseklikleri ve yol açtıkları hava olaylarıyla birbirinden ayrılan yığınlar.
2. Herhangi bir şeyden oluşan yoğun yığın.
3. Keder, endişe.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 325

bulutlanmak:

1. (*nsz*) Bulutlarla kaplanmak.
2. *mec.* Kederlenmek, hüznlenmek.

bulutlu:

1. sf. Bulutlarla kaplanmış, bulutlanmış.
2. Karışık, net olmayan (bellek)
3. (mec.) Üzerinde bulut varmış gibi bulanık görünen.

bulutsiz: (sf.) Bulutsiz “bulutsuz”, oçuq hava, bulutsuz.

bulutsiz hava “bulutsuz hava”.

burç: (is.)

1. Burç “borç”, mecburiyet, vezipe. *Ballarni çoñ qılmaq ata-ananıñ mecburiyitidir.* “Çocukları yetiştirmek anne ve babanın borcudur.”
2. Qerz “borç”. *Qerzimiz az qaldi. “Borcumuz az kaldı.”*
3. Ariyet, ötnə “ödünç”.
4. is. mut. Borişin (Rus koruma şorpsi).

burða:

1. Burða “burgu”, üşke “matkap”. **burða bilen teşmek** “burgulamak, matkapla delmek”.
 2. Sümbe.
- tömürçiniñ sömisi** “demircinin burgusu”.

burðilanmaq: Burðilanmaq “burgulanmak”, üşkilenmek.

burðilimaq: Burðilimaq, üşkilimek, üşke bilen teşmek.

burma/buraş: (is.)

1. Burma.
- burma miX** “vida”.

2. Buraş, tolðaş “kıvrırma, bükme, çevirme”. **saetni buraş** “saati kurma”.

3. Piçiş, axta qılış.

4. Tolðaş, (ağırıq).

bulutsuz: Bulutu bulunmayan, açık, berrak.

borç, -cu:

1. is. Geri verilmek üzere alınan veya ödenmesi gerekli para, başka bir şey.
 2. mec. Birine karşı bir şeyi yerine getirme yükümlülüğü, vecibe.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 298–299*

burgu:

1. is. Delik açmaya yarayan delgiye takılı sarma, yivli, keskin, çelik alet.
2. Tıpa çekmeye yarayan, ucu sivri ve helis biçiminde demir alet, tirbuşon.
3. Yerin orta ve derin katmanlarına inebilmeyi sağlayan delici alet.
4. Telli sazlarda, telleri geçirmeye yarayan mandal.

burgulanmak: (nsz) Burgulamak işine konu olmak, burgu ile delinmek.

burgulamak: (-i) Burgu ile delmek, delik açmak.

burma:

1. is. Burmak işi.
2. Sarığıburma tatlısının bir adı.

3. Burularak yapılmış bilezik.
4. *sf.* Burulmuş, burularak yapılmış, kıvrılmış.
5. Hadım etme, iğdiş etme.
6. *mec.* Musluk.
7. *hlk.* Eğrilmek için bükülmüş yün.
8. *hlk.* Yaşken burularak kurutulan ot.
9. *hlk.* Kuru incir.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 328

burımaq:

1. Burımaq “burmak”, *tolđılmaq* “döndürmək, çevirmək”, *qayırmaq*.
2. Buralmaq, *tolđanmaq*, *qayrılmaq*.
Putum qayrılıp ketti. “Ayağım burmuş.”
2. Piçivətmək “hadım etmək”, *axta qılmaq*.
“iğdiş etmək, enemək”.
3. *Tolđinip ağırmaq*, *burilip ağırmaq*.

burun (I): (is.)

1. Burun.
- burun töşüdi* “burun deliği”.
- puçuk burun* “kısa ve kalkık burun”.
2. *Tumşuq*.
3. *Dəñizdə oralđan quruqluq*.
4. *Köreklik, çoñcılıq*.
İkki qolumni burnumđa tiqip keldim.
“İki elim bomboş geldim.”
Qođunniñ burnı körünüp qaldı.
“Kavun olgunlaşmaya başladı.”
5. *coğ.* Burun.

burun (II): (zf.) Evvel, önce, geçen.
burundin tartip “evvelden beri”.
burun zamanda “evvel zamanda”.
xeli vaqıt burun “epey zaman önce”.
inqilaptin burun “devrimden önce”.
mundin burun “bundan önce”.

burunluq (I): (sf.)

1. Burunluq “burunluk”, *burnı bolđan*.
2. *Tumşuq* (bala).

burunluq (II): (is.)

1. Burunluq (hayvanların ot yemesliki ve çişlimesliki üçün burnığa sèilip qoyulıdın nersè).
2. Kalpuk “dudak”, *qısquç*.

buş: (is.)

1. Buş “pus”, *avaz*.
2. *Mèyviniñ paxtilişip qèlişi*.
3. *Yopurmaqlardiki qurt uvisi*.

burmak, -ar:

1. *(-i)* Bir şeyi iki ucundan tutup, eksenı çevresinde çevirerek bükme.
2. Hadım etmek, iğdiş etmek.
3. Ağza kekre tat vermek.
4. Mide, bağırsak sancımak.
5. *mec.* Üzmek, sıkıntı vermek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.328

burun, -rnu:

1. *is. anat.* Alınla üst dudak arasında bulunan, çıkıntılı, iki delikli koklama ve solunum organı.
2. Bazı şeylerin ön ve sivri bölümü.
3. *mec.* Kibir, büyüklenme.
4. *coğ.* Karanın, özellikle yüksek ve dağlık kıyılarda, türlü biçimlerde denize uzanmış bölümü.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.329–330

burun (II): -

burunlu:

1. *sf.* Herhangi bir biçimde burnu olan.
2. Çıkıntısı olan.

3. *mec.* Kendini beğenmiş, onurlu kibirli.

boyunduruk, -ğu (II): Hayvanları nallar-ken ısırmaması için dudaklarını kısırmaya yarayan kısaç, yavaşa.

pus:

1. *is.* Görüş uzaklığını çok azaltmayan bir tür hafif sis.
2. Bazı meyvelerin üzerinde oluşan, zamk veya sakıza benzeyen madde.
4. Soğuk su qoyuldan istakandin çıqqan hor
5. Emçek tügmisi etrapidiki dağ.
6. Hor, yeñgil, qırav “kırç, kırağı”.

busluq: (sf.) Busluq “pusluk”, tumanlıq, qıravluq.

but: (is.) But, yoğdan yota belkemiği, kasık, uyluk, kalça”, sağra.

buyruq: (is.) Buyruq, emir, perman.
Biriniñ buyruqi bilen işlişmeymen.
“Birinin buyruğu altında çalışmam.”
buyruq bermek “emretmek”.
buyruq çüşürmek “buyurmak”.
buyruq pèil “emir fiil”.

buyruqçılıq: (is.) Buyruqçılıq
“buyrukçu luk”.

buyrumaq:

1. Buyrumaq “buyurmak”.
Dastxanğa merhemet qılıñ!
“Sofraya buyurun!”
2. Buyruq bermek, emir bermek.

Buyruğanni körermen.

“Kısmetim neyse o olur.”

Buyrumaptu. “Nasip olmamış.”

Buyrumisun. “Allah korusun.”

Xuda buyrusa “Allah isterse, inşallah.”

3. Vezipe tapşurmaq.

4. Teklip kılmaq.

buyrisila! “Buyurun!”

buyuruş: (is.) Buyuruş “buyurma”, emretme, ısmarlama, teşrif buyurma.

buzdurmaq/bozduruş:

1. Boz halde keltürmek.
3. Yaprakların üzerinde görülen, örümcek ağını andıran böcek veya kurt yuvası.
4. Ağaçların kütük ve dallarındaki yosun.
5. Bazen meme başında oluşan kabuk.

pusluk:

1. *sf.* Puslanmış, pularık, hafif sisli.
2. Üzerinde pus bulunan.

but, -du:

1. *is.* İnsan vücudunun kalça ile diz arasındaki bölümü.
2. Hayvanların, arka bacaklarının gövdeye bitişik olan dolgun, etli bölümü.

buyruk, -ğu:

1. *is.* Belirli bir davranışta bulunmaya zorlayıcı söz, emir, ferman.
2. Egemenlik.

buyrukçuluk, -ğu: Buyrukçu olma durumu

buyurmak:

1. *(-i,-e)* Bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını kesin olarak söylemek, emretmek
2. Söylemek, demek düşüncesini bildirmek.
3. *(-e)* Gelmek, gitmek geçmek, girmek.

4. (-i) Almak.

5. (yar) Etmək, eylemək.

Not: Örnəkler için Bkz. TTS s. 331

buyurma: Buyurmak işi.

bozdurmak: (-i,-e) Bozma işini yaptırmak.

2. Pulniy parçilatmaq, pütün pulniy berdürmək, buzdurmaq.

buzðuçi/buzðuñçi: (is.)

1. Buzðuñçi “bozguncu”.

Bir buzðuñçiniñ qasapitidin pütün pılan buzuldi.

“Bir bozguncu yüzünden bütün plan bozuldu.”

2. Perişanlıq, peyda qılðuçi.

tertip buzğuçi “tertipi bozan, intizamsız kimse.

buzðun: (is.)

1. Buzðunluq “bozgun”, pitiriðanlıq “dağınıklık”.

pitirap ketmek “bozguna uğramak”.

2. Tiripiren bolmaqlıq, perişanlıq.

pitirap ketken ekserler “bozguna uğramış askerler”.

bozðuñçılıq: (is.) Buzðuñçılıq “bozgunculuk”.

Buzðuñçılıq qılma, senmu kel.

“Bozgunculuk etme sen de gel.”

buzðuñçılıq qılmaq “yıkıcı eylemde bulunmak”.

buzðunluq: (is.) Buzðunluq “bozgunluk”.

buzðunluq qılmaq “yıkıcı eylemde bulunmak”.

buzðunluq “yıkımü perişanlıq”.

buzmaq: (is.)

1. Buzmaq “bozmak”.

Bu tamaq aşqazimni buzup qoydi.

“Bu yemek midemi bozuyor.”

Köñlüñni buzma! “Canını sıkma1”

Sen pütün işni buzdin.

“Sen bütün işi bozdun.”

Su tosmi buzup ketti.

“Su barajı bozuverdi.”

U, bergen vedisini buzdi.

“O, sözünü yerine getiremedi.”

bozguncu: Bozgunluk yaratan kimse, güç vb.

bozgun:

1. is. Bir toplulukta karşılıklı güvenin bozulması ile beliren karışıklık.

2. ask. Yenilgi.

3. sf. Bu durumda bulunan.

4. sf. Morali bozulmuş, çökmüş, yılgın.

Not: Örnəkler için Bkz. TTS s.310

bozgunculuk, -ğu: Bozguncuya yakışır davranış.

bozgunluk, -ğu:

1. is. Bozgun.
2. Bozgun olanın durumu.

bozmak, -ar:

1. (-i) Bir şeyi kendisinden beklenen işi yapamayacak duruma getirmek.
2. Bir yerin, bir şeyin düzenini karıştırmak.
3. Dokunmak, zarar vermek.
4. Geçersiz bir duruma getirmek.
5. Büyük parayı küçük birimlere ayırmak.
6. Bozguna uğratmaq, yenmek.
7. Altını paraya çevirmək, bozdurmaq.
8. Yabancı ülke parasını Türk parasına çevirmək.
9. Bağ veya bostanın son ürününü toplamak
U, bizniñ arımızni buzdi.
“O, bizim aramızı bozdu.”
U, mēniñ keypimni buzdi.
“O, benim moralimi bozdu.”
buzup açmaq “bozup açmaq”.
- buzup ketmek** “bozup gitmek, bozmak”.
2. Pütün pulni parçilimaq.
3. Bitçit qılmaq “darmadağın, paramparça”, tiripiren qılmaq.
Düşmenni tiripiren qılıvetmek.
“Düşmanı bozmak.”
4. Eqlini yoqatmaq.
5. Pasañ “yük, ağırlık, cendere, pres” qılmaq.
Peteñgani pasañ qılmaq.
“Patlıcanı bozmak.”
6. Qızlıqını buzmaq.
Qaraqçılar qızni buzuvétiptu.
“Eşkiyalar kızı bozmuşlar.”

buzuq (I): (sf.)

1. Buzuq “bozuk”, buzulğan.
- buzuq adem** “bozuk adam”.
- buzuq imaret** “bozuk imarat”.
- buzuq maşına** “bozuk makine”.
- buzuq niyetlik** “bozuk niyetli”.
- buzuq saet** “bozuk saat”.
- buzuq til** “bozuk dil”.

2. Palaq “yumurtanın çürük hali”, səsik “pis koku”.

palaq tuxum “bozuk yumurta”.

3. Retsiz “düzensiz”.

retsiz yol “bozuk yol”.

4. Purab qalğan, niqsip qalğan, səsip qalğan.

purap qalğan tamaq “bozuk yemek”.

5. Naçar “kötü, zayıf, iyi değil”, eski.
naçar exlaq “bozuk ahlak”.

buzuq (II): Temburða oxşaydiğan bir xil Türk xelq sazi.

10. Kızlığına zarar vermek.
 11. Biçimini ve kullanışını değiştirmek.
 12. Bırakmak, dağıtmak.
 13. *mec.* Bir kimseyi beklemediği bir davranış karşısında bırakarak veya sözünü yalana çıkararak küçük düşürmek.
 14. (-le) *mec.* Aklını yitirecek derecede bir şeye düşkün olmak.
 15. *mec.* Kötü duruma getirmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 310

bozuk, -ğu (I):

1. *sf.* Bozulmuş olan.
 2. Görevini yapamaz duruma gelmiş(organ)
 3. *is.* Madeni para.
 4. *mec.* Kötümser, gergin, huzursuz, karışık.
 5. *mec.* Kızgın, sıkıntılı.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 310–311

bozuk, -ğu (II): *is. müz.* Türk halk müziğinde, bağlamadan biraz büyük ve meydan sazından küçük dokuz telli bir saz.

buzukçılıq/buzuqluq: *(is.)*

1. Buzuqluq.

buzuqçılıq qılmaq “kendini sefahate vermek”.

2. Parçe pul.

3. Exlaqsızlıq.

buzulmaq:

1. Buzulmaq “bozulmak”.

Aramız buzulup ketti. “Aramız bozuldu.”

Aşqazınım buzuldi. “Midem bozuldu.”

Hava buzuldi. “Hava bozuldu.”

Plan buzuldi. “Plan bozuldu.”

buzulmas *(sf.)* “Bozulmaz”.

buzulmas dostluq “bozulmaz dostluk”.

2. Acızlaşmaq, küçidin qalmaq, salamətlikini yoqatmaq.

3. Səsip qalmaq, palaəddap qalmaq.

4. Qımmətini yoqatmaq, kursini çüşürmək,

5. Aççıqlanmaq “sinirlenmək” .

buzuluş: *(is.)* Buzuluş “buzuluş şekli”.

Bu öy buzuluşqa belgüledi.

“Bu ev bozulmaya belgelendi.”

buzuş: *(is.)* Bozuş, bozma, bozmak.

buzuvetmek: Bozuvermek.

bügün: *(is.)* Bugün “bugün”.

Bügün bolmisa ete. “Bugün olmazsa yarın.”

bügün-ete “bugün veya yarın”.

bügündin başlap “bu günden başlayarak”.

ta бүгүңгиче “ta bu güne kadar”.

bügünki: *(sf.)* Bugünkü “bugünkü”.

Etiki əzədin бүгүңki toxu ela.

“Bugünkü tavuk yarınki kazdan iyidir.”

bügünkidek “bugünkü gibi.”

bügünkiy künlükte “günümüzde.”

bükünlerde: *(zf.)* Bu günlerde.

bozukluk, -ğu:

1. *is.* Bozuk olma durumu.

2. Ufaklık, bozuk para.

bozulmak:

1. *(nsz)* Bozma işine konu olmak.

2. Yiyecek kokmak, yenilemeyecek duruma gelmek, ekşimek.

3. Dağılmak, bozgun uğramak.

4. Taşıt arızalanmak.

5. *mec.* İyi ve değerli niteliğini yitirmek.

6. *mec.* Bir şeye kızmak, içerlemek.

7. *mec.* Sağlığını yitirip, zayıflamak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 311

bozuluş: Bozulma işi veya biçimi.

bozuş/bozma:

1. *is.* Bozmak işi.

2. *sf.* Biçimi ve kullanışı değiştirilmiş.

bozuvermek:**bugün:**

1. *is.* İçinde bulunduğumuz gün.
 2. İçinde bulunduğumuz çağ, zaman.
 3. *zf.* İçinde bulunduğumuz günde.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 319*

bugünkü: Bugüne özgü, bugün olan, bugün yapılan.

bugünlerde: İçinde bulunduğumuz zamanlarda, bu birkaç gün içinde.

bükünlük: (*zf.*) Bükünlük “bugünlük”.

bük: (*is.*)

1. Su boyidiki dereçlik.
 2. Qêlin dereçlik.
- bük cañgallıq** “gür orman.”

büyük: (*sf.*)

1. Büyük, uluđ, çoñ, yoğan.
- büyük alimler** “büyük bilginler.”
büyük millet “büyük ulus”.
çoñ dölet “büyük devlet”.
uluđ qurban héyti “büyük kurban bayramı”
 2. Yaşta çoñ, qêri.
Kiçikler çoñlarđa hürmet qılış lazım.
“Küçükler büyüklere saygı göstermeli.”
 3. Köp, nurđun.
nahayiti köp adem “büyük kalabalık”.

büyüklik: (*is.*) Çoñ süpetlik, uluğluq, büyüklük.

bugünlük: Bugün için.

bük:

1. *is.* Ovada veya dere kıyısında çalı ve diken topluluğu.
2. Böğürtlen.
3. Akarsu kıyılarındaki verimli tarlalar.
4. Dönemeç.

büyük, -ğü:

1. *sf.* Boyutları, benzerlerinden daha fazla olan(somut nesne), **küçük** karşıtı.
2. Çok, ortalamayı aşan (soyut kavram)
3. Niceliği çok olan.
4. Üstün niteliği olan.
5. Yetişkin, belli bir yaşa gelmiş.
6. Önemli

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 337–339

büyüklik, -ğü:

1. *is.* Büyük olma durumu, ululuk.
2. *mec.* Büyüklere yaraşır bağışlayıcı davranış.

c, C: Türk əlipbesiniñ üçüncü herpi.

ciyen: (is.) Biravniñ ya akisiniñ, ya inisiniñ balisi.

cuşqun: (sf.) Coşqun.

coşmaq: (is.) Coşmaq, hayacanlanmaq, qaynap taşmaq, örilmək.
diñiz aşmaq “deniz coşmaq”.

coşqunluq: (is.) Coşqunluq.

carañlıq tavuşlar: (sf. dlb.) Carañlıq tavuşlar “ötümlü”.

carañsız tavuşlar: (sf. dlb.) Carañsız tavuşlar “ötümsüz”.

c, C:

1. Türk alfabesinin üçüncü harfi. *Ce* adı verilen bu ses bilimi bakımından ötümlü, katışık diş-diş eti ünsüzünü gösterir.
2. Nota işaretlerini harflerle gösterme yönteminde *do* sesini gösterir.
3. Romen rakamları dizisinde 100 sayısını gösterir.
4. Suda çözünen bir vitamin adı.

C:

1. *kim.* Karbon elementinin simgesi.
2. Romen rakamları dizisinde 100 sayısını gösterir.

yeğen:

1. *is.* Birine göre kardeş, amca, hala, dayı veya teyzenin çocuğu.
2. *zool.* Tüylü dişi deve ile tek hörgüçlü erkek devenin geriye melezlenmesiyle elde edilen bir deve türü.

coşkun: Coşmuş olan.

coşmak, -ar:

1. (*nsz.*) Duygu ve düşünceleri güçlü bir tepki ile dışarı vurmak, galeyan etmek.

2. Doğa olaylarından herhangi biri birdenbire çoğalıp hızlanmak.

coşkunluk, -ğu: Coşkun olma durumu veya coşkunca yapılan iş, cuşış, cuşuhuruş.

ötümlü: *sf. dbl.* Ciğerlerden gelen havanın ses yolundaki sivrilmiş ve gerilmiş kapalı bir engele çarpmasıyla oluşan, titreşimli ses veren, titreşimli, sürekli, yumuşak, tonlu, sedalı (ünsüz).

ötümsüz: *sf. dbl.* Ciğerlerden gelen havanın ağız boşluğundaki tam kapalı veya yarı kapalı engellere çarpmasıyla oluşan, titreşimsiz ses veren (ünsüz), titreşimsiz, sürekli, tonsuz, sedasız.

ç, Ç: Türk elipbesinin tötinçi herpi.

çaç: (*is.*) Çaç “saç”.

Çeçim aqardı. “Saçım ağardı.”

aq çaç “ak saç”.

aðarðan çaç “ağarmış saç”.

çaç almaq “saç kestirmek”.

çaçliri aqarðan adem “saçları ağarmış adam”.

çaç örmek “saç örmek”.

çaç tökülmek “saç dökülmek”.

mañlay çeçi “alın saçı”.

örüm çaç “örülmüş saç”.

çaçbað: (*is.*) Çaçbað “gelinin başörtüsü”.

Keliñni kelgende körüñ, çaçbaðni salðanda körüñ.

“Gelini geldiğinde gör, başörtüyü örttüğünde gör.”

çaçlıq: (*sf.*) Çaçlıq “saçlı”.

aq çaçlıq qız “ak saçlı kız”.

çaçma/çaşma: (*is.*)

1. Bêliq türü.

2. Çaçma “taneli” oq, çaçma “saçma”.

çaçma oq “misket”

3. Sepsete “safsata”.

sepsete “saçma bir söz”.

4. Hululup.

hululup adem “saçma bir adam”.

çaçmaq: Çaçmaq “saçmak”, sepmek “serpmek”.

Aptap öziniñ nurini çaçtı.

“Güneş nurunu saçtı.”

ç, Ç: Türk alfabesinin dördüncü harfi. **Çe** adı verilen bu harf, ses bilimi bakımından ötümsüz, katışık, diş-diş eti ünsüzünü gösterir.

saç (I): *is.* Baş derisini kaplayan kıllar.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1673–1674

saç (II): *is. astr.* Kuyruklu yıldız çekirdeğini saran ışıklık gaz yuvarı.

saçlı: Saçı olan.

saçma:

1. *is.* Saçmak işi.
 2. *den.* Bir tür balık ağı, serpmə ağ.
 3. Avda kullanılan fişeklerin içine konulan, türlü boylardaki küçük ve yuvarlak kurşun tanesi.
 4. *sf.* Böyle söz söyleyen veya iş yapan.
 5. *sf. mec.* Akla uygun olmayan, yersiz bulunan, pestenkerani, absürt.
 6. *mec.* Yersiz, akla aykırı, tutarsız söz.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 1674*

saçmak, -ar:

1. *(-i)* Bir şeyi ortalığa dağıtmak, dökmek.
2. Işık ve ısı yaymak.
3. *mec.* Belli bir görüşü, düşünceyi yaymak.

çaçratmaq/çaçrimaq: Sekretmek
 “sıçratmak, atlatmak”, taqlatmaq
 “püskürmek”, “örletmek “yükselmek”.

çaçrimaq:

1. Sekrimek “sekmek”.
 2. Çöçümek “kormak, sıçramak”.
- Bala çöçüp oyğandiy.*
“Çocuk sıçrayarak uyandı.
 3. Çaçrimaq “sıçramak”.
- Patkak çaçridi. “Çamur sıçradı.”*
 4. Atlap ötmek, atlımaq.
 5. Yəyilmaq, taralmaq.
 6. Ətilip çıqmaq, örlep çıqmaq, qaynap çıqmaq örlimek.

çağ: (*is.*)

1. Zaman, devr, çağ, vaqt, mezigil, müddet.
- bezi çağlarda “bazı zamanlarda”.*
kiçik çeğimda “küçük vaktimda”.
öz çeğida “kendi zamanında”.
şu çağda “şu zamanda”.
 2. Az.
Çaçlıq pulum bar. “Az param var.”

Çağsiz keldin. “Zamansız geldin.”

3. Hoşnut memnun.

U köñlimizni çağ qıldı.

“O gönlümüzü sevindirdi.”

4. Boyuna göre denge, durumuna göre ayar, ölçü.

Bu ötük putumđa taza çağ keldi.

“Bu çizme ayağıma tam geldi.”

5. Kuvvet, güç, kudret.

Çeđiñni çağlap işle.

“Gücünü ayarında kullan, dengeli çalış.”

çağa: (*is.*) Çağa “çağa”, küçük bala.

çaqırmaq/çağrı: (*is.*)

1. Çaqırmaq “çağrı, çağırma”, devet, teklip.
2. Ündeş söz.

sıçratmak: *(-i,-e)* Sıçrama işini yaptırmak.

sıçramak:

1. *(nsz,-e)* Ayaklarla, birdenbire ve kuvvetle yeri teperek hızla yukarıya veya ileriye atılmak.
 2. Bir uyarı veya heyecan sebebiyle ürkerek birdenbire olduğu yerde doğrulur gibi sarsılmak.
 3. Yerinden koparak hızla, parçalar durumunda savrulmak.
 4. Yayılmak, bir yerden başka bir yere geçmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 1748*

çağ:

1. *is.* Zaman dilimi, vakit.
2. Hayatın çocukluk, gençlik vb. dönemlerinden her biri.
3. Kendine özgü bir özellik taşıyan zaman parçası, dönem, devir.
4. Tarihin ayrıldığı dört büyük bölümden her biri, kurun.

5. *mec.* Bir şeyin uygun, elverişli zamanı.

6. *jeol.* Bir katmanın oluştuğu süre.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 380

çağa: *is.hlk.* Çocuk, bebek.

çağırma/çağrı:

1. *is.* Birinin bir yere gelmesini isteme, davet.

2. Çağrı cihazı.

çaqırılmaq:

1. Çaqırılmaq “çağrılmak”

2. Teklip qılınmaq.

3. Oqulmaq, ètilmaq (na $\times$ sa heqqide).

çaqırılmıdan: (*sf.*) Davet edilmemiş olan.

çaqırılmıdan mehman “davet edilmemiş misafir”.

çaqırmaq/çaqırış:

1. Çaqırmaq, qıçqırmaq/kışqırmaq .

2. Teklip qılmaq.

3. Èytmaq, oqumaq (na $\times$ sa).

herbi xizmetke çaqırmaq “askeri hizmete çağırmaq”.

çaqırtmaq: Çaqırtmaq “çağırtmaq”,

qıçkırtmaq/qışkırtmaq.

çaqmaq (I): (*is.*)

1. Çaqmaq (ot çıqırdıdan).

serenge çaqmaq “kibrit yaqmaq”.

çaqmaq tışı “çakmak taşı”.

2. Miltıq çaqmiqi.

çaqmaq (II): Çaqmaq, dani $\times$ orek “yüzüne sivilce basmış”.

çaqmaq (III):

1. Qaqmaq, çaqmaq “kazık çakmak”.

2. Mıxlımaq “çivi çakmak”.

Tahtayda mıx, bağqa qozuq qaqmaq.

“Tahtaya çivi, bahçeye kazık çakmak.”

3. Ot çıqarmaq.

4. Çaqmaq çaqmaq “yıldırım, şimşek”.

çaqmaq çakti “kıvılcım çıktı.”

5. Bilmek, çüşenmek, hès qılmaq.

6. Haraq içmek.

çağrılmak: (*nsz, -e*) Çağırma işi yapılmak.

çağrılmayan/çağrısız: Çağrılmamış veya çağrılmayan (kimse).

çağırmak:

1. (-i) Birinin gelmesini kendisine yüksek sesle söylemek, seslenmek.

2. (-i, -e) Herhangi birinin bir yere gelmesini istemek, davet etmek.

3. Bnmek için bir araç istemek.

4. *hlk.* Yüksek sesle şarkı, türkü söylemek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 381

çağırtmak: (-i, -e) Çağırma işini yaptırmak

çakmak, -ğı (I):

1. *is.* Taşa vurulup kıvılcım çıkarılan çelik parçası.

2. Çelik, taş, cam, plastik vb. maddeden yapılmış gaz veya benzinle dolu tutuşturma aleti.
3. *esk.* Tabanca veya tüfeklerde bulunan tetik düzeni.

çakmak, -ğı (II): *is. tıp.* Kuruduğunda kalın kabuk bağlayan kabarcıklarla beliren ve genellikle yüzde çıkan bir deri hastalığı.

çakmak, -ar (III):

1. *(-i,-e)* Vurarak sokup yerleştirmek.
2. Çivi ile tutturmak.
3. Kazık çakıp hayvan bağlamak.
4. *(-i)* Bir şeyi başka bir şeye sürtmek, vurmak veya çarpmak.
5. Parıldamak, ışık vermek.
6. *mec.* Saplamak.
7. *(-i,-den)* *tkz.* Sezinlemek, anlamak, farkına varmak.
8. *(nsz)* *argo* İçki içmek.
9. *argo* Anlamak, bilmek.
7. Sinipta qalmaq, siniptin köçelmeslik. *Axmet bu yıl siniptin köçelmeydiðandek turidu.*
- “Ahmet bu sene çakacağa benziyor.”
8. Yamanni yaxşı qılıp körsetmek.

çaqmaq (IV): *(mec.)*

1. Qırmaq, bozmaq. *Aptap ademniñ közini çaqıdu.*
- “Güneş insanın gözünü kamaştırır.”
- Bahaða çaq. “Fiyatını kestir.”*
- Paqırıp turðan qar közimni çeqip ketti.*
- “Parlayan kar gözümü kamaştırıverdi.”
- zorluq kişenlirini çaqmaq** “baskı işkencelerini kırmak”.
2. Kare, dikdörtgen.
- çakmak kent** “kesme şeker.”
3. Sokmak, ısırmaq
- Ayaðimni ilan çaqti. “Ayağımı yılan soktu.”*
- çeqip almaq** “sokmak, ısırmaq”.

çaqmaq tēši: *(is.)* Çağmaq tēši “çakmak taşı”.

çalðu: *(is.)*

1. Çalðu “saz”, çalðu esvabi.
2. Muzika “müzik”.
3. Orkistër “orkestra”.
4. Süpürge.

çalðuçi: *(is.)*

1. Çalðuçi “çalgıcı”, sazende.
2. Çalðu esvablrini yasap satquçi.

çalðuçılıq: *(is.)* Çalðuçılıq “çalgıcılık”, sazendilik, sazçılıq.

çalðuzmaq: *(çalmak’tan)*

1. Çalðuzmaq “çaldırmak”, (müzikini).
2. Oðriða aldurmaq.

10. argo Vurmak.

11. argo Sınavda başarısız olmak.

12. argo Kabul etmeyeceği bir şeyi kurnazlıkla kabul etmesini sağlamak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 384

çakmak taşı:

1. *is. min.* Demir veya çeliğe sürtüldüğünde kıvılcım çıkartan bir tür kuvarz.
2. Düvenlerin altına çakılan küçük ve kesici taş.

çalğı:

1. *is.* Müzik aleti, enstrüman.
2. Çalgı çalma, müzik.
3. Müzik topluluğu.

çalgıcı: Çalgı çalmayı kendisine meslek edinmiş kimse.

çalgıcılık, -ğı: Çalgıcının işi.

çaldırmak:

1. (-e) Çalma işini yaptırmak.
2. Hırsıza kaptırmak.

Pulumni oğriğa aldurđum.
"Paramı hırsıza çaldırdım."

çalma: (is.)

1. Çeliş (müzikini).
2. Ođrilanđan.
3. Baş bağlıqı.
4. Arılaşma "karıştırmak".
5. Meden üstige oyulđan (oyma).
6. Eçitilđan süt "mayalanmış süt".

çalmaq:

1. Ormaq, çapmaq.
- qılıç çapmaq** "kılıç çalmak".
2. Atmaq, yiqitmaq.
3. Arılaştırmaq "karıştırmak", çalmaq "mayalamak", qatmaq.
- şorpiğa un çalmaq** "çorbaya un katmak."
4. Almaq.
5. Oğrılmaq "hırsızlamak".

Malni oğrilidi. "Malı çaldı."

6. Çalmaq "enstuman çalmak".
- iskiripka çalmaq** "keman çalmak".
- çavaq çalmaq** "alkışlamak".
7. Oyma oymaq.
8. Süpürmek, tazılmaq.
- çañ-tozanñi süpürmek** "tozu çalmak".
9. Oxşap qalmaq "benzemek".
- kökke oxşap qalmaq** "maviye çalmak".
10. Sürmek.
- ağziğa bal sürmek** "ağzına bal çalmak".

çanaq: (is.)

1. Həcir "kilden yapılmış kâse", đedir "pütürlü", sapal qaça "çini kutu, kâse".
2. Gül çinisi.
3. Kabuk(ğu), kavkı.
- köz çanaği** "göz çanağı".
- Unıñ közi çaniğidin çıqqidek edi.*
"Onun gözü göz çukurundan çıkar gibi oldu."

çalma:

1. *is.* Çalmak işi.
 2. Hırsızlık, sirkat.
 3. Başa sarılan sarık.
 4. *sf.* Çalınmış.
 5. *sf.* Kakmalı olmayan, kalemle işlenmiş.
 6. *hlk.* Kibrit.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 389*

çalmak, -ar:

1. (-i,-e) Başkasının malını gizlice almak, hırsızlık etmek, aşırmaq.
2. Vurarak veya sürterek ses çıkartmak.
3. Bir müziği dinlemeyi sağlayan aleti çalıştırmak.
4. (*nsz*) Ses çıkarmak, ses vermek.
5. Atmak, çarpmak, vurmak.
6. Yoğurt yapmak için sütü mayalamak, katıp karıştırmak.

7. Üzerine sürmek.
 8. (-i) Bozmak, zarar vermek.
 9. (-i) Kumaşın bir parçasını kesmek.
 10. Madeni oymak, kalemle işlemek.
 11. (-e) Benzemek, andırmak.
 12. *mec.* Zamanı boşa harcatmak, ziyan edilmesine yol açmak.
 13. (-i) *hlk.* Süpürmek, temizlemek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 389*

çanak, -ğı:

1. *is.* Toprak, metal vb. maddeden yapılmış yayvan, çukurca kap.
 2. *bot.* Çiçeğin en dışında bulunan yeşil yaprakların tümü.
 3. Göz çukuru.
 4. *coğ.* Çevresine göre alçakta bulunan, derinliği genişliğinden az olan arazi.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 391*

çañ: (is.)

1. Çañ “gürültülü yüksek ses”.
2. Toz.

çañ basmaq “toz basmak”.

çañ salmaq “kapmak, pençelemek”.

3. (*zool.*) Sariasma.

çapaq: (is.)

1. Çapaq.
2. Tömür uçqundisi.

çapaqlaşmaq: Çapaqlaşmaq
“çapaklanmak”, çapaq basmaq.

çapaqlıq: (sf.) Çapaqlıq “çapaklı”.

çapaqsız: (sf.) Çapaqsız “çapaksız”.

çapar: (is.)

1. Yügürük “rahvan (koşma)”, şatur.
2. Qorqmas, yüreklik.
3. Ala-bola (hayvan, ösümlük heqqide), çaç yani tükniñ çüşüp ketišidin bolğan alabulılıq.
4. Poçtaliyon “postacı”, koyir.
5. Ottura hal qëyiğ “oturlıq kayak”.

çaplamaq: Çaplamaq “yapıştırmak”.

çapmaq/çapturmaq:

1. Çapmaq “koşmak, koşturmak”, yürüşmek (*atni*).
- çan:** İçinden sarkan tokmağının kenarlara vurmasıyla ses çıkaran madenden araç, kampana.

çapak, -ğı:

1. *is.* Göz pınarında ve kirpiklerde birikerek pıhtılaşan veya kuruyan akıntı.
2. Madenler dövülürken sıçrayan ince, ufak parça.
3. Metal veya toprak eşya kenarlarında bulunan pürüz.
4. *is. zool.* Sazan familyasından, vücudu yandan basık, 50 cm. uzunluğunda, 4–5 kg. ağırlığında, sarı pullu, eti tatsız, kılçıklı bir tatlı su balığı (*Abramis brama*).

çapaklanmak: (nsz) Çapak oluşmak.

çapaklı: Çapağı olan.

çapaksız: Çapağı olmayan.

çapar:

1. *is. hlk.* Postacı, ulak.
2. *sf.* Benekli, alacalı (hayvan ve bitki).
3. *sf.* Akşın.
4. *hlk.* Çiçek bozuğu yüz.
5. *is. hlk.* Takadan büyük, baş ve kış tarafı yukarı kalkık bir çeşit Karadeniz kayığı.

çaplamak:

1. *(-i)* Bir şeyin enini, boyunu ölçmek, çapkımak.
2. Keresteleri dört köşe olarak kesip biçmek.

çapmak, -ar:

1. *(-i)* *esk.* Koşturmak.
2. *(-e)* Akın etmek, koşmak.

çəpip kelmek “koşarak gelmek”.

2. Bolımaq, bulañ-talañ qılmaq.
 3. Yügürmek, çapmaq
 4. Çiftleşmek.
 5. Qazmaq, açmaq, oymaq.
- ketmen çapmaq** “çapa ile yer kazmak”.
6. Kakmalarla süslemek.
- səpiða kümüş çapqan qılıç** “sapı gümüş ile süslenmiş kılıç”.

çapturmaq:

1. Çapturmaq “koşturmaq”.
- at çapturmaq** “at koşturmak”.
- çapturup kelmek** “koşturup gelmek”.
2. Çiftleştirmek.
3. Qazdırmaq, oydurmaq, açtırmaq.
- östeñ çapturmaq** “kanal açtırmak”.

çat: *(is.)*

1. Qattıq cisimlərinin bir-birigə tığışi bilən çıqqan avaz yəni sunðan avaz.

2. Birleşken yəni qoşulðan yer (derya yəni yolnuñ).

çataq: *(is.)*

1. Çataq.
Kişiniñ işi bilən çatıðın bolmisun.
“Başkalarının işinə karışma.”
Mesile çataqqa aylinip ketti.
“Mesele karışıklığa dönüştü.”
çataq çıqarmaq “karışıklık yaratmak, kavga çıkarmak”.
- çataq qılmaq** “güçleştirmek, zorluk çıkarmak, karışıklık yaratmak”.
2. Cilða.
3. İkki derya süyiniñ birleşken yeri.
3. Çirmaş, çığış.
5. Bir-birigə çaplaşqan (mëve).
6. Cidelçi, macıraçi “maceracı”, ðavðaçi, çataqçi.
Arımızda çataq çıqtı.
“Aramızda kavga çıktı.”
çataq adem “aksi adam, maceracı”.
- çataq iş** “karışık iş”.

çaptırmak: -

çat:

1. *is.* Sert bir şeyin kırılırken çıkardığı ses.

2. *is. hlk.* İki yolun veya iki derenin birleştiği yer, kavşak.

çatak, -ğı:

1. *is.* İki dağ yamacının kesişmesi ile oluşmuş dere yatağı.
2. *sf.* Yapışık, ikiz (meyve).
3. *sf.* Kavgacı.

çatmaq:

1. Çatmaq (nersini bir-birige).
2. Urulmaq, tegmek (bir-birige).
3. Kiyim-kieçke kök salmaq.
4. İkki yanlıq qılıp artmaq.
5. Çapras qılıp tiklep qoymaq.
6. Xoşamet qılıp yaxşı körünmek.
7. Tañmaq (pəşanini).
8. Yaxşı körmigen adem yani nersige duç kelmek, udul kelmek.
9. Biravđa qopal sözlimek ve qopal söz bilen xet yazmaq.
10. Qapaqni türmek.
11. Bir nersiniñ vaqti kelmek.

çayan: (*is. zool.*)

1. Çayan (eşek).
 2. Sapsəriq, körümsiz (adem).
- ilan-çayan** “yılan ve çayan”.

çaynima: (*is.*) Çaynama “çiğneme”, çeyleş “yuğurma”, desseş “basma”, deysende qılış “ayakları altında eziş”.

çaynimaq:

1. Çaynimaq “çiğnemek”,
səđiz çaynimaq “sakız çiğnemek”.
2. Çeylimek “yuğurmak”, dessimek.

-çe: (*İsimden isim yapma eki. Türkiye Türkçesindeki -ca,-ce,-ça,-çe eklerini karşılar ve bir de kadar anlamını da verir.*
artuqçe “biraz fazla”.

çatmak, -ar:

1. (-i) Odun, değnek, kılıç, tüfek vb. uzun şeylerden birkaç tanesini, tepelerinden bir-birlerine çaprazlama dayayarak durdurmak.
 2. Kereste vb.ni birbirine tutturmak.
 3. Bir şeyi yapmak için gerekli parçaları bir araya getirmek.
 4. Yükü hayvana iki yanlı yüklemek.
 5. Başa yemeni, çatki, yazma vb.ni bağlamak.
 6. Kaşı, yüzü sertlik, öfke bildiren bir duruma sokmak.
 7. (-e) Üzücü, kızdırıcı veya şaşırtıcı olaylarla karşılaşmak.
 8. (-e) Yazıyla veya sözle sataşmak.
 9. (-e) Rastlamak, karşılaşmak.
 10. Sırası gelmek, zamanı gelmek.
 11. *huk.* Gemiler birbirine çarpmak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 402*

çıyan:

1. *is. zool.* Çok ayaklılardan, sarımtırak renkte, zehirli böcek (Scolopendra).
2. *sf. mec.* Hain.

çiğneme: Çiğneme işi.

çiğnemek:

1. *(-i)* Ağza alınan bir şeyi dişler arasında ezmek, öğütmek.
2. Ayak veya tekerlek altına alarak ezmek.
3. *mec.* Uyulması gereken kural veya yasaya uymamak.
4. *mec.* Sayılması gereken bir şeyi saymamak, itibar etmemek, ayaklar altına almak.
5. *mec.* Egemenliği altına almak, hükmetmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 436

-çe: –ca/ce vb.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.341

Fransuzçe “Fransızca”.

qiriq jilçe “kırk yıl kadar”.

kitapçe (küçültme eki) “kitapça”.

miñlerçe “binlerce”.

Uyðurçiða tercüme “Uygurcaya çevri”.

yoşurunçe (hal eki) “gizli halde”.

çekme/çekiş:

1. Tartma (şire ne işkapnıñ), suğurtma. *Rext boyaqni yaxşı alıdu.* “Kumaş boyayı iyi çekiyor.”
2. Özige tartış, qaritiş, celp qılış.
3. İş kiyimi.
4. Derexnıñ putaqlırını kemiş qayçisi.
5. Çekip (tırnaq yani zexmek bilen) çelinidiğan (saz).
6. Tartış küçi, söreş küçi.
7. Kêçide êlip yüridiðan pener.
8. Soraş, sümürüş.
9. Siñdürüş, içiş.

10. Piyma.

11. Seper ötüki.

12. Adem kökreğ qepisiniñ buzukluki.

çekmek:

1. Çekmek, tartmaq.

ah çekmek “ah çekmek”.

azap çekmek “azap çekmek”.

çiçek çekmek “çiçek aşısı yapmak”.

resimge almak “resime çekmek”.

2. İçmek (*sigara içmek*).

tamaqa taramak “sigara içmek”.

3. Koşmak.

harviğa at çekmek “arabaya at koşmak”.

4. Tartmaq, sörimek.

harva tartmaq/sörimek “araba çekmek”.

resimge tartmaq “resim çekmek”.

5. Sümürmek, şorımaq “emmek”.

sunı sümürmek “suyu çekmek”.

6. Têpip toplımaq.

Bazardiki şekerni toplımaq.

“Pazardaki şekeri toplamak.”

7. Almaq, yötkimek, toşumaq. *pulni*

bankidin almaq “Parayı bankadan çekmek.”

çekmek, -er:

1. *(-i,-e)* Bir şeyi tutup kendine veya başka bir yöne doğru yürütmek.
2. Taşıtı bir yere bırakmak, koymak.
3. Germek.
4. İçine almak, emmek.
5. Bir yerden başka bir yere taşımak.
6. Bir amaçla ortadan kaldırmak.
7. Solukla içine almak.
8. Üzerinde bulunan bir silahla saldırmak için davranmak.
9. Atmak, vurmak.
10. Bir kimseyi veya bir şeyi geri almak.
11. Güç durumlara dayanmak, katlanmak.

12. (-i) Yüklənək, üzərinə almak, etkisi altında bulunmak.
 13. Tartıda ağırlığı olmak.
 14. Döşəmək.
 15. Herhangi bir engel kurmaq.
 16. Şans denəmək amacıyla hazırlanmış kâğıtlardan birini almak.
 17. İmbik yardımını ilə elde etmək.
 18. Çizgi durumunda uzatmaq.
 19. Aynısını yazmaq veya çizmək.
 20. Tedavi amacıyla şişə, vantuz, sülük vb.ni uygulamak.
 21. Bir yerden bir şeyi yukarı doğru almak.
 22. Görüntüyü bir aletle özel bir nesne üzerine kaydetmək.
 23. Taşıma gücü olmak.
 24. Ögütmək.
 25. Protesto, poliçe, çek vb. düzenleyip yürürlüğe koymak.
 26. Dikkət, ilgi vb.ni üzerine toplamak.
 27. Hoşa gitmək, sarmak.
 28. Kaçan ilmeği örmək.
 29. Masrafını karşılamak, masrafını çekmək, ikramda bulunmaq.
 30. Bir duyguyu içinde yaşatmaq.
 8. Çıqarmaq.
piçak çıxarmaq “bıçak çekmək”.
 9. Çaqrırılmaq, çaqırtmaq, qayturup kelmək.
Bir dölet öz elçisini qayturup kelmək.
“Bir devlet kendi elçisini geri çekmək.”
 10. Çekmək, tartmaq.
zulum çekmək “eziyet çekmək”.
 11. Soqmaq, qurmaq.
tam soqmaq “duvar çekmək”.
 12. Tèmitmaq.
ispirt (tökmək) tèmitmaq. “ispirto çekmək”.
 13. Sürmək.
Közige sürme sürmək.
“Gözünə sürme çekmək.”
 14. Köçürmək.
Maqalini gèzittin qeðezge köçürmək.
“Makaleyi gazeteden kâğıda geçirmek.”
 15. Oxşımaq, tartmaq.
Cahallıqı dadisini tartıptu.

- “İnatçılığı babasına çekmiş.”
 16. Burımaq.
Qariðina, sözümnü yaminiða buridi.
“Bak, sözümü kötüye çekti.”
 17. Çapturmaq.
İli ayðirini moñðul baytiliða çapturdi.
“İli aygırını Moğul kıırağına çektiler.”
 18. Davam qılmaq.
Bu yol ikki saet davam qılıdu.
“Bu yol iki sat çeker.”
 19. Kirişmək, qısqarmaq.
Rext boyiliş bilen kirişti.
“Kumaş yıkanınca çekti.”
 20. Köñülni tartmaq.
 21. Ziyapet bermək.
 22. Çağçaq qılmaq.
 23. Urmaq.
Tayaq bilen urmaq. “Dayak çekmək.”
 24. Köñülge yaqmaq.
 25. Capa çekmək, qıyıcılıq tartmaq.
Bu adem köp capa çekti.
“Bu adam çok eziyet çekti.”
 26. Heydimek.
Harvikeş asta heydidi.
 31. Yürütmək, sürmək.
 32. (-e) Bir kimse ailesinden birine herhangi bir bakımdan benzemek.
 33. Bir şeyin iç yüzünü anlamak amacıyla bir kimseyi sıkıştırmak.
 34. (-i,-e) Herhangi bir anlama almak.
 35. (-i,-e) Örtmek, giymek.
 36. (-i,-e) Dişi hayvanı çiftleşmek için erkeğin yanına götürmek.
 37. Yol, ay sürmək.
 38. (nsz) Daralıp, kısalmaq.
 39. Söylemek.
 40. Asmak.
 41. Boya, badana vb. sürmək.
 42. Yollamak.
 43. Bir şeyi emip dışarıya çıkarmak.
 44. Hamur vb. iyice pişmiş duruma getirmek.
 45. fiz. Bir cisim, belli bir yakınlıktaki başka bir cismi kendisine yaklaştırmaya zorlamak, **itmek** karşıtı.

46. *argo* İçki içmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.341

27. Yatkuzmak,

taş yatquzmaq “taş çekmek”.

28. Tartmak.

Quduqtin su tartmaq.

“Kuyudam su çekmek”.

29. Asmaq, çıxarmaq.

bayraq çıxarmaq “bayrak çekmek”.

çektürmek/tarquzmaq:

1. Çektirmek, tartquzmaq, söretmek.

2. Sigara içirmek.

3. Qoşturmaq (araba, sapan gibi aletlere iş hayvanı bağlattırmak).

çevre: (is.)

1. Muhit.

Muhit taziliqi yaxşı. “Çevre temizliği iyi.”

2. Etrap.

3. Sahe.

Her qaysi sahediki amma.

“Çeşitli çevrelerde kitleler.”

4. Çembirek, daire.

5. Torun çocuğu, torunun oğlu.

çêçek: (is.)

1. Çêçek “çiçek”, gül.

aq çêçek “beyaz çiçek”.

Dillar biğida çiçekler açıldı.

“Gönül bahçesinde çiçekler açıldı.”

Gül êçildi. “Çiçek açtı.”

2. Çêçekleydiðan ösümlük.

3. Rextlerniñ güli.

4. Çiçek (késellik) “hastalık”.

çêçek çekmek “çiçek aşısı yapmak”.

çoñqur (çêçek izi) “çiçek bozuğu”.

çektirmek:

1. (-i,-e) Çekme işini yaptırmak.

2. Birini sıkıntılı duruma sokmak, içinden çıkılamaz duruma düşürmek.

çevre:

1. is. Bir şeyin yakını, dolayı, etraf.

2. Kişinin içinde bulunduğu toplumu oluşturan ortam.

3. Sırma işlemeli mendil.

4. *mec.* Aynı konu ile ilgisi bulunan kimselerin tümü, muhit.
 5. *mec.* Bir kimse ile ilişkisi bulunanlar, muhit.
 6. *dbl.* Bir birimden önce veya sonra gelen aynı türde birimlerin tümü, bunların oluşturduğu küçük grup, kontekst.
 7. *mat.* Düzlem üzerindeki bir şekli sınırlayan çizgi.
 8. *sos.* Hayatın gelişmesinde etkili olan doğal, toplumsal, kültürel dış faktörlerin bütünlüğü.
Not: Örnekler için Bkz. TTS s.420

çiçek, -ği:

1. *is. bot.* Bir bitkinin, üreme organlarını taşıyan çoğu güzel kokulu, renkli bölümü.
 2. Çiçek açan kır veya bahçe bitkisi.
 3. *mec.* Davranışları hafif, toplum kurallarına uymayan kimse.
 4. *kim.* Süblimleşme veya çiçeksime yoluyla elde edilen toz.
 5. *tıp.* İrinli kabarcıklar dökerek yüzde izler bırakan ateşli, ağır ve bulaşıcı bir hastalık.
Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 431–433

5. Set menidimu qollınılıdu.

6. Meñ, xal.

çêçekçi/gülçi: (*is.*) Çêçekçi “çiçekçi”, gülçi, gül satquçı.

çêçekçilik/gülçilik: (*is.*) Çêçekçilik “çiçekçilik” gülçilik.

çêçeklik: (*sf.*) Çêçeklik “çiçeklik” güllük.

çêçeklik: (*is.*)

1. Çêçeklik “güllük” (yer).
 2. Gül qaçisi, vaza.

Çêçen: (*öz. is.*)

1. Kapkaz xalqini meydanđa keltürgen qovmidin biri.
 2. Bu qovmđa teve biri.

Çêçence: (*öz. is.*) Çêçen tili.

çêçen: (*sf.*)

1. Zihni çevik, hazırcevap.
 2. Hatip.
 3. Temiz, temizlik seven.

çêçen paqiz “çok temiz, titiz”.

çêçilma: (*is.*) Çêçilma “dağınık, ayrı ayrı, birbirinden ayrı.”

çêçilmaq Çêçilmaq “saçılmak”, sêpilmek “serpilmek”, yêçilmaq “yayılmak”.

çiçekçi:

1. *is.* Çiçek yetiştiren, satan veya yapma çiçek işiyle uğraşan kimse.
 2. Çiçek satılan yer.

çiçekçilik, -ği:

1. *is.* Çiçek yetiştirme veya satma işi.
 2. Çiçek yapıp satma işi.

çiçekli: Çiçeği veya çiçek resimleri olan

çiçeklik, -ği:

1. *is.* Koparılmış çiçekleri koymaya yarar kap.
 2. Çiçek saksılarını koymaya veya çiçek yetiştirmeye ayrılmış yer.

4. Çiçeğin üzerinde çanak, taç ve öteki organlarının bulunduğu parça.

Çeçen: (öz. is.) Kafkasya'nın kuzeydoğusundaki Çeçen Cumhuriyeti'nde yaşayan bir halk veya bu halkın soyundan olan kimse.

Çeçence: (öz. is.)

1. Çeçen dili.

2. sf. Bu dille yazılmış olan.

çeçen: -

saçılma: Saçılmak işi.

saçılmak:

1. (nsz) Saçma işi yapılmak.

1. Etrafa dağılmak, yayılmak.

3. Açılıp, saçılmak.

çeketke: (is.zool.) Çekekta "çekirge".

qara çeketke "kara çekirge".

çekim: (is.)

1. Tartış "gergin hale getirilmek", söreş "sürüklenmek".

2. Yötküş "yer değiştirme, taşıma".

3. Tartış, küçi "tartama gücü".

4. Tanasip "nispet, oran".

5. Küç-quvvet, maðdur.

bir çekim tamaka "bir defa içilen sigara".

çekimlik: (sf.) Çekimlik, bir şoram

"emme" tamaka, bir çekim.

çerik: (is.) Çerik "çeri", asker.

Çerkez: (öz. is.) Çerkez (Kavkazda yaşaydığan bir millet).

Çerkez tili: Çerkez tili "Çerkezce".

çiqarma/çiqırış: (is.)

1. Çıqarma çiqırış.

2. Eliş usuli (matematikida).

3. Quruqluqqa asker çiqırış.

çiqarmaq:

1. Çıqarmaq "çıkarmak".

Berginini burnimdin çiqardi.

"Verdiğini burnumdan çıkardı."

Bëřiñni çiqarma! "Başını çıkarma."

İdarimiz yolyoruq çiqardi.

"Kurumumuz önerge çıkardı."

çekirge: (çeki'рге) is. zool. Düz kanatlılardan, uzun olan art bacaklarına dayanarak uzağa sıçrayabilen, bir çok türü olan bir böcek (Acridium).

çekim:

1. is. Çekme işi.

2. dbl. Fiillerin çeşitli zaman, kişi ve kiple-re, isimlerin de isim hallerine göre uğradıkları değışiklikler, tasrif.

3. fiz. Herhangi bir cismin, başka bir cismi kendine doğru çekme gücü, cazibe.

4. sin. ve TV alıcının sürekli olarak çalıştırılmasıyla elde edilen film parçası, plan.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 407

çekimli:

1. sf. Çekimi olan, alımlı, cazibeli, cezb edici.

2. *dlb.* Çekim ekleri alabilen.

çeri/çeriğ: *is. esk.* Asker, savaşçı.

Çerkez: (öz. *is.*)

1. Kafkasya’da yaşayan bir boy veya bu boydan olan kimse.

2. *sf.* Çerkezlere özgü, Çerkezlerle ilgili.

Çerkezce: (Çerke’zce) öz. *is.* Çerkez dili.

çıkarma:

1. *is.* Çıkarmak işi.

2. *ask.* Düşman kıyılarına gemi, bot vb. nden asker indirme, asker çıkarma.

3. *mat.* Dört işleminden biri, çıkarmak işlemi, tarih.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 423

çıkarmak:

1. (-i, -den, -e) Birinin veya bir şeyin çıkmasını sağlamak, çıkmasına sebep olmak.

2. (-i) Sonunu getirmek.

3. (-i) Anlamak, ne olduğunu bilmek, sezmek.

4. (-i) Bulmak, ortaya koymak.

5. Hatırlamak.

İşkaptin kiyimni çıkarmaq.

“Dolaptan giyim çıkarmak.”

Qaptiki nanni çıkar.

“Torbadaki ekmeği çıkar.”

atni harvidin çıkarmak “atı arabadan çıkarmak”.

ayağ çıkarmaq “yürümeye başlamak”.

balini emçektin çıkarmaq “çocuğu memeden ayırmak”.

baş çıkarmaq “başaklanmak”.

bayraq çıkarmaq “bayrak çıkarmak”.

çarva mallarni kiştin aman çıkarmaq “hayvanları kıştan sağsalim çıkarmak”.

çiq1rip qoymaq “geçirmek, uğurlamak”.

çiq1rip taşlımaq “çıkarıvermek”.

çidel çıkarmaq “kavga çıkarmak”.

estin çıkarmaq “hatırdan çıkarmak”.

juquri ç1karmaq “yukarı çıkarmak”.

koldin çıkarmaq “elden çıkarmak”.

küş çıkarmaq “güç çıkarmak, çalışmak, yardım etmek”.

may çıkarmaq “yağ üretmek”.

nam çıkarmaq “ün kazanmak”.

tèpip çiqmaq “bulmak”.

topulañ çıkarmaq “ayaklanmak”.

yoldin çıkarmaq “azdırmak, baştan çıkarmak, yoldan çıkarmak, saptırmak”.

2. Yulmak.

Çiş yolmak. “Diş çıkarmak.”

3. Körsetmek, aldiğa qoymaq.

4. Qoğlımaq “kovmak”, heydimek.

Öydin icarige alđuçini qoğlımaq.

“Evden kiracıyı çıkarmak.”

çet memliketke çıkarmaq “yurt dışına çıkarmak”.

haydap çıkarmaq “kovmak, defetmek, kapı dışarı etmek”.

xizmettin ç1qarmaq “işine son vermek”.

iştin ç1qarmaq “işten çıkarmak”.

mekteptin ç1qarmaq “okuldan atmak”.

öydin çıkarmaq “evden çıkarmak”.

5. Hèsab çıkarmaq.

6. Eğizletmek, yuquri kötürmek, örletmek.

6. nsz Döküntülü hastalığa tutulmak

7. Çok hoşlanmak.

8. (-i,-den) Öfke, hırs, acı vb.nin zararını çekirmek.

9. (-i,-den) Sağlamak, elde etmek.

10. Gibi göstermek, bir davranış yüklemek.

11. Sindirim yolundan dışarı atmak.

12. İlgisini çekerek uzaklaştırmak.

13. (-i) Giysi, ayakkabı vb.ni vücuttan ayırmak, soymak.

14. Yayınılamak.

15. (-i) Gidermek.

16. Sebep olmak, yol açmak.

17. Yapmak, üretmek.

18. Sunmak.

19. Göstermek.

20. Bir şeyi bir örneğe göre yapmak.

21. Yollamak, göndermek.

22. Yükü boşaltmak.

23. Resim yapmak.
 24. Fotoğraf çektirmek.
 25. *mec.* Söylemek.
 26. (-i, -den) *mat.* Üçüncü bir sayı elde etmek üzere belli bir sayıdan, daha az değerli başka bir sayı kadar birim eksiltmek, tarh etmek.
 Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 423

7. Almaq.
Sütüniñ yéđini almaq.
“Sütün yağını çıkarmak.”
 8. Neşir qılmaq, basmaq.
“Muhim bir kitap çıqardi (neşir kıldı).
“Önemli bir kitap çıkardı.”
gèzit çıqarmaq “gazete çıkarmak”.
pul çıqarmaq “para çıkarmak”.
ularniñ çıqarđan bèyitliri “onların çıkardığı beyitler; onların keşfettiği beyitler”.
 9. Salmaq, şeşmek.
Kiyim salmaq (şeşmek). “Elbise çıkarmak”.
 10. İşlimesek, işlep çıqarmaq.
Yèñi bir adet çıqardi.
“Yeni bir adet çıkardı.”
işlep çıqmaq “işlemek”.
 11. Meydanđa keltürmek, peyda qılmaq.
qanun çıqarmaq “kanun çıkarmak”.

12. Xulase çıqarmaq, netice çıqarmaq, mene çıqarmaq.
Buniñdin nème mene çıqırısıen?
“Bundan ne çıkarıyorsun?”
 13. Hel qılmaq, yeşmek.
Mesilini hel qıldınızmu?
“Meseleyi çıkarabildiniz mi?”
oylap çıqarmaq “düşünerek bulmak”.
 14. Derdini çıqarmaq, paydisini almaq.
Xaplıqini mendin aldi.
“Öfkesini benden çıkardı.”
payda çıqarmaq “fayda çıkarmak, kazanmak, kâr edinmek”.
 15. Teqdim qılmaq.
Mèhmanđa yèmiş ve tamaq qoydi.
“Misafire yemiş ve yemek çıkardı.”

çıqartmaq: (*is.*) Çıqartmaq.
Çişimni çıqarttim. “Dişimi çıkarttım.”

çıqırılmaq:

1. Çıqırılmaq “çıkarılmak”.
aridin çıqarılmaq “aradan çıkarılmak”.
bèsip çıqırılmaq “basılmak”.
işlep çıqırılmaq “üretilmek”.

çıkartmak: (-e,-den) Çıkartma işini yaptırmak.

çıkartılmak: (-den, -e) Çıkarma işine konu olmak.

juquri çiqılmaq “yukarı çıkırılmak”.
2. Qoğlanmaq, heydelmek.
qoğlap çiqırılmaq “kovalanmak”.

çiqış/çikiş: (is.)

1. Çıqış “çıkış”.
2. Peyda boluş, meydanđa keliş, tuğuluş.
3. Çıqış nuqtisi, heriketliniş, merkizi baza.
4. Çıqış yolu, çiqılş işiki.
5. Ayropilannıñ uçuş sani.
6. Rolçılarnıñ sehnidin ayrılışı.
7. Palvanlarnıñ hazırlıq herikiti.

çiqılşma/çiqışış: (is.)

1. Qopal sözleş, qattıq sözleş, azarlaş, rencitiş.
2. Qeniş, qanaetliniş, yeterlik biliş.

çiqılşmaq (I):

1. Çıqılşmaq, azar bermek, rencitmek, qattıq söz qılmaq, qopallıq qılmaq.
2. Eyiqlimek “ayıplamak”, setlimek.
3. Yetmek, çiqılş qılmaq.
4. Besleşmek, bes talaşmaq, musabiqileşme

çiqılşmaq (II): Anlaşmak, geçinmek.

Biz unıñ bilen zadila çiqılşalmaymız.

“Biz onunla hiç geçinemeyiz.”

Hemmisi seperge çiqıştı.

“Hepsi yolculuğa çıktı.”

U, hemme bilen çiqılşıp kétidu.

“1)O herkes ile geçinir.2) Beraber çıkmak.”

U, héçkim bilen çiqılşalmaydığan adem.

“O hiç kimse ile geçinemeyen adam.”

çıkış:

1. is. Çıkma işi veya biçimi.
2. Bir yerden çıkmak için kullanılan yer.
3. Yokuş.
4. Güreşte cazgırın alana çıkardığı pehlivanların izleyicilere doğru yürüyerek çalım yapmaya başlaması.
5. Mezuniyet, okul bitirme.
6. Çıkış belgesi.
7. mec. Beklenilmeyen bir sırada yapılan sert konuşma.
8. ask. Uçağın bir havaalanından başka bir havaalanına gitme süreci, sorti.

9. *ask*. Kuşatılmış bir bölgedeki birliklerin yaptığı saldırı.

10. *sp*. Verilen bir işaretle yarışa başlama, depar.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 424

çıkışma:

1. *is*. Çıkışmak işi.

2. Birine sert sözler söyleme.

çıkışmak:

1. (-e) Bir kimseye hoşla gitmeyen bir davranışından dolayı sert sözler söylemek, azarlamak.

2. (*nsz*) Yeter olmak, yetmek

çıkışmak (II): -

çığıştırmaq: Çığıştırmaq “barıştırmak”.

çiqma: (is.)

1. Çıqış, çiqma.

2. Aldıda çıqıp qalğan yer, dombağ yer, çoqçayğan yer.

3. İlave.

4. Meydanğa keliş, peyda boluş, yarılış, tüzülüş, hasil boluş.

çiqmaq:

1. Çıqmaq.

çetke çıqmaq “kıyıya çekilmek”.

çıkıp kelmek “çıkıp gelmek”.

çıqıp ketmek “çıkıp gitmek”.

çıqıp turmaq “çıkıp durmak”.

juquri çıqmaq “yukarı çıkmak”.

koçiğa çıqmaq “sokağa çıkmak”.

öydin çıqmaq “evden çıkmak”.

yolğa çıqmaq “yola çıkmak”.

2. Örlimek, yuqırılmaq, üstige çıqmaq.

Men yağaça çıqtım. “Ben ağaca çıktım.”

Üstünki qevetke çıqmaq “Üst kata çıkmak.”

3. Meydanğa kelmek, peyda bolmaq.

Boynumğa çıpğan çıqtı.

“Boynuma çiban çıktı.”

çéçek çıqmaq. “çiçek çıkmak”.

4. Bésilmaq, neşir qılınmaq, neşirdin çıqmaq.

5. Ösmek, artmaq, aşmaq, örlimek.

Rextniñ bahası yene örlidi.

“Kumaş fiyatları gene çıktı.”

6. Toğrılıqı ispatlanmaq.

Déginimdek çıqtı. “Dediğim çıktı.”

Sözün yalğan bolup çıqtı.

“Sözün yalanmış.”

7. Neticilik bolmaq.

8. Yetmek.

çıkıştırmak: (-i) Bir şeyi gereken miktara ulaştırmak.

çıkma:

1. *is*. Çıkma işi.

2. Bir yapının üst katlarından dışarıya doğru uzanmış bölüm, balkon.

3. Hamamdan çıkarken kullanılan havlu ve kurulanma takımı, çıkacak.

4. Bir yazı sayfasının kenarına metinle ilgili olarak yazılan ek, derkenar.

5. *sf*. Çıkılmış.

6. *sf*. Eski kullanılmış.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 425

çıkmaq, -ar:

1. (-den) İçeriden dışarıya varmaq, gitmek.
 2. Elde edilmek, sağlanmaq, istihsal edilmek.
 3. Bir meslek veya bilim kurumunda okuyup yetişmek, mezun olmaq.
 4. Bulunduğu yeri bırakıp başqa yere geçmek, taşınmaq, ayrılmak, ilgisini kesmek.
 5. Süresi dolduğunda ayrılmak.
 6. Yapılmak, yürümek.
 7. Yetişecek ölçüde olmaq.
 8. Eksilmek.
 9. Meydana gelmek.
 10. Sıyrılmak, ayrılmak.
 11. Herhangi bir durumda olduğu anlaşılmaq.
 12. Bir durumla ilgili niteliklerini yitirmek, bir durumdan başqa bir duruma geçmek.
 13. (-i) Bir şeyin yukarısına doğru yürümek
 14. Bir inceleme, bir araştırma sonucu bulmaq.
 15. (-e) İş için, yetkili birinin makamına gitmek.
 16. (-e) Talihine veya payına düşmek, isabet etmek, vurmaq.
 17. (-e) Gitmek, koyulmaq.
 18. (nsz) Bir konu yetkililerce karara bağlanmaq.
 19. (-e) Birdenbire görünmek.
 20. (-e) Mal olmaq.
- Üç mêtirda ç1q1du (yétidu).
“Üç metreden ancak çıkar.”*
9. Barmaq, ulaşmaq.
- Bu yol qeyerge ulışidu.
“Bu yol nereye çıkar.”*
10. Oquş püttürmek, mektep tügetmek.
 11. Ayrılmak.
- Xizmittin çıqti. “İşten ayrıldı.”*
- ıştin ayrılmaq** “ışinden çıkmak”.
- ıştin çıqmaq** “ışten ayrılmak”.
12. Tügimek “bitmek”, ötüp ketmek.
- Q1ş tügidi. “Kış bitti.”*
13. Öçmek, öñmek.
- Rext öñüp ketti. “Kumaşın boyası çıktı.”*
14. Qolđa keltürmek.

Süttin may çıqti. “Sütten yağ çıktı.”

Tamaka otaqtin çıqti.

“Tütün bitkilerinin yabani otlardan ayıklan-ması tamamlandı”.

15. Xecleşke mecbur bolmaq.

Pul xecleşke mecbur boldum.

“Paradan çıktım.”

16. Tuyuqsız peyda bolmaq.

Aldımda tuyuqsızla peyda boldi.”

“Önümde beklemeksizin belirdi.”

Balınıñ tili çıqti.

“Çocuk konuşmaya başladı.”

Cañcal çıqti. “Kavga çıktı.”

17. Rol almaq.

18. Besleşmek, teñleşmek.

Bu işniñ höddisidin çıqalmaymen.

“Bu işin üstesinden gelemem.”

Çelişta unıñđa teñ qelidiñdan biri yoq.

“Güreşte ona çıkacak kimse yok.”

19. Yuqmaq.

Tamniñ boyıqı köñlikimge yuquptu.

“Duvarın boyası gömleğe çıkmış.”

20. Östürmek, örletmek, kötürmek.

Satquçı unimiñdaçqa, yene bir qançe yüen örlettim.

“Satıcı razı olmayınca birkaç yuan daha çıktım.”

21. Avazini örletmek “yükseltmek”.

22. Yoqımaq, untulmaq.

21. (-e) Oyunda herhangi bir rolü oynamak.

22. (-e) Bir yere ulaşmaq, varmaq.

23. Karaya ayak basmaq.

24. Yayılmak, duyulmaq.

25. Olmaq, bulunmaq, var olmaq.

26. Bir iddia ile ortalıkta görünmek.

27. Yayılmak.

28. (-e) Karşı gelebilmek, boy ölçüşmek.

29. (-e) Bulaşmaq.

30. (-i) Binaya kat eklemek.

31. (-e) Bir sebeple bulunulan yerden ayrılmak.

32. (nsz) Niteliği sonradan anlaşılmaq.

33. (nsz) Davranışta herhangi bir niteliği bulunmaq.

34. Yerinden oynamak.
 35. (nsz) Görünür veya belli bir durumda bulunmak.
 36. (nsz) Oluşmak, olmak.
 37. (nsz) Piyasaya sürülmek.
 38. (nsz) Bitmek, büyümek, sürmek.
 39. (nsz) Verilmek.
 40. (nsz) Ay veya mevsim geçmek.
 41. (nsz) Yeni yetişip satışa sunulmak.
 42. (nsz) Yükselmek, artmak.
 43. (nsz) Artırmak, fiyatı yükseltmek.
 44. (nsz) Sesini yükseltmek.
 45. (nsz) Büyük abdest bozmak.
 46. (nsz,-den) Giderilmek, yok olmak.
 47. (-den) Unutmak.
 48. Ay, güneş görünmek.
 49. (nsz)Yayımlanmak.
 50. Gelmek.
 51. (-den) Gerçekleşmek.
 52. Bulunduğu yerden fırlamak, kopmak.
 53. (-den) Bir şeyin düzeni bozulmak, eskisinden daha değişik, kötü bir duruma girmek.
 54. (-le) Flört etmek.
 55. (-e) Erişmek, görmek.
 56. mec. Harcamak zorunda kalmak.
 57. (-i) argo Vermeye katlanmak.
 Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 425–426

Çüşümdin çıqmaydu. “Rüyamdan çıkmıyor”
 U söz esimdin çıqıptu.
 “O söz aklımdan çıkmış.”
 23. Tuyulmaq, özini köstermek.
 Ay çıqti. “Ay doğdu.”
 Kün çıqti. “Gün çıktı, güneş doğdu.”
 Şamal çıqti. “Rüzgâr çıktı.”
 24. Sunmaq, çıqmaq.
 Balınıñ ayıdı çıqti. “Çocuğun ayağı çıktı.”
 Qolum çııktı. “Kolum çıktı.”
 25. Buzulmaq, yırtılmaq.
 Kitapnıñ teşi yırtıldı. “Kitabın kabı çıktı.”
 Çay emdi çıqti. “Çay yeni dinlendi.”
 erge çıqmaq “kocaya çıkmak, evlenmek”.

Haraq bəşimda çıqti. “Rakı etkiledi.”
 Həç nəme çıqmaydu. “Hiç bir şey çıkmaz.”
 əlip çıqmaq “alıp çıkmak”.
 izdin çıqmaq “izden çıkmak, raydan çıkmak”.
 qarşı çıqmaq “karşı çıkmak”.
 qolda çıkıdıdan nerse “ele geçebilecek şey”
 sözge çıqmaq “konuşmaya çıkmak”.
 törge çıqmaq “evin misafir yerine geçmek”.
 U, buruti çıqmastin turup cenge ketken.
 “O, bıyığı çıkmadan savaşa gitmiş.”
 U, Nayman uruğidin çıqqan.
 “O, Nayman suyundan çıkmış.”
 üstün çıqmaq “üstün olmak.”.
 Yadin çıqqan oq yanmas.
 “Yaydan çıkan ok dönmez.”

çıçma/çıçış: (is.) Çıçma “sıçma”.

çıçmaq:

1. Çıçmaq “sıçmak”, çoñ teret qılmaq.
2. Buzmaq, berbat qılmaq.
 Bu adem işimni buzuvetti.
 “Bu adam işime sıçtı.”

çig/çiğ (I): (sf.)

1. Çiğ, xam yani çala pişqan.
 çala pişqan göş “çiğ et”.
 qopal söz “çiğ söz”.

sıçma: Sıçmak işi.

sıçma, -ar:

1. (nsz) *kaba* Dışkıyı vücuttan dışarı atmak.
2. *mec.* Bozmak, berbat etmek.

çiğ (I):

1. *sf.* Pişmemiş veya az pişmiş.
2. Gözü rahatsız eden, göze batan (renk ışık).
3. *mec.* Yersiz ve yakışsız.
2. Tentek, çoñ bolđinini bilmeydiğan (adem).
3. Açmiđan (reñ).

çig/çiğ (II): Çiğ “dügüm”.
çiğiç/çiğiç “dügüm çözüş”.
çiğiç kirmek “dügümlenmek”.
çiğiçlimek “dügümlemek”.

çigit: (*is. hlk.*)

1. Çigit.

2. Qođun, tavuz, kava “kabak”, qatarlıqlar-nıñ uruqi “çekirdeği”.

çigitlik: (*sf.*) Çigitlik “çekirdekli”.
çigitlik paxta “çekirdekli pamuk”.

Çiğatay: (*öz. is.*) Çüğatay “Çağatay”
 (Çiñgizniñ ikkinçi ođli).

Çiğatayçe: Çiğatayçe “Çağatayca”.

Çiğatay edibiyatı “Çağatay edebiyatı”.

çikildek: (*is.*)

1. Çikildek “çekirdek, ayçiçeği, günebakan”.

çikildek yeği “ayçiçeği yağı”.

2. Üçke, meğiz uruqça.

tavuz uruqi “karpuz çekirdeği”.

3. Yadro “çekirdek, iç”, özek.

çil (I): (*is.*)

1. Çil, meñ “ben”, sepkün.
2. *tıp* Dağ (yüzdeki).

4. *mec.* Yaşının gerektirdiği görgüye ve olgunluğa erişmiş olmayan (kimse).

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 435

çiğ (II): -

çigit, -di: Çekirdek, özellikle pamuk çekirdeği.

çiğitli: Çiğit karışmış olan.

Çağatay: (öz. is.)

1. Adını Cengiz'in ikinci oğlu Çağatay'dan alan, Doğu Türkçesi'nin XV. yüzyılda oluşan yazı dili.
2. sf. Bu Türkçeyle yazılmış olan.

çekirdek, -ği:

1. is. Etli meyvelerin içinde bir veya birden çok bulunan, çoğu sert bir kabukla kaplı tohum.
2. Yenmek için satılan kabak veya ayçiçeği tohumu.
3. Ağaçlarda soyulmayan bölüm.
4. biy. Bir hücrenin merkezini oluşturan cisimcik.
5. fiz. Atom çekirdeği.
6. esk. Kuyumculukta kullanılan ve 5cgr'a eşir olan ağırlık ölçüsü.
7. sf. mec. Bir şeyin temelini oluşturan, öz, nüve.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 408

çil (I):

1. is tıp Çoğunlukla yüzde oluşan kahverengi küçük benekler.
2. Aynada oluşan leke.
3. Bitki köklerindeki kıla benzer ince uzantılar.
4. sf. Tüyünde küçük benekler bulunan

çil (II): (sf.)

1. Kêpek, altun.
2. Teñge (pul, "para birimi").

çil (III): (is. zool.) Çil (kuş).

çile: (is.) Çile "gübre, mayıs, hayvan pisliği".

Ayiðide çile qoymay tazilidi.

"Ayağını hayvan pisliğinden temizledi."

çimdalmak: Çimdalmak "çimdiklenmek".

çimdik: (is.)

1. Çimdik.
 2. Köngül ağritidiğan söz.
- Bir çimdik tuz** "Bir çimdik tuz."

çimdimak:

1. Çimdimak "çimdiklemek".
2. Köngül ağritidiğan söz kılmak.

çimen: (is.)

1. Çimen.
2. Çimsaz.

çimenlik/çimlik: (sf.) Çimenlik, ot-çöplük, çimlik, sazlık.

çirik/çürük: (sf.)

1. Çirik "çürük".
- çirik tiş "çürük diş".
2. Saðlam emes.
3. Kona, eski.
4. Exlaqsız ayal.
5. Asassız. hayvan.

çil (II): Yeni ve parlak (para veya altın).

çil (III): is.zool. Orman tavukgillerden, eti için avlanan, ormanlarda yaşayan bir kuş, dağ tavuğu (*Tetrastes bonasia*).

çile:

1. *is.* İpek, yün pamuk vb. her türlü iplik demeti.
2. Yay kirişi.

çimdiklenmek: (*nsz*) Çimdik atılmak.

çimdik, -ği:

1. *is.* Çimdikleme işi.
2. *sf.* Başparmakla işaret parmağının ucu arasına alınan miktarda olan.
3. *mec.* Gönül kıracak söz.
4. *hlk.* Tatar böreği.

çimdiklemek:

1. (*-i*) Bir kimsenin etini başparmakla işaret parmağı arasında kıştırarak sıkıp acıtmak.
2. Bir bütünden küçük küçük parçalar koparmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.437

çimen:

1. *is.* Kendiliğinden yetişmiş çim.
2. *bk.* Çemen.

çimenlik, -ği: Çimeni olan.

çürük, -ğü:

1. *sf.* Çürümüş olan.
2. Sağlam ve dayanıklı olmayan.
3. İş göremez, hastalıklı.
4. *mec.* Sağlam bir temele ve kanıtlara dayanmayan
5. *mec.* Sakat.
6. *is.* Vurma veya sıkıştırma yüzünden

çiriklik: (*is.*)

1. Çiriklik “çürüklük”.
2. Exletlik “çöplük”.
3. Qebristan, görlük, mazarlıq, qebristanlıq.

çirimek:

1. Çirimek “çürümek”.

2. Konırmaq, eskirmek.
3. Sësimaq “kokmak”.

çiritilmek: Çiritilmek “çürütülmek”, sësitilmaq.

çiritmek:

1. Çiritmek “çürütmek”, sësitmaq.
2. Yumşatmaq.

çiş: (*is.*) Çiş “diş”.

Çişim ötmeydu.

“Onu yapamam; ona cüret edemem.”

Çişimni bülep turimen.

“Niyetindeyim, kastındayım.”

U, çiş tirniği bilen qarşı boldi.

“O bütün gücü ile karşı çıktı.”

U, çiş tirniği bilen yepişivaldi.

“O, bütün gücü ile sarıldı; dişi ile tırnağı ile sarıldı.”

çiş ağriği “diş ağrısı”.

vücutta oluşan mor leke.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.456

çürüklük, -ğü:

1. *is.* Çürük olma durumu.
2. İşe yaramayan maddelerin bırakıldığı yer
3. *mec.* Sakıncalı, şüpheli, belirsiz durum.

çürümek:

1. (nsz) Genellikle mikroorganizmaların etkisiyle, kimyasal değişikliğe uğrayarak, bozulup dağılmak.
2. Sağlamlığını, dayanıklılığını yitirmek.
3. Vurulma veya sıkışma yüzünden vücutta lekeler oluşmak.
4. *mec.* İnsan yıpranmak, çökmek.
5. *mec.* Bir düşünce temelsiz ve kanıtsız kalmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.456

çürütülmek:

1. (nsz) Çürütme işine konu olmak.
2. *mec.* Doğru olarak ileri sürülen düşüncenin yanlışlığı, gerçeklere dayanmadığı ortaya çıkarılmak.

çürütmek:

1. *nsz.* Çürümesine sebep olmak.
2. Eti bayatlatıp, gevrek bir duruma getirmek.
3. *mec.* Doğru olarak ileri sürülen bir düşüncenin, bir davanın boşluğunu, anlamsızlığını ortaya koymak.

diş:

1. *is.* Çene kemiklerinin üstüne dizili, ısıırıp koparmaya ve çiğnemeye yarayan sert, beyaz organlardan her biri.
2. Çark, testere, tarak vb. çentikli şeylerdeki çıkıntıların her biri.
3. Sarımsak dilimi ve karanfil vb. diş benzetilen şeylerde tane.
4. Bazı dantel ve işlemelerin kenarlarındaki yuvarlak sivri bölüm.
5. *zool.* Omurgalı hayvanların çenelerinde veya ilkel yapılı omurgalıların gırtlak ve **çiş çotkisi/şotkisi** “diş fırçası”.
çiş doxturi (hekimi) “diş tabibi”.
çişqa tegmek “kızdırmak, rahatsız etmek, sinirlendirmek”.
çişniñ göşi “dişin eti”.
çiş paraşoki (yagav) “diş macunu”.
çiş patmas “çok sert, sıkı”.

çiş paturmak “sızlatmak, üzme, zarar vermek”.

çiş saldurmaq “diş taktırmak”.

çiş yamimaq “dolgu yapmak”.

ëziq çiş “azı dişi”.

sapannıñ çiş “saban dişi”.

süt çiş “süt dişi”.

udul çiş “ön diş”.

çişi: (sf.)

1. Çişi “dişi” (ösümlük hayvannıñ) mada, qancuq, mēkiyan.
2. Zeypane.
3. Ayallarğa xas micez.
4. Yumşaq, mulayim, yavaş.
5. Açıq qatarlıqlarınñ içi kavak kelgen qismi.

çişilik: (is.) Çişilik, madılıq “kancıklık”.

çişlenmek:

1. Çişlenmek “dişlenmek”.
2. Dēginini qıldurmaq.
3. Çiş çıqarmaq.

çişliq: (sf.)

1. Çişliq “dişli”.
2. *is.* Dişli tekerlekler.
Çişlik çaklar miingivatidu.
“Dişli tekarlekler gidiyor.”
ağızlarında bulunan kemiksi sert parçalar.
Not: Örnekler için Bkz. TTS s.539–542

dişi:

1. *sf.* anat. Yumurta oluşturan veya yavru doğuran (birey).
2. Hayvan ve bitkilerin, erkeği tarafından döllenecek biçimde oluşmuş cinsi.
3. *is.* Kadın.
4. Girintili ve çıkıntılı olmak üzere bir çift oluşturan nesnelerden girintili olan.
5. yumuşak kolay işlenen (maden).
6. *mec.* Şuh, işveli, çekici.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.541

dişilik, -ği:

1. *is.* Dişi cinsten olma durumu.
2. Cinselliğin özelliklerini ön plana çıkarma ve bundan yararlanma durumu.
3. *mec.* Kadına özgül olma durumu.

dişlenmek:

1. (*nsz*) Dişlenme işine konu olmak, dişle ısırılmak.
2. Tanelenmek, diş tutmak.
3. *mec.* Güçlenmek, dediğini yaptırır olmak

dişli:

1. *sf.* Dişleri olan.
2. *is.* Dişleri olan çark.
3. *is.* Kaya balığı.
4. *is.* Ayakkabıcıların sayayı kalıba çekmek için kullandıkları kerpeten gibi bir araç.
2. Gèpi ötidiðan “dilli .

çişlemek:

1. Çişlemek “dişlemek”.
- Tilimni çişlivaldim. “Dilimi ısırdım.”*
İşliseñ çişleysen, işlimigen çişlimeydu.

“Çalışırsan kazanırsın, çalışmayan kazanamaz.”

Uni bõri çişlep öltürdi.

“Onu kurt dişleyerek öldürdü.”

2. Ğicimaq, qırqıvetmek.

3. Çiş çıkarmaq, here çiş qılıp işlimesek.

4. Biaram qılmaq.

çişsiz: (sf.)

1. Çişsiz “dişsiz”.
2. Tüptüz, sılıq.

çissizlıq: (is.) Çişsizlıq “dişsizlik”.

çit (I): (is.) Çit (şax şumba bilen yasalðan tosuq).

çit (II): Çakal eriği çalıları.

çit (III): (is.)

1. Çit, rext “kumaş”.
- çit köynek** “basma gömlek”.
2. Baş yaðlıq, yaðlıq “eşarp”.

çitlimesek: Çitlimesek “çit çekmek”.

çiviq: (is.)

1. Çiviq, çuvuq “çubuk”, tal.
- çiviqlımaq** “çibuk ile vurmak; kamçılamaq”

polat çiviği “çelik çubuğu”.

2. Çoka.

3. Ğañza, muşteek.

5. *mec.* Sözünü geçiren, istediğini yaptırabilen güçlü (kimse).

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.541–542

dişlemek:

1. (-i) Bir şeyin bir parçasını ısırarak koparmak.
2. Çiğnemek.

dişsiz: Dişi olmayan.

dişsizlik, -ği: Dişsiz olma durumu.

çit (I):

1. *is.* Bağ, bahçe, bostan vb. yerlerin çevresine çalı, kamış, ağaç dalı gibi şeylerden çekilen duvar türü, çeper, barı.

çit (II): -

çit (III):

1. *is. hlk.* Pamuktan dokunmuş basma.
2. Başörtüsü, yazma, yemeni.

çitlemek:

1. (-i) Kabak çekirdeği, ayçiçeği, fıstık vb. nin kabuklarını çıkararak yemek.
2. Çitle çevirmek.

çubuk, -ğu:

1. *is.* Körpe, dal.
2. Değnek biçiminde ince, uzun ve sert olan şey.
3. Tütün içmek için kullanılan uzun ağızlık.
4. Kumaşta düz çizgi.

4. (Rext) Pol-pol.

çolaq (I): (*sf.*) Çolaq.

çolaq (II): (*is. anat.*) Kadınların cinsel organı.

çolaqlıq: (*is.*) Çolaqlıq.

Çolpan: (*öz. is. astr.*) Zühre yultuzi, çoban yultuzi “çoban yıldızı”.

çomaq: (*is.*) Çomak, qısqqa qaltek.

çomar: (*is.*) Çomar, koça iti “sokak köpeği”

çoñqur/çoqur/çuñqur: (*is.*)

1. Çoñqur “çukur”, oyman “çukur”, tiren.
2. Gör, mazar.

çoñqur derya “*derin nehir*”.

çoñqur qılmaq “*derin yapmak*”.

mesilige çoñqur kirmek “*meselenin derimliğine inmek*”.

çoñqurlaşmaq: Çoñqurlaşmaq

“çukurlanmak”, tirenleşmek “derinleşmek”

çoñqurlaşturmaq/çoñqurlaşturuş:

Çoñqurlaşturmaq “çukurlaşturmaq”, tirenleştürmek “derinleştirmek”.

çoñqurlatmaq: Çoñqurlatmaq

“çukurlatmaq”, tirenletmek “derinletmek”.

çoñqurlımaq/çoñqurlaş: (*is.*)

Çoñqurlımaq “çukurlama, derinleme”.

çoñqurluq/çuqurluq: (*is.*) Çoñqur yer,

pes yer, oyman yer.

5. *den* Ana direkler üzerine sürülen ikinci ve üçüncü direk parçası.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 454

çolak, -ği: Eli veya kolu sakat olan (kimse).

çolak: -

çolaklık, -ğı: El veya kol sakatlığı.

Çolpan: Çoban yıdızı.

çomak, -ğı: Çomak, değnek.

çomar: İri köpek, çoban köpeği.

çukur:

1. *is.* Çevresine göre aşağıya çökmüş olan yer.

2. Çene ve yanaktaki gamze

3. *mec.* Mezar.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 454

çukurlanmak: (*nsz*) Çukur durumuna girmek veya çukurlu olmak.

çukurlaştırmak: (*-i*) Çukur duruma getirmek.

çukurlatmak: Çukurlatma işi.

çukurlama: Çukurlama işi.

çukurluk, -ğu:

1. *is.* Çukur olma durumu.

2. Çukur yer.

çoruq: (*is.*)

1. Çoruq “çarık”.

2. Harva çaqının ultiñi.

3. Çağ .

çoruqçi: (*is.*) Çoruq yasap satquçı.

çoruqcılıq: (*is.*) Çoruqcılıq “çarıkçılık”.

çöklemek: *kim.* Çökmek, tinmak.

çökmek/çöktürmek: Çökmek, çöktürmek, bastırmak, baş egdürmek, boyun egdürmek, teslim kılmak.

U qarmaqlirini yene suğa çökerdi.

“O oltalarını yine suya batırdı.”

tiz çökmek “diz çöktürmek”.

çökmek:

1. Çökmek, patmaq.

xıyalđa çökmek “hayale dalmak”.

suğa çöküp ketmek “suya batmak”.

2. Olturuşup ketmek, tövenlimek,

peseymek, içige kirip ketmek.

oyđa çökmek “fikre dalmak”.

3. Qaplımaq.

qayđuđa çökmek “kaygılanmak”.

tuman qaplımaq “duman çökmek”.

4. Basmaq.

apet basmaq “felaket çökmek”.

5. Acizlaşmaq, acizlap ketmek.

tiz çökmek “diz çökmek”.

6. Tınmaq.

su tınmaq “su çökmek”.

çöktürmek: Çöktürmek, tındurmaq.

çarık, -ğı:

1. *is.* İşlenmemiş sığır derisinden yapılan ve deliklerine geçirilen şeritle sıkıca bağlanan ayakkabı.

2. Araba yokuş aşağı giderken tekerleği frenlemek için altına sürülen demir levha.

3. *argo* Para cüzdanı.

çarıkçı: Çarık yapan veya satan kimse.

çarıkçılık, -ğı: Çarık yapma veya satma işi

çökeltmek: (nsz) kim. Bir sıvının içinde erimiş olan katı bir madde bir ayırıcının yardımıyla sıvı dibine çökmek, teressüp etmek.

çökertmek: (-i) Çökmesini sağlamak.

çökmek, -er:

1. (nsz) Bulunduğu düzeyden aşağı inmek, çukurlaşmak.
 2. Üzerinde bulunduğu yere yıkılmak.
 3. Çömelmek.
 4. Oturmak, birdenbire oturmak.
 5. Deve, sığır vb. olduğu yere oturmak.
 6. Şakak, avurt vb. içeri doğru girmek, çukurlaşmak.
 7. Basmak, yayılmak.
 8. Sis, duman vb. inerek kaplamak.
 9. Tortu dibe inmek.
 10. mec. Sarsılıp dinçliğini yitirmek.
 11. mec. Son bulmak, yıkılıp dağılmak.
 12. mec. Yoğun bir biçimde duymak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 450

çöktürmek: (-i) Çökmesine yol açmak, çökmesine sebep olmak.

çöküş: (is.)

1. Çöküş, tizliniş.
- töğiniñ çöküşü** “devenin çöküşü”.
2. Uruluş, yıqılış “yıkılış”.
- Binaların yer tevirigende yiqilip çüşüşü qorqunçluq.*
“Binaların depremden çöküşü korkunçtur.”

3. Yoqas, berbad boluş, tügeş.

4. Çekiniş, keynige kêtış.

çöl: (is.) Çöl, bayavan.

yèrim çöl “yarım çöl, sahra”.

çölleşmek: Çölleşmek, qaqaşlaşmaq.

çöllük (I): (sf.) Çöllük, qaqaşlıq, çöllük yer.

kumluq ve çöllükler “kumluk ve çöllükler”.

çöllük (II): (is.) Çölde köçmen bolup yaşaydılar.

çölmek: (is.) Çömlek “çömlek”, sapal “çini”, xumra.

çölmekçi: (is.) Xumra “çamurdan yapılmış kap, kil kap” qatarlıqları yasap satquçı.

çölmekçilik: (is.) Xumriçilik.

Çuvaş: (öz. is.) Bir Türk boyunun adı.

Çuvaş tili: (öz.is.) Çuvaşça.

çüş (I): (is.) Çüş “düş, rüya”, xiyal “hayal”, oy.

çöküş:

1. is. Çökme işi veya biçimi, inhitat.
2. Yıkılma.
3. Çömelip yerde oturuş.

4. mec. Devletlerin veya uygarlıkların son bulması, mahvolması, inhitat.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 450

çöl: Kumluk, susuz ve ıssız geniş arazi, sahra, badiye.

çölleşmek: (nsz) Bir arazi, verimli toprağı akıp çöl durumuna gelmek.

çöllük, -ğü (I):

1. sf. Çölü çok olan.
2. Çorak.

bedevi (II):

1. is. Çölde çadırda yaşayan göçebe.
2. Böyle bir hayat sürdüren kimsi.

çömlek, -ği: Toprak tencere.

çömlekçi: Çanak, çömlek, testi yapan veya satan kimse.

çömlekçilik, -ği: Çanak, çömlek testi vb. yapma sanatı, seramikçilik.

Çuvaş: (öz. is.)

1. İdil ırmağı kıyısındaki Çuvaşistan Federe Cumhuriyeti'nde oturan, Türk soyundan bir halk veya bu halkın soyundan olan kimse.
2. sf. Çuvaşlara özgü olan.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 451

Çuvaşça:

1. Çuvaş Türkçesi.
2. sf. Bu Türkçeyle yazılmış olan.

düş (I):

1. is. Uyurken zihinde beliren olayların, *Axşam yaxşı bir düş kördüm.*

"Akşam güzel bir düş gördüm."

Çüşimizge kirip baqmıdan.

"Düşümüze bile girmemiş."

Men uni çüşümde kördüm

"Ben onu düşümde gördüm."

U, çüşümge kirdi. "O, rüyama girdi."

Yaxşı çüş körüñ. "İyi düş görün."

çüş körmek "düş görmek".

çüşte körmek "düşte görmek".

çüş (II): (zf.) Öğle.

çüşkiçe "öğleye kadar".

çüşlük "öğlen, öğle zamanına ait".

çüşlük dem eliş "öğle tatili".

çüşlük tamaq "öğle yemeği".

çüştin keyin "öğleden sonra".

çüş vaxti "öğle zamanı".

çüşek: (is.) Çüşek "döşek", yatak.

mamuq çüşek "kuş tüyünden döşek".

çüşmek:

1. Çüşmek "düşmek".

Ariða çüşti. "Araya girdi."

Bazar nerxi çüşti. "Mal fiyatı indi."

Qarañdu çüşti. "Karanlık oldu."

Monçiða çüşti. "Banyo yaptı."

Ornidin çüşti. "Yerinden indi."

Salqın çüşti. "Serin oldu."

Soðuq çüşti. "Soğuk oldu."

Suða çüşti. "Suya girdi."

Yolða çüşti. "Yola çıktı."

attin çüşmek "attan inmek".

baha çüşmekte "fiyat inmekte".

soðuq çüşkiçe "soğuk olana kadar".

soðuq çüşmey "soğuk olmadan".

2. Tökülmek "dökülmek".

düşüncelerin bütünü, rüya.

2. mec. Gerçek olmayan şey, imge, hayal.

3. mec. Gerçekleşmesi istenen şey, umut.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 589

çüş (II):-**döşek, -ği:**

1. is. Yatak.
2. Gemi gövdesinde, su basıncı, çarpma, karaya oturma vb. durumlarda darbeleri karşılayabilecek, yük ve makinelerin ağırlığına dayanabilecek dirençteki yapı gereci.
3. *hlk.* Dövlmek üzere harman yerine serilen ekin sapları.

düşmek:

1. (-e) Yer çekiminin etkisiyle boşlukta, yukarıdan aşağıya inmek.
 2. Durduğu, bulunduğu, tutunduğu yerden ayrılarak veya dayanağını, dengesini yitirerek yukarıdan aşağıya inmek.
 3. Yere devrilmek, yere serilmek.
 4. Hava taşıtları kaza sonucu hızla yere inerek çarpmak.
 5. Vücuda bol gelen giysi aşağıya kaymak.
 6. Yağmak.
 7. Vurmak, değmek, rastlamak.
 8. (*nsz*) Vakti gelmeden ölü doğmak.
 9. Atlanmak, aradan çıkmak, eksik kalmak.
 10. (-i) Eksilmek.
 11. Bir zorunluluk sebebiyle bulunduğu yerden ayrılmak, gitmek.
 12. Aşırı ilgi veya sevgi göstermek.
- DereXtin bir yopurmaq töküldi.*
"Ağaçtan bir yaprak düştü."
Këvezligimizge qurt çüşti.
"Pamuk tarlamıza kurt düştü."

KokatlarĐa şeldem çüşti.

"Bitkilere çiy düştü."

aq çüşken qara çaç "ağarmaya başlamış, beyaz saç".

3. Yağmaq, çüşmek.

Bala yügürüp këtivétip yıqilip çüşti.

"Çocuk koşarken düştü."

Qar çüşti. "Kar yağdı."

jiqilip çüşmek "yıklamak, düşmek, yıkılarak düşmek".

4. Peseymek "inmek, düşmek, azalmak, alçalmak, yavaşlamak".

pestke çüşmek "aşağı inmek".

5. Xarablaşmaq, kembeğelleşmek.

Xarablaşqan aile.

"Harap olmuş, düşmüş bir aile."

6. Acizlaşmaq.

BəşimĐa eğir kün çüşti.

"Başıma ağır iş geldi."

BəşiñĐa qandaq gem çüşti?

"Başına nasıl bir keder geldi?"

Unıñ bəşiĐa kün çüşüptü.

"Onun başına iş gelmiş."

7. Gırıptar bolmaq "yakalanmak, karşılaşmak", uçırmaq.

Kəlişmeslikke gırıptar bolmaq.

"Belaya düşmek."

Közge çüşti. "Göze çarptı."

8. Bek bərilmeq, bek heveslenmek.

işqa çüşmek "işe başlamak".

oyunĐa çüşmek "oyuna dalmak".

9. QolĐa kelmek.

Bu pul maña asan çüşmidi.

"Bu para bana kolay olmadı."

eger qolĐa pul çüşse "eğer ele para geçse".

10. Azaymaq, kəmeymek.

11. Vezipisidin ayrılmaq, xizmitidin çüşmek.

Ikki minister Xəzmitidin ayrıldı.

"İki bakan düştü."

13. Uğramak, kapılmak.

14. Yakışmak, uygun gelmek.

15. Yakışık almak.

16. Ödevi veya yetkisi içinde bulunmak.
 17. Bulunmak.
 18. Biriyle yaşama, çalışma, birlikte olma durumunda kalmak.
 19. Bir bölüşme sonunda payına ayrılmak.
 20. Kötü bir sebeple istenmeden bir yerde bulunmak
 21. (nsz) İşbaşından uzaklaşmak.
 22. (nsz) Hızı, gücü, değeri azalmak.
 23. Isı, basınç ve ateş, eksilmek, azalmak.
 24. Düşkünleşmek.
 25. Bir yere ansızın gelmek, damlamak, tesadüfen gelmek.
 26. Belirli zamana rastlamak.
 27. Fırsat çıkmak.
 28. Olmak, olumsuz bir duruma girmek.
 29. Savaşta savunulmaz duruma gelerek teslim olmak.
 30. Bazı deyimlerde “yürümek, birlikte gelmek” anlamlarında kullanılan bir fiil.
 31. Bayağlaşmak.
 32. Alışmak, müptela olmak.
- Not: Örnekler için Bkz.TTS s. 590–591

12. Bala taşlıvetmek, veqtidin ilgiri tuğulmaq.

Sekkiz aylıq tuđulđanlar otturisida hayat qalđanliri az.

“Sekiz aylık doğanlar arasında hayatta kalanları az.”

13. Qoşulmaq “katılmak”.

Pikriñizge qoşulumen.

“Fikrinize katılıyorum”.

14. Yaraşmaq, uyđun kelmek, layıq kelmek.

maña çüşken sêliq “bana ait vergi”.

15. Astılaşmaq.

Poyizniñ sür’iti astılaştı.

“Trenin hızı düştü.”

16. Çıqmaq.

Ettigende qoçiğa çıqtım.

“Sabah sokağa düştüm.”

17. Çêçilmaq.

18. Düşmen qoliğa ötmek.

Şeher düşmen qoliğa ötti.

“Şehir düşman eline geçti.”

bendke çüşmek “esir olmak”.

qolđa çüşmek “ele geçmek”.

kolđa çüşmes “ele geçmez”.

Aldığa çüşti. “Önüne geçti.”

Alđa çüş! “Öne geç!”

Almuti’din Bişkek’ke ayroplanđa çüşüp bərişka boludu.

“Alma Ata’dan Bişkek’e uçakla gidilebilir.”

ceñge çüşmek “savaşa girmek”.

Dêmi içige çüşti. “Sustu, sinesine çekti.”

Eske çüşti. “Akla geldi.”

Xatirge çüşti. “Akla geldi.”

izđa çüşmek “izlemek, takip etmek”.

Kişiniñ ağziğa çüşüştin saqlınıñ!

“Kişinin diline düşmekten kaçın!”

Közüm çüşti. “Gözüm düştü.”

kün çüşken yer “güneşli yer”.

Men emdi mantiğa çüşimen.

“Ben şimdi mantı yapacağım.”

Nuraxun’ni istep tapmaq maña asan çüşmidi. “Nurahan’u arayıp bulmak bana kolay olmadı.”

Oñay çüşmidi. “Kolay olmadı.”
 Palvanlar otturiğa çüşti.
 “Pehlivanlar ortaya çıktı.”
poyezđa çüşmek “trene binmek”.
saye çüşidiğan yer “gölge olabilecek yer”.
 Suretke çüşti. “Resime çekildi.”
 Terge çüşti. “Tere battı.”
 Tilimge çüşmey turuptu.
 “Aklıma gelmiyor.”
 U, mēniñ keynimge çüşüptü.
 “O, benim peşimdeymiş.”
 U, uni öltürüşniñ kestige çüşüptü.
 “O, onu öldürme peşindedir.”
 U, uni tutuş herikitige çüşti.
 “O, onu yakalama peşinde.”
 Yēnişniñizda biznikige çüşüñ.
 “Dönüşünüzde bize gelin.”
 Yadimđa çüşti. “Aklıma geldi.”
yamulđa çüşmek “hapse girmek”.

çüşük: (sf.)

1. Çüşük “düşük”, çüşken.
çüşük/çüşken çiş “düşük diş”.
2. Töven, “aşağı, yer”, erzan “ucuz”.
töven (erzan)baha “düşük fiyat”.
3. Buzuq, exleqsiz.
buzuq bir xotun “düşük bir kadın”.
4. Ölük tuđulđan bala.
5. Mücmel “belirsiz”, çüşiniksiz.
çüşüniksiz cümle “düşük cümle”.

çüşünçe: (is.)

1. Çüşünçe “düşünce”.
 - çüşençe bermek** “fikir vermek”.
 - matèrrialistik çüşençe** “materyalist düşünce”.
 2. Pikir, idiye.
 - Mavzéduñ idiyisi** “Mavzedung düşüncesi”.
 3. Endişe.
 4. Oy.
- Bu xeverni añlaş bilen mēni oy qaplidi.
 “Bu haberi duyunca beni bir düşünce aldı.”

omiğa çüşmek “ekin biçimine başlamak”.

düşük, -ğü:

1. *sf.* Aşağı doğru düşmüş, aşağı sarkmış.
 2. *Az.*
 3. Değeri azalmış.
 4. İktidardan düşmüş veya düşürülmüş.
 5. Dilbilgisi kurallarına uymayan.
 6. *is.* Yaşayabilecek duruma gelmeden yavru, ceninisakıt, sakıt, sıkıt.
 7. *mec.* Eski değer ve onurunu yitirmiş olan
- Not: Örnekler için Bkz.TTS s. 591*

düşünce:

1. *is.* Düşünme sonucu varılan, düşünmenin ürünü olan görüş, mütalaa, fikir, mülahaza, ide.
 2. Dış dünyanın insan zihnine yansıması.
 3. Niyet, tasarı.
 4. *mec.* Tasa, kaygı, sıkıntı.
 5. *fel.* İlke, yönetici, sav
- Not: Örnekler için Bkz.TTS s. 591*

çüşünçilik: (*sf.*) Añlıq, endişilik, qayðuluk.

Añlıq heriket qılðan xıyalða çökmeydu. “Düşünceli hareket eden hayal kırıklığına uğramaz.”

Sizni qayðuluq körimen.

“Sizi düşünceli görüyorum.”

çüşünçisiz: (*sf.*)

1. Añsız, çüşünçisiz “düşüncesiz”.
2. Ğemsiz, qayðusiz, endişisiz.

çüşünçisizlik: (*is.*)

1. Añsızlıq.
2. Ğemsizlik, qayðusizlik, endişizlik.

çüşündürmek: Oylandurmaq, çüşündürmek “düşündürmek”.

çüşenmek:

1. Oylımaq, çüşenmek “düşünmek”.
2. Köz aldiða keltürmek.
3. Xatırılımaq, eslimek.
4. Qaygurmaq.
5. Muhakime qılmaq.

Bu mesilini xeli uzun muhakime qıldım.

“Bu meseleyi hayli uzun düşündüm.”

çüşürmek:

1. Çüşürmek “düşürmek”, peseytmek, tövenletmek “indirmek”.

abroyini çüşürmek “itibarını alçaltmak; şahsiyetini zedelemek”.

bayraqni çüşürmek “bayrağı indirmek”.

bazar bahalirini çüşürmek “borsa fiyatlarını düşürmek”.

düşünceli:

1. *sf.* Düşünceli olan.
2. Düşünerek davranan, anlayışlı.
3. *mec.* Kaygılı, tasalı.

düşüncesiz:

1. *sf.* Düşüncesi olmayan.
2. Düşünmeden davranan, anlayışsız.
3. *mec.* Tasasız, kaygısız.

düşüncesizlik, -ği: Düşüncesizce davranma durumu.

düşündürmek:

1. *(-i)* Düşünmesine sebep olmak, düşünmesine yol açmak.
2. Akla getirmek, hatırlatmak, önceden kestirmek.
3. *mec.* Tasalandırmak, kaygılandırmak.

düşünmek:

1. *(-i)* Bir sonuca varmak amacıyla bilgileri incelemek, karşılaştırmak ve aradaki ilgilerden yararlanarak düşünce üretmek, zihinsel yetiler oluşturmak, muhakeme etmek.
2. Aklından geçirmek, göz önüne getirmek.
3. Zihniyle arayıp bulmak.
4. Bir şeye karşı ilgili ve titiz davranmak.
5. Akıl etmek, ne olabileceğini önceden kestirmek.
6. Tasarlamak.
7. *(nsz)* Tasalanmak, kaygılanmak.
8. Farz etmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 592

düşürmek:

1. *(-e)* Düşmesine yol açmak, düşmesine sebep olmak.
2. Değerini, fiyatını indirmek.
3. Azaltmak.

4. Vücuttan yavru, çocuk, taş, solucan vb. atmak.

5. Iskat etmek.

çüşürüp qoymaq “indirmek, düşürmek, katbetmek”.

eske çüşürmek “akla getirmek”.

ëtıp çüşürmek “itererek düşürmek”.

xizmittin çüşürmek “işten almak, işten atmak, görevden almak, görevsizlendirmek”

qolđa çüşürmek “ele geçirmek”.

qulluqqa çüşürmek “köle haline getirmek; köle yapmak”.

suretke çüşürmek “resme çekmek”.

urup çüşürmek “vurarak düşürmek, düşürmek, devirmek”.

texttin çüşürmek “tahtan indirmek”.

yadqa çüşürmek “akla getirmek”.

2. *mec.* Taşlımaq “düşürmek”.

Xotun bala taşlivetti (çüşürüvetti).

“Kadın çocuk düşürdü.”

bala çüşürmek “düşük yapmak”.

çüşürtmek:

1. Çüşürtmek “düşürtmek”.

Çëçimni çüşürttim. “Saçımı kestirdim”.

2. Taşlatmaq.

çüşürülmek: Çüşürülmek “düşürülmek, indirilmek”.

çüşüş: *(is.)*

1. Çüşüş “düşüş”, pesiyiş, tövenleş.

2. Purset.

U bir purset, hemişe boluvermeydu.

“O bir düşüştü, her zaman olmaz.”

çüşürüş: *(is.)* Çüşürüş “düşürüş, düşürme.”

6. Uğratmak.
 7. (-i,-den) Değerli bir şeyi ucuz veya kolay elde etmek.
 8. Zayıf bırakmak, gücünü azaltmak.
 Not: Örnekler için Bkz.TTS s. 593

düşürtmek: (-i,-e) Düşürmesini sağlamak.

düşürülmek: (nsz) Düşürme işine konu olmak veya düşürme işi yapılmak.

düşüş: Düşme işi veya biçimi.

düşürüş: Düşürme işi veya biçimi.

d, D:

1. Türk ëlipbesiniñ beşinçi herpi.
2. Üzük tavuşlarınıñ tötinçisi.
3. Maqale ve başqa eserlerde maddilar herp bilen körisitilgende tötinçi retni bildüridu.
4. Muzika notilirida “re”avazini bëridu.
5. Rumlıqlarınıñ reqimide 500 ni bildüridu.

-da/-de:

1. Bulunma eki.
tamda “damda”.
mende “bende”.
şeherde “şehirde”.
2. Cümliñiñ axirisida yani ikki cümliñiñ otturisida ulanma bolup këlidu.
Uni almidim de buni aldim.
“Onu almadım da bunu aldım.”
3. -de, ki, ne de olsa, ise, ama, fakat, ve, için bağlaçlarını karşılar. Uygur Türkçesin’ de bu edatın kalın şekli (-da) yoktur. Şekil cihetinden Türkiye Türkçesindeki dahi edatı -da, -de edatlarına benzese bile vurguladığı anlam farklıdır.
Ağzi eşildimu, sözlep toxtımaydu.
“Bir defa ağzını açtı mı söyler de söyler.”
Almılar rasa boptu de!
“Elmalar çok daha iyi tutmuş.”
Bala qorqqanlıqıdınmu öyge baralmidi.
“Çocuk korkuyor da artık eve gidemiyor.”
Bu iş zadila toğra emes.
“Bu iş hiç te doğru değil.”
Kelsunçu, qaçanla kelse kelsun.
“Gelsin de ne zaman gelirse gelsin.”
Körüp turup salam bermidi.
“Gördü de selam vermedi.”
Méhman kelmise kelmeydu, kelse biraqla këlidu.
“Misafir gelmez, gelse de birden gelir.”
Memnu, senmu, umu hemmimiz këtimiz.
“Ben de, sen de, o da hep gideceğiz.”

*Muşu mēñiş bilen ularđa yetişavalimiz,
hetta otüpmu kêtimiz, şundaq emesmu?
“Bu gidişle onlara yetişeceğiz de geçeceğiz,
öyle mi?”*

d, D:

1. Türk alfabesinin beşinci harfi. **De** adı verilen bu harf ses bilimi bakımından ötümlü, patlayıcı diş eti ünsüzünü gösterir.
2. *müz*. Nota işaretleri harfle tanımlandığında re notasını gösterir.
3. Romen rakamlarında 500 sayısını gösterir.

da/de:

1. *bağ*. Daha önce geçmiş bir cümle veya eş görevli öge ile sonraki arasında “-den başka” anlamıyla ilişki kuran bir söz.
2. Azarlama, yalvarma, küçümseme, yakınma, övme anlamlarında iki cümleyi bağlayan bir söz.
3. “Dahi” anlamında kullanılan bir söz.
4. Karşıt anlamlı cümleleri pekiştirerek bağlayan bir söz.
5. Şart bildiren fiillerden sonra “bile” anlamına gelerek şartın geçerli olmadığını anlatan bir söz.
6. Bazı birleşik cümleleri “ama, fakat” anlamıyla birbirine bağlayan bir söz.
7. Bazı edat, bağlaç ve zarflardan sonra gelerek anlamı güçlendiren bir söz.
8. Kendisinden önceki fiili zarf-fiil durumuna sokan bir söz.
9. -erek, -ip ekli zarf-fiillerden sonra kullanılırsa temel fiilin oluş biçimini, önermenin nasıl oluştuğunu anlatan bir söz.
10. Tekrarlanan iki isim, iki sıfat arasında kullanıldığında anlamı güçlendiren bir söz.
11. Bir isteğe karşı olan fiili bağlamaya yarayan bir söz.
12. Tekrarlanan fiiller arasında süreklilik bildiren bir söz.
13. Bir şeyin yerine geçebilen iki cümlelerin fiillerini birbirine bağlayan bir söz.
14. Tekrarlanan kelimelerin arasına girerek kuvvetli istek, direnme bildiren bir söz.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.457

da- / -de-

İsimden fiil türeten ek. *çağıl-da-mak, fısılda-mak, fingir-de-mek, gümdür-de-mek, vb.*
Özeñ kelmeysen de “Kendin gelmedin ki.”
Öygiçe bëripla këley.
“Eve kadar gideyim de geleyim.”
Pah taza çiraylıq iken de!
“Vay, çok da güzeldi!”
U keldi de işni başlidi.
“O, geldi ve hemen işe başladı.”
Uni menmu kördüm. “Onu ben de gördüm.”
Vaqtim bolmide de “Vaktim olmadı ki.”
Yügürsimu yetişelmeptu.
“Koşmuşsa da yetişememiştir.”
Zeynep akisini kördi de xoşal boldi.
“Zeynep ağabeyini gördü ve sevindi.”

dada: (is.)

1. Ata, dada “baba”.
2. Bova, moysipit.
3. Qezilđan toplarnıñ miqdarini ölçeş üçün u yer-bu yerde qaldurulđan peñzek.
ögey dada “üvey baba”.
çoñ dada “dede”.

dal (I): (is.)

1. Putaq “dal”, şax.

Şaxtin şaxqa qonmaq

“Daldan dala konmaq”.

-da / -de, -ta / -te

Bulunma durumu eki. *ev-de, gök-te, oda-da, sokak-ta vb. Bəzi örnəklərdə bu ek kalıplaşmışdır. gözde, ondalık, sözde.*

baba:

1. is. Çocuğun dünyaya gelmesində etken olan erkek.

2. Çocuğu olmuş erkek, peder.

3. Kazılarda çıxarılan toprağın miqdarını hesaplayabilmək üçün yer yer bırakılan toprak dikme.

4. Çatı mertəği.

5. Bir ülkeyə və ya bir topluluğa yararlı olmuş kimse.

6. *mec.* Anlayışlı, iyi huylu erkek.

7. *mec.* Silah kaçaqçılığı, kara para aklama və uyğurturucu maddə ticarəti vb. kirli və gizli işlər yapan çetenin başı.

8. *mec.* Koruyucu, babalık duyğuları ilə dolu kimse.

9. *mec.* Ata.

10. *sf. argo.* Çox kalitəli, üstün nitəlikli.

11. *esk.* Tarikatların bazısında tekke büyüğü

12. *esk.* Bu gəbi kimsələrə verilən unvan.

13. *den.* Gəmi və ya iskelede halatın takıldığı yuvarlak başlı iri demir, ağaç və ya beton dikme.

14. *mim.* Bir merdivəndə, tırazanın sahanlıqla birləştiği yerdə bulunan dikey öge.

Not: Örnəklər üçün Bkz. TTS s.171

dal (I):

1. is. Ağacın gövdesindən ayrılan kollardan hər biri.

2. Kol, bölüm, branş.

3. *biy.* Canlıların bölümlənməsində, sınıfla-

2. Tarmaq, bölüm, parçe, qısım, xil, tür.

İlimniñ her qaysı tarmaqlırı otturısında

yəqin munasivət bar.

“İlimin türlü dalları arasında sıkı ilişkiler vardır.”

dal (II): (is.)

1. Yəlik, yopqa.

2. is. Dümbe, sirt “sırt”.

dal (III): (sf.) Yalınca “yalın, çıplak”.**dal (IV):** -

davar: (is.) Qoy, öçke qatarlıqlarını umumî eti.

Ətizdə-qoy öçkilərnı qoyuvətti.

“Tarlaya davar yatırdılar.”

deli: (sf.)

1. Sarañ, mecnun.

delilik qılmaq “muhabbet tellallığı yapmak

2. Aşıq, bir nersigə artuq bərilgen.

Sarañ dostuñ bolduçe eqillıq düşməniñ bolsun.

“Deli dostun oluncaya kadar akıllı düşmənin olsun.”

dep: (zf.) Dep “diye”.

Bu yergə səni dep kəldim.

“Buraya səni diye gəldim.”

He dep. “Aralıksız, durmadan”.

Xuşidin kətəy dep qaldı. “Bayıla yazdı.”

Qaraqaşni dep yürüp qarəda qaldı aşlıdım.

“Karakaşlıyı diye koşarak, sonunda tahılımlı kar bastı.(Zamanımı sevgilimin peşinde koşarak yitirip, sonunda tahılımlı kar bastı.)

Qeşqer sen qeyerde dep kêtiverdi.

“Kaşkar sen neredə diye yürüməyə davam etti.”

rın bir araya gəlməsiylə oluşı birlik, şubə.

dal (II):

1. is. hlk. Arka, sırt.
2. Kol.
3. Omuz
4. Boyun, ense.

dal (III): sf. Çıplak, yalın.

dal (IV): sf. hlk. Zaman belirten kelimelerin başına getirildiğinde kelimenin anlamını güçlendirir. *dalgündüz, dalögle.*

davar:

1. is. Koyun ve keçiye verilən ortaq ad.
2. Koyun vəya keçi sürüsü.

deli:

1. sf. Aqlını yitirmiş olan,akli dengesi bozulmuş olan, mecnun.
2. Çoşkun, azgın.
3. mec. Davranışları aşırı və taşkın olan (kimse), çılgın.
4. mec. Bir şeye, bir kimseye aşırı derecede düşkün.

Not: Örnekler için Bkz.TTS s.489–490

diye:

1. zf. Herhangi bir yargıya vararak.
2. Niteleyerek.
3. Sanarak, diyerek.

Körey dep keldim. “Göreyim diye geldim.”

Nime dep keldiñ? “Ne diye geldin?”

Səni dep “seni diye”.

U bizni dep şeyit boldi.

“O, bizi diye şehit oldu.”

Yoq dep cevap berdi.

“Yok diye cevap verdi.”

də(mek):

1. Dəmək, söz qılmaq.

Dəđili bolmaydu. “Denilmez.”

Dəmidummu? “Demedim mi?”

Dəvidiñđu! “Demiştin ya!”

He nime deyla? “Evet, ne diyorsunuz?”

Heş-peş dəğiçe “Hemen, çarçabuk.”

Kəçe-kündüz dəmey işlimek.

“Gece-gündüz demeden çalışmak.”

Şuni dəmemla. “Şunu desenize.”

UXmidiñizđu deymen.

“Duymadınız herhalde.”

Yoq dəse boludu .

“Yok dese olur, yok denilebilir.”

2. İsim bermek, at qoymaq.

kışilerniñ dəyişiçe “kişilerin söylediğine göre”.

3. Çüşəndürmək “anlatmaq”.

Şundaq boldi deyli. “Şöyle oldu diyelim.”

4. Höküm qılmaq.

Geyritiñ bolsa, dəgenni qılđılı boludu.

“Gücün olsa denileni yapılabilir.”

5. Dəmək “o halde, şu halde, öyle ise”.

Dəmək, bəriş kerek.

“Demek, eve gitmek gerek.”

Dəmək, siz kelmigüdeksiz.

“Demek, siz gelmiyeceksiniz.”

dədi-dədi: (is.)

1. Ğeyvet, arqıdin yamanlımaq.

2. Haqaret, böhtan.

Bunlar hemmisi dēdi-dēdi gepler.

“Bunlar hepsi dedikodu sözler.”

dēgen: Dēgen “denilmek, deyilmek”,
sözlenmek, atanmaq (atılıdıðan).

Arzumða yettim. “Dileğime ulaştım.”

de(mek):

1. Söylemek, söz söylemek.
2. (-e) Ad vermek.
3. Bir dilde karşılığı olmak.
4. Herhangi bir ses çıkarmak.
5. (-e) Herhangi bir kanıya, yargıya varmak.
6. Düşünmek.
7. Oranlamak.
8. Ummak.
9. Erişmek.
10. Bir işe kalkışmak, yeltenmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.492–493

dedikodu: Başkalarını çekiştirmek ve kınamak üzere yapılan konuşma, kılükal.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.481

denilmek:

1. (-i,-e) Ad verilmek.

2. Söylenmek, sözü edilmek.

Dēgendikidek ter tökti.

“Denildiği gibi ter döktü.”

Dēginimge yettim. “Dediğime ulaştım.”

Mēniñ dēgenlirim yadiñdin çıqmısun.

“Benim dediklerim aklından çıkmasın.”

Nēme dēginiñ u? “O, ne dediğin?”

Perzent dēgen bilen ata-ana üçün bext.

“Çocuk bununla beraber ata-ana için baht”

Su ekēley dēgen bolup kētip qaldi.

“Su getireyim demiş gibi gidiverdi.”

az dēgende “en azından”.

dēgen bilen “mamañih, bununla beraber.”

EXmet dēgen kişi “Ahmet denilen kişi”.

eñ köp dēgende “en çok denildiğinde”.

Qeşqer dēgen şehir “Kaşkar denilen şehir”.

dēñiz: (is.) Dēñiz “deniz”.

dēñiz boyidiqi “deniz kıyısındaki; sahildeki”.

dēñiz boyliri “deniz kıyıları, sahiller”.

dēñiz eskiri “deniz askeri”.

dēñiz asti: (sf.)

1. Dēñiz asti, dēñiz astida bolıdıðan nesriler

2. Sunıñ asti ve üstide mañalaydıðan, meX-sus yasalðan uruş paraXoti.

dēñizçi: (is.) Dēñizçi “denizci”.

dənizçilik: (is.) Dənizçilik “denizcilik”.

dəniz qızı: (is. mit.) Dəniz qızı “deniz kızı”.

deniz:

1. is. Yer kabuğunun çukur bölümlərini kaplayan, birbirleriye bağlantılı, tuzlu su kütləsi.
 2. Bu su kütləsinin belirli bir parçası.
 3. Aydaki düzlükler
 4. *mec.* Geniş alan.
 5. *mec.* Sınırsız genişlik, çokluk, yoğunluk.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.498–501*

denizaltı:

1. *sf.* Deniz altında bulunan.
2. Deniz altında yapılan.
3. Dalgalara karşı açık.
4. *is.ask.* Deniz yüzeyinin altında ve üstünde yol alabilen savaş veya araştırma gemisi, tahtelbahir.

denizci:

1. *is.* Denizle ilgili işlerde çalışan kimse.
2. Deniz sporlarıyla uğraşan kimse.

3. *ask.* Deniz askeri.

denizcilik, -ği:

1. *is.* Denizlere sefer yapma işi.
2. Denizle, gemi işletmesiyle ilgili meslek.
3. Deniz sporculuğu.

deniz kızı:

1. *is. zool.* Solunumunu hem akciğer hem d (Beldin yuqırı qısmı qız, töven qısmı bəliq şəklidiki epsanivi mexluq).

dəyiş/dəyiş(mek): (is.)

1. Dəyiş “dəyiş”, söz uslubi.
Siləni çağırışqa kişi evəteyli dəyişivatattuq
“Sizləri çağırmağa kişi göndərelim diye konuşuyorduk.”
2. Çöçək “hikâye”.
3. Bəyt.
4. İpade.

dop: (is.)

1. Dop “top”, zembirek.
dop oynımaq “top oynamak”.
2. Yumılaq (nersiler).
- bir top yaxşı rext** “bir top kumaş”.
3. Şar (asmanđa qoyup bərilidiđan).
4. Miqdar.
Bir top qoy. “Bir top koyun”.
5. Hemme.
Hemmi birlə keldi. “Topu birdən geldi.”
6. Top (isport).

de solungaçlarıyla yapan, arka üyeleri olmayan, otçul amfibyumlar sınıfından bir hayvan.

2. *is. mit.* Denize yakın kayalıklar üzerinde şarkı söyleyen, başı ve göğsü kadın biçiminde, belden aşağısı balık kuyruklu olduğu varsayılan doğaüstü yaratık.

deyiş:

1. *is.* Deme, söyleme işi.
2. Söyleme biçimi, anlatım biçimi, üslup.
3. Bir kimsenin bir konuyla ilgili anlattıkları, ifade.
4. *ed.* Halk şiiri, halk türküsü

top:

1. *is.* Birçok spor oyununda kullanılan, türlü büyüklükte, genellikle kauçuktan yapılmış yuvarlak nesne.
2. Bazı aletlerde bulunan toparlağımsı parça
3. Kumaş, kâğıt gibi şeylerin belli miktardaki bağı, ferde.
4. Kumaş, kâğıt vb. şeylerin düzenli bir yığın durumuna getirilmiş bağı.
5. *sf.* Yuvarlak biçimde olan, toparlak.
6. *zf.* Tamamen, bütünüyle.
7. *argo* Homoseksüel erkek.
8. *ask.* Güllü veya şarapnel atan büyük, ateşli, silah.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1990

e, E:

Türk elipbesinin altıncı herfi ve sozuq tavuşlarının altıncısı.

e: Evet.

E, közliri şunçe nurluq.

“Evet, gözleri o kadar nurlu.”

egitmek (I): (*eğitmek*’ten) Egitmek

“eğitmek”, terbiyilimek, baqmaq .

balilarni terbiyilimek “çocukları eğitmek”.

hayvanlarni bəqip semiritmek “hayvanları eğitmek”.

egitmek (II): (*eğmek*’ten)

1. Egitmek “eğmek”.

şaxni egitmek “dalı eğitmek”.

tömür çiviqni egmek “demir çubuğu eğmek”.

2. Qıñđaytmaq.

İstakanni qıñđaytma, içidiki su tökülidu.
“Bardağı eǵmeyin, içindeki su dökülür.”

egri: (sf.)

1. Egri.

egri yol “eǵri yol”.

2. Qıñđır.

qıñǵır qarap yürmek “eǵri bakmaq”.

qıñđır tam “eǵri duvar”.

e, E:

1. Türk alfabesinin altıncı harfi, ses bilimi bakımından ince ünlülerin düz ve geniş olanını gösterir.

2. *müz*. Nota işaretlerini harflerle gösterme yönteminde *mi* sesini bildirir.

e: ünl.

1. (e:) Başına getirildiği cümledeki kavrama göre çeşitli tonlar alarak bir takım duygular anlatan bir söz.

2. (e:) Soru vurgusuyla şaşma ve merak anlatan bir söz.

3. (e:) Ardından gelecek söz veya davranışları öğrenmek amacıyla soru kavramı taşıyan, bir beklentiyi içeren bir seslenme sözü.

4. “Öyle ise, öyle olunca, mademki öyle” anlamlarında bir söz.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.597

eǵitmek (I):

1. (-i) Birinin akla uygun, fiziksel ve moral gelişmesi üzerine etki yaparak çeşitli davranış yatkınlıkları, bilgi ve görgü aşılayarak önceden tespit edilmiş amaçlara göre onun belirli bir yönde gelişmesini sağlamak, terbiye etmek.

2. Hayvanı istenilen davranışları yapabilecek biçimde yetiştirmek.

eǵmek (II):

1. (-i) Düz olan bir şeyi eǵık duruma getirmek.

2. Sert bir cismi bükmek.

eǵri:

1. sf. Doğru veya düz olmayan, bir noktada yön değiştiren, çarpık, münhani **doǵru** karşıtı.

2. Yay gibi kavislenmiş, eǵmeçli, mukavves

3. Yatay veya düşey olmayan, bütünüyle bir yana eğilmiş bulunan, eǵık, mail.

3. Yalđançı.

yalđançı adem “yalancı, eǵri adam”.

4. Exlaqqa xılap.

el (I): (is.)

1. Qol “el”, ilik.

Bu iş mēniñ ilkimde emes.

“Bu iş benim elimde deǵıl.”

2. Sap, tutquç.

3. Tutam, oçum.

4. Növet.

Emdi növet sizde. “Şimdi el sizde.”

5. İqtidar.

el (II): (is.) Yat “el”.

Anam ellerniñ nēnini yēqivatidu.

“Annem başkalarının ekmeǵini pişiriyor.”

çet ellik “yabancı”.

el (III): (is.)

1. El, yurt, memliket.

el bolmaq “vatandaş olmak”.

el edibiyati “vatan edebiyatı”.

el kezmek “seyahat etmek”.

2. Xelq, xelqi alem.

elçi: (is.)

1. Elçi (dēplomatik xadim), sepir.

2. Vasite, elçi.
3. Peyğəmbər.

elçilik: (is.) Elçilik, səfəret.
elçixana binası “elçilik binası”.

4. *zf.* Yanlış bir biçimdə.
 5. *is.* Bir olayın şiddətindəki azalış veya çoxalışları göstərən çizgi.
 6. *is. mat.* Doğru veya düz olmayan çizgi, yüzey.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 607*

- el (I):**
1. *is. anat.* Kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya və iş yapmaya yarayan bölümü.
 2. Sahiplik, mülkiyyət.
 3. Kez, defa.
 4. İskambil oyunlarında kağıt atma sırası.
 5. Yönetim, baskı, etki.
 6. Bəzi nəsne və araçların tutmaya yarayan bölümü.
 7. *mec.* Aracı, vasitə.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 615–622*

el (II): Yabancı, yaxınların dışında kalan kimse.

- el (III):**
1. *is.* Ülke, yurt, il.
 2. Halk, əhali.
 3. *hlk.* Oba, aşirət.

elçi:

1. *is.* Bir dövləti başqa bir dövlət katında təmsil edən kimse, səfir.
2. Bir uzlaşma sağlamaq və ya iş bitirmək üçün birinin yanına göndərilən kimse.
3. *din b.* Yalvaç, peyğəmbər, rəsul, nebi.

- elçilik, -ği:**
1. *is.* Elçi olma durumu.
 2. Elçinin görevi və ya makamı, səfirlik, səfəret.
 3. Elçinin görevini yaptığı yapı, səfəret, səfərethane.

- elemək:**
1. *Tasqımaq*, elgektin ötküzmək.
 2. *İlđimaq*, tallımaq, parlımaq.
 3. *Sınaqtın* (imtihadın) ötküzmək.
 4. Bulap ketmək.

elgek: (is.) Elgek “elek”.

- elgekçi:** (is.)
1. Elgek yasəduçi və satquçi.
 2. Bəxil.
 3. Nomussız, yüzəiz, hayasız.

elgekçilik: -

elgeklik: (is.) Elgeklik “eleklik”, qıldın yasaləan süzgüç.

- ellik (I):** (sf.)
1. Ellik “elli”, qolluq.
Maymun töt qolluq bir hayvan.
“Maymun dört elli bir hayvandır.”
 2. Saphıq, tutquçluq, sapaqlıq.

ellik (II): (sf.) Ellik “elli”
yüzellik “yüzelli”.

emdi: (zf.)

1. Emdi “şimdi”.

Emdi boldi. “Şimdi oldu.”

Emdi keldi. “Şimdi geldi.”

2. Hazır “hazır, şimdi”.

Hazır xet yazımız.

elemek:

1. (-i) Elek yardımıyla ayıklamak veya ince sini kabasından ayırmak, elekten geçirmek.

2. Sınav veya yarışma yoluyla en iyileri seçmek.

3. İpliği elemekten geçirip yumak yapmak.

4. *mec.* Gözden geçirmek, ayıklamak, iyisini kötüsünde ayırmak.

5. *sp.* Bir yarışmacıyı yarışma dışı bırakmak

elek, -ği: Taneli veya un gibi toz durumunda olan şeyleri yabancı maddelerden ayıklamak veya incisini kabasından ayırmak için kullanılan, tahta bir kasnak ve tek tarafa getirilmiş, gözenekli tel, kıl, bez vb.nden oluşan araç.

elekçi:

1. *is.* Elek yapan veya satan kimse.

2. *hlk.* Çingene.

elekçilik, -ği: Elek yapıp satma işi.

eleklilik, -ği: Keçi kılından veya at yelesinden yapılmış iplikle dokunan ve sanayide bazı sıvı-ları süzmekte kullanılan özel dokuma türü.

elli (I): Eli olan.

elli (II):

1. *is.* Kırk dokuzdan sonra gelen sayının adı.

2. Bu sayıyı gösteren 50, L rakamlarının adı.

3. *sf.* Beş kere on, kırk dokuzdan bir artı.

imdi: (i'ndi)

1. *zf. esk.* Buna göre, şu halde, artık.

2. Şimdi

“Şimdi mektup yazacağız”

emdiki: Hazırki, şimdiki.

emdiki vezipe “şimdiki vazife.”

emdilik “şimdilik”.

emdürmek/emgüzmek: Emdürmek “emzirmek”.

emdürtmek: Emdürtmek “emzirtmek”.

emgek: (is.)

1. Emgek “emek”, mehnnet, ecir.

Bu işta sizniñ nurđun ecriñiz bar.

“Bu işte sizin çok hakkınız var.”

2. Uzun muddetlik ve capalıq xizmet.

3. İş heqqi.

İş heqqimni bəriñ. “İş hakkımı verin.”

emgekçi: (is) Emgekçi “emekçi”, işçi.

Pütün dünya işçiliri birleşeyli!

“Bütün dünya işçileri birleşelim!”

emmek:

1. Emmek.

2. Şorımaq, sümürmek.

3. Başqımın küçidin paydılanmaq.

en (I): (is.) En “genişlik”, keñlik.
èni beş mètr “eni beş metre”.
èni keñ “eni geniş”.
rextniñ èni “kumaşın eni”.
yolnıñ keñliki “yolun eni”.

en (II): (is.) En (hayvanın kulağını keserek yapılan damga, belge), tamđa.

imdiki:-

emzirmek: (-i) Kadın veya dişi hayvan, memesindeki sütü yavruya vermek.

emzirtmek: (-i,-e) Emzirtme işini yaptırmak.

emek, -ği:

1. is. Bir işin yapılması için harcanan beden ve kafa gücü.
 2. Uzun ve yorucu, özenli çalışma.
 3. sos. İnsanın bilinçli olarak belli bir amaç ulaşmak için giriştiği hem doğal ve toplumsal çerçevesini hem de kendisini değiştiren çalışma süreci, say.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 631*

emekçi:

1. is. Geçimin yaptığı işlerle sağlayan kimse.
2. Geçimini, emeğini sermayeciye satarak sağlayan kimse, proleter.

emmek, -er:

1. (-i) Dudak, dil ve soluk yardımıyla bir şeyi içine çekmek, somurmak.
2. Tükürük yardımıyla eriterek içine çekmek.

3. fiz. Soğurmak.

4. argo Uzun süre yararlanmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 633

en (I): Bir yüzeyde boy sayılan iki kenar arasındaki uzaklık, genişlik, boy, uzunluk karşılığı.

en (II): is. hlk. Hayvanlara veya eşyaya vurulan damga, işaret.

Atnıñ qulağida en bar.

“Atın kulağında damğa var.”

en salmaq “en vurmak (yapmak)”.

eñ (III): (zf.) Eñ “en”, nahayiti.

eñ aldın “ilk önce”.

eñ bolmiğanda “hiç olmazsa”.

eñ çoñ “en büyük”.

eñ evvel “en evvel”.

eñ mühim mesile “en önemli mesele”.

eñ yaxşı “en iyi”.

eñlik: (sf.) Eñlik “enli”.

eñlik çit “enli kumaş”.

èni keñ rext “enli bir kumaş”.

eñi çömek (mec.) “rengi silinmek; rengi solmak”.

eñsiz: (sf.) Eñsiz “ensiz”, èni tar “eni dar”.

er (I): (is.)

1. Er “erkek”, balağetke yetken.
2. Esker “asker”.
2. Qudretlik, bir iş ehli.
3. Qehriman, merd.

er (II): (zf.) Er “erken”, etigen, baldur.

Her küni etigende baldur turimen.

“Sabahları erken kalkarım.”

er-xotun: (is.) Er-xotun “karı-koca”.
Er-xotun bolup barduq.
“Karı-koca olarak vardık.”

erk: (is.)

1. Erk.
2. Eğiz yerge yasalđan qel’e.
3. Gèneral dericilik ofitsèr.
4. Hürriyet, azatlıq, özgürlük.
Öz erkige qoydum. “Özgür bıraktım”.
erk bermek “hürriyetini vermek”.
erki özide “serbest, hürdür, özgürdür”.

en (III): zf. Başına geldiği sıfatların üstün derecede olduğunu gösteren kelime.

enli: Eni büyük olan, geniş.

ensiz: Eni küçük olan, dar.

er (I):

1. is. Erkek
 2. İşini iyi bilen, yetenekli kimse.
 3. sf. Kahraman.
 4. ask. Rütbesiz asker, nefer.
 5. hlk. Koca
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.641–642*

er (II):

1. zf. hlk. Vaktinden önce, alışılan zaman-dan önce, er, **geç** kerşıtı.
2. Sabahın ilk saatleri.

karı koca: Birbirleriyle evlenmiş kadın ve erkek.

erk:

1. is. Bir işi yapabilme gücü, kudret, iktidar.
2. mec. Sözü geçerlilik, istediğini yaptura-bilme gücü, nüfuz.
3. sos. Bir bireyin bir toplumun, başka birey, küme veya toplumları egemenliği, baskısı ve denetimi altına alma, hürriyet-lerine karışma ve onları belli biçimlerde **erkiñ özeñde** “özgürsün”.
5. Nupuz.

erkek: (is.)

1. Erkek.
erkek gül “erkek çiçek”.
erkek qoy “erkek koyun”.
erkek möşük “erkek kedi”.
- 2. Er.
Bu ayalnıñ eri bir esker.
“Bu kadının erkeği bir askerdir.”
erlerçe “erkekçe”.
- 3. sf. Qattıq, eğilmeydiğan.
- 4. Merd, cesur.

erkeklik: (is.)

1. Erkeklik.
Erkeklik qèlivitin. “Bir yiğitlik edin.”
2. Merdlik, erlerçe.
Erkekliğıñni maña şu yerde körset.
“Erkekliğini bana şu yerde göster.”

erkeksiz: (sf.) Erkeksiz.

- Öyniñ erkeksiz boluşı yaman.*
“Evin erkeksiz olması kötü.”
erkeksiz öy “erkeksiz ev”.

erkeksizlik: (is.) Erkeksizlik.

erkin: (sf.) Erkin “serbest”, azad, hür.

erkinçi: (sf.) Erkinçi “liberal”.

erkinçilik: (is.) Liberalizm, erkinçilik.

erkinçilikte yaşmaq “özgür olarak yaşamak”.

söz erkinçiliği “söz hürriyeti”.

davranmaya zorlama yetkisi veya yeteneği, iktidar.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.645

erkek, -ği:

1. is. İnsan, hayvan ve bitkilerin dişi döl-leyecek cinsten olanı.

2. biy. Sperma oluşturan organizma.

3. Yetişkin adam, bay, **kadın** karşıtı.

4. Koca.

5. sf. mec. Sözüne güvenilir, mert.

6. sf. Girintili ve çıkıntılı olmak üzere bir çift oluşturan nesnelerden çıkıntılı olanı.

7. sf. Sert, kolay bükülmez.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.645–646

erkeklik, -ği:

1. is. Erkek olma durumu.

2. Erkekçe davranış, yiğitlik, mertlik.

3. Bir erkeğin fizyolojik görevini yerine getirme gücü.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.646

erkeksiz:

1. sf. Erkeği bulunmayan.

2. zf. Erkek olmaksızın.

erkeksizlik, -ği: Erkeksiz olma durumu.

erkin: Hiçbir şarta bağlı olmayan, istediği gibi davranabilen, serbest.

erkinçi: Liberal

erkinçilik, -ği:

1. is. ekon. Bireyin özgürlüğünü ve ekonomik güçler arasında hür yarışmayı savunan, bireyler, sınıflar ve uluslararası ekonomik ilişkilere devletin karışmamasını isteyen öğretisi, liberalizm, **devletçilik, toplumculuk** karşıtı.

2. fel. Herkese vicdan, inanç, düşünce özgürlüğü tanınmasının gerekli olduğunu savunan, hür düşünüşle bağlı dünya görüşü, liberalizm.

erkinlik: (is.) Liberallik, hürriyet.

erkinlikte çıqmaq “özgürlüğe kavuşmak”.

erklük: (sf.)

1. Erki bol olan “özgür olan”.

erklük xelk “özgür halk”.

2. Nupuzluq.

erksiz: (sf.) Kücsüz, zeip.

erksizlik: (is.) AnarXist.

erlik: (is.)

1. Erlik, baturluq, yigitlik.

köp erlik “çok erkekli, çok erkeklik”.

2. Evli kadın.

erlik xotun “evli kadın”.

Ermen: (öz. is.) Ermeni.

Ermen qızı “Ermeni kızı”.

Ermeniler “Ermeniler”.

Ermen tili: (öz. is.) Ermeni tili “Ermen dili”.

erte: (is.) İlk, erken, sabah seheri.

erte köklem “ilkbahar”.

erte köklemde “ilkbaharda”.

ertiki/etiki: (sf.) Arqıdin qêlidiðan zaman.

etiki kün “ertesi gün”.

es (I): (is.) Hafıza, eqil, paraset.

Êsiða keldi. “Aklına geldi”.

Êsiða kelmey ölüp ketti.

“Kendine gelmeden ölüverdi.”

Êsi kirip qaldi. “Olgunlaştı, büyüdü.”

Êsimde. “Aklımda.”

Êsimde bar. “Aklımda var.”

Êsimde yoq. “Aklımda yok.”

Êsimdin çıqıp ketti.

erkinlik, -ği: Erkin olma durumu, serbestlik, serbest.

erkli: Erki olan, nüfuzlu, muktedir, kadir.

erksiz: Erki olmayan.

erksizlik, -ği: is. sos. Başsızlık.

erlik, -ği :

1. is. Erkeklik, yiğitlik.

2. ask. Er olma durumu.

Ermeni

1. öz. is. Ermenistan’da yaşayan halk veya bu halktan olan kimse.

2. sf. Bu soyla ilgili, bu soya özgü olan.

Ermenice: (ermenice)

1. öz. is. Hint-Avrupa dil ailesinden, Ermeniler’ in kullandığı dil, Ermeni dili.

2. sf. Bu dille yazılmış olan.

erte: Bir günün veya olayın arkasından

gelen zaman.

ertesi: Bir günün, bir haftanın, bir ayın, bir yılın ardından gelen (gün, hafta, ay, mevsim, yıl).

us (I): Akıl.

Êsiñ barmu? “Hafızan yerinde mi?”

Êsiñdimu? “Aklında mı?”

Êsiñni jiðival! “Akılını topla!”

U, es-Xuşidin ketti. “O, şaşırıldı.”

Unıñ esi yoq. “Onun hafızası zayıf.”

Êsimdin çıqımiðan bolsa “aklımdan çıkmamış olsa”.

eske almaq “hatırlamak”.

eske çüşmek “hatırlamak”.

eske êliş “hatırlamak”.

eske êliş kêçisi “anma gecesi”.

este qalmaq “hafızada tutmak”.

eske salmaq “akla salmak”.

este tutmaq “akılda tutmak”.

estin çıqarmaq “unutmak”.

estin çıqmaq “unutulmak”.

es (II): (sf.) Koku, ıtır.

yaman es “kötü koku”.

esin: (is.)

1. Esin, tañ şamili.

2. İlham, tuydu, hëssiyat.

eski: (sf.)

1. Eski.

Biz eski cayimizda otturimiz/turumuz.
“Biz eski yerimizde oturuyoruz.”
eski adem “kötü huylu”.
eski kitaplarda “eski kitaplarda”.
eski öy “eski ev”.
eski-eski zamanlarda “çok eski zamanlarda”.
 2. Qedimî.
qedimî bina “eski bina”.
 3. Kona.
kona moda “eski moda”.
 4. Sabıq.
sabıq müdür “eski müdür”.
 5. Eskirep ketken.
Eskirep ketken pelto “Eskimiş palto.”

es:-

esin:

1. *is.* Etkilenme, çağrışım veya içe doğmayla akla gelen yaratıcı, duygu, düşünce, ilham.
2. *hlk.* Sabah yeli.

eski :

1. *sf.* Çoktan beri var olan, üzerinden çok

zaman geçmiş bulunan, **yeni** karşıtı.

2. Önceki, sabık.
3. Geçerli olmayan.
4. Herhangi bir meslekte uzun süreden beri çalışmış olan.
5. Geçmiş çağlardaki.
6. Mesleğinde uzmanlaşmış, deneyimi olan.
7. *is.* Çok kullanmaktan yıpranmış, harap olmuş şey.
8. *is. alay* Herhangi bir görevden düştüğü veya durumu yitirdiği için bir kimsenin eski saygınlığının kalmadığı durumlarda kullanılan bir söz.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.650–651

eskiçi: (is.)

1. Eski-tüski nersilerni èlip satquçi.
2. Yamaqçi (ötük yamiðuçi).

eskiçilik: (is.) Eskiçilik “eskicilik”.

eskilik: (is.) Eskilik, gerilik, qadim.
Eskilikke qarşı küreş “Geriliğe qarşı savaş”

eskimek:

1. Eskimek “yıpranmak” .
2. Konirimak “yıllanmak”.
Şarap qoniriðançe yaxşı bolup kêtidu.
“Şarap eskidikçe iyileşir.”
3. Qërimaq “yaşlanmak”.
4. Yaşanmaq.
5. Yirtilmaq, titilmek “parçalanmak”.

eskitmek:

1. Qonıratmaq.
2. Qëritmaq.

eslik: (sf.)

1. Eqillıq.
2. Yaman xuy yoq (at).

esnek: (sf.)

1. Elastiklik.
2. Köp menilik (söz).
3. İgiluçan.
4. Yügen.

esnetmek: Esnetmek.**esnemek/esniş:**

1. Esnemek “esnemek”, esneş.
2. Kēniyip-taraymaq.
3. Köpmek.

eskici:

1. *is.* Her türlü eski eşya alım satımıyla uğraşan kimse.
2. Eskimiş ayakkabıları onaran kimse.

eskicilik, -ği: Eskicinin işi.**eskilik, -ği:** Eski olma durumu, antikite.**eskimek:**

1. (*nsz*) Eski duruma gelmek.
2. Yıpranmak
3. Yaşlanmak.

eskitmek:

1. (*-i*) Çok kullanarak eskimiş duruma getirmek, yıpratmak.
2. Yaşlandırmak.
3. *mec.* Etkisini sürdürememek, yıpratmak.

uslu:

1. *sf.* Toplumu, çevresini rahatsız etmeyen, edep, müeddep, **yaramaz** karşıtı.

2. *zf.* Uysal bir biçimde.

3. *esk.* Akıllı, zeki.

esnek, -ği:

1. *sf.* Bir dış gücün etkisi altında uzama, kısalma, eğrilme vb. biçim değişikliklerine uğradıktan sonra, etkinin kalkmasıyla eski biçimini alabilme özelliğinde olan, elastiki.
2. *mec.* Değişik yorumlara elverişli.
3. *mec.* Görüş ve tutumlarında katı olmayan.

esnetmek: (-i) Esnemesine sebep olmak.**esnemek:**

1. (*nsz*) Uykulu, sıkıntılı veya yorgunluk duyulan bir anda ağzı genişçe açarak soluk alıp vermek.

eş: (is.)

1. Eş, همراه.
2. Cüp, cora “çift”.
3. Dost.
4. Teñdaş, oxşashlıq “denklik, aynılık”.
5. Repike “refika”.

eşlik: (is.)

1. Eşlik “eşli”, cora, hemra “eşlik etme”. *Mehmanlar Mehemmetniñ همراهlıqıda ketti.* “Konuklar Mehmet’in eşliğinde gittiler.”
2. Cüp.
3. Teñdkeş. *Naxşini dutarđa teñkeş qılıp oqidi.* “Şarkıyı dutarın eşliğinde okudu.”

eşmek:

1. Çapçırmaq “atılmak, fırlamak, sıçramak”.
2. Téz mañmaq “çabuk yürümək” (at heqqide).
3. Bir işni aldın qılışqa kırıışmek “bir işi önceden yapmaya girişmek”.
4. Döndürmek, çevirmek, burmak.

eşsiz: (sf.)

1. Eşsiz, corisiz, teñdaşsız.
2. Yalğuz “yalnız”, yəgane “tek”.

eşsizlik: (is.)

1. Cüpsüzlük.
2. Yalğuzluk.

2. Bir cisim bir etki ile biçim değiştirmek.
3. Bollaşp genişlemek.

eş:

1. *is.* Birbirinin aynı olan veya birbirine çok benzeyen iki şeyden her biri, benzer.
 2. Karı-kocadan her biri, hayat arkadaşı, refik, refika.
 3. Birlikte yaşayan dişi ve erkek hayvandan her biri.
 4. İkişer kişilik guruplarla oynanan, oyunlarda, ortak oynan iki kişiden her birinin öbürüne göre durumu, partner
 5. *hlk.* Kuma, ortak.
 6. Arkadaş.
 7. *hlk.* Etene,
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.655*

eşli, -ği:

1. *is.* Eş olma durumu.
2. *müz.* Belirli bir modeli ile armoni oluşturan ve bir veya birkaç partiye bölüştürülen sesler bütünü.

eşmek, -er:

1. *(-i)* Toprağı veya toprak gibi yumuşak bir şeyi biraz kazmak.
2. *mec.* Araştırmak, incelemek.
3. *(nsz)* At hızlı gitmek.

eşsiz:

1. *sf.* Eşi benzeri olmayan ve eşi benzeri görülmemiş olan.
2. Eş bulamamış, eşinden ayrılmış veya yanında eşi olmayan.

eşsizlik, -ği: Eşsiz olma durumu.**et: (is.)** Et, göş.

Tinige et qonup qaldi “Bedeni şişmanladı.”
et eliş “şişmanlamak”.
qoy, kala göşi “koyun, inek eti”.

etlik: (sf.)

1. Etlik “etli”, göşlük.
etlik adem “şişman adam”.
etlik qoy “etli koyun”.
2. Sémiz.
sémiz qoy “etli koyun”.

etlinmek: Etlenmek, semrimek, et almak.**etmek (I):** Etmek, qılmaq, yapmaq.

U, tamaqni yaxşı étidu.
“O, yemeği iyi yapar.”
bayram qılmaq “bayram etmek”.
davam etmek “devam etmek.”
teşkil etmek “teşkil etmek”.
yaxşılıq qılmaq “iyilik etmek”.

etmek (II): Kapatmak, kilitlemek.

etsiz: (sf.)

1. Etsiz, göşsiz, zayıf, kuru.
2. Oruq “arık”, aciz.

göşsiz tamaq “etsiz yemek”.

ettürmek: Ettürmek “ettirmek”, qıldurmaq “yaptırmak”.

ezdürmek: Ezdürmek “ezdirmek”.

et:

1. *is.* İnsanlarda, hayvanlarda deri ile kemik arasındaki kas ve yağdan oluşan tabaka.
2. Kasaplık hayvanlardan sağlanan kaslardan oluşmuş besin maddesi.
3. Ten.
4. Meyvelerde çekirdekle deri arasındaki bölüm.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.659–660

etli:

1. *sf.* İçinde et bulunan.
2. Eti çok olan.
3. Dolgun, kalın.
4. Yenecek kısmı çok olan (meyve).

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.663

etlenmek: (nsz) Şişmanlamak, semirmek.

etmek, -der (I):

1. Bir işi yapmak.
2. Bir durumu ortaya çıkarmak.
3. “İyi, kötü” zarflarıyla birlikte davranmak.
4. (-i) Bulmak, erişmek.
5. (-i,-den) Birini bir şeyden yoksun bırakmak.

6. Vermek.

7. Eşit değer kazanmak.

8. Herhangi bir değerde olmak.

9. Kötülükte bulunmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.663

etmek: -

etsiz:

1. *sf.* Eti olmayan.
2. Kuru, sıska, zayıf.

ettirmek:

1. (*yar*) İş başkasının yapmasını sağlamak.
2. Sebep olmak.

ezdirmek: (-i,-e) Ezme işini yaptırmak.

ezgü (I): (*is.müz.*)

1. Ezgü “ezgi”, ahañ “ahenk”, muqam.
2. Udar.
3. Xelq naxşisi, ðezel.

ezgü (II): (*sf.*) Mukaddes, mübarek.

Ezgüleriñ ruhiða dua qıldım.

“Azizlerin ruhuna dua ettim.”

ezgüçi: (*is.*)

1. Ezgüçi “ezici”.

ezgüçilik “ezicilik, zalimlik”.

2. Mutleq.

mutleq köpçilik “mutlak çoğunluk”.

ezme: (*is.*) Geveze, boşboğaz.

ezmek:

1. Ezmek, yancımaq.
2. Bek hardurmaq “yormak, yorgunluk vermek”, kərekin çıxarmaq .
Xapalık uni qattıq ezetti.
“Üzüntü onu çok eziyordu.”
3. Yoqatmaq, tügetmek.
4. AǾdurmaq, örimek, örivetmek.
5. Xiracet qılmaq, xeclimek.

ezgi (I):

1. *is. müz.* Belli bir kurallara göre düzenlenmiş, kulağa hoş gelen ses dizisi, haz, nağme, melodi.
2. *miz.* Bir müzik parçasında baştan sona kadar belirli yerlerde tekrarlanan ses dizisi.
3. *mec.* Kulağa hoş gelen ses veya söz dizisi.
4. *mec.* Gidiş, yol, tarz, tempo.
5. *hlk.* Üzüntü, sıkıntı.

ezgi (II): -**ezici:**

1. *is.* Ezme işini yapan kimse veya şey.
2. *sf.* Yıpratıcı, bunaltıcı, sıkıntılı.
3. *sf. mec.* Üstün gelen, yok eden, ağır basan

ezme:

1. *is.* Ezmek işi.
2. Sebze veya meyve yemiş ezilerek yapılan yiyecek.

3. *tıp.* Bitkilerin etli ve yumuşak kısımlarını macun kıvamına getirmek üzere parçalama, katı ve telsel kısımlarını süzerek ayıklamak işlemi.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.673

ezmek, -er:

1. *(-i)* Üstüne basarak veya bir şey arasına sıkıştırarak yassılaştırmak, biçimini değiştirmek.
2. Ağır bir şey, başka bir şeyin üzerinden geçmek, çiğnemek.
3. Sıvı içinde bastırıp karıştırarak eritmek.
4. *mec.* Üzmek, sıkıntıya sokmak.
5. *mec.* Baskı altında tutmak.
6. *mec.* Dayanıklılığını aşacak derecede çalıştırarak yormak.
7. *mec.* Yenmek, sindirmek.
8. *argo* Harcamak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.674

ê, Ê: Türk êlipbesinin altıncı herpi ve sozuq tavuqlarının yettinçisi.

êçiqmaq/êçirqımaq (I):

1. Êçirqımaq “acıkmak”.
2. Heveslenmek, telpünmek.

êçiqmaq (I): Êçiqmaq “alıp çıkmak”.

êçiqturmaq:

1. Êçiqturmaq “acıktırmak”, iştahasini qozǾımaq “iştahanı oynatmak, kımıldatmak, hareket ettirmek”.
2. Aç qoymaq “aç bırakmak”.

êçiliş: (is.)

1. Êçiliş “açılış”.
- Güllerniñ êçiliş vaxtı yetti.*
“Çiçeklerin açılma zamanı geldi.”
bir gülünñ êçilişi “bir gülün açılışı”.
2. Xizmetke çüşüş.

êçiliş: (is.) Êçiliş “açım”, êçiliş murasimi êçim “açım”.

Tünügün resim körgezmisiniñ eçiliş murasimi ötküzüldi.
“Dün resim sergisinin açımı yapıldı.”

eçilmaq:

1. Eçilmaq “açılmak”.
Güller eçildi. “Güller açıldı.”
Paxta eçildi. “Pamuk açıldı.”
Sanduq eçildi. “Sandık açıldı.”
Unıñ siri eçilip qaldı.
“Onun sırrı açılıverdi.”
2. Yaxşılanmaq.
Dora eçiş bilenla yaxşılandı.
“İlaç içince açıldı.”
Hava eçildi. “Hava açıldı.”
Kir yaxşı eçiliptu.
“Çamaşırlar temiz yıkanmış.”
Könlüm eçildi. “Gönlüm ferahladı.”
Uni körüp eçilip qaldım.

Kapalı e, E: Türkiye Türkçesinde bu harfin karşılığı yoktur.

acıkmaq: (nsz) Yemek yeme gereksinimi duymak.

alıp çıkmak:

acıktırmak:

1. (-i) Açlık duymasına sebep olmak.
2. Aç bırakmak, yeterince doyuramamak.

açılış:

1. is. Açılma işi veya biçimi.
2. Yeni bir yapının, yerin veya kuruluşun çalışmaya başlaması, küşat.

açım: Açma, açılı küşat.

açılmak:

1. (nsz) Açma işi yapılmak veya açma işine konu olmak.
2. Renk koyuluğunu yitirmek.
3. Kendine gelmek, biraz iyileşmek, ferahlamak.
4. (-e) Deniz aracı kıyıdan uzaklaşmak.
5. Sıkılması, çekinmesi, tutukluluğu kalmamak.
6. Kuruluşlar ilk kez veya yeniden işe başlamak.
7. İşini gereğinden veya götürebileceğinden geniş tutmak.
8. Genişlemek, bollaşmak.
9. Delinmek, yırtılmak.

“Onu görüp ferahladım.”
Yüzü eçilip ketti. “Yüzü güldü.”

3. Uzaqlaşmaq.
Paraxot xélila uzaqlaştı “Gemi epey açıldı”
4. Erkinleşmek.
Doklatçı bara-bara erkinleşti (eçildi).
“Konferansçı gittikçe açıldı.”
eçilip sözlimek “serbest konuşmak”.
5. Başlımaq.
Mektepler bu yıl baldur oquş başlıdı.
“Okullar bu yıl erken açıldı.”
Nurđun boz yer eçildi.
“Çok bozkırlar tarla haline getirildi.

eçimaq:

1. Eçimaq “acımak, ekşimek”.
Bazarda qoğun eçip yétiptu.
“Pazarda kavun ekşiyor. (Pazarda kavun çokluğundan dolayı ekşiyor, alıcı yok.)
Qéttiq eçidi. “Yoğurt ekşidi.”
eçip qalmaq “ekşimek”.
eçip ketmek “ekşimek”.
2. Bolmaq (ximir).

Xəmir boldi. "Hamur ekşidi."

3. Çiray buzulmaq. (öñmek).

Çiray özgerdi. "Suratı ekşidi."

4. İza tartmaq, xicel bolmaq.

əçindurmaq: Əçindurmaq "acındırmak".

Her kimni əçinduridiðan söz qıldı.

"Herkesi kendisine acındıracak söz söyledi."

əçinmaq: Əçinmaq "acınmaq", köñli yerim bolmaq.

əçiş/əçiliş (I): (is.)

1. Əçiş "açış", əçiliş "açma".

pal əçiş "fal açış".

2. Kiriş, başlanđuç.

10. Sis, karanlık, duman vb. dağılmak, yoğunluğunu yitirmek.

11. Gereken güce ulaşmak.

12. (-e) Sırrını, üzüntüsünü, sorunlarını birine söylemek.

13. (-e) Pencere, kapı, yol vb. geçit vermek.

14. Yüzerken kıyıdan uzaklaşmak.

15. *mec.* Ayrıntıya girmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.15

acımak: (nsz) Tadı acı durumuna gelmek, acılaşmak.

acındırmak: (-i, -e) Bir kimsenin

acımasına yol açmak, merhamete getirmek.

acınmak:

1. (-e) Acıma işine konu olmak.

2. (nsz) Başkasının hesabına üzülmek, yazıklanmak, yerinmek, eseflenmek, esef etmek, teessüf etmek.

açış: Açma işi veya biçimi.

əçiş (II): (is.)

1. Əçiş "açma".

2. Əçilðan boz yer.

3. Kiriş-çiçiş yeri.

4. Yəñi tüzlengen yer.

əçitmaq (I):

1. Əçitmaq "ekşitmek", boldurmaq "mayalamak".

2. İza tartturmaq "utandırmak".

əçitmaq (II): Əçitmaq "acıtmak".

Cənimni əçitma. "Canımı yakma."

Dost əçitip əytur, düşməni küldürüp.

"Dost acıtarak söyler, düşmanı güldürüp."

əge: (is.)

1. Əge "iye", sahip.

Aðziñða əge bol. "Ağzına hâkim ol."

əge bolmaq "sahip olmak".

2. Allah.

Əgem bilidu. "Allah bilir."

èger: (is.) Eyer.

ègermñ qèši “eyerin kaşı”.

ègerçi: (is.) Ègerçi “eyerci”.

ègerçilik: (is.) Ègerçilik “eyercilik”.

ègerletmek: Ègerletmek “eyerletmek”.

ègerlik: (sf.) Ègerlik “eyerli”.

ègerlimek: Ègerlimek “eyerlemek”.

ègermek: Ègirmek “eğirmek”, eşmek.

ègersiz: (sf.) Ègersiz “eyersiz”.

açma:

1. is. Açmak işi.
2. Orman içinde ağaç kesme veya yakma yoluyla tarıma elverişli bir duruma getirilen arazi.
3. Bir çeşit susamsız, kalınca, yağlı börek.

ekşitmek (I): (-i) Ekşimesine yol açmak.

acıtmak (II):

1. (-i) Acı vermek.
2. Ağrı, sızı ve yanma duyulmasına sebep olmak.

iey: Kendisinin olan bir şeyi, yasaya uygun olarak dilediği gibi kullanabilen kimse, sahip.

eyer: Binek hayvanlarının sırtına konulan, oturmaya yarayan nesne.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.670

eyerci: Eyer yapıp satan kimse.

eyercilik, -ği: Eyer yapma ve satma işi.

eyerletmek: (-i) Eyerleme işi yaptırılmak.

eyerli: Eyer vurulmuş, sırtına eyer konulmuş (hayvan).

eyerlemek: (-i) At üzerinde eyeri koyup bağlamak, eyer vurmak.

eğirmek: (-i) Yün, pamuk vb.ni iğ ile büküp iplik durumuna getirmek.

eyersiz: Eyer vurulmamış, sırtına eyer konulmamış (hayvan).

ègertmek: Ègirtmek “eğirtmek”.

ègik: (sf.) Ègik “eğik”, qıypaş “yampırı, eğri, çarpık”, siñayan, qıñđir “eğri büğrü, çarpık”, maymaq “eğri”.

ègiklik: (is.) Èdiklik, qıypaşlıq, qıñđırlıq.

èđiliş: (is.) Èđiliş “eğilme”, pükülüş, qıñđiyiş.

Bu tam qıñđiyip ketti. “Bu duvar eğrildi.”

ègilmek: Ègilmek, qıysaymaq, pükülmek.
Höl yağaç èđilidu. “Ağaç yaş iken eğilir.”

ègilmes: (sf.) Ègilmes, “eğrilmez” sert, sabit.

Quruq yağaç ègilmeydu.
“Kuru ağaç eğilmez.”

ègiltme: (is.) Egri halđa keltürmek.

eğirtmek: (-i, -e) Eğirme işi yaptırmak.

eğik/eğrik:

1. *sf.* Yatay bir çizgi veya düzlemle açı oluşturacak biçimde olan, yalman, mail, şev.
 2. Eğilmiş olan, dik veya düz olmayan.
 3. Bükülmüş.
 4. *is. mat.* Dik veya paralel olmayan doğru.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.604–605*

eğiklik, -ği/eğrilik, -ği:

1. *is.* Eğik olma durumu, eğim, yamukluk, meyil.
2. *astr.* Bir düzlem üzerinde hareket eden bir gök cismine ilişkin yörünge düzleminin, tutuluma bakış doğrultusuna dik düzleme veya belirtilmiş herhangi bir düzleme göre yaptığı açı.

eğilme/eğrilme:

1. *is.* Eğilmek işi.

2. *mat.* Bir doğrunun, bir başka doğruya veya düzleme göre eğik olması.

3. *fiz.* Yerin manyetik alanında bulunan serbest mıknatıslı bir iğnenin doğrultusu ile yatay düzlem arasındaki açı.

eğilmek/eğrilmek:

1. (*nsz*) Belirli bir yönle açı oluşturacak bir durum almak, bir yöne doğru çarpılmak, dikliğini kaybetmek.
 2. İnsan, bir işi yapmak için belini eğmek.
 3. *mec.* Başkasının baskısını veya egemenliğini benimsemek, kabul etmek.
 4. (*-e*) *mec.* Bir işi önemseyip ele almak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.605*

eğilmez:

eğriltmek: (-i) Eğri duruma getirmek.

ègisiz: (sf.) Ègisiz “sahipsiz”.

ègisiz cümle “öznesiz cümle”.

ègisiz qaldurmaq “sahipsiz bırakmak”.

ègisiz mal “sahipsiz mal”.

ègisizlik: (is.) Ègisizlik “sahipsizlik”.

èđil: (is.) Èđil “ağıl, ahır”, qotan.

kala èđili “inek ahır”.

muzay èđili “buzağı ahır”.

èđir: (sf.)

1. Èđir “ağır”.

Könlünge èđir alma.

“Gönlün kırılmasın, kalbin kırılmasın.”

Taş èđir maddidur. “Taş ağır bir maddedir”

boyi èđir “gebe”.

êdîr ayaq “gebe, hamile”.
êdîr ayaq bolmaq “hamile olmak”.
êdîr sanaet “ağır endüstri”.
êdîr yara “ağır yara”.
 2. Qımmetlik, qedirlik.
êdîr tartmaq “ağır tartmak”.
qımmetlik hediyyiler “ağır hediyyiler”.
 3. Yoðan “büyük”, zor, çoñ “büyük”.
çoñ tanka “ağır tank”.
 4. Asta “yavaş”.
Êdîr boluñ “Ağır olun”.
Îş asta kêtivatıdu. “Îş ağır yürüyor.”
Unıñ qulıdî êdîr. “Onun kulağı ağır işitir”.
ayiðini êdîr bêsip “ayağını ağır basıp”.
êdîr bêsik “ağır başlı”.
êdîr tebietlik adem “ağır tabiatlı adam, sakın karakterli adam”.
 5. Müşkül, xevplik “endişeli”, qıyın “zor”.
Maña êdîr keldi. “Bana ağır geldi.”
êdîr ehval “ağır durum”.
êdîr qayðu “ağır kaygı”.
êdîr künler “ağır günler”.
qıyın iş “ağır iş”.
ıyesiz: Sahipsiz.

ıyesizlik: Sahipsizlik.

ağıl:

1. *is.* Evcil küçükbaş hayvanların barındığı çift veya duvarla çevrili yer.
2. Bazı yıldızların, özellikle ayın çevresinde görülen geniş ve aydınlık teker, ayla, hale.
3. *sin* ve *TV* Bazı görüntülerdeki çok ışıklısımleri çevreleyen ışıklısımler.

ağır:

1. *sf.* Tartıda çok çeken, **hafif** karşıtı.
2. Değeri çok olan, gösterişli.
3. Çapı, boyutları büyük.
4. Çetin, güç.
5. Tehlikeli, korkulu, vahim.

6. Sıkıntı veren, bunaltıcı.
 7. Dokunaklı, insanın gücüne giden, kırıcı.
 8. Ağırbaşlı, ciddi.
 9. Keskin, boğucu (koku).
 10. Sindirimi güç (yiyecek).
 11. Yoğun.
 12. Uyanılması güç, derin (uyku).
 13. Kısık, alçak.
 14. Güç işiten, sağır.
 15. *zf.* Yavaş.
 16. *mec.* Davranışları yavaş olan.
 17. *sp.* Ağır sıklet.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.31–32*

êdîrlaşmaq:

1. Êdîrlaşmaq “ağırlaşmak”.
Aðırq (késel) êdîrlaşti. “Hasta ağırlaşti.”
Kömür nem bolðançe êdîrlişidu.
“Kömür ıslanınca ağırlaşti.”
2. Êdîr bêsîq bolmaq.
Bu yaş barðanseri êdîr-bêsîq bolup kêtivatıdu.
“Bu genç gittikçe ağırlaşıyor.”
3. Buzuluşqa başlmaq.
Süt buzuluşqa başlıdı.
“Süt ağırlaşmaya başladı.”
4. Astılaşmaq.
Ayiðim barðançe astilap kêtivatıdu.
“Ayaklarım gitgide ağırlaşıyor.”
5. Tuðuti yeqinlaşmaq.
Xaliçeniñ tuðut küni yeqinlaşti, tuðut öyige apiriş kerek.
“Hatice ağırlaşti, doğum evine kaldırılmalı”

əðirləşurmaq:

1. Əðirləşurmaq “ağırlaşdırmaq”.
 2. Astılaşdırmaq “ağırlaşdırmaq”.
- Kəyinki siyasi vəqələr bazar bahasınıñ örlüşini astılaşdırdı.*
“Son siyasi olaylar piyasaı iyiden iyiye ağırlaşdırdı.”

əðirlik: (is.)

1. Əðirlik “ağırlıq”, əðirçilik
taşnıñ əðirliqi “taşın ağırlığı”.
2. Astılıq.
Taşpaqıdek asta meñivatıdu.
“Bir kaplumbağa yürüyüşü ağırlığıyla yol alıyor.”
3. Mes’uliyet.
Bu işnıñ mes’uliyetini yalduz üstümge elivatimen.
“Bu işin ağırlığını tek başıma yüklemiş bulunmaktayım.”
4. Ümitsizlik.
5. Turduñluq, yumşaqılıq.

ağırlaşmaq:

1. (nsz) Ağır duruma gəlmək.
2. Hava sıkıcı ve bunaltıcı durum almak, bozulmaq.
3. Yavaşlamak.
4. Gebe kadın doğurması yaklaşmaq.
5. Ağırbaşlı olmaq.
6. Yiyecek bozulmaya yüz tutmaq.
7. Güçleşmek, zorlaşmaq.
8. Organ görevini yapamaz hale gəlmək.
9. *mec.* Hasta tehlikeli duruma gəlmək, fenalaşmaq.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.33

ağırlaşdırmaq: (-i) Bir şeyin ağırlaşmasına yol açmaq.

ağırlıq, -ğı:

1. *is.* Ağır olma durumu.
2. Değerli olma durumu.
3. Ağırbaşlılık.
4. Tehlikeli olma durumu.
5. Sıkıntılı, bunaltıcı durum.
6. Çeyizini düzmek için güveyinin geline verdiği para, kalın.
7. Uykudayken gelen ve insana boğulur gibi bir duygu veren durum.
8. Yük, külfet.
9. Takı.
10. Sorumluluk.
11. Etki, yetki, baskı, güçlük.
12. Dikkati ve önemi bir şey üzerinde yoğunlaştırmak.
13. Terazilerde tartma işi yapılırken bir
6. Sıkılış, içi puşuş “can sıkıntısı”.

əðiz (I):

1. Əðiz “ağız”.
- Ağzi bağlandı. “Ağız kapandı”.*
Ağzi boş, sir saqlıymaydığan.
“Ağız gevşek.”

Ağzi eçilip közi yumulmaq.
“Ağzını açıp, gözünü yummak.”
Ağzidin hesel tatmaq.
“Ağzından bal akmak.”
Ağzidin kirip, burnidin çıqmaq.
“Ağzından girip, burnundan çıkmak.”
Ağzidin söz emes, bal tamidu.
“Ağzından söz değıl, bal damlıyor, tatlı dilli”.
Ağzidin süt purap turmaq.
“Ağzından süt kokmak.”
Ağziğa qarap qalmaq.
“Ağzına baka kalmak.”
Ağziğa qarımaq “Ağzına bakmak”.
Ağzi qulıqığa yetmek.
“Ağzı kulaklarına varmak.”
Ağzımdin çıqıp ketti. “Ağzımdan kaçırdım.”
Ađzimđa kelginini eýttem.
“Ağzıma ne gelirse söyledim.”
Ağzimiz aqırıp qaldı “İneğimiz buzağıladı”.
Ağzım qulađimđa yetti.
“Ağzım kulağıma yetti çok memnun oldum”
Ađziñđa qarap sözle! “Dikkatli konuş!”
Ađziñni jiğip al. “Ağzına hâkim ol”.
 kefeye konulan nesne.
 14. Değıerlendirmelerde herhangi bir konu veya evreye, olağanın üzerinde ve belli oranda tanınan değıer.
 15. *mec.* Uyuşukluk ve gevşeklik durumu.
 16. *ask.* Orduda bir birliğin cephane, yiyecek ve eşya yükleri.
 17. *fiz.* Yer çekiminin, bir cismin molekülleri üzerindeki etkisinin oluşturduğu bileşke.
 18. *sp.* Güreş, boks, halter, judo vb. spor dallarında, sporcuların kilolarına göre girdikleri kategori.
 Not: Örnekler için Bkz. TTS s.33

ağız, -ğız: (I)

1. *is anat.* Yüzde, avurtlarda iki çene arasında, ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye ve besinleri içine almaya yarayan boşluk.

2. Bu boşluğun dudakları çevrelediğı bölüm
 3. Kapların veya içi boş şeylerin açık tarafı.
 4. Bir akarsuyun denize veya göle döküldüğü yer, munsap.
 5. Koy, körfez, liman, yol vb. yerlerin açık yanı.
 6. Birkaç yolun birbirine kavuştuğı yer, kavşak.
 7. Kesici aletlerin keskin tarafı.
 8. *db.* Bir dilin sınırları içinde, bölgelere ve sınıflara, göre değışen söyleyiş özelliğı.
 9. Kez, kere, defa.
 10. Üslup, ifade özelliğı.
 11. Uç, kenar.
 12. *mec.* Birini yanıltmak, kandırmak amacıyla dolambaçlı bir takım sözler söyleme özelliğı.
 13. *müz.* Bir bölge ezgilerinde görülen özelliklerin tümü.
 Not: Örnekler için Bkz. TTS s.34–39

Ađziñni mehkem tut. “Ağzını sıkı tut.”
Êđizdin çıqqanni qulıqı añılmaydu.
“Ağzından çıkan kulağı işitmez.”
Êtişqa êđiz barmaydu. “Söylemek zor”.
Bu sözni ađziñđa alma!
“Bu sözü ağzına alma”.
Xêcel bolmay, qaysı ağzı bilen êtivatisen?
“Utanmadan neler söylüyorsun?”
Hemme unıñ ağziğa qaraydu.
“Herkes onun sözünü dinler”.
Hemminiñ ağziğa çüşmek.
“Herkes için söylenti olmak”.
Nime ađziñni eçip qaldin?
“Neden böyle şaşırdın?”
Sanduqñıñ ağzini aç.
“Sandığın kapağını aç”.
U, ağzida unñ köñlini kötergen boludu.
“O, sözle onu avutmuş gibi oluyor.”
ağız buzmak “ağız bozmak”.

ağzi buzuq “ağzı bozuk”.
ađzi çoñ “ağızla kuş tutan”.
ağzidiki gèpini tartivèlip “konuşmasına
 fırsat vermeden”.
ağzın gepke tegse “söylemeye başladın mı”
ağzi tinmas “çenesi düşük”.
ağzi yaman “ağzı bozuk”.
beş èđiz öy “beş odalı ev”.
bir èđizdin “oybirliğiyle, hep beraber”.
bir neççe èđiz söz “biraz konuşma”.
èđiz açmaq “söylemek, başlangıç”.
èđiz buzmaq “ağız bozmak”.
èđizçe “sözlü”.
èđizçe cavap “sözlü cevap”.
èğizçe uxturmaq “sözlü duyurmak”.
èđiz edibiyati “folklor”.
èđiz tegmek “tadına bakmak”.
èđizda “sözde”.
èđizdin èđizda “ağızdan ağza”.
èđizda almaq “ağza almak, bahsetmek,
 anmak, söz açmak”.
xetniñ ađzi èçilip qalđan “zarfın ağzı
 açılmış”.
ikki èđiz gep “biraz söz”.

ikki èđiz xet “kısacık bir mektup”.
koçiniñ ađzi “sokak ağzı, sokağın
 başlangıcı”.
koş èđiz miltiq “çifte namlulu tüfek, av
 tüfeği”.
uniñ ađzi èçilipla ketse “o, söylemeye
 başladı mı”
yanar tađniñ ađzi “yanardağın deliği”.
zembirekniñ ađzi “topun ağzı”.
 2. Quduq ve yol ağzi.
tehlikiniñ ağzida “tehlikenin ağzında”.
yol ağzida “yol ağzında”.
 3. Qetim, növet.
 Birinçi qetimla pulniñ yerimini tölidi.
 “İlk ağzıda paranın yarısını ödedi.”
 4. Oğuz süti.
 5. Bis (piçaqnıñ).

èđiz: (II) (is.) Buvaqlarnıñ tunçı sözi.

êðiz: (III) (sf.) Êðiz “ikiz”.

êðiz: (sf.) Êðiz “yüksek, uzun”.

attin êðiz, ittin pest “attan yüksek, köpekten alçak (bilmece, eyer)”.

êðiz boyluq “uzun boylu”.

êðiz yer “yüksek yer”.

êðizlik: (is.)

1. Muştek (züyre).
 2. Püvlep çêlinidiðan sazlarınñ êðizða êlinidiðan teripi.
 3. Têlêfonnnñ êðiz qısmı.
 4. Çilimnnñ êðizða êlinidiðan teripi.
 5. Yügen “gem, dizgin”.
 6. Namlulu, odalı.
- bir êðizlik miltük** “bir namlulu tüfek”.

ağız: (II) Yeni doğurmuş memelilerin ilk sütü

ikiz:

1. *sf.* İkisi bir arada doğan (çocuk).
2. *bot.* Aynı çiçekten oluşmuş birbirine yapışık iki meyve.
3. Birbirine tamamen benzeyen, eş.

yüksek: -

ağızlık, -ğı:

1. *is.* Bir ucuna sigara takılan, öbür ucundan nefes çekilen çubuk biçimindeki araç.
2. Nefesli çalgılarda ağza gelen yer.
3. Yemiş küfelerinin üzerine yapraklı dallarla yapılan kapak.
4. Kuyu bileziği.
5. Su tesisatında su alıp vermeye yarayan vanalı uç.
6. Hayvanın ısırmasına, zararlı bir şey yemesine engel olmak için ağzına takılan tel, deri vb. kafes.

êðizsiz: (sf.) Êðizsiz “ağızsız”, yavaş, mülayim, az, sözleydiðan.

êken: (zf.) Birleşik çekimlerin rivayet şeklini hasıl eden yardımcı fiil.

bar êken, yoq êken “bir varmış, bir yokmuş”.

kiler êkensen “geliyormuşsun”.

u, kelgen êken “o, gelmişmiş”.

u, yoq éken “o, yokmuşmuş”.
yadimdin çıqqan éken “aklımdan çıkmışmış”.

éqim: (is.) Éqim “akım”, ceryan, yèñi köz qaraş, usul, sistéma, xahiş.

éqimdiki mesililer “güncel olaylar, yürürlükteki meseleler”.

éqimđa qarşı “akıma karşı, gidişata karşı”.

èlèktr éqimi “elektirik, cereyan”.

kapitalizm éqimi “kapitalizm akımı”.

siyasi éqim “siyasi gidişat”.

sunıñ éqimi “suyun akımı”.

éqin:(I) (is.)

1. Éqin “akın”, cereyan, nurđun nersiniñ arqa-arqıdın birlikte heriket qılışı.

éqini yaman su “hızlı akan nehir”.

2. Tehdit, basturuş, tacavuz.

Saqçı, namayışçılarnı basturdi.

“Polis, nümayişçılara akın yaptı.”

bèliq éqini “balık akını”.

éqin:(II)-

7. Dokumacılıkta çözgünün açılıp kapandığı ve içinde mekiğin geçtiği yer.

8. Telefon vb. cihazlarda ağza yaklaştırılan bölüm.

9. *hlk.* Bir şeyin başladığı yer.

10. *hlk.* Huni.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.38

ağızsız:

1. *sf.* Ağzı olmayan.

2. *mec.* Yumuşak huylu, sessiz.

iken: *zf.* Esnasında, ...-dığı/-diği halde, ...-dığı/-diği zaman.

akım:

1. *is.* Akma işi.

2. *fiz.* Hava, su, vb. akışkan maddelerin veya elektrik yüklerinin bir yönde akışı, yer değiştirmesi, cereyan.

3. Sanatta, siyasette, düşünce hayatında ortaya çıkan yeni bir görüş, yöntem, hareket, cereyan, tarz.

4. *coğ.* Debi.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 52–53

akın: (I)

1. *is.* Kalabalık bir şeyin arkası kesilmeyen bir geliş durumunda olması.

2. Düşman topraklarına tedirgin etme, yıldırma, çapul vb. amaçlarla toplu olarak yapılan baskın.

3. *sp.* Gol atmak veya sayı yapmak amacıyla karşı takımın sahasına doğru genellikle topluca girişilen hücum.

akın: (II) *is. ed.* Kazak-Kırgız Türklerinin saz şairlerine verdiği ad.

ékin: (III) (is.)

1. Ékin “ekin”, ziraet.

2. Medeniyet.

éqinçi: (I) (is. *tar.*) Éqinçi “akıncı”, basturup kîrgüçi, hücum qılđuçi.

ékinçi: (II) (is.) Ékinçi “ekinci”, dèhqan.

ékinçilik: (is.) Ékinçilik “ekincilik”, dèhqançılıq, tèriqçılıq.

èkinlik: (is.) Èkinlik “ekinlik”, ètiz.

èkinti: (is.)

1. Nersiniñ èqışi.

Suniñ èqışi zadi toxtimidi.

“Suyun akıntısı bir türlü kesilmedi.”

2. Yamđur süyiniñ èqış yoli.

3. Mayılıq, èđişliq.

4. Bedendin aqqan yeriñ “iltahap”.

èqış: (is.)

1. Èqış “akış, akıntı, akma”, siziş, tamçılaş.

jiriñ èqışi “iltahap akışı”.

qan èqışi “kan akması, kan dolaşımı”.

suniñ èqışi “suyun akışı”.

2. İlگیرileş, devam qılış.

pullarning iikişi “Paranın dolanımı”.

3. Pikir èqışi.

Bu pikirniñ maña qılđan tesirini

barđanseri hës qılıvatimen.

“Bu fikrin içime akışını gün geçtikçe hissediyorum.”

Sotsiyalizm èqışi üstünlük qazinivatidu.

“Sosyalizm akışı üstünlük kazanıyor.”

ekin (III):

1. is. Tahılın tarlaya atıldığı andan harman oluncaya kadar aldığı durum.

2. Kültür, hars.

akıncı (I):

1. is. tar. Düşman ülkesine akın yapan savaşçı.

2. sp. Forvet.

ekinci (II): is. hlk. Ekin ekip biçmekle uğraşan kimse, çiftçi.

ekincilik, -ği: Ekin ekip biçme işi, tarım.

ekinlik, -ği: Ekin ekilmiş yer.

akıntı:

1. is. Akma işi.

2. Havanın veya suyun herhangi bir yöne doğru yer değıştirmesi, akım, cereyan.

3. Eğiklik, eğim, meyil.

4. Çam türü ağaçlarda bulunan reçinenin eriyerek akması olayı.

5. Sıvı yapıştırıcıların ağaç yüzeylerine gereğinden çok sürülmesi ile oluşan durum.

6. tıp Hastalık sebebiyle vücudun herhangi bir yerinden sulu madde akması.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.53

akış/akma:

1. is. Akma işi veya biçimi.

2. Geçip gitme, sürüp gitme.

3. Akın.

4. hlk. Reçine, çam sakızı, akındırık.

èqitiş: (is.)

1. Èqitiş “akıtma”.

2. At qatarlıq hayvanlarınñ aq qaşqısı.

3. Altun zenzirlik, bulapka.

4. Güllük altun bileyzük.

èqitmaq:

1. Èqitiş, èqitmaq “akıtmak”.

èqitip eketmek “su götürmek, suya gitmek”.

sal èqitmaq “sal akıtmak”.

yəşiñni èqitmaq “gözyaşını akıtma, ağlama”.

2. Buzup-çaçmaq, betxeclik qılmaq.

èlim: (is.)

1. Èliş, elim “alım”.

2. Sètivèliş.

3. Köñülni tartış, celp qılış.

èlim-bəriş: (is.tic.) Èlim-bəriş “alım-satım”

1. Èlim-bəriş “alış-veriş”, soda-sètiq.

Məniñ sen bilen həçqandaq èliş-bərişim yox

“Benim seninle alış-verişim yok.”

2. Èliş-bəriş, alâqe.

Kəyinki künlerde mağizinniñ soda-sètiqi nahayiti yaxşı boldi.

“Son günlerde mağazada alış-veriş çok iyi”

èliş: (is.) Èliş “alış”, sètivèliş.

Ala qarđida èlişniñ bolsun (deyim).

“Alacakargada alacak şeyin olsun-kimde olursa olsun ki, alacak şeyin olsun-birgün alırsın.”

Èlişniñ bermigi bar. “Almanın vermesi var”

èştin èliş “işten alma”.

xotun èliş “kadın alma, evlenme”.

oquşqa èliş “okula öğrenci alma”.

akıtma:

1. is. Akıtmak işi.

2. Hayvanların, özellikle atların alınlarında bulunan ve burunlarına doğru uzanan beyaz leke.

3. Un, süt, yağ, yumurta, şeker veya pekmezle yoğrularak cıvık bir duruma getirilen hamurun kızgın sac üzerinde pişirilmesiyle yapılan bir çeşit tatlı.

4. hlk. Enli bilezik.

akıtmak: (-i,-e) Akmasını sağlamak, akmasına yol açmak, dökmek.

alım:

1. is. Alma işi.

2. Kurum, çalım, gurur.

3. mec. Çekicilik.

alım satım: Satın alma ve satma işi, alışveriş.

alış/alma:

1. Alma işi veya biçimi.

2. Alıntı, iktibas.

èliş-bəriş: (is.) Èliş- bəriş “alış-veriş”.

Bizniñ öz ara èliş-bərişimiz bar.

“Bizim kendi aramızda karşılıklı alış-verişimiz var.”

emdürtmek: Emdürtmek “emzirtmek”.

èmiş: Birleşik çekimlerin rivayet şeklini hasıl eden yardımcı fiil.

körgeñ èmiş “görmüşmüş”.

émizmek/emgüzmek: Emizmek, emgüzmek “emzirmek”.

èmizge/èmizlik: (is.) Èmizge “emzik”,
coğa.

èmizgilik: (sf.) Èmizgilik “emzikli”,
coğılıq.

èmizgilik bovaq “emzikli bebek”.

èmizgilik qoza “emzikli koza”.

èmizgilik şişe “emzikli şişe”.

coğılık ivriq “emzikli ibrik”.

èmizmek: Èmizmek “emzirmek”,
emgüzmek.

èmizgisiz: -

ènek/enek: (is. zool)

1. Ènek “inek”, siyèr.

2. Maral.

3. İştan bèđi boş ayal.

ènekçi: (is.) Ènekçi “sütçi”.

alış-veriş:

1. is. ekon. Alım satım işi, muamele.

2. mec İlişki, münasebet.

emzirtmek: (-i,-e) Emzirme işini yaptırmak

-mış/-miş, -muş/-mü:

1. Belirsiz geçmiş zaman eki.

2. Sıfat-fiili eki.

emzirmek: (-i) Kadın veya dişi hayvan,
memesindeki sütü yavruya vermek.

emzik, -ği:

1. is. Süt çocuklarını oyalamak için
ağızlarına verilen kauçuk meme.

2. Beslemek için süt çocuklarına meme
yerine emdirilen ağzı kauçuklu süt şişesi,
biberon.

3. İbrik, çaydanlık, testi vb. kapların, suyu
azar azar akıtmaya yarayan içi delik uzantı-
sı, ibik.

4. hlk. Sigara ağızlığı.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.635

emzikli:

1. sf. Emziği olan.

2. Memede çocuğu olan (kadın).

emzirmek: (-i) Kadın veya dişi hayvan,
memesindeki sütü yavruya vermek.

emziksiz: sf. Emziği olmayan.

inek, -ği:

1. is. Dişi sığır.

2. argo Çok çalışan öğrenci.

3. kaba İbne.

4. sf. mec. Aptal, bön.

inekçi:

1. is. Sütünü ve süt ürünlerini satmak için

èneklik: (is.)

1. Ènek eğili “inek ahır”.

2. Möñlük “bönlük”, dötlük.

èneklimek: Èneklimek “ineklemek”
yadlımaq “ezberlemek, hatırlamak”.

Èngliz/Engliz: (öz. is.) Èngliz “İngiliz”, Èngiyilik “İngiliz olma”.

Ènglizçe/Englizçe: (öz. is.) Ènglizçe, Èngliz tili “İngiliz dili”.

èñiz: (is.) Èñiz “anız”.
buðday ènizi “buğday tarlası”.

èñizlıq: (is.) Èñizlıq “anızlık”.

èriq: (sf.)

1. Èriq “arı”, pakiza, sap “saf”, taza “taze”.
2. Gunahsız “günahsız”.
3. Ğeyrî söz-ibaridin xali.
4. Xali
- uruştin xali rayon** “savaştan arı bir bölge”
5. Here “arı”.

èrimaq:

1. Pakız bolmaq, pakızlanmaq, èriðlanmaq.
2. Kəseldin saqlanmaq.

inek besleyen kimse.

2. *argo* Ezberci, ezberleyerek öğrenen öğrenci.

ineklik, -ği:

1. is. İnek ahır.
2. *mec.* Bönlük.
3. *argo* Aşırı çalışmaya rağmen anlayamama durumu.

ineklemek: (*nsz*) *argo* Çok çalışmak, ezberleyerek öğrenmek.

İngiliz: (öz. is.)

1. (*i'ngiliz*) İngiltere halkından olan kimse.
2. İngiltere'ye veya İngiliz halkına özgü olan.

İngilizce: (*ingili'zce*)

1. is. Hint-Avrupa dil ailesinden, İngiltere de biraz farklı biçimiyle Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avustralya ve İngiliz uygarlığını benimsemiş olan ülkelerde kullanılan dil, İngiliz İngilizcesi.
2. sf. Bu dile özgü olan.

anız:

1. is. Ekin biçildikten sonra tarlada kalan köklü sap.
2. Ekin biçildikten sonra sürülmemiş tarla.

anızlık, -ğı: Anızı sürülmemiş tarla.

arı:

1. sf. Temiz, münezzeh.
2. Yabancı şeylerden arınmış, katışıksız, saf, halis.
3. Günahsız
4. is. *zool* Zar kanatlılardan, bal ve bal mu-yumu yapan, iğnesiyle sokan böcek (*Apis mellifica*).

arımak: Temiz olmak, rahatlamak.

èrimek:

1. Èrimek “erimek”.
- Şeker eridi. “Şeker eridi.”*
2. Zeipleşmek, azaymaq, tügimek “bitmek”
- Biçare ðem bilen tugişip ketti.*
- “Biçare kederinden eridi.”*

èrimes: (sf.) Èrimes “erimez”,
èrimeydiðan.

èrimeslik: Èrimeslik “erimezlik”.

èrinç: (is.) Èrinç “rahat, huzur”.

èrinçek: Èrinçek “erincek, üşenen, tembel,
utangaç, mahçup”.
Èrinçekniñ etisi tola.
“Tembelin yarını çok”.

èrinçeklik: (is.) Èrinçeklik “tembellik”.
èrinçeklik qılmaq “tembellik etmek.”.

èrinmaq:

1. Pakızlanmaq “temizlenmek”.
2. Xali bolmaq, qutulmaq, èrimaq.
Men ðemdin qutuldum.
“Ben gamdan arındım.”

èrinmek: Èrinmek “üşenmek”.

èrişilmek: Èrişilmek “erişilmek”, ulaşmak.

èrişmek: Èrişmek, vasıl bolmaq, pəşip
yètilmek.
ðelibide èrişmek “galibiyete erişmek”.

erimek:

1. (nsz) Katı cisim sıvı içinde karışarak sıvı durumuna geçmek.
 2. Katı cisim ısı etkisiyle sıvı duruma gelmek.
 3. Dokumalar aşınıp incelererek dağılmak.
 4. *mec.* Çok zayıflamak.
 5. *mec.* Utancından çok sıkılmak.
 6. *mec.* Yok olmak, bitmek, tükenmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 644*

erimez: Erime özelliğini yitirmiş olan ve
bu özelliği olmayan.

erimezlik, -ği: Erimez olma durumu.

erinç, -ci: Hiçbir eksiği, üzüntüsü ve acısı
olmama durumu, dirlik, rahat, huzur.

erincek, -ği: *sf. hlk.* Tembel, üşenen.

erinceklik: -

arınmak:

1. (nsz) Temizlenmek, paklanmak.
2. Katışıksız, arı duruma gelmek.
3. *mec.* Rahatlamak.

erinmek: (-e, nsz) Erinmek.

erişilmek: (-e) Erişme işi yapılmak, ulaşmak,
yetişilmek.

erişmek:

1. (-e) Varılması zamana, emeğe bağlı olan
veya uzakta bulunan bir amaca varmak,
ulaşmak.
2. Bir yere ulaşmak, varmak.
3. (nsz) Bitkiler veya bunların ürünleri
olgunlaşmak.
4. (nsz) Zaman gelip çatmak.

èriştürmek: Èriştürmek “eriştirmek”.

èritilmek:

1. Èritilmek “eritmek”.
2. Tügitilmek “bitirilmek”.

èritiş: (is.) Èritiş “eritme”.

polat èritiş zavodi “çelik eritme fabrikası”.

èritmaq:

1. Èritmaq “arıtmak”, sap xalğa keltürmek.
2. Tazılımaq, pakızılımaq, yumaq.

èritmek:

1. Èritmek “eritmek”.
Sözün bilen meni èritivettiñ.
“Sözün ile beni meylettin.”
- yağ èritmek** “yağ eritmek”.
2. Xeclep tügetmek “harcayarak bitirmek”.
3. Tügeştürüvetmek.

èrq: (is.) Èrq “ark”, östeñ “kanal”.

èrişmek/èrmek:

1. Èrmek “ermek”, èrişmek, yetmek.
2. Pişip yetişmek.

èsen: (sf.) Aman-èsen, tinc-aman.
èsen-aman “sağ salım”.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 645

eriştirmek: (-i,-e) Erişmesini sağlamak.

eritmek: (nsz) Eritme işi yapılmak.

eritme:

1. is. Eritmek işi.

2. fiz. Metallerde erimeyi sağlamak amacıyla dökümden önce yapılan ısıtma işlemi.
3. sf. Eritilerek elde edilen.

arıtmak:

1. (-i) Temizlemek, temiz duruma getirmek, paklamak.
2. Katışıksız duruma getirmek, tasfiye etmek.

eritmek:

1. (-i) Erimesini sağlamak, erimesine yol açmak.
2. mec. Harcayıp tüketmek.
3. mec. Çok üzmemek.
4. mec. Zayıflatmak.
5. mec. Yok etmek.

ark: İçinden su akıtmak için toprağı kazarak yapılan açık oluk, su yolu, arık, cetvel, kanal.

ermek, -er:

1. (-e) Erişmek, kavuşmak.
2. Yetişip dokunmak.
3. (nsz) Bitkiler veya bunların ürünleri olgunlaşmak.
4. (nsz) *din b.* Kendini tanrı yoluna vermiş kimse insanüstü kutsal bir aşamaya erişmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 647

esen:

1. sf. Ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı, sıhhatli, salim.
 2. zf. Ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı, **èsen-amanlıq soraşmaq** “karşılıklı hal hatır sormak”.
- èsenleşmek** “hal-hatır sormak”.

èsenlik: (is.) Èsenlik, tınclıq.

èsiđlik: (sf.) Èsiđlik “asılı”.

èsiđlik turmaq “asılı durmak”.

əsiq: (sf.)

1. Əsiqlıq “asık”, əsiqlıq nerse.
2. Əsip öltürmək.
3. Xapa çiray.

əsilmaq:

1. Əsilmaq “asılmak”.
- əsilip qalmaq* “asılı kalmak”.
- əsilip ölmək* “asılarak ölmək”.
- əsilip turmaq* “asılı durmaq”.
2. Təzdin qolğa almaq.
Derhal kürekni qoliğa aldı.
“Hemen küreklere sarıldı.
3. Öltürülmək, boğulup ölmək.
4. Qet’i turmaq “mücadele etmək”.
- Qet’i tursañ dəlibe qılisen*
“Asılırsan başarılı olursun.”
5. Könülge almaq.
Köp könlüñge əlip ketme, ağrip qalisen.
“Fazla asılma, hasta olursun.”

əşiş (I):

1. Əşiş “asma”.
- Əşişqa höküm etildi.*
“Asmaya hüküm edildi.”
- asma çirağ* “asma lamba”.
- asma saet* “asma saat”.
2. Asquç.
- kiyim asquç* “çamaşır asma”.

əşiş (II): (is.) Əşiş “esme, esinti”.**əsmək:**

1. Əsmək “esmek”, şamal çıqmaq.
sıhhatlı, salim bir biçimde.

esenlik, -ği: Esen olma durumu, sağlıq, afiyet, selamet, **hastalık** karşıtı.

asılı: Asılmış olan.

asık, -ğı:

1. sf. Somurtkan.
2. Asılı.

asılmak:

1. (nsz) Asma işi yapılmak veya asma işine konu olmak.
 2. Bir yere tutunup sarkmak.
 3. Tutup çekmek.
 4. Hızla eline almak.
 5. Boynuna ip geçirip sallandırılarak öldürülmek, idam edilmek.
 6. mec. Bir şey isterken karşısındakini tedirgin edecek derecede üstelemek, ısrar etmek, ileri gitmek.
 7. mec. Sonuna kadar mücadele etmek.
 8. argo Karşı cinsin ilgisini çekmek için rahatsız edici davranışlarda bulunmak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 129

asma (I):

1. is. Asmak işi.
2. sf. Asılmış, asılı.

esme (II): Esmek işi.**esmek, -er:**

1. (nsz) Hava bir yönden bir yöne akmaq,
2. Tosattin peyda bolmaq, tuyuqsız peyda bolmaq.
3. Düş kelmek.
4. Birdinla eslimek, birdinla oylımaq.

əşək: (is.)

1. Əşək “eşek”.
- Əşəkniñ özi haram, küçi halal.*

“Eşeğin kendisi haram, gücü helal.”

êşek qurti “tesbih böceği”.

êşek yêmi “ürtiker, ısırğan, ısırğangiller”.

hañga êşek “eşek aygırı”.

sêriq êşek “akrep”.

2. Qolidin iş kelmeydiðan biri, qabiliyetsiz.

êşeklik: (is.) Êşeklik “eqilsiz ve qopal qılıq”

êşiş: (is.) Êşiş “aşma”.

ðavan êşiş “dağı aşma (geçme)”.

êtek: (is.)

1. Êtek “etek”, peş.

Bir êtek kök têridim.

“Bir etek yeşil (sebze yerine kullanılan yonca yaprağı) topladım.

Kün nurini etek bilen yêpip bolmaydu.

“Güneş ışığı etekle örtülemez.”

êtek astidin “etek altından”.

êtek kiri “adet, aybaşı görmek, kirlenmek”.

êtek yaymaq “etek yaymak”.

xoşamet qılmaq “etek öpmek”.

vaz keçmek “etek silkmek”.

yolsiz munasivet “etek pisliliği”.

2. Tað êtiki.

tað êtiði “dağ eteği”.

yêza êtiði “köy kıyısı”.

3. Yopqa.

êteklik:

1. Êteklik “eteklik”, yopqa.

“**eteklik kiyim** “eteklik giyim”.

2. Bir nersiniñ töven qısmi.

rüzgâr olmak.

2. (-e) mec. Yapılması önce düşünülmüş olmayan veya beklenmeyen bir şeyi yapmaya birdenbire karar vermek.

eşek, -ği:

1. is zool. Atgillerden, uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı, merkep, karakaçan.

2. mec. Kaba, yeteneksiz, inatçı kimse.

3. hlk. Odun kesmek için kullanılan üç veya dört ayaklı sehpa.

4. hlk. Duvar örme, sıva yapma vb. işlerde kullanılan dört ayaklı sehpa.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.655–656

eşeklik, -ği: Çok anlayışsız ve kaba davranış.

aşma: Aşmak işi.

etek, -ği:

1. is. Giysinin belden aşağıda kalan bölümü

2. Bedenin belden aşağısına giyilen, değişik biçimlerde, genellikle kadın giysisi, eteklik.

3. Giysinin alt kenarı.

4. Çadır, kanepa örtüsü gibi kumaştan olan şeylerin yere sarkan bölümü.

5. Dağ, tepe, yığın vb. yamaçlı şeylerin alt bölümü.

6. Yağmur sularının çatının bazı yerlerinden içeri sızmasını önlemek için yapılan saç örtü.

7. argo Edep yeri.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.660–661

eteklik, -ği:

1. is. Etek.

2. Bir şeyin aşağıya doğru uzanan yüzü.

3. zf. Etek yapmaya elverişli (kumaş).

êtilmaq:

1. Êtilmaq “atılmak”.

Arqısidin taş attı. “Arkasından taş attılar.”

êtilip ölmek “vurularak ölmek”.

êtilip turmaq “sıçrayıp kalkmak”.

Êtilðan oq yênip kelmek.

“Atılmış ok geri dönmez.”

U, ornidin êtilip turdı.

“O, yerinden sıçrayıp kalktı.”

2. Hucum qılmaq, bèsip kelmek.

Eskerlerimiz düşməngə qarşı étildi.

“Askerlerimiz düşməngə qarşı atıldı.”

Qaraqçılar yoluçılarını üstigə bèsip keldi.

“Haydutlar yolcuların üzerine atıldılar.”

3. Qoðlanmaq, heydelmek, çıqırılmaq.

O, eski bolðanlıqı üçün mekteptin heydeldi.

“O, yaramaz olduğundan ötürü okuldan atıldı.”

4. Kirişmek.

5. Yèpilmaq “kapanmak”, artılmaq.

Murdiniñ üstigə yopuq yèpiliptu.

“Ölünün üzerine bir çarşaf atılmıştır.”

6. Tapşurulmaq, havale qılınmaq.

Bu iş unıñda tapşurulsa höddisidin çıqıdu.

“Bu iş ona atılmalı, o becerir.”

7. Özini atmaq.

Bala, anisiða özini atti.

“Çocuk annesine doğru atıldı.”

8. Yoq bolmaq, yoqalmaq, èlip taşlanmaq.

Tilimizdin bezi çet sözler èlip taşlinişi lazim

“Dilimizden bazı yabancı kelimelerin atılması gerekli.”

9. Vaz keçmek, terk etmek.

Vaz keçidiðan hêç nersim yoq.

“Vaz geçecek hiç bir şeyim yok.”

10. Arılaşmaq, èðiz ðeriçlimaq.

İkkisi oxşaşla sözge arılaştı.

“İkisi bir ağızdan atıldılar.”

ètirmek: Ètirmek “edilmek”, qılınmaq, işlenmek.

Köp yardım qılındı. “Çok yardım edildi.”

Ölüm cazasıða höküm ètirmek.

“Ölüm cezasına hüküm edilmek.”

atılmak:

1. (-e, -den, nsz) Atma işine konu olmak.

2. (-e) Saldırmak, hücum etmek.

3. Bir şeye doğru birden gitmek, birden bir davranışta bulunmak.

4. Bir işe girişmek, başlamak.

5. Patlamak.

6. Bir yerden, görevden veya işten uzaklaştırmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.143–144

edilmek: (*yar*) Etme işine konu olmak, yapılmak.

ètım: (*is.*)

1. Ètim “atım”, doz, belli miktar.

bir ètim dura “bir el ateşleyebilecek miktarda barut”.

2. Oqniñ baralaydıðan uzaqlıqı, pay (oqniñ ètiliş sani).

Bir ün etim yer. “Bir kurşun atımı yer.”

ətiş (I): (is.)(atmak’tan)

1. Ətiş “atış, atma, vurma, kurşun sıkma”.

top ətiş “top atış”.

tañ ətişi bilen “tan ağarmasıyla; şafak sökməsiyle; tan atmasıyla.”

2. Qedem əliş usuli.

Qedem taşlışını yaqturdum.

“Adım atışını beğendim.”

đulaç ətiş “kulaç atış (atmak)”.

3. Səliş, uruş, soquş (tomur, yürek).

Bəşini köksige qoyup, yürüđiniñ soquşını tiñşidi.

“Başını gögsüne dayayıp kalbinin atışını dinledi.”

4. Partlitiş “patlama”.

5. Ətiş meydana.

ətiş meydana “atış meydana”.

ətiş (II): (is.)(etmek’ten)

1. Ətiş “etme”.

2. Qılış “yapma”.

3. Sün’î “işleme, yapay”.

sün’i güller “yapay çiçekler”.

ətiş (III): (ətmək’tan) Ətiş “silme”.

ətiş (IV): Ətiş “kilitleme”.

ətişmaq (I): (atmak’tan)

1. Ətişmaq “atışmaq”.

İlki döletniñ çēñra qoşunliri bir-birige uzaq vaqit oq etişti.

“İki ülkenin sınır birlikleri birbirine uzun süre ok atıştılar.”

top ətişip oynumaq “top atarak oynamak”.

2. Çırmaşmaq, tēgişmek.

Şamal çıqar, derextler bir-birige tēgişer.

atım:

1. is. Atma işi.

2. Atılan bir şeyin gidebildiği uzaklık.

atış:

1. is. Atma işi veya biçimi.

2. Bir silahın mermisini amaca ulaştırmak için gereken iş ve bilgi.

3. Kalp veya nabzın vuruşu, çarpışı.

yapış/yapma:

1. is. Yapma işi veya biçimi.

2. sf. Doğadaki şeylere benzetilerek insan eliyle yapılmış, yapay, suni, **sahici** karşıtı.

3. sf. İçten olmayan, içten gelmeyerek yapılan, yapmacık.

silme:

kilitleme: -

atışmak (I):

1. (nsz, -le) Ağız kavgası etmek.

2. (nsz, -e) Kendisine dargın olan bir kimseye barışıkmiş gibi söz söylemek.

3. ed. Saz şairleri, belli bir ayak üzerine karşılıklı deyiş söylemek.

“Rüzgâr eser, ağaçlar atıştır.”

3. Söz talaşmaq, tegeşmek.

Qeyin anam bilen biraz gep tegişip qalduq.

“Kaynanamla biraz atıştık.”

4. Tene qılmaq.

*Ğocam tola çaqqaaq qılmısıla, men sili bilen
çıqışalmaymen.*

“Nafile atışma, ben seninle barışmam.

ètişmaq (II): (*ètmak'tan*) Ètişmaq “beraber
silme, silişmek”.

ètmek: Ètmek “dügmelemek, ilistirmek”.

èyi: (is.) Èyi “ay”.

tazılıq herikiti èyi “temizlik yapma ayı”.

èyiq: (is.)

1. Èyiq “ayı”.

aaq èyiq “ak ayı”.

çişi èyik “dişi ayı”.

èyiq uvisi “ayı yuvası”.

küren èyik “gri ayı”.

2. Qopal.

3. Şimali qutupta körülidiñan yultuzlar
türkümi.

èytilmaq: (*èytmaq'tan*)

1. Èytmaq “söylemek, anlatmak”.

Èytivériñ “Söyleyin.”

Èytqiniñ kelsun. “Söylediğın olsun.”

Mamut'ni tamaqqa èytip kel.

“Git! Mahmut'u yemeğe davet et.”

U, èytqan yeridin maña pulni çıkırıp berdi.

*“O, söylediği yerinden bana parayı çıkarıp
verdi.”*

Yaman èytmay yaxşı yoq.

*“Olabilecek kötülükleri söylemekte yarar
var.”*

U, rastini èytidu. “O, gerçeği söyler.”

èytayluq “deyelim, söyleyelim”.

èytip anlatqusiz “anlatmak güç”.

èytip bermek “söyleyivermek”.

èytip qoymaq “söylemek”.

silişmek (II): Silme işi veya biçimini
beraberce yapmak.

dügmelemek:

ayı:

ayı:

1. is. zool. Memelilerin etobur takımından,
beş parmaklı, tabanlarına basarak yürüyen,
yurdumuzda boz türü bulunan, iri gövdeli
hayvan (*Ursus arctos*).

2. ünl. Kaba saba olan insanlar için
kullanılan bir seslenme sözü.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.158

iyitmek/söylemek:

1. (-e) esk. Demek.

2. (-i,-e) Düşündüğünü veya bildiğini sözle
anlatmak.

3. Bir düşünceyi ileri sürmek, ortaya atmak.

4. Yapılmasını istemek.

5. Türkü, şark v. okumak.

6. Yazmak, düzmek.

7. Haber vermek.

8. Önceden bildirmek, tahmin etmek.

9. mec. Herhangi bir şeyi bildirmek,
anlatmak, demek, istemek hatırlatmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1802

èytip ötmek “anmak, ima etmek, bahsetmek,
söz açmak, zikretmek, ağza almak”.

èytip tügetküsiiz “pek çok, tükenmez”.

èytmasliði mümkün “söylemeyebilir”.

èytmay jürmek “söylememek”.

əytmişə “söylemezse”.

naşxi əytmaq “şarkı söylemek”.

2. Sözlümek “söylemek”.

Məniñ paydamda bir söz əytip qoyun.

“Benim lehime bir söz söyleyin.”

başqışe əytqanda “başka bir deyişle”.

en əytqanda “genellemek gerekiyorsa”.

3. Aldın demək, bildürmək.

juqurida əytilip ötkən “yukarıda söylenmiş (anılmış)”.

əytiş: (is.) (əytmək’tan) Söyleme, deme.

əytişliriə qariəanda “söylediklerine göre”

unimu əytiş kerek “onu da söylemek gerekir.”

əzik: (I) (is.)

1. Əzik “ezik”, yançıq.

2. Tartınçaq “çekingen”, qorunçaq, iza tartidiəan “utangaç”, yüzi töven “başı eğik”

3. Çemkin, miskin, derdmen.

əziq: (II) (is.) Əziq “köpek dişi, fildişi, azı dişi”.

əziklik: (sf.) Dişli.

əzilgen: (sf.)

1. Əzilgen “ezilmiş, ezgin”, yançıldəan.

2. Harədn halsiz.

eyitme: Eyitmek işi.

ezik, -ği:

1. is. Bere, çürük.

2. sf. Ezilmiş veya yassılmış.

3. sf. mec. Olaylar ve hayat şartları karşısında güçsüz ve sıkıntılı duruma düşmüş olan, üzüntülü.

azı:

1. is. Köpek dişlerinden sonra içeriye doğru alt ve üst çenenin iki yanında beşer tane bulunan ve yiyecekleri öğütmeye yarayan dişlerin ortak adı, azı dişi, öğütücü diş.

2. hlk. Öküz arabalarında ön veya arka yastıkları dingile bağlayan ağaç çivi.

eziklik, -ği: is. Ezik olma durumu.

ezgin:

1. sf. hlk. Paraca durumu bozuk olan (kimse).

2. Çok cefa görmüş (kimse).

3. Çürük, ezik (meyve).

4. mec. Üzüntü veren.

əzilmek: Əzilmek “ezilmek”, yançılmaq.

èziş (I): (is.) Èziş “ezilme”.

èziş (II): (is.)

1. Özgergen, buzulðan “azma, sapma”.
2. Este qalðan, yadlanðan, eslengen.
3. Arılaşqan, ikki cinstin bolðan şalðut.

ezilme (I): Ezilmek işi.

azma (II):

1. is. Azmak işi.
2. sf. biy. Melez.

ezilmek:

1. (nsz) Ezme işine konu olmak.
2. Açlık sıkıntısı duymak.

f, F: Türk ëlipbesiniñ yettinçi herpi ve uzun tavuşlarnıñ beşinçisi.

felfelek: (is.) Kiçik kipinek.
Bu yerde kiçik kèpinek köp.
“Burada felfelek çok.”

felfellemek:

1. (Qanatlıqlar heqqide) harmaq.
2. Sür'âtini astılatmaq.

fırlamaq:

1. Êtilmaq “atılmak, fırlamak”.
Yügürgende sa'iti yançuqıdın étılıp çüşüptü
“Koşarken saati cebinden fırlamış.”
2. Çıqıp ketmek.
Tarđıqi çıqıp kèiptu.
“Omuz kemiği fırlamış.”
3. Uçqandek örlimek.
Altunnıñ bahası nahayiti örlep ketti.
“Altının fiyatı fırladı.”
4. (Hayvan heqqide) qaçmaq.

fırlatmak:

1. Atmak, fırlatmaq.
2. Pırqiritip taşlıvetmek.
3. Uçurmaq.

Fransiyilik: (öz. is.) Fransiyilik “Fransalı”.

Fransuz: Fransuz “Fransız”.

f, F:

1. Türk alfabesinin yedinci harfi, **Fe** adı verilen bu harf ses bilimi bakımından

ötümsüz, sürtünücü diş dudak ünsüzünü gösterir.

2. *müz.* Nota işaretleri harflerle gösterilirken *fa* sesini gösterir.

3. Bazı ülkelerde ısı birimi olarak kullanılan fahrenheit derecesinin göstergesi.

4. *fiz.* Merceğin odak uzaklığının sembolü.

felfelek, -ği:

1. *is.* Küçük bir kelebek türü.

2. *bot.* Hurmagillerden, kestane büyüklüğündeki yemişi şerit düşürücü nitelik taşıyan Asya bitkisi (*Areca catechu*).

felfellemek:

1. (*nsz*) *hlk.* Eski canlılığını yitirmek.
2. Afallamak, şaşırmaq.
3. Dönen, hareket eden bir cisim, durmadan önce hızını yitirmek.

fırlamak:

1. (*nsz*) Hızla, birdenbire bulunduğu yerden çıkmak, ayrılmak.
2. Yerinden oynayıp ileriye doğru çıkıntı yapmak.
3. Fiyatı birdenbire yükselmek.

fırlatmak:(-i) Hızla atmak, bulunduğu yerden dışarı atmak.

Fransız:

1. *öz. is.* Fransa'da yaşayan bir halk ve bu halkın soyundan olan kimse.

2. *sf.* Fransız halkına özgü olan, Fransa ile ilgili olan.

g, G: Türk elipbesiniñ sekkizinci herpi ve üzük tavuşların alıncısı.

gaga: (is. zool) Quş tumsuqi.

Gagavüzçe: (öz. is.) Gagavüzçe
“Gagavuzca”.

Gagavüzlar: Gagavüzlar (Bir Türk qavmi).

Gana: (öz. is.) Gana.

Ganaliq: Ganaliq “Ganali”.

-ge: Yön eki.
kimge “kime”.
öyge “eve”.
şherge “şehre”.

gerge/kerge: (is.)
1. Perde.
2. Gerge “gergi”.

gevde: (is.)
1. Gevde “gövde”.
2. Vucud, ten, beden.
3. Çöl.

g, G:
1. Türk alfabesinin sekizinci harfi. **Ge** adı verilen bu harf ses bilimi bakımından ince

ünlülerle ön damak, kalın ünlülerle art damak patlayıcı ünsüzlerin ötümlülerini gösterir.

2. *müz.* Nota işaretlerini harflerle gösterme yönteminde *sol* sesini bildirir.

gaga:

1. *is.* Genellikle kuşlarda ağzın bir uzantısı durumunda olan, biçim ve büyüklüğü değişik, boynuz yapısında katı ve çıkıntılı organ
2. *argo* Ağız.

Gagavuzca: (*Gagavu'zca*)

1. *öz. is.* Gagavuz Türkçesi.
2. *sf.* Bu Türkçeyle yazılmış olan.

Gagavuz: Büyük çoğunluğu Moldova'da az bir kısmı Deliorman, Dobruca, Beserab-ya ve Ukrayna'da oturan Ortodoks Türk halkı veya bu halktan olan kimse.

Gana: -

Ganali: Batı Afrika'daki Gana'da yaşayan veya Gana halkından olan kimse.

-a / -e Yönelme durumu eki.

gergi:

1. *is. hlk.* Perde.
2. İp, kayış, tel vb.ni gerginleştirme işinde kullanılan araç.

gövde:

1. *is.* Bir şeyin asıl bölümü.
2. *anat* İnsan bedeninde baş, kol ve bacaklar dışında kalan bölüm.
3. *anat.* Hayvanlarda baş, ayak ve kuyruktan, ağaçlarda kök ve dallardan geri kalan bölüm.

gevdilik: (sf.) Gevdilik “gövdeli”, bestlik.

gevdısız: (sf.)

1. Gevdısız “gövdesız”.
2. Ğolsız (ösümlük).

gezlık: (is.)

1. Qılıçnıñ bęşı.
2. Qalemtıraş, beke.

gezlimek:

1. Gezlimek “gezlemek”.
2. Ölçimek.
3. Nişanđa almaq “hedefe almak”, qarığa almaq.

gönen: (is.)

1. Gönen “nem”.
2. Nemlik.

gur-gur: (zf.) Gur-gur “gür-gür”, güröl güröl.(avaz).

güldür: Güldür “gürültü”.

Havanıñ güldürı bar, yamđuri yoq.

“Havanın gürültüsü var, yağmuru yok.”

güldürleş: (is.) Güldürleş “gürleme”.

güm: Derinden ve patlayıcı yankılı gürültü.

gümbür-gümbür: (zf.) Gümbür-gümbür.

gürçek: (is.)

1. Gürçek “kürek”.
4. Kesilmiş hayvanın, sakatatları alındıktan sonraki durumu.

5. *dlb.* İsim ve fiil köklerinden yapım ekleriyle türetilmiş kelime.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.786

gövdeli: İri yapılı.

gövdesız:

1. *sf.* Gövdesi olmayan.
2. Görünürde gövdesi olmayan.

gezlık, -ği: Eğri kılıçların ağız bölümü.

gezlemek:

1. (-i) Bir yeri ölçmek.
2. Bir hedefi vurmak için silaha gerekli doğrultuyu vermek, nişan almak.
3. Okun gezini kirişe yerleştirmek.

gönen:

1. *is. hlk.* Ekilecek toprağın sulandırılması.
2. Nem, rutubet.
3. *sf.* Nemli (toprak).

gür gür:

1. Güröl-güröl.
2. Akan şeyler bol ve gür ses çıkararak.

güldür: -

gürleme: Gürlemek işi.

güm: (is.)

1. Güm “küm” (avaz).
2. Yalđan ekis sada, oydurma, köptürme.

gümbür gümbür: Büyük bir gürültü ile.

kürek, -ğı:

1. *is.* Toprak, kömür vb.ni bir yerden bir yere alıp atmaya, taşımaya yarayan ve yayvan
2. Kemiçilerniñ palıqı.

gürçekçi: (is.)

1. Gürçekçi “kürekçi”, gürçek yasap satquçı.
2. Poyiz, paraxotlarda ot qalđuçı.
3. Kémide palaq işletküçi.

gürçekçilik: (is.)

1. Gürçekçilik “kürekçilik”, gürçek yasap sêtiş işi.
2. Ot, qalaş işi.

gür-gür: (zf.) Gür-gür, güldür-güldür.**gürimek: (is.)** Gürimek “küremek”, gürçeklimek.**gürlimek/güldürlimek:**

1. Güldürlimek “gürlemek gümbürdemek”. *Hava güldürlidi. “Hava gürlledi.”*
2. Yoqımaq, ölmek.

gürüldimek: Gürüldimek “gürüldemek”.**gürültü:** Gürültü, qovđa, cêdel, varañ-curuñ.**güzel: (sf.)**

1. Güzel, çıraylıq.
2. Yaxşı, obdan, qusursız.
3. Apirin “aferin”.
4. Omaq “sevimli, şirin”. *omuğum “sevgilim, güzelim”.*
5. Çıraylıq qız yani xotun.

bir bölümü, bölümü, buna bağlı uzun bir sapı bulunan araç.

2. Küçük deniz teknelerini yürütmeye yaran, bir ucu yassı, uzun ağaç.

kürekçi:

1. is. Kürek yapan veya satan kimse.
2. Sandal vb.de kürek çeken kimse.
3. Fırın, tren, vapur vb. yerlerde kürekle ocağa kömür atma işi.

kürekçilik, -ği:

1. is. Kürek yapma veya satma işi.
2. Sandal vb. de kürek çeken kimse.
3. Fırın, tren, vapur vb. yerlerde ocağa kürekle kömür atan kimse.

güldür-güldür: Çok gürültü ederek, yüksek ses çıkarak, hızla.

küremek: Kürekle atıp temizlemek, kürelemek, kürümek.

gürlemek: (nsz) Kalın ve gür ses çıkarmak.

gürüldemek (nsz) Çok hızlı ve gürültülü ses çıkarmak.

gürültü:

1. is. Aralarında uyum bulunmayan düzensiz seslerin bütünü, patırtı, şamata.
2. mec. Birçok kişinin karıştığı kavga, karışıklık veya tartışma.

güzel:

1. sf. Göze ve kulağa hoş gelen, hayranlık uyandıran, **çirkin** karşıtı.
2. İyi, hoş.
3. Beklene uygun düşen ve başarı düşüncesi uyandıran.
4. Soyluluk ve ahlaki üstünlük düşüncesi uyandıran.
5. Görgü kurallarına uygun olan.

güzelleşmek:

1. Güzelleşmek, çiraylılaşmaq.

2. Yaxşılanmaq.

Turmuşumuz künden-küñe yaxşilivativatıdu.

“Hayatımız günden güne güzelleşiyor.”

3. Mukemmelleşmek.

güzelleştirmek: Güzelleştirmek
“güzelleştirmek”, çiraylıqlaşdırmaq.

güzellik: (is.)

1. Güzellik.

2. Mulayımlıq.

3. Upa-eñlik.

6. Sakin, hoş (hava).

7. Okşayıcı, aldatıcı, kandırıcı.

8. Pekiyi, doğru.

9. is. Güzel kız veya kadın.

10. is. Güzellik kraliçesi.

11. zf. Hoşa giden, beğenilen, iyi, doğru bir biçimde.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.818–819

güzelleşmek: (nsz) Güzel bir durum almak.

güzelleştirmek: (-i) Güzellik vermek, güzellik kazandırmak.

güzellik, -ği:

1. is. Estetik bir zevk, coşku, hoşlanma duygusu uyandıran nitelik, hüzn.

2. Okşayıcı söz veya davranış, iyilik, yumuşaklık.

3. Ahlak ve fikri nitelikleri ile hayranlık uyandıran şey.

4. Güzel olan bir kimsenin niteliği.

ğ, Ğ:

Türk əlipbesiniñ toqquzunçı herpi.

Türkçide bu herp bilen başlınıdıðan birermu söz yok. Bu herp Uyðurçidiki “Ğ, ğ” herpige toðra kélidu. Mesilen: ağaç-yaðaç dègendek.

ðaqıldımaq: Ğaqıldımaq “gaklamak”.

ðıcır ðıcır: (zf.) Ğıcır ðıcır “gıcır gıcır”.

ðıdıq (I): (is.) Ğıdıq “gıcık”, tuyðu “duygu”.

ðıdıq (II): (is.) Ğıdıq “gıdık”, geden “ense, artkafa”, patañ “kiriş, sinir”, gecge “boğaz, dağ boğazı”.

ðıdıqlanmaq: Ğıdıqlanmaq “gıdıklanmak”,
ðıcıqlanmaq “gıcık olmak”.

ðıdıqlımaq:

1. Ğıdıqlımaq “gıcıklaamak” (bir nersiniñ tesiri arqısıda peyda bolðan tuyðu).

2. Oyðatmaq.**ğ, Ğ:**

1. Türk alfabesinin dokuzuncu harfi, ses bilimi bakımından ince ünlülerle ön damak, kalın ünlülerle art damak ünsüzlerinin ötümlü ve yumuşağı. **Yumuşak ge** adı verilen bu harf, Türkçede kelimelerin başına hiç geçmediği gibi, sonunda da genellikle tek hecelilerde bulunur.

2. Sınıflama ve sıralamalarda maddelerin sırası harfle gösterildiğinde dokuzuncu maddenin başına getirir.

gaklamak (nsz) Karga “gak” diye ses çıkarmak.

gıcır gıcır:

1. is. Gıcirtı.
2. sf. Tertemiz, yepyeni, pırıl pırıl.
3. zf. Tertemiz, yepyeni pırıl pırıl olarak.

gıcık, -ğı (I):

1. is. Boğazda duyulup aksırtan, öksürten yakıcı kaşıntı.
2. zool. Beyaz renkli, dalgıç koyununa benzer vücut yapısında, kuyruğu son omurlara kadar yağ kitlesi ile kaplı ve bu sebeple alt kısmı yuvarlakça görünen, kaba, karışık yapalı bir koyun türü.
3. sf. argo Sözləriyle, davranışlarıyla karşındakini kızdıran, sinirlendiren, sıkın (kimse)

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.758

gıdık, -ğı (II): Çene altı, gerdan.

gıdıklanmak: (nsz) Gıdıklama işi yapılmak

gıdıklamak:

1. (-i) Vücudun bazı yerlerine dokunarak ürperme veya gülererek kaçınma ile beliren bir sinir tepkisi uyandırmak.

đır: (is.)

1. Quruq gep, yalđan “yalan”.

2. Oydurma “uydurma”.

đulaç: (is.) Ğulaç “kulaç”.

Üç đulaçta su çıqtı. “Üç kulaçta su çıktı.”

bir đulaç yer “bir kulaç toprak”.

ikki đulaç arđamça “iki kulaç ip”.

đulaçlımaq: Ğulaçlımaq “kulaçlamak”.

arđamçini đulaçlımaq “ipi kulaçlamak”.

đuruldımaq: Ğuruldımaq “guruldamak”,
(qursaq heqqide).

2. *mec.* Eğlendirici, hoşə giden sözler söylemek.

gır:

1. *is. argo.* Söz, lakırtı.

2. *sf.* Yalan, uydurma.

kulaç, -cı: Gerilerek açılmış iki kolun parmak uçları arasındaki uzaklık.

kulaçlamak:

1. (-i) Kaç kulaç olduğunu ölçmek.

2. (*nsz*) Kulaç atarak yüzmek.

guruldamak: (*nsz*) Sindirim yollarından bir sıvı geçerken “gur gur” diye ses çıkarmak.

h, H:

Türk əlipbesiniñ oninçi herpi.

hay: (ünl.) Day, huy, vay, pah, vuy...

xaqan: (is.) Xaqan, xan.

xaqanlıq: (is.) Xaqanlıq, xanlıq.

harımaq/harmaq

1. Harımak “fərımak, yorulmaq”,
çarçımmaq.

Harman! “Kolay gelsin!”

2. Qərımaq, yaşanmaq.

xaşlımaq:

1. Xaşlımaq “haşlamak”.

2. Yağ bilen çüçütmək.

3. Qaynaq suğa basmaq.

4. Çışlıvalmaq, çeqivalmaq.

Paşa baliniñ paqalçıqını çeqiptu.

Sivrisinek çocuğun bacağını haşlamış.”

5. Qattıq eyiplimek, setlimek.

h, H:

1. Türk alfabesinin onuncu harfi. **He** adı verilən bu harf ses bilimi bakımından ötümsüz sızıcı gırtlak ünsüzünü göstərir.

2. *müz.* Nota işaretlərini harfle göstərmə metodunda *si* sesini göstərir.

hey:

1. *ünl.* Kendisine söz söylenilən kimse veya kimselerin diqqəti çekilmək istendiğinde adın başına getirilən və uzatılabilən bir seslenmə sözü.

2. Usanç anlatan bir seslenmə sözü.

3. Seslenmək veya ilgi və diqqət çekmək için söylenən bir söz.

4. Sitem, yakınma, azar, beğenmə vb. çeşitli duyğuları anlatan cümlelərdə kullanılan bir söz.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 882

hakan:

1. (*ha:kan, -ka:nı*) *tar.* Türk, Moğol və Tatar hanları için “hükümdarlar hükümdarı” anlamında kullanılan bir unvan.

2. Osmanlı padişahlarına verilən unvan.

hakanlık, -ğı: (ha:kanlık)

1. *is.* Hakan olma durumu.

2. Hakanın egemenliğindəki ölkə.

3. Hakanın yönetimi.

farımak:

1. (*nsz*) Gücsüz düşmək, yorulmaq.

2. Eskimək, yıpranmaq.

3. Vazgeçmək, usanmaq.

4. *hlk.* Kocamak, yaşlanmaq, ihtiyarlamək.

haşlamak:

1. (*-i*) Bir şeyi kaynar suya daldırmək.

2. Bir şeyin üstüne kaynar su dökmək.

3. Suda kaynatarak pişirmək.

4. Kaynar sıvı bir şeyi yakmaq.

5. Don, kırağı için bitkilere zarar vermək.

6. Dalamak.

7. Sızı vermək, acı vermək.

8. mec. Sertçe paylamak, azarlamak.

havşımaq: Havşımaq “havlamak” (it heqqide).

havşıtmaq: Havşıtmaq “havlatmak” (it heqqide).

haylımaq:

1. Haylımaq “hay-hay” dep hayvanları heydimek.

2. Ehmiyyət bermək, köñül bolmaq.

Şunçılıq yelindi, köñül bolmıdı.

“O kadar yalvardılar, haylamadı.”

xıñ-xıñ: (sf.) Xıñ-xıñ “hım hım”.

xırlıdmaq: Xırlıdmaq “hırıldamak”.

Bala zukam bolup qaptu, meydısı

xırlıdavatıdı.

“Çocuğun nezlesi var, göğsü hırıldıyor.”

xırlımaq:

1. Xırlımaq “hırlamak” (it).

2. Xorek tartmaq.

hırtı-pırtı: (is.) Hırtı-pırtı “hırtı-pırtı”, eski-tüski nersiler.

hız: (is.) Hız, tizlik, sürət.

hızlıq: (sf.)

1. Hızlıq “hızlı”, tiz, ildam, ittik.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.855

havlamak: (nsz) Köpek bağırmaq, ürümək.

havlatmak: (-i) Havlamasına sebep olmak.

haylamak: (-i) At gibi hayvanları sürmek için seslenmek.

hımhım:

1. sf. Sesleri genizden çıkararak konuşan (kimse).

2. zf. Sesleri genizden çıkararak.

hırıldamak: (nsz) Hırıltılı bir ses çıkarmak.

hırlamak:

1. (nsz) Hırıltıyla ses çıkarmak.

2. Köpek, saldırmadan önce hırıltıyla ses çıkarmak.

3. mec. Kızgınlıkla ters konuşmak.

hırtı pırtı: Eski püskü veya işe yaramaz, değersiz eşya.

hız:

1. is. Çabukluk, sürat.

2. Bir hareketten doğan güç, şiddet.

3. Çaba, güç, gayret, takat.

4. fiz. Alınan yolun harcanan zamana oranı, sürat.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 887

hızlı:

1. *sf.* Çabuk, seri, süratli.
2. Şiddetlik, qattıq, küçlük.

hızlandurmaq: Hızlandurmaq “hızlandırmak”, tizletmek, ittikletmek, ildamlıq.

horlanmaq: Horlanmaq “hohlanmak”.

horlımaq: Horlımaq “hohlamak”.
U, toñliðan qolini horlavatidu.
“Üşümüş ellerine hohluyor.”

Xorıldımaq: Xorıldımaq “horuldamak”.
xoruldap uxlımaq “horuldayıp uyumak”

xorlımaq: Xorlımaq “horlamak”.
xorek tartmaq “horlamak”.

xotun: (*is.*)

1. Xotun “hatun”.
- xotun almaq** “kadın almak; evlenmek”.
- xotun-bala** “kadın ve çocuklar”
- xotun-qızlar** “kadın ve kızlar”.
- xotun qoymaq** “kadını boşamak”.
- xotunluqqa almak** “eş olarak almak”.
- xotunluqqa bermek** “kocaya vermek”.
- köp xotunluq** “çok kadınlı”.
2. Repiqe.

höl: (*is.*)

1. Höl, nem.
- höl bolmaq** “ıslanmak”.
2. Nem yer.

höllük: (*is.*)

1. Höllük “nemli”, nemlik.
2. Süydük latisi.

huvlaş: (*is.*) Huvlaş “uvlama, uluma”.

2. *zf.* Güç kullanarak, şiddetle.
 3. *zf.* Yüksek sesle.
 4. *zf.* Çabucak.
 5. *mec.* Uçarı, çapkın, hovarda.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 888*

hızlandırmak: (-i) Hız verilmek, hızı artırılmak.

hohlanmak:

hohlamak: (-e) Ağzını yaklaştırıp soluğunu bir şeyin üzerine hızla vermek.

horuldamak: (*nsz*) Horlamak.

horlamak: (*nsz*) Uykü sırasında soluk alırken boğaz ve burundan gürültülü sesler çıkarmak.

hatun: (*ha'tun*)

1. *is.* Kadın.
2. Bayan, hanım.
3. Eş, zevce.
4. *is. tar.* Yüksek makamdaki kadınlara ve hakan eşlerine verilen unvan.

höl: *is. hlk.* Nem.

höllük, -ğü: *is. hlk.* Bazı yerlerde kundak çocuklarının altına bez yerine konulan toprak.

ulama:

1. *is.* Ulamak işi.

2. Ulanan parça, ek, katkı, ilave.

huvlimaq: Huvlimak “ulamak”.

hücü: (is.) Hücü “cin” (balılar tilidin).

hürkek/ürkek: (sf.)

1. Hürkek “ürkek”.

hürkek at “ürkek at”.

2. Tartınçaq “utangaç, utançlı”.

hürkeklik/ürkeklik: (is.)

1. Hürkeklik “ürkeklik”.

2. Tartınçaqlıq “utangaçlık”.

hürkimek/ürkimek:

1. Hürkimek “ürkmek”, çöçümek.

Etim hürküp ketti. “Atım ürküverdi.”

2. Tartınmaq “utanmak”.

3. Mëve bermeslik.

hürküş/ürküş: (is.) Hürküş “ürküş”.

hürkütme:

1. Hürkütme “ürkütme”, çöçütme.

2. Dərxnıñ putaqlırını qırqıp, boyıda östürmeslik.

3. Ədildiki atnıñ yəniə avaz cıqarmastin kirip uni ürkütme.

3. *dlb.* Konuşmada art arda gelen kelimelerden birincisinin sonundaki ünsüzün, ikincisinin başındaki ünlüye ses bakımından bağlanarak söylenmesi.

ulamak: (-i, -e) Ekleme, katmak, ilave etmek.

öcü: Küçük çocukları korkutmaq için uydurulmuş hayali yaratık, umacı.

ürkek, -ği:

1. *sf.* Çok ürken, korkuya çabuk kapılan.

2. Çekingen.

ürkeklik, -ği: Ürkek olma durumu veya ürkekçe davranış.

ürkmek, -er:

1. (*nsz*) Bir şeyden korkup sıçramak, tevahhuş etmek.

2. Şaşkınlık ve korku duymak.

3. Ağaç meyve vermemek.

4. *mec.* Çekinmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 2060

ürküş: Ürkme işi veya biçimi.

ürkütme:

1. (-i) Ürküntü vermek.

2. Korkutup kaçırmak.

3. Herhangi bir etkiyle bitkinin gelişmesini engellemek.

4. *mec.* Korkutmak.

5. *mec.* Kuşkulandırmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 2061

ı, I: Türk əlifbesinin onbirinci herfi və sozuq tavuqlarının üçüncüsü.

ılđar: (is.)

1. Atniñ çəpişi.

2. Atlıq eskerlərinin hucumu.

bizniñ ılđarlırımız “bizim öncülerimiz”.

ılđarçı: (is.) Atlıq hucum qılđuçı.

ıssıqlıq: (is.)

1. Issıqlıq “ısı, sıcak”, qızıq, hararet.

U, közüme ıssıq köründi.

“O, gözüme sıcak göründü.”

2. Issıqlıq enerjiyi.

ıssındurmaq:

1. Issındurmaq “ısındırmak”.

2. Köndürmək “ikna etmək, inandırmaq, kandırmaq, alıştırmak”, adətləndürmək “alışkanlıq halinə getirmək”.

ıssınış: (is.) İssınış “ısınış, ısınma”.

ıssınmaq :

1. İssınmaq “ısınmaq”, ıssınmaq.

Su ıssındı. “Su ısındı.”

2. Qönmək “alışmaq”, adətlənmək.

Bu işqə zadi könəlmədim.

“Bu işə bir türlü ısınmadım.”

ıssıtış: (is.)

1. İssıtış “ısıtmaq”, qızıtış.

2. Qızıtmaq, ıssıtmaq (kəsel), qızıtış.

ıssıtmaq: İssıtmaq “ısıtmək”, qızıtmaq.

ı, I: Türk əlifbesinin on birinci harfi. **I** adı verilən bu harf, ses bilimi bəkimindən kalın, düz, dar ünlüyü göstərir.

ılğar:

1. *is. hlk.* Dizginləri koyuverilmiş atın dörtnalə koşması.

2. *is. tar.* Atla ansızın yapılan doludizgin saldırı.

ılğarcı: İlğarla düşman toprağına saldıran kimse.

ısı:

1. *is. fiz.* Bir cismin uzamasına, genleşmesine, buharlaşmasına, erimesine, sıcaklığının artmasına, bir iş yapmasına sebep olan fiziksel enerji, hararet.

2. Doğal vücut sıcaklığı, hararet.

3. Hastalığın etkisi ile ortaya çıkan vücut sıcaklığı.

4. Sıcaklık.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 914

ıssındırmak:

1. *(-e)* Isınmasını sağlamak, sıcaklık kazandırmak.

2. *mec.* Birinin bir şeye alışmasını, ilgi duymasını sağlamak.

ısınma: Isınmak işi.

ısınmak:

1. *(nsz)* Sıcak duruma gelmek.

2. Üşümesini gidermek.

3. *mec.* Yadırgamaz olmak, hoşlanır olmak, alışmak, benimsemek.

4. *mec.* Var olan gerginlik sona ermek.

ısıtmaq:

1. *is.* Isıtmaq işi, teshin.

2. *esk.* Sıtmaq.

ısıtmək:

1. *(-i)* Sıcak duruma getirmək.

2. *mec.* Çekici, olumlu bir duruma getirmek
i, İ: Türk elipbesinin onikkinçi herpi ve sozuq tavuşlarınıñ tötinçisi.

iç: (is.)

1. İç, bir nersiniñ iç terepi.
İçim ağridi. "Karnım ağrıdı."
İçim qattı. "Kabız oldum."
İçi ötti. "İçi sürdü."
iç sürmek "iç sürmek, ishal olmak".
içki işler ministiri "iç işleri bakanı".
öy içi "aile efradı, evdekiler, çoluk-çocuk".
2. Köñül, qelb.
İçim ağridi. "Acıdım."

içide: (zf.) İçide "içinde".
İçim eçildi. "Ferahladım."
Kéyinki bir yıl içide köp alđabasti.
"Son bir yıl içinde çok ilerledi."
Münayim qara közliri içige oltağan
"Mülayim siyah gözleri içine çökmüş."
O, içige oyıldı. "O, kendi kendine düşündü."
Öz içige alidu. "Kendi içine alacak."
ađzınıñ içide "ağzının içinde".

bir jil içide "bir yıl içinde".

i, İ: Türk alfabesinin on ikinci harfi. **İ** adı verilen bu harf, ses bilimi bakımından ince düz, dar ünlüyü gösterir.

iç:

1. *is.* Herhangi bir durumun, cismin veya alanın sınırları arasında bulunan bir yer, dâhil, **dış** karşıtı.
2. Oyuk şeylerin boşluğu.
3. Cisimlerin yüzeyleri arasında kalan her nokta.
4. Toplu bir durumda bulunan kimse.
5. Nesnelerin arasında bulunan kimse veya nesne.
6. Ten ile dış giysiler arası.
7. Kabuğu olan veya dışı kabuk durumunda bulunan yiyeceklerde kabuğun sardığı bölüm.
8. Pirinç, soğan ve baharatlarla hazırlanan, dolmalarda kullanılan karışım.
9. Mide, bağırsak, karın.
10. Akıl, gönül, irade gibi insanın manevi varlığını oluşturan şeylerden herhangi biri.
11. Bir ülke, şehir, topluluk vb.nde olan veya yapılan.
12. Değişik yemeklerde kullanılmak üzere et ile sebzelerin ince kıyımının karıştırılması ve yoğrulmasıyla meydana getirilen karışım.
13. *sf.* Somut kavramlarda iki veya ikiden çok şeyde merkeze daha yakın olan.
14. *sf.* İnsanın manevi varlığıyla ilgili olan.
15. *mec.* Muhteva.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s. 926–929

içinde:

1. *zf.* Süresince, zarfında.
2. Ortamında.
3. ...ile dolu bir biçimde.

iç ağırtmaq “acımaq”.
iç küymek “acımaq, merhamet etmek”.
iç puşmaq “canı sıkılmak, içi sıkılmak”.
içidin “içinden”.
içidin çıqqan düşmen “içeriden çıkan düşman”.
içige “içine”.
içi qara “kötü niyetli”.
içi kavak (qavaq) “içi boş”.
içimde “içimde”.
içimdin çıqqan bala “doğurduğum çocuk”.

içidin: (sf.) İçidin “içinden, içten”, candan, samimi, qelbidin.
samimi qarşılaş “içten karşılaşma”.

içimlik: (sf.) İçimliq “içimlik içki, içilen şey”.
içimliq içmek “içki içmek”.

içiş: (is.) İçiş “içme”.

içki: (is.) İçki “iç dahili, içe ait”.
içki ağrıqlar “iç hastalıkları”.
içki kiyim “iç çamaşır, iç elbise”.

içkici: (is.)
 1. İçkici, haraq çiqarđuçı ve satquçı.
 2. Haraqkeş.

içkilik/içkülük: (is.) İçkülük “içki”, haraq, şarap.
içkülük içmeq “içki içmek”.
içkülükke bərilip ketmek “içki düşkünlüğü”.

içkiri: (is.) İçkiri “içeri”.
memliketniñ içkirisige “ülkenin içerisine”.

içkiride “içeride”.

içten:
 1. sf. Samimi.
 2. zf. Yürekten, candan, samimi davranarak.
 3. zf. En önemli, can alıcı noktadan.

içimlik, -ği: İçilecek miktarda olan.

içme:
 1. is. İçmek işi.
 2. İçinde bir takım mineraller ve tuzlar bulunan, suyu ilaç olarak ve çoğunlukla iç sürdürmek için içilen kaynak, içmeler.

iç: İç.

içkici:
 1. is. İçki yapan veya satan kimse.
 2. sf. Ayyaş.

içki:
 1. is. İçinde alkol bulunan içecek.
 2. İçki içme işi.

içeri:
 1. is. İç, yan, iç bölüm, **dışarı** karşıtı.
 2. İç, iç yüzey.

3. *sf.* İç yüzeyde, iç bölümde olan.

İçküzmek:

1. İçküzmek “içirmek”.
2. Urmaq.
3. Mest qılmaq.
4. Siñdürmək (boyaqni qeðezge).

İçmek:

1. İçmek, yutmaq.
- İçimlik içmek** “içki içmek”.
- tamaka çekmek** “sigara çekmek”.
2. Yutmaq, sümürmək.

İçtinlik: (*is.*) İçtinlik “içtenlik”, semimiyet, semimilik, qızdınlıq.

İç yað: (*is.*) İç yað, çaviyað.

İge: (*is.*) İge “iye”.

İgilik: (*is.*) İgilik “iyelik”.

İqiniş: (*is.*) İkiniş “ıkınma”.

İqinmaq: İqinmaq “ıkınmaq”, çişini çişlep zuruqmaq, èðir kelgenlikini ipade qılmaq.

İkki: (*is.*) İkki “iki”.

bir-ikki heptidin keyin “bir iki haftadan sonra”.

İkki aylıq “iki aylık”.

4. *zf.* İç yana, iç yana doğru.

5. *mec.* Gönül, yürek.

6. *mec.* Hapishane.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.929–930

İçirmek: (*-i*) İçme işini yaptırmak, içmesini sağlamak.

İçmek, -er:

1. (*-i*) Bir sıvıyı ağza alıp yutmak.
2. Sigara, nargile vb.nin dumanını içine çekmek.
3. Bir şey, bir sıvıyı içine çekmek, emmek.
4. (*nsz*) İçki kullanmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.933

İçtenlik, -ği: İçten olma durumu, içten davranış, samimilik, samimiyet.

İçyağı: Geviş getiren hayvanların karın boşluğunda iç organlarını saran kalın yağ, şahım.

İye: Kendisinin olan bir şeyi, yasaya uygun olarak dilediği gibi kullanabilen kimse, sahip.

İyelik, -ği: Kendisinin olan bir şeyi, yasa çerçevesi içinde istediği gibi kullanabilme hakkını taşıma durumu, sahiplik, mülkiyet.

İkınma: İkınmak işi.

İkınmak:

1. (*nsz*) Herhangi bir sebeple soluğunu içinde tutarak kendini zorlamak.
2. Peklikte veya doğum sırasında kasları zorlayarak soluğunu tutmak.

İki:

1. *is.* Birden sonra gelen sayının adı.
 2. Bu sayıyı gösteren 2, II rakamlarının adı.
 3. *sf.* Birden bir artık.
- ikki bissılıq** “iki anlamlı”
ikki bishıq piçaq “iki ağızlı bıçak”.
ikki boğumluq “iki heceli”.
ikkı boğumluq misra “İki heceli mısra”.
ikkidin bir “bir bölü iki”.
ikkige böldim. “ikiye böldüm.”
ikki hesse “iki hisse”.
ikki wotunluq “iki evli”.
ikki-ikkidin “ikişer-ikişer”.
ikki jıllıq “iki yıllık”.
ikki qevet “iki kat”.
ikkilisi “ikisi de”.
İkilisi de ketti. “İkisi de gitti.”
ikkimiz “ikimiz”.
ikkisi “ikisi”.
ikkisidin biri “ikisinden biri”.
ikki tayın “belli değil, bilinmeyen, meçhul, belirsiz”.
ikki yaqlıma “iki taraflama”.
ikki yüzlimiçilik “iki yüzlülük”.
ikki yüzlük “ikiyüzlü, riyakâr”.

ikki başlıq: (*sf.*) İki başlıq “iki başlı”.

ikki qan: (*sf.*) İkki qan “iki canlı, hamile”.

ikki qevetlik: (*sf.*) İki qevetlik “iki katlı”.

ikkilimek: İkkilimek “ikilemek”, ikki qılmaq.

ikkileşmek: İkkileşmek “ikileşmek”.

ikkilik: (*is.*)

1. İkkilik “ikilik”, ikki türlü.
2. Bir-birige zit ikki türge bölüngen.
3. İkki wuruşluq teñge pul.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.946–947

iki başlı: İki başlı olan.

iki canlı: *sf. hlk.* Gebe, yüklü, hamile.

iki katlı: Üst üste iki katı olan.

ikilemek:

1. (*-i*) Bir şeyin sayısını ikiye çıkarmak.
2. Tekrarlamak, yinelemek.
3. *hlk.* Tarlayı iki kez sürmek.

ikileşmek: (*nsz*) Sayısı ikiye çıkmak.

ikilik, -ği:

1. *is.* İki değişik kullanımı veya uygulaması olma durumu.
2. *mec.* Görüş veya düşüncede ikiye bölünmüş olma durumu, anlaşmazlık.
3. *esk.* İki kuruşluk gümüş akçe.

4. *müz.* Birlik notanın yarı süre dəğərindəki nota.

5. *sf.* İkisi bir arada, iki taneden oluşmuş, iki tane alabilen.

ikkinçi: (*sf.*) İkkinçilik “ikincilik”.

ikkinçi dericilik “ikinci dereceli”.

ikkinçilik: (*is.*) İkkinçilik “ikincilik”.

ikki barmaqlıq: (*sf.*) İkki barmaqlıq “iki parmaklı”.

il: (*is.*)

1. İl, memliket, yurt.
2. Vilayət, oblast.
3. Welq.
4. Qebile.

ilge: (*is.*)

1. İlge “ilgi”, munasivət, alâke.

Siyaset bilen alâkisi yoq.

“Politikayla ilgisi yok.”

2. Heves, iştiaq.

cinsi munasivət “cinsel ilişki”.

cinsi ilge “cinsel ilgi”.

hevesini qozđaydıđan “ilgi çekici”.

3. Êtibar bəriş.

ilgilendürmek: İlgilendürmek “ilgilendirmek”, diqqitini tartmaq, hevesini qozđımaq.

Wizmetçilerniñ diqqitini qozđaydıđan qarar

“Memurları ilgilendiren karar.”

ilgilenmek: İlgilenmek, köñül bolmaq, meşđul bolmaq.

Pelsipe bilen meşđul boluvatimen.

ikinci:

1. *sf.* İki sayının sıra sıfatı.
2. Sırada önem bakımından birinciden sonra gelen.
3. Değər ve kalitece birinciden sonra gelen.
4. *mec.* Yeni, bir başka.
5. *is.* Birinciden sonra gelen kimse veya nesne.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.948

ikincilik, -ği: İkinci olma durumu veya derecesi.

iki parmaklı: *sf. zool.* İki parmağı olan (hayvan).

il:

1. *is.* Ülkenin vali yönetimindeki bölümü, vilayət.
2. Şehrin niteliklerini taşıyan büyük yerleşim yeri.
3. Ülke, yurt.
4. *tar.* Eski Türklerde devlet.

ilgi:

1. *is.* İki şey arasında bulunan herhangi bir bağıllık, ilişki, alâka, taalluk.
2. *kim.* Kimyasal şartlar eş veya birbirine çok yakın olduğunda öğelerin birbirleriyle birleşmede gösterdiği seçicilik.
3. *psikol.* Dikkati öncelikle belirli bir şey üzerinde toplama eğilimi.
4. *psikol.* Belirli bir olay veya etkinliğe yakınlık duyma, ondan hoşlanma ve ona öncelik tanıma.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.955

ilgilendirmek:

1. (-i, -le) İlgisini çekmek, önem vermek.
2. Bir şeyle ilgili kılmak.
3. İlişkin olmak.
4. Elverişli, uygun bulmak.

ilgilenmek:

1. (-le) Birine karşı yakınlık duymak veya göstermek, alâkalanmak.
“Felsefeyle ilgileniyorum.”

ilgilik: (sf.)

1. İlgilik “ilgili”, alâqidar, munasivetlik.
2. Munasivetlik kişi.
Munasivetlik kişiler mesilige dëgendek ëtibar bermeyvatidu.
“İlgililer meseleye o kadar önem vermiyorlar.”

ilginç: (sf.) İlginç, celb qılıdiðan, diqqitini qozðaydiðan, hevesni qozðaydiðan.

ilgiri: (is.)

1. İlgiri “ileri”.
Atisidin qarðış alðan ilgiri kelmes.
“Atasından beddua alan kimsenin bahtı açık olmaz.”
İlgiri qarap. “İleriye bakarak.”
2. Aldi “önü, ileri”.
Siz aldiða ötüñ! “Siz ileriye geçiniz!”
3. Kelgüsi.
Kelgüside nëmiler bolidiðanlıqini hëçkim bilmeydu.
“İleride neler olacağını kimse bilemez.”
4. Aldinqi.
aldinqi sep (front). “ileri cephe”.
5. Tëz, ittik.
Saet beş minut baldur. “Saat beş dakika ileri.”
6. Alða.
Alða bas! “İleri marş!”
7. Daha önce, daha erken.

ilgirileş: (is.)

1. İlgirileş “ilerleme”, alða mënış.
2. Yolða çıkış.
3. Ötüş (vaqit).
4. (Kësel heqkide) ëðirlişış, yamanlişış.

2. Bir şeye karşı merak duymak.
3. Bir konu üzerinde çalışmak, uğraşmak, bir şeyi çekici bulmak.

ilgili: İlgilenmiş olan, ilgisi bulunan, alâkalı, alâkadar, müteallik.

ilginç, -ci: İlgi uyandıran, ilgi ve dikkat çekici olan, enteresan.

ileri:

1. is. Herhangi bir şeye göre daha ötede olan yer, **geri** karşıtı.
 2. Bir şeyin ulaşılacak yönü.
 3. Henüz gelmemiş zaman, gelecek, sonra.
 4. sf. Önde bulunan.
 5. sf. Doğrusundan daha çok gösteren (saat)
 6. sf. Önceki, evvelki.
 7. sf. mec. Benzerlerini geride bırakmış.
 8. zf. Öne doğru, ileri doğru.
 9. ünl. “Amaca doğru durmadan yürü” anlamında bir seslenme sözü.
 10. sp. Temel duruşta ayakuçlarının gösterdiği yön.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.953*

ilerleme:

1. *is.* İlerlemek işi.
2. Terfi, terakki.
3. *fel.* Daha iyi, daha yetkin, daha değerli, daha yüksek bir duruma doğru basamak basamak oluşan gelişme, terakki.

ilgirililimek:

1. İlgirilimek “ilerlemek”, mañmaq.
2. Alğa basmaq.
3. Köpeymek.
4. Ösmek (orni), orni kötürülmek.
5. Ötmek.
6. Ədirləşmaq, yamanlaşmaq (kəsel heqqide).
7. Ötküzmek.

ilik (I): (*is.*) İlik.
omurtqa iligi “bel kemiği iliği”.

ilik (II): İlik, petle (tügminiñ).

iliklik (I): (*sf.*) İliklik “ilikli”, iliki bolğan.
iliklik ustiwan “ilikli kemik”.

iliklik (II): (*sf.*)

1. İliklik “ilikli”, petlilik.
 2. Tügnilik “dügñmeli”.
- tügnilik yupqa** “ilikli etek”.

iliksiz: (*sf.*)

1. İliksiz.
2. Petlisiz.

ilişmek:

1. İlişmek, tegmek.
Qolum istakanğa tégivədi, derhal örülüp ketti.
“Elim bardağa ilişmiş, hemen devrildi.

2. Qol teggüzmek, çəqılmaq .
Bu kitapqa həçkim çəqılmişun.
“Bu kitaba kimse ilişmesin.”

ilerlemek:

1. (*nsz, -e*) Bulunduğu yerden daha ileriye gitmek, yol almak.
2. Vakit geçmek.
3. Daha güçlü, daha etkili duruma gelmek.
4. Daha iyi, daha yüksek bir düzeye, aşamaya erişmek, gelişmek, terakki etmek.

ilik, -ği (I): Kemiklerin iç boşluklarını dolduran yağlı madde.
Not: Örnekler için Bkz. TTS s.956

ilik, -ği (II): Giysi, yorgan çarşafı, yastık kılıfı vb.nin gereken belirli yerlerine düğmenin geçirilebilmesi için iplikle örülerek, parça geçirilerek veya biye ile yapılan küçük yarık.

ilikli (I): İliği olan.

ilikli (II): İliklenmiş.

iliksiz: İliği olmayan.

ilişmek:

1. (*-e*) Bir şeye hafifçe dokunmak, takılmak.
2. Elini sürmek, dokunmak.

3. Bir şeyin kenarına kısa bir süre için oturmak.
 4. Karışmak, rahat vermemek, müdahale etmek.
 5. *mec.* Değirmek, sözünü etmek.
 6. *hlk.* Şaka etmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.957

ılıq: (*sf.*) İllıq “ılık”, iliman, yilman.
ılıq su “ılık su”.
yilman su “ılık su”.

ılıqlanmaq: İllıqlanmaq “ılıqlaşmak”, yilmanlaşmaq

ılıqlıq: (*is.*) İllıqlıq “ılıklık”, yilmanlıq.
İllıqqına külüp qoydi meyiǵda.
“Sıcak bir gülümsedi.”
Közge illıq körünüdu.
“Göze sıcak görünüyor.”

ilimaq/ilinmaq: İssinmaq, illıqmaq.

iliman: (*sf.*) İliman “ılıman”, yilman, mötidil.
mötıdıl iqlım “ılıman iklim”.

illitmaq: İllitmaq “ılıtmak”, sovutmaq.

- ilmek (I):** (*is.*)
1. İlmek.
 2. Tügüm qılmaq.
 3. Tügümlerni bir-birige baǵlımaq.
 4. Tegmek.

ilmek (II): (*is.*) Karmuk “kamık”, zıpkın.

- ilmeklik:** (*sf.*)
1. İlmeklik.
 2. Tügümlük, çigiklik.

ilmiçi: (*is.*) İlmiçi “örgü, örgücü, oyacı”.

in: (*is.*) İn.

ėyiq ini “ayı ini”.

inaq: (*is.*) İnaq “dost, barışçıl, barışsever”.
İnaq işleyimiz. “Barış içinde çalışıyoruz.”
inaq yaşımaq “dostça yaşamak, dostça geçinmek”.

ılık, -ğı: Soğukla sıcak arası, ne soğuk ne sıcak.

ılıklaşmak: (*nsz*) Ilık duruma gelmek.

ılıklık, -ğı: Ilık olma durumu.

ılınmak: (*nsz*) Ilık duruma gelmek, ılmak.

ilman: *sf.coğ.* Sıcaklığı çok yüksek veya çok düşük (yer, iklim), mutedil.

ılıtmak: (*-i*) Ilık duruma getirmek.

ilmek, -er (I):

1. (*-i*) Hafif bir düğüm yaparak bağlamak.
2. Halı dokurken düğümleri bağlamak.
3. (*-e*) *hlk.* Değmek, dokunmak.

ilmek (II): -

ilmikli:

1. *sf.* Kolay çözülür biçimde düğümlenmiş.
2. Herhangi bir sayıda düğümü, ilmiği olan.

ilmekçi:

in:

1. *is.* Yaban hayvanlarının kendilerine yuva edindikleri kovuk.

2. Mağara.

inak, -ğı: *is. fel.* Doğma.

inaqlıq: (*is.*) İnaqlıq “dostluk, mutabakat”.

inci/inçu/ünçe: İnci “inci”, mervayit.

inçik/inçike: (*sf.*)

1. İnçike “ince”.

bek inçike “incecik”.

2. Uşşaq, yumşaq.

yumşaq un “ince un”.

3. Nazuk, nepis.

nazuk iş “ince iş”.

4. Edeplik, terbiyilik.

edeplik adem “ince adam”.

5. Yopqa.

6. Tar.

tar yol “ince yol”.

inçikileşmek:

1. İnçikileşmek “incelmek”.

2. Acizlaşmaq.

inçikiletmek: İnçikiletmek “inceletmek”.

inçikilik: (*is.*)

1. İnçikilik “incelik, titizlik”, azukluq.

inçikilik bilen işlengen plan “titizlikle yapılmış plan”.

2. Edep, nazaket.

inaklık: -

inci:

1. *is.* İstiridye gibi bazı kavkılı deniz hayvanlarının içerisinde oluşan, değerli, küçük, sert, sedef renginde süs tanesi.

2. İncilerden oluşan takı.

3. *tkz.* Yanlışığlığı sebebiyle gülünç olan söz veya cümle.

ince:

1. *sf.* Kendi cinsinden olanlara göre, dar ve kalınlığı az olan, **kalın** karşıtı.

2. Zayıf.

3. Taneleri ufak, **iri** karşıtı.

4. Küçük ayrıntıları çok olan, aşırı özen gerektiren, **kaba** karşıtı.

5. Akışkanlığı çok olan, yoğun ve koyu olmayan (sıvılar).

6. Tiz (ses), **pes** karşıtı.

7. Hafif, gücü az.

8. *mec.* İyiden iyiye, enikonu, ayrıntılı.

9. *mec.* Düşünce, duygu ve davranış bakımından insanın sevgi ve saygısını kazanan, zarif, **kaba** karşıtı.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.966

incelmek:

1. (*nsz*) İnce duruma gelmek.

2. Zayıflamak.

3. Sıvı, koyu durumdan akışkan duruma gelmek, akışkanlığı artmak.

4. *mec.* Davranışları incelik kazanmak, kibarlaşmak.

inceletmek: (-i,-e) İnceleme işini başkasına yaptırmak, birinin incelemesini sağlamak.

incelik, -ği:

1. *is.* İnce olma durumu.
2. İnce davranış gösterme, zarafet, nezaket.
3. Bir işin herkesçe görülemeyen nitelikleri.
4. Ayrıntı.

inçikilimek/inçiklimek: İnçilimek “incelemek”, tetqiq qılmaq, tekşürüp tetqiq qılmaq.

inek: (*is.*)

1. İnek siyər.
2. Maral.
3. İştan bədi boş ayal.

inekçi: (*is.*) İnek satqıçı “inek satıcısı”, sütçi “sütçü”.

ini: (*is.*)

1. İni, uka “erkek kerdeş, kayınbirader”.
2. Atiniñ inisi (ağa).

ipek: (*is.*) İpek.

wam ipek “ham ipek”.

ipek qurti “ipek böceği”.

ipekçi: (*is.*) İpekçi “ipekçi”.

ipekçiliq: (*is.*) İpekçiliq “ipekçilik”.

ipekliq: (*sf.*) İpekliq “ipekli”.

is: (*is.*)

1. İs, tuman “duman”.

is tegmek “dumanla zehirlenmek”.

2. Qaraküye (qazan yakimuriniñ).
3. Koku.

isqiriq: (*is.*) İsqiriq “ıslık”.

incelemek: (-i) Bir işi veya bir şeyi ele alıp özelliklerini, ayrıntılarını inceden inceye, özenle anlamaya, öğrenmeye çalışmak, tetkik etmek.

inek, -ği:

1. *is.* Dişi sığır.
2. *argo* Çok çalışan öğrenci.
3. *kaba* İbne.
4. *sf. mec.* Aptal, bön.

inekçi, -ci:

1. *is.* Sütünü veya süt ürünlerini satmak için inek besleyen kimse.
2. *argo* Ezberci, ezberleyerek öğrenen öğrenci.

ini: *is. hlk.* Kayınbirader.

ipek, -ği:

1. *is.* İpek böceği kozaları çözülerek çıkarılan ve dokumacılıkta kullanılan çok ince, esnek ve parlak tel.
2. *sf.* Bu telden yapılmış.

ipekçi: İpek böceği yetiştiren veya ipek satan kimse.

ipekçilik, -ği: İpek böceği yetiştirme veya ipek alıp satma işi.

ipekli: İpekten yapılmış veya içinde ipek bulunan (kumaş).

is:

1. *is.* Dumanın değdiği yerde bıraktığı kara leke.
2. Yakıtın tam yanmamasından oluşan, dumanla yükselen kömürleşmiş tanecikler.
3. *hlk.* Sürme.

ıslık, -ğı:

1. *is.* Dudakların büzülerek veya parmağın dil üzerine getirilmesiyle çıkarılan ince ve

ısqirtmaq: İsqirtmaq “ıslıklamak”.

ıslanđan: (*sf.*) İslanđan “ıslı”.

islenmek:

1. İslenmek.
2. Sürlenmek.

islımaq:

1. İslımaq “islemek”.
- isliğan göş* “dumanlatılmış et”.
2. Sürlemek.

İspaniye: (*öz. is.*) İspaniye “İspanya”.
İspan ayili “İspanya kadını”.

İspan tili: (*öz. is.*) İspan tili “İspanyolca”.

İspaniyilik: (*öz. is.*) İspaniyilik “İspanyol”.

ıssıqlıq: (*is.*) İssıqlıq “ısilik” (bedenge çıqqan).

istek: (*is.*)

1. İstek, arzu.

ışqa aşurmaq “becermek, gerçekleştirmek”

2. Telep.

Bu ademniñ telepi tügümeýdu.

“Bu adamın istekleri bitmiyor.”

tiz ses.

2. Bir şeyin çıkardığı ince ve tiz ses.

ıslıklamak: (*-i*) Birinin sevilmediğini, istenmediğini ve beğenilmediğini ıslık çalarak belli etmek.

isli:

1. *sf.* İsi olan, islenmiş, is bulaşmış.
2. *zf.* İs verecek biçimde (yanmak).

islenmek: (*nsz*) İslı duruma gelmek.

islemek: (*-i*) İse tutup karartmak.

İspanya: (*öz. is.*) İspanya, Herek.

İspanyolca:

1. (*öz. is.*) Hint-Avrupa dillerinden, İspan-ya’da Brezilya dışındaki Latin Amerika’da ve İspanyol uygarlığını benimsemiş ülkeler-de kullanılan dil.
2. *sf.* Bu dille yazılmış olan.

İspanyol:

1. (öz. is.) İspanyol halkından veya bu halkın soyundan olan (kimse).
2. sf. İspanyol halkına özgü olan.

isilik, -ği: is. tıp Terlemekten veya sıcaktan vücutta meydana gelen küçük pembe kabartılar, ısırgın.

istek, -ği:

1. is. Bir şeye duyulan eğilim, arzu, şevk.
2. Yerine getirilmesi başkasından istenilen şey, talep.
3. dbl. İstek ve niyet kavramı veren isteme kipi.
4. psikol. Belirli bir gereksinimi karşılaya-

isteklik: (sf.) İsteklik “istekli” telep qılđuçı, heves qılđuçı.

isteksiz: (sf.) İsteksiz, arzusiz, hevesiz.

istemek:

1. İstemek “istemek”, walımaq, arzu qılmaq.
Hemme kişi yawşı yaşaşni arzu qılıdu.
“Herkes iyi yaşamak ister.”
2. Telep qılmaq, tilimek, bir nersige haciti çüşmek.
Mëniñdin bir kitab soridi.
“Benden bir kitap istedi.”
3. İzdimek.
Kimni izdeysen? “Kimi arıyorsun?”

iş: (is.)

1. İş, wizmet.
Qolidin heçqandaq iş kelmeydu.
“Elinden hiçbir iş gelmiyor.”
Sizge bir işim çüşti.
“Size bir işim düştü; sizden bir ricam var.”
Uniñ heçbir işi yoq. “Onun hiçbir işi yok.”

iş bəşiđa cıqmaq “iş başı yapmak”.

iş heqqi “iş hakkı”.

işqa pişsiq “işe alışkın; becerikli”.

iş taşlaş/iş taşlımaq “grev”.

iştin qalmaq “işe gidememek”.

2. Kesip, meşđiliyet.

cağı düşünölen nesne veya duruma karşı duyulan özlem, arzu.

istekli: Bir şeye karşı isteğı olan.

isteksiz:

1. sf. Bir işi yapmaya isteğı olmayan, gönölsüz.
2. zf. İsteksizce.

istemek:

1. (-i) İstek duymak, arzulamak.
 2. (-den, -i) Bir şeyin kendisine verilmesini veya yapılmasını söylemek, dilemek.
 3. Görmek istediğini bildirmek.
 4. Gerek olmak.
 5. Evlenmek dileğinde bulunmak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.987*

iş:

1. is. Bir sonuç elde etmek, herhangi bir şey ortaya koymak için güç harcayarak yapılan etkinlik, çalışma.
2. Bir değer yaratan emek.
3. Birinden istenen hizmet veya birine verilen görev.

4. Sanayi, ticaret, tarım, maliye vb. alanlara ilişkin ekonomik etkinliklerin bütünü.
5. Kamu yararına yapılan işler.
6. Herhangi bir yere düzen verici, günlük yaşayışı sağlayıcı her türlü çalışma.
7. Geçim sağlamak için herhangi bir alanda yapılan çalışma, meslek.
8. İş yeri.
9. Ticari anlaşma, alışveriş.
10. Herhangi bir maksatla kurulan düzen.
11. Bazı deyimlerde “yarar, çıkar” anlamında kullanılan bir söz.
12. Yapılan şey, davranış.
13. Nakış, örgü gibi elde yapılan işler.
14. Emek, işçilik, ustalık.
15. İşlem.
16. Sorun, konu, mesele, maslahat.

işçi: (is.) İşçi.

Cuñgo işçilar sinipi “Çin işçi sınıfı”.

işçi ayal “işçi kadın”.

işçi küçi “işçi gücü”.

qara işçi “vasıfsız işçi”.

işçilik: (is.)

1. İşçilik.
2. İş heqqi.

işenç: (is.)

1. İşenç “inanç”, etiقاد.

Men işençimni yoqattim.

“Ben inancımı kaybettim.”

2. Güven.

işençim yoq “güvenim yok”.

işençlik: (sf.) İşençlik “inançlı”.

işençlik bolmaq “güvenilir olmak”.

işençlik kişi “güvenilir kişi”.

işençsiz: (sf.) İşençsiz, imansız, güvensiz.

işendürgüçi: (sf.) İşendürgüçi “inandırıcı”.

işendürmek: İşendürmek “inandırmak”.

işendürülmek: İşendürülmek
“inandırılmak”.

işengen: (is.) İşengen “inanan, inanıcı”.

17. Gizli sebep veya maksat.

18. Bir kimseye özgü olan görüş, anlayış.

19. fiz. Bir kuvvetin uygulanma noktasını hareket ettirirken harcadığı güç.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.992–995

işçi:

1. is. Başkasının yararına bedenini, kafa gücünü veya el becerisini kullanarak ücretle çalışan kimse.

2. zool. Toplu olarak yaşayan böceklerde üreme yeteneğinde olmayan, topluluğun işlerini gören dişi veya erkek.

işçilik, -ği:

1. is. İşçi olma, işçi niteliğinde olma durumu.

2. Yaptığı iş karşılığı işçiye verilen ücret.

3. İşçi emeği, yapılış, işleme niteliği.

inanç, -cı:

1. is. Bir düşünceye gönülden bağlı bulunma.

2. Birine duyulan güven, inanma duygusu.

3. İnanılan şey, görüş, öğreti.

4. din b. Tanrı’ya, bir dine inanma, iman, itikat.

inançlı: İnancı olan, imanlı, itikatlı, mutekit

inançsız: İnanı olmayan, imansız.

inandırıcı: İnandıran, inandırma özelliği olan, mukni.

inandırmak: (-i, -e) İnanmasını sağlamak.

inandırılmak: (-e) İnanmasını sağlamak.

inan:

1. is. İnanma işi.
2. Bir kimse veya şeyin doğruluğunu, büyüklüğünü ve gücünü sarsılmaz bir duygu

işengili bolmaydıðan: (sf.) İşengili bolmaydıðan “inanılmaz, inanmayan”.

işengili bolmaydıðan hêkayiler
“inandırıcı-lığı (inandırıcı) olmayan hikâyeler”.

işenmek: İşenmek “inanmak”, etiقاد qılmaq.

işik: (is.) İşik “kapı”.

Men işiqiñdin öttüm.

“Ben senin kapının önünden geçtim.”

arqa işik “arka kapı”.

işiniş: (is.)

1. İşiniş “inaniş”.

İşinişim kerek. “Güvenmem lazım.”

dinge işiniş erkinliğı “dini inanç özgürlüğü”.

2. Etiقاد “itikad, inanç”.

ile benimseme, iman, itikad.

inanılmaz:

1. sf. İnanılması çok güç veya imkânsız olan.

2. Az rastlanan, olağanüstü.

inanmak:

1. (-e) Bir şeyi doğru olarak benimsemek.

2. Birini doğru sözlü olarak bilmek, güvenmek.

3. Bir şeyin varlığını, doğruluğunu kabul etmek.

4. Sevecek, güvenecek ve bağlanacak en yüksek varlık olarak bilmek, iman etmek.

5. Kanarak aldanmak.

6. İman etmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.965

eşik, -ği:

1. is. Kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak.

2. Kapı ağzında basamağın konulabileceği yer

3. mec. Başlangıç yeri, başlangıç noktası, yakını.

4. coğ. Karalar üzerinde veya deniz diplerinde birbirine komşu iki çukurluğu ayıran

tümsek biçiminde, üzeri çoğu kez düz kabartılar.

5. *müz*. Telli çalgılarda üzerine tellerin bindiği köprü.

6. *psikol*. Bir tepkinin başlamasında, ortaya çıkmasında etkili olan ruhsal, fizyolojik nokta.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.657

inanış:

1. *is*. İnanma.

2. İnanılan şey.

işitmek:

1. İşitmek.

2. Duyulmaq.

işitilmeslik: (*is*.) İşitilmeslik
“işitmemezlik”, duyulmaslıq, aňlanmaslıq.

işitmek:

1. İşitmek, aňlımaq.

2. Weverdar bolmaq.

işittürmek: İşittürmek “işittirmek”.

işleş: (*is*.) İşleş “işleyiş”.

işletmek:

1. İşletmek, wızmetke salmaq.

2. Qollanmaq, paydılanmaq.

3. Tesirlendürmek.

4. (Ayal heqqide) yaman yolğa kirgüzmek.

işlimesk:

1. İşlimesk, emgek siňdürmek.

2. Qılmaq etmek.

3. Tesir qılmaq.

Soğuq ilikimdin ötüp ketti.

“Soğuk iliklerime işledi.”

4. Hilye qılmaq, aldamaçılıq qılmaq.

işitmek: (*nsz*) Duyulmak.

işitmemezlik, -ği: İşitmezlik.

işitmek:

1. (*-i*) Kulakla algılamak, duymak.

2. Haber almak.

3. Kendisine söylenilmek.

işittirmek: (*-i, -e*) İşitmesini sağlamak, duyurmak.

işleyiş: İşleme işi veya biçimi.

işletmek:

1. (*-i, -e*) İşlemesini sağlamak, çalıştırmak.

2. Bir şeyi, bir kimseyi, bir yeri kullanarak veya çalıştırarak yarar sağlamak.

3. Üzerine işleme yaptırmak.

4. (*-i*) *tkz.* Şaka ve birtakım yalanlarla sezdirmeden birini kandırmak veya onunla eğlenmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.999

işlemek:

1. (-i) Bir şeye emek vererek onu daha el-verişli bir duruma getirmek.
2. İnce ve süslü şeyler yapmak, nakışlamak.
3. (-e) İçine girmek, etkilemek, nüfuz etmek
4. (nsz) İyi çalışmak, müşterisi bol olmak.
5. Durağan durumdan hareketli duruma geçmek, çalışmak.
6. Herhangi bir konuyu ele alarak incelemek, öğretmek.
7. Düşüncelerini herhangi birine etki yaparak benimsetmek.
8. İşlek, etkin durumda olmak.
9. Çıban, olgunlaşma yolunda olmak.
10. Yara, kapanmak.
11. Gidip gelmek.
12. Hesapları, kayıtları düzenli olarak tutmak veya gereken yere aktarmak.
13. Herhangi bir ürünü satışa sunulmadan

işlişiş: (is.)

1. İşlişiş “işleme”, qılış.
2. Küç serp qılış, tirişiş.
3. Nepis işlengen (nerse).

işsiz: (sf.) İşsiz.**işsizlik: (is.)** İşsizlik “işsizlik”.**ittirilmek:** İttirilmek “itilmek”, ilgiltililmek.**ittiriş: (is.)** İttiriş “itiş”.**ittirişmek:**

1. İttirişmek “itişmek”.
2. İttirişip oynaşmaq.

ittirmek (I):

1. İttirmek “itekleme, itelemek”.
2. Arqa-arqıdin ittirmek.

ittirmek (II): İttirmek, alða sürmek**ittirmek (III):**

1. İttirmek “itiştirmek”.
2. Türtmek.

ittirmek (IV): İttirmek “itmek”, sürmek.

önce bir takım işlemlerden geçirmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.998–999

işleme:

1. is. İşlemek işi.
2. Şiş, tığ, iğne vb. araçlarla elde yapılan, örgü, nakış, oya gibi işlerin genel adı, el işi.
3. sf. İnce ve süslü işlenmiş.
4. mec. Herhangi bir konuyu ele alarak inceleme.
5. sin. Bir filmdeki gizli görüntüyü ortaya çıkarmak için, gümüş bromürlü tabakanın laboratuvarında çeşitli kimyasal işlemlerden geçirilmesi.

işsiz: İş olmayan.**işsizlik, -ği:**

1. is. İşsiz kalma, iş bulamama durumu.
2. Bir iş yeri için durgunluk dönemi.

itilmek: (-e) İtme işi yapılmak.**itiş: İtme işi veya biçimi.**

itişmek:

1. (nsz, -le) Birbirini itmek.
2. Birbirini iterek şakalaşmak.

iteklemek (I):

1. (-i) Sürekli olarak itmek, kakmak.
2. İtelemek.

ittirmek (II): (-i) İtme işini yaptırmak.**itiştirmek (III):**

1. (-i, -le) İtişme işini yaptırmak.
2. (-i) Kımıldatarak itmek.

itmek:

1. (-i) Bir şeyi güç uygulayarak ileri götürmek.
2. Kapı, pencere vb.ni güç uygulayarak açmak veya kapamak.
3. Bulunduğu yerden aşağı düşürmek.

iz: (is.) İz.

U, izsiz yoqaldı.

“O, belirtisiz kayıplara karıştı.”

Uniñ iziğa çüştuq.

“Onu takip etməyə koyulduk.”

İzimu qalmaptu. “İzi bile kalmamış.”

ayağ izi “ayak izi”.

izdin çıqmaq “raydan çıkmak”.

izi yoq “izi yok”.

iziğa çüşmek “takip etmək”.

iziğa salmaq “rayına oturtmak”.

izdenmek: İzdenmek “izlenmek, aranmak”**izlirmek/iz koğlımaq:**

1. İzlirmek “izlemek”, iz qoğlımaq.

izlep jürmek “arayıp durmak”.

izlep tapmaq “arayıp bulmak”.

2. Teqip qılmaq, keynige çüşmek, izidin mañmaq.

3. İz qoğlımaq “izlemek”.

4. Yürgüzmək.

Partiniñ yürüzgen millî siyasiti.

“Partinin izlediği milli siyaset.”

izsiz: (sf.) İzsiz, belgesiz, belirtisiz.

izsiz yoqalmaq “iz bırakmadan kaybolmak”

4. Sürüklemek, sevk etmek.

5. fiz. Bir cisim, belli bir yakınlıktaki başka bir cismi kendisinden uzaklaşmaya zorlamak, **çekmek** karşıtı.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1005

iz:

1. is. Bir şeyin geçtiği veya önce bulunduğu yerde bıraktığı belirti, nişan, alamet, emare.

2. Bir şeyin dokunmasıyla geride kalan belirti.

3. Bir olay veya bir durumdan geride kalan belirti, ipucu, emare.

4. Bir olay, bir durum veya yaşayıştan geride kalan belirti, eser.

5. mat. Bir düzlemin başka bir düzlemle veya bir doğru ile kesişmesinden doğan ara kesit.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1008

izlenmek: (nsz) İzleme işi yapılmak, takip edilmek.

izlemek:

1. (-i) Birinin veya bir şeyin arkasından gitmek, takip etmek.
 2. Zaman, süre, sıra vb. bakımından gelmek, arkasından gelmek, arkasında olmak.
 3. Bir olayın gelişimini gözden geçirmek.
 4. Eğlenmek, görmek, öğrenmek için bakmak, seyretmek.
 5. Belirli bir yönde gitmek.
 6. Gözlemek, incelemek.
 7. Belirli bir tutum, davranış veya düşünceyi benimsemek.
 8. Bir şeye uymak, bağlı olmak.
 9. Herhangi bir olayla ilgilenmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1010*

izsiz: -

j, J: Türk elipbesiniñ onüçüncü herpi.

jigirme: (is.) Jigirme “yirmi”.
jigirme bir “yirmi bir”.

jigirminçi: (sf.) Jigirminçi “yirminci”.

jiğiş: (is.) Jiğiş “yığma”, toplaş, dövileş.

jigit: (sf.)

1. Jigit “yiğit”.
- casaretke kelmek** “yigitlenmek”.
- casaretlendürmek** “cesaretlendirmek”.
2. Küçlük ve yüreklik.

jigit bēşi: (is.) Jigit bēşi “yigit başı” (Osman padişahlığı devride kasiplar cem’iyiti-

niñ buyruqini icra qılđuçı adem, aqsaqal).

jigitliq: (is.) Jigitlik (qehriman, batur, cesur, cürēt).

jiğlaş: (is.)

1. Jiğlaş şekli “ağlayış”.
2. Şikayet qılış, derd töküş.

jiğlaşmaq:

1. Jiğlaşmaq “ağlaşmak”.
2. Şikâyet qılışmaq, derd töküşmek.

jiğlatmaq: Jiğlatmaq “ağlatmak”.

jiğlımaq:

1. Jiğlımaq “ağlamak”.
- Jiğlimiğan balığa emçek salmas (sēlinmaydu).*
“Ağlamayan çocuğa meme velmezler.”
hökürep jiğlımaq “hüngür hüngür ağlamak”.

j, J: Türk alfabesinin on üçüncü harfi. **Je** adı verilen bu harf ses bilimi bakımından sızıcı tonlu diş eti ünsüzünü gösterir.

yirmi:

1. is. On dokuzdan sonra gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren 20, XX rakamlarının adı.
3. sf. İki kere on, on dokuzdan bir artık.

yirminci: Yirmi sayısının sıra sıfatı, sırada on dokuzdan sonra gelen.

yığma: Yığmak işi.

yiğit, -di:

1. sf. Güçlü ve yürekli, kahraman, alp.
2. mec. Gözü pek, düşüncelerini açıkça söylemekten çekinmeyen (kimse).
3. is. Delikanlı, genç erkek.

yığitbaşı: *is. esk.* Esnaf loncalarının kararlarını yürüten kimse.

yigitlik, -ği: Yigit olma durumu, yigitçe davranış, yüreklilik, cesaret.

ağlayış: Ağlama işi veya biçimi.

ağlaşmak:

1. (*nsz, -le*) Birlikte ağlamak.
2. (*nsz*) Sızlanmak.

ağlatmak: (*-i*) Ağlamasına yol açmak.

ağlamak:

1. *nsz, -e*) Üzüntü, acı, sevinç, pişmanlık, aldanma vb.nin etkisiyle gözyaşı dökmek.
 2. (*nsz*) Ağaç budandığında kesilen yerlerden besi suyu veya öz su akmak.
 3. (*-den*) Sızlanmak, yakınmak.
 4. (*-e*) Bir duruma üzülmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.39*

2. Şikâyet qılmaq, derd tökmek.

Buni körüp jiğliğudek boldi.

"Bunu görünce ağlamaklı oldu."

jiğlap almaq "ağlayıp üzüntüsünü gidermek".

3. Qattıq telep qılmaq.

jiğmaq: Jiğmaq "yığmak", toplmaq "toplamak", dövilimek.

hosul jiğmaq "hasat ürünleri toplamak".

pul jiğmaq "para toplamak".

jiğne: (*is.*)

1. Jiğne "iğne".

jiğne waltisi "iğne çantası, iğnelik".

jiğnisidin yipiğiçe "iğnesinden ipliğine kadar".

2. Türligüç.

3. Qarmaq (bəliq tutidiğan).

4. Oqul yêñnişi "şırınga".

jiğne urmaq "iğne yapmak".

jiğniçi: (*is.*)

1. Jiğniçi "iğneci", jiğne yasığuçi ve satquçi.

2. Okul urđuçi, okul salđuçi.

jiğnilimek:

1. Jiğnilimek "iğnelemek", jiğne bilen tikmek.

2. Jiğne sançımaq "iğne batırmak", oqul

yığmak, -ar:

1. (*-i, -e*) Bir tepe oluşturacak biçimde üst üste koymak.

2. Biriktirmek.

3. Toplamak, bir araya getirmek.

iğne:

1. *is.* Dikiş dikmeye yarayan, ince, ucu sivri bir ucunda iplik geçecek deliği bulunan çelik araç.

2. İki şeyi birbirine tutturmaya yarar ince, uzun, ucu sivri, metal araç.

3. Toplu iğnenin süs olarak kullanılan, iri başlı, renkli bir türü.

4. Genellikle kadınların süs olarak elbisele-
rinin göğüs, yaka vb. yerlerine taktıkları süs
eşyası.
 5. Bazı araçların ucu sivri parçaları.
 6. Şırınga.
 7. Zerk yolu ile vücuda verilen ilaç.
 8. Vücuda bu yolla ilaç verme işi.
 9. Bazı böceklerin kendilerini savunmak
için kullandıkları organ.
 10. Oltanın ucundaki küçük çengel.
 11. *mec.* Dokunaklı söz.
 12. *bot.* Bitkilerde yumurtacıkla tepelik
arasındaki sapçık.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.939–940*

iğneci: İğne yapan kişi.

iğnelemek:

1. (-i, -e) İğne ile tutturmak.
2. (-i) *mec.* Üstü kapalı olarak onur kırıcı,
üzüntü verici söz söylemek.

bermek.

3. Tene qılmaq, sözde çəqıvalmaq.

jiqilədan: (*sf.*) Jiqilədan “yıkık”, örülgen.

jiqiliş: (*is.*) Jiqiliş “yıkılış, düşme”.

jiqilmaq:

1. Jiqilmaq “yıkılmak”.
 2. Örülme, aǧdurulmaq.
 3. Közdin yoqalmaq.
- Közimdin yoqal! “Yıkıl karşımdan!”*

jiqitmaq:

1. Jiqitmaq “yıkmaq”.

2. Örimək.

3. Aǧdurmaq.

*Welq, musitebit hakimiyetni qandaq
bolmisun bir küni aǧdurup taşlaydu.
“Halk, zalim rejimi eninde sonunda
yıkacak.”*

4. Yoqatmaq.

jiqturmaq: Jiqturmaq “yıkırtmak”,
aǧdurutmaq, ördürmek.

jil: (*is.*) Jil “yıl”.

Men Bəyciñde 30 jil işlidim.

“Ben Pekin’de 30 yıl çalıştım.”

her jili “her yılı”.

kelgüsi jili “gelecek yıl”.

kiyinki jilliri “son yılları”.

ötken jil “geçen yıl”.

yərim jil “yarım yıl”.

jil bəşi “yılbaşı”.

jil boyi “yıl boyu”.

jilda “yılıda”.

yıkık, -ǧı: Yıkılmış olan, harap, viran.

yıkılış: Yıkılma işi veya biçimi.

yıkılmak:

1. (*nsz*) Yıkma işi yapılmak veya yıkma
işine konu olmak.
2. Herhangi bir sebeple çökmek, göçmek.
3. Devrilmek, yığılmak.
4. *mec.* İstenmeyen biri çekilip gitmek,
defolmak.
5. *mec.* Yok olmak, mahvolmak.
6. *mec.* Yüklenmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2178

yıkmaq, -ar:

1. (-i) Kurulu bir şeyi parçalayarak dağıt-
mak, bozmak, tahrip etmek.

2. İnsan, hayvan veya ağaç devirmek.
 3. Bir yana eğmek.
 4. Birine yüklemek.
 5. Yük indirmek.
 6. (-i, -e) *mec.* Herhangi bir suç, iş vb.ni birine yüklemek.
 7. *mec.* Yıkımına yol açmak, mahvına sebep olmak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2179*

yıktırmak: (-i, -e) Yıkma işini yaptırmak.

yıl:

1. *is.* Yer yuvarlağının, güneş çevresinde tam bir dolanım yapması için geçen 365 gün, 5 saat ve 49 dakikalık zaman.
2. Miladi takvime göre ocak ayının birinde başlayıp aralık ayının otuz birinde sona eren on iki aylık dönem, sene.
3. Başlangıç tarihi belli olmayan on iki aylık süre.
4. *astr.* Bir gezegenin güneş çevresindeki dolanım süresi.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2179

jilda bir “yilda bir”.

jildin-jil “yıldan yıla”.

jilini bermek “ölünün yıl dönümü dolayısıyla verilen yemek”.

jil on ikki ay “yıl on iki ay (bütün yıl)”.

jilan: (*is.*) Jilan “yılan”.

boğma jilan “boğa yılanı”.

jilan balisi “yılan yavrusu”.

jilan béliqi: (*is.*) Jilan béliqi “yılan balığı”.

jil beşi: (*is.*) Jil beşi “yılbaşı” (birinci ayın birinci küni).

jilik: (*is.*) Jilik “ilik”.

omurtqa jiligi “bel kemiği iliği”.

jiliklik: (*sf.*) Jiliklik “ilikli”, jiliki bolđan.
jiliklik ustiwan “ilikli kemik”.

jillıq: (*sf.*) Jillıq “yıllık”.

Cuñwo welq cumhuriyitiniñ quruluşınıñ 30 niçi jillıqı.

“Çin Halk Cumhuriyeti’nin 30. kuruluş yıl dönümü.”

yüz jillıq derew “yüz yıllık ağaç”.

yılan:

1. *is. zool.* Sürüngenlerden, ayaksız, ince ve uzun olanların genel adı, yerdegezen.

2. *sf. mec.* Sinsi ve hain.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2179–2180

yılan balığı: *is. zool.* Yılan balığıgillerden, yılan benzeyen, kaygan derili, ince uzun ve eti beğenilen bir balık.(*Anguilla*).

yılbaşı *is.* Ocak ayının birinci günü.

ilik, -ği: Kemiklerin iç boşluklarını dolduran yağlı madde.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.956

ilikli: İliği olan.

yıllık, -ğı:

1. *sf.* Yapımından veya doğumundan başlayarak üzerinden bir yıl geçmiş olan.
2. Bir yıl için, senelik, senevi.
3. Yılda bir yapılan.
4. *is.* Bir yılda verilen ücret.
5. *is.* Yılda bir çıkan ve o yılın olaylarını anlatan kitap, bülten, dergi vb. eser, salname.
6. *is.* Yılın gün, hafta, ay, vb. bölümlerinden başka, bayram, yıl dönümü gibi belli günleri ve bir takım astronomi, meteoroloji, istatistik bilgilerini gösteren kitap biçiminde takvim, almanak.
7. *is.* Öğretim yılı sonunda hazırlanan, öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin özellikleriyle ilgili bilgiler ile eğlendirici konuların yer aldığı kitap.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2182

jıllıqçı: (sf.) Jıllıqçı “yıllıkçı”.

jip: (is.)

1. Jip “ip”.
- jip jidnisiğiçe** “iğneden ipliğine kadar”.
2. Arđamça.
3. Boğuç.
- betinkiniñ boğuçi** “ayakkabının ipi”.

jipek: (is.) Jipek “ipek”.

wam jipek “ham ipek”.

meşhur jipek yoli “ünlü ipek yolu”.

uluq jipek yoli “ulu ipek yolu”.

jipek qurti “ipek böceği”.

jipekçi: (is.)

1. Jipekçi “ipekçi”, đoza baqkuçi.
2. Jipek sodigiri.

jipekçilik: (is.) Jipekçilik “ipekçilik”.
Woten, jipekçilik tereqqi qılđan yurt.
“Hoten ipekçiliğın geliştigi bir yerdir.”
jipekçilik fabrikisi “ipekçilik fabrikası”.

jipeklik: (sf.)

1. Jipeklik (rewt) “ipekli” .
2. Jipektin işlengen.

jiplik: (is.) Jiplik “iplik”.

jiplikçi: (is.) Jiplikçi “iplikçi”, jip işliguçi, jip satquçi, jip eğirgüçi.

jipsiz: (sf.)

1. Jipsiz “ipsiz”, arđamçisiz.
2. Sergerdan.

jip uçi: (is.) Jip uçi “ip ucu”.

yıllıkçı: Yıllıklı.

ip:

1. *is.* Dokuma maddelerinin bükülmüş liflerinden yapılan bağ.
2. İplik.
3. *mec.* Asarak öldürme cezası.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.976

ipek, -ği:

1. *is.* İpek böceği kozaları çözülerek çıkarılan ve dokumacılıkta kullanılan çok ince, esnek ve parlak tel.
2. *sf.* Bu telden yapılmış.

ipekçi: İpek böceği yetiştiren veya ipek satan kimse.

ipekçilik, -ği: İpek böceği yetiştirme veya ipek alıp satma işi.

ipekli: İpekten yapılmış veya içinde ipek bulunan (kumaş).

iplik, -ği:

1. is. Pamuk, keten, yün, ipek, naylon vb. dokuma maddelerinin uzun, ince liflerinden her biri.
2. Bu liflerin birlikte bükülmüş ve çekilmiş durumu.
3. Fasulye, bakla vb. sebzelerin veya bazı meyvelerin lifi.

iplikçi: İplik yapan veya satan kimse.

ipsiz:

1. sf. İpi olmayan.
2. mec. Haylaz, serseri, hayta.

ipucu: İnsanı aradığı gerçeğe ulaştırabile-

jiraq: (sf.)

1. Jiraq “uzak”.
Jiraq kelğüsde nēmiler bolidiğanliqi namelum.
“Uzak bir gelecekte neler olacağı bilinmez.”
2. Walî, bir iştin jiraq.
U, mundaq işlerdin wêlî jiraq.
“O, böyle işlerden hayli uzaktır.”
3. İmkaniyeti az bolđan.
4. is. Jiraq yer.
Bizniñ yêza jiraqtin körünüdu.
“Bizim köy uzaktan görünüyor.”

jirginç: (sf.) Jirginç “iğrenç”, iplas.

jirkenç köz bilen qarimaq “iğrenç bir nazarla bakmak”.

jirginçlik: (is.) Jirginçlik “iğrençlik”.

jirgindiğan: (sf.) Jirgindiğan “iğrenen”, hemmidin jirgindiğan.

jirgindürmek: Jirgindürmek, “iğrendirmek”.

jirginmek (I): Jirginmek “iğrenmek”.

jirginmek (II):

1. Jirginmek “yermek”, bizar bolmaq, nepretlenmek.
2. Eyibini açmaq, paş qılmaq.
3. Meswire qılmaq, hecvi qılmaq.

jirginiş: (is.) Jirginiş “iğrenme”.

jiriñ: (is.) Jiriñ “irin”.

jiriñ jiğmak “irinli olmak”.

cek iz, emare.

ırak, -ğı: Uzak.

iğrenç, -ci: İnsanda iğrenme duygusu uyanıran, tiksindiren, müstekreh.

iğrençlik, -ği: İğrenç olma durumu.

iğrenge: *sf. hlk.* Her şeyden iğrenme huyu olan.

iğrendirmek: *(-i)* İğrenmesine yol açmak.

iğrenmek (I):

1. *(-den)* Bir şeyi tiksindirici bulmak, istikrah etmek.
2. Aşağılık, bayağı bulmak, tiksirmek.

yermek, -er (II):

1. *(-i)* Kötülüklerini söylemek, zemmetmek.
2. Birinin veya bir şeyin kusurlarını ortaya koymak, hicvetmek, **övmek** karşıtı.
3. Beğenmemek, hoşlanmamak, tiksirmek.

iğrenme: İğrenmek işi.

irin: Organizmanın herhangi bir yerinde iltihaplanma sonunda ölmüş hücre artıklarından ve bozulmuş akyuvarlardan oluşan, mikropu veya mikropsuz, genellikle sarımsak

jiriñliq: *(sf.)* Jiriñliq “irinli”.

jiriñlimağ: Jiriñlimağ “irinlenmek”.

jiriñ tutuş: *(is.)* Jiriñ tutuş “irinlenme”.

jirtiq: *(sf.)*

1. Jirtiq “yırtık”.
2. Hayasız, nomussız.

jirtılmaq: Jirtılmaq “yırtılmak”.

jirtquç: *(sf.)* Jirtquç “yırtıcı”.

jirtquçlarçe “yırtıcı gibi”.

jirtquçluq: *(is.)* Jirtquçluq “yırtıcılık”.

jirtquzmaq: Jirtquzmaq “yırttırmak”.

jirtmaq:

1. Jirtmaq “yıtmak”.
- jitiş taşımağ** “yırtıvermek”.
2. Çirimağ.
3. *(tayni)* minişqe köndürmek.

tırak renkte koyuca sıvı, cerahat.

irinli: İrin toplamış, cerahatli.

irinlenmek: *(nsz)* İrin oluşmak, iltihaplanmak, cerahatlenmek.

irinlenme: İrinlenmek işi, iltihaplanma, cerahatlenme.

yırtık, -ğı:

1. *sf.* Yırtılmış olan.
2. Eskimiş, parçalanmış.
3. Cırlak, tiz, keskin *(ses)*.
4. *mec.* Utanması, çekinmesi olmayan.
5. *is.* Yırtılma sonucu oluşmuş yarık.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2183

yırtılmak:

1. (nsz) Yırtma işi yapılmak veya yırtma işine konu olmak.
2. *mec.* Çekinmesi, sıkılması kalmamak.

yırtıcı:

1. *sf.* Beslenmek için başka hayvanları parçalayarak yiyen (hayvan).
 2. *mec.* Kan dökmekten, insan öldürmekten zevk alan (kimse).
 3. *mec.* Tiz, yüksek (ses).
 4. *mec.* İş bitiren, mahir.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2183

yırtıcılık, -ği: Yırtıcı olma durumu.

yırttırmak: (-i, -e) Yırtma işini yaptırmak.

yırtmak, -ar:

1. (-i) Kâğıt, kumaş gibi bükülüp katlanan şeyleri parçalamak.
2. Vücudu kanatacak kadar derin çizmek.
3. Yok etmek, bastırmak.
4. Sağrısını mahmuzla yaralayarak binek hayvanını alıştırmak.
5. *mec.* Zorlamak.

jitip ketken: (*sf.*) Jitip ketken “yitik”.

Jitip ketken pul tēpildi.

“Yitik para bulundu.”

jitmek/jütmek: Jitmek “yitmek”,

yoqımaq, ðayıp bolmaq.

İkki qoy jitip ketti. “İki koyun yitti.”

Qoyum jütüp ketti. “Koyunum kayboldu.”

jittürmek: Jittürmek “yitirmek”, yoqatmaq.

Kitavimni jüttürüp qoydum.

“Kitabımı kaybettim.”

jittürüş: (*is.*) Jittürüş “yitirme”, yoqitiş “yok etme”.

jol: (*is.*) Jol “yol”.

Not: Örnekler için Bkz.(Y)

juðaş/juvaş: (*sf.*)

1. Jugaş “yavaş”.

jugaş at “yavaş at”.

2. Asta, jugaş “yavaş, usul”.

asta mēñiş “yavaş yürüyüş”.

3. Pes, töven avaz.

töven avaz bilen sözleşmek “yavaş konuşmak”.

4. Boş.

boş tamaka “yavaş (gevşek) tütün”.

5. “Diqqet aldırma” dēgen menide.

juðrulmaq:

1. Juðrulmaq “yoğrulmak”.

2. (tömür qaça) bir yerge urulup makçıyip ketmek “yassı hale gelme, ezilme”.

6. *mec.* Bir işi yapmaktan kurtulmak.

7. *mec.* Köşeyi dönmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2183–2184

yitik, -ği:

1. *is.* Kayıp olan şey.

2. *sf.* Kaybedilmiş, yitirilmiş.

yitmek, -er:

1. (*nsz*) Yok olmak, ortadan kalkmak, kaybolmak.

2. Görünmez olmak.

3. Sahip olunan bir şey elden çıkmak.

yitirmek:

1. (-i) Ne olduğunu, nerede bulunduğunu bilememek, kaybetmek.
2. Bazı nitelik veya özelliklerin yok olması durumuna uğramak, kaybetmek.
3. Ölüm sonucu kaybetmek.
4. Yanlış yola girmek, kaybolmak.

yitirme: Yitirmek işi.

yol:

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2188–2192

yavaş:

1. sf. Hızlı olmayan, **çabuk** karşıtı.
2. Yumuşak huylu, yumuşak başlı.
3. Alçak, hafif.
4. zf. Alçak, hafif bir biçimde.
5. zf. Hızlı olmayarak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.214

yoğrulmak:

1. (nsz) Yoğurma işi yapılmak veya yoğurma işine konu olmak.
2. mec. Özellikleri, nitelikleri birbirine karıştırılmak.
3. Metal kap bir yere çarparak bir yanı eğril

juðurmaq: Juðurmaq “yoğurmak”.
wémir juðarmaq “hamur yoğurmak”.
juðurup qoymaq “yoğuruvermek”.

juğurtmaq: Juğurtmaq “yoğurtmak”.

juqiri: (is.)

1. Juquri “yukarı”, juquri terep, üst terep.
Juqiri ötün! “Yukarı geçin, şöyle buyurun!”
Juquriða çıq! “Yukarıya çık!”
Juquriða qarap ketti.
“Yukarıya doğru gitti.”
uçup juquri çıqmaq “uçup yukarı çıkmak”.
juqarqî qatlam “üst tabaka; yukarki kat”.
juqarkî yaqta “yukarıdaki tarafta”.
juquri çıqmaq “yukarı çıkmak”.
juqurida körsütülgen “yukarıda gösterilmiş”.
juquriða qarap “yukarıya doğru”.
juquri qevet “yukarı kat”.
juqurisi “yukarısı”.
- 2. Juqiri mertive ve juqiri mertividiki kişi.
juquri mektep “yüksek okul”.
juquri ve ottura ofitserliq unvanî “yüksek ve orta subaylık ünvanı”.
- 3. Üstün.

juldurmaq: Juldurmaq “yoldurmak”.

julmaq:

1. Julmaq “yolmak”, juñdimaq.
towuni juñdimaq “tavuğun tüylerini yolmak”.
yulup almaq “çekip çıkarmak”.
yulup taşlımaq “koparıp atmak”.

mek, yamulmak.

4. mec. Bazı konularla sürekli uğraşma sonucu deneyim sahibi olmak.

yoğurmak:

1. (-i) Katı veya toz durumundaki bir maddeyi herhangi bir sıvı ile karıştırarak hamur durumuna getirmek.
2. mec. Bir kişiye istenilen nitelikleri kazandırmak, yeteneklerini geliştirmek.

yoğurtmak: (-i, -e) Yoğurma işini yaptırmak.

yukarı:

1. *is.* Bir şeyin üst bölümü, fevk, **aşağı** karşıtı.
2. *mec.* Yetkili kimse.
3. *sf.* Benzerleri arasında üstte bulunan.
4. *sf. mec.* Aşama, sınıf, makam bakımından ileride olan.
5. *zf.* Üst tarafa, üstteki kata, üste, yükseğe, yukarıya.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2198

yoldurmak: (-i, -e) Yolma işini yaptırmak.

yolmak, -ar:

1. (-i) Bitki, tüy vb.ni çekerek yerinden çıkarmak, çekip koparmak.
2. *mec.* Dolandırarak, hile ile birinin parasını almak.

2. Aldap pulini elivalmaq.
Biçarini aldap pulini élivaptu.
“Adamcağızı kandırıp iyice yoldular.”

jultuz: (*is.*)

1. Jultuz “yıldız”.
- qutup jultuzi** “kutup yıldızı”.
- kuyruqlu jultuz** “kuyruklu yıldız”.
2. Kino çolpini.

jultuzluq: (*sf.*) Jultuzluq “yıldızlı”.
jultuzluq kün “yıldızlı gece”.

julunmaq/juñdalmaq:

1. Julunmaq “yolunmak”, juñdalmaq.
2. Köñgli buzulmaq “kederlenmek”, qayðurmaq “kaygılanmak”, hesret çekmek.

jumaq (I):

1. Jumak “yıkamak”.
- Gunayimnî yuydum.*
“Günahımı (suçumu) temizledim.”
yüz-köz yuymaq “el yüz yıkamak”.
- qollirini jumaq** “ellerini yıkamak”.
2. Çayqımaq.

jumaq (II): (*is.*) Jumaq “yumak”, kallek.
bir kallek jip “bir yumak ip”.

jumilaq/jumulaq: (*sf.*) Jumilaq “yuvarlak, yuvarlakça”, dügilek, şar.
jumilaq şire söhbiti “yuvarlak masa görüşmeleri”.

yıldız:

1. *is.* Güneş ve ay dışında gökyüzünde görülen ışıklı gök cisimlerinden her biri.
2. Meşhur sinema ve müzikhol sanatçısı, star.

3. Bir noktadan çevreye beş veya daha fazla çıkıntısı olan çok köşeli şekil.

4. *sf.* Bu biçimde olan.

5. *sf.* Yıldız biçiminde olan.

6. *mec.* Bir toplulukta, bir meslekte, üstün başarı gösteren kimse.

7. *mec.* Baht, şans, talih.

8. *den.* Kuzey yönü.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2180–2181

yıldızlı:

1. *sf.* Üzerinde yıldız bulunan.

2. Bulutsuz, duru, açık.

yolunmak:

1. (*nsz*) Yolma işi yapılmak, çekilip koparılmak.

2. *mec.* Çok kederlenerek çırpınmak.

yumak, -r (I)

1. (*-i*) *hlk.* Yıkamak.

2. Su veya başka bir sıvı kullanarak bir şeyi temizlemek.

3. *kim.* Çözünmeyen bir çökeltiden ayrılması istenen suda çözünür maddeleri, yıkama yoluyla temizlemek.

yumak, -ğı (II):

1. *is.* Yuvarlak biçimde sarılmış iplik, yün vb. şey.

2. *sf.* Yuvarlak biçimde sarılmış olan.

yuvarlak, -ğı:

1. *sf.* Top veya küre biçiminde olan, müdevver.

2. *is.* Top veya küre biçiminde toparlak şey.

jumulaq qılmaq “yuvarlak yapmak”.

jumulaq üstel “yuvarlak masa”.

yer şari “yer yuvarlağı”.

jumilaqlaşmaq: Jumilaqlaşmaq “yuvarlaklaşmak”, dügilekleşmek.

jumilaqlaşturmaq: Jumilaqlaşturmaq “yuvarlaklaştırmak”.

jumilaqlıq: (*is.*) Jumilaqlıq “yuvarlaklık”, domilaqlıq .

jumilanmaq:

1. Jumilanmaq “yuvarlanmak”.

2. Domilanmaq.

3. Tuyuqsız, ölmek “ansızın ölmek”.

4. Wizmitidin ayrılmaq, wizmitidin çiqirılmaq (qoğlanmaq).

jummaq: Jummaq “yummak”.

Bu işni közümnü jumup başlidim.

“Bu işi tevekkül diye başladım.”

Közinñi jum. “Gözünü yum.”

közinü jummaq “gözünü yummak”.

közni jumup açqıçe “gözü yumup açana dek”.

köz jummaq “göz yummak”.

köz jumuvalay “Birazcı uyuyayım.”

jumuq: (sf.)

1. Jumuq “yumuk”.

Uniñ közü jumumluq “Onun gözü kapalı”.

2. Tolđan, sémizđina.

jumulmaq: Jumulmaq “yumulmak”.

jumşaq: (sf.)

1. Jumşaq “yumuşak”.

2. Evrişim, yumran.

yuvarlaklaşmak: (*nsz*) Yuvarlak bir biçim almak, yuvarlak duruma gelmek.

yuvarlaklaştırmak: (-i) Yuvarlak duruma getirmek.

yuvarlaklık, -ğı: Yuvarlak olma durumu.

yuvarlanmak:

1. (nsz) Kendi üzerinde dönerek hareket etmek.
2. Dökülerek düşmek.
3. Devrilmek, düşmek.
4. *mec.* Ansızın, beklenmedik bir zamanda ölmek.

yummak, -ar: (-i) Kısarak kapamak, sıkarak kapalı duruma getirmek.

yumuk, -ğu:

1. *sf.* Yumulmuş olan, yumulmuş gibi duran yumulu.
2. Tombul.

yumulmak:

1. (nsz) Kapanmak, örtülmek.
2. (-e) Kendini bir işe istekle vermek, girişmek, saldırmak, atılmak.
3. Kısılmak, örtülür gibi olmak.

yumuşak, -ğı:

1. *sf.* Dokunulduğunda veya üzerine basıldığında çukurlaşan, eski biçimi kaybeden, **katı** karşıtı.
3. Mulayim, rayış.

jumşaqılıq: (is.)

1. Jumşaqılıq “yumuşaklık”.
2. Mulayimliq.

jumşatmaq: Jumşatmaq “yumuşatmak”.

jumşımaq: Jumşımaq “yumuşamak”, mulayimləşmaq.

jumşap ketmek “yumuşamak”.

jumşıtilmaq: Jumşıtilmaq “yumşatılmak”

yuñ: (is.)

1. Küzem juñ (qoyniñ).

juñ basqan “yün basmış”.

juñ talisi “yün iplik parçası”.

juñ taşlımaq “yün bırakmak”.

juñ tütmaq “yün ditmek”.

2. Omumen qoy juñi.

3. Juñidin işlengen.

Cuñgoda juñ rewt köp işlinidu.

“Çin’de yün kumaş çoktur.”

2. Kolaylıkla bükülen, buruşmayan, **sert** karşıtı.

3. Dokunulduğunda hoş bir duygu uyandıran.

4. Kolaylıkla işlenebilen.

5. Kolay çiğnemen, kolay kesilen.

6. Ilıman (iklim), **sert** karşıtı.

7. *mec.* Kaba, hırçın, sert olmayan, kolay yola gelen, uysal.

8. *mec.* Okşayıcı, tatlı, hoş.

9. *mec.* Sessiz, hafif.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2200

yumuşaklık, -ğı:

1. *is.* Yumuşak olma durumu.

2. İlimli, iyi davranma, mülâyemet.

yumuşatmak:

1. *(-i)* Sertliğini gidermek, yumuşak duruma getirmek.

2. *mec.* Kabalığını, katılığını, sertliğini veya acımasızlığını ortadan kaldıracak duruma getirmek.

yumuşamak:

1. *(nsz)* Sertliği kalmamak, yumuşak duruma gelmek.

2. *mec.* Öfkesi, kızgınlığı, inadı geçmek.

3. *dbl.* Sert ünsüz, yumuşak ünsüz durumuna gelmek.

yumuşatılmak: *(nsz)* Sertliği giderilmek, yumuşak duruma getirilmek.

yün:

1. *is.* Koyun tüyü.

2. *sf.* Bu tüyden yapılmış.

juñluq: *(sf.)* Juñluq “yünlü”.

jupyumşaq: *(sf.)* Jupyumşaq “yumuşacık”.

jurtdaş: *(is.)* Jurtdaş “yurttaş”, vetendaş “vatandaş”.

jurtdaşlıq: *(is.)* Jurtdaşlıq “yurttaşlık”, vetendaşlıq “vatandaşlık”.

jurtdaşlıq heqqi “vatandaşlık hakkı”.

jurtsiz: *(sf.)* Jurtsiz “yurtsuz”, vetensiz.

jurut: *(is.)*

1. Jurut “yurt”, veten.

mediniyet jurti “kültür derneği”.

oquş jurti “bilim yuvası”.

yat jur “yabancı ülke”.

yat jurta “yabancı ülkede”.

2. Memliket “memleket”.

jutmaq (I): Jutmaq “yudumlamak”.

yünlü:

1. *sf.* Yünü olan.

2. Yünden yapılmış.

3. *is.* Yün kumaş.

4. Yün kumaştan yapılmış.

yumuşacık, -ğı: (*yumu'şacık*) Hoşa giden, istenilen yumuşaklıkta olan, çok yumuşak olan.

yurttaş: Yurtları veya yurt duyguları bir olanlardan her biri, vatandaş.

yurttaşlık, -ğı: Yurttaş olma, bir yurtda doğup büyüme veya yaşamış olma durumu, vatandaşlık.

yurtsuz:

1. *sf.* Yurdu olmayan (kimse).
2. *mec.* Kalacak, barınacak yeri olmayan (kimse).

yurt, -du:

1. *is.* Bir halkın üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu toprak parçası, vatan.
 2. Memleket.
 3. Bakıma ve barınmaya muhtaç bir grup insanın oturduğu, yetiştirildiği veya bakıldığı kurum.
 4. Göçebe Türklerin oturduğu çadır.
 5. Öğrencilerin kaldığı, barındığı yer.
 6. Toplu olarak bir iş öğretilen yer.
 7. Hastaların tedavi edildiği yer.
 8. *mec.* Diyar.
 9. *mec.* Bir şeyin ilk veya çok yetiştirildiği yer, vatan.
 10. *hlk.* Yörüklerin yazın veya kışın oturduğu yer.
 11. *esk.* Sahip olunan arazi, emlak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2201*

yudumlamak (I): (-i) Yudum yudum içmek, acele etmeden yavaş yavaş içmek.

jutmaq (II):

1. Jutmaq "yutkunmak".
 2. Duduqlımaq "kekelemek".
- duduqlap sözlimek** "kekeleyerek söylemek"

jutmaq (III):

1. Jutmaq "yutmak".
Yer jutqandek yoqap ketti.
"Yer yutmuş gibi koyboldu."
2. Öziniñ qılıvalmaq.
3. Ünini çıqarmalıq "sesini çıkarmama".
4. Aldınıp qalmaq.
5. Utılmaq.
6. Yipidin-yiñnisiğiçe öginivalmaq.

jutturmaq: Jutturmaq "yutturmak".

jutulmaq: Yutulmaq "yutulmak".

jutuluş: (*is.*) Jutuluş "yutulma".

jutum: (*is.*) jutum "yudum".

bir jutum aq waraq "bir yudum rakı".

bir jutum: (*sf.*) Bir jutum (mikdar söz).

bir jutum su "bir yudum su".

jutuş: (*is.*) Jutuş "yutma".

juyunmaq (I): Juyunmaq "yikanmak".

juyunmaq/juyulmaq (II):

1. Juyunmaq "yikanmak".
Kir yuyuldi. "Çamaşır yıkandı."
juyuq kiyim "yikanmış giysi".
juyuqsız köynek "yikanmamış gömlek".
juyulđan "yikanmış".

yutkunmak (II):

1. (*nsz*) Tükürüğü yutmak veya bir şey yutuyormuş gibi gırtlak hareket ettirmek.

2. *mec.* Bir şeyi söylemekle söylememek arasında duraksamak.

3. *mec.* Bir şeyin yokluğunu kendine yedirememek, kabullenememek.

yutmak, -ar (III):

1. (-i) Ağızda bulunan bir şeyi yutağa geçirmek.

2. Tam ve doğru söylememek.

3. *mec.* İnanmak, aldanmak, kanmak.

4. *mec.* Söylemek istediği bir sözü kendini tutarak söylememek.

5. *mec.* İyice, eksiksiz olarak öğrenmek.

6. *mec.* Işık, ses gücünü, parlaklığını azaltmak.

7. *tkz.* Dayanıp sesini çıkarmamak, katlanmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2202

yutturmak: (-i, -e) Yutma işini yaptırmak veya yutmasını sağlamak.

yutulmak: (nsz) Yutma işi yapılmak.

yutulma: Yutulmak işi.

yudum: Bir işte yutulacak miktar.

yudumluk, -ğu: Bir yudum miktarında olan.

yutma: Yutmak işi.

yunmak, -ur (I): (nsz) *hlk.* Yıkanmak.

yıkanmak (II):

1. (nsz) Yıkama işi yapılmak veya yıkama işine konu olmak.

2. Kendi vücudunu yıkamak, banyo yapmak.

2. Çayqımaq.

juyuş: (is.)

1. Juyuş “yıkama”.

kir juyuş maşinisi “çamaşır makinesi”.

kiyim juyuş maşinisi “çamaşır makinesi”.

2. Çayqaş.

jük: (is.)

1. Jük “yük”.

jük artmaq “yük vurmak, yüklemek”.

jük basmaq “yük koymak”.

jük çüşürmek “yük indirmek”.

jük tarmaq “yük tartmak”.

2. Yük miqdari.

3. Ėdir vezipe.

4. Ėdirliq.

jüklenmek:

1. Jüklenmek “yüklenmek”.

2. Üstige almaq.

3. Yölenmek.

jüklimek:

1. Jüklimek “yüklemek” (gunahini), döñigimek “yüklemek”.

2. Qaçılmaq (yüqni).

3. Artmaq (vezipisini).

yıkama:

1. *is.* Yıkamak işi.
2. *kim.* Bir eriticideki bir veya birkaç çözünür birleşeni ayırmak amacıyla, eriticiyi, toz durumuna getirilmiş bir maddenin içinden yavaş yavaş geçirme.
3. *sin.* Film üzerinde kalması istenmeyen kimyasal maddelerin akıtılması için arı suyla yapılan temizleme.

yük:

1. *is.* Araba, hayvan vb.nin taşıdığı şeylerin hepsi.
2. Bir şeyin ağırlığı.
3. Araba, hayvan vb.nin taşıyabildiği miktar
4. Eşya.
5. *mec.* Birinin üzerine almak zorunda kaldığı ağır görev.
6. *mec.* Tedirginlik veren şey, engel.
7. *fiz.* Bir cismin yüzeyinde biriken elektrik miktarı.
8. *tar.* Yüz bin kuruşluk mal veya tutar.
9. *hlk.* Doğacak bebek.
10. *esk.* Yüklük.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2204–2205

yüklenmek:

1. *(-i)* Yükleme işi yapılmak veya yükleme işine konu olmak.
2. *(-e)* Kendi ağırlığını başka bir şey üzerine vermek, bedeniyle abanmak.
3. Bir yükü taşımayı üstüne almak.
4. *(-e)* *mec.* Üstüne düşmek, zorlamak.
5. *mec.* Bir şeyi yapmayı kabul etmek, üstüne almak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2205

yüklemek:

1. *(-i, -e)* Bir yere, taşınması için belli ağırlıkta eşya veya araç gereç koymak.
2. Bir bilgisayar, disket vb.ne gerekli bilgileri aktarmak.
3. *mec.* Bir yükümlülük altına sokmak, sorumlulu tutmak.

jüklük: (sf.)

1. Jüklük “yüklü”, üstide jüki bolđan (harva).
2. Qılıdığan işi köp.
3. İkki qat, hamilidar.
4. Mest, qatta.

jürek: (is.)

1. Jürek “yürek”, qelb “kalp”.
Jürüğüm ağridu. “Yüreğim sızlıyor.”
Jürüğüm oynap turuptu. “Kalbim atıyor.”
U, jürüği yerilip ölüptü.
“O, kalpten gitmiş; o, korkudan ölmüş.”
jürek bağrim “değerlim; her şeyim”.
jürek-béđir “yürek bağır”.
2. Köñül.
Jürüğimni küydürdi. “Yüreğimi yaktı.”
3. Baturluq.
Bu iş baturluqni telep qılıdu.
“Bu iş yürek ister.”
Uniñ üçün jürek kerek.
“Onun üçün yürek lazım.”
4. Aşqazan “mide”.
quşqaç jürek “kuş mideli; kuş yürek”.

jüreklendürmek: Jüreklendürmek “yüreklendirmek”, casaretlendürmek, ðeyretlendürmek.

jüreklenmek: Jüreklenmek “yüreklenmek” casaretlenmek, ðeyretlenmek.

jürekliq: (sf.) Jürekliq “yürekli”, casaretlik, cesur.

4. *mec.* Bir suçu birinin üstüne atmak.
5. *(-i)* *fiz.* Bir cisme elektrik gücü vermek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2205

yüklü:

1. *sf.* Yüğü olan.
2. Yapılacak işi çok olan.
3. Çok çalışmayı gerektiren, çetin, güç, uygun.
4. Çok fazla, pek çok.
5. Bir duyguyu, bir olguyu içinde veya üzerinde fazlaca bulunduran.
6. *argo* Çok sarhoş.
7. *argo* Paralı, varlıklı.
8. *hlk.* Gebe.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2206

yürek, -ği:

1. *is. anat.* Kalp.
2. Bir kimsenin ruhsal yönü, gönül.
3. Kupa (I).
4. *mec.* Herhangi bir şeyden çekinmeme, korkmama, yüreklilik, korkusuzluk, cesaret.
5. *mec.* Acıma duygusu.
6. *hlk.* Mide, karın, iç.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2208–2211

yüreklendirmek: (-i) Birine yüreklilik, cesaret vermek.

yüreklenmek: (*nsz*) Korkusuz duruma gelmek, yiğitlenmek, cesaretlenmek.

yüreкли: Tehlikeyi korkusuzca karşılayan, hiçbir şeyden korkusu olmayan, gözü pek, babayiğit, koçak, cesaretli, cesur, cüretkar.
jüeksiz: (*is.*) Jüeksiz “yüeksiz”, casaretsiz, qurqunçaq “korkunç, korku”.

jüeksizliq: (*is.*) Jüeksizlik “yüeksizlik”, qurqunçaqlıq “korkunçluluk, korkma”.
jüeksizliq qılmaq “yüeksizlik etmek”.

jüektin: (*zf.*) Jüektin “yüekten”, semimiyet bilen, can-dil bilen.
çñ jüektin “candan; can-ı gönülden”.

jürgüzülmek: Jürgüzülmek “yürütülmek”, icra qılınmaq.

jürgüzüş: (*is.*) Jürgüzüş “yürütme”, icra qılış.

jürmek:

1. Jürmek “yürümek”, mañmaq.
Bu pul jürmeydu. “Bu para geçmiyor.”
Bu saet jürmeydu. “Bu saat çalışmıyor.”
Jür! “Yürü!”
Jür kétéyli. “Yürü gidelim.”
Oqup jürüpmen. “Okumaktayım.”
boş jürmek “boşta gezmek”.
jürüp-jürüp “geze geze”.
- 2. Jürüş qılmaq “yürüyüş yapmak”.
jürüp ketmek “yürüyerek gitmek”.
- 3. Êqışmaq, jürüşmek.
- 4. Hésablanmaq.
jürüp-jürüp bergini şu “sonunda verdiği şu”.
- 5. Ölmek, ketmek.
Umu ölüptü. “O da yürümüş.”

jürüş: (*is.*) Jürüş “yürüyüş”, seper.
boş jürüş “boşta gezmek”.
uzun seper “uzun yürüyüş”.
jürüş qılmaq “yürüyüş yapmak”.
jürüşlük at “rahvan at”.
yüeksiz: Yüreкли olmayan, casaretsiz, tabansız.

yüreksizlik, -ği: Yüreksiz olma durumu, yüreksizce davranış, cesaretsizlik.

yürekten: Temiz duygularla, saygı ile içten, içtenlikle.

yürütülmek: (nsz, -e) Yürütme işi yapılmak veya yürütme işine konu olmak.

yürütme:

1. is. Yürütmek işi.
2. Kanunları uygulama işi, icra.
3. Merkezi yönetim ve yerinden yönetim kuruluşlarının hepsi.

yürümek:

1. (nsz) Adım atarak ilerlemek, gitmek.
2. Karada veya suda, herhangi bir yöne doğru sürekli olarak yer değiştirmek.
3. Çocuk ayakları üzerinde gezecek duruma gelmek.
4. Yayan gezmek, yayan gitmek.
5. Yol almak.
6. (-e) Bir yere gelmek, bir yere ulaşmak, kaplamak.
7. (-e) Üzerine doğru gitmek, akın etmek, saldırmak, hücum etmek.
8. (nsz) Faiz, hesap edilmek, işlemek.
9. Geçmek, ilerlemek, değişmek.
10. Bir işte ileri gitmek.
11. mec. Gereği gibi yapılmak veya ilerlemek.
12. (nsz) argo Ölmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2211

yürüyüş:

1. is. Yürüme işi veya biçimi.
2. Spor amacıyla yapılan yürüme.
3. Bir olayı protesto etmek, bir konuya dikkati çekmek amacıyla topluca yürüme.
4. ask. Birliklerin bir yerden başka bir yere **jürüşlük öy** “konak, köşk, villa”. **jürüş-turuş** “hareket; yer değiştirmek”. **jürüş-turuş erkinliði** “hareket serbestliği”.

*Uniñ jürüş-turuşı yawşî.
“Onun oturup kalkması iyi.”*

jürütmek:

1. Jürütmek “yürütmek”, jürgüzmek, icra qilmaq.
- küreş jürgüzmek** “mücadeleyi yürütmek”. **maşinini jürgüzmek** “otomobili hareket ettirmek”.
- seperverliq jürgüzmek** “seferberlik”.
- teşviq jürgüzmek** “propaganda yapmak”.
2. Qobul qıldurmaq .
3. Otturığa qoymaq “ortaya koymak”.
4. Oğrılmaq “hırsızlamak”.

gitmesi.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2212

yürütmek:

1. (-i, -e) Yürüme işini yaptırmak, yürümesini sağlamak.
 2. Gerektiği gibi yapmak, uygulamak.
 3. *huk.* Bir yargıyı yerine getirmek, uygulamak.
 4. Kabul edilmesi veya tartışılması için bildirmek, açıklamak, öne sürmek.
 5. *mec. ve tkz.* İşinden veya bulunduğu yerden çıkarmak.
 6. *argo* Habersiz olarak almak, çalmak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2211–2212*

qaçaq: (*sf.*) Qaçaq (adem, mal), etkes.

qaçqun: (*is.*) Qaçqun “kaçgın”.

qaçmaq: Kaçmaq.

qəçip ketmek “kaçmak”.

qəçip qutulmaq “kaçıp kurtulmak”.

men iştin qaçmaymen “ben işten kaçmam”.

qa, Qa: Türk əlipbisiniñ ontötinçi herpi

k, K:

1. Türk alfabesinin on dördüncü harfi. **Ke** adı verilen bu harf ses bilimi bakımından

ince ünlülerle ön damak, kalın ünlülerle art damak patlayıcı ünsüzlerinin ötümsüzünü gösterir.

kaçak, -ğı:

1. *sf.* Balı bulunduğu yerden veya yasadan kaçan, uzaklaşan.
2. Yasaca yapılması yasak olan veya yapılması için gerekli izin alınmayan.
3. Yasaca belirtilmiş gerekli gümrük ve vergileri ödenmeden bir yere sokulan veya bir yerden çıkarılan.
4. *is.* Bir kaptan, bir borudan sızan gaz veya sıvı, bir telden kaçan akım.
5. *is.* Gizlice kaçırılmış olan mal veya madde.
6. *zf.* Yasalara, kurallara uymayarak, gizlice yapılan.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1023

kaçkın:

1. Bir yerden veya bir işten kaçmış kimse.
2. İnsanlardan uzak durmak, insan içine çıkmak istemeyen kimse.

kaçmak, -ar:

1. *(-den)* Kimseye bildirmeden bulunduğu yerden ayrılmak, firar etmek.
2. Hızla koşup bir yere saklanmak.
3. Kendini göstermemek, rastlaşmamaya çalışmak.
4. Kaçınmak.
5. Gaz, sıvı vb. şeyler sızmak.
6. İpi kopmak.
7. *(-e)* Girmek.
8. *(-e)* Bir yana doğru kaymak.
9. *(nsz)* Görünmeden gitmek, savuşmak, sıvışmak.
10. *(nsz)* Hızlı koşmak.
11. *(nsz)* Yok olmak.
12. *(-e)* Yaklaşmak, benzemek, andırmak.
13. Kaçgöçe uymak.
14. Kız veya kadın yasalara ve aile istekle-

qaçurmaq (I): Kêçişmaq, purset bermek, yoqqılışqa sevep bolmaq, qaçurmaq. *pürsetni qoldin qaçurmaq* “fırsatı kaçırmak”.

qaçurmak (II): Çiftleştirmek, çekmek, aşmaq.

qaçurulmaq: Qaçurulmaq “kaçırılmak”.

qaða: Qaða “karga”.

qara qaða “kara qaða”.

rine karşı gelerek evlenmek için evinden ayrılmak.

15. *(-i)* Rengi ağarmak, uçmak.

16. *sp.* Yarışçı diğerlerinden hızla ayrılıp arayı açmak.

17. *sp.* Futbol ve basketbolda engelleyen adamdan kurtulmak veya pas alabilmek için boş alana koşmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1025

kaçırmak (I):

1. (-i) Kaçmasını sağlamak veya kaçmasına imkân yaratmak.
2. Bir işi belirlenen zamanda yapamamak.
3. Zor kullanarak yanında götürmek.
4. Bir daha ele geçmemek üzere yitirmek.
5. Yararlanamamak.
6. Gitmek, kaçmak zorunda bırakmak.
7. Çalmak, kimsenin haberi olmadan götürmek, aşırarak.
8. *huk.* Yasal olmayan yoldan bir ülkeye mal sokmak veya çıkarmak.
9. Ölçüyü, sınırı aşmak.
10. Sıvı, gaz vb. sızdırmak.
11. (-e) İstemeyerek altını kirletmek.
12. (*nsz*) Delirmek.
13. Bir araç veya aletle iş görürken aracı iyi kullanamama yüzünden kendine veya başkasına zarar vermek.
14. (-i) Birini veya bir şeyi göstermemek.
15. *sp.* Yarışan bir koşucu diğeri tarafından hızla geçirilip ara açılmak.
16. *sp.* Futbol veya basketbolda savunduğu oyuncuyu boş bırakmak, pas almasına fırsat vermek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1024

kaçırmak (II): -

kaçırılmak: (*nsz*) Kaçırma işi yapılmak veya kaçırma işine konu olmak.

karga *is. zool.* Kargagillerden, kanatları geniş, tüyleri kara renkte, tarla ve bahçelere çok zarar veren kuş (*Corvus*).

qaça poq yèmeste (bek etigende) “karga bok yemeden”.

qağan: (*is.*) Xan, waqan.
Çiñgiz wan “Cengiz kaan”.

qağanlıq: (*is.*) Xanlıq, wandanlıq, waqanlıq.

qaq (I): (*is.*) Qaq, qurutuğan mëve.
amut qeki “armut kakı”.
şaptul qeki “şeftali kurusu”.

qaq (II): Qaq “tam”.
yéziniñ qaq otturisida “köyün tam ortasında”.

qaq (III): Su yiğilip qalđan, çuqur, kölçek.

qaqma/kêkiş: (*is.*)

1. Qaqma.
- qaqma qozuq** “kakma ağaç”.
2. Oyma.

qaqmaq: Qaqmaq, mıxlımaq, çaqmaq, vurmaq.

U, dervazini qaqtı. “O, kapıyı vurdu”.

U, mörisige kaktı. “O, omzuna vurdu.”

gilem qaqmaq “halıyı silkelemek”.

qanat qaqmaq “kanat sallamak, uçmak”.

kirpik qaqmaq “göz kırpmak”.

mix qaqmaq “çivi çakmak”.

qaldurmaq:

1. Qaldurmaq “kaldırmak”.

emeldin qaldurmaq “yürürlükten kaldırmak”.

hêçnerse qaldurmay “hiçbirşey bırakmadan”.

kaan: *is. tar.* Hanların bağlı olduğu devlet başkanı, hakan, imparator.

kaanlık, -ğı:

1. *is.* Kaan olma durumu.
2. Kaanın yönetimindeki ülke.

kak (I):

1. *is. hlk.* Elma, armut, vb. meyvelerin kurutulmuşu.
2. *sf. mec.* Zayıf ve kuru (kimse).

kak (II):-

kak (III):-

kakma:

1. *is.* Kakmak işi.
2. *sf.* Ağaç üzerinde veya diğer ahşap malzemede, mobilyada, belirlenmiş desen ve çizimlere göre oyulmuş yuvalara gümüş, sedef vb. süs maddeleri kakılıp oturtularak yapılan (iş).

kakmak, -ar:

1. *(-i)* İtmek, vurmak.
2. *(nsz)* Kakma yapmak.
3. Vurarak dar bir yere sokmak.

kaldırmak:

1. *(-i)* Bulunduğu yerden almak.
 2. Yukarı doğru hareket ettirmek.
 3. Yükseltmek.
 4. Ürün toplamak, taşımak.
- iştin qaldurmaq** “iştin alıkoymak”.

köñül qaldurmaq “gönül kırmak”.

2. Berdaşlıq bermek “dayanmak”.
3. Tartmaq.
Bu harva bu yükləni tartalmaydu.
“Bu araba bu yükü kaldıramaz.”
4. Yaraşmaq, uyğun kelmək.
Bu rəxt ançə yaraşmaydu.
“Bu kumaş fazla süs kaldırmaz.”
5. Əlip qaçmaq.
6. Yötqimeq.
Sandüqni u yerdin yötqəñ!
“Sandığı oradan kaldırın!”
7. Qöşqürtmeq.
8. Yolğa çıxmaq.
9. Toplımaq.
10. İcini elişturmaq.
11. Yaxşılımaq.

qalğan: (sf.)

1. Qalğan “kalan”, aşqan, eşip qalğan.
eşip qalğanlar “geride kalanlar”.
2. Qalduq (matematikide).

qalın (I): *is.* Toyluq (yiğit tereptin qız terepqə bərilidiğan).

qalın (II): -

qalqan (I): (is.) Qalqan.

qulaq qalqini “kulağın dış yaprağı”.

5. Çekmek, taşımak.

6. Bir kuruluşun çalışmasına son vermek, feshetmek, lavetmek.
 7. Hastayı hastaneye götürmek.
 8. Tören yaparak ölüyü gömmek.
 9. (-i, -den) Toplamak.
 10. Alıp başka yere götürmek.
 11. Uyandırmak.
 12. Piyasadan çekmek.
 13. Elin ulaşamayacağı yere koymak, saklamak.
 14. Kaçırmaq.
 15. İyi etmek, iyileştirmek.
 16. Bir şeyden çokça satın almak.
 17. Tayin etmek, atamak.
 18. Yok etmek, ortadan silmek.
 19. *mec.* Katlanmak, tahammül etmek.
 20. *mec.* Uygun gelmek, götürmek, yakışmak.
 21. *argo* Çalmak, aşırmaq.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1042

kalan:

1. *sf.* Kalma işi yapan
2. Artan, mütebaki.
3. *is. mat.* Bir çıkarmanın sonucu.
4. *is. mat.* Bölme işleminde bölünenden artan sayı.

kalın (I): *is. hlk.* Gelin olacak kıza erkek tarafından verilen para veya armağan, ağırlık.

kalın (II): Mayalı hamurun parçalara ayrılıp tandırda pişirilmesiyle elde edilen ekmeğin türü.

kalkan (I):

1. *is.* Ok, kılıç vb.nden korunmak için savaşçıların kullandığı korunmalık.
2. Toplum olaylarında güvenlik görevlilerinin çeşitli saldırı araçlarından kendilerini ve başkalarını korumak için kullandıkları, özel olarak yapılmış korunmalık.
3. *mec.* Koruyucu.

qalqan (II):-

qalma: (*is.*) Qalma, qəliş.

qalmaq: Qalmaq.

Ađrıđıñiz qaldımu? “İyileştiniz mi?”.

İkki otturıda qaldım. “Arada kaldım”.

Köñlüm qaldı “Gönlüm kırıldı”.

arqıda qalmaq “geri kalmak”.

ayaqtın qalmaq “yürüyememek”

iştin qalmaq “işten kalmak, işe gidememek”.

kəlip qalmaq “kalmak, kalıvermek”.

maña qalgini şu “bana kalanı şu”.

maña qalsa “bana göre”.

oquştın qalmaq “okuldan kalmak, okula gidememek”

şuniñ bilen qalmastın “öyle olmasına ramen”

tildin qalmaq “konuşamamak”.

unıñda qalđanda “ona kalırsa”.

uyqıdın qalmaq “uyuyamamak”.

yaxşı kəliñ! “hoşça kalın!”.

qalpaq: (*is.*) Qalpaq, şapqe.

qalpaqçı: (*is.*) Qalpaq tikküçi yani satquçı.

kalkan (II): *is. zool.* Yan yüzergillerden, büyük, yassı, derisi düme veya çivi denilen

bir takım sivri kemiklerle örtülü, beyaz etli balık, kalkan balığı (*Scophthalmus maximus*)

kalma:

1. *is.* Kalmak işi.
2. *sf.* Herhangi bir kimseden veya bir dönemden kalmış olan.

kalmak, -ir:

1. (*nsz*) Olduğu yeri ve durumu korumak, sürdürmek.
 2. Zaman, uzaklık veya nicelik belirtilen miktarda bulunmak.
 3. Konaklamak, konmak.
 4. Oturmak, yaşamak, eleşmek.
 5. Hayatını sürdürmek, yaşamak.
 6. Varlığını korumak, sürdürmek.
 7. Oyalanmak, vakit geçirmek.
 8. Sınıf geçememek.
 9. İşlemez, yürümez duruma gelmek.
 10. (-e) Geriye atılmak, ertelenmek.
 11. Bir şeyle kaplanmak, bir şeye bulanmak
 12. Bir iş belli bir noktada bırakmak, ara vermek.
 13. (-den) Miras olarak geçmek.
 14. (-den) Yapamamak.
 15. Belli bir gelirle geçinmek zorunda bulunmak.
 16. (-le) Yetinmek.
 17. Sınırlanmak, bitmemek.
 18. (*yar*) Olmak, herhangi bir durumda bulunmak
 19. Herhangi bir durumu sürdürmek.
 20. (*yar*) Kök veya gövdeleri sonuna -a (-e) eki almış fiillere gelerek süreklilik bildiren birleşik fiiller oluşturur.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1024*

kalpak, -ğı: Kesik koni biçiminde deri, kürk veya kumaştan yapılmış başlık.

kalpakçı: Kalpak yapan veya satan kimse.

qalpaqlıq: (*sf.*) Qalpaqlıq “kalpaklı”, qalpaq kiygen.

qamaşmaq:

1. Qamaşmaq (köz).
- Künde közi qamaştı.*
“Güneşten gözü kamaştı.”
2. Qamımaq (çiş).
- Örük yep çişliri qamap ketti.*
“Erik yerken dişleri kamaştı.”

qamaşturmaq: Qamaşturmaq “kamaştırmak” (köz ve çiş).

qamça: (*is.*) Qamça “kamçı”.
qamça səpi “kamçı sapı”.
qamça yémek “kamçı yemek”.

qamçılıq: (*sf.*)

1. Qamçılıq “kamçılı”.
2. Zoravanlıq.

qamçılımaq/qamçılmaq:

1. Qamçılımaq “kamçılmaq”.
2. (Yamður, qar, boran) qattıq tegmeq.
3. Qattıq tesür qılmaq.
- Bu dora nərviða tesir qılıdu.*
“Bu ilaç sinirleri kamçılar.”

qamuş: (*is.*)

1. Qamuş “kamış”.
2. İçi qavaq, noða oxşaş.
3. Erlerniñ cinsi ezasi.
4. Qomuşta qılınğan.

kalpaklı: Kalpak giymiş.

kamaşmak:

1. (nsz) Güçlü bir ışık sebebiyle göz bakamaz olmak.
2. Ekşi bir şey sebebiyle diş uyuşup tedirginlik vermek.

kamaştırmak (-i) Kamaşmasına sebep olmak.

kamçı:

1. is. Bir ucuna ip, deri vb. bağlı vurma, dövme aracı.
2. den. Bir ucu bir yere balı, öbür ucu herhangi bir işte kullanılmak için serbest bırakılan halat.
3. biy. Spermatozoitlerde ve bazı tek hücreli hayvanlarda hareketi sağlayan ipliksi organ.

kamçılı:

1. sf. Kamçısı olan.
2. mec. Zor kullanan.

kamçılama:

1. (-i) Kamçı ile vurmak.
2. Yumur, kar, rüzgâr hızla çarpmak.
3. mec. Etkinliğini artırmak, hızlandırmak.
4. mec. İsteklendirmek, özendirmek, teşvik etmek.

kamış:

1. is. bot. Buğdaygillerden sulak, nemli yerlerde yetişen, boğumlu, sert gövdesi olan bitkiler (*Phragmites australis*).
2. sf. Bu bitkiden yapılmış.
3. Sıvı içecekleri bardak veya şişeden kolayca içmek için kullanılan ince, plastik boru, pipet.
4. kaba Erkeklik organı.

qamuşluq: (is.) Qamuşluq “kamışlık”.

qan: (is.)

1. Qan, xun.
qan aylinişi “kan dolaşımı”.
qan azlıq “kan azlık”.
qan tomur “kan damarı”
2. Nesil evlad.
U, hemmeniñ neslimdindir.
“O, da benim kanımdandır.”
èsil evled “asil kan”.
3. Cinayet.
qanđa boyumaq “kana bulamak”.
4. Qattıq düşmenlik.
qan jiğlimaq “kan ağlamak”.
5. İntiqam.
qan şoriğuçi “kan içici”.
6. Ceñ, uruş.

Qanada: öz. is. Qanada.

Qanadiliq: öz. is. Qanadiliq “Kanadalı”.

qanaş: (is.) Qanaş “kanama”.

qanat: (is.)

1. Qanat.
qanat çıqarmaq “kanat çıkarmak”.
qanat qaqmaq “kanat sallamak”.
qanat yaymaq “açılmak, yayılmak”.
uçar qanatlar “kuşlar”.
2. Yer astı su yolu.

kamışlık, -ğı: Kamışı çok olan yer.

kan:

1. *is.* Atardamar ve toplardamarların içinde dolaşarak hücrelerde özümleme, yadımlama görevlerini sağlayan plazma ve yuvarlardan oluşmuş kırmızı renkli sıvı.

2. *mec.* Soy.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1056–1057

Kanada: Kanada.

Kanadalı: Kanada halkından olan (kimse).

kanama: Kanamak iş, nezif.

kanat, -dı:

1. *is.* Kuşlarda ve böceklerde uçmayı sağlayan organ.

2. Balıklarda yüzgeç.

3. Bir uçağın havada durmasını sağlayan taşıyı aerodinamik güçlerin etkilediği yatay yüzey.

4. Kapı, pencere, dolap gibi dikine açılıp kapanan şeylerin kapağı.

5. Yan, taraf.

6. Meclis, parti vb. topluluklarda düşünce yönünden özellik gösteren taraflardan her biri.

7. Fırıldak biçiminde olan şeylerde kol.

8. Angıç

9. *ask.* Savaş düzenindeki ordunun iki yanından her biri, cenah.

10. *sp.* Futbol, hentbol vb. takım oyunlarında hücum hattının sağ ve sol uçlarında yer alan oyuncular.

qanatlanmaq:

1. Qanatlanmaq, uçmaq, qanat açmaq.

2. Uçurum bolmaq “çoşmaq”.

qanatlıq: (*sf.*) Qanatlıq “kanatlı”.

qanatlıq hayvanlar “kanatlı hayvanlar”.

qanatmaq: Qanatmaq.

U, qolini qanitip aldi. “O, elini kanattı.”

qanatsız: (*sf.*) Qanatsız “kanatsız”.

qanatsızlar: (*ç.is. zool*) Qanatsızlar “kanatsızlar”, kanatsız haşareler.

qançe: (*sf.*) Qançe “kaç”.

Unıñda qançe kətim sözlədim, yenilə aŋglimidi.

“Ona kaç defa söyledim, gene dinlemedi.”

qançe qışı “kaç kişi”.

qançinçi: (*sf.*) Qançinçi “kaçıncı”.

qançuq: (*is.*)

1. Qançuq “kancık”, mada.

qançuq it “kancık köpek”.

2. Pahişe.

mada eşek “kancık eşek”.

qançuqlıq: (*is.*) Qançuqlıq “kancıklık”, pesliq, nomussızlıq.

qandaş: (*sf.*) Qandaş, nesildaş.

qandaşlıq: (*is.*) Qandaşlıq, nesildaşlıq.

qandurmaq/qandurulmaq:

1. Qandurmaq “kandırmak”.

Məni qandurdi. “Beni kandırdı.”

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1058

kanatlanmaq:

1. (nsz) Uçmaya başlamak.
2. Uçmaq, kanat açmaq.
3. *mec.* Çok sevinmek.

kanatlı: Kanadı olan.

kanatmak (-i) Kanamasına yol açmaq veya kanamasını sağlamək.

kanatsız: Kanadı olmayan.

kanatsızlar: Böcekler sınıfının kanatsız olan en ilkel biçimlerini kapsayan alt sınıfı.

kaç:

1. *sf.* Herhangi bir şeyin niceliğini sormak için kullanılan soru sıfatı.
2. Birçok.

kaçıncı:

1. *sf.* Kaç soru sıfatının sıra biçimi.
2. Çok kez, birçok kez.

kancık, -ğı:

1. *is.* Hayvanlarda dişi.
2. *sf. mec.* Dönek, güvenilmez.
3. *hlk.* Kadın.

kancıklık, -ğı:

1. *is.* Kancık olma durumu.
2. *mec.* Kancıkça davranış.

kandaş: Aynı kanı taşıyan, aynı soyda olan

kandaşlık, -ğı: Kan birliği, soy birliği.

kandırmak:

1. (-i) Kanmasını sağlamək, inandırmək, ikna etmək.

Su soğuq bolmisa, ussuzluqni qanduralmay-du.

“Su soğuk olmayınca, insanı kandıramaz.”

2. Qayıl qılmaq, işendürmeq.
3. Çiraylıq sözler bilen aldımmaq.
4. Xatalıqqa başlımaq.

qanımaq: Qanımaq “kanamak”.

qanlanmaq:

1. Qanlanmaq, qanđa boyalmaq.
2. Qəni qöpeymeq.

qanlıq: (sf.)

1. Qanlıq “kanlı”.
- qanlıq ceñ* “kanlı savaş”.
- qanlıq macra* “kanlı kavgə”.
- salqin qanlıq* “serinkanlı”.
2. Qanđa boyalđan.
3. Qanxor, qatil.
4. Qəni qızızıq, qızıqqan.

qanmaq:

1. Qanmaq, toymaq.
- qanđıce jügürmeq* “doya doya koşmak”.
- suğa qiniş* “suya kanma”.
- uyqum qandi* “uykuya kandım”.
2. Qayıl bolmaq, işenmeq.
3. Şərdin sözlerge aldanmaq.
4. Memnun bolmaq.

qansız: (sf.)

1. Qansız “kansız”.
- qansız göş* “kansız et”.
2. Qansızlıq qəsilige uçrığan.
3. Tuyđusiz ve qorqunçaq.
2. Aldatmaq.

3. İçme, yeme isteğini karşılamak.

kanamak:

1. (nsz) Vücudun herhangi bir yerinden kan akmak, kan gelmek, kan kaybetmek.
2. *mec.* Manevi acılar yeniden etkisini durdurmak, depreşmek.

kanlanmak:

1. (nsz) Kan bulaşmak.
2. Kanı çoğalmak.
3. Bir organda kan birikmek.

kanlı:

1. *sf.* Kan bulaşmış.
2. Kanı olan.
3. Kan dökülmesine sebep olan.
4. İsteyerek kan dökmüş olan (kimse), hunriz, katil.
5. Kanlanmış olan.
6. Kan davasında taraf olan.
7. *tıp* Kanı yoğun olan, demevi.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1062

kanmak, -ar:

1. (-e) Söylenilen sözün, anlatılan konunun doğruluğuna inanmak.
2. Tatlı sözlere aldanmak.
3. Bir gereksinimini, bir isteğini yeteri kadar karşılamış olmak, doymak.
4. Yetinmek, iktifa etmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1162

kansız:

1. *sf.* Kanı olmayan.
2. Kan dökmekten yapılan.
3. *tıp* Kanı az olan, çok kan kaybetmiş olan, anemik.
4. *mec.* Duygusuz ve korkak.

qansızlıq: (is.) Kansızlık “kansızlık”, qan azlığı.

qap (I): (is.) Qap çileq, tuñ qatarlıq suyuq nersiler qaçılınıdın qaç, qap.

bir qap sereñge “bir kutu kibrit”.

közeyneq qipi “bir kutu kibrit”.

kap (I): Qap “tam, düz, doğru”.

deryanıñ qap otturisida “nehrin tam ortasında.”

qapaq/qava (I): (is.)

1. Qapaq “kabak”, qava qatarlıqlar.
2. Bilimsiz, körümsiz, qopal “kaba”.
3. Xemeq, pişmiðan.
4. Taz “kel”, yaðan.

qapaq (II): Qapaq “göz kapağı”.

Qapêðim tartidu.

“Gözümün kapağı seğiriyor”.

qapaq astıdın qarımaq “kaş altından bakmak.

qapiði sêlinðan “somurtkan, asık suratlı”.

qapaq türmeq “çatmak, surat asmak”.

kansızlık, -ğı:

1. *is. tıp* Kanda alyuvar sayısının ve hemoglobinin miktarının azalmasından ileri gelen bir hastalık durumu, anemi.
2. *mec.* Duygusuzluk, korkaklık.
3. *mec.* Soysuzluk.

kap, -bı (I):

1. *is.* İçi gaz, sıvı veya katı herhangi bir maddeyi alabilen oyuk nesne.
2. Kap kakak.
3. Türlü şeylerin taşınması veya saklanması için kullanılan torba, kılıf, çanta, sepet, sandık vb.
4. Kapak, cilt.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1065

kap (II):-**kabak, -ğı (I):**

1. *is. bot.* Kabakgillerden, sürüngen gövdeli sarıçiçekli, birçok türü olan bir bitki (*Cucurbita*).
2. *bot.* Bu bitkinin türlerine göre yemeği ve tatlısı yapılan ürünü.
3. Esrarkeşlerin kullandığı bir çeşit nargile.
4. *müz.* Kabak kemane.
5. *sf.* Ham, tatsız (kavun, karpuz).
6. *sf.* Tüysüz, dazlak.
7. *sf.* Dişleri aşınarak, yüzeyi düzleşmiş olan (taşı lastiği).
8. *sf. mec.* Bilgisiz, görgüsüz, kaba.
9. *hlk.* Kısa boynuzlu hayvan.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1018

kapak, -ğı (II):

1. *is.* Her türlü kabın üstünü örtmeye veya bir deliği kapamaya yarayan nesne.
2. Dolap, sandık vb. örtmeye yarayan parça.
3. Kitap, defter vb.nin en üstüne geçirilen kılıf.
4. Biçilen ağaç kütüklerinin iki yanından çıkan, düzgün olmayan tahta.
5. Zıvanada iki dış yan parça.

qaparðan: (sf.)

1. Qaparðan “kabarık”, gevdiliq.
2. Börtüq çıqqan.

qaparmaq:

1. Qaparmaq “kabarmak”, qöbcimeq.
2. Aşmaq.
3. Qöpeymeq, artmaq.
4. Hürpeymeq.
5. Aççıqlanmaq.
6. Dolqunlanmaq.
7. Yumşımaq.
8. Meðrurlanmaq.

qapartmaq:

1. Qapartmaq “kabartmak”.
2. Qöptürüp yoðinatmaq.
3. Aççıqlandırmaq.

qapqaaq: (is.) Qapqaaq, “kapak”, tuvaq.

qiyıma qapaaq “kepçe”.

meşniñ qapqiði “sobanın kapı”.

yaðlıq qapaaq “yağlı kapak (mecazi) mimlenmiş”.

qapqaaqlıq: (sf.)

1. Qapqaaqlıq “kapaklı”.
2. Yəpiqlıq, sırlıq, yoşurun “saklı, gizli”.

qapqara: (sf.) Qapqara, tum qara.

Not: Bkz. TTS s.1065

kabarık, -ğı:

1. sf. Kabarmış olan.
2. Çıkıntısı olan, tümsekli.

kabarmak:

1. (nsz) Ağırılığı artmadan hacmi büyümek.
 2. Yağışlardan veya kaynamaktan taşmaya yüz tutmak.
 3. Niceliği artmak.
 4. Şişmek, genişlemek.
 5. Hayvanların tüyleri dikilmek.
 6. Kumaş üzerinde tüyler oluşmak, havlanmak.
 7. Islanıp veya ısınıp yerinden kurtulmak.
 8. Deniz dalgalanmak.
 9. mec. Bulunmak.
 10. mec. Öfke, sevgi vb. duygular gittikçe güçlenmek.
 11. (nsz, -e) mec. Kafa tutmak, öfkelenip üstüne yürüyecek gibi davranmak.
 12. mec. Böbürlenmek, gururlanmak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1020

kabartmak:

1. (-i) Kabarmasını sağlamak, kabarmasına yol açmak.
2. Toprağı tırmık, çapa vb. bir araçla karıştırmak, altüst etmek, yumuşatmak.

kapak, -ğı:

Not: Bkz. (Qa) s:10

kapaklı: Kapağı olan.

kapkara: (ka'pkara)

1. sf. Her yanı kara.
2. Kömür gibi kara, simsiyah.

qaplan: (is. zool.) Qaplan, yolvaş.
qeðez yolvaslar “kâğıttan kaplanlar”.

qaplanmaq:

1. Qaplanmaq.
2. Örtelmeq.

qaplatmaq:

1. Qaplatmaq.
2. Örtmeq.

qaplımaq: Qaplımaq “kaplamak”.

Bulutlar asmanni qaplidi.

“Bulutlar gökyüzünü kapladı.”

Otturusini cimcitliq qaplıdi.

“Ortalığı sessizlik kapladı.”

qapsımaq: Qapsımaq “kapsamak”, qorşav içige almaq “kuşatma, çevresinin sarılması”

qar: (is.) Qar.

Qar yeðivatidu. “Kar yağıyor.”

qar borini “kar fırtınası”.

qar yoli “kar yolu”.

qara: (is.) Qara.

aqqarini tonuðan “aydın, anlayışlı, bilgili”

bextiñ qara bolmisun! “bahtlı ol!”

içi qara “içi kara, kötü niyetli”.

kaplan: Kedigillerden, enine siyah çizgili, koyu sarı postu olan, Asya’da yaşayan çevik ve yırtıcı hayvan (*Felis tigris*).

kaplanmak: (-le) Kaplama işi yapılmak.

kaplatmak (-i, -e; -le) Kaplama işini yaptırmak.

kaplamak:

1. (-i, -e; -le) Her yanını örtmek, istila etmek.
 2. Çepeçevre sarmak, kuşatmak.
 3. Bir kabın, bir kılıfın, bir örtünün içine almak.
 4. (-i) Yayılıp doldurmak, etkisinde bırakmak.
 5. Bir yüzeyi döşemek, başka bir nesne ile örtmek.
 6. Kaplama adı verilen ince ağaç levhaları, değişik yöntemlerle hazırlanan tablalara yapıştırmak.
 7. Bir madeni bir başka madenle kimyasal bir yöntemle örtmek.
 8. *mec.* Bir kimsenin veya bir şeyin nitelikleri herkesçe bilinir olmak.
 9. *mec.* Duygular için doldurmak.
 10. (-i) Doldurmak, bastırmak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1071*

kapsamak: (-i) İçine almak, sınırları içine almak, şamil olmak.

kar: Havada beyaz ve hafif billurlar biçiminde donarak yağın su buharı.
Not: Bkz. TTS s.1073

kara:

1. *is.* En koyu renk, siyah, **ak**, **beyaz** karşıtı.

2. *sf.* Bu renkte olan.

3. Esmer.

4. *sf. mec.* Kötü, uğursuz, sıkıntılı.

jıraқта bir qara köründi “uzakta bir şey göründü.”

jürüdi qara “namussuz, dürüst olmayan”.

qap qara “kapkara”.

qara at “siyah at”.

qara basmaq “sayıklamak, hezeyan etmek”.

qara basqur! “Lanet olsun!”

qara borañ “fırtına”.

qara boyaq “kara boya”.

qara buğday “çavdar”

qara bulutlar “kara bulutlar”.

qara cañgal “koyu orman”.

qara çaçlıq “siyah saçlı”.

qara çilan topa “kara toprak”.

qara xet “ölüm haberi, birisinin ölümünden haber veren mektup”.

qara xizmet “amele işi”.

qara ilan “siyah yılan”.

qara iş “amele işi”.

qara işçi “hademe”

qara juqturmaq “karaya bulaşmak, karalamak”.

qara guruh “koyu gerici”.

qara guruhçi “koyu gerici”.

qara qariğay “akçam, köknar”.

qara qaş “karakaş”.

qaraqaşqa “siyah benek”.

qara qaşlıq “karakaşlı”.

qara qılmaq “karalamak”.

qara qotaz “bir tür deve”.

qara közlüq “kara gözlü”.

qara küç “kaba kuvvet”.

qara künler “kara günler”.

qara mal “büyük baş hayvan”.

qara niyet “kara niyet, kötü niyetli.”

qara örüq “erik kurusu”.

qara öy “keçe çadır, göçebe çadırı”.

qara seherde “sabahın köründe”

qara soğaq “ayaz”.

qara sona “devedikeni”.

qara sulu “çim”.

qara tal “söüt”.

qara ter “çok ter”.

5. *mec.* Yüz kızartıcı durum, leke.

6. *mec.* İftira.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1074

qara terge çüşürmeq “çok terletmek”.

qara toruq “koyu kırmızı”.

qara tutmaq “yas tutmak”.

qara üzüm “kara üzüm”.

qarañni körsetmeysen “neredesin, görünmüyorsun?”

qarı qarða “karakarga”.

qarı yaðaç “karaağaç”.

qarı yüz “kara yüz, alçak herif, namussuz”.

qarı yüzlüq “utanmazlık, alçaklık, namussuzluk”.

qarıða almaq “hedefe almak, nişanlamak”.

qazanða yoluqsañ qarisi yuqar “kazana deinsen karası bulaşır.”

kèniq qara “tüm kara”.

köñli qara “namussuz, dürüst olmayan”.

köz qarisi “göz bebei”.

tüm qara “tüm kara”.

u qara terge çüşti “o, çok terledi.”

yüzi qara “yüzü kara, alçak, namussuz”.

qarabèsmeq: (*is.*) Qarabèsmeq
“karabasan”, qarabèşiş (qorqunçluq çüş).

qarabuðday: (*is. bot.*) Qarabuðday
“karabuğday”.

qarabulut (I): (*is.*) Qarabulut.

qarabulut (II):-

qaraqaş: (*sf.*) Qaraqaş, qaşlırı qoyuq.
qaraqaş adem “karakaş adam”.

qara köz: (is.) Tère ve başqa nersilerdin adem şeqlide yasap perde arqısıda qöleñgisini oynitidiğan bir xil oyun.

karabasan:

1. is. Sıkıntılı ve korkulu düş, kabus.
2. *psikol.* Bir kimsenin içinde bulunduğu karmakarışık, sıkıntılı ruh durumu.

karabuğday: Karabuğdaygillerden, tohumları için yetiştirilen, bir yıllık bitki.

karabulut (I): Sıkıntı, felaket.

karabulut (II): is. *meteor.* Koyu esmer renkte büyük yağmur bulutu, nimbus.

karakaş: Kaşları kara ve gür olan.

karagöz:

1. öz. is. Deve derisinden veya mukavvadan kesilip boyanmış insan biçimlerini, beyaz bir perde üzerine arkadan ışık vererek yansıtma yoluyla oynatılan oyun.

2. Bu oyunda halk görüşünü ve duyusunu veren kimse.

qaramaq (I): Qaramaq “karalamak, kötülemek”, yaman körsetmeq, eyiplimeq.

qaramaq (II): Qaramaq “bakmak”, nezer salmaq “göz değıdirircesine bakmak”.

qarañdu: (sf.)

1. Qarañdu “karanlık”.

Köñlüm qarañdu bolup jürüptü.

“Canım sıkılmaktadır.”

Közüm qarañguluşup ketti.

“Başım döndü.”

qarañdu bazar “karaborsa”.

qarañdu bazar qılmaq “karaborsa yapmak”.

qarañdu çüşti “karanlık oldu.”

qarañdu qılmaq “gölgelemek, karanlık yapmak”.

qarañđuluqta “karanlıkta”.

öy qarañdu “ev karanlıktır”.

tañ qarañđusi “sabahın körü”.

tüm qarañdu “büşbütün”.

tün qarañđuluđi “gece karanlı”.

2. Ğuva, tutuq.

qarañđuluq: (is.) Qarañdu yer, qarañđuluq “karanlık”.

qarasi: (is.) Bir nersiniñ qarasi.

Yıraqtın bir nersiniñ qarisini körünidu.

“Uzaktan bir karaltı görüldü.”

qaraymaq:

1. Qaraymaq “kararmak”.
2. Bu oyunda halk görünüşünü ve duyusunu veren kimse.

qaralamaq/qaramaq (I):

1. (-i) *is. hlk.* Hor görmək.
2. Karalamak, kara çalmak, lekelemek.
3. Kötülemek, yermək.

karamak (II): -**karanlık, -ğı:**

1. *sf.* Işık olmayan, bütünü veya bir parçası ışıktan yoksun olan.
 2. *is.* Işık olmama durumu.
 3. *mec.* Yasalara, töreye uygun olmayan.
 4. *mec.* Gereğince anlaşıp bilinmeyen, ne olacağı, sonu belli olmayan (durum).
 5. *mec.* Karışık.
 6. *is. mec.* Üzüntü, sıkıntı, perişanlık.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1080

karartı:

1. *is.* Karaltı.
2. Kararmış yer, siyahlık.

karaltı:

1. *is.* Uzaklık ve karanlık sebebiyle kim veya ne olduğu seçilemeyen, belli belirsiz, koyu renkli biçim.
2. Hafif karanlık.
3. Leke.

kararma:

1. (*nsz*) Rengi karaya dönmek, siyahlaşmak.
2. Öçmek, guvallaşmak “karanlık olmak”.
2. Işık sönmek, kısılmak veya gücü zayıflamak.
3. Ateş sönmeye yüz tutmak.
4. *mec.* Kederlenmek, canı sıkılmak.

qaraytmaq:

1. Qaraytmaq “karartmaq”.
2. Qarañdulaşturmaq.

qaravul: (is.) Qaravul “karakol”, patrol.**qargı: (is.)**

1. Tömür toqmaq.
2. Qomuş.

qarđımaq:

1. Qarđımaq.
2. Lenet oqumaq.

qarđıslamaq: Qarđıslamaq.**qarınmaq:**

1. Arılışıp ketmeq.
2. Hayvanlarniñ cüplişi.

qarıyağaç: (is.) Qarıyağaç “karaağaç”.

qarlıdaç: (is.)

1. Qarlıdaç “kırlangıç”.
2. Yézılarnı aylinip yürüp köz ağriqini davalaydığan tivip.
5. *mec.* Niteliğini yitirmek.

karartmak:

1. (-i) Rengini karaya çevirmek, esmerleştirmek siyahlaştırmak.
2. Karanlık duruma getirmek.
3. Işığı kısmak veya örtmek.
4. *mec.* Kötü bir duruma getirmek.

karakol:

1. *is.* Güvenliği sağlamakla görevli kimse-lerin bulunduğu yapı.
2. *tar.* Huzuru ve güvenliği sağlamak için hükümete bağlı her türlü silahlı kuvvet, kol, devriye.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1077

kargı:

1. *is. bot.* Gövdesi 5–6 m yüksekliğe erişebilen çok yıllık bir bitki, kamış, saz. (*Arundo donax*).
2. Dalyanlarda büyük balıklar için kullanılan demir kanca.
3. *esk.* Silah olarak kullanılan, ucu sivri ve demirli uzun mızrak.

kargımak: (-i) *hlk.* Birine, Tanrı’nın, insanların sevgi ve ilgisinden yoksun kalıp nefretlerine uğraması dileğinde bulunmak, ilenmek, lanet etmek, lanetlemek.

kargışlamak: (-i) Kargımak.

karınmak:

1. (*nsz*) Sallanarak karışmak.
2. *hlk.* Çiftleşmek.

karaağaç, -cı: Karaağaçgillerin örnek bitkisi olan, kerestesi değerli bir ağaç, narven (*Ulmus*).

kırlangıç, -cı:

1. *is. zool.* Kırlangıçgillerden, geniş gagalı, çatalkuyruklu, ince uzun kanatlı, küçük göçebe kuş (*Hirundo*).
2. *tar.* Osmanlı Donanmasında yer alan, ka-

qarlıq: (sf.) Qarlıq “karlı”.

qarlıq boran “karlı fırtına”.

qarlıq tağ “karlı dağ”.

Qarluq: (öz. *is. tar.*) Türk kebiliriniñ biri.

qarsaq: (is.) Tülkiniñ bir xili.

qarşı: (is.)

1. Qarşı, tetürisi, eski.

Birige qarşı sözlimeq.

“Birisine qarşı söylemek.”

Bu sözge qarşı nime deyilidu?

“Bu söze qarşı ne denir?”

eksil’inqılabçı “karşı devrimci”.

Uniñda qarşı turimiz.

“Buna qarşıyız.”

birbirige qarşı “birbirine karşı”.

qanuñda qarşı “kanuna karşı, kanuna aykırı”.

qarşı almaq “karşılamak”.

qarşı bolmaq “karşı olmak”.

qarşı çıqmaq “karşı çıkmak”.

qarşı eliş “karşılama”

qarşıda “karşıya”.

qarşı heriket “karşı hareket”.

qarşı hücum “karşı hucum”.

qarşı kelmeq “karşı gelmek”.

qarşı keliş “karşı gelme”.

qarşı qoymaq “karşı koymak”.

qarşı qoyuş “karşı koyuş”.

qarşı terep “karşı taraf”.

qarşı tesir “karşı etki”.

rakol ve keşif işlerinde kullanılan, yelkenli ve kürekli küçük bir tür savaş gemisi.

3. *hlk.* Öküz arabasında arka dingil ve tekerlekleri özeğe bağlayan çatal ağaç.

4. *hlk.* Köyleri dolaşarak göz hastalıklarını ve özellikle akbasmayı iyi ettiğini öne süren sahte hekim.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1161–1162

karlı:

1. *sf.* Üstünde kar bulunan.

2. Kar yağan.

Karluk: Eski Türk boylarından biri.

karsak, -ğı is. zool. Köpekgillerden, soluk kahverengi, karnı beyaz tüylü, kısa kulaklı, postundan kürk yapılan bir memeli türü.

karşı:

1. *is.* Bir şeyin, bir yerin, bir kimsenin, esas tutulan yüzünün ilerisi, yamaç.

2. Yol, deniz, ırmak vb.nin öbür kıyısı veya yanı.

3. Ön, kat, huzur.

4. *sf.* Bulunan yere göre önde, ileride olan.

5. *sf.* Karşıt, zıt, muhalif.

6. *zf.* Yüzünü bir şeye doğru çevirerek.

7. *zf.* Karşılık olarak, mukabil.

8. *zf.* İçin, hakkında.

9. *zf.* -e doğru.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1071

qarşı turmaq “karşı durmak”.

qarşı derbe “karşı darbe”.

2. Aldı, uduli.

öyniñ uduli “evim karşıısı”.

qarşı almaq/qarşılmaq:

1. Qarşı almaq “karşılamak”.

Bu dora raqniñ aldini alidu.

“Bu ilaç kanseri karşıılar.”

2. Taqabil turmaq.

qarşı élinmaq: Qarşı élinmaq “karşı alınmak”.

Türkiyiliq mehmanlar ayrudrumda

qızđınlıq bilen qarşı élini.

“Türkiyeli konuklar hava alanında sıcak bir biçimde karşııldılar.”

qarşılaşmaq:

1. Doquruşup qalmaq “karşılaşmak”, yüzmüyüz keliş qalmaq, uçraşmaq, yoluquşmaq.

2. Besleşmeq.

Men yolda Ehmet bilen yoluquşup qaldım.

“Ben yolda Ahmetle karşılaştım.”

qarşılaşturmaq:

1. Seliştürmaq.

2. Yüzleşmeq “karşılartırmak”.

qarşılıq: (is.) Qarşılıq “karşılık”.
qarşılıq qılmaq “karşı koymak”.

karşılamaq:

1. (-i) Dışarıdan gelen bir kimseye karşılayıcı olarak çıkmak, istikbal etmek.
2. Karşılık olmak, denk gelmek, tekabül etmek.
3. Söylenen, yapılan, bildirilen bir şeyi olumlu veya olumsuz bulmak.
4. Önlemek, durdurmak.
5. sp. Boksta karşı oyuncunun yumruklarını savmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1093

karşılanmaq: (nsz) Karşılama işi yapılmak

karşılaşmaq:

1. (nsz, -le) Karşı karşıya gelmek, rastlaşmak.
2. sp. İki sporcu veya iki takım yarışmak.

karşılaştırmak:

1. (nsz, -le) Karşılaştırma işini yaptırmak.

2. Kişi ve nesnelerin benzer veya ayrı yanlarını incelemek için kıyaslamak, mukayese etmek.

3. Dikişte giysinin bir yanına yapılan işlemi, eşitlik sağlamak amacıyla öbür yanında uygulamak.

karşılık, -ğı:

1. is. Bir davranışın karşı tarafta uyandırdığı, gerektirdiği başka davranış, mukabele.
2. Bir dildeki bir sözü başka bir dilde aynı **qarşılıq körsetmeq** “direnmek, itiraz etmek”.

qarşılıqqa uçırmaq “karşı tepkiye uramak”.

qasnaq: (is.)

- 1 Çember.
2. Qasnaq “dap qatarlıqlarnıñ qasniqi, gerdişi.
3. Qerge “gergi”.
4. Yan, taraf, yön, cihet.

yolnıñ ikki qasniğında “yolun iki tarafında”.

qasnaqçı: (is.) Qerge, elgeq qatarlıqlarnı yasduçı.

qaş: (is.)

1. Qaş (adem ve hayvannıñ).
- Qaş qoyumen dep köz çıqarmaq.**
“Kaş yapacağım diye göz çıkarmak.”
êdir qêşi “eyer kaşı”.

qara qaş “karakaş”.

qaş qarayğanda “akşam olduğunda”.

qaş qaraymaq "akşam olmak".

qelem qaş "kalem kaş".

2. Qarşı terep.

3. Yan.

4. Baraj, su bendi

dəniz qəşi "deniz bendi".

5. (ağız) Evlek.

6. Süs taşı.

qaşlaş: (is.) Qaşlaş "kaşıma".

qaşlıq: (sf.) Qaş lıq "kaşlı".

anlamda karşılaman söz.

3. Cevap, yanıt.

4. Bir şey alınırken karşı tarafa verilen baş-
ka şey, bedel.

5. Bir iş için ayrılmış para, ödenek, tahsisat.

kasnak, -ğı:

1. is. Enli çember.

2. Kalbur, tel vb. şeylerin tahta çemberi.

3. Nakış işlemek için gergef gibi kullanılan,
kumaşı germeye yarayan, tahtadan çember.

4. sp. Pehlivanların giydikleri kispetin bele
gelen bölümü.

5. mim. Bir sütunun gövdesini oluşturan
silindir biçimindeki taşların her biri.

6. sp. Kıyıları oluk biçiminde pervazlı,
metal ve tahtadan yapılmış çember.

7. tek. Makinelerde, bir milden başka mile
hareket geçiren kayışların takıldığı demir
çember.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1099

kasnakçı: Kasnak, elek, ölçek vb. tahta
işleri yapan kimse.

kaş:

1. is. anat Gözlerin üzerinde kemerli birer
çizgi oluşturan kısa kıllar.

2. Kemerli ve çıkıntılı şey veya yer.

3. Sarp kayalık, uçurum.

4. Eyerin ön ve arkasındaki çıkıntılı bölüm.

5. hlk. Duvar, bağ ve bahçelerde toprak
yığarak yapılan sınır, set.

Not: Bkz. TTS s.1100

kaşıma: Kaşıma işi.

kaşlı: Herhangi bir nitelikte kaşı olan.

qaşlımaq: Qaşlımaq "kaşımak", tatlımaq.

qat: (is.)

1. Qat, kevet "çok, fazla".

ikki qat kiyim "iki kat elbise".

öynüñ ikkinçi keveti "evin ikinci katı".

2. Kere qöpeytiş.

Bu unıñdin ikki hesse kımmet.

"Bu, ondan iki kat pahalı."

Toqquz sani üç sannıñ qöpeytişidur.

"Dokuz sayısı üç satısının katıdır."

3. Alt, bodrum.

öynüñ qétida "bodrumda".

qatlam: (is.)

1. Qatlam "katman", yögem.

2. Qat, tabaqa.

üstki qatlamda "üst katta".

qatlamlaşmaq: Qatlamlaşmaq
“katmanlaşmaq”, qat qat bolmaq.

qatlanmaq:

1. Qatlanmaq.

qatlanma pıçaq “açılır kapanır bıçaq”.

2. Çıdımmaq, berdaşlıq bermeq.

3. Yaman ehvalda yaşımmaq.

kaşımak:

1. (-i) Vücudun herhangi bir yerindeki kaşıntıyı gidermek için tırnakla veya başka bir şeyle deriyi hafifçe ovmaq.

2. *mec.* Araştırmak, incelemek.

kat:

1. *is.* Bir yapıda iki döşeme arasında yer alan daire veya odaların bütünü.

2. Bir yüzey üzerine az veya çok kalın bir biçimde, düzgün olarak yayılmış bulunan şey.

3. Üst üste konulmuş şeylerden her biri, tabaka.

4. Giyeceklerde takım.

5. Apartman dairesi.

6. Ön, yan.

7. Huzur.

8. Bükülen veya kıvrılan bir şeyin her kıvrımı.

9. Makam, mevki.

10. Kez, defa, misil.

11. *jeol.* Jeoloji zamanlarından bir dönem içinde oluşmuş katmanlı kayalar.

12. *mat.* Tekrarlanan bir sayının toplamı.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1102–1103

katman:

1. *is.* Birbiri üzerinde bulunan yassıca maddelerin her biri, tabaka.

2. *jeol.* Altında veya üstünde olan kayalar-dan gözle veya fiziksel olarak az çok ayrıla-

bilen, kalınlığı 1cm'den az olmayan tortul kayaç birimi.

3. *sos.* Bir topluluğu oluşturan kümelerden her biri, tabaka.

katmanlaşmak: (*nsz*) *jeol.* Üst üste gelmiş katmanlar durumunda yerleşmek.

katlanmak:

1. (*nsz*) Katlama işi yapılmak.

2. (-e) *mec.* Hoş olmayan bir duruma, güç şartlara dayanmak, tahammül etmek.

qatlaş/qatlıma: (*is.*)

1. Qatlaş “katlama”.

2. Qatlıma (*köñlekniñ qatlımisi*).

qatlatmaq/qatlımaq: Qatlatmaq.

Qeðezni ikkige qatlıdim.

“Kağıdı ikiye katladım.”

qatlıq: (*sf.*) Qat qat qatlanğan, püqülgen, yögelgen.

qatlımaq:

1. Qatlımaq “katlamak”.

2. Xémirni yaymaq.

3. Yögimeq, türmeq.

qatmaq:

1. Qatmaq “karıştırmak”.

Bêşim qetip qetti. “Kafam karışıp gitti.”

Külkidin içim qatti.

“Gülmekten dona kaldım.”

qetip qalmaq “a) donmak. b) korkudan dona kalmak.

muz qatğan “donmuş, buzlanmış”.

2. Qatmaq “koşmak”.

Xêçirni harvuða qetip qoymaq.

“Katırı arabaya koşmak.”

qattıq: (*sf.*) Qattıq “katı”, çiiñ, mehkem, qet'i, müstehqem.

bağrı qattıq “bağrı taş”.

qattıq adem “a) sert adam. b) cimri adam.”

qattıq avaz “sert ses”.

qattıq avaz bilen “sert bir sesle”.

qattıq ceñ “şiddetli savaş”.

qattıq cisim “sert cisim”.

qattıq çariler “sert çareler”.

qattıq heriqet “şiddetli hareket”.

qattıq qattıq gep qılmañ “sert konuşmayın”.

qattıq qolluq “a) sertlik. b) cimrilik.”

qattıq quruq “kuru”

katlama:

1. is. Katlamak işi.

2. hlk. Mayasız hamurdan yapılan, peynirli veya peynirsiz pide, yufka.

katlatmak: (-i,-e) Katlatma işini yaptırmak

katlı:

1. sf. Katlanmış, bükülmüş.

2. Katı veya katları olan.

katlamak: (-i) Kağıt, kumaş vb. nesneleri üst üste kat oluşturacak biçimde bükme.

katmak, -ar:

1. (-i, -e) Bir şeyin içine, üstüne veya yanına niteliğini değiştirmek veya niceliğini artırmak için başka bir şey eklemek, karıştırmak, ilave etmek.

2. Bir araya getirmek.

3. Birlikte göndermek.

4. hlk. Döllenmeyi sağlamak için erkek hayvanı dişinin yanına salmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1107

katı:

1. sf. Sert, yumuşak karşıtı.

2. mec. Hoşgörüsüz, acımasız, merhametsiz, zalim.

3. mec. Düşünce ve davranışlarında belli ilkelere sıkı sıkıya bağlı olan.

4. fiz. Sıvıların ve gazların tersine, içinde bulunduğu kabın veya üstünde bulunduğu yerin biçimini almayan, sulp.

5. zf. esk. Çok, aşırı derecede.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1104

qattıq muamile “sert muamele”.

qattıq soğuq “sert soğuk, ayaz”.

qattıq talaş “şiddetli kavga”.

qattıq turuş “sebatkârlık, direşkenlik”.

qattıq turuvalmaq “sertleşmek, ileri gitmek, aşırı sertleşmek”.

qattıq uyqa “derin uyku”.

qattık uxlaydu “uykusu derin”.

qattıqlaşmaq: Qattıqlaşmaq “katlaşmak, katılanmak”, mustemqemleşmeq, çinimaq.

qattıqlaşturmaq: Qattıqlaşturmaq “katılaştırmak”, çinıtmaq.

qattıqlıq: (is.) Qattıqlıq “katılık”, mesqemliq.

qatur-qutur: (sf.) Qatur-qutur (avaz).

İt süñeqni qatur-qutur yedi.

“Köpek kemiği katır kutur yedi.”

qava: (sf.)

1. Qeliñsiz “yüzü astarlı”.

qeliñsiz öy cahazliri “kaba bir oda takımı”.

2. Yəriq.

yəriq un “kaba un”.

3. Qopal “kaba”.

qopal adem “kaba adam”.

qavaq: (is.) Qavaq “kovuk”.

çiş qavıqi “diş kovuğu”.

dereş qavıqi “ağaç kavuğu”.

katılaşmak:

1. (nsz) Katı duruma gelmek.

2. *mec.* İz bırakmak, belirgin duruma gelmek.

katılaştırmak: (-i) Katı duruma getirmek.

katılık, -ğı:

1. *is.* Katı olma durumu.

2. Bir nesnenin, boyut değişikliklerine sebep olan etki ortadan kalktıktan sonra da bu boyutları koruma özelliği.

3. *mec.* Acımasız, duygusuz olma durumu.

katır kutur:

1. *sf.* Sert duruma gelmiş, sertleşmiş.

2. *zf.* Sert ve kaba ses çıkararak.

kaba:

1. *sf.* Özensiz, gelişigüzel yapılmış, zevksiz, sakil, **ince** karşıtı.

2. Taneleri iri.

3. Terbiyesiz, görgüsü kıt, nezaketsiz (kimse).

4. Hafif olduğu halde kalın veya hacimli.

5. Kuyruk sokumunun her iki yanındaki şişkin yer.

6. *mec.* Terbiyeye, inceliğe aykırı, çirkin, kötü.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1017

kovuk, -ğu: Bir şeyin oyuk durumunda bulunan iç bölümü.

qaydurmaq: Qaydurmaq “kaydırmak”, azdurmaq, döndürmeq.

baş qaydurmaq “baş döndürmek”.

qayđan (I): (*sf.*) Qayđan, etilđan.

qayđan (II): (*is.*) Peremiş qatarlıq yemekliq.

qayđan (III): (*sf.*)

1. Qayđan “kaypak”, tēyilđan.

qayđan yol “kaypak bir yol”.

2. Sözüde turmaydığan.

Sözüde turmas adem. “Kaypak bir adam.”

qayđanlıq: (*is.*) Qayđanlıq, tēpilđanlıq.

qayđu: (*is.*) Qayđu “kayğı”, hesret, derd, elem, ðem.

qayđuđa çöqmeq “kayğıya dalmak”.

qayđu tartmaq “kayğı çekmek”.

qayđulandırmaq: Qayđulandırmaq “kayğılandırmak, hesretlendürmeq.”

qayđulanmaq: Qayđulanmaq “kaygılanmaq”, hesret çekmeq, derd tartmaq, elem tartmaq, ðem yemek.

qayđuluq: (sf.) Qayđuluk “qaygılı”, endişiliq, ðemkin, ðemliq.

qayđuluq xever “kaygılı haber”.

qayurmaq:

1. Qayurmaq “kayırmak”, himaye qılmaq.

2. Qodımaq, asırmaq.

acizlarni qodımaq “zayıfları kayırmak”.

kaydırmak: (-i, -e) Kaymasını sağlamak, kaymasına yol açmak.

kaygan (I): Islak veya düz olduğundan kaydırıcı özelliğı bulunan veya üzerinde kayılan, kaygın, zıypak.

kaygan (II):

1. is. Omlet.

2. Yumurta çalkalanarak yapılan bir çeşit tatlı.

kaypak, -ğı (III):

1. sf. Kayagan, kaygan.

2. mec. Dönek.

kayganlık, -ğı: Kaygan olma durumu.

kaygı: Üzüntü, endişe duyulan düşünce, tasa.

kaygılandırmak: (-i) Kaygılanmasına sebep olmak.

kaygılanmak: (nsz) Kaygı duymak, üzölmek.

kaygılı: Kaygısı olan, üzüntölü.

kayırmak:

1. (-i) Koruyarak başarısını sağlamak, elinden tutmak, himmet etmek.

2. Birini, başkalarının veya işin zararı pahasına tutmak, birine haksız yere kolaylıklar sağlamak, iltimas etmek.

qayurtmaq:

1. Qayurtmaq “kayırtmak”.

2. Qodatmaq, asratmaq.

qayurulmaq: Qayurulmaq “kayırılmak”.

qayuruş: (is.)

1. Qayuruş “kayırış, kayırma”.

2. Qodaş.

3. Qollaş “kollama”.

qaygusiz: (sf.) Qaygusiz “kaygusuz”, emsiz endişisiz, biperva.

qaygusizliq: (sf.) Qaygusizliq “kaygusizliq”, endişisizliq, emsizliq.

qayın: (is.) Ayal ve erge.

qaymaq (I): (is.)

1. Qaymaq (sütünñ qaymıqı).

xam qaymaq “ham kaymak”.

qaymaq tutmaq “kaymaklanmak”.

2. Nersilerniñ eñ yaxşısı.

Qaymaqtek tamaq.

“Kaymak gibi bir yemektir.”

qaymaq (II):

1. Qaymaq (*kəyip qalmaq*).

Bəşim kəyip ketti. "Başım dönüverdi."

2. Təyilmaq.

Muzda təyilmaq köñüllüq bir tenhurikettur.

"Buz üzərində kaymak elenceli bir spordur."

3. Süzülüp ketmeq.

Yastuq süzülüp kətidu. "Yastık kayar."

4. Xalımaslıq, qıymaslıq.

Bu işqa közüñ qıymidi.

"Bu işe gözün kaymadı."

qaymiği yoq iş "semeresiz iş, faydasız iş".

kayırtmaq: (-i, -e) Kayırma işini yaptırmak.

kayırılmak: (nsz) Kayırma işi yapılmak.

kayırış: Kayırma işi veya biçimi.

kaygısız: Kaygısı olmayan, kaygı duymayan, aldırılmaz.

kaygısızlık, -ğı: Kaygısı olma durumu veya kaygısızca davranış.

kayın, -ynı: Kadın veya kocaya göre birbirlerinin erkek kardeşi, kayınbirader.

kaymak, -ğı (I):

1. *is.* Sütün ve yoğurdun yüzünde zar durumunda toplanan, açık sarı renkli, koyu yağlı katman.

2. Sütü yayvan kaplar içinde ve hafif ateşte tutarak elde edilen koyu, yağlı öz.

3. Yağmur ve selden sonra toprağın üzerinde kalan özlü tabaka.

4. *mec.* Bir şeyin en iyi ve seçkin bölümü.

Not: Bkz. TTS s.1117

kaymak, -ar (II):

1. (nsz) Düz, ıslak, donmuş veya kaygan bir yüzey üzerinde sürtünerek kolayca yer değiştirmek.

2. Kaygan bir yüzey üzerinde birdenbire dengesini yitirmek.

3. Yerini değiştirmek.

4. Durum değiştirmek.

5. Anlamı değişmek.

6. Kurtulmak.

7. Yağışların etkisiyle toprağın alt tabakasının gevşemesi sonucu üst tabaka oynamak.

8. *mec.* Görüş, düşünce veya tutumunu değiştirmek.

qaymaqlıq: (sf.) Qaymaqlıq.

qaymaq tutmaq: Qaymaq tutmaq, qaymaqlanmaq.

qaynaq (I): (sf.)

1. Qaynaq "kaynar, kaynamış".

2. Beq ıssıq "çok sıcak".

3. Eşe, arişañ "şifalı su, kaynarca".

qaynaq (II): (is.)

1. Sevep "sebepe".

2. Matèriyal "metaryel".

Cuñgoniñ matèriyalliriđa qariğanda. "Çin'in kaynaklarına göre".

3. Bulaq, menbe.

qaynatmaq:

1. Qaynatmaq.
2. İkki nersini bir-birige tutturmaq.

9. *argo* Cinsəl ilişkide bulunmak.

Not: *Bkz. TTS s.1117–1118*

kaymaklı:

1. *sf.* Kaymağı olan.
2. Üzerine veya içine kaymak konulmuş olan.

kaymaklanmak: (*nsz*) Kaymak bağlamak, kaymak tutmak.

kaynar (I):

1. *sf.* Kaynamakta olan.
2. Çok sıcak.
3. *is.* Yeni doğum yapmış anneye ve konuklara sunulan tatlı içecek.
4. *is. hlk.* Kaynak, pınar.
5. *is.* Kaynarca.

kaynak, -ğı (II):

1. *is.* Bir suyun çıktığı yer, kaynarca, pınar, memba, göz.
2. Bir şeyin çıktığı yer, menşe.
3. Bir haberin çıktığı yer.
4. Gelir, kazanç, salık vb.ni sağlayıcı öge.
5. Araştırma ve incelemede yararlanılan belge.

6. İki metal veya yapay parçayı ısıl yolla birleştirme yöntemi, kaynaştırıp yapıştırma işlemi.

7. *mec.* Sırayı beklemeden başkalarının hakkını alarak mevcut sıranın ön taraflarına girme işi.

8. *fiz.* Herhangi bir enerjinin oluşup çevreye yayıldığı yer.

Not: Örnekler için *Bkz. TTS s.1118*

kaynatmak:

1. *(-i)* Kaynamasını sağlamak.
2. Kaynak yaptırmak
3. *argo* Unutturmak.
4. *argo* Belli etmeden almak.
5. *tkz.* Konuşmak, sohbet etmek.

qaynımaq:

1. Qaynımaq “kaynamak”.

qaynap ketmeq “a) Kaynamak. b) Çoşmak.”

2. Eçimaq “mayalanmak, ekşimek”.

Meydem eçip ketti. “Midem kaynıyor.”

3. Aşmaq.

qayturuçi: (is.)

1. Qayturuçi “kaytarıcı”.
2. Qaçuçi.

Qazaq (I): (öz. is.) Qazaq (bir Türk boyunun adı).

qazaq (II):

1. Baştin kəyidiðan köñleq.
2. Yeñ köñleq.

Qazaqçe: (öz. is.) Qazaqçe “Qazakça”.

kaynamak:

1. (nsz) Bir sıvı, sıcaklığı belli bir dereceyi bulduğunda buhar durumuna geçerek fokurdamak.
2. Yiyecek, içecek pişmek, haşlanmak.
3. Yerden çıkmak.
4. Kırık, çatlak kemik veya metal parçalar eski durumunu almak, birbirine yapışmak.
5. Yara kapanmak, iyileşmek.
6. Mayalı bir şey kabarıp köpürmek.
7. Mide ekşimek.
8. Çalkantı durumunda olmak, dalgalanmak.
9. Çok miktarda bulunmak.
10. Gizli bir iş çevirmek için hazırlanmak.
11. Gerektiği gibi yapılamamak.
12. Artmak, çoğalmak, yoğunlaşmak.
13. Coşmak, heyecanlanmak.
14. *mec.* Bir yerde huzursuzluk, tedirginlik olmak.
15. *argo* Arada kaybolmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1119

kaytarıcı: İştən kaçan kimse.

Kazak (I):

1. *öz. is.* Kazakistan Cumhuriyeti’nde yaşayan Türk soylu halk veya bu halktan olan kimse.
2. Güney Rusya’da yaşayan Slavlaşmış bir topluluk ve bu topluluktan olan kimse.
3. *sf.* Kazaklara özgü olan, Kazaklarla ilgili olan.

kazak: (II):

1. *ask.* Rusya’da ve İran’da ayrı bir sınıf oluşturan atlı asker.
2. *sf. mec.* Karısına söz geçirebilen, dediğini yaptırabilen erkek, **kılıbık** karşısı.

Kazakça: (*Kaza’kça*)

1. *öz. is.* Kazak Türkçesi.
2. *sf.* Bu Türkçeyle yazılmış olan.

qazaqlıq: (*is.*) Qazaqlıq, qazaq boluş hali.

qazalıq: (*sf.*)

1. Qazalıq “kazalı”, tehlikiliq.
 2. Nahıyılıq.
- Üç nahiyisi bar bir vilayet.
“Üç kazalı bir vilayet.”*

Qazan (I): (öz. is.) Qazan (Sovèt ittipakidiki şehir).

qazan: (*is.*) Qazan, daş.

Qazanða nime salsañ çömüşqimu şu çıqıdu.

*“Kazana ne koysan kepçeye de şu çıkar.
aş qazan “mide”.*

qazanç: (*is.*)

1. Qazanç, payda.
2. Qırım, daramet.

qazançı: (is.) Qazançı “kazancı”, qazan ustası.

qazançılıq: (is.) Qazançılıq “kazancılık”.

qazançılıq: (sf.) Qazançılıq “kazancılık”, paydılıq, qazınışlıq, payda qeltürüldüğü.

qazanduruçi: Qazanduruçi “kazandırıcı”, payda berguçi.

qazandırmaq: Qazandırmaq “kazandırmaq”.

qazanılmaq: Qazanılmaq “kazanılmak”, ige bolmaq, erişmeq.

kazaklık, -ğı: Karısına söz geçirme, dediğini yaptıрма durumu.

kazalı:

1. sf. Kazaya yol açan, sakıncalı, tehlikeli.
2. Kaza geçirmiş olan.
3. İlçesi olan.

Kazan (I): öz. is. Kazan.

kazan (II):

1. is. Çok miktarda yemek pişirmeye veya bir şey kaynatmaya yarayan büyük, derin kap.
2. Buhar makinelerinde, kalorifer tesisatında, suyun kaynatıldığı büyük derin kap.

kazanç, -cı:

1. is. tic. Satılan bir mal, yapılan bir iş veya harcanan bir emek karşılığında elde edilen para, getiri, temettü.
2. mec. Yarar, çıkar, kâr.

kazancı:

1. is. Kazan yapan, satan veya onaran usta.
2. Kazanı ateşleyen kimse, ateşçi.

kazancılık, -ğı: Kazancının işi veya mesleği

kazançlı:

1. sf. Kazanmış olan.
2. Kazanç getiren, kazanç sağlayan.

kazandırıcı:

kazandırmaq: (-i, -e) Kazanmasını sağlamak.

kazanılmak: (nsz) Kazanma işi yapılmak.

qazanmaq: Qazanmaq, ige bolmaq, erişmeq, boysundurmaq.

avroy qazanmaq “ün kazanmak”.

đelibe qazanmaq “yenmek, galip olmak.”

qazđuçi: (is.) Qazđuçi, qoliğuçi, oymıçı, neqqaşçi.

gor koliğuçi “mezar kazıcısı”.

tamđa oyđuçi “mühür kazıcısı”.

qazı: (is.)

1. Qazı, qézılan yer “kazılan yer”.
2. Oymıçılıq, neqqaşlıq.
3. Tetqiqat üçün qolanan yer.

qazıqçı: (is.)

1. Əlim-sətiştə aldığuçı.
2. Qımmet satqıçı.

qazıqlanmaq/qozuqlanmaq:

1. Qazıqlanmaq “kazıqlanmaq”, sodıda aldımaq.
2. Qozuqqa olturđuzup öltürölmeq.

qazıqlımaq/qozıqlımaq:

1. Qazıqlımaq “kazıqlamak”, qazuq qaqmaq.
2. Sodıda aldımaq.

qazma: (is.) Cotu qatarlıq qazma esvapliri.**kazanmaq:**

1. (-i) Kazanç sağlamak.
 2. Olumlu, iyi bir sonuq elde etmek.
 3. Çıkmak, isabet etmek.
 4. Edinmek, sahip olmak.
 5. Tutulmaq, yakalanmaq.
 6. Kendinden yana çekmek.
 7. (-den) Ele geçirmek, fethetmek, kazanç sağlamak.
 8. Yenmek, galip gelmek.
- Not: Bkz. TTS s.1122

kazıcı: Kazı veya oyma işi yapan kimse.**kazı:**

1. is. Bir yeri kazma işi, hafriyat.
2. Yeraltındaki tarihsel değeri olan şeyleri, yapıları ortaya çıkarmak amacıyla arkeologlarca toprağın belli kurallara ve yöntemlere göre kazılması, araştırılması.

3. Tahta, maden vb. üzerine yazı veya resim oyma işi, hak.

kazıkçı: is. tkz. Alışverişte aldatan, pahalı mal satan kimse.**kazıqlanmaq:**

1. tks. Bir malı, değeriinden çok pahalıya almak, alışverişte aldatılmak.
2. (nsz) esk. Kazığa oturtulmaq.

kazıqlamak:

1. (-i) Bir tarla veya arsanın sınırını belirtmek için kazık çakmak.
2. tkz. Bir malı, bir kimseye değeriinden çok pahalıya satmaq, alışverişte aldatmaq.
3. esk. Kazık cezasına çarptırmak.

kazma:

1. is. Kazmaq işi.
2. Toprağı, kazıp kaldırma, düzeltme vb. iş-

qazmaq/qozmaq:

1. Qazmaq, qolımaq.
 2. Oymaq.
- tamđa oymaq** “mühür kazmaq”.

qazuq/qozuq: (is.)

1. Qazuq “kazık”.
2. Əliş-sətiştə aldınış.
3. Tireq “direk”.

qəçinmək (I):

1. Qaçmaq, qəçinməq, yardımını ayımaq.
O, həçqandaq iştin çəkinmeydu (qaçmaydu)
“O, hiçbir hizmetten kaçınmaz.”
2. Qörünməşliq, qaçmaq (ayalları erlerge).

qəçir: (is.)

1. Qətir “katır”.
2. Cahil, qopal, qılıqi set.

qəçirçi: (is.) Qəçirçi “katırcı”.

qəçişmaq: Qəçişmaq “kaçışmak”, topluq halda qəçişmaq tiripiren bolup ketmek.

lerde kullanılan ağaç saplı demir araç.

3. *sf.* Kazılarak yapılmış.
4. *sf. argo* Kaba görgüsüz (kimse).

kazmak, -ar:

1. (-i) Herhangi bir araçla toprağı açmak, oymak.
2. Bu yolla çukur, kuyu, yol vb. oluşturmak

kazık, -ğı:

1. *is.* Toprağa çakılmak için hazırlanmış, ucu sivri demir veya ağaç.
2. Direk, sopa.
3. Yapıların temelinde kullanılan, toprağa çakılan veya toprak içine giren tahta, maden veya betonarmeden silindir, prizma vb. biçimindeki uzun parça.
4. *sf. mec.* Çok zor (soru, sınav vb.)
5. *tkz.* Alışverişte aldatma, aldatılma.
6. *sp.* Genellikle yağlı güreşte, güreşçinin, elini hasmının kispeti içine sokarak yaptığı oyun.

7. *esk.* İnsanı üzerine oturatarak öldürdükleri yere dik çakılmış sivri uçlu odun veya şiş.

8. *esk.* Kazığa oturatarak uygulanan öldürme cezası.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1123

kaçınmak (I): (-den) Herhangi bir işi yapmaktan veya özverili davranmaktan geri durmak, imtina etmek.

katır:

1. *is. zool.* Atgillerden, kısarak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan melez hayvan.
2. *sf. mec.* Kaba, bayağı, görgüsüz (kimse).

katırcı: Katırlarını kira ile işleten veya katırlarla eşya taşıyan kimse.

kaçışmak: (nsz) Hep birden kaçıp çeşitli yönlerle dağılmak.

qeçeç/qaqaş (I): (is.) Qeçeç “yara qabuğu”.

qeçeç bağlımaq “yaranın kabuklanması”.

qeçeç (II): Tutuq (tilidiqi acizliq).

qəqılmaq:

1. Qəqılmaq “kakılmak”.
2. Mixlanmaq.

qeley: (is.)

1. Qeley “kalay”, qañaltır.
2. Azar haqaret.

qeleyenmeq: Qeleyenmeq “kalaylanmak”

qeyleyliq: (sf.)

1. Qeyleyleñen “kalaylanmış, kalaylı”.
2. Yalan, saxta, sun’i.

qeyleylimeq:

1. Qeyleylimeq “kalaylamak”.
2. Xatalıq, qemçiliqlerni yoşurmaq.
3. Tilliqmeq.

qeleysiz: (sf.)

1. Qeyleyenmigen “kalaylanmamış, kalaysız”.
2. Teb’i.

qêlin: (sf.) Qêlin “kalın”, yoðan.
qêlin qıtap “kalın kitap”.

kekeç (I): -

kekeç, -çi (II): sf. hlk. Kekeme.

kakılmak: (-e) Kakma işi yapılmak.

kalay:

1. *is. kim.* Atom numarası 50, atom ağırlığı 118,7, yoğunluğu 7,29 olan, 232 C’de eriyen, gümüş beyazlığında, kolay işlenebilen, yumuşak bir element (*simgesi sn*).
2. Kalaylanmış bir kabın üzerindeki alaşım tabakası.
3. *mec.* Aldatıcı görünüş.
4. *argo* Sövme, küfür.

kalaylanmak (nsz) Kalaylanma işi yapılmak veya kalaylama işine konu olmak.

kalaylı:

1. *sf.* Kalaylanmış (kap).
2. İçinde kalay bulunan.
3. *mec.* Gösterişi ve süsü yapay olan

kalaylamak:

1. *(-i)* Oksitlenmeden korumak için bir metal parçasını veya kabı kalay tabakası ile kaplamak.
2. *mec.* Eksiklikleri, kusurları görünüşte gizlemeye çalışmak.
3. *argo* Sövmek.

kalaysız:

1. *sf.* Kalaylanmamış (kap).
2. Kalayı kalmamış kap.
3. İçinde kalay bulunmayan.

kalın:

1. *sf.* Cisimlerde uzunluk ve genişlik dışında üçüncü boyutu çok olan (cisim), **ince** karşıtı.
2. Enli ve gür.
3. Düzlem biçimindeki şeylerde, iki yüz

qêlinlaşmaq: Qêlinlaşmaq “kalınlaşmak”.

qêlinlaşturmaq: Qêlinlaşturmaq “kalınlaştırmak”.

qêlinlatmaq: Qêlinlatmaq “kalınlatmak”.

qêlinliq: (is.) Qêlinliq “kalınlık”.

qêni: (zf.) Qêni “hani”, xoş.

qèriq: (is.) Qèriq “kırk” (san).
qèrqini bermeq “kırkını vermek”.
qèriq kün “kırık gün”.

qèrilaşmaq: Qèrilaşmaq “yaşlanmak”.

arasındaki uzaklık kendi cinsindekilere göre çok olan.

4. Yoğun, akıcılığı az olan.

5. Etli, dolgun.

6. Pes (ses)

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1045

kalınlaşmak: (nsz) Kalın duruma gelmek.

kalınlaştırmak: (-i) Kalın duruma getirmek

kalınlatmak: (-i) Kalınlaştırmak.

kalınlık, -ğı:

1. is. Kalın olma durumu.

2. Cisimlerde uzunluk ve genişlik dışında üçüncü boyut.

hani: (ha’ni)

1. zf. “Nerede, ne oldu, nerede kaldı” anlamlarında kullanılan bir soru sözü.

2. Karşıdakinin daha önceden bildiği bir şey kendisine hatırlatılmak istenildiğinde kullanılan bir söz.

3. Verilen sözü hatırlatan sözün başına getirildiğinde sitem anlatan bir söz.

4. Bazen “bari” anlamında kullanılan bir söz.

5. “Doğrusunu söylemek gerekirse, kaldı ki, üstelik” anlamlarında kullanılan bir söz.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.843

kırk:

1. is. Otuz dokuzdan sonra gelen sayının adı.

2. Bu sayıyı gösteren 40, XL rakamlarının adı.

3. sf. mat. Dört kere on, otuz dokuzdan bir artık.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1160

karımak (nsz) hlk. Yaşlanmak, kocamak, ihtiyarlamak.

qèrin: (is.)

1. Qèrin “karın”, qursaqi

Qarniñ toq mu? “Karnın tok mu?”

üçey qèrin “bağırsak ve karın”.

2. Baliyatqu.

qèrindaş: (is.) Qèrindaş “karındaş, kardeş” (ana, uqa, aç-a-siñil).

aydaş pikirdaş “ülkü kardeşi”.

qan qèrindaş “kan kardeşi”.

qèrindaşçe: (sf.) Qèrindaşlarçe “kardeşçe, kardeş gibi”.

qèrindaşlıq: (is.) Qèrindaşlıq “karındaşlık, kardeşlik”.

qan qèrindaşlıq “kan kardeşlik”.

qèrindaşlıq munasvetler “kardeşlik münasibetler”.

qèrindaşlıq yardım “kardeşçe yardım”.

qèrinlıq: (sf.) Qèrinlıq, qursaqlıq, qursaq salan, yoðan qursaq.

qètiq: (is.)

1. Qètiq “katık”.

2. Qètiq “yoğurt”.

karın, -rını:

1. is. İnsan ve hayvanlarda gövdenin kaburga kenarlarından kasıklara kadar olan ön bölgesi.

2. Döl yatağı, rahim.

3. Bazı şeylerde şiş veya içi boş bölüm.

4. Mide.

5. mec. İç, gönül, akıl, kafa.

6. mec. Ahlaki açıdan kabul edilemeyen şeyleri kabullenme.

7. fiz. Gelen ve yansımış dalgaların girişi-miyle oluşan duraklı dalgalarda en büyük genlikte titreşen noktalar.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1087

kardeş:

1. is. Aynı anne babadan doğmuş veya anne babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adı.

2. Yaşça küçük olan çocuk.

3. ünl. Adı bilinmeyen kimselere söylenen bir seslenme sözü.

4. mec. Aralarında çok değer verilen ortak bir bağ bulunanlardan herbiri.

kardeşçe: (karde'sçe)

1. sf. Kardeşe yaraşır.

2. zf. Kardeşe yaraşır biçimde, dostça, içtenlikle.

kardeşlik, -ği:

1. is. Kardeş olma durumu, uhuvvet.

2. Kardeş kadar yakın sayılan kimse, yakın dost.

3. Birlik, beraberlik.

4. ünl. tkz. Adı bilinmeyen kimselere söylenen bir seslenme sözü.

karınlı:

1. sf. Karnı olan.

2. Karnı büyük ve çıkıntılı olan.

katık, -ğı:

1. is. Ekmekle karın doyurmak gerektiğinde ekmeğe katılan peynir, zeytin, helva vb.

qètilmaq (I):

1. Qètilmaq “katılmak”, qoşulmaq.

Sütke su qoşuldu. “Süte su katıldı.”

2. Qatnaşmaq “dahil olmak”.

Ehmet bu yürüşke qatnaştı.

“Ahmet bu yürüyüşe katıldı.”

kètilmaq (II): -

qètimlıq: (sf.) Bir növette qoşulıdıðan miqdar.

qèyiq (I): (is.) Qèyiq “kayık”.

qèyiq (II): (sf.) Qèyiq, bir terepke qıysayđan, qèysıq.

qèyiqçi: (is.) Qèyiqçi “kayıkçı”.

qèyiqçiliq: (is.) Qèyiqçiliq “kayıkçılık”.

qèyin: (is. bot.) Qèyin derixi “kayın ağacı”.

qèyin ana: (is.) Qèyin ana “kaynana”.

yiyecek.

2. Yağı alınmış yoğurt, ayran.

katılmak (I):

1. (nsz, -e) Katma işi yapılmak.
2. Bir topluluğa girmek, iştirak etmek.
3. Ortak olmak, benimsemek.

katılmak (II): (nsz) Aşırı derecede gülme, alama, gıdıklanma, korkma vb. tepkiler, sırasında, solunum kaslarının kasılması üzerine soluk kesilmek.

katımlık, -ğı: Bir kezde katılacak miktarda olan.

kayık, -ğı (I):

1. den. Kürek veya yelkenle yürütülen ufak tekne.
2. sf. Bir yana kaymış.

Not: Bkz. TTS s.1115

kayık (II): -

kayıkçı: Kayıkla insan veya yük taşıyan kimse.

kayıkçılık, -ğı:

1. is. Kayık yapma ve satma işi.
2. Kayık işletme işi.

kayın:

1. is. bot. Kayıngillerin örnek bitkisi olan, 30–40 m boyunda, 2 m çapında, kışın yapraklarını döken, kerestesi beyaz ve değerli olan bir orman ağacı (*Fagus orientalis*).
2. sf. Bu ağaçtan yapılmış.

kaynana: (ka’ynana) Kocaya veya kadına göre birbirlerinin annesi, kayınvalide, hanımanne.

qèyin anılıq: (is.) Qèyin anılıq “kaynanalık”, qèyin anıda layıq heriket.

qèyin ata: (is.) Qèyin ata “kayın baba”.

qèyiş (I): (is.)

1. Qèyiş “kayış”, tasma.
2. Qaplığuç.

qèyiş (II): (is.)

1. Qèyiş “kayış, kayma”, qıysıyış.
2. Qıçık balıların çöñilep oynaydığan oyunu.

qèyişçi: (is.)

1. Tasmiçi.
2. Aldamçi, hêliger.

qıçışmaq:

1. Qıçışmaq “kaşınmaq”.

Bu yerde pit bar oXşaydu, dümbem qıçınıp ketti.

“Burada bit var, ensem kaşındı.”

2. Qıçışmaq “kaşışmaq, gicişmek”.**qıçışturmaq:** Qıçışturmaq “kaşındırmak”.**qıçıtmaq:** Qıçıtmaq “kaşıtmak”.**qıl (I):** (is.)

1. Qıl, tük, moy, yuñ.

2. Qıl “zerre”.

U qılını üstide turuptu.

“Onun durumu tehlikeli.”

Ular bizdiñ qılçe payda körmeydu.

“Onlar bizden zerre kadar fayda görmez.

qıl tamaq (tıp) “boğaz kanseri”.

kaynanalık, -ğı:

1. is. Kaynana olma durumu.

2. Kaynanaya yaraşır davranış.

kaynata: (ka’ynata) Kocaya veya kadına göre birbirlerinin babası, kayınbaba, kayın-peder.

kayış (I):

1. is. Bağlamak, tutmak veya sıkmak amacıyla kullanılan, dar ve uzun kösele dilimi.

2. Ustura bilen cıllı kösele.

kayış (II) is. Kayma işi veya biçimi.

kayışçı:

1. is. Kayış yapan veya satan kimse.

2. sf. mec. Aldatıcı, hileci.

kaşınmak/ gicişmek:

1. (nsz) Kaşıntısı olmak, kaşıma isteği duymak.

2. Kendi kendini kaşımak.

3. mec. Kötü bir karşılık gerektiren davranışlarda bulunmak.

kaşındırmak: (-i) Kaşınmasına yol açmak, kaşıntı vermek.

kaşıtmak:**kıl (I):**

1. is. Bazı hayvanların derisinde, insan vücudunun belli yerlerinde çıkan, üst deri ürünü olan ipliksi uzantı.

2. Keçi tüyü.

3. sf. Keçi tüyünden yapılmış veya dokunmuş olan.

4. sf. argo Huysuz, geçimsiz (kimse).

5. bot. Bitkilerde görülen, genellikle silindimsi, içi boş, çok ince uzantı.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1151

qılıç: (is.) Kılıç.

qılıç qılını “kılıç kılıfı”.

qılıçlıq: (sf.) Qılıç bilen qorallanan.

qılıq: (is.)

1. Qılıq, micez.

qılığıyaman adem “kılıksız adam”.

2. Qıyapet, köriniş.

3. Resim, tesvir.

4. Şeqil.

qılıqlıq: (sf.)

1. Qılıqlıq “kılıklı”, micezliq.

Qelender micezliq bir adem.

“Dilenci kılıklı bir adam.”

2. Güzel.

qılıqsız: (sf.) Qılıqsız, qıyapetsiz, perişan.

qılınmaq: Qılınmaq, ötgüzmeq.

Cinaze namizi ötgüzüldi.

“Cenaze namazı kılındı.”

qıllanmaq:

1. Qıllanmaq, tük peyda bolmaq.

2. Saqal, burut “bıyık” çıqmaq.

3. Qerilaşmaq.

qıllıq: (sf.) Qıllıq, tüqlüq, tük qaplap ketken

qılmaq: Qılmaq, etmək, ada qılmaq.

Məni şundaq sözleşke mecbur qıldı.

“Beni böyle söylemeye mecbur kıldı.

kılıç, -cı:

1. is. Uzun, düz veya eğri, ucu sivri, bir veya her iki yüzü keskin, kın içinde bele takılan, çelikten silah.

2. Saban ökçesini oka bağlayan ağaç parçası.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1153

kılıçlı:

1. sf. Kılıç taşıyan.

2. Kılıcı olan.

3. Üzerinde kılıç motifi olan.

kılık, -ğı:

1. is. Bir kimsenin giyinişi, dış görünüşü, giyim, üst baş, kıyafet, kisve.

2. hlk. Bir kimsenin resmi, fotoraf.

kılıklı:

1. sf. Herhangi bir kılıkta olan.

2. Birinin huyunda olan, davranışlarını taklit eden.

3. hlk. Güzel, temiz.

kılıksız: Giyimi düzgün olmayan, sünepe, süfli.

kılınmak: (nsz) Kılma işi yapılmak.

kıllanmak:

1. (nsz) Kılları çıkmak.

2. Bıyık, sakalı çıkmak.

3. argo Şüphe etmek.

kıllı: Kılı olan, kıl ile kaplı.

kılmak, -ar:

1. (-i, yar) Etmek, yapmak.

2. Namazı yerine getirmek.

ov qılmaq “avlanmak”.

söz qılmaq “söylemek”.

qılsız: (sf.) Qılsız “kılısız”, tüksüz.

qımıldalmaq: Qımıldalmaq “kıpırdanmak”

qımıldatmaq: Qımıldatmaq, midirlatmaq.

qımıldımaq:

1. Qımıldımaq “kımıldamak, kıpırdamak”.

2. Qursaqtıqi balınıñ midirlişi.

qımız: (is.) Qımız (kısırak sütünden yapılmış içki).

qın: (is.) Qın, ılap.

qılıç qını “kılıç kını”.

U, qılıçni qınıda saldı.

“O, kılıcı kılıfına koydu.”

Qıpçaqlar: (öz. is.) Qıpçaqlar (11- esirdin 15 esirqıçe Rusiye şehrirlirida yaşıðan Türk qabilisi).

qıpırdatmaq: Qımıldatmaq.

qıpırdımaq: Qımıldımaq “kıpırdamak”.

qıpqızıl: (sf.) Qıpqızıl “kıpkırmızı”.

qırðan: (sf.) Qırðan, “kıran” (nersini) yaran, çaqqan.

otun yaran “odun yaran, kıran”.

taş çaqqan “taş kıran”.

qırðaq: (is.)

1. Qırðaq “kıran”, qanar.

kılsız: Kılı olmayan.

kıpırdanmaq: (nsz) Kıpırdamak.

kımıldatmaq: (-i) Yerinden biraz oynatmaq, hafifçe hareketlendirmek.

kımıldamak: (nsz) Yerinde hafifçe hareketlenmek.

kımız: Kısrak sütünün mayalanmasıyla yapılan, az alkollü, ekşi, bir Türk içkisi.

kın:

1. is. Bıçak, kılıç vb. kesici araçların kabı.

2. bot. Budaygillerde olduğu gibi, yapraklarda sapın bir bölümünü uzunlamasına saran, geniş dış bölüm.

Kıpçak: is. tar. XI-XV. yüzyıllarda, Hazar ve Karadeniz’in kuzeyinde bozkırlarda yaşamış, günümüzde Mısır ve Suriye’de yaşayan bir Türk boyu, Kuman.

kıpırdatmaq (-i) Kımıldatmaq, yerinden oynatmaq.

kıpırdamak: (nsz) Kımıldamak, sürekli ve hafifçe oynamak, kıpırdanmaq.

kıpkırmızı: (kı’pkırmızı)

1. sf. Her yanı kırmızı.

2. Çok parlak kırmızı.

kıran:

1. sf. Kıрма işini yapan (kimse).

2. is. Bir topluluğun ve özellikle hayvanların büyük bir bölümünü yok eden hastalık veya başka sebep, ölet, afet.

kıran:

1. is. hlk. Kıyı, kenar, çevre, uç.

2. Tað baðrı, tað qaptılı, tað sırtı.

qırðın: (sf.)

1. Qırðın “kırgın” (öltürüş).

2. Rencimeq, köñül yérım bolmaq, epsuslanmaq.

Qütmigen herikitiñdin biraz epsuslandım.

“Hiç beklemediğim davranışından ötürü ona biraz kırgınım.”

3. Küçsizlanmaq.

Bu künlerde soğuqtın küçi qalmıdı.

“Soğuklar bu günlerde kırgındır.”

4. Hayvanlarda boludiðan yuqumluq kəselliq.

qırðınlıq: (is.)

1. Qırðınlıq “kırgınlık”.

2. Biaramlıq, köñli yérımlıq.

Qırđiz: (öz. is.) Qırđiz.

Qızıl su Qırđiz aptonom oblasti “Kızıl su Kırgız özerk ili.”

Qırđiz xelqi “Kırgız halkı”.

Qırđizçe: (öz. is.) Qırđizçe, Qırđiz tili.

qırđuçi: (sf.)

1. Qırđuçi “kırıncı”, çaqquçi.
2. Köñül arıtquçi.
3. Serrap.

qırılış: (is.)

1. Qırılış “kırım” (türkümlep ölüş).
2. Dağ sırtı, tepe, bayır.
3. Kıraç toprak.
4. coğ. Birbirine paralel olarak uzanan iki akarsu arasında kalmış dağ sırtı.

kırgın:

1. sf. Bir kimseye gücenmiş, gönlü kırılmış olan.
2. is. hlk. Toplu ölümlere yol açan bulaşıcı hastalık.

kırgınlık, -ğı:

1. is. Kırgın olma durumu.
2. Vücutta duyulan ağrı, yorgunluk, rahatsızlık, kırıklık.

Kırgız:

1. öz. is. Kırgızistan Cumhuriyeti’nde yaşayan Türk soylu halk veya bu halktan olan kimse.
2. sf. Kırgızlara özgü olan.

Kırgızca: (Kırgı’zca)

1. öz. is. Kırgız Türkçesi
2. sf. Bu Türkçeyle yazılmış olan.

kırıncı:

1. sf. Kıрма işini yapan.
2. is. Senet, tahvil, bono ve süresi gelmemiş alacaklarla ilgili alışveriş veya işlem yapan kimse, kuruluş.
3. is. mec. Bir şeyin gerektiği gibi gelişmesini, oluşmasını önleyici, engelleyici.
4. mec. Kaba, sert, çevresindekileri inciten (davranış, söz vb.)
5. fiz. Kırınım oluşturan.

kırım:

1. is. sos. Savunmasız insanların veya tut-
2. Yritilan yani söqülgen yer (qiyimniñ).
3. Hayvanlarınñ topi bilen ölişi.

qırılma: (is.)

1. Çeqiliş, sunuş.
2. Siliq yürüş.
3. İkki terepke özini taşlap meniş.

qırılmaq:

1. Çekilmaq, sunmaq.
İstağan çekildi. “Bardak kırıldı.”
2. Yëritilmaq.
Köñlekniñ yaqisi yırtıldı.
“Gömleğin yakası yırtıldı.”
3. Birige açıqlanmaq.
4. Azaymaq, yoqalmaq.
5. Qırılıp ketmaq (këselliq ve uruş sevebidin).
6. Qonırmaq.

qırqıqlıq: (sf.)

1. Qırqıqlıq, qırqılan “kırpık”.
2. Kəsilgen, kəsiq.

qırqılmaq: Qırqılmaq “kırpılmak”, esilmeq, budanmaq.

qırqım: (is.)

1. Qırqım.
2. Qırqım vaqti.

qırqımaq: Qırqımaq “kırkmak”, kesmeq.

sakların toplu olarak öldürülmesi, katliam.
2. Hayvanların hastalık, soğuk gibi sebeplerle ölmesi.

kırılma:

1. is. Kırılmak işi.
2. *mec.* Yürürken salınma, nazlı yürüyüş.
3. *fiz.* Saydam bir ortamdan başka bir ortama geçen bir ışının doğrultusunu değiştirmesi.

kırılmak:

1. (*nsz*) Kıрма işine konu olmak, bir veya birçok parçaya ayrılmak.
2. Bükülerek kat yeri oluşturmak.
3. Savaş, bulaşıcı hastalık sebebiyle çok sayıda insan ölmek.
4. (-e) Birine karşı kırgın duruma gelmek, gücenmek, incinmek.
5. Kırgınlık duymak.
6. *mec.* Soğuk, rüzgâr vb. eski gücü kalmamak, azalmak, yatışmak.

7. *mec.* Cesaret, umut, onur azalmak, yok olmak.

8. (-den) *mec.* Ağaç, dal üzerinde meyve, çiçek, yaprak çok olmak.

9. *fiz.* Saydam bir ortamdan başka bir saydam ortama geçen bir ışın, doğrultu değiştirmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1159

kırpık, -ğı:

1. *sf.* Kırpılmış olan.
2. Bölük, pörçük.

kırpılmak: (*nsz*) Kırpma işi yapılmak.

kırkım:

1. *is.* Davarların kırılması işi.
2. Davarların kırıldıkları mevsim.

kırkmak, -ar:

1. (-i) Bir şeyi uçlarından kesmek.
2. Saç, sakal veya tüyü kesmek.
3. Koyun, keçi vb. hayvanların tüylerini kes

qırqımcı: (is.) Yuñ qırqığuçı, qırqımçı.

qırqınçı: (sf.) Qırqınçı “kırkıncı”.

qırqlıq: (sf.) Qırq künü tolduran.

Qırqi emdila toşqan balni qoçiğa elip çıqışqa bolmaydu.

“Kırlı çocukla sokağa çıkılmaz.”

qırqlıq: (sf.)

1. Bovaq üçün hazırlanđan yöqeş, zade.
2. Yuñ qırqış qayçısı “makası”.

qırnaq: (sf.)

1. Qırnaq, ayal, qul.
2. Güzel qız yani güzel ayal.

qısıq: (sf.)

1. Qısıq.
- qısıq köz** “çekik göz”.
- Boğuq avaz.
- avazniñ boğuqluqi** “sesin kısıqlığı”.
3. Tar, kəciq.

qısıqlıq: (is.) Qısıqlıq, boğuqlıq.**qısılmaq:**

1. Qısılmaq, boğulmaq.
Avazi boğuldi. “Sesi qısıldı.”
Yürek qısıldı. “Yürek kısıldı.”
turmuşta qısılmaq “geçim sıkıntısı çekmek”
2. Azaymaq.
Turubiniñ süyi azaydı.
kesme

kırkımcı: Kırkımcı.

kırkıncı: Kırk sayısının sıra sıfatı, sırada otuz dokuzuncudan sonra gelen.

kırklı:

1. sf. Kırk parçadan oluşmuş.
2. Kırk gününü doldurmamış (bebek veya lohusa kadın).
3. Birinin kırkı çıkmadan öbürü doğan (akraba veya komşu çocukları).

kırklık, -ğı:

1. sf. İçinde kırk tane bulunan.
2. Kırk yaş dolaylarında bulunan (kimse).
3. is. esk. Kırk para.
4. is. Doğacak çocuk için hazırlanan bez veya giysi.

kırnak, -ğı:

1. is. hlk. Çalınmış, süslü (kimse).
2. Güzel, titiz.
3. Cilveli oynak (kadın).
4. Boylu poslu.
5. Çevik.
6. is. Cariye.

kısık, -ğı:

1. sf. Kısılmış olan.
2. Boğuk, güçlülükle çıkan(ses).
3. Hafifçe aralanmış, yumulmuş olan (göz kapağı).
4. is. coğ. Kanyon.

kısıklık, -ğı: Kısık olma durumu.**kısılmak:**

1. (nsz) Hacmi, niceliği, gücü azalmak.
2. Göz kapağı hafifçe kapanmak.
3. mec. Kaçıp kurtulma yolu kalmamak.

“Musluğun suyu kısıldı.”

qısır (I): (sf.)

1. Qısır.
- qısır inek** “kısır inek”.
2. Ünümsiz.
- ünümsiz yer** “kısır toprak”.

qısır (II): -

qısır qalmaq: Qısırlaşmaq, qısır olmaq.

qısırlaşturmaq: Qısırlaşturmaq “tumas qılıp qoymaq. (opèratsiye yoli bilen).

qısırlıq: (is.) Qısırlıq.

qısqa (I): (sf.)

1. Qısqa “kısa”.

Unıñ qoli qısqa “Onun eli kısa”.

2. Paqar “cüce”.

qısqa (II): (sf.)

1. Qısqa “kısa”, qatla.

qısqıçe eytip ber “kısaca anlat”.

qısqısi “kısacası”.

sözniñ qısqısı “sözün kısacası, sonuç olarak”.

2. Paqarina.

paqar boyluq “kısaca boylu”.

qısqaçılmaq:

1. Qısqaçılmaq “kıskaçlamak”, qısquç bilen tutmaq.

2. Qona zamanda göşni kəsip bérیدیān

kısır (I):

1. sf. Üreme imkânı olmayan, döl vermeyen (insan ve hayvan).

2. Ürün vermeyen (toprak).

3. mec. Verimsiz, yararsız, sonuçsuz.

4. biy. İçinde hiçbir üreme olayı geçmeyen (canlı hücre, çekirdek vb.).

kısır (II): is. Haşlanmış bulgur, taze soğan, maydanoz ve baharatlarla yapılan bir tür yemek.

kısırlaşmak: (nsz) Kısır duruma gelmek.

kısırlaştırmak: (-i) Üreme organlarını ameliyatla döl veremez duruma getirmek.

kısırlık, -ğı:

1. is. Kısır olma durumu.

2. mec. Verimsizlik, akamet.

kısa (I):

1. sf. Boyu, uzunluğu az olan, **uzun** karşıtı.

2. Az süren, uzun olmayan.

3. Ayrıntısı çok olmayan.

4. is. Kısa olan şey.

5. zf. Kısaca, kısaltarak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1164

kısaca (II):

1. sf. Oldukça kısa, biraz kısa.

2. zf. Kısa olarak, özetle.

kıskaçlamak (-i) Kıskaç duruma gelmek.

qısquç.

qısqartmaq: Qısqartmaq “kısaltmak”, qısqa (paqar) köstermek.

qısqılıq: (is.) Qısqılıq “kısıklık”.

qısquç: (is.) Qısquç “kıskaç”, moçin.

qısmaq:

1. Qısmaq, təcimeq “tasarruf etmek”.

xıracetni təcimeq “masrafı kısmak”.

2. Heset qılmaq.

qısturmaq:

1. Qısturmaq “kıstırmak”.
Barmıqını işiqke qısturdi.
“Parmağını kapıya kıstırdı.”
2. Qaçalmaydıdan halda çüşürüp qoymaq.

qısturulmaq: Qısturulmaq “kıstırılmak”.**qış (I):** (is.) Qış.

Qış kəciliri uzun bolidu.
“Kış geceleri uzun olur.”

qış (II): Qış qış.**kısaltmak:**

1. (-i) Kısa duruma getirmek.
2. Kısa gibi göstermek.

kısalık, -ğı: Kısa olma durumu.**kıskaç, -cı:**

1. is. Bir şeyi tutup sıkıştırmaya yarayan kerpeten, pense vb. araç.
2. Açılıp kapanan eğreti merdiven.
3. Böceklerde besin maddelerini parçalama-ya ve kendilerini savunmaya yarayan organ.
4. Demircilerin kızgın demiri tuttukları maşa vb. araç.
5. sf. Kıskaç biçiminde olan.

kısmak, -ar:

1. (-i) Sesi azaltmak, alçaltmak.
2. Gözü biraz kapamak.
3. Ezmek, büzmek, daraltmak.

4. Lamba ışığını azaltmak.**5. Sıkıştırmak.****6. mec.** Masraf, harcama vb.ni azaltmak.**7. mec.** Verilen hak ve özgürlüklerin sınırını daraltmak.**8. hlk.** Pintilik etmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1167

kıstırmak:

1. (-i,-e) İki şey arasında bırakarak sıkıştırmak.
2. mec. Kaçamayacak bir duruma getirmek.

kıstırılmak: (-e) Kıstırma işi yapılmak.**kış (I):**

1. is. Kuzey yarım kürede 22 Aralık–21 Mart tarihleri arasındaki zaman dilimi, sonbahar ile ilkbahar arasındaki soğuk mevsim.
2. mec. Çok soğuk hava.

kış (II): ünl. Tavuk vb. kümes hayvanlarını kovalamak için çıkarılan ses.**qışçe:** (zf.) Qış boyıçe “kış boyu”, qışqışçe.**qışlaq:** (is.) Qışlaq.**qışlaş:** (is.)

1. Qışlaş “kışlama”, qışı geçirme.
2. Qışni ötqüzüş, qışlama.
3. Yamur ve boranda paraşotların yolini davamlaştırmay yurtta turuşı.

qışlatmaq: Qışlatmaq, kışni bir yerde ötküzmeq.**qışlıq:** (is.) Qışlıq.**qışlıq qiyim** “kışlık giyim”.

qışılmaq (I): Qışılmaq “kışlamak”.

Eskerler lagirda qışıldı.

“Askerler siperlerde kışladı.”

qışılmaq (II): -

qıvılcım: (is.)

1. Ot uçquni “kıvılcım”.

2. Tömür ve taşqa oxşas maddilarnıñ qattıq sürqılışı ve bir-birige urılışidin hasil bolıdı.Öan ot zerriliri.

qıvılcımlanmaq: Qıvılcımlanmaq, “kıvılcımlanmak”, ot almaq, tutaşmaq.

kışın: (kış) Kış mevsiminde, kış süresince

kışlak, -ğı:

1. is. hlk. Kışın barınılan yer.

2. Kışın orduların, göçebe oymakların hayvanlarıyla birlikte yayladan inip konakladıkları yer.

kışlama: Kışlamak işi.

kışlatmak:

1. (-i) Kış bir yerde geçirtmek.

2. argo Musallat etmek.

kışlık, -ğı:

1. is. Kışın oturlan yapı, yer.

2. sf. Kışa özgü, kış için.

kışlamak (I):

1. (nsz) Kış olmak.

2. Kış bir yerde geçirmek.

kışlamak (II) (-i) hlk. Kuş ve kümes hayvanlarını ürkütme.

kıvılcım:

1. is. Yanmakta olan bir maddeden sıçrayan küçük ateş parçası, alev, çakım, çakın, çıngı, şerare.

2. Demir, taş vb. maddelerin güçlü çarpışmasından sıçrayan ateş durumundaki parçacıkları.

3. mec. Harekete geçiren etken.

4. astr. Güneş yüzeyinde görülen kesikli ışıma.

kıvılcımlanmak: (nsz) Kıvılcım saçarak yanmak, kıvılcımlı duruma gelmek.

qıya: (is.)

1. Qıya “kaya”, yar, uçurum.

2. Xada, taş.

qıyalıq: (is.) Qıyalıq “kayalık”, yadañ, uçurum.

qıydurmaq (qıymaq):

1. Qıydurmaq “kıydırmak”, kestürmek.

2. Toğratmaq “doğratmak”.

3. Oqutmaq (nikâhni).

niqâsini qıymaq “nikâhını kıymak”.

qıyđuçi (I): (is.)

1. Qıyđuçi “kıyıcı”.

2. Rehimsiz, zalim.

qıyđuçi (II):

1. Derya boyını seyle qıluçi.

2. Deñiz boyırınıñ muhapizetçisi.

qıyı: (is.)

1. Yaqa.
2. Sahil.
3. Qanar.
4. Pasil.

qıyılmaq:

1. Qıyılmaq “kıyılmak”, toğralmaq.
 2. Toğrmaq “doğramak”.
- Harınlıqtın hemmıla yêrim ağrivatıdu.*
“Yorgunluktan her tarafım kıyılıyor.”

qıyım: (is.)

1. Toğram “kıyım”.
2. Naheqçılıqke uçratmaq.
3. Naheqçılıq qılmaq.
4. Qollêqtıp öltürölüş.

qıyım qıyım: (zf.) İncike, qıyma.
Qıyma qıyma toğrmaq.
“Kıyım kıyım kıymak”.

kaya:

1. is. Büyük ve sert taş kütesi.
2. Kayaç.

kayalık, -ğı: Kayası çok olan yer.

kıydırmak: (-i, -e) Kıyma işini yaptırmak.

kıyıcı (I):

1. Kıyma işini yapan kimse.
2. sf. Acıma duygusu olmayan, başkalarına kıyasıya kötülük eden, gaddar, zalim.

kıyıcı (II): is. esk. Kıyılara vuran enkazı devletten aldığı izinle toplayan kimse.

kıyı:

1. is. Kara ile suyun birleştiği yer.
2. Kenar, uç.
3. Sahil.
4. mec. İssiz, تنها yer.

kıyılmak:

1. (nsz) Çok ince ve küçük parçalar biçiminde doğranmak.
2. Kıyma işi yapılmak.
3. mec. Ezilir, kıyılır gibi olmak.

kıyım:

1. is. Kıyma işi.
2. Kıyılma biçimi.
3. Görev yönünden kötü bir duruma sokma, haksızlığa uratma.

kıyım kıyım zf. İnce ince.

qıyma/qıyış: (is.) Qıyma, kesme.

göş toğraş piçiği “kıyma bıçağı”.

göş toğraş maşinisi “kıyma makinesi”.

qıymaq:

1. Göş qıymaq “kıymak”.
- Pulđa közüñ qıyısıla yapısen.*
“Paraya kıyarsan bulursun.”
2. Toğrmaq.
- göş toğrmaq** “et kıymak”.

qıymılıq (I): (sf.) Qıyma qılışqa yaraydığan.

qıymılıq (II): (sf.) Qıymılıq “kıymalık”.

qız: (is.)**1. Qız.**

Üç qızım bar. “Üç kızım var.”

2. Sumbule (yultuzniñ ismi).**qızarmaq:****1. Qızarmaq “kızarmak”.**

Pemidurlar qızırışqa başlıdı.

“Domatesler kızarmaya başladı.”

2. Xicel bolup yüzi qızarmaq.

Bu sözni işitip yüzi qızardı.

“Bu sözü işitince kızardı.”

3. Tavıda pişurmaq.

Bu göş yaxşı pişıptu. “Bu et iyi kızarmış.”

kıyma:**1. is. Kıymak işi.****2. Çekilmiş et.****3. hlk. Küçük kuşbaşı etlerden kavrularak yapılmış kışlık kavurma.****kıymak, -ar:****1. (-i) Çok ince ve küçük parçalar biçiminde doğramak.****2. (-e) mec. Acımadan vermek, esirgemek, feda etmek.****3. (-e) mec. Acımayıp öldürmek.****4. mec. Acımayarak büyük bir kötülük etmek, zulmetmek.****kıymalık, -ğı: Kıyma yapmaya elverişli.****kıymalı:****1. sf. İçinde kıyma bulunan (yemek).****2. is. İçinde kıyma bulunan gözleme, börek,**

pide vb. hamur işleri.

3. mec. İçinde kurt bulunan (meyve).**kız:****1. is. Dişi çocuk.****2. Bakire.****3. Evlenmemiş dişi insan.****4. İskambil kâğıtlarında kız resimli kâğıt.****5. sf. Dişi.****6. ünl. Dişi cinsten birine daha yaşlı biri tarafından kullanılan bir seslenme sözü.**

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1175

kızarmak:**1. (nsz) Kırmızı veya ona yakın bir renk almak.****2. Bazı sebze ve meyveler olgunlaşmaya başlamak, olgunlaşmak.****3. Utanç, öfke vb. duyguların etkisiyle, kanın yüze hücumu sonucu yüz kırmızı bir renk almak.****4. Yiyecekler tavada kızgın yağ içinde veya ateşte kızdırılarak pişmek.**

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1176

qızartmaq: Yağda qızartmaq, pişürmeq.**bêliq qızartmaq “balık kızartmak”.****qızdançuq: (sf.) Qızdançuq “kıskaç”, hesetXor, kündeş.****qızdançuqluq: (is.) Qızdançuqluq “kıskaçlık”.****qızdandırmaq: Qızdandırmaq “kışkırtmak”, heset qıldurmaq.****qızdanmaq (I): Qızdanmaq “kışkırtmak”.**

qızdanmaq (II): Qızdanmaq

“kışkanılmak”

qızgın: (sf.)

1. Issıq, qızıq.

qızıq yağ “kızgın yağ”.

2. Xapa.

3. Burđusıđa kirgen, küyekke kirgen.

burusiğa kirgen buqa “kızgın bir boğa”.**qızıqlıq:** (is.)

1. Qızıqlıq “kızıklık”, ıssıqlıq.

2. Xapılıq.

3. Çişi hayvanların küyekke kirişi, küylişi.

kızartmak:

1. (-i) Kızarmasına sebep olmak.

2. Kızgın yağda pişirmek.

kışkanç, -cı: Kışkanma huyunda olan (kimse), güncü, hasetçi, hasut.**kışkançlık, -ğı:** Bir kimse bir üstünlük gösterdiğinde veya sevilen birisinin, başkası ile ilgilendiği kanısına varıldığında takınılan olumsuz tutum.**kışkandırmak:** (-i) Kışkanmasına yol açmak.**kışkanmak: (I):**

1. (-i, -den) Sevgide veya kendisiyle ilişkili şeylerde bir başkasının ortaklığına, üstün durumda görünmesine dayanamamak.

2. (-i) Herhangi bir bakımdan kendinden üstün gördüğü birinin bu üstünlüğünden acı duymak, güzülemek, haset etmek.

3. Esirgemek, çok görmek.

4. (-i) Bir şeye, en küçük saygısızlık gösterilmesine bile dayanamamak.

5. *mec.* Yerinde olmayı istemek, imrenmek.**kışkanılmak (II):** (-den, nsz) Kışkanma işi yapılmak veya kışkanma işine konu olmak.**kızgın:**1. *sf.* Çok ısınmış, ısıtılmış veya kızdırılmış.

2. Eş arayan (hayvan).

3. *mec.* Kızmış olan, öfkeli, mütehevvir.4. *mec.* Kızışık, zorlu, sert, şiddetli.**kızgınlık, -ğı:**1. *is.* Kızgın, ısınmış olma durumu.

2. Hayvanların çiftleşme isteği.

3. *mec.* Öfkeli olma durumu.**qızıl:** (is.)

1. Qızıl “kırmızı, kırmızı”.

*Balama qızıl çıqti.**“Çocuğuma kızamık çıktı.”**Q1pqızıl yalançi “büsbütün yalancı.”***qèniq qızıl** “koyu kırmızı”.**qızıl bayraq** “kırmızı bayrak”.**qızıl buğday** “kırmızı buday (bir tür buday).”**qızıl gül** “kırmızı gül”.**qızıl saqal** “kırmızı sakal”.**qızıl topa** “kırmızı toprak”.**toq qızıl** “tüm kırmızı, koyu kırmızı”.

2. Heddidin artuq.

qıpqızıl sarañ “kırmızı deli”.**Qızılbaş:** (öz. is.) Şee mezhipinin bir tarmıqığa bérilgen nam.

qızılbaş jılan “Qızılbaşlı yılan (bir yılan türü).

qızıllıq: (is.)

1. Qızıllıq.

2. Şepəq.

axşam şepiqide “axşam şafakında”.

qızımaq:

1. Qızımaq “kızmaq”, ısımaq.

2. Xapa bolmaq, aççıqlanmaq.

3. Qüpekke kirmək.

Tavınıñ səpi qızıp ketti.

“Tavanın sapı kızdı.

qızırıp qalğan: (is.)

1. Qızırıp qalğan yer “kızartı”.

2. Uşaq çekim-çekim qıllar.

3. Qızıl dağ.

4. Qızıllıq.

kızıl:

1. is. Parlak kırmızı renk.

2. sf. Bu renkte olan.

3. sf. mec. Aşırı derecede olan.

4. mec. Komünist.

5. tıp Genellikle küçük yaşlarda görülen, bulaşıcı, yüksek ateşli, kırmızı renkte geniş lekeler döktüren, kuluçka dönemi üç dört gün süren tehlikeli hastalık.

6. hlk. Altın.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1176–1177

Kızılbaş: Şii mezhebinin bir kolundan olan.

kızılık, -ğı:

1. is. Kızıl olma durumu veya kızıl renkte yer.

2. Pudra, allık, düzgün.

3. Vücutta kızarmış yer, kızartı.

4. Güneş doğarken veya batarken oluşan hafif kızıl renk.

kızmak, -ar:

1. (nsz) Isıtılan veya ısınan bir nesnenin sıcaklığı çok artmak.

2. At, eşek vb. hayvanlar çiftleşmek istemek, kösnümek.

3. Dişi kuşlar zamanı gelip kuluçkaya yatma isteği göstermek.

4. mec. Öfkelenmek, sinirlenmek.

kızartı: Kızarmış yer.

qızışmaq:

1. Qızışmaq.

Çelişçilər qızıp ketti. “Güreşçiler kızıştı.”

2. Issımaq, şiddetlenmeq, ulaymaq.

Cidel ulaydı. “Kavga kızıştı.”

3. Hayvanların cinsi telipi aşmaq.

qızışturmaq:

1. Qızışturmaq “kızıştırmak”, ulaytmaq, şiddetlendürmeq.

2. Hevisini aşurmaq.

qızqərindaş: (is.) Qızqərindaş “kızkardeş”, hemşire.

qızlıq: (is.) Qızlıq “kızlık”.

qocaman/qodaman: (is.) Çoñ, zor, bestliq.
Çoñ bir ayağ qiyimi.
“Kocaman bir ayakkabı”

qoçaqlımaq:

1. Qoçaqlımaq “koçmak”.
2. Aşmaq, ötüp ketmek.

qoçqar (I): (is.) Qoçqar “koç”.

İkki qoçqarnıñ beşi bir qazañda simas.
“İki koçun kellesi bir kazana sığmaz.”

qoçqar (II):-

qoğlanmaq:

1. Qoğlanmaq “kovulmak”

kızışmak:

1. (nsz) Yüksek bir dereceyi bulmak, çok ısınmak.
 2. Bitkiler, ıslaklık ve mikropların etkisi altında çürürken ısınmak.
 3. Hayvan, eş isteme zamanı gelmek, kösnümek.
 4. mec. Zorlu, sert, kızışik bir durum almak, şiddetlenmek, artmak.
 5. mec. Hızlanmak, hareketlenmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1178

kızıştırmak:

1. (-i) Kızışmasını sağlamak.
2. İsteklendirmek, gayret vermek.

kız kardeş: Bir kimsenin bayan kardeşi.

kızlık, -ğı:

1. is. Cinsel ilişkide bulunmamış bayanın durumu, ergenlik, bakırlık, bekâret, bikir.
2. sf. Bir kadının evlenmeden önceki yaşantısıyla ilgili, o döneme özgü.
3. hlk. Üvey kız.

kodaman: is. alay İleri gelen, para veya makam sahibi kimse.

koçmak, -ar:

1. (-i) hlk. Kucaklamak.
2. Cinsel ilişkide bulunmak.

koç (I):

1. is. Damızlık erkek koyun.
2. mec. Sağlıklı, gülbüz genç erkek.
3. (öz. is. astr.) Zodyak üzerinde Balık ile Boğa arasında bulunan burç, Hamel.

koçkar (II): is. hlk. Dövüş için yetiştirilmiş iri koç.

kovulmak: (nsz) Kovma işine konu olmak veya kovma işi yapılmak.

2. Düşman yemek

Düşmen topraqlarımızdın qoğlinişi lazım.
“Düşman topraklarımızdan kovulmalı.”

qoğlaşmaq: (is.) Qoğlaşmaq oyunu (balıların).

qoğlımaq: Qoğlımaq “kovalamak”, tekip etmek, izdimek.

qoğmaq:

1. Qoğmaq “kovmak”, qoğlap çıxarmaq, deşnam bermek.
2. Qoğlap çıxarmaq.
3. İziğa çüşmek, teqip qılmaq.

qoğun: (is.) Qoğun “kavun”.

Turpannıñ qoğuni nahayiti meşhur.

“Turfan kavunu çok ünlüdür.”

qoğun qiqi “kavun kakı, kavun kurusu”.

kökçe qoğun “bir kavun türü”.

küzlüq qoğun “güzlük kavun”.

yazlıq qoğun “yazlık kavun”.

qoğunçı: (is.) Qođun satguçı.**qoğuş:** (is.) Çoñ yataq, qollêqtip yataq.

kovalamaca: Ebenin, yanına gizlice sokulup koluna vurarı kovalayıp yakalamaya çalışması biçimde oynanan bir çocuk oyunu.

koğalamak/kovalamak:

1. (-i) Qoğalamak “kavalamak”, kovmak.
2. Kaçanın arkasından koşmak, yakalamaya çalışmak.
3. *mec.* Bir şeyin arkasına düşüp elde etmeye veya bir sonuca balamaya çalışmak, izlemek, takip etmek.
4. *sp.* Yarışta, kaçmakta olan koşucu veya koşucuları yakalamaya çalışmak.

kovmak, -ar:

1. (-i) Sert veya küçük düşürücü sözlerle gitmesini söylemek, savmak, defetmek.
2. Bir yerden sürüp çıkarmak, kovalamak.
3. İşine son vermek, görevinden atmak, uzaklaştırmak.
4. Varlığına son vermek, ortadan kaldırmak
5. *mec.* Gözetmek.

kavun:

1. *is. bot.* Kabakgillerden, sürüngen gövdeli, iri meyveli bir bitki (*Cucum*).
2. Bu bitkinin genellikle güzel kokulu, sulu ve etli meyvesi.

kavuncu: Kavun satan kimse.

koğuş:

1. *is.* Kışla, okul, tutukevi, hastane vb. kalabalık yerlerde, içinde birçok kimsenin yattığı veya barındığı büyük oda.
2. *tar.* Osmanlı Devleti’nde devşirilen çocuklara acemi ocağında eğitim ve öğretimin

koğuşun: (is.) Qoğuşun “kurşun”.

qol: (is.)**1. Qol.**

İkki qolını burnığa tikip keldi.

“Eli boş geldi.”

Quruq qol keldi. “Boş el geldi.”

Öz qoli bilen yézilđan xet.

“Kendi eliyle yazılmış mektup.”

qol astıda “el altında”.

qol-ayaq bolmaq “yardım etmək”(mecaz).
qol bermek “el vermek”.
qol çana “küçük kızak”.
qoldin bermek elden çıkarmak”.
koldin kelgen yardım “elden gelen yardım”.
qoldin kelgiçe “elden geldiği kadar”.
qoldin kelmek “elden gelmek”.
qoldin ketmek “elden çıkmak”.
qolđa almaq “a) ele almak. b) hapsedmek.”
qolđa çüşmek “yakalanmak”.
qolđa çüşürmek “ele geçirmek”.
qolđa keltürmek “elde etmek”.
qolđa kirgen “ele geçen”.
qolđa ügetmek “ele alıştırmak”.
qol harva “küçük araba, el arabası”.
qoli qısqa “yoksul, parasız”.
qoli keñ “cümert eli açık”.
qol işi “el işi”.
qol kəsiş “el sıkma”.
qol qovuşturmaq “el bağlamak”.
qol qoydurmaq “imzalatmak”.
qol qoymaq “imzalamak”.
qol saet “el saati”.
 verildiği, birbirini izleyen yedi oda.

kurşun:

1. is. kim. Atom numarası 82, atom ağırlığı 207,21, yoğunluğu 11,3 olan, 327,4 C’de eriyen, yumuşak ve bükülgen, mavimsiye esmer renkte bir element (simgesi Pb)
2. sf. Bu elementten yapılmış.
3. Tüfek, tabanca vb. hafif ateşli silahlarda kullanılan mermi.

kol:

1. is. anat. İnsan vücudunda omuz başından parmak uçlarına kadar uzanan bölüm.
2. anat. Koyun, dana, kuzu vb.nde ön ayağın üst bölümü.
3. Giysinin kolu saran bölümü.
4. is. bot. Ağaçlarda gövdeden ayrılan kalın dal.

5. Makinelerde tutup çevirmeye, çekmeye yarayan ağaç veya metal parça.
6. müz. Bazı çalgıların elle tutulan sap bölümü.
7. Bir koltukta, bir divanda kol dayamaya yarayan parça.
8. Bir şeyin ayrıldığı bölümlerden her biri, dal, kısım, branş.
9. Güvenliği sağlamak amacıyla dolaşan polis, jandarma veya asker topluluğu, kara-kol, devriye.
10. İş takımı, ekip, grup.
11. ask. Kanat.
12. Dizi, düzen.
13. den. Bir halat oluşturan bükülmüş lif demetlerinden her biri.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1197–1198

qol sanaet “el zanaatı”.
qol tartmaq “el çekmek”.
qol tegmigen “el dememiş, ellenmemiş”.
qol tegmigen orman “balta girmemiş orman”.
qol tekkende “boş vakitta”.
qol tekküzmek “elle dokunmak”.
qolum teǵmeydu “vaktim yok”.
qolumdin kelmeydu “elimde değil, yapamam”.
qoluñni tart “elini çek.”
qol üzmek “el çekmek”.
qol yaǵlıq “mendil”.
qol yazmisi “el yazması”.
oñ qol “sağ el”.
sol qol “sol el”.
pürsetni qoldin bermeñ “fırsatı kaçırmayın”.
 2. Yeñ

3. Yutaq, şax.
4. Çalu esvaplarını sêpi.
5. Rol (maşına).
6. Tarmaq, şöbe.
Bezibir tað tizmiliri birqançe tarmaqqa ayrıldı.
“Bazı sıra dağlar birkaç kola ayrılır.
Til cem’iyitiniñ lûðet şöbisi.
“Dil kurumunun sözlük kolu”.
7. Razvitqa qısmı.
8. Etrep.
9. Qanat.
öñ qanat “sağ kol”.
sol qanat “sol kol”.

qolay: (sf.) Qolay, asan, öñay.

qolayça: (sf.) Qolayça, asanla, intayın asan, asanlıqçe.

kolay:

1. sf. Sıkıntı çekmeden, yorulmadan yapılabilen, emeksiz, zahmetsiz, **güç** ve **zor** karşıtı.
2. is. Kolaylık.
3. zf. Kolayca, sıkıntısız bir biçimde, basit.
Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1198–1199

kolayca:

1. sf. Oldukça kolay.

qolaylıq: (is)

1. Qolaylıq “kolaylık”, oñaylıq.
2. Asanlıq.
3. İmkâniyet.
İmkâniyet bolsa idi, kerzimni tölep bolattım.
“Kolaylığım olsaydı ben borcumu öderdim”

qollandurmaq: Qollandurmaq
“kullandırmak”.

qollanmaq:

1. Qollanmaq “kullanmak”.
- közeynek qollanmaq “gözlük kullanmak”.*
2. İşletmek.
aşpez işletmek “aşçi kullanmak”

3. Edetlenmek.

tamaqıǵa edetlenmek “tütün kullanmak”.

qollımaq:

1. Qollımaq.

U, her vaqt acizlarnı qollaydu.

“O, her zaman zatıfları kollar.”

2. Kütmek, közetmek.

pürset kütmek “fırsat kollamak”.

3. Diqqet qılmaq.

Aldi-keynini qarapraq gep qılmaq.

“Sağını, solunu kolluyarak konuşmak.”

qollınıldıǵan: Qollınıldıǵan “kullanılan, kullanılmış”, işlitişgen, qona.

Bu maşına heçla qonıǵa oxşımaydu.

“Bu makina kullanılmışa hiç benzemiyor.”

2. *zf. (kola'yca)* Kolaylıkla, sıkıntı çekmeden.

kolaylık, -ğı:

1. is. Kolay olma durumu.

2. İşlerin kolayca yapılmasını sağlayan şey.

3. Bir işi yapabilme durumu veya imkânı.

kullandırmak: (-i, -e) Kullanma işini yaptırmak.

kullanmak:

1. (-i) Bir şeyden belli bir amaçla yararlanmak.

2. Bir kimseyi bir hizmette bulundurmak, çalıştırmak.

3. İşletmek, değerlendirmek.

4. Giymek, takmak.

5. Sigara, içki vb. şeylere alışmış olmak, içmek.

6. Kelimeyi yazmak, söylemek.

7. Harcamak, sarf etmek.

8. Amacına ulaşmak için birinden veya bir şeyden yararlanmak, onu amacına alet etmek, sömürmek, istismar etmek.

9. Araç veya aleti işletmek, yönetmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1250–1251

kollamak:

1. (-i) Olmasını, ortaya çıkmasını beklemek, gözetmek.

2. Göz önünde tutmak, gözlemek.

3. Korumak, gözetmek.

kullanılmış: Az veya çok bir zaman için başkasının malı olmuş, yeni olmayan, müstamel.

qollınılmaq: Qollınılmaq “kullanılmak”.

qollınış: (is.) Qollınış “kullanış” ve qollınış usulı.

qollınışlıq: (sf.) Qollınışqa oñay, işlitişke asan, epliş.

işlitişke epliş maşına “kullanışlı makine”.

qollınışsız: (sf.) Qollınışsız “kullanışsız”, işlitiş tes, epsiz.

işlitişke epsiz qoral “kullanışsız bir silah”.

qoltuq: (is)

1. Qoltuq (ademniñ qoltuqi).

2. Yölençüqlük orunduq.

3. Şehir etrapı, hali yer.

qoltuqçu: (is.)

1. Qona öy cabduqlirini èlip satqçu.
2. Yalaqçi, hoşamətçi.

kullanılmak: (nsz) Kullanma işine konu olmak.

kullanış: Kullanma işi veya biçimi.

kullanışlı: Rahatça kullanılabilen.

kullanışsız: Kullanılması güç, kullanılmaya elverişli olmayan.

koltuk, -ğu:

1. is. Omuz başının altında, kolun gövde ile birleştiği yer.
2. Kol dayayacak yerleri olan geniş ve rahat

sandalye.

3. Eski günlerde damatla gelinin eve girerken konuklar arasından kol kola geçmeleri töreni.

4. Yapıcılıkta yan destek.

5. den. Demirledikten sonra gemiyi iskeleye, rıhtıma veya başka bir gemiye bağlayan ip.

6. mec. Koltuklama veya koltuklanma.

7. mec. Kayırma, destek.

8. mec. Yüksek mevki, makam.

9. argo Genelev.

10. hlk. Mısır ve buğday fidesinin yanlarından çıkan filizler.

11. esk. Kenar, تنها yer.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1202

koltukçu:

1. is. Koltuk yapan veya satan kimse.
2. Eski ev eşyası alıp satan kimse.
3. Koltuk meyhanesi işleten kimse.
4. Koltuğunun altına elbise ve halı atıp sokak sokak dolaştırarak satan kimse.
5. Düğünlerde ev düzenlenmesine yardım edip gelinlikle damada destek olan kimse.
6. mec. Yüze karşı övmeyi huy edinmiş kimse.

qoltuqlımaq:

1. Qoltuqlımaq “koltuklamak”.

Boşisini qoltuqlap öydin çıqti.

“Bohçasını koltuklayıp evden çıqti.”

2. Maxtap kökke kötürmek.

qoltuqluq: (sf.) Qoltuq terep olturıdığan.

Qoltuq terep olturıdığan orunduq

keltürülüptü magizinlarđa.

“Koltuklu sandalye getirilmiş mağazalara.”

qomandan: (is. ask) Komandan

“komutan”.

qomandanlıq: (is.) Qomandanlıq (vezipe)

“komuta”.

qomandanlıq: (is.) Qomandanlıq
“komutanlık”.

qonalđu (I): (is.)

1. Qonalđu “konak”, menzil, öteñ.
Bu yerdin u yergiçe beş öteñdur.
“Buradan orası beş konaktır.”
2. Bir künlük yol.
3. Çoñ ve körkemliq öy.
4. Hökümet dairiliri.
5. Mihman.

qonaq (II): (is.) MısıR.

qonaqlıq “mısıR tarlası”.
sêriq qonaq “sarı konak”.

koltuklanmak: (nsz) Övücü sözlerle koltukları kabartılmak, pohpohlanmak.

koltuklu: Kol dayayacak yeri olan.

komutan: Bir asker topluluğunun başı, kumandan, bey.

komuta: (komu'ta) ask. Askeri birliği ve onunla ilgili işleri yönetme görevi, kumanda.

komutanlık, -ğı: Komutanın görevi veya makamı, kumandanlık.

konak, -ğı (I):

1. is. Büyük ve gösterişli ev.
2. Hükümet işlerinin görüldüğü yapı.
3. Misafir.
4. zool. Konakçı.
5. esk. Araba veya hayvanla bir günde alınan yol.
6. esk. Yolculukta geceyi geçirmek için inilen, konaklanan yer.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1206

mısıR (II):

1. is. Ar. .budaygillerden gövdesi boumlu ve kalın, yaprakları şerit biçiminde, boyu yaklaşık 2 m olabilen, erkek çiçekleri tepede salkım durumunda, dişi çiçekleri yaprakla gövde arasında koçan biçiminde olan bir kültür bitkisi (*Zea mays*).
2. Bu bitkinin koçan üzerindeki taneli ürünü
3. Bu ürünün taneleri.

qonaq (III): Yêni tuđulđan balınıñ beşide körülgen kèpekdek topo, qonaq.

qonaq (IV):

sözge qonaq “birinin sözünü kesmek, sözü engellemek.”

qonaq (V): (is.) Qonaq “konuk”, mèxman.

qonaqçı: (is.) Qollèqtıp seperde menzilge aldın birip yataq teyyarliğuçi.

qonaqlımaq: Seper üstide bir yerde qonup qalmaq.

qonç: (is.)

1. Qonç.

ötüq qonçi “çizme koncu”.

2. Qılıçvazlıq, tenheriqitide qolqap üstige qıyılıdıdan tere yeñlıq.

qonçluq: (sf.) Qonçluq “konçlu”.

qonçluq betinke “konçlu potin”.

qonçsuz: (sf.) Qonçsuz “konçsuz”.

qonmaq (I):

1. Qonmaq.

Yoluçılarnıñ köpinçisi bu yerde qonıdu.

2. Qısqa muddet urunlaşmaq.

Sayahetçiler yazda bu tağda bolidu.

“Yürükler yazın bu dağa konarlar.”

konak, -ğı (III):

1. is. hlk. Kundak çocuklarının başlarında görülen kepek tabakası.

2. Gözde oluştan ince tabaka.

konak (IV): -

konuk, -ğu (V):

1. is. Bir yere veya birinin evine kısa bir süre kalmak için gelen kimse, misafir mihman

2. zool. Konakçının üzerindeki asalak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1211–1212

konakçı:

1. is. esk. Toplu olarak yapılan yolculukta konak yeri sağlamakla görevli kimse.

2. tar. Sefere çıkan askerlerin önünden gidip konak yeri sağlamakla görevli subay.

3. zool. Asalağın erginini veya gelişim evrelerinden herhangi birini taşıyan canlı, konuk.

konaklamak: (nsz) Yolculuk sırasında bir yerde durup geçici bir süre kalmak.

konç, -cu: Ayağa giyilen şeylerde ayak bileğinin baldıra doğru olan bölüm.

konçlu: Koncu olan.

konçsuz: Koncu olmayan veya koncu kısa olan.

konmak, -ar (I):

1. (-e) Kuş, kelebek, uçak, toz vb. bir yere inmek.

2. Yolculukta geceyi geçirmek için bir yerde kalmak, konuk olmak.

3. Kısa bir süre için bir yere yerleşmek, bir

3. Cêdir qurup olturmaq.

Kepterler öynüñ üstige qonıdu.

“Güvercinler oda üzerine konarlar.

Büdüne derexke qonmaydu.

“Bıldırcın ağaca konmaz.”

qonmaq/qoymaq (II): Qonmaq, salmaq, sepmek.

Tamaqqa tuz sêlinidu. “Yemeğe tuz konur.”

qonıqlımaq: Qonaq qılmaq, mēxman qılmaq.

qonuqluq: (is.) Qonuqluq, mēxmanxana.

qonulmaq (I): Qonulmaq.

qonuş: (is.)

1. Qonuş.
2. Vəziyyət.
3. Məvqə.

qonuşma: (is.) Söz, nutuq.**qonuşmaq:**

1. Qonuşmaq, sözləmək, gəp qılmaq.
Bala tēxi gəp qılalmaydu.
“Çocuk daha konuşamıyor.”
Gaçılar qol işariti bilenlə sözləşidu.
“Dilsizlər sadəcə el işarətləriylə
konuşurlar.”
İşiniz heqqidə sözləşəlmiduq.
“İşiniz üzərində konuşamadık.”

yeri yurt edinmək.

4. *mec.* Bir şeyi əməksiz edinmək.

konmak, -ur (II): (-e) Koyma işi yapılmak.**qonuqlamaq:**

1. (-i) *hlk.* Konuk almaq.
2. Yeməgə çağırmaq.

konukluk, -ğu: Konuk olma durumu, misafirlilik.

konulmak (I): (-e) Koyma və ya konma işi yapılmak.

konuş:

1. *is.* Konma işi və ya biçimi.
2. *ask.* Bütün imkânlar göz önündə tutularak kara, hava və dəniz birliklərinin yerləşdirilməsi biçimi.
3. *coğ.* Konum.

konuşma:

1. *is.* Konuşmaq işi.
2. Görüşmə, danışma, müzakərə.
3. Dinləyicilərə bilim, sənət, ədəbiyyat vb. konularda bilgi vermək üçün yapılan söyleşi, konferans.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1212–1213

konuşmak:

1. (*nsz*) Bir dilin kelimələriylə düşüncəsini sözlü olaraq anlatmaq.
2. (-i, -den) Belli bir konudan söz etmək.
3. (*nsz, -le*) Bir konuda karşılıklı söz etmək, sohbet etmək.
4. Söyləv vermək, konuşma yapmak.
5. Konuşma dili olaraq kullanmak.
6. Düşüncesini herhangi bir araç kullanarak anlatmak.

2. Sözleşmek, gepleşmek.

İkki ağina sözləşə sözləşə kətivatidu.

“İki arkadaş konuşa konuşa yürüyorlar.

qonuşturmaq: Qonuşturmaq, sözlətmək, söz qıldurmaq.

qonuşulmaq: Qonuşulmaq, sözləşilmək.

qopmaq:

1. Qopmaq, üzülmək.

DereX yiltizidin qopuruldi.

“Ağaç kökündən koptu.”

Tüğme üzüldi. “Düğme koptu.”

Üçey-barim üzülüp kətey dedi.

“Bağırsaklarım kopuyor.”

2. Sökülmək.

İp söküldü. “İp koptu.”

3. Bolmaq, çıxmaq.

Boran çiqqudek. “Fırtına kopacak gibi.”

Soquş boldi. “Harp koptu.”

4. Bek ağrmaq.

Bəlim ağridi. “Belim koptu.”

qopurmaq: Qopurmaq “koparmak”, qomurmaq, üzmək, yulmaq, qolđa çüşürmək.

Otturisdin payda tēpişini oylavatamsen?

“Aradan kar mı koparmak istiyorsun?”

gül üzmək “çiçek koparmak”.

7. (-le) İlişki kurmaq veya ilişkiyi sürdürmək.

8. Flört etmək.

9. Dargın bulunmamak.

10. Oyuncak, hayvan vb. konuşmaya benzeyen bir takım sesler çıkarmak.

11. Gizli bir şeyi açığa vurmak, ele vermek.

12. Etkin olmak.

13. *mec.* Becermək, uzman gibi yapabilmek.

14. *mec.* Geçerli olmak, etkin olmak.

15. *tkz.* Şık ve zarif görünmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1213

konuşturmək:

1. (-i, -le) Konuşmasını sağlamak, konuşmasına yol açmak.

2. *mec.* Bir müzik aracını çok güzel çalmak.

konuşulmək:

1. (*nsz*, -le) Konuşma işine konu olmak.

2. Herhangi biri konuşmak.

kopmak, -ar:

1. (*nsz*) Herhangi bir yerinden ikiye ayrılmak.

2. Yerinden ayrılmak.

3. Gövdeden ayrılmak.

4. *mec.* Birdenbire gürültü veya tehlikeli olaylar birdenbire başlamak veya ortaya çıkmak.

5. *mec.* Bütün ilişkileri kesilip büsbütün ayrılmak veya uzaklaşmak.

6. *mec.* Uzaklaşmak, kurtulmak.

7. *mec.* Çok ağrımak.

8. *hlk.* Koşmak, hızla gitmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1215

koparmək:

1. (-i) Kopmasını sağlamak, kopmasına yol açmak.

2. Daldan, ağaçtan alıp toplamak.

3. Birden ve güçlü bir biçimde başlamak veya başlatmak.

4. Zor kullanarak almak.

5. (-den, -i) *mec.* Güçlülükle elde etmek.

qopurtmaq: Qopurtmaq “kopartmak”, üzdürmək, yuldurmaq, qolđa çüşürmək.

qopurulmaq: Qopurulmaq “koparılmək”, qolđa çüşürülmək.

qorđan: (is.)

1. Kel’e, korđan “kurgan”.

2. Kebre, gümbezlik, mazar.

qorqqaq/qorqunçaq: (sf.) Qorqqaq, qorqunçaq “korkak”, cesaretsiz.

qorqqaqlıq: (is.) Qorqqaqlıq, qorqunçaqlıq “korkaklık”, yüreksizlik.

qorqmaq:

1. Qorqmaq, ürkimek, çüçimek.

Köleñgüsidin qorqmaq.

“Gölgesinden korkmak.”

qorqup ketmek “korkuvermek”.

2. Yüreksizlik qılmaq.

qorqulmaq:

1. Qorqulmaq, qorqmaq.

Bundaq nersilerdin qorqulur mu?

“Böyle şeylerden korkulur mu?”

2. Ğem qılmaq, endişe qılmaq.

Boran-çapqun çılgılışının endişe

qılınıvatıdu.

“Fırtına çıkacağından korkuluyor.”

qorquluq/qarançuq: (is.)

1. Qarançuq “korkuluk”, yalðan adem.

Qoðunluqqa tikilgen qarançuq.

“Bostan korkuluğu”.

2. Düşmendin saqlınış üçün yasalðan

potey, sèpili

6. sp. Birlikte koşan yarışçıyı üstün bir çaba ile hızlanıp geçmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1214–1215

kopartmak: (-i) Koparma işini yapmak.

koparılmaq: (nsz) Koparma işi yapılmak.

kurgan:

1. is. İlk çada mezar üzerine toprak yığılarak yapılan küçük tepe.

2. Kale.

3. Tepe biçiminde mezar, höyük.

korkak, -ğı: Çok çabuk ve olmayacak şeylerden korkan (kimse, hayvan).

korkaklık, -ğı:

1. is. Korkak olma durumu.

2. Korkakça davranış.

korkmak, -ar:

1. (-den) Korku duymak, ürkemek, dehşete kapılmak.

2. Kaygı duymak, endişe etmek.

3. Çekinmek, sakınmak, saygı duymak.

4. Yapamamak, cesaret edememek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1217

korkulmak:

1. (-den) Korkmak.

2. Kaygı duyulmak.

korkuluk, -ğu:

1. is. Tarla, bağ ve bahçelerde kuşların zarar vermesini önlemek için konulan, insana benzer kukla.

2. Düşme tehlikesi olan yerlere çekilen duvar veya parmaklık.

3. Qara kelmes (adem).

qorqunç: (sf.) Qorqunç, acaip.

U, könlümge qorqunç sèlip qoydı.

“O, yüreğime korku saldı.”

Acaip bir manzara “Korkunç bir manzara.”

qorqunçluq: (sf.)

1. Qorqunçluq “korkulu”.

Qorqunçluq bir çüş. “Korkulu bir rüya.”

2. Tehlikilik.

Bu tehlikilik işqa girişmigen.

“Bu tehlikeli işe girişmeyin.”

qorquş: (is.) Qorquş “korku”, qayu, em, endişe, tehlike.

aðrıq qayðusi “hastalık korkusu”.

xata işləştin qorquş “yanlış yapmak korkusu”.

yollarda tehlike yoq “yollarda korku yok.”

qorqutmaq: Qorqutmaq, çöçütmək, təhdit etmək.

qorluq: Manal, sendel.

qoru: (is.) Orman.

qoruq: (is.) Pişmiðan üzüm.

qoruş: (is.)

1. Qoruş “kavurma”.
2. Muzlilitan pişşik göş.
3. *mec.* Bostan korkuluğu.
4. *den.* Küpeşte.

korkunç, -cu:

1. *sf.* Çok korkulu, korku veren, dehşetə düşüren, müthiş.
2. Herhangi bir özelliği ilə şaşkınlık veren.
3. Çok aşırı, pek çok, güçlü, şiddetli.

korkulu:

1. *sf.* Korku veren, korkutan.
2. Kendisinden kötülük gelebilen, tehlikeli.

korku:

1. *is.* Bir tehlike veya tehlike düşüncəsi karşısında uyanan kaygı duygusu.

2. Kaygı, üzüntü.

3. Kötülük gelme ihtimali, tehlike muhatara

4. *psikol.* Gerçek veya beklenen bir tehlike ile yoğun bir acı karşısında uyanan ve çöşku, beniz sararması, ağız kuruması, kalp, solunum hızlanması vb. belirtileri olan veya daha karmaşık fizyolojik değişmelerle kendini gösteren duygu.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1217

korkutmak:

1. (-i) Korkmasına yol açmak.
2. Kaygıya düşürmek.
3. Gözdağı vermek.

korluk, -ğu:

1. *is.* Kor olma durumu.
2. *hlk.* Mangal.

koru: Bakımlı küçük orman.

koruk, -ğu: *is. bot.* Henüz olgunlaşmamış ekşi üzüm.

kavurma:

1. *is.* Kavurmak işi.
2. Kendi yağıyla pişirilip kavrulduktan sonra.
3. Muzlap qalðan tamaqni isitiş.

qorutmaq: Qorutmaq “kavurtmak”.

qoruvetmek: Qoruvetmek “kavuruvermek, haddinden fazla kızartmak”.

qoş: (sf.)

1. Çift, eş.
- Qorqqanða qoş körüner (deyim).*
“Korkana çift görünür.”

qoş cinisliq “eş cins”.

qoş çəkit “ast, üst iki nokta”.

qoş haydaş “çift sürme”.

2. Bir vaqıttıqı.
3. Tepmu teñ, teñpul.

qoşaq (I):

1. Qoşaq “koşma”.
2. Yügürüş “koşma”.
3. Şina.

qoşaq (II): Qoşaq “koşuk”, bəyt, nerm.

qoşma: Birleşik.

Amerika Qoşma İştatlırı “Amerika Birleşik Devleti”.

qoşma ahbarat “birleşik beyanat”.

qoşmaq (I):

1. Qoşmaq.
- Atlarni harvıǵa qoşmaq.*
“Atlarnı arabaya qoşmaq”
Biriniñ yardımige intilmek.
ra yenen veya dondurulup saklanan et.
3. *sf.* Kavrulmuş olan.

kavurtmak: (-i, -e) Kavurma işini yaptırmak.

kavuruvermek:

koşa:

1. *sf. hlk.* Çift, eş, ikiz.
2. *zf.* Hep birlikte.

koşma (I):

1. *is.* Koşmak işi.
2. *den.* Bir halatı, ağacı pekiştirmek için yanına konulan halat veya ağaç.
3. *ed.* Sazla okunmak için hece ölçüsüyle yazılmış, ilk parçasının birinci, ikinci ve dördüncü dizeleriyle öteki parçaların dördüncü dizeleri birbirleriyle, kalan dizeler de kendi aralarında uyaklı, konuları sevgi ve doğa olayları olan bir halk şiiri.

koşuk, -ğu (I):

1. *is. ed.* Nazım, manzume.
2. *hlk.* Koşma, türkü.

koşma: -

koşmak, -ar: (I)

1. Adım atışlarını artırarak ileri doğru hızla gitmek.
2. Bir yere ivedilikle gitmek.
3. Bir işle çok ilgilenmek, koşuşturmak.
4. Koşuya çıkmak.
“Birinin yardımına koşmak.”
Qızını maña qoşup qoydı.
“Kızını bana verdi.”
2. Yügürmek.
Bala yügürüp këtivëtıp yıq1lip çüşti.
“Çocuk koşarken düştü.”
3. Qolımaq.
4. Arqısıda yürmek (biriniñ).
İkki yıl boldi bu işniñ arq1sıǵa çüşkili.
“İki yıldır bu işin peşinden koşuyorum.”
5. Çift, iki.
6. Bestelemek, yazmaq.

qoşna/xoşna: (*is.*) Qoşna “komşu”.

Bu mu qoşnınıñ balısı.

“Bu da komşunun çocuğu.”

qoşna memliket “komşu memleket”.

qoşnıdarçılıq: (is.) Qoşnıdarçılıq
“komşuluk”.

Bu mehellidikilerniñ qoşnıdarçılıqı u keder emes.

“Bu mahalledekiler o kadar iyi komşu değiller.”

qoşturmaq:

1. Qoşturmaq.

qol qoşturmaq “el bağlamak”.

2. Yügürütmek, çapturmaq.

3. Qoğlatmaq “kovdurmak”.

qoşuq (I): (is.) Qoşuq “kaşık”.

Bir qoşuq kénimdin keç.

“Bir kaşık kanımdan geç, öldürme, affet.”

aş qoşuği “yemek kaşığı”.

bal qoşuği “çay kaşığı”.

tömür qoşuq “demir kaşık”.

qoşuq (II): Qarışmak, bir işte eli olmaq.

qoşuqçu: (is.) Qoşuq yasđuçi ve satđuçi.

5. *mec.* Kovalamak, üstüne düşmek, izlemek.

komşu:

1. *is.* Konutları yakın olan kimselerin birbirlerine göre aldıkları ad.

2. *sf.* Sınır ortaklığı bulunan, mücavir.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1206

komşuluk, -ğu:

1. *is.* Komşu olma durumu.

2. Komşularla olan ilişki.

koşturmak:

1. (-i, -e) Koşma işini yaptırmak.

2. Çabucak göndermek.

3. *mec.* Çabalamak, uğraşmak.

kaşık, -ğı (I):

1. Sulu veya bazı ufak taneli yiyecekleri ağza götürmeye yarayan saplı sofraya aracı.

2. Ucu iğneli kaşık biçimindeki olta.

Not: Bkz. TTS s.1101

kaşık (II): -

kaşıkçı:

1. *is.* Kaşık yapan veya satan kimse.

2. Şimşir, kemik, bağa vb.nden kaşık oyan; süsleyen; zanaatçı.

koşuk ot: (is.) Kaşık otu.

qoşulan/arılaşqan: (sf.) Qoşulan “katışık”.

qovuz: (is.) Qovuz “kopuz”, (Qırđızlarınñ).

qovzaq: Qovzaq “kavza”, qattıq post.

buđdaynıñ posti “buğdayın kavzası”.

qoy: (is.)

1. Qoy “koyun”.

qoy göşi “koyun eti”

qoy jili “koyun yılı” (12 hayvan takvimine göre 1907, 1919, 1931, 1943, 1955 yılları koyun yılıdır).

şıncañ qoyi “Sincan koyunu”.

2. Bek yavaş.

qoyçılıq: (is.) Qoyçılıq “koyunculuk” (oket).

qoymaq: Qoymaq, qomaq, salmaq.

Her terepke növetçi qoyuştu.

“Her tarafa nöbetçi koymuşlar.”

İmza qoydi. “İmza koydu.”

Qeðezni yançuqa saldi.

“Kâğıdı cebine koydu.”

Mëni xeyli aç qoyuptu.

“Beni çok aç koydular.”

Tamaqqqa tuz salmaq.

“Yemeğe tuz koymaq.”

U, hêç nime qoymidi.

“O, hiç birşey bırakmadı.”

U, kirgili qoymidi “O, içeri bırakmadı.”

Yaman adetni qoy!

“Kötü alışkanlığı bırak!”

at qoymaq “isim vermek, adlandırmak”.

kaşık otu: is. bot. Turpgillerden, iskorbüte karşı kullanılan, yaprakları kaşığı andıran, güzel çiçekler açan bir bitki. (*Cochlearia officinalis*).

katışık, -ğı: İçine başka şeyler karışmış olan, karışık, karma, mahlut.

kopuz: is. müz. esk. Ozanların çaldığı telli Türk sazı.

qavzamaq:

1. (is. hlk.) Sıkı tutmak, kavramak.

2. Korumak, muhafaza etmek.

koyun:

1. is. zool. Geviş getirenlerden, eti, sütü, yapağısı ve derisi için yetiştirilen evcil hayvan (*Ovis aries*).

2. mec. Verilen buyruklara uyan, kendi kişiliğini gösteremeyen kimse.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1225

koyunculuk, -ğu: Koyun besleme veya alıp satma işi.

koymak, -ar:

1. (-i, -e) Bir şeyi bir yere bırakmak, belli bir yere yerleştirmek.

2. Bir kimseyi işe yerleştirmek, birine iş sağlamak.

3. Bırakmak.

4. Katmak, eklemek.

5. İmza, tarih, adres yazmak.

6. Uyulması gereken kuralları belirlemek, ortaya çıkarmak.

7. Etkilemek, dokunmak.

8. Bir şey veya kimse için kullanmayı belirlemek, ayırmak.

9. Bırakmak, terk etmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1225

qol qoymaq “imza atmak”.

qoyşañçu “boşver, bırak”.

köñül qoymaq “gönül vermek, sevmek”.

orniða qoymaq “yerine koymak”.

oyun qoymaq “oyun koymak (sahnedeki gösteri)”.

teyyarlap qoymaq “hazır hale getirmek”.

qoyuq: (sf.)

1. Qoyuq “koyu”.

qoyuq orman “sık, gür orman”.

qoyuq reñ “koyu renk”

qoyuq süt “koyu süt”.

2. Tüm qara.

qara (tüm) qızıl “koyu kırmızı”.

3. Neq.

Neq eksil inqilabçi “koyu karşı devrimci”.

qoyuq qoyuq: (sf.) Bek qoyuq “koyu”.

qoyuqlaşmaq:

1. Qoyuqlaşmaq “koyulaşmaq”.

2. Çoñqurlaşmaq.

Söhbət baransəri çoñqurlaşti.

“Söhbət gitgide koyulaştı.”

qoyuqlaşdırmaq: Qoyuqlaşdırmaq
“koyulaşdırmaq”.

qoyulmaq: Qoyulmaq, sêlinmaq.

Tamaqqa yağ qoyuluşı lazım.

“Yemeğe yağ konulmalı.”

qoyun: (is.) Qoyun.

Ana balısını qoynığa aldı.

“Annesi çocuğunu koynuna aldı.”

Hemmimiz vetenniñ qoynıda östüq.

“Hepimiz vatanın koynunda yetiştik.”

koyu:

1. sf. Yoğunluğundan dolayı güç akan, **sulu** karşıtı.

2. Rengi açık olmayan, daha belirgin, **açık** karşıtı.

3. *mec.* Aşırı (davranış, düşünce vb.)

4. *mec.* Derin, hararetili.

koyu koyu:

1. sf. İyice koyu (renk).

2. zf. Uzun uzun, derinden derine.

koyulaşmak:

1. (nsz) Koyu duruma gelmek.

2. *mec.* Derinleşmek, hararetlenmek, aşırı duruma gelmek.

koyulaştırmak: (-i) Koyu duruma getirmek

koyulmak:

1. (nsz) Koyma işine konu olmak.

2. Koyulaşmak.

3. (-e) *mec.* Girişmek, başlamak, teşebbüs etmek.

koyun, -ynu:

1. is. Göğüsle giysi arası.

2. Kollar arası, kucak.

3. *mec.* Koruyucu, şefkatli çevre.

qoyuvmek: Qoyuvmek “koyvermek”.

qoza: (is.)

1. Qoza “kuzu”.

2. Yavaş, mulayim, mömin.

qozılıq (I): (sf.) Qozılıq “kuzulu”.

qozılıq qoy “kuzulu koyun”.

qozılıq (II): (is.) Qozıları solaydığan qotan.

qozılımaq: Qozılımaq “kozalamak”, töllimek.

quçaq: (is.) Quçaq “kucak”.
bir quçaq otun “bir kucak odun”.
quçaq açmaq “kuçak açmak”.

quçaqlımaq: Quçaqlımaq “kucaklamak”.

quçaqlaşmaq: Quçaqlaşmaq “kucaklaşmak”.

koyvermek:

1. (-i) Salmak, serbest bırakmak.
2. Oluruna bırakmak.
3. Bir yere bırakmak, koymak.

kuzu:

1. is. Koyun yavrusu.
 2. Bir meyve ve sebzeye bitişik olan küçük meyve veya sebze.
 3. sf. Kuzu etinden yapılmış olan (yiyecek).
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1276*

kuzulu (I):

1. sf. Kuzusu olan (koyun).
2. Kendisine bitişik olarak aynı cinsten küçük tanesi olan (meyve ve sebze).

kuzuluk, -ğu (II):

1. is. Kuzu barınağı, ağıl.
2. mec. Yumuşak huyluluk.

3. *hlk.* Kuzu kapısı.

kuzulamak:

1. (nsz) Koyun yavrulamak.
2. Çocuk ellerini yere dayayarak dizleri üstünde emeklemek.

kucak, -ğı:

1. is. Açık kollarla göğüs arasındaki bölüm, aguş.
2. sf. Açık kollarla göğüs arasına sığabilen miktarda olan.
3. mec. Herhangi bir durumun veya şeyin sınırları arası, iç.
4. mec. Ortam, ocak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1245

kucaklamak:

1. (-i) Kollarla sarıp göğüs üzerine bastırma
2. Kucağına almak, kucağında taşımak.
3. İçine almak veya çepeçevre sarmak, kuşatmak.

kucaklaşmak: (nsz, -le) Birbirini kucaklamak.

quğuşun: (is.)

1. Quğuşun “kurşun”.
- quğuşun qalem* “kurşun kalem”.
2. Mitlıq, tapança qatarlıq yènik qorallarnıñ oqı.

quğuşunlımaq:

1. Quğuşunlımaq “kurşunlamak”, quğuşun qaplımaq.
2. Otqa tutmaq.
3. Quğuşun bilen tama bèsip pèçetlimek.

quğuşunluq: (sf.)

1. İçide quğuşun bolđan, quğuşunluq.
2. Quğuşun qaplanđan.

qul (I): (is.) Qul “köle”.
qul qılmaq “köle yapmak”.

qul (II): (is.) Qul.

qulaq/quldaq (I): (is.) Qulaq.
Xoşallıdıdin unıñ ađzi quluğığa yetti.
“Sevincinden onun ağzı kulağına vardı.”
Qulaqni varañ-çuruñ yarıdı.
“Kulağı sesler cınlatı.”
Toğri söz qulaqqa yaqmaydı.
“Doğru söz kulağa hoş gelmez.”

kurşun:

1. is. kim. Atom numarası 82, atom ağırlığı 207,21, yoğunluğu 11,3 olan, 327,4 C’de eriyen, yumuşak ve bükülgen, mavimsi siyah esmer renkte bir element (*simgesi Pb*)
2. sf. Bu elementten yapılmış.
3. Tüfek, tabanca vb. hafif ateşli silahlarda kullanılan mermi.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1260–1261

kurşunlamak:

1. (-i) Kurşunla kaplamak.
2. Kurşunla mühürlemek.
3. İçinde kurşun bulunan silahla ateş etmek, vurmak.

kurşunlu:

1. sf. İçinde kurşun elementi bulunan.
2. Kurşunlanmış olan.

3. Kubbesi kurşunla örtülü.

köle (I):

1. is. tar. Savaşta tutsak alınan, yabancı ülkelerden zorla kaçırılıp özgürlükten yoksun bırakılan veya başkasından satın alınan erkek, kul, esir, abd.
2. Birinin emri altında bulunan, özgür olmayan kimse.
3. mec. Herhangi bir şeye aşırı derecede bağlı olan kimse.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1230

kul (II):

1. is. Tanrı’ya göre insan, abd.
2. tar. Köle.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1247–1248

kulak, -ğı (I):

1. is. anat. Başın her iki yanında bulunan işitme organı.
 2. anat. Bu organın, sesleri toplayıp içeri almaya yarayan dış bölümü.
 3. Balıklarda başın iki yanında bulunan ve ağızdan alıp solungaçlardan geçirdiği suyu dışarı vermeye yarayan yarıklardan her biri.
- qulaq asmaq** “kulak asmak, dinlemek”.
qulaqqa tutmaq “kulağa tutmak”.
qulaq kiri “kulak kiri”.
qulaq tüvi “kulağın arkası”.
qulıdı eğir adem “kulağı ağır adam”.

qulaq (II): (is.) Yaprak, taçyaprağı.

qulaqçı: (is.) Qulaq, burun ve eğiz doxturi.

qulaqlıq (I): (sf.) Qulaqlıq, qulıqı bar.
kęçik qulaqlıq qalpaq “küçük kulaklık kalpak”.

qulaqlıq: (sf.)

1. Qulaqlıq, soðuqtin saqlınış üçün qulaqqa kiygüzüp qoyulıdın yapquç.
2. Têliftonnıñ qulaqqa tutuluduğan qısmı, qulaqlıq.

qulaq perdisi: (is.) Qulaq perdisi “kulak zarı”.

qulaqsız: (sf.) Qulaqsız, quluqı yoq.

qullaştırmaq: Qullaştırmaq “köleleştirmek”.

qulluq (I): (is.) Qulluq “kölelik”.
qulluqta tutmaq “köle halinde tutmak”.

- qulluq (II): (is.)** Qulluq.
4. müz. Telli çalgılarda tel germeye yarayan burğu.
 5. Sabanın toprağa giren kısmının iki yanında bulunan ve toprağı yollara dökmeye yarayan parça.
 6. coğ. Akarsuların ve özellikle göllerin karraya giren ve durgunlaşan yeri.
 7. mec. Seslerin uygunluğunu seçebilme ve değerlendirebilme yeteneğı.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1248–1250

kulak (II): -

kulakçı: Kulak, burun, boğaz hekimi.

kulaklı (I):

1. sf. Kulağı herhangi bir biçimde olan.
2. Kulağa benzer çıkıntısı olan.
3. is. Sapının ucunda kulak biçimde iki geniş çatalı bulunan bir çeşit yatağan.

4. is. İki tarafında tutulacak yeri olan yayvan tencere, kazan.

kulaklık, -ğı:

1. is. Kulakları soğuk, rüzgâr vb. dış etkilere korumak için kulak kepçesini örtecek biçimde yapılmış kılıf.
2. tek. Radyo, telefon, telsiz, vb.nde kulak ile verici arasında ses balantısı kurmaya yarayan araç.
3. Ağır işitenlerin daha iyi işitebilmek için kulaklarına taktıkları pilli araç.

kulak zarı: is. anat. Dış kulakla orta kulağı birbirine bağlayan zar, kulak davulu.

kulaksız: Kulak kepçesi olmayan.

köleleştirmek: (-i) Köle durumuna getirmek.

kölelik, -ğı (I): Köle olma durumu, esirlik, kulluk, esaret.

kulluk, -ğu (II):

1. is. Kul olma durumu, kölelik, ubudiyet.

qulluq (III): (ünlem) Teşekkürler.
qulluq bolsun “teşekkürler”.

qulluqçu: (is.)

1. Kullukçu “xizmetçi”.
2. Közetçi.
3. Memur.

qulun: (is.) At ve eşek balısı (tay, texey). “yaşına dolmamış kısırak yavrusu”.

qulunlımaq: Qulunlımaq “kulunlamak”, at ve eşek tomaq.

qulup-qoşnılar: (is.) Qulup-qoşnılar “konu-komşu”.

Qulup-qoşnılarının yardımı bilen otni öçürüp aldı.

“Konu-komşumun yardımıyla ateşi söndürüverdiler.”

qum: (is.) Qum.

qum şeker “toz şeker”.

quma: (is.) Kêçik xotun.

qumçi: (is.) Qum toşuğuçi ve satkuçi.

qumçul: (sf.) Qumluqqa yani qumsal yerlerde yaşaydığan (haşarat yani giyah).

qumlımaq: Qumlımaq “qum tökmek”.

2. Kulun yaptığı iş.

3. tar. Kamu düzenini korumakla görevli daire, karakol.

kulluk (II): -

kullukçu: is. tar. Kullukta görevli yeniçeri.

kulun: is. zool. Altı aylığa kadar olan at veya eşek yavrusu.

kulunlamak: (nsz, -i) Kısarak veya eşek yavrulamak.

konu komşu: Bütün komşular, birbirine yakın yerde oturan kimseler.

kum:

1. is. mdn. Silisli kütlelerin, kayaların, doğal etkenlerle parçalanarak ufalanmasından oluşan, deniz kıyısı, dere yatağı vb. yerlerde çok bulunan, ufak, sert tanecikler.

2. Armut, ayva vb. meyvelerin etli bölümle-
rindeki sert tanecikler.

3. Vücuttaki bezlerin, özellikle böbreğin ürettiği ince ve katı tanecikler.

kuma: Aynı erkekle evli olan kadınların birbirine göre adı, ortak.

kumcu: Kum getirip satan kimse.

kumcul: sf. bot. Kumlu toprakta yetişen, kumlu toprağı seven (bitki).

kumlamak: (-i) Kumla kaplamak veya kum dökmek.

qumlu: (sf.)

1. Terkibide qum bolđan (yer, topa).

2. Çekim-çekim.

çekim-çekim rext “kumlu kumaş”.

qumluq: (is.) Qumluq yer, qumsallıq yer.

qumsal: (is.) Qumsal, qumluq.

qumsallıq: (is.) Qumsal yer, qumluk yer.

qumsiz: (sf.) Qumsiz “kumsuz yer”, qumi yoq.

qunduz (I): (is.) Qunduz.

qunduz (II): (is.) Qunduz “su samuru”.

qupquruq: (sf.)

1. Qupquruq “kupkuru”.
2. Bek cüdeñ, quruq ustxan.

quraq/qurđaq: (sf.)

1. Qurđaq “kurak”.
- Hava qurđaq bolivatidu.*
- “Havalar kurak geiyor.”*
2. Qurđaqılıq.
- Bu k timki quraqılıq uzun davam qıldı.*
- “Bu seferki kurak uzun s rd .”*

qurdurmaq: Qurdurmaq.

kumlu:

1. sf. İinde kum bulunan.
2. mec. ok ufak ve sık benekli.

kumluk, -u:

1. sf. Kumsal.
2. Kumluk yer.
3. sf. Kumu ok olan.

kumsal:

1. is. Su kıyılarında oluşan kumlu yer, plaj.
2. sf. Kumlu.

kumsallık, -ı: Kumsal olma durumu.

kumsuz: Kumu olmayan.

kunduz (I): is. zool. Kemirgenlerden, kuyruğı geniş ve yassı, art ayak parmaklarının arası perdeli, ağıları kemirerek beslenen, su kıyılarında yaşayan, yuvalar ve su setleri kuran, postu değerli bir hayvan (*Castor fiber*).

su samuru (II): is. zool. Sansargillerden, t yleri koyu kahverengi, iyi y zen, k rk  beğenilen, k  k bir t r hayvan, lutr (*Lutra*).

kupkuru: (ku'pkuru)

1. sf. ok kuru.
2. mec. Belirgin, net.

kurak, -ı:

1. sf. Yağışsız ((hava, mevsim, yıl).
2. Nem tutmayan, abuk kuruyuveren, orak (toprak).

kurdurmak: (-i, -e) Kurma işini yaptırmak.

qurđaqılıq: (is.) Qurđaqılıq “kuraklık”.
Qurđaqılıqtın (ziraet)  s ml qler qurup ketti.
“Kuraklıktan ekinler kurudu.”

qurgu: (is.)

1. Purjina.
2. Guman.
3. ş phe, çek.

qurmaq:

1. Qurmaq, quraşturmaq.
- badaşqan qurmaq** “bağdaş kurmaq”.
- qayta qurmaq** “tekrar kurmaq”.
- mektep salmaq** “okul kurmaq”.
- zavut qurmaq** “fabrika kurmaq”.
2. Tüzmeq.
- pilan tüzmeq** “plan kurmaq”.

kuraklıq, -ğı: Kurak olma durumu, kurak hava, yağışsızlık.

kurgu:

1. *is.* Bir şeyin zembereğini kurmaq için kullanılan araç, anahtar.
2. Zembereğin kurulmuş olma durumu.
3. Bir bütün oluşturmaq için parçaları takıp birleştirmek işi, montaj.
4. Bir işe hazırlamaq için yapılan telkin.
5. *ed.* Çatı.
6. *fel.* Uygulamaya geçmeyen yalnız bilmek ve açıklamak amacını güden düşünce, kuramsal araştırma, spekülasyon.
7. *sin ve TV* Bir filmin değişik süre ve yerlerde çekilen bölümlerini, bir anlam ve

uyum bütünlüğü sağlayarak birleştirme, montaj.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1259

kurmak, -ar:

1. *(-i)* Bir şeyi oluşturan parçaları birleştirerek bütün duruma getirmek, monte etmek.
 2. Hazırlamak.
 3. Yaylı, zemberekli şeylerde yayı veya zembereği germek.
 4. Gereken şartları hazırlayıp kendi kendine olmaya bırakmaq.
 5. Etkisi ve önemi geniş şeyler meydana getirmek, tesis etmek.
 6. Yapmaq, inşa etmek.
 7. Yapmaq, oluşturmaq.
 8. *tic.* Ortaklık sağlamaq.
 9. Belli bir işte beraber çalışacaq kimseleri belirlemek.
 10. Bir araya getirmek, toplamak.
 11. Gizlice hazırlamak, tasarlamak.
 12. Düşünmek.
 13. Aklına koymaq.
 14. Zihinde büyütmeq.
 15. Sağlamak, oluşturmaq.
 16. *mec.* Bir kimseyi dedikodu veya telkinlerle başkasına karşı öfkelenmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1259*
- qursaq:** *(is.)* Qursaq “uçar quşların taşlıqı.

qursaqlıq: (sf.)

1. Qursaqlıq “kursaklıq”.
2. Gedinide ösmisi bar adem.

qurşalmaq: Qurşalmaq “kuşatılmak”, oralmaq.

qurşımaq:

1. Qurşımaq “kuşatmaq”, muhasirige almaq, oğrıvalmaq.
2. Çétilmaq.
3. Qaplap ketmek.
4. Bêlige bağlımaq.

qurt (I): (is.)

1. Qurt.
 2. Böre.
 3. İş ehli, işqa mahir.
- U, bu işniñ mahiri. “O, bu işin kurtudur.”*
dereş qurti “ağaç kurtu”.

qurt (II): (is.) Qurt.

kursak, -ğı:

1. *is. zool.* Kuşların yemek borusu üzerinde bulunan, yiyeceklerin toplandığı torba biçiminde şişkin organ.
2. *zool.* Böceklerin ve solucanların sindirim kanallarında bulunan, kuşların kursağına benzeyen yapı.
3. Kuş kursağı şişirilip kurutularak yapılan veya ona benzetilen şişkin şey.
4. *sf.* Kursak zarı ile yapılmış.
5. *hlk.* Mide.

kursaklı:

1. *sf.* Kursağı olan.
2. *hlk.* Guatr hastalığı olan (kimse).

kuşatılmak: (nsz) Kuşatılmak işi.

kuşatmak:

1. (-i) Çevresini sarmak, çevrelemek, çevirmek, abluka etmek, ablukaya almak, ihata etmek, muhasara etmek.
2. Çevrelemek, çokça bulunmak.
3. Kaplamak.
4. Bele sarılıp bağlanan şeyleri başkasının beline bağlamak.

kurt, -du (I):

1. *is. zool.* Köpekgillerden, Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika’da yaşayan, postu gri sarı renkli, yırtıcı, etçil memeli, hayvan (*Canis lupus*).
 2. *mec.* Bir yeri, bir şeyi iyi bilen.
 3. *sf. mec.* İşini iyi bilen, aldanmaz, kurnaz.
 4. *astr.* Güney gök kürede, akrep ile boğa arasında bulunan takımyıldız.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1261*

kurt, -du (II)

1. *is. zool.* Yumuşak vücutlu, uzun gövdeli, omurgasız, bacaksız, ayaksız veya çok ilkel ayaklı küçük hayvan.
 2. Bazı böceklere veya bazı böcek kurtçuklarına verilen ad.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1261*

qurt (III): (is.) Qurumuş peynir, kurutulmuş peynir.

qurtılmaq:

1. Qurtılmaq “kurtlanmak”, qurt peyda bolmaq.
 2. Zêrikmek “canı sıkılmak”.
- Etigendin bəri bu yerde oturup zêriktim, azpaza aylınaylı.*
“Sabahtan beri burada kurtlandım, biraz çikalım.”

qurtluq: (sf.)

1. İçide qurt peyda bolđan, qurtlap ketken.
- qurutluq alma** “kurtlu elma”.
2. Cayida cim turmaydian (bala).

quruq: (sf.)

1. Quruq “kuru”.

Quruq qayıtp keldi. “O, eli boş geldi.”

Quruq söz qulaqqa yaqmas.

“Boş laf kulağa hoş gelmez.”

quruq qalmaq “nasipsiz kalmak”.

quruq gep “boş söz”.

quruq xəyal “boş hayal”.

quruq iqlim “kuru iklim”.

quruqtin quruq “boş boşuna”.

quruq üzüm “kuru üzüm”.

quruq yağdaç “kuru ağaç”.

quruq yönel “kuru öksürük”.

2. Qurutuldan “kurutulmuş”.

3. Oruq, aciz.

Bu bala nəmidigen oruq.

“Bu çocuk ne kadar kuru.”

4. Paydisiz.

quruq bir ipade “kuru bir belirti”.

qurulanmaq: Qurulanmaq.

qurulımaq: Qurulımaq “kurulamak”.

kurt (III): -

kurtlanmaq:

1. (nsz) İçinde veya üzerinde kurt üremek.

2. *mec.* Rahat oturmayıp telaş ve sabırsızlık göstermek.

3. *mec.* Sürekli kımıldanmak.

4. *mec.* Bir yerde çok oturmaktan bıkarak gezme gereği duymak.

kurtlu:

1. *sf.* İçinde kurt bulunan, kurtlanmış.

2. *mec.* Yerinde rahat duramayan, sürekli kıpırdanan (kimse).

kuru:

1. *sf.* Suyu, nemi olmayan, **yaş** ve **nemli** karşıtı.

2. Yağış almayan veya üzerinde bitki olmayan.

3. Daha sonra kullanılmak için kurutulmuş, **taze** ve **yeşil** karşıtı.

4. Canlılığını yitirmiş (bitki).

5. *mec.* Zayıf, çelimsiz, arık, sıska, kaknem.

6. Salgısı olmayan.

7. Döşenmemiş, çıplak.

8. Katıksız, yanında başka şey olmayan (yiyecek).

9. Etkisi ve sonucu olmayan.

10. *mec.* Heyecanı, tadı olmayan, tekdüze.

11. *mec.* Akıcı olmayan, duygudan yoksun.

12. *is.* Kuru fasulye.

13. *is.* Kuru olan şey.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1263–1264

kurulanmak:

1. (nsz) Kurulama işi yapılmak veya kurulama işine konu olmak.

2. Kendini kurulamak.

kurulamak: (-i) Bir şeyin üzerindeki ıslaklığı gidermek.

quruluq: (is.) Quruluq.

quruluş: (is.)

1. Quruluş.

Cumhuriyetniñ quruluşı “Cumhuriyet’in kuruluşu”

quruluş matèriyalliri “inşaat malzemeleri”

2. Quruluşlar.

Doxturxanılar, mektepler, bankılar ve zavut-fabrikalar kuruluşlardır.

“Hastaneler, okullar, bankalar, fabrikalar birer kuruluşlardır.”

3. Binalar.

qurum (I): (is.)

1. Muessise, cemiyyət.

Cuñgo tarix cemiyyətiniñ Şıncañ şöbisi.

“Çin tarix kurumunun Şincang şöbəsi”.

2. Köreñleş, özini çoñ tutuş.

qurum (II): (is.) Qurum, küye.

qurum (III): -

qurumaq/qurumaq:

1. Qurumaq “kurumak”.

Bu derexlerniñ hemmisi qurudi.

“Bu ağacların hepsi kurudu.”

Paypaklar obdanla qurudi.

“Çoraplar iyice qurudu.”

qurup ketsun! *“kuruyup gitsin, mahvolsun, kahrolsun!”*

2. Zeipleşmek, oruqlımaq.

Biçare bala bu qetimqi ağrıqtın keyin

bekmu acizlişip ketti.

“Zavallı çocuk bu hastalıktan sonra pek kurudu.”

quruntu: (is.)

1. Xata ve orunsiz xiyal.

2. Yaman ehtimallerni oylaş.

kuruluk, -ğu: Kuru olma durumu.

kuruluş:

1. is. Kurulma işi, yolu veya tarihi.

2. Topluma hizmet amaç ve göreviyle kurulan her şey, kurum, tesis, müessese.

3. mec. Yapı, yapılış, bünye.

4. mec. Kasılma.

5. ask. Bir sefer kuvvetini oluşturan birliklerin yapısı.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1265

kurum (I):

1. is. Kuruluş, müessese, tesis.

2. huk. Evlilik, aile, ortaklık, mülkiyet gibi insanlar tarafından oluşturulan şey, müessese.

kurum (II): Ocak bacalarında biriken veya çevrede savrulan kalın is.

kurum (III): is. Kendini büyük ve önemli gösterme davranışı, büyülenme, gösteriş, azamet, tekebbür.

kurumak:

1. (nsz) Islaklığını, nemini yitirerek kuru duruma gelmek.

2. Bitki, suyu çekilip cansız duruma gelmek

3. Akarsu, göl vb.nin suyu kalmamak.

4. Bazı nesneler yumuşaklığını yitirmek, sertleşmek.

5. mec. Cılızlaşmak, sıskalaşmak, zayıflamak.

kuruntu:

1. is. Yanlış ve yersiz düşünce, evham.

2. Bir konuyla ilgili kötü ihtimalleri akla

3. Vehipe.

quruntuçi: (sf.)

1. Xata ve orunsiz Xiyallarđa bérilguçi.

2. Vehimiçi.

qurut (I): (is.) Qurut.

qaymaq quruti *“kaymak kurtu”.*

qurut (II): (is.) Qurt, böcek.

jipek qurut *“ipek böceği”.*

qurutquçı: (is.) Qurutquçı “kurutucu”, qurutudıðan.

qurutma: (is.) Qurutma.
çêçini maşına bilen qurutma “saçını makine ile kurutma”.

qurutmaq: Qurutmaq.
Biz düşmenni quruttuq.
“Biz düşmanı yok ettik.”
Üstelnîñ üstünü qurut!
“Masanın üstünü kırula!”
alma qurutmaq “elma kurutmak”.
patqaqlıqni qurutmaq “bataklığı kurutmak”

qurutulmaq: Qurutulmaq.

qusmaq:
1. Qusmaq.
Bala yêğini qusuvetti.
“Çocuk yediğini kustu.”
qan qusmaq “kan kusmak”.
2. Boyıqı çıqmaq.
Rextniñ boyıqı çıqti. “Kumaş lekeyi kustu.”

getirip tasalanma, işkil, evham, vesvese.
3. Olmayacak bir şeyin olacağını sanma, vehim.

kuruntucu: Sürekli kuruntuya kapılan (kimse), işkilli, müvesvis.

kurut (I): is. *hlk.* Kurutulmuş süt ürünü.

kurt (II): Bkz. TTS s.1261

kurutucu:

1. is. Nemi, ısı veya hava akımıyla uzaklaştırtıp içine konulan maddeleri kurutan alet.
2. Boya ve parlaticıların çabuk kurumalarını sağlamak amacıyla içlerine katılan madd

kurutma: Kurutmak işi.

kurutmak:

1. (-i) Suyunu ve ıslaklığını giderip kuru duruma getirmek.
 2. Bitki canlılığını yitirmek.
 3. Bazı sebze ve meyvelerin buharlaştırılmasıyla kuru bir durum almasını sağlamak.
 4. *mec.* Cılız duruma getirmek, zayıflatmak.
 5. *mec.* Yiyecek ve içecekleri yiyip bitirme
 6. *mec.* Uğursuzluk getirmek, yok etmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1266*

kurutulmak: (nsz) Kurutma işi yapılmak veya kurutma işine konu olmak.

kusmak, -ar:

1. (nsz, -i) Midesinin içindekilerini ağız yolu ile dışarı atmak, kay etmek, istifra etmek.
 2. Reddetmek.
 3. (-i) Boyanan ve temizlenen şeyler yenden ortaya çıkmak.
 4. *mec.* İçinde birikmiş kinini, öfkesini söyleyerek açığa vurmak.
- qusturđuçi:** (is.) Qusturđuçi “kusturucu” (dora).

qusturmaq: Qusturmaq.

qusuq/qusuntu: (is.) Qusuq “kusmak”, qusulan nerse.
Qusqum kélidu. “Kusmak istiyorum.”

quş: (is.) Quş, uçar qanat.

aq quş “kuğu”.

dölet quşu “devlet kuşu, baht kuşu”.

quşbêşiçilik (sf.) Quşbêşiçilik “kuşbaşı”.
quş bêşiçilik göş “kuş başı et”.

quşçi: (is.) Quş ve quşqaç bėkip satquçi.

quşçilik: (is.) Quş ve quşqaç bėkip sėtiş işi, quşçilik.

quşqun: (is.) Quşqun “kuskun”.

quşqunsız: (sf.)
 1. Quşqunsız “kuskunsuz”
 2. Perişan.

qutlanmaq: Qutlanmaq, tebriklenmek.

qutlaş/qutlima: (is.)
 1. Qutlaş “kutlama”, tebrikleş, mubarekleş.
 2. Tebrikleş murasimi.

kusturucu: Kısa süre içinde kusmaya sebep olan ilaç.

kusturmak: (-i, -e) Kusmasına yol açmak.

kusmuk, -ğu: Kusulan şey.

kuş: is. zool. Yumurtlayan omurgalılarından, akciğerli, sıcakkanlı, vücudu tüylerle örtülü, gagalı, iki ayaklı, iki kanatlı uçucu hayvanların ortak adı.
 Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1268

kuşbaşı: Küçük bir kuşun başı büyüklüğünde doğranmış (et vb.).

kuşcu:

1. is. Süs kuşları yetiştirip satan kimse.
2. tar. Saraylarda şahin, doğan vb. avcı kuşların bakımıyla görevli kimse.
3. tar. Suç işleyen saray hasekilerini cezalandırmak ve yola getirmekle görevli haseki subayı.

kuşçuluk, -ğu: Kuş yetiştirme merakı veya kuş yetiştirip satma işi.

kuskun: Hayvanın kuyruğu altından geçirilerek eyere bağlanan kayış.

kuskunsuz:

1. sf. Kuskunu olmayan.
2. mec. Perişan, derbeder.

kutlanmak: (nsz) Kutlama işi yapılmak, tebrik edilmek.

kutlama:

1. is. Kutlamak işi tebrik.
2. Kutlama töreni.

qutlımaq: Qutlımaq “kutlamak”, tebriklemek, mubareklimek.

qutrıðan: (sf.) Qutrıðan “kuduruk”, alcir.

qutuldurðuçi/qurtuldurðuçi: (is.)

Qutuldurðuçi “kurtarıcı”, azad qılðuçi, nicatkar.

qutuldurmaq/qurtuldurmaq:

1. Qutuldurmaq “kurtarmak”.
2. Azad qılmaq.
3. Aldını almaq.
4. Qolđa keltürmek.
5. Tosalđu bolmaq.

qutuldurulmaq/qurtuldurulmaq:

1. Qutuldurulmaq “kurtarılmak”.
2. Azad qılınmaq.

qutulmaq/qurtulmaq:

1. Qutulmaq “kurtulmak”, xalas bolmaq.
Ağriq qutuldi. “Hasta kurtuldu.”
Qutuldum. “Canım kurtuldu.”
2. Tumaq, boşanmaq.
Ayal etigende boşandı.
“Kadın sabaha karşı kurtulmuş.”
3. Azad bolmaq, erkinlikke erişmek, hür bolmaq.
Capa muşeqqettin qutulalmidi.
“Eziyetten kurtulamamış.”

kutlamak:

1. (-i) Mutlu bir olaya sevinildiğini söz, yazı veya armağanla anlatmak, tebrik etmek.
2. Önemli bir olayın gerçekleşmesinin yıl dönümü dolayısıyla tören yapmak, tesit etmek.

kuduruk, -ğu:

1. *sf.* Kudurmuş (insan veya hayvan).
2. *mec.* Azgın, saldırgan.
3. *mec.* Çok yaramaz.

kurtarıcı:

1. Kendi hayatını tehlikeye atarak bir kimseyi, bir topluluğu güç bir durumdan veya yok olmaktan kurtaran kimse, halaskar.
2. Kurtarma aracı.

kurtarmak:

1. (-i) Bir canlıyı bir felaketten, tehlikeden veya zor durumdan uzaklaştırmak.
2. Kurtulmasını sağlamak.
3. Uzaklaştırmak.
4. Kazandırmak, yeniden ele geçirmek.
5. Bir şeye zarar gelmesini önlemek.
6. Birinin cezalandırılmasına engel olmak.
7. Bir şeyin değerini karşılamak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1262

kurtarılmak: (*nsz*) Kurtarma işi yapılmak veya kurtarma işine konu olmak.

kurtulmak:

1. (*nsz*) Tehlikeli veya kötü bir durumu atlatmak.
 2. İstenmeyen, sıkıntı veren, hoşlanılmayan bir kimseden, bir yerden, bir durumdan uzaklaşmak.
 3. (*nsz, -den*) Bir şey bulunduğu veya bağlı olduğu yerden ayrılmak.
 4. Bağını koparıp kaçmak.
 5. *mec.* Doğurmak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1263*

qutuluş/qurtuluş: (is.) Qutuluş “kurtuluş”, azad boluş, azadlıq, erkinlik.

Cuñgo xelq azadlıq armiyisi “Çin halk kurtuluş ordusu”.

qutum: (is.) Qutum “katım”, qoşum, qoşuş işi yani qoşuş vaqti.

quturđan: (sf.) Quturđan “kudurgan”, alcır.

quturðanlıq: (is.) Quturðanlıq
“kudurganlık”, alcırlıq.

quturmaq:

1. Quturmaq “kudurmak”, alcırlımaq, alcır
kèsilige gırıptar bolmaq.

2. Bek şiddetlenmek.

Eski balılar tēximu eskileşti.

“Yaramaz çocuklar daha da kudurdu.”

qutuş:

1. Qutuş “katiş”.

2. Arılaştırmaq.

quvuz: (is.) Quvuz “kopuz” (Qırđızların)

quyruq: (is.)

1. Quyruq.

Quyruği üzölmestin ötivatqan maşınlar.

“Arkası kesilmeden geçmekte olan arabalar.”

Etigi quyruqtin bugünqi öpke ela(atasözü). “Yarınki kuyruktan (kuyruk yağı) bu günkü akcier iyi”.

köz quyruği bilen qarımaq “göz ucu ile bakmaq, göz kıyısı ile bakmaq”.

2. Öçret, növet.

3. Biriniñ keynige kërivalđan adem.

kurtuluş:

1. is. Bir şeyden, bir yerden kurtulma, felah, halas, necat, selamet.

2. Bir şehrin düşman işgalinden kurtulma günü.

katım: Katma işi.

kudurgan: Azgın.

kudurganlık, -ğı: Azgınlık.

kudurmak:

1. (nsz) Kuduz hastalığına yakalanmak, kuduz olmak.

2. *mec.* Aşırı davranışlarda bulunmak, taşkınlık göstermek.

3. *mec.* Çok yaramazlaşmak, ele avuca sığmamak.

4. *mec.* Gücünü artırmak, tehlikeli bir durum almak, tehlikeli bir duruma gelmek.

5. *mec.* Çok kızmak, öfkelenmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1246

katiş: -

kopuz: is. müz. esk. Ozanların çaldığı telli Türk sazı.

kuyruk, -ğu:

1. is. Hayvanların çoğunda, gövdenin art yanında bulunan, omurganın uzantısı olan uzun ve esnek organ.

2. Kuşlarda gövdenin art yanında bulunan tüy demeti.

3. Koyunun bazı türlerinde eritilerek yağı alınan bir uzantısı.

4. Başın arkasına toplanmış saç demeti.

5. Bir harfin bitiş çizgisine yakın yerde, birden bir dönüş yapan kısa çizgi.

6. *mec.* Bazı şeylerde kuyruğa benzeyen uzantı veya baş tarafın aksi yönünde kalan
Exmet egeşken adimi bilen bille këlivatidu.
“Ahmet kuyruğu ile beraber geliyor.”

quyruqluq: (sf.) Quyruqluq “kuyruklu”, quyruqi bar.

quyruqluq jultuz “kuyruklu yıldız”.

quyruqsiz: (*sf.*) Quyruqsiz “kuyruksuz”,
quyruqi yoq.

kuyruksuz: Kuyruğu olmayan.

bölüm.

7. *mec.* İnsanların sıra beklemek için, art ar-
da durarak oluşturduğu dizi.

8. *alay* Birisinin arkasına takılıp hiç ayrıl-
mayan kimse.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1273–1274

kuyruklu:

1. *sf.* Kuyruğu olan.

2. *is. hlk.* Akrep.

ke, Ke: Türk elipbisiniñ ontötünçi herpi

kebi: (*zf.*) Kebi “gibi”, dek, o^xşaş.
qarḏa o^xşaş aq “kar gibi beyaz”.

taştek qattıq “taş gibi sert”.
tögige oxşaş yoğan “deve gibi büyük”.

keç: (sf.) Keç “geç”.
edibiyat kēçisi “edebiyat gecesi”.
etidin keç kergiçe “sabahtan akşama kadar”.
keç-axşam bolđanda “gece olduğunda”.
keç bolmaq “gece olmak”.
keç qalmaq “geç kalmak, vaktinden sonra davranmak, gecikmek”.
keçke yēqin “akşama doğru”.
keçqi “akşamki”.
keçkiçe “geceye kadar, devamlı”.
keç kirdi. “gece oldu.”
keç kirgiçe “geceye kadar”.
keç kirmek “gece olmak”.
keçki tamaq “akşamki yemek”.
keç saette “geç saatte”.
keç yoruq “gece aydın”.

keçmek (I):

1. Keçmek “geçmek”, ötmek.
İp yiñniniñ közidin ötidu.
“İp iğne deliğinden geçer.”
Ömrüm ketçi. “Ömrüm geçti.”
candin keçmek “canına kıymak”.
kēçip ötmek “nehri (suyu)yürüyerek geçmek.”
vaz keçmek “vaz geçmek”.
2. Duçar bolmaq.
3. Keçmek “bağışlamak”.
Bir qoşuq qēnimdin qēçiñ!

k, K:

1. Türk alfabesinin on dördüncü harfi. **Ke** adı verilen bu harf ses bilimi bakımından ince ünlülerle ön damak, kalın ünlülerle art damak patlayıcı ünsüzlerinin ötümsüzünü gösterir.

gibi:

1. ...-e benzer.

2. zf. O anda, tam o sırada, hemen arkasından.

3. zf. İmişcesine, benzer biçimde.

4. zf. ...-e yakışır biçimde.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.760

geç:

1. sf. Belirli zamandan sonra olan.
2. zf. Kararlaştırılan, beklenen veya alışılan zamandan sonra, erken karşıtı.

geçmek, -er (I):

1. (-den) Bir yerden başka bir yere gitmek.
2. Bir yandan girip diğer yandan çıkmak.
3. Yol, araç veya akarsu bir yerin yakınından veya içinden gitmek.
4. Bir duruma uğramak, konu olmak.
5. Bırakmak, vazgeçmek.
6. (-de) Yaşamak.
7. (-den) Bir şeyi bundan böyle yapma durumunda olmamak.
8. (-de) Olmak, vuku bulmak, cereyan etme
9. Bir yeri aşmak, öbür yana ulaşmak.
“Bir kaşık kanımı bağışlayın!”
Günayiñdin ketçim.
“Suçunu bağışladım.”

keçmiş: (sf.)

1. Keçmiş “geçmiş”, ötmüş.

keçmişte “geçmişte”.

ötmüş zaman “geçmiş zaman”.

2. Sabıq.

10. (-i, -e; -den) Hastalık bulaşmak, sirayet etmek.

11. (-den, -e) Herhangi bir durum, soya çekim yoluyla birinde görünmek.

12. (-den, -e) Bulunduğu yeri veya konumu değiştirmek.

13. (-e) Yerini bırakıp başka yer almak.

14. (-den) Bir konu üzerinde veya bir yerde çalışmış olmak.

15. (-e) Etki yapmak, işlemek.

16. (-e) Görev almak.

17. (-e) Kalmak, devrolmak.

18. (-i) Geride bırakmak, aşmak.

19. (nsz, -i; -le) Tükenmek, bitmek, sona ermek.

20. (-i) Üstünlük sağlamak.

21. (-i) Söylemeden veya bitirmeden atlama

22. (-i) Zamanı aşmak, geride bırakmak.

23. Harcamak.

24. (-i) Bir müzik parçasını meşk ederek öğrenmek, çalmak veya söylemek.

25. (-i, -den) Birinden meşk etmek.

26. Haberi bir iletişim aracı ile bildirmek.

27. (nsz) Sönmek.

28. (-e) Yazılmak, girmek.

29. (nsz) Sürümü olmak, satılmak.

30. (-i, -e) Konuşmada sözü geçmek veya basında yer almak.

31. Kullanımda olmak, tedavülde olmak.

32. Kabul edilemez olmak.

33. (nsz) Okulda, sınavda başarı göstermek.

34. (-e) Bir yere gidip oturmak.

35. (nsz) Çok bekletilmekten çürümeye yüz tutmak.

36. (nsz) Sıyrılmak, kurtulmak, işin içinden çıkmak.

37. (yar) *argo* Bazı kelimelerle birleşik fiil yapar.

38. *hlk.* Çekiştirmek, yermek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.738–739

geçmiş:

1. *sf.* Geçme işini yapmış.

2. Zaman bakımından geride kalmış.

3. Çürümeye yüz tutmuş.

4. *is.* Arkada kalan, hayat, mazi.

keklik: (*is.*) Keklik.

kekke: (sf.) Kekke, temi açıcıq, çüçümek.

keleş: (sf.)

1. Qehriman, batur, cesur.
2. Çiraylıq, güzel.
3. Şalaq.
4. Taz “kel”, çêçi çüşüp ketken.

kelgen: (sf.) Kelgen “gelen”.

kelmek: Kelmek “gelmek”.

Bizniñ terepqimu kèlip ket. “Bize de uğra.”

Xiyalimda keldi. “Aklıma geldi.”

Qolñdin kलगenni qil!

“Elinden geldiği yap!”

Qolumdin kलगeydu. “Elimden gelmiyor.”

Özige kलगini yoq. “Ayıkmadı.”

Toğri keldi. “Rastladı, uygun oldu.”

Uyqum keldi. “Uykum geldi.”

dəgenliri kलगun “dediğiniz olsun”.

eske kलगek “akla gelmek”.

èlip kलगek “getirmek”.

jürüp kलगek “yürüyerek gelmek”

qaytip kलगek “geri dönmek”.

kèler jil “gelecek yıl”.

kèlidiđan jili “gelecek yıl”.

kèlip kètip jürmek “uğramak, sık sık gelmek”.

5. is. Bugüne göre geride kalmış olan zaman, mazi.

6. is. Birinin ölmüş ana, baba ve yakınları.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.739–740

keklik, -ği:

1. is. zool. Sülüngillerden, güvercin büyüklüğünde, eti için avlanan, tüyü boz, ayakları ve gagası kırmızı renkte bir kuş.

2. *mec.* Alımlı, güzel kadın.

kekke: Tadı acımtırak, ekşimsi ve buruk olan.

keleş:

1. *sf. hlk.* Yiğit, cesur, bahadır.
2. Çok yakışıklı, çok güzel.
3. Vücut yapısı gösterişsiz.
4. Çirkin, kötü.
5. Kel.

gelen:

1. *sf.* Gelme işini yapan (kimse veya nesne).
2. *fiz.* Bir ışık kaynağından çıkıp bir aynanın yüzüne veya saydam bir cismin yüzeyine düşen (ışın).

gelmek, -ir:

1. (-den, -e; *nsz*) Bir yere gitmek, ulaşmak, varmak.
2. Geriye dönmek.
3. Oturmaya, ziyarete gitmek.
4. İsabet etmek.
5. Varmak, ulaşmak.
6. Varlığını sürdürmek, yaşamak, intikal etmek.
7. Ortaya çıkmak, doğmak.
8. Belli bir süre dolmak.
9. Belli bir zamana ulaşmak.
10. Kadar olmak.
11. Çıkmak, yönelmek.
12. İzlemek, takip etmek.
13. Bir yerden alınıp bir yere ulaştırılmak.
14. Katılmak, eklenmek.
15. Türemek.

kèlip turmaq “gelmek, yer almak, vuku olmak”.

yaz kèlişi bilenla “yazın gelmesiyle beraber”.

yèqin kलगek “yakın gelmek”.

yènip kलगek “geri dönmek”.

keltürmek:

1. Keltürmek “getirmek”.
- göş keltürmek* “et getirmek”.
- heriketke keltürmek* “hareketlendirmek”.
- qolđa keltürmek* “ele geçirmek”.
- köz aldığa keltürmek* “göz önüne getirmek”
2. Sevep bolmaq.
- Xam meyviler insanđa kəsel peyda qılıdu.*
16. Daha önce üzerinde durulmuş olan bir konuya yeniden dönmek.
17. Sonuç çıkmak.
18. Dayanmak, tahammül etmek.
19. Kendine yapılan herhangi bir davranış veya durumu iyi karşılamak.
20. (-e) Bir şeye sonradan inanmak, doğru-

luğuna hak vermek, eğilim göstermek, kabul etmek.

21. Etkisini herhangi bir biçimde göstermek
22. Kazanılmak, sağlanılmak.
23. Uymak.
24. Olmak, -e uğramak.
25. Akmak.
26. Düşmek, rast gelmek.
27. Görünmek, sanılmak.
28. (-e) Uygun düşmek.
29. (-e) Başlamak, ortaya çıkmak.
30. Mal olmak.
31. Biriyle birlikte gitmek.
32. Başlamak, ulaşmak.
33. İhtiyaç anlatan deyimler kurmaya yarayan bir fiil.
34. (*yar*) Kök veya gövdeleri sonuna **-a (-e)** eki almış fiillere gelerek süreklilik bildiren birleşik fiiller oluşturur.
35. **-mez, -mezlik** ile birlikte yapmacık anlatan deyimler yapar.
36. Yönelme durumundaki bazı kelimelere getirilerek birleşik fiil yapar.
37. **...-dikçe, ...-esi** biçiminde kullanılan sıfat-fiil eklerinden sonra geldiğinde önceki fiille ilgili olarak pekiştirilmiş bir istek ve sürerlik bildiren bir fiil.
38. Herhangi bir sırada bulunmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.743–744

getirmek:

1. (-i, -den; -e) Gelmesini sağlamak.
2. Bir şeyi yanında veya üstünde bulundurmak.
3. Erişmek veya eriştiğini sanmak.
4. İleri sürmek.
5. Sebep olmak, ortaya çıkarmak.
6. İletmek, bildirmek.
7. Sağlamak.
- “Ham meyvalar hastalık getirir.*
3. Erişmek, ulaşmaq.
- Baharđa xoşallıq bilen ulaştıuq.*
- “Baharı sevinçle getirdik.”*
4. Qazanmaq, qırım qılmaq.
- Bu harva künde yüz lira qırım qılıdu.*

“Bu araba her gün yüz lira getirir.

5. Êlip kelmek.

keltürtmek: Keltürtmek “getirtmek”.

keltürüş: (is.) Keltürüş “getirme”.

keñ (I): (sf.)

1. Keñ “geniş”.

2. Burçek “köşe”.

3. Boz eşilmıðan.

boz yer “gen toprak”.

keñ (I): (sf.)

1. Keñ, enlik.

enlik rext “geniş kumaş”.

keñ mesle “geniş mesele”

2. Rahet “rahat”, asan “kolay”.

3. Êdir-besik.

keñlik: (is.) Keñlik “genişlik”, eñlik.

kerge: (is.)

1. Kerge “gergi”.

2. Perde.

kermek: Kermek “germek”.

kökreş qerip “gögsünü kabartıp”.

8. Bir makama atamak veya seçmek.

9. (yar) Bazı kelimelerle birleşik fiil yapar.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.755

getirtmek: (-i, -e) Getirme işini yaptırmak.

getirme: Getirme işi.

gen (I):

1. sf. Geniş.

2. Bir süre sürülmeyerek boş bırakılmış (tarla).

geniş (II):

1. sf. Eni çok olan, enli, vasi.

2. Alanı büyük olan, **dar** karşıtı.

3. Bol (elbise).

4. *mec.* Kapsamı büyük, dar sınırlar içinde kalmayan, yaygın.

5. *mec.* Kolay kolay tasalanmayan, hoşgörülü, rahat.

6. *mec.* Çok.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.747–748

genişlik, -ği:

1. is. Geniş olma durumu.

2. En, **boy** karşıtı.

gergi:

1. is. *hlk.* Perde.

2. İp, kayış, tel vb.ni gerginleştirme işinde kullanılan araç.

germek, -er:

1. (-i) Bir şeyin uçlarından veya kenarlarından çekerek gergin duruma getirmek.

2. (-i, -e) Gergin bir şeyle örtmek.

3. Kol, bacak uzatmak.

4. *mec.* Gergin duruma getirmek, gerginlik yaratmak, sinirlendirmek.

kertenkele: (is.) Kertenkele (paça, yılan timsah qatarlıq hayvanlar türü).

kesgüç: (is.) Kesgüç “keser”.

kesinleşmek: Kesinleşmek, ket’ileşmek.

kesken: (is.)

1. Kesken “kesici”.
2. Boğuzlığuçi (malni).

keskinleşmek: Keskinleşmek, qat’ileşmek.

keskinleştirmek:

1. Keskinleştirmek “keskinleştirmek”.
2. Tètikleştirmek.

keskinletmek:

1. Keskinletmek.
2. Tètikletmek.

keskinlik: (is.)

1. Keskinlik.
2. Küçlülük.

keskinleşme: (is.) Kesinleşme, “kesinleşme” ket’ilişme.

kesmek:

1. Kesmek.

kèsip çüşmek “keserek inmek”.

kèsip ötmek “doğrudan doğruya geçmek”.

kèsip taşlımaq “kesivermek”.

otun kesmek “odun kesmek”

sözni kesmek “sözü kesmek, söze müdahale etmek”.

kertenkele: (kerte’nkele) zool. Kertenkelelerden, uzun vücutlu, sivrikuyruklu, çevik, böcekçil, küçük sürüngen hayvan (Lacertus).

keser: Tahta, ağaç yontmaya ve çivi çakmaya yarayan, kısa saplı, bir yanı keskin ağızlı çelik araç.

kesinleşmek:

1. (nsz) Kesin bir durum almak, katileşmek, katiyet kesbetmek.
2. huk Değişme olanağı olmadan yürürlüğe girmek.

kesici:

1. is. Kesme işini yapan kimse.
2. Kasaplık hayvanları kesen kimse.
3. Kesme işinde kullanılan araç.

keskinleşmek: (nsz) Keskin duruma gelme.

keskinleştirmek: (-i) Keskin duruma getirmek.

keskinletmek: (-i) Keskin duruma getirmek.

keskinlik, -ği: Keskin olma durumu.

kesinleşme: Keskinleşmek işi.

kesmek, -er:

1. (-i) Bıçak, makas vb. bir araçla bir şeyi ikiye ayırmak, parçalamak, doğramak.
 2. Dibinden ayırmak.
 3. Düzgün parçalara ayırmak.
 4. Kesici bir araçla yaralamak.
 5. Ucunu almak.
 6. Hayvanın başını gövdesinden ayırmak, boğazlamak.
- yette ölçep, bir kes** “yedi ölç, bir kes”.
- yip kesmek** “ipi kesmek”.
2. Parçılmaq.
- göş parçılmaq** “eti kesmek”.

3. Çüşürmek, almaq.
çaç çüşürmek “saç kestirmek”.
turnaq almaq “tırnak kesmek”.
4. Boğuzlamaq.
qoy buğuzlamaq “koyun kesmek”.
5. Toxtatmaq.
yardemni toxtatmaq “yardımı kesmek”.

kestürmek:

1. Kestürmek “kestirmek”.
Sevebini zadi bilmidim.
“Nedenini bir türlü kestiremedim.”
2. Mölçerlimek, texmin kılmaq.
3. Müñdimek.
4. Vazkeçtürmek.

ketmek:

1. Ketmek “gitmek”.
Ket! “Git!”
Bu işke qöp pul ketti.
“Bu işe çok para harcadı.”
Dağ ketti. “Leke silindi.”
Ėlip ketti. “Götürdü.”
Ketmisem bolmas. “Gitmezsem olmaz.”
Ketseñ kětivegin. “Gitmek istersen git.”
Kēlip-kētip jürüñ. “Ara-sıra gel uğra.”
Qorkup ketti. “Korktu.”
7. Son vermek, gidermek.
8. Ara vermek.
9. Bir şeyden yoksun bırakmak, vermemek.
10. Akımı durdurmak.

11. Belirtmek, kararlaştırmak.
12. Verilecek şeyin bir bölümünü alıkoyup vermemek.
13. Para basmak.
14. Azaltmak, güçleştirmek.
15. İskambil kâğıtlarında destenin üzerinden bir bölümünü kaldırıp öte yana koymak
16. Geçiş önlemek.
17. Susmak.
18. Hasta organı ameliyatla almak.
19. Bölmek, ayırmak.
20. Yazıyı, filmi kısaltmak.
21. (nsz) *argo* Uydurmak, yalan söylemek.
22. Rüzgâr, soğuk vb. çok etkili olmak.
23. *mec.* Birini yermek, kötülemek.
24. *mec.* Karşı cinsten birisini sürekli olarak süzmek, dikkatli bir biçimde bakmak.
25. *sp.* Oyuncuyu takım kadrosuna almama
Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1146

kestirmek:

1. (-i, -e) Kesme işini yaptırmak.
2. (-i) Akıl yolu ile gerçeğe yakın bir yargıya varmak, tahmin etmek.
3. (-i) Kesilmesini sağlamak, kesilmesine yol açmak.
4. (-i) Karar vermek.
5. (nsz) Kısa bir süre uyumak.
6. (-i) Anlamak, farkına varmak.
Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1129

gitmek, -der:

1. (-den, -e) Bir yere doğru yönelmek.
2. (-e) Bir yerden veya bir işten ayrılmak.
3. Çıkmak, ulaşmak.
4. Belli bir amaçla belli bir yere devam etmek veya bir işle uğraşmak.
5. Sürmek, devam etmek.
6. Yakışmak, yaraşmak.
7. Tüketilmek, harcanmak.
8. (-e, nsz) Götürülmek, gönderilmek.
9. (-e, nsz) Yeter olmak, yetmek, yetişmek.
Uyquğa ketti. “Uyudu.”
U, nege ketti? “O, nereye gitti?”
çeksiz ketken ėtizlar “uçsuz bucaksız tarlalar.”

ketken harakXor “çetin içici; rakı düşkünü”.

qurup ketkür! “Mahvol, lanet ol!”

özidin ketti veya **hoşidin ketti** “bayıldı”.

2. Barmaq.

3. Yaraşmaq.

4. Xeclenmek, xiracet qılınmaq, serp qılınmaq.

5. Yetmek.

Bu qaðez bizge bir ay yetidu.

“Bu kâğıt bize bir ay gider.”

Bu pelto beş yıl çidar.

“Bu palto beş yıl gider.”

6. Ötüp ketmek, tügimek.

7. İçi sürmek.

8. Cinsi munasivette bolmaq.

9. Ayrılmaq.

10. Sürmek, davam qılmaq.

11. Yoq bolmaq.

12. Ölmek.

kez: (is.)

1. Qətim, növet, kez.

2. Oqya oqının kəriçke tirilip turıdıðan yeriqi.

3. Cuñgu ve hindistannın bir Xil yipek rexti

kezdürmek:

1. Kezdürmek “gezdirmek”, aylandurmaq.

2. Eksiskursiye kılmaq.

3. Sepmek, çamçaq.

4. Salmaq, qoymaq, mañdurmaq, sürmek.

Dezmalni rext üstide mañdurmaq.

“Ütüyü kumaşın üzerinde gezdirmek.”

10. (nsz) Yürümek, yol almak.

11. (nsz) Dayanmak.

12. Geçmek.

13. Herhangi bir durumda olmak.

14. Yok olmak, elden çıkmak.

15. Ölmek.

16. Başvurmak, yapmak.

17. Bir şey zarar görmüş olmak.

18. Makine işlemek, çalışmak.

19. Satılmak.

20. Yapmak.

21. *mec.* Bir duruma, bir sonuca ulaşmak, varmak.

22. *dbl.* Değerlendirmek, saymak, karşılamak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1232

kez: Bazı sayı sıfatlarıyla birlikte kullanılarak bir olayın ve olgunun her bir tekrarlanışını bildiren söz, defa, kere, sefer.

gezdirmek:

1. (-i, -e) Birinin gezmesini sağlamak, dolaştırmak.

2. Tanıtmak amacıyla dolaştırmak.

3. Bir şeyi başka bir şeyin üzerinde dolaştırarak dökmek.

4. Sürterek, değiştirerek hareket ettirmek.

5. Bir şeyi herkesin alması için dolaştırmak, sunmak.

6. Herhangi bir biçimde giydirmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.757

kezgüçi: (sf.) Kezguçi “gezici”, seyyare, sayahetçi.

seyyare sodiger “gezici esnaf”.

kezgüçilik: (is.) Kezguçilik “gezicilik”, sayahetçilik, yolçılıq.

kezgün: (sf.)

1. Kezgün “gezgin”, seyyah.
2. Köçmek.

kezgünçi: (sf.) Kezgünçi “gezginçi”, sayahetçi.

kezme: (is.) Kezme, seyle yeri.

kezmek (I): Kezmek “gezmek”, çörgilimek, seyle qılmaq, eksiskursiye qılmaq, sayahet qılmaq.

kezmek (II): Kezmek, sayahet qılmaq, kèzip yürmək, aylanmaq.

kèçe (I): (is.)

1. Kèçe “gece”.

bir kèçisi “bir gecesi”.

edibiyat kèçisi “edebiyat gecesi (şölen).

2. Qaranđuluq.
3. Bilinmeslik.

gezici:

1. sf. Gezerek iş gören, gezginci, seyyar.
2. Halka yardım amacıyla hizmet götüren.

gezicilik, -ği: Gezici olma durumu.

gezgin: Gezmek, tanımak, görmək, dinlenmek amacıyla geziye çıkan (kimse), seyyah.

gezginci: sf. hlk. Gezerek iş gören, gezici, seyyar.

gezme: Gezmek işi, seyran.

gezmek, -er (I):

1. (nsz) Hava alma, hoş vakit geçirme vb. amaçlarla bir yere gitmek, seyran etmek.
2. Bir yerde dolaşmak, yürümək.
3. Gitmek, başvurmak.
4. Bulunmak.
5. (-i) Bir yeri görüp incelemek.
6. Hasta ayağa kalkmak.
7. Herhangi bir biçimde gezinmek.
8. (-i) Bir yerde gezi yapmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.758

gezinmek (II):

1. (nsz) Eğlenmek, vakit geçirmek için gezmek, dolaşmak, seyran etmek.
2. Belirli bir çevre içinde gezip durmak.
3. müz. Öncelikle doğaçtan yapılan müzikte ezgiyi belli bir makam anlayışı içinde değişik perdeler üzerinde çalmak, dolaşmak.

gece (I):

1. is. Güneş battıktan gün ağarıncaya kadar geçen süre, tün, şeb, **gündüz** karşıtı.
2. Bu süre içindeki karanlık.
3. Eğlence, anma vb. amaçlarla geceleri düzenlenen toplantı.
4. zf. Gece vakti, geceleyin.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.734–735

kèçe (II): (zf.) Kèçe “gece”, ötkende.

Saet 3 tin 5 minut ötkende.

”Saat üçü 5 geçe.”

kèçe (III): -

kèçikmek: Kèçikmek “gecikmek”, keç qalmaq.

kèçiktürmek: Kèçiktürmek “geciktirmek”

kèçilik/keçlik: (is.) Keçlik “gecelik”.

kèçilimek:

1. Kèçilimek “gecelemek”.
- Yézida kèçilidim. “Köyde geceledim.”*
2. Tañ atkuçe uxlımay ötküzme, tünimek.

kèçisi: (zf.) Kèçisi “geceleyin”, kèçiçe.

kèkirik: (is.)

1. Kèkirik “hıçkırık”.
2. Öksük.
- öksüp yığılmaq “hıçkırıqlarla ağlamak”.*

kèkirmek: Kèkirmek “geğirmek”.

kèkirmek:

1. Kèkirmek “hıçkırmak”.
2. Hiç tutmaq.
3. İç-içidin yığılmaq.

geçe (II): Herhangi bir saat başını geçerek, geçerken.

geçe (III): is. *hlk.* Karşılıklı iki yandan her biri, yaka.

gecikmek:

1. (*nsz*) Geç kalmak, herhangi bir işi kararlaştırılan zamandan sonra yapmak.
2. Bir taşıt zamanında kalkmamak veya zamanında varamamak.

geciktirmek: (-i) Gecikmesine sebep olmak, tehir etmek.

gecelik, -ği:

1. *is.* Yatakta giyilen giysi, gömlek.
2. Bir gece için ödenen ücret.
3. *sf.* Geceye özgü olan, gece kullanılan.

gecelemek:

1. (*nsz*) Geceyi bir yerde geçirmek.
2. Gecenin geç saatlerine kadar bir şeyle uğraşmak.

geceleyin: (*gece'leyin*) Gece vakti.

hıçkırık, -ğı:

1. *is.* Çok yemek yeme veya sinirsel bir sebeple ve istemsiz olarak diyafram kasının kasılmasıyla hava akciğerlere geçerken boğazdan çıkan ve düzgün aralıklarla tekrarlanan ses.
2. Çok ağladığında çıkan ses.

geğirmek: (*nsz*) Midede toplanan gazı ağızdan sesli bir biçimde çıkarmak.

hıçkırmak:

1. (*nsz*) Boğazdan hıçkırık sesi çıkarmak.
2. İçini çekerek ağlamak.

kèleçek:

1. Kèleçek “gelecek”.
2. İstikbal.

kêlin: (is.) Kêlin “gelin”.

kêlinlik: (is.)

1. Kêlinlik “gelinlik”.
2. Kêlin üçün hazırlanmış nersiler.

kêliš: (is.) Kêliš “geliş”.

kêmi: (is.) Kêmi “gemi”, paraxot.

kêmiçi: (is.) Kêmiçi “gemici”, dênizçi, matros.

kêmiçilik (I): (is.) Kêmiçilik “gemicilik”, dênizçilik.

kêmiçilik (II): (is.) Kêmiçilik “kayıkçılık”.

kêmirgen: (sf.) Kêmirgen “kemirgen”, ðacıðan “kemiren”.

kêmirguçi: (sf.) Kêmirguçi “kemirici” (hayvan).

kêmirilmek: Kêmirilmek “kemirilmek”, ðacılanmaq.

gelecek, -ği:

1. is. Daha gelmemiş, yaşanacak zaman, istikbal, ati.

2. sf. Zaman bakımından ileride olması, gerçekleşmesi beklenen.

gelin:

1. is. Evlenmek için hazırlanmış, süslenmiş kız veya yeni evlenmiş kadın.
 2. Aileye evlilik yoluyla girmiş kadın.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.742

gelinlik, -ği:

1. is. Gelin olma durumu.
2. Gelin giysisi.
3. sf. Gelin giysisini yapmaya uygun (kumaş).
4. sf. Gelin olma çağına gelmiş (kız).
5. sf. Gelin için hazırlanmış.

geliş: Gelme işi veya biçimi.

gemi: Su üstünde yüzen, insan veya yük taşımaya yarayan büyük taşıt, sefine.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.745

gemici: Gemide çalışan veya gemi işleten kimse.

gemicilik, -ği (I):

1. is. Gemi kullanma veya işletme işi.
2. Gemi endüstrisi.

kayıkçılık, -ğı (II):

1. is. Kayık yapma ve satma işi.
2. Kayık işletme işi.

kemirgen: Kesici dişleri çok iyi gelişmiş olan (hayvan).

kemirici: Kemiren.

kemirilmek: (nsz) Kemirme işi yapılmak veya kemirme işine konu olmak.

kemirmek: Kémirmek, ðacımaq.

kêñeymek:

1. Kêñeymek “genişlemek, genişlenmek.
2. Rahetlenmek.
3. Genleşmek “ıssıktin kêñeymek”

kêñeytmek:

1. Kêñeytmek “genişletmek”.
2. Rahet bermek.

kêpek: (is.)

1. Kêpek “kepek”.
2. Baş kêpiki.

kêpekçi: (is.) Kêpek satquçı.**kêpiklenmek/kêpikliniş:**

1. Kêpikliniş “kepeklenme”, kêpeklinip ketmek (baş).
2. Lavzılaşmaq.
Bu alma lavzılışıp kêtıptu.
“Bu elma kepeklenmiş.”

kêpeklik: (sf.)

1. Kêpeklik “kepekli” (içide kêpiki bolğan)
2. Lavza, betam.

kêpinek:(is.) Kêpinek “kelebek”.**kemirmek:**

1. (-i) Sert bir şeyi dişleriyle azar azar koparmak.

2. Aşındırmak, yemek.

3. *mec.* Bir şeyin içine işleyerek onu harap etmek.

genişlemek:

1. (*nsz*) Geniş duruma gelmek, büyümek.
2. Bollaşmak.
3. Rahat bir duruma gelmek, açılmak, ferahlamak.
4. *mec.* Yaygın duruma gelmek.
5. (*nsz*) *fiz.* Bir cisim birleşimi ve yapısı değişmeden ısı etkisiyle hacimce büyümek.

genişletmek: (-i) Geniş duruma getirmek.**kepek, -ği:**

1. *is.* Un eledikten sonra, elek üstünde kalan kabuk kırıntıları.
2. Baş derisinde oluşan küçük, beyaz pulcuklar.
3. *tıp* Bazı deri hastalıklarında deriden dökülen parçacıklar.

kepekçi: Kepek satan kimse.**kepeklenmek:**

1. (*nsz*) Başta kepek oluşmak.
2. Elma, susuz ve tatsız duruma gelmek.

kepekli:

1. *sf.* İçinde kepeği olan.
2. Üzerinde kepek oluşmuş olan.
3. Un gibi, susuz ve tatsız (elma).

kelebek, -ği:

1. *is. zool.* Pul kanatlılardan, vücudu, kanatları ince pullarla ve türlü renklerle

kèrek: (sf.)

1. Kèrek, lazım.

Kèriði bar “Gerekli.”

Kèriðiçe eliñ. “Gerektiği kadar alın.”

Kèriði yoq. “Gereği yok.”

Kètişim kèrek. “Gitmem gerek.”

Nème kèriði bar? “Ne gereği var?”

Nème kèrek? “Ne gerek?”

kèrek bolđanda “gerektiğinde”.

kèrekin çıqıp qalmaq “yıpranmak, yorumak, işe yaramamak”.

2. (bağ.) Kèrek “gerek”, yani, ya.

Ya men kètey, yani sen kèrek

“Gerek ben gideyim, gerek sen git.”

kèreksiz: (sf.) Kèreksiz “gereksiz”, lazımsız.

kèreksizlik: (is.) Kèreksizlik “gereksizlik”

kèrek bolmaq: Kèrek bolmaq “gerekmek”.

kèreklik: (is.) Kèreklik “gereklik”, lazımlıq.

kèreklik qılmaq: Kèreklik qılmaq “gerektilmek”.

örtülü, dört kanatlı, çok sayıda türleri olan böceklere verilen genel ad.

2. sf. Biçim olarak bu böceklere benzeyen.

3. zool. Geviş getiren hayvanların karaciğerlerinde yerleşip en çok öd yollarını tıkayan bir cins asalak hayvan ve bu hayvanın sebep olduğu hastalık.

4. tek. Vida, somun vb. nesnelerde kolayca çevrilmeye yarayan keleş biçimindeki bölüm.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1129

gerek, -ği:

1. sf. Bir şeyin yapılabilmesi veya olabilmesi ona bağlı olan, lazım.

2. is. İcap.

3. bağ. Kelimeleri, kelime öbeklerini, görevdeş öğeleri birleştirme, eşitlik, istenileni seçme vb. anlamlar katarak bağlayan kelime.

gereksiz:

1. sf. Gereği olmayan, yararsız, lüzumsuz.

2. zf. Gereği olmayan, yararsız, lüzumsuz bir biçimde.

gereksizlik, -ği: Gereksiz olma durumu, lüzumsuzluk.

gerekmek: (nsz) Bir şeyin yapılabilmesi veya gerçekleşmesi bazı nesne, fiil vb.ne bağlı olmak, gerek olmak, lazım olmak, icap etmek, iktiza etmek.

gereklik, -ği: Gerekli olma durumu, lüzum, icap, iktiza.

gerektilmek: (-i) Gerekli kılmak, icap ettirmek, istilzam etmek.

kèreksimek: Kèreksimek “gereksemek”, ihtiyaç hès qılmaq, mohtac bolmaq.

Bu işte sizin yardımınıza ihtiyacım var.
"Bu işte sizin yardımınıza ihtiyacım var."

kərilgen: (sf.)

1. Kərilgen "gergin".
2. Yirik (munasivət).
3. Qəyin (turmuş).

kərilmək: Kərilmək "gerilmək".

kəsik: (sf.)

1. Kəsik "kesik", kəsilgen.
2. Yarılan.əan.
3. Harəın, taləan.
4. Eski, naəar.

kəsiklik: (is.)

1. Kəsiklik "kesiklik".
2. Halsizlik, harəınlıq.

kəsilmək:

1. Kəsilmək "kesilmək", boəuzlumaq.
2. Halsızlanmaq, harmak.
3. Buzulmaq.

gereksemek/gereksinmek: (-i) Bir şeyi kendisi için gerek saymak, ihtiyaç duymak, muhtaə olmak.

gergin:

1. sf. Gerilmiş durumda olan.
2. Buruşuəu, kırışığı olmayan (cilt).
3. mec. Bozulacak duruma gelmiş olan (ilişki).
4. mec. Huzursuz, sinirli.

gerilmek:

1. (nsz) Germe işi yapılmak, gergin duruma gelmek, belirli bir uzama ile çekilmek.
2. Gergin bir biçimde açılmak.
3. mec. Kasılmak.
4. mec. Kızmak, öfkelenmek, sinirlenmek.
5. mec. İlişki ve davranış bozulacak duruma gelmek.

kesik, -əi:

1. sf. Kesilmiş olan.
2. Kesilerek bozulmuş olan.
3. Kısa.
4. is. Çiə sütten yapılan yağsız peynir, çökelek, ekşimik.
5. is. Gazete, dergi vb.nden kesilmiş yazı, kupür.
6. is. Kesilmiş olan yer.
7. is. hlk. Tarla, baə ve bahə çevresine açılan hendek.
8. sp. Takım kadrosuna alınmamış (oyuncu)
9. argo Parası olmayan.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1143

kesiklik, -əi:

1. is. Kesik olma durumu.
2. Ansızın duyulan halsizlik, kırıklık, yorgunluk.

kesilmek:

1. (nsz) Kesme işi yapılmak.
2. Bitkin duruma gelmek, gücü, takati kalmamak, çok yorulmak.
3. Gibi olmak, benzemek, dönmek.

Süt buzuldi. "Süt kesildi."

4. Toxtımaq, turmaq.

Şamal toxtidi. "Rüzgâr kesildi."

5. Üzölmek.

Tamiqi üzölüp qaldı. "Yemeği kesildi."

kêşîş (I): (is.)

1. Kêşîş "kesme".

2. Êgerniñ yopuqi.

3. Qañaltırçiniñ qayçisi.

4. Muqim baha.

kêşîş (II): (is.)

1. Kêşîş "kesim", boğuzlaş, piçiş "biçme".

2. Tekil.

4. Süt, ayran vb. bozulmak, ekşimek.

5. Dinmek.

6. Sona ermek.

7. Akmamak.

8. Akım gelmez olmak.

9. Kendinden önceki kelimeyi "olmak" anlamıyla pekiştiren bir fiil.

10. Son veya aralık verilmek.

11. Kendini herhangi bir şey gibi göstermek

12. Tutulmak, kapatılmak.

13. Makaslanmak.

14. Durmak.

15. (-den) Yoksun kalmak.

16. Sünnet olmak.

17. *argo* Çok beğenmek, çok hoşlanmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1144

kesme (I):

1. *is.* Kesme işi

2. Tekne, sac vb.ni kesmek için kullanılan makas.

3. *sf.* Küp biçiminde veya köşeli olarak kesilmiş olan.

4. *sf.* Kesin, değişmez, maktu.

5. *dbl.* Kesme işareti.

6. *ed.* Nazımda veya nesirde, bir cümleyi sonu anlaşılabacak biçimde yarım bırakma sanatı, kat.

7. *bot.* Kıyılarımızda yaygın olarak bulunan, yuvarlak tepeli, 5m kadar boylu, her dem yeşil, yaprakları küçük ve kenarları testere dişli, çiçekleri yeşilimsi beyaz renkli olan bir süs ağacı, akçakesme (*Phillyrea latifolia*).

8. *mat.* Çizgisel iki doğru parçası ve bir eğri yayı ile sınırlanan düzlem yüzeyi.

9. *sin ve TV* İki çekimin birbirine doğrudan doğruya bağlanmasından, iki ayrı çekimin birbirini izlemesinden doğan durum.

10. *esk.* Lokum.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1145–1146

kesim (II):

1. *is.* Kesme işi.

2. Bölüm, parça, kısım, sektör.

3. Bölge.

3. Parçe, qısım, rayon.
Cuñguniñ şimali qısmı.
“Çin’in kuzey kesimi”.

kêtiş: (is.)

1. Kêtiş “gidiş”.
2. Bêriş, yêtip bêriş.
3. Ceryan.

kiçik: (sf.)

1. Kiçik “küçük”.
2. Qısqa.

qısqa derex “küçük ağaç”.

3. Parçe-purat.

Çoñlardin parçe-purat heriket kütikli bolmaydu.

“Büyüklerden küçük hareket beklenmez.”

kiçikkine: (is.) Kiçikkine “küçücük”, bek kiçik.

kiçikkine qız “küçük kız”.

kiçik körmek: Kiçik körmek
 “küçümsemek”, töven körmek, pes körmek.

kiçikleşmek (I): Kiçikleşmek
 “küçükleşmek”, özini kiçik tutmaq, özini töven tutmaq, kiçik pè’il bolmaq.

4. Kesme zamanı.

5. İşaretlenmiş belli yer.

6. Terzinin belli bir ölçü ve örneğe göre kumaşa biçim verme işi, fason.

7. *tar.* Hazineye ait herhangi bir gelirin belli bir bedel karşılığı keseneğe verilmesi, mukataa.

8. *hlk.* Boy, pos, endam.

9. *hlk.* Pazarlık, anlaşma.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1144

gidiş:

1. *is.* Gitme işi.
2. Gitme biçimi, tempo.
3. *mec.* Tutum, durum, davranış.

küçük, -ğü:

1. *sf.* Boyutları, benzerlerinininkinden daha ufak olan, **büyük** karşıtı.

2. Yaşı daha az olan.

3. Niceliği az olan.

4. Niteliği aşağı olan, bayağı.

5. Geri aşamada.

6. Değersiz, önemsiz.

7. Büyümesini, gelişmesini henüz tamamlamış olan.

8. Kısık, parlak olmayan (ses).

9. *is.* Yaşça küçük olan kimse, çocuk.

10. *is.* Yaş, makam, rütbe, derece bakımından daha aşağı olan kimse.

11. *is.* Küçük abdest.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1277–1278

küçücük, -ğü: (kü’çücük) Çok küçük.

küçümsemek: (-i) Değer ve önem vermemek, küçük görmek.

küçükleşmek (I): (nsz) Değerini yitirmek.

kiçikleşmek/küçülme (II):

1. Kiçikleşmek “küçülme”, tarlaşmaq.
2. Öz abroyini çüşürmek.

kiçikletmek:

1. Kiçikletmek “küçültmek”, tarlatmaq.
Karivat öyni tarlaşturuvetti.
“Yatak odayı küçülttü.”
2. Abroyini tökmek.

kiçiklik: (is.) Kiçiklik “küçüklük”,
güdeklik .

güdeklik qılmaq “küçüklük yapmak”.

kim (I): (zm.) Kim.

Buni kim qıldı? “Bunu kim yaptı?”

kim (II): Kim.

Kim işlise çışleydu. “Kim çalışırsa kazanır”

kimlik:

1. Salahiyet.
 2. Şexşi guvahname.
- Şexşi guvahname nupus deptiri.*
“Kimlik belgesi.”

kir: (is.)

1. Kir.
- köñlekniñ kiri** “gömleğin kiri”.
2. Xicaletçilik.
 3. Dağ.

kiriç: (is.) Tara (sazniñ), kiriç.

küçülme (II):

1. (nsz) Büyükken herhangi bir sebeple küçük duruma gelmek.
2. Büzülmek, hacimce ufalmak.
3. *mec.* Değer ve onurunu azaltacak davranışta bulunmak.

küçültmek:

1. (-i) Büyükken daha küçük duruma getirmek.
2. Yaşını gizleyerek küçük göstermek.
3. *mec.* Değerini ve onurunu azaltmak.

küçüklük, -ğü:

1. *is.* Küçük olma durumu.
2. *mec.* İnsana yakışmayacak, insanın değerini azaltacak davranış.

kim (I) zm. “Hangi kişi ?” anlamında cümlede, özne, tümleç, nesne, yüklem görevinde kullanılan bir soru sözü.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1182

kim (II) bağ. esk. Ki.

kimlik, -ği:

1. *is.* Toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü.
2. Kişinin kim olduğunu tanıtan belge, hüviyet.
3. Herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü.

kir:

1. *is.* Herhangi bir şeyin veya vücudun üzerinde oluşan, biriken pislik.
 2. *mec.* Utanılacak durum, leke, şaibe.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1184*

kiriş:

1. *is.* Bazı telli müzik araçlarında kullanılan hayvan bağırsaklarından yapılan tel.

kiriş: (is.)

1. Kiriş “giriş”.
2. Kiriş yeri.
3. Kiriş işiki.
4. Kiriş söz.
5. Kiriş hoquqi.

kirişlik: (is.) Kirişlik “girişlik”, kiriş yeri, kiriş işiki, kiriş bəlihi ve kiriş heqqi.

kirişmek (I): Kirişmek “girişmek”, başlamaq.

kirişmek (II):

1. Kirişmek “kırışmak”, pürleşmek. *Çarşap pürleşip kətiptu. “Çarşaf kırışmış.”*
2. Soquşturmaq.
- tuXum soquşturmaq** “yumurta vuruşturmaq.”
3. Cılve qılmaq.

kirişçi: (is.) Kirişçi “kirişçi”, tara yasduçı yani satduçı.

2. Ok atılan yayın iki ucu arasındaki esnek bağ.
 3. *anat.* Kasların uçlarında bulunan, kasları kemiklere ve başqa organlara bağlayan beyazımsı kordon.
 4. *mat.* Bir eğrinin iki noktasını birleştiren doğru parçası.
 5. *mim.* Yapılarda dört köşe kalın keresteden, demirden veya betonarmeden yapılmış yatay destek parçası.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1186*

giriş:

1. *is.* Girmiş işi veya biçimi.
 2. Bir yapıda içeri girilen yer, methal, antre.
 3. *ed.* Bir eserin konusunu tanıtarak kolay kavranmasını sağlayan, ön sözden sonra yer alan bölüm, methal.
 4. Bir anlatımda gelişme bölümüne hazırlık yapmayı sağlayan bölüm, girizgâh.
 5. Bir bilime hazırlık amacıyla yazılan eser.
 6. *müz.* Bir müzik parçasında baştaki bölüm, methal.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.763*

girişlik, -ği: Bir başka söze doğru yol açmak için söylenen söz, girizgah.

girişmek (I):

1. (-e) Bir işe, bir şeye başlamak için hazırlık yapmak, ele almak, teşebbüs etmek.
2. Kalkışmak.
3. *mec.* Dövmeye başlamak.

kırışmak:

1. (*nsz*) Bir yüzeyin düzgünlüğü bozulmak, kırıxık oluşmak.
2. (*nsz, -le*) Birbirini kırmak, yok etmek, öldürmek.
3. Karşılıklı kırmak.
4. Pazarlık etmek.
5. (-le) Bahse tutuşmak.
6. *argo* Bir şeyi eşit olarak paylaşmak.

kirişçi: Kiriş yapan kimse.

kir qılıvetmek:

1. Kir qılıvetmek “kirlətmək”.
Ter yaqamni kir qılıvetti.
“Ter yakamı kirlətti.”
2. Yüzünü çüşürmək, inaviti tükmək.
Bundaq guman insanıñ abaroyini tükidu.
“Böyle bir şüphe insanı kirlətir.”
3. Nomusıda tegmək.
4. Paskına qılıvetmək.

kiriçlimek: Kiriçlimek, kiriş tartmaq
kirişni kerimek.

kirlenmek:

1. Kirlenmək, buldanmaq “bozulmaq”.
Hava buldaydı. “Hava kirləndi.”
2. Yüzü çüşmək, abroyı tükülmək.
3. Xeyz körmək.
4. Dağ çüşmək, nomusıda zərər yetmək.

kirlik: (sf.)

1. Paskına “kirli, pis”.
2. Xeyz körgen.
3. Ğuva (nur).

kirmek:

1. Kirmek “girmek”.
Qış kirdi. “Kış geldi.”
2. Sıdmaq, patmaq.
Bu şepke bəşimda patmidi.
“Bu şapka başıma girmədi.”
3. Qoşulmaq, qutulmaq.
4. Yuqmaq.

kirlətmək:

1. (-i) Kirli duruma getirmək, pisletmək.
2. Küçük veya büyük abdestini yapmak, pislemek.
3. Kadının ırzına geçmək, namusuna zarar vermək.
4. *mec.* Namusuna, onuruna zarar verecek bir suç yüklemek, lekelemek.

kirişlemek:

1. (-e) Kirişni çekip germək.
2. Kiriş olarak kullanılan keresteyi döşəmək

kirlenmək:

1. (*nsz*) Kirli duruma gəlmək, pislenmək.
2. Kadının ırzına geçilmək, iffəti bozulmaq, lekəlenmək.
3. Kadın aybaşı olmaq.
4. *mec.* Onuru lekəlenmək.

kirli:

1. *sf.* Leke, toz vb. ilə kaplı, pis, murdar, mülevves.
2. Aybaşı durumunda bulunan (kadın).
3. *mec.* Toplumun dəğər yargılarına aykırı olan.

girmek:

1. (-e) Dışarıdan içəriyə gəçmək.
2. Sığmaq.
3. Yer almak, katılmək, iltihak etmək.
4. Almaq, fəthetmək.
5. İncelemək, ayrıntılara inmək.
6. Girişmək, başlamak.
7. Bulaşmaq.
8. (*nsz*) Zaman anlamlı kavramlar için gəlmək.
9. Ağrı, sancı başlamak, saplanmaq.
10. Yeni bir duruma gəçmək, dönüştürmək.
11. İyice anlamək, iyice bilmək.
12. Kavgaya tutuşmaq.
13. Başlamak.
14. Erişmək, ulaşmaq.

kirmilik: (is.) Kirmilik “girmelik”, kino ve başqa yerge kiris üçün tölinidiŋan pul.

kişi: (is.) Kişi, şexs.
Bizni ikki kişi izdidi. “Bizi iki kişi aradı.”

kişilik: (is.)
1. Kişilik.
İkki kişilik tamak. “İki kişilik yemek.”
2. İnsaniyet.
Bu insanlarçe bir herikettur.
“Bu kişilik bir eylemdir.”

kişiliklik: (sf.) İnsaniyetlik, ademgerçilik.

kişiliksiz: (sf.) İnsaniyetsiz, ademigersiz.

kişnimek: Kişnimek “kişnemek” (at qatarlıklar).

kiygüzmek:
1. Kiyguzmek “giydirmek”.
2. Qattıq söz qılmaq.
3. Pürkimek, yögimek.

15. Bir şeyin yapımında, birleşiminde yer almak.

16. Yazılmak, başlamak.

17. Yemek yemek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.764

girmelik: (is. hlk.) Giriş ücreti.

kişi:

1. is. İnsan, kimse, şahıs.

2. dbl. Çekimli fiillerde ve zamirlerde konuşan, dinleyen, sözü edilen varlık, şahıs.

3. ed. Oyun, roman, hikâye vb.nde yer alan kimse.

4. hlk. Eş, koca.

5. esk. Erkek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1188

kişilik, -ği:

1. is. Bir kimseye özgü belirgin özellik, manevi ve ruhsal niteliklerinin bütünü, şahsiyet.

2. İnsanlara yakışacak durum ve davranış.

3. sos. Bireyin toplumsal hayatı içinde edindiği alışkanlıkların ve davranışların bütünü.

4. sf. Herhangi bir kişi için, herhangi bir kişiye yetecek miktarda olan.

5. sf. Herhangi bir sayıda kişiden oluşan.

6. hlk. Yabancılık.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1188

kişilikli: Kişiliği olan, şahsiyetli.

kişiliksiz: Kişiliği olmayan, şahsiyetsiz.

kişnemek: (nsz) At, bağırır gibi yüksek ses çıkarmak.

giydirmek:

1. (-i, -e) Giyme işini yaptırmak.

2. mec. Ağır sözler söylemek, hakaret etmek.

köce: (is.)

Köce (pösti aqlanðan buðday ve muşundaq buðdaydin qılınðan tamaq).

köçmek:

1. Köçmek “göçmek”.
Yēñi cayða köçtüm.
“Yeni (yere) eve taşındım”.
2. Çökmek, oturmuş ketmek.
3. Ölmek, vapat bolmaq.

köçmen: (sf.) Köçmen “göçmen, göçebe”.
köçmenler “göçmenler”.

köçmenlik: (sf.) Köçmenlik, muqim olturaqlaşmıðan, qonar-kiçer.

köçürmek (I):

1. Köçürmek “göçürmek”.
2. Ötküzüp bermek.
3. Yötkimek, almaşdırmaq.

köçürmek (II):

1. Köçürmek “göçürmek”.
2. Tapşırmaq, ötküzüp bermek.
3. Yəp tügetmek.
Bir tavaq aşni tügetti.
“Bir tabak pilavı götürdü.”

göce:

1. is. *hlk.* Tarhana, bulgur yapmak için kulanılan kabuğu soyulmuş ve kırılmış buğday.
2. Yarılmış ve kırılmış bulgurdan yapılan çorba.

göçmek, -er:

1. (-den, -e) Yerleşmek amacıyla mahalle, köy, şehir veya ülke değiştirmek.
2. Bazı hayvanlar, sıcak iklimli ülkelere gitmek.
3. (nsz) Çökmek.
4. (nsz) Ölmek.
5. Oturmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.770

göçmen:

1. sf. Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk), muhacir.
2. Sıcak iklimli ülkelere giden hayvan.

göçebelik, -ği/köçmenlik, -ği:

1. is. Göçebe olma durumu, muhacir.
2. sos. Bir toplumsal birliğin, yaşamak için gerekli kaynakları elde edebilmek üzere düzenli aralıklarla yer değiştirme gelenek veya alışkanlığında olması.
3. Konargöçer (göçebe bir hayat süren, bir yere sürekli yerleşmeyen aşiret, oba vb.).

göçermek (II):

1. (-i, -e) Bir kimseden diğer kimseye geçirmek, havale etmek, devretmek.
2. Bitkileri yerinden, çıkarıp başka yere dikmek, değiştirmek, göçürmek.

göçürmek (II):

1. (-i, -e) Göçmesine sebep olmak.
2. Çökertmek.
3. tkz. Yiyip bitirmek.
4. *hlk.* Bitkileri yerinden çıkarıp başka yere dikmek, göçermek.

köçürtmek: Köçürtmek “göçertmek, çöktürmek”.

köçüş: (is.)

1. Köçüş “göçüş”, muhaciret, hicret.
2. Öy-vaq.

kök (I): (is.)

1. Kök (reñ) “mavi”.

kök köz “mavi göz”.

kök yötöl “(tıp) boğmaca”.

qızılçınıñ köki “pancarın yaprağı”.

2. Pişmiş, xam.

xam mēyve “gök yemiş”.

kök (II): (sf.) Kök “yeşillik”.

kök çiqarmaq “filizlenmek”.

kökermek: Kökermek “gögermek”, kökirip qalmaq.

kökertmek: Kökertmek, köçet yetiştürmek

kökrek kermek: Kökrek kermek “gögüslemek”, qarşı çıqmaq, meydışige urup çıqmaq.

kökrekliq: (sf.)

1. Kökrekliq “gögüslü”, kökriki keñ.

göçertmek: (-i) Bir şeyin göçmesine sebep olmak.

göç:

1. is. Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret.

2. Evden eve taşınma, nakil.

3. Taşınma sırasında götürülen ev eşyaları.

4. zool. Kuşların, geyiklerin yarasaların, bazı balık ve böceklerin mevsim, iklim, besin miktarı vb.ne göre çevre değiştirmeleri.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.769

gök, -gü (I):

1. is. İçinde gök cisimlerinin hareket ettiği sonsuz boşluk, uzay, sema, asuman, feza.

2. Yeryüzü üzerine mavi bir kubbe gibi kapanan boşluk, sema.

3. Gökyüzünün, denizin rengi, mavi veya yeşile çalan mavi.

4. sf. Bu renkte olan.

5. sf. hlk. Olgulaşmamış.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.772

kök (II):-

göğermek/gövermek:

1. (nsz) Yeşermek.

2. Morarmak.

kökertmek:

1. (-i) hlk. Kökleme.

2. Fide, sebze veya asma çubuğunun ufaklarını köküyle çıkararak başka yere dikmek.

gögüslemek:

1. (-i) Göğsünü dayayarak zorlamak.

2. mec. Karşı durmak, engel olmak, direnmek.

gögüslü:

1. sf. Göğsü olan.

2. Emçekliq (emçiki yoğan).

köksilik: (is.) Köksilik “gögüslük”, xalat, şaldama, pertuk.

Köktürk: (öz. is.) Köktürk “Göktürk”, Köktürk xandanlığı.

Köktürkçe: (öz. is.) Köktürkçe “Göktürkçe”.

köküs: (is.)

1. Köksi, kökrek.
2. Emçek.
3. Ömken (atniñ köksi).

kök yoli: (öz is. astr.) Kök yoli “gök yolu”, samanyol “samanyolu”.

kök yüzi: (is.) Kök yüzi “gökyüzü”.

köl: (is.) Köl “göl”.

Bağraş köli “Bağraş gölü”.

kölçek: (is.) Kölçek “gölet”, küçük köl.

köleñge: (is.) Köleñge “gölge”, saye.

2. Göğsü geniş olan.

3. İri memeli (kadın).

gögüslük, -ğü:

1. is. Genellikle ilköğretim öğrencilerinin giydiği tek biçimde üstlük, önlük.
2. Elbisenin kirlenmemesi için göğse takılan önlük veya giyilen bir tür gömlek.

Göktürk: öz. is. tar. VI-VIII yüzyıllarda Moğolistan ve Orta Asya’da yaşamış eski bir Türk ulusu ve bu ulustan olan kimse, Köktürk.

Göktürkçe: Göktürk dili, Orhon Türkçesi, Köktürkçe.

gögüs, -ğsü:

1. is. Vücudun boyun ile karın arasında bulunan ve kalp, akciğer vb. organları içine alan bölümü, sine.
2. Bu vücut bölümünün ön tarafı **sırt** karşıtı
3. Bu bölümün içindeki organlar.
4. mec. Meme.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.771

gökyolu: Samanyolu.

gökyüzü: Göğün görünen yüzeyi, sema.

göl:

1. is. coğ. Oluşması genellikle tektonik, volkanik vb. olaylara bağlı olan, toprakla çevrili, derin ve geniş, tuzlu veya tuzsuz durgun su örtüsü.
2. Yapay su birikintisi.

gölet:

1. is. hlk. Birikinti suların sulamak amacıyla genellikle bir set ardında toplandığı küçük göl, gölcük, gölet, bûget.
2. İçinde ham deri ıslatılan taş havuz.

gölge:

1. is. Saydam olmayan bir cisim tarafından

köleñge çüşürmek: Köleñge çüşürmek “gölgelemek”.

köleñge qılmaq:

1. Köleñge qılmaq “gölgelendirmek”.
2. Buldımaq “bulandırmak”, buzmaq “bozmak”.

köleñgilik (I): (sf.)

1. Köleñgilik “gölgeli”, sayilik.
2. Tutuk, mücmel.

köleñgilik (I): (is.) Köleñgilik “gölgelik”, sayiven, barañ.

kölük: (is.) Kölük “gölük” (at, eşek, keçir qatarlıq mənidiđan ve yük toşuydığan hayvan).

kömmek: Kömmek “gömmek”.

ışığın engellenmesiyle ışıqlı yerde oluşıan karanlık.

2. Güneş ışınlarından korunacak yer.

3. Ne olduğu anlaşılamayan karaltı, silüet.

4. Resimde bir şekli cisimlendirmek için, onun ışık almaması gereken yerlerine vurulan az çok koyu renk.

5. Röfle.

6. *mec.* Yetkisi olmadığı halde etkili olan.

7. *mec.* Birinin yanından hiç ayrılmayan kimse.

8. *mec.* Koruma, kayırma, himaye.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.774

gölgelemek:

1. (-i) Gölgeli duruma getirmek.

2. *mec.* Resimde gölge oluşturmak.

3. *mec.* Bir kimsenin veya bir şeyin değerini azaltmak, sönüklük getirmek.

4. *sp.* Markaja almak.

gölgelendirmek:

1. (-i) Gölge etmek, gölgeli yapmak.

2. *mec.* Bulandırmak, bozmak.

3. *hlk.* Dinlendirmek.

gölgeli (II):

1. *sf.* Gölge altında olan.

2. *mec.* Nitelik ve ayrıntıları iyice bilinmeyen.

gölgelik, -ği (II):

1. *is.* Gölge altında bulunan yer.

2. Gölgesinde oturulan tente, çardak gibi herhangi bir şey.

gölük, -ğü: *is. hlk.* Yük taşıyan ve binilen at, eşek, beygir, katır vb. hayvan.

gömmek, -er:

1. (-i, -e) Yerin altına koyarak üstünü toprakla örtmek.

2. Bir ölüyü toprağın içine yerleştirmek, defnetmek.

3. Bir cenazeyi kaldırmak.

kömü: (is.) Kömüklük nerse.

kömüklük (I): (sf.) Kömüklük “gömüklük”.

kömüklük (II): (sf.)

1. Kömüklük “gömülü”.
2. Pètip ketmek.

kömüldürük: (is.) Kömüldürük “gömüldürük” (ëgerniñ arqıǵa kètip qalmasıǵı üçün atnıñ aldıǵa tartılıdıǵan baǵ).

kömülmek:

1. Kömülmek “gömülmek”.
2. Tügimek, yoqımaq, patmaq.
3. Çökmek.

kömür: (is.)

1. Kömür.
2. Qapqara.

qapqara çaçlıq “kömür saçlı”.

kömürçi: (is.)

1. Kömürçi (satquçı).
2. ParaXotta, fabrikada oçaqqa kömür toşuǵı.

4. Birinin cenaze törenine katılmak.

5. Bir nesnenin içine yerleştirmek, batırmak

6. *mec.* Birinden daha çok yaşamak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.775

gömü: Toprak altına gömülerek saklanmış para veya değerli şeyler, define.

gömük, -ğü (I): Gömülmüş olan, gömülü.

gömülü (II):

1. *sf.* Gömülmüş olan, toprak altında saklanmış olan, metfun.
2. Batmış, kaybolmuş olan.

gömüldürük, -ğü:

1. *is.* Boyunduruǵa geçirilen kısa değnek.
2. Eyerin geriye kaymaması için atların boyunlarından aşırılıp kollarına bağlanan kayış.

gömülmek:

1. (*nsz*) Gömme işi yapılmak veya gömme işine konu olmak.
2. Yerleşmek, oturtulmak, kendini gömmek
3. (*-e*) *mec.* Yok olmak, kaybolmak, görünmez olmak.
4. (*-e*) *mec.* Bir şeyin derinliğine inmek.

kömür:

1. *is. mdn.* Karbonlu maddelerin kapalı ve havasız yerlerde için için yanmasından veya çok uzun süre derin toprak katmanları altında kalıp birtakım kimyasal değişmelere uğramasından oluşan, siyah renkli, bitkisel kaynaklı, içinde yüksek oranda karbon bulunan katı yakıt.
2. *sf.* Siyah renkli.

kömürcü:

1. *is.* Kömür alıp satan veya odun kömürü yapan kimse.
2. Vapurda, fabrikada, kalorifer dairesinde ocağa kömür atan işçi.

kömürçilik: (is.) Kömürçilik
“kömürcülük”.

kömürleşmek: Kömürleşmek.

kömürleştirmek: Kömürleştirmek
“kömürleştirmek”.

kömürlük: (is.) Kömürlük, kömürxane.

kömüş: (is.) Kömüş “gömme”, depne.

kön: (is.) Kön “gön”, tire.

könçi: (is.) Könçi “göncü”, tertiçi, saraç.

könlek: (is.)

1. Könlek “gömlek”.

2. Pelempey, basmaq, tertiçi.

kömürcülük, -ğü: Kömürcü olma durumu
veya kömürcünün yaptığı iş.

kömürleşmek: (nsz) Kömür durumuna
gelmek.

kömürleştirmek: (-i) Kömür durumuna
getirmek.

kömürlük, -ğü: Kömür saklanan veya ko-
nulan yer.

gömme:

1. is. Gömmek işi.

2. Defnetme, tedfin.

3. Mayalı, mayasız, yağlı veya yağsız ola-
rak yapılan bir tür kül pidesi.

4. Güzün veya kışın ekilen ekin.

5. sf. Üzerinde bulunduğu yüzeyin içine gö-
mülmüş olan.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.775

gön:

1. is. İşlenmiş deri.

2. Kösele.

3. hlk. Hayvan derisi.

göncü:

1. is. hlk. Ham veya işlenmiş deri satan
kimse.

2. Ayakkabı tamircisi.

gömlek, -ği:

1. is. Vücudun üst kısmına giyilen kollu ve-
ya yarım kollu, yakalı giysi.

2. Kadınların giydikleri ince kumaştan ya-
pılmış kolsuz, yakasız iç çamaşırı, kombi-
nezon.

3. Vücudun üst kısmına giyilen iç çamaşırı.

4. Kitap kapağına geçirilen kap, kılıf.

5. Beyaz ışık sağlamak için lambanın üzeri-
ne geçirilen amyanattan kılıf.

6. Dosya kartonu.

7. Memeli hayvanlarda bağırsakları dıştan
saran yağlı zar.

8. mec. Göbek, batin.

köñlekçi: (is.) Köñlek tèkip satquçı.

köñleklik: Köñleklik “gömleklik” (rext).

köñgül: (is.)

1. Köñgül “gönül”.

Köñlüm aynidi. “Midem bulandı.”

Köñlüm qaytti. “Bıktım.”

Köñlüm kötürüldi. “Neşelendim.”

Köñlüm sezdi. “Hissettim.”

Köñlüm tartmaydu. “İstemiyorum.”

Köñlüm toydi. “Kanaat ettim.”

Köñlümge keldi. “Hissettim.”

Könlüñe püküp qoy!

“Aklında bulunsun!”

U, köñlümni ağritti. “O, gönlümü kırdı.”

Undaq qılışni köñlüm kötermeydu.

“Öyle yapmayı istemem.”

Unıñ sözliri köñlimni yumşatti.

“Onun sözleri içimi rahatlattı.”

aq köñül “saf, temiz kalpli”.

ala köñül “tarafgir, samimiyetsiz”.

çın köñüldin “içtenlik, samimi olarak”.

qara köñül “kötü niyetli”.

qalđan köñül “kırılmış gönül”.

köñül açmaq “eğlenmek, neşelenmek”.

köñül almaq “sevindirmek”.

köñül ađrıتماq “kırmak, rencide etmek”.

köñül aynıتماq “mide bulanmak”.

köñül bermek “gönül vermek, kendini vermek”.

könül bölmek “dikkat etmek”.

köñül buzmaq “bozulmak”.

köñül éytmaq “başsağlığı dilemek”.

köñül qalmaq “kırılmak, küsmek”.

köñül qoymaq “dikkat etmek”.

köñül kötermek “eğlenmek, neşelenmek”.

köñül sovutmaq “bıktırmak”.

köñül tartmaq “arzu etmek, istemek”.

köñüldikidek “gönüldeki gibi”.

9. *mec.* Basamak, kat, derece.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.775

gömlekçi: Gömlek diken veya satan kimse.

gömleklik, -ği: Gömlek yapmaya elverişli (kumaş).

gönül, -nlü:

1. *is.* Sevgi, istek, düşünüş, anma, hatır vb. kalpte oluşan duyguların kaynağı.

2. *mec.* İstek, arzu.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.777–778

köñüldiki iş “istenilen iş, arzu edilen iş”.

köñülge almaq “incinmek, gücenmek, darılmak”.

köñülge tegmek “rahatsız etmek, tiksindirmek”.

köñli xoş “neşeli, sevinçli”.

köñli yèrim adem “gönlü kırık adam”.

köñlide “gönlünde”.

köñlü yumşaq adem “yumuşak gönüllü adam”.

köñlüm bar “gönlüm var”.

köñlüm çüşti “gözüm kestirdi”.

köñlüm tindi “emin oldum, rahatladım”.

köñlüm toq “eminin, memnunum”.

köñlüm yoq “gönlüm yok”.

köñülni xoş qılmaq “sevinmek, hoşlanmak”.

köñülni yèrim qılmaq “mahzun olmak, gamlı olmak”.

sap köñül “saflık”.

2. Hès “his”.

3. Sevgi.

4. İstek, arzu, heves.

5. Razimenlik, ödurur.

köñüllük: (sf.)

1. Köñüllük “gönüllü”.

aq köñüllük “saflık, iyi niyetlilik”.

2. Pidaî “fedaî”.

pidaîlar “gönüllüler”.

köñülsiz: (sf.)

1. Köñülsiz “gönülsüz”, xalımaştın, xalıımıðan.

2. Kiçik pe’illik.

köpkök: (sf.)

1. Köpkök “gömgök”.

2. Bek, nahayiti, rasa.

köpmek:

1. Köpmek “köpürmek”.

2. Aççıqlanmaq.

gönüllü:

1. *sf.* Bir işi yapmayı hiçbir yükümlülüğü yokken isteyerek üstlenen.

2. Çok istekli.

3. *is.* Seven kimse veya sevgili.

gönülsüz:

1. *(sf.)* Gönlü olmayan, isteksiz.

2. *zf.* Gönlü olmadan, istemeyerek.

gömgök, -ğü: (gö ’mgök) Her yanı mavi, masmavi.

köpürmek:

1. *(nsz)* Köpük yapmak, köpük oluşmak, köpük çıkararak kabarmak.

2. Ekşiyip köpüklenmek.

3. *mec.* Çok kızmak, birdenbire öfkelenmek

Bu sözni çüşiniş bilenla şundaq aççıqlandiki.

“Bu sözü duyunca öyle bir köpürdü k.”

3. Maðzaplanmaq, köpük peyda bolmaq.

köpük: (is.)

1. Köpük.

şorpa köpüki “çorba köpüğü”.

2. Maðzap.

sopun maðzipi “sabun köpüğü”.

3. Bujðun.

dëñiz bujðuni “deniz köpüğü”.

köpüklenmek: Köpüklenmek.

köpülimek: Yotqan, körpe qatarlıqlarni köpilimek “kaplatmak”, şirimaq.

köpürtmek:

1. Köpürtmek.

2. Aççıqlınışqa sevep bolmaq.

kördürmek/qıldurmaq: Bir işni başqısıða qıldurmaq.

köre: (zf.) Köre “göre”, asasen, bina’ en. *ëlinðan xeberlerge köre* “alınmış haberlere göre”.

körgüsi kelmek: Körgüsi kelmek “göresimek”, sëðinmaq.

körk: (is.) Körk “görk”, küzellik, çiraylıq.

feveran etmek.

4. *mec.* Gerekli gereksiz, aralıksız ve bıktırıcı konuşup durmak.

köpük, -ğü:

1. *is.* Sabun, deterjan vb.nin suda erimesinden oluşan beyaz kabarcık.

2. Çalkanan, kaynatılan, mayalanan, yukarıdan dökülen sıvıların üzerinde oluşan hava kabarcıkları yığını.

3. Yapay olarak elde edilen, yumuşak ve esnek dolgu gereci.

4. *kim.* Gaz ve buharların sıvı katmanları ile kuşatılmasından oluşan yığın.

5. *mec.* Hayvanların, bazı kez de insanların ağzında görülen salyamsı kabarcıklar.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1232

köpüklenmek: (nsz) Üstü köpük bağlamak.

köpülemek: (-i) *hlk.* Şilte, yastık, yorgan vb.ni kalın ve aralıklı, sıkıca dikmek.

köpürtmek: (-i) Köpürmesini sağlamak.

gördürmek:

1. (-i, -e) Görme işini yaptırmak.

2. Bir işi başkasına yaptırmak.

göre:

1. *zf.* Bir şeye uygun olarak, bir şey uyarınca, gereğince.

2. Bakılırsa, hesaba katılırsa, göz önünde tutulunca, bakarak, nazaran.

göresimek: (-i) *hlk.* Göreceği gelmek, görmek isteği duymak, özlemek.

görk: *is. hlk.* Güzellik, gösteriş.

körkem: (is.) Körkem “görkem, gösteriş”, çiraylıq.

körkemlik: (sf.) Körkemlik “görkemli, gösterişli”, daöduöilik “şenlik, sevinçli”, tentenilik, közge obdan körünidiöan, qızıkarlık “zevkli, ilgi çekici, ilginç, çekici, cazip”.

körkemsiz: (sf.) Körkemsiz “görkemsiz, gösterişsiz”.

körklük: (sf.) Körklük “görklü”, güzel, çiraylıq, bestlik.

körmek:

1. Körmek “görmek”.

*Körge bilgenlirimniñ hemmisini éyttim.
“Gördüklerimin, bildiklerimin hepsini söyledim.”*

Körge küniğni unutma!

“Geçmişini unutma!”

Körیدیdan nimisi bar?

“Görülecek neyi var?”

Körmigen künim qalmidi.

“Çekmediğim zahmetler kalmadı.”

Özendin kör! “Kendinden gör!”

U, meni körelmeydu. “O, beni çekemiyor.”

Yaxşı bolsa özidin, yaman bolsa başqisidin köridu.

“İyi olsa kendinden, kötü olsa başkasından görüyor.”

adlin körmek “önceden görmek”.

bala körmek “çocuklu olmak”.

dövlet körmek “zengin olmak”.

erzen körmek “ucuz bulmak (ucuz zannetmek)”.

evzel körmek “tercih etmek”.

ëdir körmisiñiz “size bir zahmet”.

jıraqtın körmek “uzaktan görmek”

körersen “görürsün”.

körgende “gördüğünde”.

körmeske salmaq “görmezlikten gelmek”

görkem: Göz alıcı ve gösterişli olma durumu, gösteriş, debdebe, ihtişam, tantana, haşmet, şatafat.

görkemli/gösterişli:

1. sf. Büyüklüğü, görünüşü ve güzelliğiyle görenleri etkileyen, gösterişli, göz alıcı, haşmetli, muhteşem, anıtsal.

2. İri yapılı, iyice serpilmiş.

görkemsiz/gösterişsiz:

1. sf. Gösteriş olmayan, mütevazı.

2. Gösteriş yapmayan.

görklü: sf. hlk. Güzel, gösterişli.

görmek, -ür:

1. (-i) Göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak, seçmek.

2. Anlamak, kavramak, sezmek.

3. Yanına gidip konuşmak.

4. Bir şey hakkında bir yargıya varmak, değerlendirmek.

5. Belirli bir zamanın içinde bir olaya tanık olmak, yaşamak.

6. Yapmak, etmek.

7. (-den, -i) Kendisine yapılmak, bir davranışla karşılaşmak, maruz kalmak.

8. (-den) Almak.

9. Bir şeye erişmek.

10. Çok değer vermek.

11. Bir işleme uğramak.

12. Yüzü bir yöne doğru olmak, bakmak.

13. Ziyaret etmek.

14. Karşılaşmak, rastlaşmak.

15. Gözlerin görmediği durumlarda başka duyu organlarıyla algılamak.

16. Sahne olmak, geçirmek.

17. Saymak, herhangi bir şey gibi görmek.

18. Gezmek.

19. tkz. Vermek.

20. sp. Karşı oyuncunun yapacağı vuruşu önceden kestirip ona göre durum almak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.781

- körmey qalmaq** “görmemek”.
körüp çıqmaq “gözden geçirmek”.
körüp qalmaq “görmek”.
körüp keley “görüp döneyim”.
köpni körge “başından çok işler geçen”.
kün körmek “yaşamak, geçinmek”.
oqup körmek “okumak”.
yaman körmek “nefret etmek, sevmemek”.
zerer körmek “zarar görmek”.
 2. Ziyaret qılmaq.
 3. Perq etmek “fark etmek”.
 4. Qılmaq, işlimes, baha bermek.
 5. Almaq.
 6. Duçar bolmaq, girihtar bolmaq.
 7. Êge bolmaq.
 8. Kezmek.
 9. Hazırlımaq.
 10. Êrişmek.
 11. Közetmek.
 12. Uçrişip qalmaq.

körmeslik: (is.) Körmeslik “görmezlik”, körlük, qarđuluq.

körsetkuçi: (is.)

1. Körsetkuçi “gösterici”, oyunçi.
2. Namayışçi.

körsetmek:

1. Körsetmek “göstermek”.
Men saña körsütümen!
“Ben sana gösteririm!”
delil körsetmek “delil göstermek”.
karşılıq körsetmek “itiraz etmek”.
örnek körsetmek “örnek göstermek”.
yardem körsetmek “yardım etmek”.
yol körsetmek “yol göstermek”.
 2. İpadilimes, ipade qılmaq.
 3. Yaxşılıqni otturiğa çıqarmaq.
 4. Körünmek, bilinmek.

görmezlik, -ği: Görmemiş gibi davranma, görmemezlik.

gösterici:

1. is. Gösteri yapan kimse, nümayişçi.
2. Fotoğraf, film vb.ni bir yüzeye yansıtmaya yarayan araç, projektör.

göstermek:

1. (-i, -e) Görülmesini sağlamak, görmesine yol açmak.
2. Birini veya bir şeyi işaretle belirtmek.
3. Belirtmek, anlatmak.
4. Bir şeyin etkisi altında tutulmak.
5. Kanıtla inandırmak.
6. Öğretmek, açıklamak.
7. Yapmasını söylemek, görevlendirmek.
8. (-i) Gözeliğini ortaya çıkarmak, temsil etmek.
9. (-i) Herhangi bir biçimde değerlendirmeye yol açmak.
10. (nsz) Görünmek, benzemek.
11. (yar) Etmek.
12. (-e) mec. Sert bir biçimde karşılık

körsettürmek: Körsettürmek “göstertmek”

körsitiş (I): (is.)

1. Körsitiş “gösteri”, oyun, oyun oynaş.
2. Namayış.
3. Hüner, oyun.

körsitiş (II): (is.)

1. Körsitiş “gösterme”.
- körsetme qorallar** “işaret kuralları”.
2. Körgezme, magazinlarnıñ aldıcı ülgä körsitiş ornı.

körüçi: (is.) Körüçi “görücü”, qız körgüçi (elçi).

körük: (is.) Körük, şamal sanduki.
tömürçi körüki “demirci körüğü”.

körükçi: (is.) Körük basquçı, şamal sanduqi tartquçı.

körüklimek:

1. Körüklimek, körük bilen püvlimek, olđaytmaq.

vermek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.785

göstertmek: (-i, -e) Gösterme işini yaptırmak.

gösteri (I):

1. is. İlgi, dikkat çekmek için, bir topluluk önünde gösterilen beceri veya oyun.
 2. Bir istek veya karşı görüşün, halkın ilgisini çekecek biçimde topluca ve açıkça yapılması, nümayiş.
 3. Sinema ve tiyatrodaki film, oyun gösterme işi.
 4. Birinin, bir topluluğun kendi duygusunu gösteren sözü veya davranışı, tezahürat.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.784*

gösterme (II):

1. is. Göstermek işi.
2. Teşhir, sergileme.

görücü: Evlenmek isteyen erkek için kız görmeye giden kimse, dünür.

körük, -ğü:

1. is. Ateşi canlandırmak için kullanılan ve açılıp kapandıkça içindeki havayı üfleyen araç.
2. Bazı araçların açılıp kapanabilir üst üste katlanmış bölümü.
3. mız. Bazı müzik araçlarında hava vermeye yarayan, el veya ayakla işletilen meşin veya kâğıt bölüm.

körükçi:

1. is. Körük yapan veya satan kimse.
2. Körük kullanan kimse.
3. mec. Körükleyici.

körüklemek:

1. (-i) Körükle hava vermek.
2. mec. Kızıştırmak, kışkırtmak, şiddetlendirmek.

Otni olđaytqın! "Ateşi körükleyin!"

2. Küşkürtmek.

Eskiler küşkürtilivatidu.

"Kötülükçü körükleniyor."

körülme: Körülme "görülme",
körünme.

körümlük: (is.)

1. Körümlük "görümlük".

2. Aldın bérilgen pul yani nerse.

körünme (I):

1. Körünme "gözükme".

2. OXşımak, oXşap ketmek.

körünme (II): Körünme "görünme",
körülme, meydanđa çıqmaq, oXşımak.

Körüñgen nersige urunma!

"Görülen her şeye dokunma!"

Körünüp turudu. "Görülüyor."

Közge az körünüdu. "Seyrek gözükür."

Közge körüñen işi yok.

"Önemli işi yok."

Közümge körünme.

"Defol, gözüme görünme!"

Nemidur körüñendek boludu.

"Nedir, bir şey görünür gibi."

U, jiraqtın köründi. "O, uzaktan göründü."

U, körünmes bolup ketti.

"O, epeydir görünmüyor."

doxturđa körünme "doktora görünme".

qızıq köründi "meraklı, çekici".

körüñen yerde "görüldüğü yerde".

körünüdiğan "görülebilir".

körünür/körünüdiğan: (sf.) Körünüdiğan
"görünür", köz bilen körgili bolıdığan.

görülme:

1. (nsz) Göz yardımıyla bir şey, bir varlık
algılanmak, seçilmek.

2. Gereken iş yapılmış olmak.

3. Bir şeyin bulunduğu anlaşılmaq,
karşılaşılmaq, rastlanmaq.

görümlük, -ğü:

1. is. Yalnız görülme için konulan nesne.

2. Nişanlanan kıza, ilk kez görmeye gidildi-
ğinde erkek tarafından takılan veya verilen
armağan.

gözükme (II): (nsz) Görünme.

görünme (I):

1. (nsz, -e) Görülür duruma gelmek, görülür
olmak, gözükme.

2. İzlenim uyandırmaq.

3. Benzemek, görünüşünde olmak.

4. (-e) mec. Azarlamak.

5. (-e) mec. Gözdağı vermek.

görünür:

1. sf. Görünen, gözle görülebilen.

körünüş: (is.) Körünüş “görünüm”, taşı.

körünüşte: (zf.) Körünüşte “görünüşte”.

körüş: (is.)

1. Köriş “görüş”.
2. Köz qaraş “göz bakışı”.

körüşmek:

1. Körişmek “görüşmek”, uçaşmaq.
2. Sohbetleşmek, hemsohbette bolmaq.
3. Muzakire qılışmaq.
4. Bir-birinin qolını söymek.

körüştürmek:

1. Köriştürmek “görüştürmek”, uçaşturmaq, yolaşturmaq.
2. Sohbetləştürmek.

körüştürülmek:

1. Köriştürülmek “görüştürülmek”, uçaşturulmaq, yolaşturmaq.
2. Sohbetləştürülmek.

körüşüş: (is.)

1. Körişüş “görüşme”, uçrişiş.
2. Söhbət.
3. Muzakire, muzakire qılmaq.

köt: (is.) Köt “göt”, qoñ.

2. *mec.* Belli, apaçık göze çarpan.

görünüm:

1. *is.* Bir şeyin dıştan bakıldığında görünen biçimi, görünme durumu, görünüş, manzara
2. *dbl.* Görünüş.

görünürde: Dıştan bakınca, görünüşe göre, ortada, meydanda.

görüş:

1. *is.* Gözle bir şeyi algılama yetisi.
2. Cezaevi ve hastanede yapılan ziyaret.
3. *mec.* Bir olay, varlık ve düşünce, üzerinde varılan yargı, fikir.

görüşmek:

1. (-le) Buluşup konuşmak, konuşup sohbet etmek.
2. Dostluk, ahbablık etmek.
3. (-i) Bir iş, bir konu üzerinde karşılıklı görüş ileri sürmek, müzakere etmek.

görüştürmek: (-i, -le) Görüşmelerini sağlamak.

görüştürülmek: (nsz, -le) Görüşmeleri sağlanmak.

görüşme: Görüşmek işi, mülakat, müzakere.

göt:

1. Anüs.
2. Alt taraf, dip.
3. *is.* kaba Kaba et, kış, popo.
4. *mec.* Güç veya süreklilik.

kötek: (is.)

1. Kötek “kütük” (derekniñ).
2. Ana depter (boğaltiriyide).
3. Tonurnıñ otluqı.

köten: (is.) Köten “göden” üçey “bağırsak”.**kötürmek:**

1. Kötürmek “götürmek”.
2. Ėlip mañmaq, toşumaq.
3. Mañdurmaq.
4. Uçurup ketmek.
5. Öltürmek.

kötürtmek:

1. Kötürtmek “götürtmek”.
2. Yötketmek “yer değıştirmek”.
3. Toşutmaq “kaldırtmak”.

kövrük: (is.) Köprük “köprü”.
Çañçyañ köprüsü “Çancan köprüsü”.**kütük, -ğü:**

1. is. Kalın ağaç gövdesi.
 2. Kesilmiş ağaç gövdesi.
 3. Kesimden sonra ağaç gövdesinin toprakta kalan bölümü.
 4. Asma fidanı.
 5. Resmi kayıt defteri, ana defter.
 6. Nüfus kütüğü.
 7. mdn. Kütük demir.
 8. mec. Görgüsüz, kaba kimse.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1288

göden:

1. is. anat. Kalın bağırsağın son bölümü, göden bağırsağı, rektum.
2. Karın, işkembe.
3. Mide.

götürmek:

1. (-i, -den, -e) Taşımak, ulaştırmak veya koymak.
 2. (-i, -e) Bir kimseyi bir yere kadar yanında yürütmek.
 3. Bir şeyi yakından uzağa götürmek.
 4. (-i) Yerinden ayırıp uzağa atmak veya yok etmek.
 5. (-i) Öldürmek.
 6. (-e) Dayanmak, katlanmak, tahammül etmek.
 7. (-i, -e) Birinin yanında yürüyüp ona bir yere kadar arkadaşlık etmek.
 8. Bir sonuca vardırmak.
 9. mec. Kaybolmasına, yok olmasına yol açmak.
 10. argo Tümüyle sahip olmak.
 11. argo Çalmak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.786

götürtmek: (-i, -den, -e) Götürülmesini sağlamak.**köprü:**

1. is. Herhangi bir engelle ayrılmış iki yakayı birbirine bağlayan veya trafik akımı-

kövrükbêşi: (is.) Köprükniñ başlanğan hem tügigen yeri.

kövrükçü: (is.)

1. Kövrük yasđuçı.
2. Leylime (sal) kövrük salđuçı.

kövrükçilik: (is.) Kövrükçilik “köprücülük”.

köymek (I): Köymek “göymek”.

köymek (II): Köymek “göynümek, yanmak”.

köyük: (sf.)

1. Köyük “göynük”.
2. Künde köyüp ketken.
3. Obdan pişkan, yetişken (yemiş).

nın, başka bir trafik akımını kesmeden üstten geçmesini sağlayan ahşap, kâgir, beton veya demir yapı.

2. *mec.* İki şey arasında bağ veya ilişkiyi sağlayan şey.

3. *den.* Geminin önünü iyice görececek bir yükseklikte, sancaktan iskeleye kadar kurulan kumanda yeri.

4. *sp.* Güreşte omuzları yere deydirmemek için ayakları ve alını yere dayayıp beli yukarı kaldırarak alınan durum.

5. *sp.* Vücudun, sırt yere dönük olarak el, baş veya diz yere dayanarak yay biçimi aldığı durum.

6. *tıp* Olmayan dişlerin yerini tutmak veya takma dişleri ağızdaki dişlere sağlam tutturmak amacıyla yapılan diş protezi.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1232

köprübaşı:

1. *is. ask.* İlerlemek için çıkılan elverişli kıyı veya tutulan önemli nokta.
2. *mec.* Önemli mevki.

köprücü:

1. *is.* Köprü yapan kimse.
2. *ask.* Tombazlarla köprü kuran istihkâm kıtası.
3. *tar.* Osmanlı ülkelerinde, özellikle ordunun geçeceği yollar üzerindeki köprüleri onarmak veya korumakla görevli takım.

köprücülük, -ğü: Köprü yapma işi.

göymek, -er (I): (-i) *hlk.* Yakmak.

göynümek:

1. (*nsz*) *hlk.* Dertlenmek, üzülmek, içlenme
2. Ham meyve olgunlaşmak.

göynük, -ğü:

1. *sf. hlk.* Yanık, yanmış.
2. Güneşte yanmış.
3. İyice olmuş (yemiş).
4. *mec.* Acısı olan, elemli.

4. Derdmen “hastalık ateşi”.

köz: (is.)

1. Köz “göz”.

Közüm çüştü. “Gözüm düştü.”

Közüm eşildi. “Gözüm açıldı.”

Közüm qıymaydu. “Kıyamam.”

Közüm torlaştı. “Gözüm perdelendi.”

Közüm toymaydu. “Gözüm doymuyor.”

Közüm yaxşı görmeydu.

“Gözüm iyi görmüyor.”

Közüm yetmeydu.

“İnanmıyorum, sanmıyorum.”

Közüm yetti. “İnandım.”

Közüm yetidu. “İnanıyorum.”

Közümdin yoqal! “Defol!”

Közün tegmisun! “Nazarın değmesin!”

Közün yetse. “İnanıyorsan.”

Öz közüm bilen kördüm.

“Kendi gözüm ile gördüm.”

U, meni közige almaydu.

“O, beni hor görüyor.”

Unıñ közi yorudi. “O, doğurdu.”

xumar köz “ahu göz”.

jiðniniñ közi “iğnenin deliği”.

qoy köz “ela göz”.

köz aldıda “göz önünde”.

köz aldıda keltürmek “göz önüne getirmek”.

köz baðlıðan çaðda “akşama doğru”.

köz baðlımaq “büyülemek, sihirlemek”.

köz bəkişmaq “birbirine bakmak”.

köz bolmaq “göz olmak”.

köz boyımaq “aldatmak”.

köz çanıði “göz çukuru”.

köz eynek “gözlük”.

köz éçip jumðiçe “göz açıp kapatana kadar”

köz göhiri “göz bebeği”.

köz jügürtmek “göz atmak, bakmak”.

köz qaraş “bakış açısı; nokta-i nazar, bakış,açı”.

köz qısmmaq “göz kırpmaq”.

5. is. Orman yakılarak açılan tarla.

6. is. Hastalık ateşi.

göz:

1. is. anat. Görme organı.

2. Bazı deyimlerde, görme ve bakma.

3. İyi veya kötü nitelikler, tutkular duygular anlatan bakış.

4. Bakış, görüş.

5. Suyun topraktan kaynakıldığı yer, kaynak.

6. Delik, boşluk.

7. Çekmece.

8. Terazî kefesî.

9. Kıskançlık veya hayranlıkla bakıldığında bir şeye kötülük verdiğine inanılan uğursuzluk, nazar.

10. Sevgi, ilgi, gönül bağlantısı.

11. Ağacın tomurcuk veren yerlerinden her biri.

12. Bölüm, hane.

13. Bazı yaraların uç bölümü.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.786–797

köz qoymaq “göz dikmek”.
köz qulaq bolmaq “göz kulak olmak”.
köz quyuğu bilen qarimaq “göz ucu ile bakmaq”.
köz perdisi “göz perdesi”.
köz salmaq “göz atmaq”.
köz taşılmaq “göz atmaq”.
köz tegmek “nazar değmek”.
köz tiken (botanik) “mavi diken”.
köz tikmek “göz dikmek”.
közde tutmaq “nazarda tutmak”.
közdin ayrılmaq “gözden uzaklaşmak”.
közdin köçürmek “gözden geçirmek”.
közdin ötüzüş “gözden geçirme”.
közge almaslıq “göze görünmez”.
közge çüşmek “göze çarpmak, başkalarının dikkatini çekmek”.
közge körünü devlet erbabi “ünlü (tanınmış) devlet adamı”.
közge körünüp qalmaq “göze düşmek; göze çarpmak”.
közge yaş almaq “gözü yaşarmak”.
közümüz barda “dirliğimizde, hayatımızda”.
közümniň oçuđıda “diriliğimde, hayatımda”.
közimizniň tirikligide “dirliğimizde, hayatımızda”.
közniň qarisi “göz bebeği”.
közünüge qara! “önüne bak!”.
quduq közi “kuyu gözü”.
ötqür köz “keskin göz”.
toqquz köz (anatomi) “kuyruk sokumu kemiği”.
tört köz bilen kütmek “dört gözle beklemek”.
unıň közi osal “onun gözü kötü”.
 2. Bulaq.
 3. Töşük.
yiňne közi (töşüki) “iğnenin gözü”.
 4. Bulek, qısıım.
 5. Şire tatmisi, suğurtma.
 6. Bezi yarınıň (carahet) uçı.

közde: (sf.)

1. Közde “yaxşı köridiðan (biri).
2. Güzeller.

közetilmek: Közetilmek “gözetilmek”.**közetkuçi (I):** (is.)

1. Közetkuçi “gözcü”.
2. Casus, işpiyon.
3. Köz doxturi.

közetkuçi (I): (is.) Közetkuçi “gözlemci”.**közetquçilik:** (is.) Közetquçilik “gözlemcilik”.**közetlimək:**

1. Közetlimək “gözetlemek”.
2. Marımaq.
3. Tutuş üçün saqlımaq.

közetmek (I):

1. Közetmek “gözetmek”.
2. Qarımaq, köz qulaq bolmaq.
3. Ehmiyet bermək, köñül bölmək.
4. Kütmək, saqlımaq.

gözde:

1. sf. Benzerleri arasındaki nitelikleri sebebiyle üstün tutulan, beğenilen, önem verilen (kimse veya şey)
2. is. Önemli bir kimsenin beğendiği kadın.

gözetilmek: (nsz) Gözetme işi yapılmak veya gözetme işine konu olmak.**gözcü (I):**

1. is. Gözlemleme veya gözetleme işini yapan kimse.
2. Gözetmen.
3. hlk. Göz bilimci.

gözlemci (I):

1. is. Dikkatle, eleştirici bir gözle gözlem yapan kimse, müşahit.
2. Bir konferans, koñre vb.ne katılan, genellikle söz alma ve önerge verme hakkı olmayan, toplantıları kendi veya başkası adına izleyen kimse, müşahit.
3. astr. Gözlemevinde gözlem yapan kimse, rasıt.
4. sp. Bir karşılaşmayı izleyip kurallara uyulup uyulmadığını bildiren rapor yazmak la görevli kimse.

gözlemcilik, -ği: Gözlemcinin yaptığı iş.**gözetlemek:**

1. (-i) Birine veya bir şeye gizlice bakmak.
2. Birinin yaptıklarını belli etmeden izlemek.

gözetmek (I):

1. (-i) Korumak, bakmak, özen göstermek, himaye etmek.
2. Önem vermek, göz önünde bulundurmak, ayrı tutmak.
3. Kollamak, beklemek.
4. Bir sonuca giderken bütün ayrıntı ve etkenleri dikkate almak.
5. Kayırmak.

közetmek (II):

1. Közetmek “gözetmek”.
2. Marımaq.
3. Tutuş üçün saqlımaq.

közeynek: (is.)

1. Közeynek “gözlük”.
2. Atların ürkümesliki üçün köziniñ ikki terepige tartılğan lata.

közeynekçi: (is.) Közeynek satquçı.**közeyneklik: (sf.)** Közeyneklik “gözlüklü”.**közgü: (is.)** Közgü “gözü”, eynek.**közitiş: (is.)**

1. Közitiş “gözetleme”.
2. Yoqlaş.
3. Tekşürüş.
4. İziða çüşüş.

közleme (I): (is.) Yaǵda pişirup şeker sèpip yeydiğan xèmir yemeklili.**közleme (II): -****közleş (III): (is.)**

1. Köleş “gözleme”.
2. Obsirvator.

gözetlemek (II):

1. (-i) Birine veya bir şeye gizlice bakmak.
2. Birinin yaptıklarını belli etmeden izlemek.

gözlük, -ğü:

1. *is.* Görme bozukluğu olan gözlerin daha iyi görmesine veya gözleri korumaya yarayan, bir çerçeve yerleştirilmiş çift camdan oluşan araç.
2. Atların çevreden ürkmeleri için gözlerinin iki yanına takılan siper.
3. Gözene.

gözlükçü:

1. *is.* Gözlük satan veya onaran kimse.
2. Gözlük satma veya onarma işlerinin yapıldığı dükkân.

gözlüklü: Gözlük takmış olan, gözlük kullanan.**gözü:** *is esk.* Ayna.**gözetleme:** Gözetlemek işi.**gözleme (I):** Sacda, yağda kızartılan, tatlı veya tuzlu bir hamur işi.**gözleme (II):** *is.* Meralarda yağışın toprakla tutulması ve yem üretiminin artırılması amacıyla, 40–50 cm aralıklarla 15–20 cm çapında ve 7–8 cm derinliğinde çukurlar açılması.**gözleme (III):**

1. *is.* Gözlemek işi, tarassut.
2. *astr. meteor.* Özel araçlarla inceleme.

közlimek:

1. Közlimek “gözləmək”.
2. Saqlımaq.
3. Tekşürüp tekkik qılmaq.
4. Yoşurunçe qarımaq.

közlük: (sf.)

1. Közlük “gözlük”.
- kök közlük** “mavi gözlü”.
2. Töşüklük.
3. Suğurtmılik, tatmılik.
4. Ekillik.

közsiz: (sf.) Közsiz “gözsüz, karđu, kor.

közi toq: (sf.) Közi toq “gözü tok”.

köz yəşi: (is.) Köz yəşi “göz taşı”.

kus-kus: (zf.) Kus-kus “fıs fıs”, kut-kut.

küç (I): (is.) Küç “güç”, kuvvet, mağdur, mader.

Hüccet öz küçini saxlaydu.

“Senet (belge) geçerliliğini koruyor.”

küç bermek “güç vermek, yardım etmek, desteklemek”.

küç çıxarmaq “kuvvetlerini seferber etmek”

küçi yoq “gücü yok”.

küçke kirmek “güçlenmek”.

küçtin qalmaq “gücünü yitirmek”.

küçüm yetmeydu “gücüm yetmiyor”.

işlep çıxırış küçliri “üretim güçleri”.

sétivəliş küçi “satın alma gücü (alım gücü)”.

gözləmək:

1. (-i) Bir şeyin olmasını veya bir kimsenin gelmesini beklemek, intizar etmek.
2. Dikkatle bakmak, tarassut etmek.
3. İncelemek, araştırmak.
4. Gizlice bakmak, gözetlemek.
5. Korumak, kollamak.

gözlü:

1. sf. Gözü olan.
2. Herhangi bir biçimde veya renkte gözü olan.
3. Bölmesi veya gözleri olan.
4. Deliği olan.

gözsüz:

1. sf. Gözü olmayan.
2. Görme engelli.

gözü tok: Paraya, mala düşkünlük göstermeyen, açgözlülük etmeyen (kimse).

gözyaşı: Gözyaşı bezlerinin salgıladığı, bazı etkilerle akan duru sıvı damlacıklarından her biri, yaş.

fıs fıs: Yavaş ses çıkararak (konuşmak).

güç, -cü (I):

1. is. Fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği, kuvvet.
2. Bir olaya yol açan her türlü hareket, kuvveti takat.
3. Sınırsız, mutlak nitelik.
4. Büyük etkinliği ve önemi olan nitelik.
5. Bir cihazın, bir mekanizmanın iş yapabilme yeteneği.
6. Siyasi, ekonomik, askeri vb. bakımlardan etki ve önemi büyük olan devlet.
7. Bir ulus, bir ordu vb.nin ekonomik, endüstriyel ve askeri potansiyeli.
8. Bir toprağın verimlilik yeteneği.
9. mec. Yeterliliğini ve güvenilirliğini kanıtlamış kimse.

10. coğ. Bir akarsuyun aşındırma ve taşıma

küç (II): (sf.) Küç “zor”, qiyin, müşkül.

küçlendürmek: Küçlendürmek
“güçlendirmek”, kuvvetlendirmek.

küçlenmek: Küçlenmek “güçlenmek”.

küçlük (I): (sf.) Küçlük “güçlü”, kuvvetlik,
mağdurluq.

küçlük dölet “güçlü devlet”.

küçlük (II): (is.)

1. Küçlük “güçlük”.
2. Qiyinçilik “zorluk”, capalıq.
3. Capa-muşekket, qiyin.

küçsüz: (sf.) Küçsüz “güçsüz”, aciz,
kuvvetsiz, zeip.

küçsüzlük: (is.) Küçsüzlük “güçsüzlük”,
acizlik, zeiplik.

küldürğuçi: (sf.) Küldürğuçi “güldürücü”,
külgilik.

küldürmek: Küldürmek “güldürmek”.

küldürü: (is.) Küldürü “güldürü”,
komédiye.

yeteneği.

11. fiz. Birim zamanda yapılan iş.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.802

güç (II):

1. sf. Ağır ve yorucu emekle yapılan,
müşkül.
2. Yapılması zor, çetin, **kolay** karşıtı.
3. zf. Zorlukla.

güçlendirmek (-i) Güçlü duruma getirmek,
güç kazanmasını sağlamak.

güçlenmek: (nsz) Güçlü duruma gelmek,
kuvvetlenmek.

güçlü:

1. sf. Gücü olan, kuvvetli, yavuz.
2. Şiddeti çok olan.
3. mec. Etkisi, önemi büyük olan, sözü
geçer, forslu.
4. mec. Nitelikleri ile etki yaratan, etkili.

güçlük, -ğü (II):

1. is. Güç olan bir şeyin niteliği.
2. Ağır ve yorucu emek, zahmet, meşakkat.
3. Engel, pürüz.

güçsüz: Gücü olmayan, aciz.

güçsüzlük, -ğü: Güçsüz olma durumu, güç-
süze yakışacak davranış, kuvvetsizlik, aciz,
iktidarsızlık.

güldürücü: Gülmeyi sağlayan, gülmeye
yol açan, komik.

güldürmek: (-i) Gülmesine sebep olmak.

güldürü:

1. is. Güldürme özelliği olan şey.
2. tiy. İlkel, yalın güldürme öğelerinden
yararlanan, bazen inanırlığın sınırını aşan,

güldürmeyi amaç edinen sahne eseri, komedi, fars.

külgeç: (sf.) Külgeç “güleç”.

külgülük: (sf.) Külgülük “gülünç”.
külgülük hikâye “güldürücü hikâye”.

külme/külüş: (is.) Külme “gülme”, külüş “gülüş”.

külüşke başlamaq “gülmeye başlamak”.

külmek: Külmek “gülmek”.
Kimdin külisen? “Kimi alay ediyorsun?”
qaqaxlap külmek “kahkaha atmak”.

külümsirimek: Külümsirimek
“gülümsemek”, tebessüm.

külüşmek: Külüşmek “gülüşmek”.

kümüş: (is.) Kümüş “gümüş”.
kümüş reñklik “gümüş renkli”.

kümüşçi:(is.) Kümüşçi “gümüşçü”,
kümüştin nerse kerek yasap satquçı.

kümüşlimek: Kümüşlimek “gümüşlemek”,
kümüş bilen qaplımaq yani kümüş bilen
zinnetlimek.

kün: (is.)

1. Kün “gün”, qoyaş.

bir küni “bir günü”.

güleç,-ci: Her zaman gülümseyen, mütebessim.

gülünç, -cü: Alay edilecek durumda olan, güldürücü, tuhaf, komik.

gülme:

1. is. Gülme işi veya biçimi, gülüş.

2. Kahkaha.

gülmek, -er:

1. (-e) İnsan, hoşuna veya tuhafına giden olaylar, durumlar karşısında, genellikle sesli bir biçimde duygusunu açığa vurmak.

2. (nsz) Mutlu, sevinçli zaman geçirmek, eğlenmek, hoşça vakit geçirmek.

3. (-e) Biriyle alay etmek.

4. Dikkati çekecek derecede hoş ve sıcak görünmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.806

gülümsemek: (nsz, -e) Güller gibi olmak, hafifçe gülmek.

gülüşmek: (nsz) Karşılıklı veya birlikte gülmek, birlikte şakalaşmak.

gümüş:

1. is. kim. Atom numarası 47, atom ağırlığı 107,88, yoğunluğu 10,5 olan, 960 C’ye doğru sıvı duruma geçen, parlak beyaz renkte, kolay işlenir ve tel durumuna gelebilen element (*simgesi Ag*).

2. sf. Bu elementten yapılmış.

gümüşçü: Gümüşü işleyen sanatçı veya gümüştan yapılmış eşya satıcısı.

gümüşlemek:

1. (-i) Gümüşle kaplamak veya süslemek.

2. Gümüşün rengini andıran bir renk verme

gün:

1. is. Güneş.

2. Güneş ışıǵı.
 3. Gündüz.
burna kün “evvelki kün”.
 2. Kündüz.
 3. Kün, zaman, vakit.
Bêşimđa kün çüşti.
“Zorluklar içinde kaldım.”
Bügün aynıñ qaysi küni?
“Bu günün tarihi nedir?”
Dostnıñ dostlığı bêsınđa kün çüşkende bilinur.
“Dostun dostluǵu zorluklar ile karşılaştığında bilinir.”
Körgen künim maña şu.
“İşte böyle geçiniyorum, geçimim iyi değil”
Körgen küniniñni unutma!
“Geçmişini unutma!”
Körmigen künim qalmidi.
“Çekmediklerim kalmadı.”
Kün çıqti. “Güneş çıktı.”
Künimiz yaman emes.
“Geçimimiz fena değil.”
Kün oltardı. “Güneş battı.”
Kün patti. “Güneş battı.”
Kün tutuldi. “Güneş tutuldu.”
Miñ yaşısam bir künçe yoq.
“Bin yaşasam bir gün kadar yok.”
U, az künniñ içinde qelidu.
“O, birkaç gün içinde gelecek”.
U, kün bermeydu.
“O, rahatsız ediyor; o, sıgdırmıyor.”
bir kün bir tün “bir gece bir gündüz”.
bugünki künde “günümüzde”.
dem eliş küni “dinlenme günü”.
êđir künler “zor günler”.
her künki “her günkü”.
iş küni “mesai günü”.
kün köçürmek “geçinmek, yaşamak”.
kün körmek “geçinmek, yaşamak”.
kün oçuq “hava açık”.
kün sanap veya **her küni** “her günü”.
kün tertivi “günün yapılacak işleri sırası, gündem”.
kündüz küni “gündüzün”.
künlerniñ biride veya **künlerdin bir kün**

“gelecekte”.

4. Yer yuvarlığının kendi ekseni etrafında bir kez dönmesiyle geçen 24 saatlik süre.
5. İçinde bulunulan zaman.
6. Zaman, sıra.
7. Çağ, devir.
8. İyi yaşanmış zaman.
9. Bayram niteliğinde özel gün.
10. Belirli günlerde ev hanımlarının konuk ağırlamak için yaptıkları toplantı.
11. Tarih.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.809

körgeñ küniñ kursun! “Zavallı!”
küni burun “önceden”.

künbakar: (is.) Künbakar “günebakan”,
aptapperes.

kündilik: (is.)

1. Kündilik “gündelik”, künlük.
Kündilik turmuşka kereklik nerse.
“Günlük gerekli nesne (eşya)”.
2. Künlük iş heqqi.

kündin küñe: (zf.) Kündin küñe “gitgide,
günden güne”, barðansiri, barðançe.

kündüz: (is.) Kündüz “gündüz”.
Kündüz keliñ. “Gündüz gelin.”
kêçe kündüz “gece gündüz”.
kündüz küni “gündüzün”.

kündüzi: (zf.) Kündüzi “gündüzün”.

künlük: (sf.)

1. Künlük “günlük”, her künki.
künlük iş “günlük iş”.
üç künlük “üç günlük”.
2. Kündilik xatire.
3. Künlük (aptaptin saqlınıdıðan).

künlükçi (I): (is.) Künlükçi “gündelikçi”,
künlük işçi.

künlükçi (II): (is.)

1. Künlükçi “gündüzcü” (adem).
2. Kündüzi haraq içidiðan kişi.

küpkündüz: (zf.) Küpkündüz
“güpegündüz”.

günebakan: is. bot. Ayçiçeği.

gündelik, -ği:

1. is. Gün hesabıyla veya her gün ödenen
para, yevmiye.
2. sf. Her günkü yevmi.
3. sf. Her gün yayımlanan, her gün çıkan.

gitgide: Zaman ilerledikçe, giderek,
gittikçe, ileride.

gündüz:

1. is. Günün sabahtan akşama kadar süren
aydınlık bölümü, **gece** karşıtı.
2. zf. Gündüz vaktinde.

gündüzün: (gü’ndüzün) Gündüz vaktinde.

günlük, -ğü:

1. sf. O günkü, o günle ilgili.
2. Üzerinden gün geçmiş veya geçecek.
3. Her gün yapılan, her gün yayımlanan, her
gün çıkan.
4. is. Günü gününe tutulan hatıra, günce,
muhtıra.
5. is. ed. Günü gününe tutulan anı yazısı
veya bu yazıları içine alan eser, günce.
Not: Örnekler için Bkz. TTS s.813

gündelikçi (I): Gündelikle çalışan kümse.

gündüzcü (II):

1. is. Gündüz çalışan görevli.
2. Gündüz öğrenim gören öğrenci.
3. Gündüzleri içki içen kimse.

güpegündüz: (güpe’gündüz) Ortalık iyice
aydınlıkken, iyice gündüzken, dalgündüz.

küres: (is.)

1. Küres “güres”, elişiş, soquşuş.
- qurallıq küres** “silahlı mücadele”.
- küreske çüşmek** “gürese katılmak”.
2. Çeliş (tenheriket).

küresçi: (is.) Küresçi “güresçi”, çelişçi, palvan.

küresmek:

1. Küresmek “güresmek”, küres qılmaq.
2. Çelişmaq.
3. Uruşmaq, soquşmaq (hayvanlar).

kürestürmek: Kürestürmek “gürestirmek”, çelişturmaq, çelişqa salmaq.

kül: (is.) Kül.

küllimek: Küllimek “küllemek”, kül bilen kömmek.

küşkürtqüçi: (sf.) Küşkürtküçi “kışkırtıcı”, ot quyruqluq qılđuçi.

küşkürtmek:

1. Küşkürtmek “kışkırtmak”ı
2. Ürkütüp qaçurmaq (quş yani toxuni).
3. Yaman işqa başlımaq.

küşkürtülme: Küşkürtülme “kışkırtılmak”.

küşkürtüş: (is.) Küşkürtüş, ot quyruqluq.

kütmek (I):

1. Kütmek “gütmek”.
- YaXşi mekset kütmek. “İyi amaç gütmek.”*
2. Baqmaq.

Tögilirini bəqivatıdu. “Develerini güdüyor”

güres: is. sp. Belli kurallar içinde, güc kullanılarak iki kişinin türlü oyunlarla birbirinin sırtını yere getirmeye çalışması.

güresçi: is. sp. Güres yapan, güresen kimde, pehlivan.

güresmek:

1. (nsz, -le) sp. İki kişi türlü oyunlarla birbirinin sırtını yere getirmeye çalışmak.
2. mec. Mücadele etmek.

gürestirmek: (-i, -le) Güres yaptırmak.

kül: Yanan şeylerden arta kalan toz madde.

küllemek:

- 1.(-i) Genellikle ateşin üzerini külle örtmek.
2. mec. Bir acıyı, bir sıkıntıyı unutturmak.

kışkırtıcı:

1. sf. Kışkırtma işini yapan, muharrik, provokatör.
2. İnsanı bir şey yapmaya heveslendiren.

kışkırtmak:

1. (-i) Kümes hayvanlarını ürkütüp kaçırmak.
2. Bir kimseyi kötü bir iş yapması için harekete geçirmek, tahrik etmek.

kışkırtılmak: (nsz) Kışkırtma işi yapılmak.

kışkırtı: Kışkırtma işi.

gütmek, -der (I):

1. (-i) Hayvan veya hayvan sürüsünü önüne katıp otlatarak sürmek.

2. *mec.* Bir düşünceyi, bir duyguyu veya bir ilkeyi gerçekleştirmeye çalışmak.

3. *mec.* Bir kimseyi, bir topluluğu kendi düşünce ve amacı doğrultusunda yönetmek,

kütmek (II): Kütmek “bakmak”.

aðrıqni kütmek “hastaya bakmak”.

kütmigende “beklenmediği bir anda”.

kütmigen yerde “beklenmediği yerde”.

kütüp almaq “karşılama”.

kütüp turmaq “beklemek”.

kütüp zèrikmek “beklemekten bıkmak”.

kütüş: (*is.*) Kütüş “gütme”, kütüm.

küz: (*is.*) Küz “güz”, (*pesil*).

küzdiki suðuruş “sonbahardaki sulama”.

küzde: (*zf.*) Küzde “güzün”.

Küzde oquşlar başlınudu.

“Güzün okullar açılıyor.”

küzlük (I): (*is.*)

1. Küzlük “güzlek” yamður, küz yamđuri.

2. Küzlek (küzni ötküzüş yeri).

küzlük (II): (*sf.*) Küzlük “güzlük”.

küzge buðday “güzlük buğday”.

küzlük tèrilðu “güzlük ekin”.

sevk ve idare etmek.

gütmek/kütmek (II): -

gütme: Gütme işi.

güz:

1. *is.* Sonbahar.

2. *astr.* 22 Eylül ile 21 Aralık arasındaki mevsim.

güzün: Güz mevsiminde, sonbaharda.

güzlek, -ği (I):

1. *is. hlk.* Güz yağmuru.

2. Güz mevsiminin geçirildiği yer.

3. Havaaların soğuması üzerine yaylalardan dönen hayvanların otlatılması ve bir süre barındırılması için ayrılmış, dağ eteklerinde bulunan mera.

güzlük, -ğü (II):

1. *sf.* Güzün yapılan.

2. *is. hlk.* Güzün ekilen tahıl.

İ, L: Türk elipbesiniñ on beşinçi herpi.

laçın/leçin: (is.)

1. Laçın “doğan, şahin”.
2. Tik “dik”.
3. Cür’etlik, şiddetlik.

Latin: (öz. is.) Latin.

Latince: (öz. is.) Latince.

İ, L:

1. Türk alfabesinin on beşinci harfi. **Le** adı verilen bu harf, ses bilimi bakımından ötümlü diş eti-avurt ünsüzünü gösterir.

laçın is. zool. Bir tür şahin, doğan.

Latin:

1. öz. is. (*Latin*) tar. İtalya’da Latium bölgesi halkından olan kimse.
2. Latin halkları.
3. sf. Latinlerle ilgili olan.

Latince:

- 1.öz. is. (*lâti’nce*) Latin dili.
2. sf. Bu dille yazılmış olan.

m, M: Türk əlipbesiniñ onaltınçı herpi.

men (I): (zm.) Men “ben”.
Bu kitap mēniñki. “Bu kitap benimki.”
Mēnim kitabım. “Benim kitabım.”
Mēnim kitivim. “benim kitabım.”
maña “bana”.
memnu? “Ben mi?”
mençu? “Ya ben?”
mende “ben de”.
mēni “beni”.
menla “sadece ben”.

meñ (II): (is.) Meñ “ben”, wal.
Yüzide mēni köp adem.
“Yüzünde beni çok insan”.

men (III): (is.) Tuzaqqa qoyulğan ve qamaqqa əlinğan yem (hayvan ovlaştı).

mercek: (is.) Mercek (kino ve resim aparatlarınıñ yoruqluqlıni teñşep orgini).

meriş: (is.)
 1. Meriş “meleme” (qoy ve öçke).
 2. Hurun, qolidin iş kelmes.

merişmek: Merişmek “meleşmek”, birlikte merimek.

merimek: Merimek “melemek” (qoy, öçke).

m, M:
 Türk alfabesinin on altıncı harfi, **Me** adı verilen bu harf, ses bilimi bakımından genizsil çift dudak ünsüzünü gösterir.

ben (I):
 1. zm. Teklik birinci kişiyi gösteren söz.
 2. is. psikol. Kişiyi öbür varlıklardan ayıran bilinç.
 3. is. fel. Bir kimsenin kişiliğini oluşturan temel öge, ego.
 Not: Örnekler için Bkz. TTS s.241

ben (II):
 1. is. Çoğu doğuştan, tende bulunan ufak, koyu renkli leke veya kabartı.
 2. En çok üzümde görülen olgunlaşma belirtisi.
 3. hlk. Saçta, sakalda beliren beyazlık.

ben (III):
 1. is. hlk. Olta veya tuzağa konulan yem.
 2. Kuşun yavrusuna taşıdığı yem.

mercek, -ği: is. fiz. İçinden geçen paralel ışınları düzenli bir biçimde birbirine yaklaştıran veya birbirinden uzaklaştıran, camdan veya ışık kırıcı herhangi bir maddeden yapılmış, genellikle küresel yüzeylerle sınırlanmış saydam cisim, adese, lens.

meleme:
 1. is. Melemek işi.
 2. Koyun veya keçi sesi.
 3. sf. hlk. Ağırkanlı, rahatına düşkün.

meleşmek: (nsz) Birlikte melemek.

melemek: (nsz) Koyun, kuzu veya keçi bağırmaq.

miyañ: (is.) Miyañ (müşük avazi).

miyañlatmaq: Miyañlatmaq “miyavlamak”.

miyañlımaq: Miyañlımaq “miyavlamak” (müşük).

Moñdul: (öz. is.) Moñdul “Moğol”.
İçki Moñdul aptonom rayoni.
“İç Moğolistan özerk bölgesi.”

miyav: Kedinin çıkardığı ses, kedi sesi.

miyavlatmak:

1. (-i) Kediye bağdırtmak.
2. *mec.* Birini çok yalvartmak.

miyavlamak: (nsz) Kedi “miyav” diye ses çıkarmak.

Moğol:

1. öz. is. Moğolistan halkından veya olan bu halkın soyundan olan kimse.
2. *sf.* Moğollara özgü, Moğollarla ilgili.

n, N: Türk əlipbesiniñ onyettinçi herpi.

nèçün: (zf.)

1. Nèçün “neden”, nème üçün “ne için”.

Nène üçün bunda qıldıñ?

“Neden böyle yaptın?”

2. Sevep.

Bunda qılđanlıqnıñ sevebini bilelmidim.

“Böyle yapmanın nedenini anlamadım

nede: (zf.) Nede “nerede”, qeyerde.

Nediki yoq nimiler? “Beklenmemiş birileri”

nedidu? “nerededir?”

nedidur? “nerededir?”

nediki? “neredeki”.

nedin: (zf.) Nedin “nereden”, qeyerdin.

nege: (zf.) Nege “nereye”, qeyerge.

U, hêç nege ketmigendu?

“O, hiçbir yere gitmemiştir.”

nelik: (sf.) Nelik “nereli”, qeyerlik.

Siz qeyerlik? “Siz nerelisiniz?”

Siz nelik? “Nerelisiniz?”

nème:

1. Nème? “ne”.

Nème çare bar? “Ne çare var?”

U, sizge nemi dèdi? “O, size ne söyledi?”

2. Qandaq, qandaq boldi? “nasıl, nasıl oldu?”

3. Nème dègen “ne kadar”

Nème dègen ıssıq! “Ne kadar sıcak!”

n, N: Türk alfabesinin on yedinci harfi. *Ne* adı verilen bu harf, ses bilim bakımından ge-nizsil dış, dış eti ünsüzünü gösterir.

neden:

1. *is.* Bir olayı ve durumu gerektiren, doğuran başka olay veya durum, sebep.

2. *zf.* Bir olayı doğuran başka bir olayı sormak için kullanılan bir söz; niçin.

3. *fel.* Bir varlığı veya olayı etkileyen, oluşturan, doğuran şey, sebep, illet.

nerede/nerde:

1. *zf. (ne’rede)* “Hangi yerde?” anlamına yer zarfı.

2. *ünl.* “İmkansız” anlamında bir söz.

nereden:

1. *zf. (ne’reden)* “Hangi yerden?” anlamına Yer zarfı.

2. Nasıl, ne gibi bir ilişki ile.

nereye: (*ne’reye*) “Hangi yere?” anlamına yer zarfı.

nereli: (*ne’reli*) Birinin memleketini, doğum yerini sormak için kullanılan bir söz.

ne, -yi

1. *zm.* Hangi şey.

2. Soru biçiminde şaşma bildiren ünlem.

3. Her şey.

4. Birçok şey.

5. *sf.* Hangi.

6. *sf.* Nasıl.

7. *zf.* Neden.

8. *zf.* Şaşma veya abartı bildiren bir söz.

9. “Sana ne, bana ne” gibi sorularda “ne ilgisi var” anlamına gelen bir söz.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1461

nème üçün: (zf.) Nème üçün “niçin”, nemişqa.

némige: (zf.) Némige “niye”, nemişqa, nème üçün, nème seveptin.

Nemişqa rastni sözlimeysen?

“Niye doğrusunu söylemiyorsun?”

nesi: (zf.) Nesi “neresi”, neri, qayiri.

Bu yerniñ neri çiraylıq?

“Bunun neresi güzel?”

niçin: (ni’çin) Hangi amaçla, hangi sebeple, neden, niye.

niye: (ni’ye) Niçin, neden.

neresi:

1. zm. (ne’resi) Hangi yönü.

2. Tekrarlandığında karşılaştırılan şeylerin uzaklığını belirten bir söz.

3. zf. Nerede, hangi yerde.

o, O: Türk əlipbesiniñ onsekkizinçi herpi.

oba: (is.) Çédirlarda yalaydıðan köçmen xelqlerdin barlıqqa kelgen avul.

oç: (is.)

1. Oç “avuç”.

bir oçum buðday “bir avuç buğday”.

bir oçum kişiler “bir avuç kişiler”.

2. Alqan.

3. Sıqım, çañgal.

bir sıqım buðday “bir avuç buğday”.

oçaq: (is.)

1. Oçaq.

aşwana oçıqı “mutfak ocağı”.

oçaq bəşi “kazan başı; mutfak”.

oçaqta pişqan nan “ocakta pişmiş ekmek”.

2. Kan “maden yatağı”.

kömür kəni “kömür ocağı”.

3. mec. Öy, aile “ev, yuva”.

4. Qedimdin tēvipliqli kesip qılðan aile.

Ular bir qona ailidin.

“Onlar eski bir ocaktandır.”

oçaqçı: (is.)

1. Oçaqçı “ocakçı, ateşçi”, paraXot, poyiz

o, O:

Türk alfabesinin on sekizinci harfi, ses bilimi bakımından kalın, yuvarlak ve geniş ünlüyü gösterir.

oba:

1. is. Göçebelerin konak yeri.

2. Bu yerde konaklayan göçebe halk veya aile.

3. Genellikle bölmeli göçebe çadırı.

avuç, -cu:

1. is. Elin iç tarafı.

2. Elin yarı yumulmuş durumu.

3. sf. Elin alacağı miktarda olan.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.150

ocak, -ğı:

1. is. Ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma vb. amaçlarla kullanılan yer.

2. Şömine.

3. Isı vererek üzerine veya içine konulan maddeleri ısıtan, pişiren, kaynatan, eriten araç veya alet.

4. KaXvelerde, kuruluşlarda çay, kahve vb.nin yapıldığı yer.

5. Yer üstünde veya yeraltında cevher çıkarılan yer.

6. Bahçelerde ve bostanlarda her tür meyve ve sebze ekimine ayrılmış, çevresinden biraz yükseltilmiş toprak parçası.

7. Aynı amaç ve düşüncüyü paylaşanların kurdukları kuruluş veya toplandıkları, görev yaptıkları yer.

8. Ev, aile, soy.

9. Bazı hastalıkları iyi ettiğine inanılan aile.

10. Yılın otuz bir gün süren, birinci ayı, kânunusani.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1488

ocakçı:

1. is. Ateşçi.
2. Ocak bacaları temizleyicisi. qatarlıqlarda ot qalıduçı, ot yaqquçı.
2. Kofixanılarda kofi, çay qaynatquçı.

oçaqlıq (I): (sf.)

1. Oçaqlıq “ocaklı”, oçıqı bolđan.
2. Oçaqtın bolđan.

oçaqlıq (II): (is.)

1. Aşxanıda oçaq bolđan yer, qazanbêşi.
2. Tüvrük “direk, sütun”.
3. Turxun, mora “duvar ocağı”.
4. Miras.

oçılmaq: Oçılmak “avuçlamak”, sıqımlımaq, çañgallımaq.

oçuq: (is.)

1. Oçuq “açık”.
- Göşni oçuq qoyma, müşüq yeydu.
 “Eti açığta bırakma, kedi kapar.”
oçuq qol “cömert”.
oçuq köñül “iyi kalpli; safdil”.
op-oçuq sözlemek “açık söylemek”.
yoli oçuq adem “şanslı adam”.
oçuq yezilđan xet “açık yazılmış mektup; okunaklı yazılmış mektup”.
oçuq yüz körsetmek “yüz vermek”.
oçuq yüzlük “güler yüzlü”.
 Poyiz yoli şeherge yıraq yerdin ötidu.
 “Tren yolu şehrin açığından geçer.”
 3. Dêñiz yaqısıda yeqin yer.
 4. Boş orun, quruq vezipe.

Quruq vezipige heçkim qoyulmaydu.
 “Açıklara kimse alınmayacak.”
 5. Hêsabatta saldu.
 6. (sf.) Oçuq “açık”.

Yol oçuq emes. "Yol açık değil."

oçuq dervaz “açık pencere”.

oçuq meydan “açık meydan”.

7. Tosaldusiz “engelsiz”.

3. Kahvelerde ocak başında kahve, çay vb. şeyleri hazırlayan kimse.

ocaklı (I):

1. sf. Ocağı olan, içinde ocağı bulunan.
2. tar. Ocaktan olan (yeniçeri).

ocaklık, -ğı:

1. is. Bir aileye, babadan oğla geçmesi için verilen mülk.
2. Ateş yakılan yer, ocak.
3. Bir yapının temelini veya çatısını oluşturan büyük kereste, temel direği.
4. hlk. Mutfak.
5. hlk. Baca.

avuçlamak: (-i) Avuçla kavramak, avuçla almak.

açık, -ğı:

1. sf. Açılmış, kapalı olmayan, **kapalı** karşıtı.
2. Engelsiz.
3. Örtüsüz, çıplak.
4. Boş.
5. Görevlisi olmayan, boş (iş, görev), münhal.
6. Aralığı çok.
7. Çalışır durumda olan.
8. Kolay anlaşılır, vazıh.
9. Gizliliği olmayan, olduğu gibi görünen.
10. Her türlü düşünceyi hoşgörüyü karşılayabilen, etkisinde kalabilen.
11. Rengi açık olmayan, **koyu** karşıtı.
12. Sevişme sahnelerini bütün çıplaklığıyla anlatan (kitap, resim, film vb.).
13. Denizin kıyından uzakça olan yeri.
14. zf. Doğru olarak, açıkça.
15. is. Bir gereksinimin karşılanamaması durumu.
16. is. Belli bir yerin biraz uzağı.

Not: Örneklər üçün Bkz. TTS s.10–15

8. Keñ “geniş”.
9. Yalañbaş, yalañbaş.
yalañbaş “başı açıq”.
10. İşni yürüzüvatqan, oçuq, eçiqlik.
oçuq fabrika (işni yürüzüvatqan) “açıq fabrika”.
11. Çüşinişlik, eniq.
çüşinişlik eniq cümle “açıq cümle”.
12. Aşkara.
Bu adamnıñ her bir işi işkara.
“Bu adamın her işi açıktır.”

oçuqluq/eçiqlik: (is.)

1. Oçuqluq “açıklık”, meydan.
Bahılar öyniñ yénidiki meydanda (oçuqçılıqta) oynavatıdu.
“Çocuklar evin yanındaki açıklıkta oynuyorlar.”
2. Yıraqlıq.
İkki qerındaş otturisdiki uzun yıllıq yıraqlıq tügidi.
“İki arkadaş arasındaki uzun yıllık açıklık sona erdi.”
3. Musape, arılıq.
4. Sus (reñ).
5. Eçilip qılış.
Köksi eçilip qalğan ayal.
“Gögsü açık kadın.”
6. Boşluq.

odda: (is.)

1. Odda.
2. Öy “oda”.
- yataq öyi “yatak odası”.*
3. İşxana.
doxturlar işxanisi “hekimler odası”.

oğa: (is.) Oğa “ağı”, zehir “zehir”.

oğlaq (I): (is.) Oğlaq, keçi yavrusu.

oğlaq (II): Bozkaşı (kesilen oğlanın ay

açıklık, -ğı:

1. is. Açık olma durumu, aleniyet.
 2. Uzaklık, mesafe.
 3. Örtüsüz, çıplak yer.
 4. Boş ve geniş yer.
 5. Bir yerin uzaklara kadar bakılabilecek ve bakanın içinde ferahlık doğuracak durumda olması.
 6. Gerçeği olduğu gibi yansıtırma durumu.
 7. Rengin koyu olmaması.
 8. ed. Bir söz veya yazıda maksadın açık olması özelliği, duruluk, vuzuh.
 9. fiz. Dürbün, fotoğraf makinesi vb. optik araçlarda ağız çapı, ışığın girebildiği delik.
- Not: Örneklər üçün Bkz. TTS s.13

oda:

1. is. Evin veya herhangi bir yapının oturma, çalışma, yatma gibi işlere yarayan, banyo, salon, giriş vb. dışında kalan, bir veya birden fazla çıkışı olan bölümü, göz.
2. Serbest meslek adamlarını içinde toplayan resmi birlik.
3. tar. Yeniçeri kışlası.

ağı: Zehir.

oğlak, -ğı (I): Keçi yavrusu.

oğlak (II): -

üstündeki çekişme oyunu).

oğlan: (is.)

1. Oğlan, oğul.

Balırların ikisi oğul.

“Çocukların ikisi oğlan.”

ceñgivar oğlanlırımız “cengaver oğlanlarımız.”

2. Yaş xizmetçi.

Yaş xizmetçini bazarđa evettim, hazırđiçe kelmidi.

“Bizim oğlanı çarşıya gönderdim, hâlâ gelmedi.”

3. Beççe (oğul bala).

oğrı/uğri (I): (is.) Oğri “hırsız”

oğri ayal “hırsız kadın”.

oğri çiş “köpek dişi; domuz dişi”.

oğrı (II): -

oğrılıq: (is.) Oğrılıq “uğruluk”.

oğrılımaq: Oğrılımaq “uğrulamak”.

oğul: (is.)

1. Oğul, bala.

Adem balisi adem, it balisi it.

“Er oğlu er, it oğlu it.”

oğul-kızlar “oğul ve kızlar”.

2. Evlad.

Osmanniñ evledliri “Osmanoğulları”.

oğulluq: (is.) Oğulluq “oğul lu”, balılıq.

Balılıq şundaq bolamdu?

“Oğulluk böyle mi olur?”

oğulmaq: Oğulmak.

oğlan:

1. is. Erkek çocuk.

2. Yetişkin erkek.

3. İskambil kâğıtlarında genç erkek resimli kâğıt, bacak, vale.

4. Cinsel bakımdan erkeklerin zevkine hizmet eden sapık erkek.

uğru (I): is. esk. Başkasının malını çalan kimse, arakçı, hırsız.

uğru (II): is. hlk. Ön veya yan.

uğruluk, -ğu: Uğrunun yaptığı iş, hırsızlık, sirkat.

uğrulamak: (-i) esk. Hırsızlıkla ele geçirmek, çalmak, sirkat etmek.

oğul, -lu:

1. is. Erkek evlat.

2. Bazı kelimelerin anlamını pekiştirmek için kullanılan bir söz.

3. Bir ana arıyla birlikte kovandan ayrılan, yeni yetişmiş arı topluluğu.

4. ünl. Yaşlı kimselerin genç erkeklere söylediği bir seslenme sözü.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1491

oğulluk, -ğu:

1. is. Oğul olma durumu.

2. hlk. Üvey oğul.

o(ğ)vulmak Ovma işine konu olmak.

oğurlımaq: Oğurlımaq “hırsızlamak, çalmak”.

oğurluq “hırsızlık”.

oğurluq qılmaq “hırsızlık yapmak”.

Oğuz (I): (öz. is.)

1. Oğuz (Türkler epsanısında bir qehriman-niñ nami).

2. Türklerniñ eñ zor qebililiridin biri ve unıñđa teve edemler.

Selçuqluqlar, Osmanlıqlar, Ezeriler ve Ottura Asiya Türkmenliri, Oğuz evladliridindir.

“Selçuklular, Osmanlılar, Azeriler ve Orta-Asya Türkmenleri Oğuz boylarındandır.”

oğuz (II): (is.)

1. Küçlük, bestlik.

2. Dost, yaxşı niyet adem, aq köñül adem.

3. Dêhqan, sehralıq .

4. Yaxşı ve toğra (adem).

5. Pak, sap, tecribisiz.

6. Er ismi (oğuz).

Ođuzçe: (öz. is.) Ođuzçe “Ođuzlarnıñ tili).

oxşanmaq: Oxşanmaq “okşanmak”, maıtanmaq.

Bala mawtınışni walaydu.

“Çocuk okşanmayı ister.”

oxşımaq:

1. Oxşımaq “okşamak”, eske salmaq.

2. Sılmaq.

3. Maıtırmaq.

4. Asta urup qoymaq.

hırsızlama:

1. sf. Gizlice alınan, başkasına ait.

2. zf. Gizlice, kimseye sezdirmeden.

Oğuz (I): öz. is. XI. yüzyılda Harezmi bölge gesinde toplu olarak yaşayan ve daha sonra batıya doğru göç ederek bugünkü Türkmen, Azeri, Gagavuz ve Türkiye Türklerinin aslını oluşturan büyük Türk boyu.

oğuz (II): is. hlk. İyi huylu (kimse).

Oğuzca:

1. öz. is. (Oğu'zca) Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Gagavuz yeri ile Balkanlar, Kırım ve İran'ın bazı bölgelerinde kullanılan Türkçeyi içine alan Türk Dili grubunun ortak adı.

2. sf. Bu dille yazılmış olan.

okşanmak: (nsz) Okşama işine konu olmak.

okşamak:

1. (-i) Sevgi, şefkat belirtisi olarak elini bir şeyin üzerinde yavaş yavaş gezdirmek veya ona hafifçe vurmak.
2. *mec.* Hafifçe dövmek.
3. *mec.* Bir kimseyi hoşnut etmek.
4. *esk.* Benzemek, andırmak, hatırlatmak.

oq: (is.)

1. Oq (oqya oqi).

Ya bilen étildan oq qarıǵa (nişanǵa) tegdi.

“Yay ile atılan ok isabet etti.

oq açmaq “kurşun yağıdirmek”.

oqsiz “kurşunsuz, mermisiz”.

oqqa tutmaq “kurşuna dizmek”.

oq teǵmek “kurşunlamak”.

oqtek étilmaq “oklamak”.

2. Harva qatarlıqlarınıñ oqi.

harva oqi “araba oku”.

3. Parawot ve kêmınıñ suǵa taşlaydıǵan tömüriniñ gevdisi.

oqçı: (is.)

1. Oqçı “okçu”, oqya oqi yasıǵuçı yani satquçı.

2. Mergen.

oqçılıq: (is.) Oqçılıq “okçuluk”, oq yasaş yani sêtiş kespi.

oquǵuçı:

1. Oquǵuçı “okuyucu, öğrenci”, kitabxan, muştiri.

Muştırlar gëzitxana binasınıñ aldıǵa yêǵıldı.

“Okuyucular gazete binası önünde toplandılar.

2. Naxşıçı.

3. Ezan éytquçı ve mevlut oquǵuçı.

4. Baǵaq tarqatquçı “davetiye dağıtıcı”.

okumak: (is.) Okumak, tahsil görmek.

Bu kitapni men oqumidim.

“Bu kitabı ben okumadım.”

oqup bermek “birisi için okumak”.

oqup çıqmaq “sonuna kadar okumak; mezun olmak”.

oqup tügetmek “okuyup bitirmek”.

ok:

1. *is.* Yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk.

2. Yön göstermek amacıyla belli yerlere konulabilen, oka benzer işaret.

3. At arabası, kağı vb. araçlarda koşum hayvanlarının bağlandığı ağaç.

4. *mat.* Bir dairede bir kirişin ortasında bu kirişi gören yayın ortasına indirilen doğru parçası.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1492

okçu:

1. *is.* Ok yapan veya satan kimse.

2. Okçuluk sporunu yapan kimse, kemankeş.

okçuluk, -ǵu:

1. *is.* Ok yapma veya satma işi.

2. *sp.* Ok ve yay kullanılarak yapılan spor.

okuyucu:

1. *is.* Sürekli olarak gazete, dergi vb. okuyan, okur, kari.

2. Şarkı, türkü okuyan kimse, şarkıcı, türkücü.

3. *hlk.* Düğüne çağrı yapan kimse.

okumak:

1. *is.* Yazıya geçirilmiş bir metne bakarak bunu sessizce çözümleyip anlamak veya aynı zamanda seslere çevirmek.
2. Yazılmış bir metnin iletmek istediği şeyleri öğrenmek.
3. Bir konuyu öğrenmek için okulda, bir öğretmenin yanında veya yazılı şeyler üzerinde çalışmak, öğrenim görmek.
4. Şarkı, türkü, şiir vb.ni sesli olarak veya

oquş: (*is.*) Oquş “okuma, okula gitme”.
Bügün mekteplerde oquş bolmaydu.
“Bugün okullar kapalı.”
Mekteplerde oquş başlandı.
“Okullar açıldı.”
oquşqa çüşmek “okula başlamak”.
oquş kitavi “okul kitabı”.
oquş-oqutuş işliri “eğitim-öğretim işleri”.

oqutmaq/oqutuş:

1. Oqutmaq.
Xetni kimge oquttin?
“Mektubu kime okuttun?”
2. Ögetmek.
3. Ders bermek.
Oquđuçılarđa bezi künliri tariw, bezi künliri coğrapiye ögitilidu.
“Öğrencilere bazı günler tarih, bazı günler de coğrafya okutuyor.”
4. Késelni oqutmaq.
5. Satmaq, qoldın çıqarmaq.

oqutturmaq: Oqutturmaq.

olturmaq:

1. Olturmaq “oturmak”.
Bir saettin bəri olturuvatimen.
“Bir saatten beri oturuyorum.”
bêkar olturmaq “boş oturmak”.
Men olturup qaldım.
“Ben uzun zaman kaldım.”
kün olturđıçe “güneş batana kadar”.
olturup qalmaq “uzun zaman kalmak”.
 ezgi ile söylemek.
 5. Bir şeyin anlamını çözmek.
 6. Hastalığı iyi edeceğini ileri sürerek okuyup üflemek, üfürükçülük etmek.
 7. *mec.* Bazı belirtilerle bir anlamı, gizli bir duyguyu anlamak, kavramak.
 8. *argo* Sövmek, küfretmek.
 9. *hlk.* Bir yere çağırmak, davet etmek, okuntu göndermek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1494*

okuma: Okumak işi veya biçimi, kıraat.

okutmak:

1. (-i, -e) Okumasını, öğrenim görmesini sağlamak.
2. Okuma işini yaptırmak.
3. Ders vermek, bir konu üzerinde yetiştirmek.
4. *argo* Satarak elinden çıkarmak.

okutturmak: (-i, -e) Okutma işini yaptıрма

oturmak:

1. (-e) Vücudun belden yukarısı dik duracak biçimde ağırlığı kaba etlere vererek bir yere yerleşmek.

2. Bu biçimde yerleştiği yerde kalmak.

3. Uygun gelmek, ölçüleri tam olmak.

4. Bir yerde sürekli olarak kalmak, ikamet etmek.

5. (nsz) Hiçbir iş yapmadan boş vakit geçirmek, boş durmak.

orunduqqa oturmaq “sandelyeye oturmak”.

zoñ oturmaq “çömelmek”.

U, iş bəşiđa olturdi.

“O, iş başına geldi; o, başkan oldu.”

Nəme qılıp olturupsen? “Ne yapıyorsun?”

2. Bir yerde saqlımaq, bir yerde oturup turmaq.

3. Maslaşmaq, uyđun kelmek, mas kelmek.

Tuvaq qazanđa mas keldi.

“Kapak tencereye geldi.”

4. Özının qılıvalmaq.

5. Yerleşmek, makan tutmaq.

U, yeñi şehirde oturudu.

“O, yeni şehirde oturacak.

6. Çökmek, patmaq, tövenlilmek.

olturtmaq:

1. Olturtmaq “oturtmak”.

2. Yerleştirmek “yerleştirmek”.

3. Tikmek “dikmek”.

4. Çöktürmek, patquzmaq “sıgdırmak”, tövenletmek “alçaltmak” .

oturulmaq: Oturulmaq “oturulmak”.

Bu öyde olturđili bolmaydu.

“Bu evde oturulmaz.”

olturuş: (is.)

1. Olturuş “oturum, oturuş”.

Bügünkü olturuş saat beşte başlıdı.

“Bu günkü oturum saat beşte başlanacak.”

2. Bir qançe kün davam qılđan yeğin arlıqıdiki yeğiliş.

Qurultaynıñ tünügünki yeğinida nahayiti obdan teklipler otturığa qoyuldi.

“Kongrenin dünkü oturumunda güzel öneriler ileri sürüldü.”

olturuşmaq: Olturuşmaq “oturuşmak”, peseymek, astılaşmaq.

omur: (is.) Omurtqılarnı barlıqqa keltüridiğan, uşşaq söñekler.

6. (nsz) Toprak veya yapı çökmek, aşağı inmek.

7. Biriyle beraber yaşamak.

8. Bir işi yapmakta olmak, bir işe başlamak üzere olmak.

9. Yer almak, geçmek.

10. Benimsemek, yerleşmek, kökleşmek.

11. Belli bir yörüngede dönmeye başlamak.

12. Sıvı tortuları dibe çökmek, dipte toplanmak.

13. Herhangi bir durumda belli bir süre kalmak.

14. *hlk.* Mal olmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1494

oturtmak:

1. (-i, -e) Oturma işini yaptırmak.

2. Koymak, yerleştirmek.

oturulmak: (-e, -de) Oturma işi yapılmak.

oturum:

1. *is.* Bir meclis veya kurulun çözümlenmesi gereken sorunları görüşüp tartışmak için yaptığı toplantı, celse.

2. *huk.* Yasama meclislerinin birleşimlerinden her biri.

oturuşmak: (nsz) Yatışmak, hızı azalmak.

omur: is. anat. Omurgayı oluşturan kemiklerden her biri, fıkra.

aq omur “kiriş, sinir”.

boynıñ omurtqısı “boyun omuru”.

omurtqa: (is.)

1. Omurtqa “omurga”.

omurtqa yotisi “omurga sırtı”.

tutaş omurtqa “omurga”.

2. Kemi yani paraXotnıñ ðol gevdisi.

omurtqılıqlar: (is.) Omurtqılıqlar “omurgalılar” (yêlinlik hayvanlar, uçar qanatlar, sorungiler ve béliqlarınıñ omumi ismi).

omurtqılıq hayvanlar “omurgalı hayvanlar”.

omurtqısızlar: (is.) Omurtqısızlar “omurgasızlar”.

omuz: (is.) Omuz, müre.

Cuñguni tereqqi qılduruş üçün mürini mürige tirep işlimek.

“Çin’i kalkındırmak için omuz omuza çalışmak”.

mürisi keñ at “omuzları geniş at”.

omuzluq: (sf.) Geniş omuzlu.

on: (is.)

1. On.

on bir “on bir”.

on ikki “oniki”.

on üç “on üç”.

on tört “on dört”.

on beş “on beş”.

2. Nahayiti çıq “oldukça çok”.

3. Teñriniñ sina tēdidin Musa peyðemberge evetken buyruqlrı.

omurga:

1. is. (omu’rga) Birbirleriyle eklemlendikle rinde kafatasından kuyruk sokumuna kadar uzanan bir kemik eksen oluşturan omurların bütünü, bel kemiği.

2. Gemi kaburgasının aşağı taraftan bağlı bulunduğu boy eksenini doğrultusunda boydan boya geçen ana yapı ögesi.

3. mec. Bir şeyin varlığı ile ilgili en önemli bölümü, temel, bel kemiği, esas.

omurgahılar: ç. is. zool. Memelileri, kuşları, amfibyumları, sürüngenleri, yuvarlak ağızlıları ve balıkları içine alan hayvan bölümü (*Vertebrata*).

omurgasızlar ç. is. zool. Omurgasız, çok hücreli hayvanları içine alan hayvan bölümü (*Protostamia*).

omuz, -mzu, -uzu is. anat. Boynun iki yanında, kolların gövdeye bağlandığı bölüm.

omuzlu: Omzu olan.

on:

1. is. Dokuzdan sonra gelen sayının adı.
 2. Bu sayıyı gösteren 10, X rakamlarının adı.
 3. sf. Dokuzdan bir artıq.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1502

onbêşi: (is.) Onbêşi “onbaşı”, bencañ (herbiyde).

onbêşiliq: Onbêşiliq “onbaşılık”, bencañlıq

oninçi: (sf.) Oninçi “onuncu”.

onlar: (is.) Onlar (hêsapta sanaş qaidisi).

onluq: (sf.)

1. Onluq.
- Onluq guruppa halida kèletti.*
“Onluk gruplar halinde geliyorlardı.”
- onluq kesir** “ondalık kesir”.
- onluq san** “onluk sayı”.
2. On tiyin ve on dollarlıq pul.

orđaq:

1. Orđaq “orak”.
- Orđaq-bolqılıq qızıl bayraq.*
“Orak çekiqli kızıl bayrak.”
2. Orma vaqti.
3. Orma.
- Orma mezgili kèlip yetti.*
“Biçim zamanı geldi.”
- orma maşinişi** “biçme makinesi; biçer-döver”.
- orma vaxti** “biçim zamanı”.

ormığa çüşmek “biçime girişmek”.

ormak: Biçmek, orakla biçmek.

oma ormak “ekin biçmek”.

orup bolmaq “biçip bitirmek”.

ot ormaq “ot biçmek”.

têrisañ orarsen “ekersen biçersin”

orman: (is.) Orman, derexzarlıq.

kêlin orman “koyu orman; gür orman”.

orman hociliği “orman müdürlüğü”.

onbaşı, -yı: is. ask. On ere kumanda eden asker, erin üstündeki ilk rütbe.

onbaşılık, -ğı: Onbaşı olma durumu, onbaşının rütbesi.

onuncu: On sayısının sıra sıfatı, sırada dokuzuncudan sonra gelen.

onlar: is. mat. Ondalık sayı sistemine göre yazılan bir tam sayıda sağdan sola doğru ikinci basamak.

onluk, -ğu:

1. sf. On birimden, on parçadan oluşan.
2. On üzerinden tam not alan.
3. is. esk. On para, on kuruş, on lira ve on bin lira değerinde olan para.

orak, -ğı:

1. is. Yarım çember biçiminde yassı, ensiz ve keskin metal bir bıçakla, buna bağlı bir saptan oluşan ekin biçme aracı.
2. Ekin biçme zamanı.
3. Ekin biçme işi.

ormak: -

orman:

1. *is.* Ağaçlarla örtülü geniş alan.
2. Bu ağaçların bütünü.

ormançı: (*is.*)

1. Ormançı “ormancı”, ormanğa qariğuçi.
2. Orman mütəxəssisi.

ormançı bolup işləmək “ormancı olaraq çalışmaq”.

ormançılıq: (*is.*) Ormançılıq
“ormancılık”.

ziraət və ormançılıq nazirliyi “ziraət və orman bakanlığı”.

ormanlaşmaq: Ormanlaşmaq.

ormanlaşdırma: (*is.*) Ormanlaşdırma
“ormanlaşdırma”.

ormanlıq: (*sf.*) Ormanlık.

Teñri tağlırı pütünley ormanlıqtur.
“Tanrı dağları baştan sona kadar ormanlıktır.”

ormansız: (*sf.*) Ormansız “ormansız”.
ormansız rayon “ormansız bölge”.

ormiçi: (*is.*) Ormiçi “orakçı”.

ortaq: (*is.*)

1. Ortaq.
- ortaq til** “ortak lisan”.

2. Şərik.

3. Kündəşlər (bir ərniñ xotunlırı).

ortaqçi: (*is.*)

1. Ortaqçi “ortakçı”.
2. Həmdəstixan, ülpət.

ormancı:

1. *is.* Ormanı korumakla görevli kimse, orman koruma memuru.
2. *argo* Kaba, görgüsüz kimse.

ormancılık, -ğı:

1. *is.* Orman işi ilə uğraşma.
2. Ormanların yetişdirilmesi və bakımını konu alan bilim.
3. Ormana dəğər vermə anlayışı.

ormanlaşmaq: (*nsz*) Orman durumuna gəlmək.

ormanlaşdırma: Ormanlaşdırma işi.

ormanlık, -ğı: Ormanı çox olan, ormanla kaplı və ya orman kimi olan (yer).

ormansız: Ormanı olmayan.

orakçı: Ücret karşılığı ekin biçən kimse.

ortak, -ğı:

1. *is.* Birlikte iş yapan, ortaklaşa yararlarla birbirlerine bağlı kimselerden her biri, şerik, hissedar.
2. Kuma.
3. *sf.* Birden çok kimse veya nesneyi ilgilendiren, onlara özgü olan, onların katılmasıyla oluşan, müsterek.

ortakçı:

1. *is.* Başkasının tarlasında çalışarak veya sürüsüne bakarak belli bir anlaşmaya göre ürününe ortak olan kimse, maraba.
2. *zool.* Konakçının sindirilmemiş besininden yararlanan konuk.

ortaklaşma: (*is.*) Ortaklaşma, kolléktipçılıq, ortaqlıış.

ortaklaşmaq: Ortaklaşmaq, koléktiplaşmaq
Ular özliriniñ icadi muveppeqiyetliri bilen ortaqlaştı.
“Onlar kendilerinin yaratıcılıktaki başarılarını paylaştı.”

ortaqlıq: (*is.*)

1. Ortaqlıq.
2. Şirketlik.

oruq (I): (*sf.*)

1. Oruq “arık”, cüdeñ “bitkin”, zeip “zayıf”, avaq .
2. Ėriq “temiz, masum, suçsuz, günahsız”, pakiz “temiz”, sap “saf”, taza “taze”.

orıq (II): -

oruqlanmaq: Oruqlanmaq “arıklanmak”, acizlanmaq, cüdenmek, zeiplenmek.

oruqlatmaq: Oruqlatmaq “arıklatmak”.

oruqlımaq: Oruqlımaq “arıklamak, zayıflamak”.

oruqlap ketmek “zayıflamış olmak”.

oruqluq: (*is.*)

1. Oruqluq “arıklık”, cüdeñlik.
2. Zeiplik.

osurđan: (*sf.*) Osurđan, osurđaq.

osurmaq: Osurmaq.

osuruq: (*is.*) Osuruq.

ot (I): (*is.*). Ot, ateş.

ortaklaşma: Ortaklaşmak işi.

ortaklaşmak: (*nsz*) Ortak olarak davranmak, ortak olmak.

ortaklık, -ğı:

1. *is.* Ortak olma durumu, iştirak, müşareket
2. *tic.* İki veya daha çok kimsenin iş yaparak kazanç elde etmek için birleşmeleri, şirket.

arık (I) sf. esk. Zayıf, cılız, kuru, sıska.

arık (II):

1. *is. hlk.* Arık.
2. Fide veya fidan dikilen yer.

arıklanmak: -

arıkladmak: (-i) Arık (II) duruma getirmek.

arıklamak: (nsz) Arıq (II) duruma gelmek.

arıklık, -ğı: Zayıflık, sıskalık.

osurgan: sf. tkz. Çok yellenen.

osurmak: (nsz) kaba Yellenmek.

osuruk, -ğu: kaba Yellenme.

od (I): is. esk. Ateş.

*Kirpik qaqqıçe öyni ot élip ketti.
“Göz kapatıp açıncaya evi yangın sardı.”
Ot çıqtı. “Yangın çıktı.”
Ot ketti “Yangın çıktı”.
ot almaq “ateş almak”.
ot bilen oynımaq “ateş ile oynamak”.
otqa çıdamlıq “ateşe dayanıklı”.
ot qalımaq “ateş yakmak”.
ot öçürgüç “ateş söndüren alet”.
ot öçürmek “ateş söndürmek”.
ot salmaq “ateşlendirmek”.
ot yaqmaq “ateş yakmak”.
ot yêkiş “ateş yakma”.*

ot (II): Ot, bitki, yeşillik.
*haram ot “zararlı ot”.
ot çapmaq “ot biçmek”.
ot çêpidiðan maşına “çimen biçen makine”
ot çêpiş “ot biçme”.
yavayî ot “yabani ot”.*

otav: (is.) Otav “otağ, çadır”.
Qazaq otavi “Kazak çadırı”.

otav tikmek “çadır durdurmak; çadır kurmak”.

otavçi: -

otçul: (sf.) Otçul (ot yêğüçi hayvanlar).

otlaq: (is.) Otlak, yaylak.

otlamaq/otlımaq:

1. Otlamak.
2. Teyyar taplıq qılmaq.
3. mec. Otlımaq “saçmalamak”.
Nime otlap turusen? “Ne saçmalıyorsun?”

ot (II):

1. is. bot. Toprak üstündeki bölümleri odunlaşmayıp yumuşak kalan, ilkbaharda bitip bir iki mevsim sonra kuruyan küçük bitkilere verilen ortak ad.
2. Ağ, zehir.
3. İlaç.
4. sf. Otlak yapılmış veya otlakla doldurulmuş.

otağ, -ğı: is. esk. Büyük ve süslü çadır.

otağcı:

1. *is.* Otağ yapan veya satan kimse.
2. *tar.* Orduda otağ kuran er.

otçul: *sf. zool.* Otla beslenen (hayvan), otobur, herbivor.

otlak, -ğı: *is. coğ.* Hayvan otlatılan yer, salmalık, yaylak, mera.

otlamak:

1. (*nsz*) Hayvan, dolaşarak yerdeki ot, çimen, yaprak vb.ni yemek, yayılmak.
2. *mec.* Meşgul olmak.
3. *argo* Para ve emek harcamadan başkalarının sırtından geçinmek.

otlanmaq: Otlanmaq, yèyilmaq.

otlatılmaq: Otlatılmaq .

otluq: (*is.*)

1. Otluq.
- otluq çay** “çayırılık”.
- otluq-suluq çay** “bol çayır ve sulu yer”.
2. Çöplüq.
3. Samanlıq.

otsiz: (*sf.*) Otsiz “otsuz”, ateşsiz.

ottura: (*is.*)

1. Ottura “orta”.
 - ottura qol** “orta parmak”.
 - ottura mektep** “ortaokul, lise”.
 - öyniñ otturusuda** “evin ortasında”.
 - yolnıñ otturisi** “yolun ortası”.
 2. Ara.
- Arimizda bir nerse yoq.
“Aramızda bir şey yok.”

3. Palvanlarni dericige ayrığanda üçinçisini “Büyük orta” tötinçisini “Küçük orta” deydu.

Palvanlar otturığa çüşti.

“Pehlivanlar ortaya çıktı.”

otturançi: (*sf.*) Otturançi “ortanca”.
otturançi aqam “ortanca ağabeyim”.

otlanmak:

1. (*nsz*) Hayvan otlamak.
2. *argo* Para ve emek harcamadan başkalarının sırtından geçinmek.

otlatılmak: (*nsz*) Otlatmaya bırakılmak.

otluk, -ğu:

1. *is.* Otu bol olan yer.
2. Kış için kurutulmuş ot yığını.
3. Ot konulan yer.

otsuz: Otu olmayan.

orta:

1. *is.* Bir şeyin kenarlarından merkeze doğru yaklaşık olarak aynı uzaklıkta olan yer.
2. Başlangıcı ile bitimi arasında eşit uzaklıkta olan süre.
3. Bir şeyin eşit olarak ayrılabilceği bölüm
4. İyi ile kötü arasındaki durum, vasat.
5. Görünür, algılanır durum.

6. Topluluk içinde, arasında.
 7. Öğretimde, öğrencinin değerlendirilmesinde geçer not ile iyi arasındaki derece.
 8. *sf.* Sorunların çözümünde aşırılıktan kaçınan, ölçülü bir yöntem izleyen.
 9. *sf.* Her iki yanında kendi türünden aynı nitelikte nesneler, durumlar bulunan.
 10. *sf.* İki karşıt nitelik veya durum arasında bulunan, tutarlı, ılımlı, vasat.
 11. *fiz.* Bir olayın, içinde gerçekleştiği yer.
 12. *mat.* Orantı.
 13. *sp.* Futbolda oyunculardan birinin, topu kale ağzında duran arkadaşlarına havadan yollamak için yaptığı vuruş.
 14. *tar.* Yeniçeri ocağında tabur.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1511–1513*

ortanca:

1. *sf.* Yaş bakımından üç kardeşin büyüğü ile küçüğü arasında bulunan.
2. Büyüklük, irilik bakımından üç nesne

ottura şarq: (öz. *is.*) Ottura şarq “orta-doğu”.

ottura şarq rayonu “Orta-doğu bölgesi”.

ottura zaman: (*is.*) Ottura zaman “orta çağ”.

otturiçe: (*is.*) Otturiçe “ortalama”.

otturiçe daramet “ortalama gelir (ürün).”

otturiçe hêsap “ortalama hesap”.

otturida/otturisida: (*sf.*) Otturida “ortada”, köz aldida “göz önünde”, hemmige melum “malum, herkeze bilinen”, aşkara “apaçık”.

Neticisi apaşkara bir musabiqe.

“Sonucu çok ortada bir yarışma.”

U emdi otturida yoq. “O şimdi ortada yok.”

otturida qalmaq “arada kalmak”.

oturidin ölmek “ortasından bölmek”.

otturuluq: (*is.*) Otturuluq “ortalık”.

memliketnî otturılıdida “ülkenin ortasında”.

ottuz: (*is.*) Ottuz “otuz”.

arasında sondan veya baştan ikinci gelen.

Orta Doğu: öz. *is.* Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Suriye, Mısır, İsrail, Lübnan, Filistin, S.Arabistan, Irak ve İran’ı içine alan ülkeler, Orta Şark.

Orta Çağ öz. *is. tar.* Batı Roma İmparatorluğu’nun çöküşünden (476) 1453’e veya 1492’ye kadar süren çağ.

ortalama:

1. *is.* Ortalamak işi.
2. *sf.* İki veya ikiden fazla sayının toplamının toplanan sayıların adedine bölünmesiyle elde edilen (sayı), vasati.
3. *sf. mec.* İki karşıt düşünce olan, yaklaşık.
4. *zf.* Orta yerinden.

ortada:

1. *sf. sp.* Sonucu belli olmayan (karşılaşma)
2. *zf.* Görünür yerde, göz önünde.

ortalık, -ğı:

1. *is.* Bulunan yer, çevre.
2. İçinde bulunulan, yaşanılan ev, oda vb. yer.
3. Yeryüzünün görünen bölümü, çevre, etraf.
4. Soyut anlamda, yaşanan ortam.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1514–1515

otuz:

1. *is.* Yirmi dokuzdan sonra gele sayının adı
2. Bu sayıyı gösteren 30, XXX rakamlarının adı.
3. *sf. mat.* Üç kere on, yirmi dokuzdan bir artık.

ottuzunçi: (*sf.*) Ottuzunçi “otuzuncu”.

otun: (*is.*)

1. Otun “odun”.
2. Qopal, set (adem).
3. Ayaq, kaltek.

otunçılıq: (*is.*) Otunçılıq “odunculuk”.

otunçu: (*is.*)

1. Otunçu “oduncu”, otun satqıçı.
2. Ormanlarda otun kesküçi.

otunlaşmaq:

1. Otunlaşmaq “odunlaşmaq”, otun halıda kelmek.
2. Qopallaşmaq.

otunluq: (*is.*)

1. Otunluq “odunluk”, otun qoyulıdıdan yer
2. Qopallıq, setlik.

3. Otun halıda kelgen.

ov: (*is.*)

1. Ov “av”, şiqar.
*İt bolđını bəri ov ovlınığını yoq.
“Köpek olalı beri av avlanmadı.”
Ov ovlaşqa ketti. “Av avlanmaya gitti.”*
2. Ovlanđan hayvan.
3. Qıltaqqa çüşürülgen yani qolđa keltürülgen nerse.

ovçı: (*is.*)

1. Ovçı “avcı”.
- ovçı işit** “avcı köpeği”.
2. Ovçılarđa xas iş.
3. Miltiqni obdan atıdığan mergen.
4. Ov ovlaşqa usta hayvan.

ovçılıq: (*is.*)

1. Ovçılıq “avcılık”.
- otuzuncu:** Otuz sayısının sıra sıfatı, sırada yirmi dokuzuncudan sonra gelen.

odun:

1. *is.* Yakılmak için kesilmiş, parçalanmış ağaç.
2. *sf. mec.* Anlayışsız ve kaba (kimse).

odunculuk, -ğu: Odun kesme ve satma işi.

oduncu: Odun kesen veya satan kimse.

odunlaşmaq:

1. (*nsz*) Bitkiler odun durumuna gelmek.
2. *mec.* Kabalaşmaq.

odunluk, -ğu:

1. *is.* Odun konulan yer.
2. *sf.* Odun durumuna getirilip yakılmaya elverişli (ağaç).

3. *mec.* Kabalık, anlayışsızlık.

av:

1. *is.* Karada, denizde, gölde veya akarsularda evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi.

2. Bir hayvanın bir başka hayvanı yemek için yakalaması.

3. Bu yollarla yakalanan hayvan.

4. *mec.* Tuzağa düşürülen, kendisinden yararlanılan kimse.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.147

avcı:

1. *is.* Avı kendine iş edinen kimse.

2. Avcılara özgü şey.

3. *sf.* Başka hayvanları yakalamakta usta olan (hayvan).

4. *mec.* Bir şeyi büyük bir istekle izleyen ve bulup ortaya çıkaran, tanıtan kimse.

avcılık, -ğı: Avcı olma durumu veya işi.

ovçılıq qılmaq “avcılık yapmak”.

2. Meqsitini işqə aşuruş üçün tirişiş.

oy (I): (*is.*) Oy, avaz.

avaz bermek “oy vermek”.

oy (II): (*is.*) Düşünce, fikir, hayal.

Bəşimdə bir oy keldi.

“Aklıma bir fikir geldi.”

Oyumda keldi. “Aklıma geldi.”

Oyumda kəlgənni qilimen.

“Aklıma geldiğini yaparım.”

U, oyda qaldı. “O, düşünüyor.”

U, oyiəda nəmə kəlsə şuni qılıdu.

“O, aklına ne gelirse onu yapar.”

oy oylımaq “düşünmek”.

oyda saqlımaq “akılda tutmak”.

öydikidek “düşünüldüğü gibi”.

oyəda çümmək “hayale dalmak”.

oyəda qaldurmaq “düşündürmek”.

oyəda qalmaq “düşünmek”.

oyğa kəlmək “fikir edinmek”.

oyəda kətmək “fikre dalmak”.

oyəda patmaq “hayale dalmak”.

oyəda pətiş “hayale dalma”.

oyəda salmaq “düşündürmek”.

oyəda talmaq “hayale dalmak; düşünmek”.

oyuməda qarıəanda “düşündüğüme göre”.

oy (III): (*sf.*) Çukur, girinti, ova.

oy yer “çukur yer, ova”.

oydaş: (*sf.*) Oydaş, pikirdaş.

oy (I)

1. *is.* Bir toplantıya katılanların, bir sorunla ilgili birkaç seçenektan birini tercih etmesi, rey.

2. Bu tercihi belirten işaret, söz veya yazı.

3. Seçimlerde kişinin herhangi bir aday veya partiye ait yaptığı tercih.

4. *ünl.* Çeşitli duyguları anlatmak için kullanılan bir seslenme sözü.

oy (II): -

oy (III): -

oydaş: Aynı düşüncədə, aynı inançta olan, düşündəş, fikirdeş.

oydaş: (sf.)

1. Oydaş “uyanık”, bidar.
2. Hoşyar “uyanık, gözü açık”, sezgür “uyanık, basiretli, keskin zekâ”, tuydun “uyanık, basiretli, zeki”.
3. Qolıdın iş kəlidiđan, eqıllıq, parasetlik. *Cuñgo welqî eqıllıq, parasetliktur.* “Çin halkı uyanık insanlardır.”
4. Bilimlik, ziyalî “aydın”.

oydanmaq:

1. Oydanmaq “uyanmaq” (uyqudin).
2. Közi eşilmaq, eqlige kelmek.
3. Nadanlıqtın qutulmaq.
4. Aynımaq (ösümlüq).
5. Yēnidin meydanđa kelmek.

oydatmaq:

1. Oydatmaq “uyandırmaq”.
2. Añahlandurmaq.

3. Yaqmaq (çirağni), tutaşturmaq (otni).

oyđuniş (I): (is.)

1. Oyđuniş “uyandırma, uyanış”, qoyuş.
2. Añahlanduruş.
3. Eske ēliş, xatirige ēliş.

oyđuniş (II): (is.)

1. Oyđuniş “uyanış” (uyqudin).
2. Hoşyar boluş.

oyđuniş (III): (is.)

1. Oyđuniş “uyanma”.

uyanık, -ğı:

1. sf. Uyanmış, uyumamış, bidar.
2. mec. Açıkgöz, kurnaz, cingöz.
3. mec. Yapacağı işi bilen, dikkatli ve tetikte olan, mütəyakkız.
4. mec. Bilgisizlikten kurtulmuş, bilgili.

uyanmak:

1. (nsz) Uyku durumundan çıkmak.
2. Bitkiler canlanıp yeşermeye başlamak.
3. Belirmek, ortaya çıkmak, depreşmek.
4. mec. Gerçekleri anlar, kavrar duruma gelmek.
5. mec. Bilgisizlikten kurtulmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2041

uyandırmaq:

1. (-i) Uyanmasına yol açmaq.

2. Çıra, lamba, soba vb. ıstık veren şeyleri yakmak, tutuşturmak.
 3. *mec.* Üstü küllenmiş ateşi yeniden canlandırmak.
 4. *mec.* Herhangi bir sebeple dernekteki üyeliğın dondurulmasından vazgeçerek çalışmalarına katılmasına izin vermek.
 5. *mec.* Akılını başına toplamasını sağlama
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2040*

uyandırma (I):

1. *is.* Uyandırmak işi.
2. *psikol.* Anıları zihinde yeniden canlandırma.

uyanış (II):

1. *is.* Uyanma durumu veya biçimi.
2. Uyanma, intibah.
3. Avrupa’da özellikle İtalya’da XV. yüzyılda başlayan genel sosyoloji ve felsefe öğretileri bütünü, Rönesans.
4. *mec.* Bilgisizlikten kurtulma durumu.

uyanma (III): Uyanmak durumu, intibah.

2. Xelq şairiniñ şeir oquşqa başlışı.

oyma: (is.)

1. Oyma.
- oyma xet* “oyma yazı”.
2. Oyuş “oyma”.

oymaq (I):

1. Oymaq.
- köñlekniñ yaqılsini oymaq.* “gömleğın yakasını oymak”.
- oyup yasımaq* “oyarak yapmak”.
2. Qazmaq.

oymaq (II): (is.) Oymaq, qebile.

oymaq: (is.) Yüksük.

oymaq éđiz “küçük ağız”.

oymaq jip “yüksük ip”.

oymıçi: (is.) Oymıçi “oymacı”, oymigeş.

oymıçılıq: Oymıçılıq “oymacılık”.

oymılıq: (sf.) Oymılıq “oymalı”.

oynaq: (sf.)

1. Oynaq, qararsız, özgirip turıdığan.
2. Bir cayda turalmaydığan.
- oynaki at* “oynak at”
3. Yènik (xotun-qızlar heqqide).
4. Ustıxanlarınñ üğisi.

oyma:

1. *is.* Oymak işi.
 2. Bir nesnenin yüzeyini özel araçlarla oyarak veya delerek türlü biçimler verme.
 3. Ağaç yongası.
 4. Oyularak yapılan süsleme.
 5. *sf.* Oyularak yapılmış.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1524*

oymak, -ar (I):

1. (-i) Keskin, sivri uçlu bir cisimle bir şeyi yontarak veya delerek çukur oluşturmak.
2. Kumaş vb.ni girintili bir biçimde kesmek.

oymak, -ğı (II):

1. *is.* Aşiret.
2. İzcilikte küçük birlik.

3. *is astr.* Hemen hemen benzer veya aynı tür yıldızlardan oluşmuş, Saman yolunu seyrek yapılı genç kümelerinden her biri.

oymak: -

oymacı: Oyma işleri yapan sanatçı, hakkak.

oymacılık, -ğı: Oyma yapma sanatı.

oymalı: Oymaları bulunan, oymalarla süslenmiş olan.

oynak, -ğı:

1. *sf.* Kımıldayan, yerinde sağlam durmayan, hareketli.
2. Hareket, canlılık veren.
3. Değişken, kararsız.
4. Davranışları ağırbaşlı olmayan (kadın veya kız).

oynaqlıq: (*is.*) Oynaqlıq “oynaklık”.
Közliri oynaqlap ketti. “Gözleri parladı.”

oynalmaq: Oynalmaq “oynanmaq”.

oynamaq/oynımaq:

1. Oynamaq/oynımaq.
Bahılar oyundın xoşallınıdu.
“Çocuklar oynamaktan neşelenirler.”
Közüm oynıdı. “Gözüm seğirdi; parladı.”
Kün nuri suda oynap turudu.
“Güneş ışığı suda parlıyor.”
oynap almaq “oynamak”.
oynap éytmaq “şaka ile söylemek”.
oynaşqa başılmaq “oynamaya başlamak”.
toy oynap “düğün neşesi”.

2. Qımıldımaq “kımıldamak, hareket etmek”.

Bu buvaqniñ qollırı oynaydu.

“Bu bebeğin kolları oynar.”

3. Vaqtını boşqa ötküzmek.

4. Özgertmek.

Bularniñ bahası ikki bilen üç lira otturısıda özgirip turıdu.

“Bunların fiyatı iki ile üç lira arasında oynar.”

5. Aldımaq “kandırmak”.

6. Cari qılmaq.

Yoldaş rolını nahayiti cari qılıdu (oyunda).

“Arkadaş rolünü çok iyi oynuyor.”

7. Rol èlip çıqmaq, rol almaq.

O, mühim rol oynaydu.

“O, önemli rol oynar.”

8. Qımarıda utturmaq.

9. Ussul oynımaq, tansa oynımaq.

ussul oynımaq “dans neşesi”.

10. Köñlini xoş qılmaq, köñlini açmaq.

oynap külüp “neşe ile”.

oynap külmek “oynayıp gülmek; eğlenmek”.

oynaklık, -ğı:

1. *is.* Oynak olma durumu.
2. Oynakça davranış.

oynanmak:

1. (*nsz*) Oynama işine konu olmak.
2. Herhangi biri oynamak.

oynamak:

1. (*nsz*) Vakıt geçirme, eğlenme, oylanma vb. amaçlarla bir şeyle uğraşmak.
2. Herhangi bir tutku, ilgi vb. sebeple bir şeye kendini vermek.
3. Kımıldamak, hareket etmek.
4. (*-le*) Bir şeyi sürekli evirip çevirmek veya sürekli olarak ona dokunmak.
5. Bir film, oyun vb.nde rol almak.
6. Film gösterilmek.
7. Tiyatro eseri sahneye konmak.

8. Eşyanın herhangi bir parçası kımıldamak, hareket etmek.

9. İnsan gerekli görevini yapacak hareketten yoksun olmak.

10. Sarsılmak, yeri değişmek.

11. Sporla ilgili çalışmalara katılmak.

12. Müziğin gerektirdiği uyumlu hareketleri yapmak.

13. Büyük bir ustalık, beceri ve kolaylıkla bir işi yapmak.

14. Değişiklik göstermek.

15. (-le) Tehlikeye düşürmek.

16. Oyalanmak, gereği gibi yapmamak, boşuna vakit geçirmek.

17. *mec.* Rastgele yön vermek, aldatmak.

18. *mec.* Herhangi birine karşı önemsemeyici davranışlarda bulunmak.

19. *mec.* Tedirgin etmek, rahatsız edici davranışlarda bulunmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1524

oynaş: (is.) Oynaş, adaş (oynaşlarnıñ her biri), sevgili, metres.

oynaş bolmaq “oynaş olmak”.

oynaş qılmaq “oynaş etmek”.

oynaş tutmaq “oynaş tutmak; metres edinmek”.

oynaşmaq:

1. Oynaşmaq, bir-biri bilen oynımaq.

2. Muhebbetleşmek.

oynatmaq:

1. Oynatmaq.

U, miñlerçe jiđitniñ töpüside at oynatqan.

“O, binlerce yiğite (delikanlıya)

hükmetmiş.”

2. Oyun bilen gollımaq.

Eskerlerimiz düşmenniñ bēşida qılıç oynatti.

“Askerlerimiz düşmanın başında kılıç oynattı.”

3. Eqlini yoqatmaq.

4. Sehnige qoymaq.

oyun qoymaq “piyes, tiyatro oyunu”.

5. Midirlatmaq “hareket ettirmek, kımıldatmak”.

oynıtılmaq: Oynıtılmaq “oynatılmak”.

oyuq: (is.)

1. Oyuq, oyulđan, içi boş.

tamniñ oyuqliri “duvarın oyukları”.

2. Mēve ve çişniñ kaviki.

3. Đar, in.

4. Töşük .

oyuqluq: (sf.) Oyuqluq, çoñqurluq, qavaq.

oyulmaq: Oyulmaq, kazılmak.

Muzdin ötseñ aldın öt, oyulđançe ötersen (deyim).

“Buzdan geçerken önce geç, buz oyulana kadar geçersin.”

oynaş: Aralarında toplumca hoş karşılanmayan ilişkiler bulunan kadın veya erkekten her biri.

oynaşmak:

1. (nsz, -le) Birbiriyle oynamak.

2. Âşıktalık etmek.

oynatmak:

1. (-i) Oynamasını sağlamak.

2. Kımıldamasına yol açmak.

3. Herhangi bir canlıya istenilen hareketleri yaptırmak.
 4. Bir araç, gereç kullanmak.
 5. (nsz) Aklını yitirmek.
 6. *mec.* Korkutmak, heyecanlandırmak.
 7. *mec.* Herhangi bir ödevi yerine getirmeyerek karşı tarafı düzenle oyalamak.
 8. *tiy.* Sahneye koymak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1525*

oynatılmak: (nsz) Oynatma işine konu olmak.

oyuk, -ğu: Oyulmuş, içi boş ve çukur olan yer.

oyuklu: Oyuğu olan, oyukları bulunan.

oyulmak: (nsz) Oyma işi yapılmak.

oyum: (is.)

1. Oyum, oyuş, kəsiş.
2. Oyuldan yer.

Teşme (tonul) teşiş üçün bu tağni kəsişke ikki ay vaqit ketti.
“Tünel açmak için bu dağın oyumu iki ay sürdü.”

oyun: (is.)

1. Oyun.
- Qonçaq oyunini kördüñmü?*
“Kukla oyununu gördün mü?”
Şahmat nahayiti yaxşı oyun.

“Satranç çok iyi oundur.

at oyuni “sirk”.

oyunđa çüşmek “oyuna katılmak”.

oyun qılmaq “ oynamak”.

2. Tansa, ussul.

3. Hiyle şehir.

oyunçuq: (is.)

1. Oyunçuq “oyuncak”, qoçaq.
U, hemmıla kişini oyunçuq qılışni xalaydu.
“O, herkes kendi oyuncağı yapmak ister.”
2. Ehmiyetsiz ve asan iş.
3. İradisiz.

oyunçuqçı: (is.) Oyunçuqçı “oyuncakçı”, oyunçuq yasđuçi yani satđuçi.

oyunçi: (is.)

1. Oyunçi.
2. Oyun oynığuçi.
3. Rol alđuçi, artis.

oyum: Oyma işi.

oyun:

1. is. Vakit geçirmeye yarayan, belli kural-ları olan eğlence.
2. Kumar.
3. Şaşkınlık uyandırıcı hüner.

4. Tiyatro veya sinemada sanatçının rolünü yorumlama biçimi.

5. Müzik eşliğinde yapılan hareketlerin bütünü.

6. Seslendirilmek veya sahnede oynanmak için hazırlanmış eser, temsil, piyes.

7. Bedence ve kafaca hareketleri geliştirme amacıyla yapılan, çevikliğe dayanan her türlü yarışma.

8. *sp.* Güreşte rakibini yenmek için yapılan türlü biçimlerde şaşırtıcı hareket.

9. *sp.* Teniste, tavlada taraflardan birinin belirli sayı kazanmasıyla elde edilen sonuç.

10. *mec.* Hile, düzen, desise, entrika.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1526

oyuncak, -ğı:

1. *is.* Oynayıp eğlenmeye yarayan her şey.

2. *mec.* Önemsiz ve kolay iş.

3. *mec.* Başkaları tarafından bir araç gibi kullanılan, hiçe sayılan güçsüz kimse.

oyuncakçı: (*is.*) Oyuncak yapan veya satan kimse.

oyuncu:

1. *is.* Herhangi bir oyunda oynayan kimse.

2. Sinema, perde veya bir gösteride rol alan sanatçı, aktör, aktris.

3. *sf.* Oyunu seven.

4. *sf. mec.* Düzençi, hileci.

5. *sf. sp.* Çok oyun yapan, oyundan oyuna geçen (kimse).

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1527

oyuş: Oyma işi veya biçimi.

oyuş: (*is.*) Oyuş “oyma”.

ö, Ö: Türk əlipbesiniñ ondokkuzunçı herpi.

öç: (is.) Öç, intiqam.
Milletniñ intiqamini almaq.
"Milletin öcünü almak."

ödek: (is.) Ödek "ördek".
erkek ödek "erkek ördek".
ödek balisi "ördek yavrusu".
ödek tuxumi "ördek yumurtası".

yavayi ödek "yabani ördek".

ögenilmek: Ögenilmek "öğrenilmek".

ögenmek:

1. Ögenmek "öğrenmek".

Men bu yerge ögünüp qaldım.

"Ben buraya artık alıştım."

dersni ögenmek "dersini öğrenmek".

ögünüp qalmaq "alışmak".

ögünüp ketmek "alışmak".

2. Bilim almaq, qabiliyitni arturmaq.

hüner ögenmek "hüner (meslek, sanat) öğrenmek".

3. Uqmaq, bilmek.

Sürüştürdüm, emma bir nerse uqalmidim.

"Soruşturdum ama bir şey öğrenemedim."

ögetküçilik: (is.) Ögetküçilik "öğreticilik",
 oqutquçılıq.

ögetmek:

1. Ögetmek.

Maña heqiqetni ögettiñiz.

"Bana hakikati öğrettiniz."

Meqset ularğa bir nerse ögetmek.

"Maksat onlara bir şey öğretmektir."

2. Qabiliyitini artturmaq .

Dutar çelişni ögetmek.

ö, Ö:

Türk alfabesinin on dokuzuncu harfi, ses bilimi bakımından ince, yuvarlak, geniş ünlüyü gösterir.

öç, -cü: Kötü bir davranış veya sözü cezalandırmak için kötülükle karşılık verme isteği ve işi, intikam.

ördek, -ği:

1. is. zool. Perde ayaklılardan, evcil ve yabani türleri bulunan su kuşu (*Anas*).

2. Yataktan kalkamayacak durumdaki erkek hastaların içine idrarlarını yaptıkları kap, lazımlık, oturak.

3. *argo* Uzak yolculuklarda sürücülerin yollardan aldıkları yolcu.

öğrenilmek: (*nsz*) Öğrenme işi yapılmak.

öğrenmek:

1. (-i) Bilgi edinmek.
2. Bellemek.
3. Yetenek, beceri kazanmak.
4. Haber almak.

öğreticilik, -ği: Öğretici olma durumu.

öğretmek:

1. (-i, -e) Bir kimseye bir konuda bilgi ve beceri kazandırmak.
2. Yetenek kazandırmak.
3. Bilinmeyen bir konuda bilgi sahibi olmasını sağlamak.

“Dutar çalmayı öğretmek.”

3. Terbiye vermek, telim vermek.

ögey: (*sf.*) Ögey “üvey”.

ögey ana: (*is.*) Ögey ana “üvey anne”.

ögey ata: (*is.*) Ögey ata “üvey baba”.

öginilmek: Öginilmek “öğrenilmek”.

ögitilmek: Ögitilmek “öğretilmek”.

ögün: (*zf.*) Ögün “öbürgün”.

ögüt/ügüt: (*is.*) Ögüt.

ögütlemek: Ögütlemek “öğütlemek”.

ökçe: (*is.*) Ökçe, paşna.

ökçilik: (*sf.*) Ökçilik “ökçeli”, pašniliq.
êđiz ökçilik ötük “yüksek ökçeli çizme”.
ökçilik ayağ “ökçeli ayakkabı”.

üvey:

1. *sf.* Yalnız yasaca akraba sayılan, aralarında kan bağı bulunmayan, öz olmayan.
2. *mec.* Kendisine kötü davranılan.

üvey anne:

1. *is.* Öz olmayan anne, analık, üvey ana.
2. *mec.* Çocuğuna kötü davranan anne.
3. *hlk.* Üvey ana.

üvey baba:

1. *is.* Öz olmayan baba, babalık.
2. *mec.* Çocuğuna kötü davranan baba.

öğrenilmek: (*nsz*) Öğrenme işi yapılmak.

öğretilmek: (*-e*) Öğretme işi yapılmak.

öğün:

1. *is.* Kez, defa.
2. Yemek vakti.
3. Bir vakitlik yemek.

öğüt, -dü: Bir kimseye yapması veya yapmaması gereken şeyler için söylenen söz, nasihat.

öğütlemek: (*-i, -e*) Birine bir şeyi yapmasını veya yapmamasını söylemek, nasihat etmek.

ökçe:

1. *is.* Ayakkabı altının topuğa rastlayan yüksek bölümü, topuk.
2. Topuğun arka bölümü.
3. *hlk.* Saban demirinin geçtiği ağaç parçası

ökçeli: Ökçesi olan veya ökçesi yüksek olan, topuklu.

ökçisiz: (*sf.*)

1. Ökçesiz “ökçesiz”, paşnisiz.
2. Yəsi tapan.

öküz: (*is.*)

1. Öküz.
2. Möñ, döt.

öküzlük: (*is.*) Öküzlük, möñlük, dötlük.

öküz soðuqi: (*is.*) Öküz soðuqi (4- ayıñ 15- künidin 21- küniğiçe devam qıldığan bahar soðuqi).

ölçem (I): (*is.*)

1. Ölçem “ölçü”, birlik.
Mètr, kilo, litr birer ölçemdur.
“*Metre, kilo, litre birer ölçüdür.*”
2. Norma.
Her qandaq nerse normidin eşip ketmeslik lazim.
“*Hiçbir şeye ölçüyü aşmamalı.*”

ölçem (II): (*is.*) Ölçem “ölçüm”.
çoñ ölçemde “büyük ölçümde”.
êđirlik ölçimi “ağırlık ölçüsü”.
uzunluq ölçimi “uzunluk ölçüsü”.

ölçem (III): (*is.*)

1. Ölçem “ölçüt”.
- ökçesiz:** Ökçesi olmayan (ayakkabı).

öküz:

1. *is.* Çift sürmekte, kağrı çekmekte kullanılan, etinden yararlanılan, iğdiş edilmiş erkek sığır.
 2. *mec.* Bön, görgüsüz, kaba, anlayışsız, yeteneksiz kimse.
 3. *argo* Cıvalı zar.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1535–1536*

öküzlük, -ğü:

1. *is.* Budalalık, sersemlik.
2. Budalaca, sersemce iş.

öküz soğuğu: Nisan ayında çıkan ve ortalama altı gün süren fırtına, sitteisevir.

ölçü (I):

1. *is.* Bir niceliği, o nicelik için kabul edilmiş birimlerden birine göre oranlayarak değerlendirme, mizan.
 2. Bu değerlendirmede kullanılan birim, ölçme birimi.
 3. Ölçme sonucu bulunan rakam.
 4. Belirlenmiş boyut.
 5. Ölçüt.
 6. *mec.* Değer, itibar.
 7. *mec.* Aşırı olmama, ılımlı, uygun olma durumu.
 8. *ed.* Bir şiirdeki dizelerin hece ve durak bakımından denk oluşu, vezin.
 9. *müz.* Bir ezginin eşit bölümlere ayrılışı.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1536*

ölçüm (II):

1. *is.* Ölçme işi.
2. Ölçülerek elde edilen sonuç.
3. Ölçümlemek sonucu, takdir.

ölçüt (III): Bir yargıya varmak veya değer vermek için başvurulmuş ilke, kıstas, mısdağ, kriter.

2. Belge.

Bir ademniñ xecliğini hemişe unıñ baylıqınıñ belgisi bolalmaydu.

“Bir adamın harcadığı her zaman servetinin ölçütü olamaz.”

ölçelgen: (sf.)

1. Ölçelgen “ölçülü”.
2. Normilik.
3. Mötidil.

ölçelmek: Ölçelmek “ölçülmek”.

ölçelmigen: (sf.)

1. Ölçelmigen “ölçülmeyen, ölçüsüz”.
2. Həsablanmıdan.
3. Nahayiti çıq, həsabsız.
4. Orunsız.

orunsız söz qılmaq “ölçüsüz konuşmaq”.

ölçes: (is.)

1. Ölçes “ölçüm”.
- Bu yerniñ ölçimi ikki kilometrçe kəlidu.*
“Bu alanın ölçümü iki kilometre kadardır.”
- ölçes esvaplırı** “ölçme aletleri”.
2. Ölçem, uzun qısqılıq.
 3. Səlişturma, təwmin.

ölçesmek: Ölçesmek “ölçüşmek”, səliştürməq, təñleşmek.

ölçestürmek:

1. Ölçestürmek “ölçüştürmek”, ölçettürmek
2. Təñleştürmek “denkleştirmek”, boylaşturmaq, səlişturmaq.

ölçetmek: Ölçetmek “ölçtürmek”.

Alıdıdan rextni ölçettiñiz mu?

“Alacağınız kumaşı ölçtürdünüz mü?”

ölçülü:

1. *sf.* Ölçüsü alınmış, ölçülmüş.
2. *ed.* Belli bir ölçüye göre düzenlenmiş olan (manzume, düz yazı), vezinli, mevzun.
3. *mec.* İlimli.

ölçülmək: (nsz, -le) Ölçmə işinə konu olma

ölçüsüz:

1. *sf.* Ölçülmemiş, ölçüsü alınmamış olan.
2. *zf.* Nereye varacağı düşünülmeksizin, yerli yersiz.
3. *mec.* Pek çok, aşırı, gelişigüzel, rastgele.
4. *ed.* Ölçüsü olmayan, vezinsiz.

ölçüm:

1. *is.* Ölçme işi.
 2. Ölçülerek elde edilen sonuç.
 3. Ölçümlemek sonucu, takdir.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1537

ölçüşmək:

1. (nsz, -le) Biriyle yan yana gelerek boy bakımından ölçülmək.
2. Yarışmaq, müsabaka yapmak.
3. *mec.* Karşılaştırmak, mukayese etmək.

ölçüştürmək:

1. (-i) Ölçüşmə işini yaptırmak.
2. Aradaki farkı bulmaq için iki şeyi yan yana getirmək, karşılaştırmək, mukayese etmək.

ölçtürmək: (-i) Ölçmə işini yaptırmak.

ölçimek:

1. Ölçimek “ölçmek”.
- buğdayni ölçimek* “buğdayı ölçmek”.
- qaytadin ölçleş* “tekrar ölçmek”.
- ölçep körmək* “ölçme ile denemek”.
2. Oylınıp qılmaq.
3. Qılış qılmaq.

ölgen: (sf.)

1. Ölgen “ölen, ölmüş,”

2. İlgiri ölüp ketken.

ölmək:

1. Ölmək.

boğulup ölmək “boğularak ölmək”.

ölüp pütmək “ölüp gitmək”.

Öz ecili bilen ölüptü.

“Kendi eceli ile ölmüş”.

jıqılup ölmək “düşerek ölmək”.

haram ölmək “gebermek, mürdolmak”.

ölüp ölçmək “çabalamaq; ihtiras”.

ölüp tırilmək “ağır bir olayı atlatmaq; tekrar hayata kavuşmaq”.

2. Solaşmaq “solmaq”.

Bu güller tızla solışıp qalidu.

“Bu çiçekler çabuk ölür.”

Yopurmaqlar soluşup ketti.

“Yapraklar soluverdi.”

3. Qattıq qıynalmaq.

4. Qımmıtını yoqatmaq, vaqti ötmək.

ölmes: (sf.) Ölmes “ölmez”, çıdamlıq, bek çıq.

Bu çıdamlıq rew. “Ölmez bir kumaş bu.”

Ölmes bir eser. “Ölmez bir eser.”

mengü ölmes “ölümsüz”.

mes eser “ölümsüz eser”.

ölmeslik (I): (is.) Ölmeslik “ölmezlik”.

ölmeslik (II): (is.)

1. Ölmeslik “ölümsüzlük”.

2. Ebedi, meñgü.

ölçmek, -er:

1. (-i) En, boy, hacim, süre gibi nicelikleri kendi cinslerinden seçilmiş bir birimle karşılaştırıp kaç birim geldiklerini belirtmek.

2. *mec.* Aşırı olmamasına dikkat etmek, kontrol etmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1536

ölmüş: Ölen, ölü olan.

ölmek, -ür:

1. (nsz) Yaşamaz olmak, hayatı sona ermek, can vermek.
2. Bitki, solmak.
3. *mec.* Bazı sebeplerle çok sıkıntı veya acı çekmek.
4. Değerini, geçerliğini, gücünü yitirmek, kullanılmamak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1538

ölmez:

1. *sf.* Ölümsüz, kalıcı olan.
2. *mec.* Çok dayanıklı, kolay eskimeyen.

ölmezlik, -ği (I): Ölmez olma durumu, ölümsüzlük.

ölümsüzlük, -ğü (II):

1. *is.* Ölümsüz olma durumu, ölmezlik.
2. Kalıcılık, ebedilik.

öltürgüçi: (*sf.*) Öltürgüçi “öldürücü”.

öltürmek:

1. Öltürmek “öldürmek”.
- U, meni tiriğ öltürdi.*
“O, beni zor durumda bıraktı.”
açtın öltürmek “açlıktan öldürmek”.

boğup öltürmek “boğup öldürmek”.

ésip öltürmek “asarak öldürmek”.

étip öltürmek “vurarak öldürmek”.

2. Bek harmaq.

Bu yol bizni bekmu harđuzdi.

“Bu yol bizi öldürdü.”

3. Boşqa ötmek.

Pütün bir künni boş ötküzduğ.

“Bütün bir günü öldürdük.”

öltürtmek: Öltürtmek “öldürtmek”.

öltürülmek: Öltürülmek “öldürülmek”.

ölük (I): (*sf.*) Ölük “ölgün”.

ölük (II): (*sf.*)

1. Ölük “ölü”, miyt “ceset”.

Unıñ ölük tiriğidin wever yoğ.

“Onun ölü veya diri olduğundan haber yok.”

adem ölüği “adam cesedi”.

çala ölük “yarı ölü”.

iştıñ ölüği “köpek ölüsü”.

ölse ölüği artuğ “ölse çok daha iyi”.

ölükdek uxlımaq “ölmüş gibi uyumak”.

ölük mal “taşınmaz mal”.

ölük til “ölmüş dil”.

ölük yastuğıda “ölü yastığında”.

2. Vaqti ötken, qelip qalđan.

3. Ölük hayvan (tap).

öldürücü:

1. *sf.* Öldüren, ölüme sebep olan, ölüme yol açan.

2. *mec.* Bayıltıcı, bunaltıcı, sıkıcı, yorucu.

öldürmek:

1. (-i) Bir canlının hayatına son vermek.

2. Bitkinin solarak kurumasına sebep olmak

3. Çok üzmemek.

4. Aşırı yormak.

5. Boşuna geçmek.
 6. Ölmesine yol açmak.
 7. Sağlığını bozmak, rahatsızlık vermek.
 8. *mec.* Yok olmasına, ortadan kalkmasına, azalmasına yol açmak.
 9. *mec.* Etkisini ve gücünü azaltmak.
 10. *mec.* Bazı şeylerin diriliğini, tazeliğini veya sertliğini gidermek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1537–1538*

öldürtmek: (-i, -e) Öldürme işini yaptırmak

öldürülmek: (*nsz*) Öldürme işine konu olmak.

ölgün (I):

1. *sf.* Diriliği, canlılığı, tazeliği kalmamış, pörsümüş, solmuş.
2. *mec.* Gücü azalmış, zayıflamış.

ölü:

1. *sf.* Hayatı sona ermiş olan, artık yaşamıyor olan, **diri** karşıtı.
 2. *is.* Ölmüş insan, müteveffa, mevt.
 3. *is.* Hayvan leşi.
 4. *mec.* Sönük, güçsüz.
 5. *mec.* Çok durgun, hareketsiz.
 6. *mec.* Yaşanılmayan veya çok durgun, hareketsiz.
 7. *mec.* Sıcaklığı, canlılığı olmayan.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1538–1539*

ölüm: (*is.*)

1. Ölüm, vapat “vefat”.
Hemme kəsəlniñ aqiviti ölüm emes.
“Her hastalığın sonu ölüm değildir.”
ölüm aldıda “ölüm önünde”.
ölüm tegmiğür! “Ölme, yaşa!”
ölüm telvisi “can çekişme”.
ölüm üstide “ölüm üstünde; ölüm halinde”.
2. Ölüm cazası “ölüm cezası”.

3. Küç quvvetniñ azıyışı.

hayat mamat körışı “ölüm kalım savaşı”.

4. Yoqılış.

ölümlük: (*is.*) Ölümlük “ölümlü”, axiretlik.

Bizniñ ölümlük düşminimiz.

“Bizim ezeli düşmanımız.”

Ölümlüğimni hazırlap qoyđaymen.

“Kefenimi hazırlayıp koymuşum.”

ölümsis: (*sf.*) Ölümsis “ölümsüz”, ölmeydiğandek.

ömüçük/ömçük: (*is.*)

1. Ömüçük “örümcek”.

ömüçük tori “örümcek ağı”.

tar bağlap ketmek “örümceklenmek”.

tor bağlap ketmek “örümceklenmek”.

zeherlik ömçük “zehirli örümcek; tarantul örümceğı”.

2. Ömüçük tori “örümcek ağı”.

ördürmek: Ördürmek.

örek: (*is.*) Örek “çukur”.

örek qolınaq “çukur kazmak”.

örimek:

1. Örimek “örmek”.

paypaq toqımaq “çorap örmek”.

sévet örimek “sepet örmek”.

yip eşmek “ip örmek”.

ölüm:

1. *is.* Bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi, ahiret yolculuğı, emrihak, irtihal, memat, mevt, vefat.

2. Ölme biçimi.

3. İdam cezası.

4. *ünl.* Ölmesi istenen canlı için kullanılan bir söz.

5. *mec.* Sona erme, yok olma, ortadan kalkma.

6. *mec.* Çok büyük sıkıntı, üzüntü.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1539

ölümlük, -ğü: Bazı kimselerin, öldüklerinde cenazelerinin kaldırılmasına harcanmak için biriktirdikleri para.

ölümsüz:

1. *sf.* Hiçbir zaman ölmeyecek olan, ebedi, layemut.

2. Hiç unutulmayacak, daima anılacak olan, ebedi.

örümcek, -ği:

1. *is. zool.* Örümcekler takımından, ince bir ağ kurarak küçük böcekleri avlayan eklemli bir hayvan (*Aranea*).

2. Bu hayvanın ördüğü ağ.

3. Yürüteç.

ördürmek: (-i, -e) Örme işini yaptırmak, örmesini sağlamak.

örek, -ği: *is. hlk.* Duvar.

örmek, -er:

1. (-i) İplik, yün, tel, saz vb.ni birbirine dolayarak işlemek veya tezgâhta dokumak.

2. Kumaşlardaki delikleri elde iplikle besleyerek kapatmak.

2. Yamımaq “yamamak”.

3. Eşmek.

4. Qoparmaq (tamni).

Bu tamni ikki künde qopardi.

“Bu duvarı iki günde ördüler.”

5. Qılmaq meşdul bolmaq.

Nème qılıvatisen? “Ne yapıyorsun?”

örme: (*is.*) Örme.

örme gül “sarmaşık çiçek”.

örnek: (*is.*)

1. Örnek, nuswa.

örnek almaq “örnek almak”.

örnek bolmak “örnek olmak”.

örnek körsetmek “örnek göstermek”.

rext örnekliri “kumaş örnekleri”.

2. Nemune.

Kommunistlar nemune bolışı kerek.

“Komünistler örnek olmalıdırlar.”

3. Misal, ülg.

Misal üçün sözlimek.

“Örnek olarak söylersek.”

Muellim her cehettin oquduçılarđa ülg bolıdu.

“Öğretmen her bakımdan çocuklara örnek olur.”

4. Xil, tür.

Unıñ bizde bir qançe xili bar.

“Onun bizde birkaç örneği var.”

5. Nemuniçi.

Nemuniçi oquduçılar sinipi.

“Örnek öğrenciler sınıfı”.

örneklik: (*sf.*)

1. Örneklik.

2. Ülgilik.

3. Nemunilik.

örük/ürük: (*is.*) Örük “erik”.

gülqaq örük “kayısı”.

qara örük “kara erik”.

3. Saç, yele vb. şeylerin tellerini birkaç bölüme ayırıp birbirine geçirmek yolu ile dağınıklıktan kurtarmak.

4. Duvar yapmak veya onarmak.

5. Estetik kaygıyla, duygulu biçimde bir güzelliği ortaya koymak.

6. *mec.* Müzik, edebiyat vb.nde bir özelliği oluşturmak, ortaya koymak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1548

örme:

1. *is.* Örmek işi.
2. *sf.* Örülerek yapılmış olan.

örnek, -ği:

1. *is.* Benzeri yapılacak olan, benzetilmek istenen şey, model.
2. Göstermelik.
3. Bir şeyin benzeri, tıpkısı, misil.
4. Bir düşünceyi, kuralı, gözlemi veya savı desteklemek ve açıklamak amacıyla ileri sürülen söz, yapılan davranış, misal.
5. Durum ve niteliği benimsemeye değer kimse veya şey.
6. *sf.* En iyi biçimde olan.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1548

örneklilik, -ği: Örnek olarak ayrılmış bulunan, numunelik.

erik, -ği:

1. *is. bot.* Gülgillerden, beyaz çiçekli bir ağaç (*Grünus domestica*).
- örük derixi** “erik ağacı”.
- örük qeqi** “erik kurusu”.

örülmek: Örülmek.

örüm: (is.)

1. Örüm “örgü”, örüme.
Bunıñ örimi yaxşı. “Bunun örgüsü güzel.”
2. Örülgen nerse.
Qopal örülgen nerse. “Sert bir örgü.”
3. Örüm çaç “örülmüş saç”, örülgen çaç, örüme çaç.
4. Nêrva ve tomür yollarının almasıdın kélip çıqqan ehval.

örüş (I): (is.)

1. Örüş “örme”.
2. Örüm.

örüş (II): (is.)

1. Örüş “örü”.
2. Örölüp ketken bina ve tam.
3. Yamaş “yama”.

öt: (is.) Öt “öd” (insan ve hayvannıñ).
öt dosiği/öt xaltisi/öt képi “öd torbası”.

ötimek:

1. Ötimek “ödemek”.
- Atılıq kerzimni ötidim.*
“Babalık borcumu ödedim.”
- namaz ötimek** “namaz kılmak”.
2. Tölimek.

2. *bot.* Bu ağacın kabuğu ince, çeşitli renklerde, mayhoş veya tatlı, eti sulu, tek ve sert çekirdekli yemiş.

örülmek: (nsz) Örme işi yapılmak.

örgü:

1. *is.* Örmeye işi veya biçimi.
 2. Tığ, şiş veya özel makineyle ilmeklerin yan yana getirilmesiyle örülerek yapılmış şey.
 3. Örölmüş saç bölüğü, belik.
 4. Dokumacılıkta atkı ve çözgü ipliklerinin, dokumayı oluşturacak biçimde belli bir desene göre kesişmesi.
 5. İletişim, ulaşım vb.nin ülke yüzeyinde yayılmış biçimi, ağ.
 6. Yapı.
 7. *sf.* Örölmüş yapılmış olan, örme.
 8. *anat.* Bazı sinir veya damarların birbirine geçip dolaşmasından ortaya çıkan oluşum.
 9. *tiy.* Konunun ana çizgisi, oyunun işleniş veya çatısı.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1547*

örüş (I): Örmeye işi veya biçimi.

örü (II):

1. *is.* Örmeye işi.
2. *hlk.* Yama olarak yapılan örgü.
3. *hlk.* Tarlalarda sele karşı taştan yapılan et
4. *is. hlk.* Otlak.

öt: *is. anat.* Safra.

ödemek:

1. (-i) Bir alışveriş ilişkisinde, borcu alacaklıya vermek, tediye etmek.
2. Bir alışverişte alınan şeyin karşılığını alacaklıya vermek.
3. Bedelini vererek bir zararı karşılamak, tazmin etmek.

Adem töliyelmeydiðan dericide qerzdar bolmaslıqı lazim.

“İnsan ödeyemeyeceğı bir borç altına girmemeli.”

Qerzini maña töletti.

Borcunu bana ödetti.”

Qerz tölinur, kira tölenmes.

“Borç ödenir, kira ödenmez.”

ötmek:

1. Ötmek “geçmek”.

Bu mal yaxşı ötödü. “Bu mal sürümlü”.

Burun zamanda bir padşaya ötüptiken.

“Eski zamanda bir padişah yaşamışmış.”

Çişim ötmeydu. “Dişim geçmiyor; geçiremem, yaptıramam; sözümü dinletemem (mec.).

Emdi uniñ qedri ötti.

“Şimdi onun değeri bilindi.”

İçim ötti. “İçim sürdü (amel, dizanteri).

Nurðun deryalardan öttüm.

“Birçok nehirlerden geçtim.”

Sözi cénimða ötüp ketti.

“Sözü kalbimi kırdı.”

Su ötüp ketti. “İslandı.”

Piçaq ötmeydu. “Bıçak kesmiyor.”

Tamdın yamður ötüp ketti.

“Duvardan (evin çatısından) yağmur suyu geçti (damladı).”

Ténimða su ötüp ketti. “Bedenim ıslandı.”

U, kişi, tünügün dünyadin ötti.

“O kişi, dün vefat etti.”

Yarımniñ degen sözi cénimdin ötüp ketti.

“Sevgilimin sözü canımı yaktı.”

artılıp ötmek “atlayıp geçmek”.

bir neççe kün öte ötmeyle “birkaç gün geçer geçmez”.

burun ötkén ademler “geçmişin insanları”.

çéðiridin ötkende “sınırdan geçtiğinde”.

kéçip ötmek “suyu geçmek”.

ötkén jili “geçen yıl”.

ötkén zaman “geçmiş zaman”.

ötüp bolmaydıðan lay “geçilmez balçık”.

ötüp kétép béríp “geçerken”.

ötüp ketken “aşırı, anormal”.

4. Bir iş, bir kuruluş harcanan, yatırılan parayı çıkartmak, itfa etmek.

5. *mec.* Bir işin, bir görevin karşılığını vermek.

6. *mec.* Bir şeyin karşısında fedakârlık etmek, bir şey elde etmek için özveride bulunmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1530

ötmek, -er:

1. (*nsz*) Kuş veya böcekler, değişik tonda ses çıkarmak.
2. Herhangi bir nesne sürekli ses çıkarmak.
3. Üflemeli çalgıların sesi çıkmak.
4. *argo* Anlamsız, boş konuşmak.
5. *argo* Sarhoş kusmak.

ötüp ketken düşmen “aşırı düşman.
ötüp ketmek “geçip gitme; geçivermek”.
ötmeydiðan qılıp qoymaq “kesmez hale getirmek, körleştirmek”.

ötmeydiðan pıçaq “kesmez bıçak”.

yətişivəliş, belki ötüp kətiş “ulaşma, belki geçme”.

2. Sayırmaq “ötmek”.

Bulbul çüraylıq sayraydu.

“Bülbül güzel öter.”

3. Avaz çıxarmaq “ses çıkarmak”.

Bu kanaydın avaz çıqmaydu.

“Bu boru ötmüyor.”

4. Çəlinmaq.

Bu sunay yaxşı avazda çəlinidu.

“Bu zurna tiz sesle ötüyor.”

5. Cavıldırmaq, tola gep qılmaq, valaqsımaq, quruq söz kılmaq.

Bir kün valaqsidi. “Bütün gün ötüp durdu.”

6. Qusmaq, qayturmaq.

öz (I): (fel. is.)

1. Öz “öz, kendi”.

Ağrıq özige keldi. “Hasta kendisine geldi.”

Ağrıq özidin ketti. “Hasta bayıldı.”

İxtiyar öz özeñde. “Serbestsin.”

Kesel özini bilmeydu.

“Hasta kendisini bilmiyor.”

Öz ecili bilen öldi. “Kendi eceli ile öldü.”

Özeñdin kör. “Kendinden gör.”

Öz öziçe sözlep barıdu.

“Kendi kendine söylüyor.”

Özi yiðlimiðuçe közidin yaş çıqmaydu.

“Öz ağlamayınca göz yaşarmaz.”

Özi yoqta mundaq dəyiş yaxşı emes.

“Kendisi yokken böyle demek iyi değil.”

Özi yoqniñ közi yoq (deyim).

“Kendisi olmayanın gözü de olmaz; kendisi yokken onun işini takip eden de olmaz.”

Öz vaxtıda keldiñ. “Zamanında geldin.”

U, öziye kelmidi. “O, kendine gelmedi; o, ayılmadı.”

U, özini tutalmidi. “O, kendini tutamadı.”

guna özide “suç kendisinde”.

öz (I):

1. *is. fel.* Bir kimsenin benliği, kendi manevi varlığı, iç, nefis, derun, **var oluş** karşıtı.
2. “Kendine, kendi kendini” anlamlarında birleşik kelimeler türeten bir söz.
3. Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde.
4. Çıbanların içinde ölmüş dokudan oluşan irinle birlikte çıkan parça.
5. *zm.* Kendi, zat.
6. *mec.* Bir şeyin temel ögesi, künh, zübde.
7. *bot.* Bitkilerin kök, gövde ve dallarının boydan boya ortasında bulunan, hafif, gevrek ve çoğu yumuşak bölüm.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1553–1554

öz bəşiçe “kendi bildiğine göre”.

öz bəşiða “kendi başına; tek başına”.

özem “kendim”.

özemde “kendimde”.

özeñ “kendin”.

özeñlar “kendiniz”.

özi “kendi”.

öziçe “kendisince, kendisine göre”.

öz içide “kendi içinde”.

özidin-özi melum “kendiliğinden belli”.

özige xas “kendine özgü”.

özige xashıq “kendine özgü (haslık)”.

özi mañıdıðan “kendisi yürüyen”.

özimizde “kendimizde”.

özimizniki “kendimizinki”.

özini çetke tartmaq “kendini çekmek; arayı uzaklaştırmak.”

özi toðrısıda “kendisi hakkında”.

özi yoqta “kendisi yokken”.

öz kişi “yabancı değil.”

öz körmek “yakın veya kardeş saymak”.

özliri “kendiniz (saygı ve kibarlık anlamında)”.

öz-özidin “kendiliğinden”.

öz-özini idare qılış “kendi kendisini idare etme”.

öz-özini tenqit “kendi kendine tenkit”.

öz sözide turmak “sözünü tutmak”.

2. Mahiyet.

Mesiliniñ mahiyiti çüşünüşlük.

“Meselenin özü anlaşılır.”

3. Nersiniñ esaslıq qısmı.

öz (II): (sf.)

1. Heqiqi, cındın.

Men uniñ heqqiqi (öz) atisi.

“Ben onun öz babasıyım.”

2. Sap.

Bir çetellik üçün sap uyðurçini öginiş asan emes.

“Bir yabancı için öz Uygurca öğrenmek kolay değil.”

öz (III): Derya.

öz (II):

1. *sf.* Kan bağı ile bağlı olan, üvey olmayan.
2. İçine, arılığını, saflığını bozacak hiçbir şey karışmamış olan, saf, arı.

öz (III):

1. *is. hlk.* Dere, çay.

Özbək: (öz. *is.*) Özbək (bir Türk boyı).

Özbək ayili “Özbek kadını”.
Özbəkçe “Özbekçe, Özbek tili.

özdaş: (*sf.*)

1. Özdaş, özide oxşashlıq bolğan.
2. Eyni, owşaş.

özigilik: (*is.*)

1. Özigilik “özellik, farklılık, ayırım”.
 - özigilik qılmaq** “ayrımlik yapmak”.
 - unıñ özgiçiliği şunda** “onun özelliği şunda”
 2. Wususiyet.
 3. Alahidilik.
- Unıñ xizmet arzusini alahide çüşendüreyli.*
“Onun çalışma arzusunu özellikle anlatmalıyız.”

özleşmek:

1. Özleşmek “benimsemek, alışmak”.
- özlüşüp ketken** “alışılmış”.
2. Saplaşmaq.

özleştürmek: Özleştürmek “özleştirmek, ele geçirmek, almak, zaptetmek, benimsemek, kendine mal etmek”.

Rusçidin özleştürülgen söz “Rusçadan alınmış söz”.

özlük: (*is.*)

1. Özlük “has, özgü, özlük”.
- Bu adem özligidin yaxşılıqqa kirmeydu.*
“Bu adam kendiliğinden iyiliği kabul etmez.”

öz- özligidin “kendiliğinden”.

2. Mahiyet, nigiz.
3. Kişi, zat.
2. Sulak, verimli yer.

Özbek:

1. *öz. is.* Özbekistan Cumhuriyeti'nde yaşayan Türk soyundan bir halk ve bu halktan olan kimse.
2. *sf.* Özbeklere özgü olan, Özbeklerle ilgili olan.

özdeş:

1. *sf.* Her türlü nitelik bakımından eşit olan, ayırt edilemeyecek kadar benzer olan, aynı.
2. *fel.* Bir ve aynı olan, bir ve aynı anlama gelen.
3. *mat.* Kendinde özdeşlik bulunan, identik.

özellik, -ği: Bir şeyin benzerlerinden veya başka şeylerden ayrılmasını sağlayan nitelik, hususiyet.

özleşmek:

1. *(nsz)* Öz durumuna veya özlü bir duruma gelmek.
2. Arılaşmak.
3. *hlk.* Tahıl olgunlaşmak.

özleştirmek:

1. *(-i)* Öz durumuna getirmek, özlü durum kazandırmak, arılaştırmak.
2. *db.* Özleştirmecilik yapmak.

özlük, -ğü:

1. *is.* Bir şeyin durumu, mahiyet.
2. Kişi, zat.

p, P: Türk elipbesiniñ yigirminçi herpi.

palaz: (*is.*)

1. Palaz “paspas”.
2. Đaz, ördek ve kepterniñ çüciliktin këyin-ki vaqti.

palpal: (*sf.*) Palpal “parıl parıl, parlak, ışıldayan”

Tëşi palpal içi ðalðal (deyim).

“Dışı parlak içi titrek zayıf fakat gösterişli”

palta: (*is.*) Palta “balta”.

palta çapmaq “baltalamak; balya ile kesmek”.

palta sèpi “balta sapı”.

paltiniñ juldusi “baltanın arkası”.

paltıçı: (*is.*)

1. Paltıçı “baltacı”, palta yasap satquçı.
2. Otun yêrişqa usta adem.
3. Uzun saplıq palta tutup gûzet qılđuçı.

paltılaş: (*is.*) Paltılaş “baltalama”.

paltılmaq:

1. Paltılmaq “baltalamak”.
2. Palta çaçmaq, parçılmaq.
3. Bilip turup başqılarnıñ işini buzmaq yani buzuşqa urunmaq .

p, P:

Türk alfabesinin yirminci harfi. **Pe** adı verilen bu harf, ses bilimi bakımından ötümsüz, patlayıcı çift dudak ünsüzünü gösterir.

palaz: Kaz, ördek, güvercin vb. bazı kuş yavrularının civcivlikten sonraki durumu.

parlak,- ğı:

1. *sf.* Parlayan, ışıldayan, parıl parıl.
2. Temiz ve ışıklı.
3. *mec.* Göze çarpacak kadar başarılı.
4. *kaba* Yüzü güzel oğlan.

balta: Ağacı kesme, yarma, yontma vb. işlerde kullanılan ağaç saplı, demir araç.

baltacı:

1. *is.* Balta yapan veya satan kimse.
2. Odun kırıcı.
3. *esk.* Yangın söndürme kuruluşlarında balta kullanan er, baltalı.
4. *tar.* Önceleri sefer sırasında çalılık ve ormanlık yerleri temizlemek, yol açmak, çadırları kurup kaldırmak, yükleri bindirip indirmekle, sonraları kızlar ağasına bağlı olarak sarayı korumak ve sarayın dış hizmetlerini yapmakla görevli kimse, baltalı.

baltalama:

1. *is.* Baltalamak işi.
2. *mec.* Bilinçli ve kasıtlı olarak bir işi veya bir durumu bozarak zarara yol açan harekette bulunma, sabotaj, sabote.

baltalamak:

1. *(-i)* Balta ile kesmek.
2. *mec.* Bir işi veya durumu bilinçli ve kasıtlı olarak bozup zarara yol açan davranışta bulunmak, sabote etmek.

parıldaş (I): (*is.*) Parıldaş “parıldama”, parqıraq.

parıldaş (II): (*is.*) Parıldaş “pırıldama”, yoruş.

parıldatmaq:

1. Parıldatmaq.
2. Yorumatmaq.

parıldımaq/palıldımaq (I):

1. Parıldımaq/palıldımaq “parıldamak”.
Kündek palıldaydu. “Güneş gibi ışıldıyor.”
2. Yorumatmaq “aydınlanmak”.

parıldımaq (II): Parıldımaq “pırıldamak”, yorumatmaq.

parıldımaq/parlımaq (III):

1. Parıldımaq “parlamak”, parqırmaq.
eynektek parqırmaq. “ayna gibi parlamak”.
2. Tutuşmaq, yanmaq.
Çırağ yandı. “Lamba parladı.”
3. İnaviti kötürölmek, orni ösmek.
Ewmet, qısqa bir vaqıttıla ösüp ketti. “Ahmet, kısa bir zamanda parladı.”
4. Aççıqlanmaq, xapa bolmaq “üzölmek”.
Cilixor tızla aççıqlındı. “Sinirlidir, çabucak parlar.”
5. Çıraylıqlaşmaq.
İnsaniyetniñ hayati bext nuri bilen parlaydu
“İnsaniyetin hayatı baht nuru ile parlar.”

parlaq: (sf.)

1. Parlaq, paqıraq.
parlaq bir đelibe “parlak bir başarı”.
parlaq bir meden “parlak bir maden”.
parlaq istiqbâl “parlak istikbâl, parlak gelecek”.
2. Aydıñ, yoruq, oçuq.
oçuq hava “açık hava”.
3. Nurluq.

parıldama (I): Parıldamak işi.

pırıldama (II): Pırıldamak işi.

parıldatmak: (-i) Parıldamasını sağlamak.

parıldamak (I):

1. (nsz) Işık saçmak, parlamak.
2. *mec.* Gelişmek, yükselmek.

pırıldamak (II): (nsz) Işık saçmak, ışıldamak.

parlamak (III):

1. (nsz) Güçlü bir ışık çıkarmak, ışık saçmak.
 2. Bir ışık kaynağından gelen ışınları yansıtmak.
 3. Tutuşup alev çıkarmak.
 4. *mec.* Mevkisi yükselmek.
 5. *mec.* Ün, san kazanmak, herkesçe tanınmak.
 6. *mec.* Birdenbire öfkelenmek.
 7. *mec.* Ortaya çıkmak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1576*

parlak, -ğı:

1. *sf.* Parlayan, ışıldayan.
2. Temiz ve ışıklı.
3. *mec.* Göze çarpmak kadar başarılı.
4. *kaba* Yüzü güzel (oğlan).

parlaqlıq: (is.) Parlaqlıq “parıltı”, yoruqluq

parlatmaq:

1. Parıldatmaq “parlatmaq”.
 2. İçmek.
- Bir ikki rumka içmisek bolmaydu.*
“Bir iki kadeh parlatmazsak olmaz.”

par-par: (zf.) Par-par, par-pur.

Par-pur parildaydu. “Par par parlıyor.”

partlaş (is.):

1. Partlaş “patlama”, ètiliş.
 2. Yèriliş.
 3. “Sevr qıl!”, “cim bol!” dègen menilerde qollınılıdu.
- Sevr qılıp aña! “Sabret, patlama da dinle!”*

partlatma/partlitiş: (is.) Partlatma “patlama”, partlitiş.

partlatmaq:

1. Partlatmaq “parlatmaq”, yarmaq, yèrivatmaq.
 2. Xapa qılmaq.
- Topni yèrivetmek. “Topu patlatmak.”*
Aðzınıñ ittikliki bilen hemmini xapa qılıdu.
“Geveliğiyle herkesi patlatır.”
3. Kaçatlımaq “tokatlamak”.
 4. Betlirmek (qoralni).
- Kaçatqa qoyumen he!*
“Şimdi patlatırım ha!”
5. Heyran qalðudek xever tarqatmaq.
- tapançini betlirmek “tabancayı patlatmak”.*

partlımaq:

1. Partlımaq “patlamak”.
- Uruş boldi, uruş parthıdi. “Savaş patladı.”*

2. Yərilmaq, ətılmaq.

Su turubisi yerildi. "Su borusu patladı."

3. Birdiñla otturuğa çıqmaq, biraqla meydanđa kelmek.

parlıt: Parıldama, göze çarpan parlaklık.

parlatmaq:

1. (-i) Bir yüzeyi düzgün və parlak duruma getirmək, parlamasını sağlamaq.

2. *argo* İçki içmək.

3. *argo* Güzəl, etkili, alışılmamış söz söylemək.

par par: "Yüksek ateşi olmak" anlamındaki **par par yanmaq** deyiminde geçen bir söz.

patlama:

1. *is.* Patlamak işi.

2. *mec.* Birdenbire gelişme.

patlatma: Patlatmak işi.

patlatmaq:

1. (-i, -e) Patlatma işine yol açmaq.

2. Bir silahı veya patlayıcı bir maddeyi ateşlemek.

3. *mec.* Bir insanın sabrını tüketmek.

4. (*nsz*) Tokat atmaq.

patlamak:

1. (*nsz*) Nesneler, iç basıncın etkisiyle ve çoğunlukla büyük ses çıkararak dağılmak,

infilak etmək.

2. Yırtılıp açılmak.

3. Yarılmak.

4. Görünür duruma gəlmək, ortaya çıxarma, yeşermək.

4. Bek qıynalmaq, çıdımığudek dericige kelmək.

Aşçıqi kəlip cəni çıqqudek boldi.

5. Sevrşizlenmek.

6. Sətilmaq.

Maña bu 10 yüvenge keldi.

"Bu bana 10 yuana pətladı."

paskına: (*sf.*)

1. Paskına "pasaklı", kir.

2. Retsiz, qıyapiti sañgöl-sañgöl.

paşa: (*is.*) Paşa (Osman padişahlığı zamanında yuqırı dericilik memuri eməldarlarđa və polkavnıktin yuqırı dericilik ofitisərge bərilgen unvan).

paşalıq/padşahlıq: (*is.*)

1. Paşalıq, padşahlıq "padişahlıq", paşalıq.

2. "Paşa" niñ idarisi astıdki rayon.

patmaq:

1. Patmaq "batmaq, sığmaq".

5000 qoy patqidek qotan hazırlandı.

"5000 koyun sığabilecek ağıl hazırlandı."

Yağaç suğa patmaydu. "Ağaç suya batmaz"

Unıñđa çişim patmaydu.

"Ona sözümü dinletemedim."

2. Çökmək, đerq bolmaq.

Qəyiq çöküp ketti. "Kayık battı."

3. Pətip ketmək, oturmaq.

Quyaş pati. "Güneş battı."

Kün olturdi. "Güneş battı."

Pètip qalmaq.

"Batıp kalmak; saplanıp kalmak".

Pètip ketmek. "Batmak, batıvermek".

U suđa pètip öldi.

"O, suda boğularak öldü."

5. Top, taşıt lastiği vb. şeyler değişik nedenlerle havası inmek.

6. *mec.* Ansızın tehlikeli bir şey meydana gelmek.

7. *mec.* Çok sıkılmak, sıkıntı ve sabırsızlığını belli etmek.

8. *mec.* Aşırı tepki göstermek.

9. *mec.* Ansızın bir gürültü duyulmak.

10. *tkz.* Herhangi bir durum veya bir değerlin yitirilmesine yol açmak, mal olmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1585

pasaklı: Giyimine ve eşyanın temizliğine, düzenine önem vermeyen (kimse), çapaçul.

paşa:

1. *is. ask.* Osmanlı İmparatorluğu zamanında yüksek sivil memurlara ve albaydan üstün rütbede bulunan askerlere verilen unvan

2. Cumhuriyet döneminde general.

3. *sf. mec.* Uslu, ağırbaşlı.

paşalık, -ğri:

1. *is.* Paşa unvanı veya paşa olma durumu.

2. *tar.* Bir paşanın yönetimindeki bölge.

batmak, -ar:

1. (*nsz*) Bir sıvının üstündeyken içine gömülmek.

2. Dünyanın dönüşü dolayısıyla güneş, ay ve yıldız ufkun altına inmek.

3. İflas etmek.

4. Kirlenmek.

5. (-e) Saplanmak.

6. (-e) Tedirgin etmemesi gereken şeyler tedirgin etmek.

7. (-e) Hoşa gitmeyen bir duruma uğramak.

8. Yok olmak.

9. Çökmek.

10. *mec.* Daha kötü bir duruma uğramak.

11. *mec.* Yıkılmak, egemenliği sona ermek.

12. (-e) *mec.* Dokunmak, incitmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.224

4. Sançılmaq.

Yiñne sançılıdı. "İğne battı."

5. Retçimek, qattıq tegmek.

Unıñ her bir sözi maña qattıq tégidi.

"Onun her sözü bana batar."

6. Boğulmaq.

Qerzge boğuldum. "Borca battım."

kerzge pètip qalmaq "borca batmak".

kirge patmaq "kire batmak; çok kirlenmek"

pulđa patmaq "paraya batmak; çok para kazanmak".

uyquğa patmaq "uykuya dalmak".

patman: (*is.*) Patman "batman" (qedimki zaman eğirliq ölçimi).

paturmaq: Paturmaq "batırmak".

paturuş: (*is.*) Paturuş "batırma".

pay: (*is.*)

1. Pay, hesse "hisse".

2. Heq.

Unıñđa bir az tikiş heqqi bəriş kerek.

"Buna biraz dikiş payı bırakmalı."

3. Sür'et (matematikada).

4. Zapas (tikilgen kiyimniñ iç terepide qaldurulğan artuq rext).

5. Ülüş, nesibe.

Buni beşke bölüñ. “Bunu beş pay yapın.”

6. Tane, adet.

7. Defa, kere.

20 neççe pay oq atti.

“20 kaç defa ateş etti; 20 kaç el ateş etti.”

batman: Miktarı bölgelere ve tartılacak şeylere göre değişen eski bir ağırlık ölçüsü.

batırmak:

1. (-i, -e) Bir şeyin sıvı veya yumuşak bir maddenin içine gömülmesine yol açmak, batmasını sağlamak.

2. Bir işte sermayeyi yitirmek.

3. (-i) Bir kimseyi çekiştirip iyice kötüleme

4. Kırletmek.

5. *mec.* Mahvetmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.224

batırma: Batırmak işi.

pay:

1. *is.* Birden fazla kişi arasında bölüşülmüş bir bütünden, bu kişilerin her birine düşen bölüm, hisse.

2. Eşit bölüm.

3. *mat.* Bayağı kesirlerden birinin eşit parçalardan kaç tane alındığını gösteren sayı: paydanın üstüne yazılarak yatık bir çizgi ile ondan ayrılır.

Peçenek: (öz. *is.*) Peçenekler (VIII esiridin XI esirgiçe avval Balqaş köli etrapide, keyin şerqi, cenubi yavrupada ve Balqan etrapida yaşıdan bir köçmen Türk qevmi).

petek (I): (*sf.*) Ördek yürüyüşü; salına salına yürümek.

petek (II): Here köniki.

petek (III): (*is.*)

1. Ayak tabanlığı.

2. **Pay-petek:** Telaş, acele, koşuşma.

piçaq: (*is.*) Piçaq “bıçak”.

Piçaq yarisi untulıdu, til yarisi untulmaydu.

“Bıçak yarası unutulur, dil yarası unutulmaz.”

piçaq bəşi “bıçak ağzı”.

piçaqçı: (*is.*) Piçaqçı “bıçakçı” (piçaq qatarlıqlarnı soqup satquçı).

piçaqlanmaq: Piçaqlanmaq
“bıçaklanmaq”, piçaq sêlinmaq.

piçaqlaş: (is.) Piçaqlaş “bıçaklama”.

piçaqlıq (I): (sf.) Piçaqlıq “bıçaklı”,
piçiqi bar.

Peçenek: VIII-XI. yüzyıllar arasında Tür-
kistan’da, Güneydoğu Avrupa ve Balkan-
larda yaşamış olan bir Türk kavmi

paytak, -ğı (I):

1. sf. Çarpık eğri bacaklı.
2. is. Satranç oyununda piyade taşı.

petek, -ği (II):

1. is. Arıların yumurtalarını bırakmak ve bal depo etmek için yaptığı, düzgün altıgen ağızlı balmumu yuvacıklar topluluğu.
2. Bu yuvacıklar topluluğunun bal olmayanı
3. Isıtma tesisatında ısı dağıtımını, içinden sıcak su geçerek sağlayan dilim, radyatör.
4. mim. Minarelerde külah ile şerefe arasın-
daki bölüm.
5. hlk. Balçıktan yapılan ve dikine duran
sandık biçimindeki tahıl ambarı.
6. hlk. Arı kovanı.

petek (III): -

bıçak, -ğı:

1. is. Bir sap ve çelik bölümden oluşan ke-
sici araç.
2. Çeşitli kesme işlerinde kullanılan keskin
ağızlı araç.
3. Jilet.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.259

bıçakçı: Bıçak vb. kesici araçlar yapan
veya satan kimse.

bıçaklanmak: (nsz) Bıçaklama işine konu
olmak.

bıçaklama: Bıçaklamak işi.

bıçaklı (I): Bıçağı olan.

piçaqlıq (II): (is.)

1. Piçaqlıq “bıçaklık”, piçaq qoyulıdıdan
orun.
2. Piçaq soquşqa yaraydıdan meden.

piçaqlımaq: Piçaqlımaq “bıçaklamak”,
piçaq salmaq

piçim (I): (is.) Orma “biçim”.
orma vaxtı “biçim zamanı”.

piçim (II): (is.) Piçim “biçim”, şekil.
Kastumniñ piçimini yaqturdum.
“Kostümün biçimini beğendim.
Piçimi yaman kıyım.
“Biçimi kötü elbise.”

piçimçilik: (is.) Piçimçilik “biçki, biçme”,
kəsimçilik, kıyım kəşiş hüniri.

piçimlik: (sf.) Piçimlik “biçimli”, woş
biçim, kəlişken, qamlaşqan, çıraylıq.

piçimsiz: (sf.) Piçimsiz “biçimsiz”, set, qamlaşmışdan, qopal, qalanpay.

piçiş/piçivətiş: (is.)

1. Piçiş “biçiş, biçme”.

bıçaklık, -ğı (II):

1. is. Bıçak koyacak yer.

2. sf. Bıçak yapmaya elverişli (maden).

bıçaklamak:

1. (-i) Bıçakla kesmek.

2. Bıçakla yaralamak.

biçim (I): Biçme işi.

biçim (II):

1. is. Bir nesnenin dış çizgileri bakımından niteliği, dıştan görünüşü, şekil, eşkâl.

2. Yakışık alan şekil, uygun şekil.

3. Herhangi bir şeyin benzeri.

4. Sanat ve edebiyat eserlerinde dış görünüş, form.

5. Tarz.

6. bl. Yazı ve simgelerin bilgisayarda kullanılmaya elverişli düzeni, format.

7. bl. Bilgisayarda disketi kullanılabilir duruma getirme.

8. bl. Disketi zararlı öğelerden temizleme.

9. ed. Şiirlerin kuruluş ve uyak düzenlerine göre olan dış görünüşü, şekil.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.262–263

biçki: Dikilecek kumaşı belli bir modele ve ölçüye göre kesme işi.

biçimli:

1. sf. Biçimi güzel olan, mevzun.

2. zf. Uygun olarak, yakışacak biçimde.

biçimsiz:

1. sf. Kendine özgü bir biçimi olmayan, biçimi bozuk, şekilsiz.

2. Kötü, hoş olmayan, yakışsız.

3. fiz. Kendine özgü billurlaşmış bir biçimi olmayan madde (amorf).

4. zf. Yakışsız olarak.

biçiş/biçme:

1. is. Biçmek işi veya biçimi.

2. Hadım etme; eneme.

piçmaq/piçivətmək:

1. Piçmaq “piçmek” (kiyim), kesmek.

2. Tilmaq.

Taxtay tilmaq. “Tahta biçmek”.

3. Ormaq (ot).

ot ormaq “ot biçmek”.

4. Baha qoymaq.

Bunıñda qançe baha qoydıñız?

“Buna ne fiyat biçtiniz?”

5. Qırmaq.

6. Enemek, hadım etmək.

pir-pir: (zf.) Pir-pir “fırl fırl”.

pirildaq (I): (is.)

1. Pirildaq “fırlıdak”, pildirliğuç (balılar oyunçuqi), şamaldurđuç, vëntilator.

2. Hiyle.

pirildaq (II): (sf.) Pirildaq “fırlak”.

pirildaqçı: (is.)

1. Pirıldaqçı “fırıldakçı” pildirliğuç yasap satquçı.
2. Hiyliger, mekkar, aldamçı.

pişiq/pişşiq/pişlaq/: (is.)

1. Pişlaq “pişik, sağlam, dayanıklı”.
2. (mec.) Tecrübeli, görgülü, titiz.
3. Cimri, hasis.
4. Becerikli, akıllı.
5. mec. İyi, kaliteli iyi cinsten.
6. Yanmış, yanık.
2. Yontulmuş yapıtaş.
3. mat. Prizma.

biçmek, -er:

1. (-i) Belli bir biçim vererek kesmek.
2. Dikilecek kumaşı belli bir ölçüye ve modele uygun olarak makasla kesmek.
3. Ekin, ot, vb.ni orakla, tırpanla, makine ile kesmek.
4. mec. Yayılım ateşiyle öldürmek.
5. mec. Değer, paha, fiyat belirlemek.

fırıl fırıl: Sürekli ve hızlı bir biçimde.

fırıldak, -ğı (I):

1. is. Rüzgârla dönen, çember biçiminde çocuk oyuncağı.
 2. Havalandırmak amacıyla oda veya mutfak pencerelerine takılan kanatlı araç.
 3. Ocak veya soba borusunun iyi çekmesini sağlamak için tepesine takılan ve rüzgârın gittiği yöne dönebilecek biçimde yapılan şapka.
 4. mec. Dolap, düzen, hile.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.262–263

fırlak, -ğı (II): Dışarı doğru fırlamış, çıkmış, çıkık.

fırıldakçı:

1. is. Fırıldak yapan veya satan kimse.
2. mec. Düzen çeviren, düzenci, dolap çeviren kimse.

pişik, -ği: Apış yeri, koltuk altı gibi tenin birbirine sürtünen yerlerinde ter ve idrarın yakmasıyla oluşan kızartı.

pişirim: (sf.) Pişirim, bir qitimda pişurđili bolıdığan miqdar.

pişış: (is.)

1. Pişış usuli “pişim”.
2. Bir qetimda pişidiğan miqdar.
3. Xiş ve far-fur qatarlıqlarni pişuruş işi.
4. Olgunlaşma, kemale erme, olma.
5. Pişme, yanma.

pişqan: (sf.)

1. Obdan pişqan.
 2. Peskeş, qêlin “kalın”.
- Nêmidêgen qêlin adem, teklip qılđuçlıq olturuvaldi.*
“Ne pişkin adam, teklif beklemen oturuverdi.”
3. Pişqan, tecribilik (adem).

pişqanlıq: (is.)

1. Pişqanlıq “pişkinlik”.
2. Tecribilik.
3. Peskeşlik, qêlinlik.

pişmaq:

1. Pişmaq “pişmek”.
- Kebap pişti. “Kebab pişti.”*
 2. Yêtişmaq “yetişmek”.
- Alma pişti. “Elma olgunlaştı.”*
Aşlıqlar pişti. “Tahıl olgunlaştı.”
Qoğun pişti. “Kavun pişti.”
3. Pişilmaq.

Balınıñ yeriqi pişilip qaptu.

“Çocuğun apış arası pişmiş.”

4. Issip ketmek “sıcak basmak, terlemek”.
Issiktin pişip kettim. “Sıcaktan çok piştim.”

5. Çëniqmaq “çelikleşmek, sağlamlaşmak, dayanıklı olmak”.

pişurmaq/pişermek:

1. Pişurmaq “pişirmek”.

tamaq pişurmaq “yemek pişirmek”.

2. Pişşiq ögenmek, özleştürmek.

Dersimni yaxşı özleştürdüm.

pişirim: Bir kez pişirmeye yetecek ölçüde olan, pişim.

pişim:

1. *is.* Pişme işi veya biçimi.

2. *sf.* Pişirim.

pişkin:

1. *sf.* Gereğince pişmiş.

2. Çabuk pişen, pişeğen, pişek.

3. *mec.* Saygısızca davranarak işini yürüten.

4. *mec.* Girgin.

5. *mec.* Deneyimi olan, herhangi bir şeye alışmış olan, olgun.

pişkinlik, -ği: Pişkin olma durumu veya pişkince davranış.

pişmek:

1. (*nsz*) Ateşte, fırında, kaynar suda veya yağda ısı etkisiyle yenilebilir duruma gelmek.

2. Isıtma sonucu belirli bir kullanıma uygun duruma gelmek.

3. Meyve olgun duruma gelmek.

4. Pişik oluşmak.

5. *mec.* Bir konuyu iyice öğrenmek.

6. *mec.* İşe alışıp beceri ve ustalık kazanmak, zorlukları göğüslemek.

7. *mec.* Herhangi bir iş için konuşup hazırlanmak.

8. *mec.* Bunalacak kadar sıcaklık duymak.
Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1612

pişirmek:

1. (-i) Bir besin maddesini gerektiği kadar ısıda tutarak yenebilecek bir duruma getirmek.

2. Isı etkisiyle belirli bir kullanıma elverişli duruma getirmek.

“Dersimi iyi pişirdim.”

3. İzda salmaq, munasivet ornatmaq.

Ular, işni yaxşı izda saptu.

“Onlar iyice işi pişirmişler.”

pişurulmaq: Pişurulmak “pişirilmek”.

pit: (*is.*) Pit “bit, böcek”.

ışt piti “kene, sakırga”.

këvez piti “tütün biti”.

pit baziri “bir pazarı”.

taxta piti “tahta kurusu, tahta biti”.

pitlik: (*sf.*) Pitlik “bitli”.

poq: (*is.*)

1. Poq “bok” gende “gübre”, tēzek, mayaQ.

Poqkide çüşti. “Pat diye düşüverdi.”

2. Kereksiz, yarimas “çürük”

3. Bala-qaza.

4. Kof, içi boş, oyuk.

5. Boşboğaz.

poruqlap qaynımaq: Poruqlap qaynımaq “fokurdamak”.

poruq-poruq qaynımaq:

1. Poruq-poruq qaynımaq “fıkır fıkır kaynamak, fıkırdamak”.
2. Bulduqlımaq.
3. Nazlanmaq, cilve qılmaq.

pur: (is.)

1. Pur (imliq söz) “taklidi söz”.
Kuş nurla qılup uçup ketti.
“Kuş pır diye uçup gitti.”
Pur qılup uçup ketken quşlar.
“Pır diye uçup giden serçeler”.
2. Haber, söylenti, rivayet, söz, laf.

putaq: (is.) Putaq “budak”, şax.

3. *mec.* Çalışarak öğrenmek.
 4. *mec.* Olgunlaştırmak.
 5. *mec.* Bunaltacak kadar ısıtmak, yakmak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1585*

pişirilmek: (nsz) Pişirme işine konu olmak.

bit: *is. zool.* Yarım kanatlılar alt takımına giren, insan ve memeli hayvanların vücudunda asalak olarak yaşayan böcek, kehle (*Pediculus*).

bitli:

1. *sf.* Üstünde bit bulunan.
2. *mec.* Cimri.

bok:

1. *is.* Dışkı.
2. *kaba* Güç durum.
3. *sf. kaba* Hor görülen, tiksiniilen.

fokurdamak: (nsz) Fokur fokur ses çıkarak kaynamak.

fıkırdamak:

1. (nsz) Fıkır fıkır kaynamak.
2. *mec.* Cilvelenmek.

pır:

1. *is.* Kuşkanatlarının çıkardığı ses.
2. Bir yerden kaçıp gitme düşüncesini anlatan bir söz.

budak, -ğı:

1. *is. bot.* Ağacın dal olacak sürgünü.
2. Dal.

putaq çıxarmaq:

1. Putaq çıxarmaq “budaklanmaq”, şaxlanmaq.
2. Murekkepleşmek.

putaqlıq: (sf.) Putaqlıq “budaklı”.
putaqlıq dereş “budaklı ağaç”.
putaxlıq taxta “budaklı tahta”.
şaxsız dereş “budaksız ağaç”.

putalmaq:

1. Putalmaq “budamak”.
Güller putaldi. “Çiçekler budandı.”
2. Ehmiyet bermek, köñül bolmaq.

putaş: (is.)

1. Putaş “budama”.
Bezi dereşlerni putığıli bolmaydu.
“Bazı ağaçlara budama yapılamaz.”
2. Kesleş.

putatmaq: Putatmaq “budatmaq”, putatquzmaq.

Dereşlerni putatquzdum.
“Ağaçları budattım.”

putımaq:

1. Putımaq “budamak”.
2. Keslimek.
3. Kaltılatmaq, kəmeytmək.
4. Otımaq “ayıklamak”.

pükleş/püküş/pürüş: (is.)

1. Pükleş “bükme, kıvrırma”, qatlaş “katlama”.
2. Oralđan yani türülgen arđamça.
3. Dalın gövde içindeki başlangıç yeri olan ve tahtalarda görülen yuvarlak koyuca renkte sert bölüm.

budaklanmak: (nsz) Budak sürmek, dallanmak.

budaklı: Budağı olan.

budanmak: (nsz) Budama işine konu olmak.

budama: Budamak işi.

budatmak: (-i,-e) Budama işini yaptırmak.

budamak:

1. (-i) Daha çok ürün almak veya düzgün bir biçim vermek amacıyla ağaç, asma vb. nin dallarını kesmek, kısaltmak.
2. *mec.* Bir şeyi eksiltmek, azaltmak.
3. *bot.* Yeni filiz sürmesi için bir bitkinin dallarını kesmek.
4. *sp.* Güreşte rakibinin ayaklarını bir ayak oyunu veya vuruşu ile yerden kesmek.

bükme:

1. *is.* Bükme işi.
2. Bükülmüş kaytan veya iplik.
3. *sp.* Vücudun bir bölümünü yanındaki bölüm üzerine kıvrırma, **germe** karşıtı.
3. Eğiş.

pükmek: Pükme “bükme”, katlamaq, kıvrırmaq.

Könlünge püküp qoy. “Aklında olsun.”
tiz pükme “diz bükme, eğilmek”.

pükük: (sf.) Pükük “bükük”, éđik.

pükülgen: (sf.) Pükülgen “bükülgen”, qatlangan, éđilgen.

pükülmek:

1. Pükülmek “bükülmek”, qatlanmaq”.
2. Örülmek, eşilmek, igirilmek.
3. Éđilmek.

püküm: (is.)

1. Püküm “büküm”, örüm, qatlam.
2. Qatlınp qalđan yer, püklinip qalđan yer (nersiniñ).

pürüşgen: (sf.) Pürüşken “buruşuk”, pükleşken, qorulđan, qoruq.
qoruq yüz “buruşuk yüz”.

pürüşmek:

1. Pürüşmek “buruşmak”, pürleşmek, tügülmek.
Qeðez pürlişip kètiptu. “Kâğıt buruşmuş”.
2. Êðiz êçişmaq.
Dora içividim aðzım içişip ketti.
“İlaç yedim, ağzım buruştu.”
3. Qurulmaq, quruq çüşmek.
Müminniñ yüzige quruq çüşti.
“Müminin yüzleri buruştu.”

pürüştürmek: Pürüştürmek
“buruşturmak”, pürleştürmek.

bükmek, -er

1. (-i) Sertçe çevirmek, kıvrırmak.
2. Birkaç tel ipliği burarak sarmak.
3. Eğmek.
4. Katlamak.
5. Döndürmek.

bükük, -ğü: Bükülmüş, eğilmiş olan.

bükülgen:

1. *sf.* Kolay eğilip bükülen.
2. *dbl.* Bükünlü.

bükülmek:

1. (*nsz*) Bükme işine konu olmak, katlanmak.
2. İplik eğrilmek.
3. Eğilmek.
4. Yönelmek.

büküm:

1. *is.* Bükme işi.
2. Bir şeyin bükülmüş yeri, kat, kıvrım.
3. Bir kerede eğrilmiş iplik, yün miktarı.

buruşuk, -ğu: Gerginliği, düzgünlüğü kalmamış, buruşmuş olan.

buruşmak:

1. (*nsz*) Düzgünlüğü bozulmak, üzerinde kırışık ve katlamalar olmak.
2. Ağızda kekrelilik duymak.
3. *mec.* Tiksinmek, hoşlanmamak.

buruşturmak: (-i) Buruşuk duruma getirmek.

pürüşüş: (*is.*) Pürüşüş “buruşma”.

pütmek (I):

1. Pütmek “bitmek”.
- pütkiçe* “bitene kadar”.
- pütmes-tügümes* “bitmez tükenmez”.
2. İyi olmak, kapanmak, et bağlamak.
Yaram pütüp ketti. “Yaram iyileşti.”
3. Tıkanmak.
Bêşinða nime bala pütüti?
“Başına ne gibi bir bela geldi?”
Boyiða bala pütüp qaptu. “Gebe kalmış.”
Burnum pütüp qaldi. “Burnum tılandı.”

pütmek (II): Başqıdın unmaq, başqıdın çıqmaq.

Tük başqıdın çıqti. “Tüy yeniden bitti.”

pütmek (III): Yazmak (tarihi).

pütün: (sf.)

1. Pütün “bütün”.
- bir alma* “bir elma”.
2. Hemmisi, tamamı, barlıqı.
Del derexlerniñ hemmisi çeçeklidi.
“Bütün ağaçlar çiçek açtı.”
3. Bir pütün.

*Bir otlamda pütün bir nanni yep boldi.
“Bir oturuşta bütün bir ekmeği bitirdi.”*

pütünleş: (is.) Pütünleş “bütünleme”
(imtihandin ötelmigenler üçün eçilğan sinip).

pütünlimek:

1. Pütünlimek “bütünlemek”.
2. Toluqlımaq.
3. Parçe pulni pütün qılmaq.

pütünlük: (is.) Pütünlük “bütünlük”.
tèrritoriye pütünliği “toprak bütünlüğü”.
buruşma: Buruşmak işi.

bitmek, -er (I):

1. (nsz) Tükenmek.
2. Sona ermek.
3. *mec.* Çok yorulmak, güçsüz kalmak, çok zayıflamak.
4. (-e) *argo* Çok sevmek, bayılmak, beğenmek.

bitmek, -er (II):

1. (nsz) Bitki, tüy, saç vb. şeyler çıkıp yetişmek.
2. *argo* Beklenmedik zamanda ortaya çıkmak.

bitmek (III): -

bütün:

1. *sf.* Eksiksiz, tam.
2. Çok sayıdaki varlık ve nesnelerin hepsi.
3. Bozuk olmayan (para).
4. Parçalanmamış.
5. *is.* Birlik, tamlık.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.336

bütünleme:

1. *is.* Tamamlama, tam duruma getirme, ikmal.
2. *eğt.* Bütünleme sınavı.

bütünlemek:

1. (nsz) Eksiksiz duruma getirmek, tamamlamak.
2. Ufak, bozuk paraları büyük para durumuna getirmek.

bütünlük, -ğü: Bütün olma durumu, tamamıyet.

pütürmek/püttürmek:

1. Pütürmek “bitirmek”.
2. Kökünü qurutmaq.

pütürüş: (is.) Pütürüş “bitirme”.

pütüş (I): (is.) Pütüş “bitme, bitiş”.

pütüş (II): Yazma.

püvleş: (is.)

1. Püvleş “üfleme”.
2. Şeşe, botulka qatarlıqlarni işleş hüniri.

püvlimek:

1. Püvlimek “üfleme”.
2. Çalmaq (neyni).

bitirmek:

1. (-i) Bitmesini sağlamak, sona erdirmek, tüketmek, tamamlamak, sonuçlandırmak.
2. Gücsüz düşürmek, bitkin duruma getirmek, yormak.
3. Onulmaz duruma getirmek, mahvetmek.

bitirme: Bitirmek işi, itmam, mezuniyet.

bitme (I): Bitmek işi.

bitme (II): -

üfleme: Üflemek işi.

üfleme:

1. (-e, -i) Dudakları büzerek soluğu bir şey üzerine hızla vermek, üflemek.
2. (-i) Yanmakta olan bir şeyi söndürmek veya canlandırmak için soluk vermek.
3. (-i) Nefesli çalgıları çalmak.

r, R: Türk elipbesiniñ yigirmibirinçi herpi.

r, R: Türk alfabesinin yirmi birinci harfi. **Re** adı verilen bu harf, ses bilimi bakımından ötümlü, sürtünücü diş eti ünsüzünü gösterir.

s, S: Türk elipbesiniñ yigirmi-ikkinçi herpi.

-sa (I): Bir arzunun boluşını xalaydıðan.
Dunya közü bilen kelişini bir körsem.
“Dünya gözüyle gelmesini bir görsem.”

-sa (II): Şart eki.
barsa “ varsa”.
okusa “okusa”.

saðdurmaq: Saðdurmaq.

saðduruş: (is.) Saðduruş “sağdırma”, saðdırış.

saðılmaq/séðilmaq:

1. Saðılmak.

2. Çuvulmaq.

Gilemniñ qırđıqı çuvuldi.

“Kişimin kenarı sağıldı.”

3. Yeşilmaq.

Yılan yeşilip ketti. “Yılan sağılıp gitti.”

saðim/séðim: (is.)

1. Səðim “sağım”
2. Bir qitimiş səðiləndən miqdar.
3. Süt bergüçi hayvan.

saðmaq:

1. Saðmaq “sağmak”.
- inek saðmaq “inek sağmak”.*
2. Almaq, tartmaq.
- ðozıdın yipek tartmaq “ipek kozalarını sağmak”.*
3. Tügünçek nersini yeşmek.
4. Aldap pulını əlivalmaq.

saðlam: (sf.)

1. Saðlam.

s, S:

Türk alfabesinin yirmi ikinci harfi. **Se** adı verilen bu harf, ses bilimi bakımından ötümsüz sızıcı diş eti ünsüzünü göstərir.

-sa / -se (I) Dilek eki.

-sa / -se (II)

1. Şart eki.
2. **-sa- / -se-** İsimden fiil türeten ek.

sağdırmaq:

1. (-i, -e) Sağma işini yaptırmak.
2. Sağmasına sebep olmak.

sağdırma: Sağdırmaq işi.

sağılmaq:

1. (nsz) Sağma işine konu olmak.
2. Kumaş, kilim vb. bir yerinden iplik çıxıp sökülme.
3. Akmaq, kaymaq, aşağıya doğru hızla inmek.

sağım:

1. is. Sağma işi.

2. Süt veren hayvan.

sağmak, -ar:

1. (-i) Memeyi parmaklar arasında sıkarak sütünü akıtmak.
2. Kovandaki balı peteklerden almak.
3. Yumak durumundaki bir şeyi çözüp açmak.
4. *argo* Aldatarak parasını çekmek.

sağlam:

1. sf. Dayanıklı, kolay bozulmaz, yıkılmaz.
2. Zarar görmemiş, bozulmamış.
- saðlam pikirlik “sağlam fikirli”.*
2. Mehkem, cıñ.
3. Saq bəcirim.
- Pütün nersiler saq keldi.*
- “Bütün eşyalar sağlam geldi.”*
4. İşençilik.
- işençilik pul “sağlam para”.*
5. Çoqum, mutleq.
- Şundaq kətiverse çoqum domılap çüşidi.*
- “Böyle giderse sağlam yıkılır.”*

saðlımaq (I):

1. Saðlımaq, temin etmek.
- Yamður ziraetlerniñ ösüşini temin etti.*
- “Yağmur bitkilerinin yetişmesini sağlar.”*
2. Qolđa keltürmek, qazanmaq.
- Đelibe qazanmaq. “Galibiyet kazanmak”.*
3. Küçlüq halđa keltürmek.
4. Çiñitmaq.

saðlımaq (II): Oñ terepke ötmek.

saðlamlaşmaq: Saðlamlaşmaq, küçlenmek, çiñitmaq.

saðlamlaşturmaq: Saðlamlaşturmaq “sağlamlaşturmaq”, küçlendürmek.

saðlamlaşturulmaq: Saðlamlaşturulmaq “saðlamlaştırılmak”.

saðlamlaşturuş: (is.) Saðlamlaşturuş “saðlamlaştırma”.

saðlamlıq: (is.)

1. Saðlamlıq “saðlamlık”.
2. Çınlıq, beklik, mehkemlik.
3. Çıdamlıq, berdaşlıq.

saðlanmaq: Saðlanmaq, qazınılmaq, qolða keltürmek, tərişilmeq.

Unıñmu yardımı qolða keltürildi.

“Onun da yardımı saðlandı.”

3. Sakatlık veya hastalığı bulunmayan, saðlıklı, sıhhatli.
 4. Güvenilir.
 5. Gerçek, inanılır bir temeli olan.
 6. *zf. hlk. (sa’ğlam)* Her halde, muhakkak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1679*

sağlamak (I):

1. (-i) Bir işin olması için gerekli durumu, şartları hazırlamak, temin etmek.
2. Elde etmek, sahip olmak.
3. *mat.* Bir işlemin doğruluğunu ortaya koymak.

sağlamak (II): (nsz) Öndeki aracın sağından ilerleyerek önüne geçmek.

sağlamlaşmak: (nsz) Sağlam duruma gelmek.

sağlamlaştırmak: (-i) Sağlam bir duruma getirmek, pekiştirmek.

sağlamlaştırmak: (nsz) Sağlam duruma getirilmek.

sağlamlaştırma: Sağlamlaştırma işi.

sağlamlık, -ğı: Sağlam olma durumu.

sağlanmak: (nsz) Sağlanma işine konu olmak.

saq (I): (sf.)

1. Közi oçuq “gözü açık”.
- saq bol! “ihtiyatlı ol!”*
- saq bolmaq “uyanık olmak”.*
2. Seğek, uyqusi qattıq bolmıðan.

saq (II): (sf.)

1. Saq “sağ, diri, canlı”, salamet, esen, aman.
- saqaymaq “sağ almak, düzelmek” (aðrıq).*
- saq bolmaq “sağ olmak”.*
- saq qalmaq “sağ kalmak”.*
2. Sap.
- saq yað “saf yağ”.*

saqal: (is.) Saqal.

aq saqal “beyaz sakal, toplumun büyüğü, lider.

saqal çıqmaq “sakallanmak”.

saqallıq: (sf.) Saqallıq “sakallı”, saqal qoyulmak.

saqallık öçke “sakallı keçi”.

saqalsız: (sf.) Saqalsız “sakalsız”, kose yani saqlı qısqa.

saqlanmaq (I):

1. Saqlanmaq “sakınmaq”.

xatalıqtın saqlanmaq “hatadan sakınmaq”.

keseldin saqlanmaq “hastalıktan sakınmaq”.

2. Özini asırmaq, özini qoðdımaq.

3. Qoðdımaq, asırmaq.

saqlanmaq (II): Saqlanmaq.
Buðdaylar, ambarlarda saqlınıdu.
“Buðdaylar, silolarda saklanır.”

saqlatmaq/saklitiş: Saqlatmaq, korutmaq.

sak (I):

1. *sf. hlk.* Uyanık gözü açık, müteyakkız.

2. Uykusu hafif.

sağ (II):

1. *sf.* Sağlam, esen.

2. Katkısız.

3. Yaşamakta olan.

sakal:

1. *is.* Yetişkin erkeklerde yanak ve çenede çıkan kılların tümü.

2. Bazı hayvanlarda çene altında bulunan kılların tümü.

sakallı:

1. *sf.* Sakalı olan.

2. *is. tar.* Savaş tutsaklarının yaşı geçkin olanı.

sakalsız: Sakalı olmayan.

sakınmak (I):

1. Herhangi bir korku veya düşünce ile bir şeyi yapmaktan uzak durmak, içtinap etmek

2. Olabileceği düşünülen kötülöklere karşı önlemler almak.

3. (-i) Korumak, esirgemek, gözetmek.

saklanmak (II):

1. (*nsz*) Kendini saklamak, gizlenmek.

2. (-den) Saklama işi yapılmak.

saklatmak: (-i, -e) Saklama işini yaptırmak

saqlıq: (is.)

1. Saqlıq, salamatlik.

saqaymaq “iyileşmek”.

saqlıqni saqlaş ministrliğı “Sağlık Bakanlığı”.

2. Salamatlikniñ yaXşı yani yaman bolışı.

saq bolmaq “sağ olmak”.

3. Normal hal.

4. Hayat, ömür.

saq qalmaq “sağ kalmak, hayatta olmak”.

saqlıqlıq: (sf.) Saqlıqlıq “sağlıklı”, salamatliki, cayida.

saqsız: (sf.) Saqsız “sağlıksız”, aðrıqçan.

saqlımaq:

1. Saqlımaq “saklamak”.

Saqla samani, keler zamani.

“Sakla samani, gelir zamani”.

saqlap qalmaq “korumak, koruyabilmek”.

salamatlikni saqlımaq “sağlığını korumak”

2. Yoşurup qoymaq.

xetni yoşurup qoyuşqa tirişmek “mektubu saklamaya çalışmaq”.

yoşurup saqlımaq “gizlemek”.

3. Asırmaq.

4. Əlip qoymaq.

Bu tamakni etige əlip qoyaylı.

“Bu yemeği yarına saklayalım.”

saqlınış: (is.) Muhapize “muhafaza”, saqlama, korunma.

sal: (is.)

1. Sal (deryada qatnaydıdan).

2. Tavut.

salaq (I): (is.) Salaq “leke, kir, pis”.

sağlık, -ğı:

1. is. Vücudun hasta olmaması durumu,

vücut esenliği, esenlik, sıhhat, afiyet.

2. Vücudun iyi veya kötü olması durumu.

3. Sağ, canlı, diri olma durumu.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1680

sağlıklı:

1. sf. Sağlık durumu iyi olan, sağlam, esen, sıhhatli.

2. mec. Sağlam, doğru, güvenilir, gerçek.

sağlıksız:

1. sf. Sağlık durumu iyi olmayan, sağlığı bozuk, sıhatsız.

2. mec. Sağlam, doğru, güvenilir olmayan.

saklamak:

1. (-i) Elinde bulundurmak, tutmak.

2. Kaybolmaması, görünmemesi için gizli bir yere koymak.

3. Görünmesine engel olmak, ortalıkta bulundurmamak.

4. Bozulmadan doğal durumları ile durmasını sağlamak, korumak, muhafaza etmek.

5. (-den, -i) Gizli tutmak, duyurmamak.

6. (-i, -e) Birine vermek için ayırmak.

7. mec. Korumak, esirgemek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1687

saklama: Saklamak işi.

sal: Birçok kalın direk yan yana bağlanarak yapılan, düz ve korkuluksuz deniz veya ırmak taşıtı.

salak (I): -

salaq (II): (is.) Kəyim ve herikitidin exmeqliqi bilinidiğan.

saldurmaq: Saldurmaq “saldırmak, atılmak, sıçramak”, hucum qılmaq, tacavüz qılmaq.

Bu it ötken-keçkenge hucum qılıdu.

“Bu köpek gelen geçene saldırır.”

at saldurmaq “at ile üzerine gitmek”.

dem saldurmaq “üfürük yaptırmak”.

salduruş: (is.) Salduruş “saldırı, saldırış, saldırma”.

2. Tacavüz, hucum.

3. Bir xil çox piçaq.

salmaq:

1. Salmaq (quş).

Atqa bide saldim. “Ata yonca koydum.”

Jürügüm saldi. “Kalbim çarptı.”

Men ularni körmeske saldim.

“Ben onları görmezlikten geldim.”

U, bəşini töven saldı.

“O, başını aşağıya eğdi.”

Unıñ salmiği éđir “O, ağır”.

U, özini körmigen ademge saldı.

“O, görmezlikten geldi.”

Yəniñđa piçaq səlíp jürme!

“Yanında bıçak taşıma!”

asas salmaq “temel atmak”.

bilmeske salmaq “bilmezlikten gelmek”.

çiçek salmaq “aşı yapmak”.

çut salmaq “çörkü ile hesaplamak”.

dağ salmaq “iz bırakmak, yakmak”.

dasturxan salmaq “örtü sermek”.

gepke salmaq “konuşturmak”.

xever bermek “haber salmak”.

içiçe salmaq “içine koymak”.

qarmaq salmaq “olta atmak”.

salak, -ğı: Giyinişinden, konuşma ve davranışlarından seviyesiz, dengesiz ve saf olduğu anlaşılan kimse.

saldırmak:

1. (-e) Bir kimseye veya bir şeye karşı saldırı yöneltmek, zarar verici bir davranışta bulunmak, hücum etmek.
2. (-i) Bir şey veya kimse üzerine saldırı yapılmasına sebep olmak.
3. (-den) Gemi, kalkmak için yelken açıp başını gideceği yola çevirmek.
4. *mec.* Yıkıcı ve sert eleştiriler yapmak.
5. *kim.* Etkisiyle eritmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1689

saldırma:

1. *is.* Saldırmak işi veya biçimi.
2. Bir tür büyük bıçak.

salmak, -ar:

1. (-i, -e) Bağımlılığına, tutukluluğuna veya baskı altındaki durumuna son vererek serbest kılmak, bırakmak, koyuvermek.
2. İvedilikle yollamak, hemen göndermek.

3. Koymak, katmak.

4. Sürmek.

5. Uğratmak.

6. Vergi yüklemek.

7. Üzerine yürütmek.

8. (-e) Saldırmak.

9. Sarkıtmak.

10. Gemi demir üzerinde dört yana dönmek

11. (-i) *mec.* Bakmamak, ilgilenmemek, özen göstermemek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1692

qılıç salmaq “kılış kullanmak; kılıç vurmak”.

kişen salmaq “zincir vurmak”.

kiyim salmaq “elbise çıkarmak”.

qol salmaq “el koymak”.

korqunç salmaq “korkutmak”.

qorquşqa salmaq “korkutmak”.

köp salmaqqa eğe “ağırlıklı”.

köyze salmaq “kelepçe takmak”.

qulaq salmaq “dinlemek, kulak salmak”.

qulup salmaq “kilitlemek”.

kuş salmaq “kartal, doğan gibi kuşlarla avlanmak”.

qüç salmaq “kuvvete başvurmak”.

nezer salmaq “bakmak”.

oçaq salmaq “ocak yakmak”.

oq salmaq “kurşun koymak”.

orun salmaq “yatak hazırlamak”.

ötüq salmaq “çizme çıkarmak”.

öy salmaq “ev yapmak”.

piçaq salmaq “bıçaklamak”.

sepsəlíp qarımaq “dikkatle bakmak”.

taraziğa salmaq “teraziye koymak”.

tuxum salmaq “yumurtlamak”.

uva salmaq “yuva kurmak”.

yol salmaq “yol yapmak”.

yolğa salmaq “uğurlamak, yolcu etmək”.

2. Tañmaq, yögimek, urmaq.

3. Qoyuvetmek, erkige qoyup bermek, azad qılmaq.

Hayvanlarni yaylaqqa qoyuvetti.

“Hayvanları çayıra salmak”.

4. Têz evetmek, çapsan yollımaq.

5. Sürmek (biw).

6. Uçratmaq, yoluqturmaq.

7. Sañgılatmaq.

8. İlgiri sürmek.

9. Artıp qoymaq.

10. Amanet qoymaq.

11. Hucum qılmaq, ètilmaq.

İt igisige ètilmaydu.

“Köpek sahibine saldırmaz.”

12. *mec.* Ağırılık, tartı.

salt: (*sf.*)

1. Yalğuz, peqet, zadila, birla, salt.

Salt keldim. “Yalnız geldim.”

Yalğuz ula bilemdu? “Saltmu bilir?”

2. Mutleq.

saman: (*is.*) Saman.

Saman astıdın su yürüzmek.

“Saman altından su yürütmek.”

saman reñgi “Saman reñgi, sapèriq”

samanlıq (I): (*sf.*) Samanlıq “samanlı”.

samanlıq (II): (*is.*) Samanlıq “samanlık”.

samanyoli: (*öz. is.*) Samanyoli

“Samanyolu”.

samsaq: (*is.*) Samsaq “sarımsak, sarımsak”

samsaqlıq: (sf.) Samsaqlıq “sarmısaklı”, içige samsaq sêlinðan.

san (I): (is.)

1. San “şöhret”, dañlıq.
2. Merteve, mensep.
3. Nam, unvan.
4. Süpet “vasıf, kalite”.
6. Parçe, bölüm, put “kalça”.
6. Yoqlıma.

san (II):

1. San “sayı”, sanaq, hêsab.
- kesir san** “kesir sayı”.
- köplük sañ** “çokluk sayı”.
2. Gêzit “gazete” ve jurnalnıñ sani.

salt:

1. sf. İçinde yabancı bir öge bulunmayan, mutlak.
2. fel. İçine, kendisine yabancı hiçbir şey karışmamış, arı.
3. zf. Yalnızca.

saman: Ekinlerin harmanda dövülüp taneleri ayrıldıktan sonra kalan, hayvanlara yedirilen ufalanmış sapları.

samanlı (I): Samanı olan.

samanlık, -ğı (II): Saman konulan yer.

Samanyolu: öz. is. astr. Açık gecelerde gökyüzünde boydan boya görülen uzun yıldız kümesi, Gökyolu, Hacılaryolu, Hacıyolu, Kehkeşan, Samanuğrusu.

sarımsak, -ğı:

1. is. bot. Zambakgillerden, 25–100 cm yükseklikte, yapraklarında, saplarında ve

toprak altındaki soğanında kokulu yağ bulunan bir kültür bitkisi (*Allium sativum*).
2. Bu bitkinin baharat olarak kullanılan dışlı bölümü.

sarımsaklı: İçinde sarımsak bulunan.

san (I):

1. is. Ün, şan, şöhret.
2. Saygı veya belirtme sözü, unvan.
3. fel. Herhangi bir şeyi, neyse o yapan nitelik, **kip** karşıtı.

sayı (II):

1. is. mat. Sayma, ölçme, tartma vb. işlerin sonunda bulunan birimlerin kaç olduğunu bildiren söz, adet.
2. Gazete ve dergi vb. sürekli yayınların bir bütün oluşturan, değişik tarih, numara taşı-
Şıncañ gëzitiñiñ bğğünki sani.
“Şincang gazetesinin bugünkü sayısı.”

saña: (zf.) Saña “sana”.

sanımaq:

1. Sanımaq “saymak”.
- Bağçidiki derexlerni sanımaq.*
“Bahçedeki ağaçları saymak”.
2. Hêsaplımaq.
3. Ehmiyet bermek.
- U, bundaq adetlerge bek ehmiyet bëridu.*
“O, bu gibi adetlere çok sayar.”
4. Hürmet qılmaq.
- Yaşlar her daim çoñlarga hürmet qılış kerek.*
“Gençler, daima yaşlıları saymalı.”

sançıq: (is.)

1. Sançıq “sancı”, tolđaq.
- sançık almaq** “sancılanmak”.
- sançık tutmaq** “sancılanmak”.
- tolđaq tutmaq** “sancılanmak”.
2. *mec.* Dikenli, sivri, sokucu, acı dokunaklı, iğneli, yakıcı, acı.
- sançık söz** “iğneli söz”.

sançılıq: (sf.) Sançılıq “sancılı”.

sançılıq ağrıq “sancılı hasta”.

yan baskılarından her biri, nüsha.

3. *sp.* Bir spor karşılaşmasında karşılaşanlardan her birinin başarı derecesini tespit eden nicelik.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1714

sana: Sen zamirinin yönelme durumu.

saymak, -ar:

1. (-i) Bir şeyin kaç tane olduğunu anlamak için bunları birer birer elden veya gözden geçirmek, sayısını bulmak.
2. Sayıları arka arkaya söylemek.
3. Herhangi bir sıraya koymak, herhangi bir sırada yer aldığını kabul etmek.
4. Herhangi bir şey, yerine koymak veya herhangi bir şey gözüyle bakmak, addetmek.
5. Varsaymak, tutmak, farz etmek.
6. Arka arkaya söylemek, sıralamak.
7. Ödemek, peşin vermek.

8. *mec.* Geçer tutmak.

9. *mec.* Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı dolayısıyla bir kimseye veya bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmak, saygı göstermek, sözünü dinlemek, hürmet etmek.

10. *mec.* Önemsemek.

11. *mec.* Gibi görmek, kabul etmek.

12. *mec.* Hesaba katmak, dikkate almak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1716

sancı:

1. *is.* İç organlarda batar veya saplanır gibi duyulan, nöbetlerle azalıp çoğalan ağrı.
2. *mec.* Sıkıntı.

sancılı:

1. *sf.* Sancıya tutulan, sancısı olan.
2. Sancı veren.
3. *mec.* Sıkıntılı.

sançımaq: Sançımaq “sancımak”, ağrımaq “ağrımak”, tikmek.

sañgılatmaq:

1. Sañgılatmaq “sallandırmak, asılı kalmak”.
2. Darđa asmaq, eşip öltürmek.

sañgılımaq (I): Sañgılımaq “sallanmak, salkımak”.

Putimiz görge sañgılap qaldi.

“Ölüm vaktimiz yaklaştı.”

sañgılap turmaq “asılı kalmak”.

sañgılımaq (II): Pürleşmek, solaşmaq, solışip sañgılımaq.

sañgılımaq (III):

1. Sañgılımaq “sarkıtmak”.
2. Asmaq.
3. Darđa eşip öltürmek.

sañgılımaq (IV): Sañgılımaq “sarkmak”.

sanlıq: (sf.)

1. Sanlıq “sayılı”, az sanlıq.
Bundaq veqeler tarixta az körilidu.
“Bu gibi olaylar tarihte sayılıdır.”
 2. Sanaqlıq, çeklik .
 3. Vaqti ve sani oçuq bolđan.
 4. Tonulđan meşhur.
- sancımak: (nsz)** Sancı vermek, ağrımaq.

sallandırmak:

1. (-i, -e) Sallanma işini yaptırmak.
2. *mec.* Asmak, idam etmek.

sallanmak (I):

1. Bağlı bulunduğu yerde gevşek durma gelip yerinden oynamak, kımıldamak.
2. Bir şey belli noktasından bir yere bağlı kalmak şartıyla, o noktanın iki tarafına aynı doğrultuda ve sürekli olarak gidip gelmek.
3. Salıncak, hamak vb.nde kendini sallamak
4. Vaktini boş ve yararsız işlerle uğraşarak geçirmek, oyalanmak, savsaklanmak.
5. Güçlü bir biçimde sarsılmak, titremek.
6. *mec.* Makamından veya bulunduğu durumdan uzaklaşmak, yerini bir başkasına tehlikesiyle karşılaşmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1691–1692

salkımak (II): (nsz) Gevşeyip sarkmak, pörsümek.

sarkıtmak (III):

1. (-i) Bir şeyin sarkmasını sağlamak.
2. *mec.* Asmak, darağacına çekmek.

sarkmak, -ar (IV):

1. (-e) Aşağı doğru uzamak veya uzanmak.
2. *argo* Karşı cins ile ilişki kurmayı veya arkadaş olmayı istemek.
3. *hlk.* Yolunu uzatmak, uğramak.

sayılı:

1. *sf.* Herhangi bir sayısı olan.
2. Sayısı belli olan, sayılmış olan.
3. *sf.* Az görülen, önemli, mahdut.

sansar: (is.) Sansar, bolđun.

sap: (is.)

1. Sap, deste.
palta sêpi “balta sapı”.
- piçaqınıñ sêpi* “bıçağın sapı”.
2. Đol (ösümlükniñ).
3. Nersiniñ toqulıdığan qısmı.

sapaqsız: (sf.) Sapaqsız “sapsız”.

sapaqsız gül “sapsız çiçek”.

sapan (I): (is.) Sapan, “saban”, boqusa.

sapan (II):

1. Sapan “sapan”.
2. Salḏa, reketke (uruş qorali).

saplanmaq:

1. Saplanmaq.
 2. Yətip qalmaq.
- Harva patqaqqa yətip qaldi.*
“Araba çamura saplandı.”

saplaş: (is.) Saplaş “saplama”.

sansar: *is. zool.* Postları dəğərli türlü etçil hayvanların ortak adı (*Martes martes*).

sap:

1. *is.* Bitkinin, dal, yaprak, çiçək vb. bölümlərini taşıyan, ağaclarla odunlaşarak gövdə durumunu alan bölüm.
2. Çiçək və ya meyveyi dala bağlayan incə bölüm, sak.
3. Bir aracı tutmaya yarayan bölüm.
4. İplik, tire, ibrişim vb. şeylərdə iğneye geçirilen bir dikişlik iplik.
5. Kabza.
6. *hlk.* Demet durumundakı ekinlər.
7. *argo* Erkek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1699–1700

sapsız: Sapı olmayan.

saban (I): Çift süren hayvanların koşulduğu demir uçlu tarım aracı.

sapan (II):

1. *is.* İki ucu ip, ortası örme və ya meşin olan bir taş atma aracı.
2. Genellikle çocukların kuş vurmaq için kullandıkları, iki ucuna lastik və lastiklərin arasına da geniş bir meşin parçası bağlı bulunan çataldan oluşan araç.
3. Kaldırılacak bir şeyin üzerine geçirmek için halattan yapılan çember.
4. *tek.* Makarayı bir yere bağlamak için tablaların çevresine geçirilen halat və ya demir kuşaklar.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1700

saplanmak:

1. *(-e)* Hızla batmak.
2. Batma sonucu hareket edemez olmak, batıp kalmak.
3. *mec.* Bir şeyle ilgisini kesmemek, takılıp kalmak.

saplama:

1. *is.* Saplamak işi.

saplıq: (sf.)

1. Saplıq “saplı”, tutquçluq səpi bolḏan, qulaqlıq.
 2. Tıqıqlıq, sançıqlıq.
- Piçak tavuzḏa sançıqlıq turidu.*
“Bıçak karpuzla saplı duruyor.”
3. Tutquçluq yani qulaqlıq das yani qazan.

saplımaq:

1. Saplımaq “saplamak”.
2. Paturmaq “batırmak”.

sap-saḏ: (sf.) Sap-saḏ “sapasağlam, genç”, sap, saḏlam, saq, bəcirim.

sapsəriq: (is.) Sapsəriq “sapsarı”.

sarđaymaq:

1. Sarđaymaq “sararmak”.
2. Qorqqanlıqtın reŋgi tatırıp ketmek.

sarđaytmak: Sarđaytmmaq “sarartmak”.
Kimge üz sargaytip nan sorap baray.
“Kimden yüzümü sarartıp ekmek dileyim.”
Kün ziraetlerni sarđaytti.
“Güneş ekinleri sararttı.”

sarđ1tiş: (is.)

1. Sarđ1tiş “sararma”.
2. Cüdek ve reŋgi sarđ1tip ketken (adem).

sarqit: (is.) Yemek kalıntısı (bir kişinin mifirliğe gittiği yerden evde kalanlar için getirdiği yemek, çerez).
 2. İç içe geçen veya başka bir parça üzerine eklenen parçaların bağlantısı için kullanılan türlü kalınlık ve uzunlukta, bir yanı yivli, yuvarlak metal kama.
 3. *mec.* Bir menteşenin iki oynak parçasını birleştirmeye yarayan küçük, ince metal mil

saplı:

1. *sf.* Sapı olan.
2. Saplanmış.
3. *is.* Uzunca bir sapı olan kap.
4. *is.* Büyük kepe.

saplamak: (-i, -e) Hızla batırmak.

sapasağlam: (*sapa'sağlam*) Çok sağlam, her yanı sağlam.

sapsarı:

1. *is.* (*sa'psarı*) Çok sarı veya her yanı sarı.
2. *sf.* Bu renkte olan.

sararmak:

1. (*nsz*) Sarı olmaq, rengi sarıya dönmek.
2. Korku, üzüntü, çoşku vb. sebeplerle yüzün rengi solmak.

sarartmak: (-i) Rengini sarıya çevirmek, sararmasına yol açmak.

sarartma:

1. *is.* Sarartma işi.
2. *sf. hlk.* Cılız ve soluk renkli kimse.

sarkıt: *is. min.* Mağaraların tavanında oluşan, genellikle koni biçiminde kalker birikintisi, damla taş, stalaktit.

satquçi: (is.)

1. Satquçi “satıcı”.
2. Sodiger “tüccar”.
3. Seyyare sodiger.

satquzmaq: Satquzmaq “sattırmak”.

satlıq: (*sf.*) Satlıq “satılık”, sətıqqa çıxarmaq.

satlıq adem “satılık adam, satılmış adam”.
sətılıdīđan öy “satılık ev”.

satmaq:

1. Satmaq.
mal satmaq “mal satmak”.
uruş pılanlırını düşmenge satmaq “savaş planlarını düşmana satmak”.
2. Artuq baha qoymaq, köptürmek, satqınlıq qılmaq.
Özini qandaq köptürüşni bilidu.

“Kendini nasıl da satmasını biliyor.”

savaq (I): (is.) Savaq “ders, talimat, öğüt, akıl”

savaq bermek “ders vermek”.

savaqdaş: sınıf arkadaşı.

savaq oqutmaq “ders vermek”.

tariw savaği “tarih dersi”.

savaq (II): (is.)

1. Êqin suniñ ayrılđan yeri.

2. Artuq suni êqitidiđan êriq “ark”.

savaq (III): (is.) Yünü döverek diterken, kullanılan çubuk.

savaq (IV): -

satıcı: Alıcıya bir şey satan kimse.

sattırmak: (-i, -e) Satma işini yaptırmak veya satma zorunda bırakmak.

satılık, -ğı: Satışa çıkarılmış olan.

satmak, -ar:

1. (-i, -e) Bir değer karşılığında bir malı alıcıya vermek.

2. *mec.* Kendinde olmayan bir şeyi var gibi göstermek, taslamak.

3. *mec.* Bir kimse, kendini veya başkasını olduğundan daha önemli, yetkili ve değerli göstermek.

4. *mec.* Bir çıkar karşılığında bir şeyi gözden çıkarmak, feda etmek.

5. *argo* Bir yolunu bularak birinden ayrılma
Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1790–1791

savaq (I): -

savak, -ğı (II):

1. *is. hlk.* Suyu başka yöne akıtmak için yapılan düzenek.

2. Değirmen arkındaki fazla suyun akması için açılan ikinci su yolu.

3. Bir barajın fazla suyunu akıtmak için yapılan düzen.

savak (III): -

savak (II) sf. Aptal, salak.

savaş (I): (is.) Uruş “savaş”, soquş, ceñ.

ikkinçi dünya uruşi “ikinci dünya savaşı”.

savaş (II):

1. Yünü ditmek için dövme.

2. Kamçılama.

say: (is.) Nehir yatağı, dere, çay.

saylam/saylav: Saylam “saylav, seçim”.

saylam orni “seçim yeri, seçim bölgesi”.

sayılmaq: Sayılmaq “saylamak, seçmək”, tallımaq.
qaytının sayılmaq “yeniden seçmək”.

saz: (is.)

1. Qomuş “kamış”.
2. Qomuştin yasalđan “kamıştan yapılmış”.
3. Reñgi sêriq .

saz (II): (sf.)

1. İyi, güzel.
2. Rahat, uygun.
3. Güzel yapılı, endamı yerinde.

sazañ (I): (is.) Karip béliqi.

sazañ (II): (is.) Solucan, yer solucanı.

sazlıq: (is.) Sazlıq “sazlık, bataklık”, qomuşluq.

sazlıqqa aylanmaq “bataklık olmak”.

savaş (I):

1. is. ask. Devletlerin diplomatik ilişkilerini keserek giriştikleri silahlı mücadele, muharebe, harp, cenk.
2. Uğraşma, kavgı, mücadele.
3. Hayvanların birbiriyle yaptığı mücadele.
4. Bir şeyi ortadan kaldırmak, yok etmek amacıyla girişilen mücadele.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1710–1711

savaş (II): -

çay: Dereden büyük, ırmaktan küçük akarsu.

saylav: is. esk. Milletvekili, mebus.

saylamak: (-i) hlk. Seçmek.

saz (I):

1. is. Genellikle su kıyılarında, bataklık yerlerde yetişen ince kamış, hasır otu, kiliz, kofa.
2. sf. Bu kamıştan yapılmış.

saz (II):-

sazan (I): is. zool. Sazangillerden, Avrupa, Asya ve Amerika’nın tatlı sularında yaşayan, sırt yüzgeci uzun, eti beğenilen, kılçıklı bir balık (*Cyprinus carpio*).

sazan (II): -

sazlık, -ğı: Sazları çok olan yer.

segünçek: (is.)

1. Segünçek “salıncak”.
2. İlgüç.

sekkiz: (is.) Sekkiz “sekiz”.

on sekkiz “on sekiz”.

sekkiz yüz “sekiz yüz”.

sekkizinçi: (sf.) Sekkizinçi “sekizinci”.

on sekkizinçi “on sekizinci”.

sekkizinçi yol armiyisi “sekizinci yol ordusu”.

sekkizlik (I): (sf.) Sekkizlik “sekizlik”.

sekkizlik (II): (sf.) Sekkizdin bolğan, sekkizdin qurulğan, sekkizdin teşkil tapqan.

sekkiz yüzlük: (is.) Sekkiz yüzlük cisim.

sekreş: (is.) Sekreş “sekreme, sıçrama, atlama”.

sekrimek: Sekrimek “sekmek, sıçramak, atlamak”.

sekreş çüşmek “sıçrayıp inmek”.

sekreş ilgirleş “sıçrayıp ilerlemek”.

sekreş ilgirleş devri “sıçrayıp ilerleme devri”.

sekreş ötmek “atlayıp geçmek”.

sekreş turmak “sıçrayıp kalkmak”.

salıncak, -ğı:

1. is. İki ucundan iki iple veya zincirle yüksek bir yere asılan ve üzerine oturup salanılan eğlence aracı.

2. Küçük çocukları uyutmak için beşik yerine kullanılan ve karşılıklı iki yere iple baplı bulunan asılı yatak.

sekiz:

1. is. Yediden sonra gelen sayının adı.

2. Bu sayıyı gösteren 8, VIII rakamlarının adı.

3. sf. Yediden bir artı.

sekizinci: Sekiz sayısının sıra sıfatı, sırada yedinciden sonra gelen.

sekizli (I):

1. sf. Kendinde sekiz sayısı bulunan.

2. Üzerinde sekiz işareti bulunan iskambil kâğıdı.

3. is. Sekizlik.

sekizlik, -ği (II):

1. sf. Sekizi bir arada, sekiz tane alabilen.

2. is. müz. Birlik notanın sekizde biri.

sekiz yüzlü: Sekiz düzlem parçasıyla çevrelenmiş cisim.

sekme:

1. is. Sekmek işi.

2. Bir merminin bir yere veya bir cisme vurduktan sonra sıçraması.

sekmek, -er:

1. (nsz) Tek veya iki ayak üzerinde sıçrama

2. Tek veya iki ayak üzerinde sıçrayarak ilerlemek.

3. Atılan bir nesne bir yere dokunduktan sonra sıçrayarak gitmek.

4. Bir yere, bir cisme çarparak yön değiştirmek.

5. Aralık vermek.

seksek: (is.) Balıların bir put bilen sekrep oynayıdan oyunu.

seksen: (is.) Seksen (san).

seksen sanlıq: (sf.)

1. Seksen sanlıq “seksenlik”.

2. İçide seksen nerse bolğan.

3. Seksen yaşlıq.

Seksen yaşlıq bir adem.

“Seksenlik bir adam.”

sekretmek: Sekretmek “sektirmek”.

Selçuklu: (öz. is.) Selçuklular (X esirde Oğuz Türkmencilirige qomandanlıq qılıp İslâm döletlirige kelgen dakaklık oğlı Selçuknıñ nevriliri terepidin IX esirde qurulğan ve XIII esirde tügigen Türk İslâm döletiniñ eti ve şu döletni qurğan sulalınıñ eti).

sen: (is.) Sen.

1. sf. Birisi tarafında olan (kimse).
2. zf. Sen zamirinin çıkma durumu eki almış biçimi.

saña “sana”.

sañıçu? “peki sana?”.

sañıla “sadece sana”.

sende “sen de” (sen zamirinin bulunma durumu eki almış biçimi).

sendiçu? “peki sende?”

sendila “yalnız sende”.

sendimu bar “sende de var”.

sendin “senden”.

sendinla “sadece senden, yalnız senden”.

sëniñki “seninki”.

sëniñkide seninkinde”.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1723

seksek, -ği: Sekerek oynanan bir çocuk oyunu.

seksen:

1. is. Yetmiş dokuzdan sonra gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren 80, LXXX rakamlarının adı.
3. sf. Sekiz kere on, yetmiş dokuzdan bir artık.

seksenlik, -ği:

1. sf. İçinde seksen sayı bulunan.
2. Seksen yaşında olan.

sektirmek: (-i) Sekmesine sebep olmak.

Selçuklu:

1. öz. is. XI. yüzyılda Orta Asya’da devlet ve imparatorluk kuran, çoğunluğunu Oğuzların oluşturduğu bir soy.

2. Bu soyun kurduğu, XI. yüzyıldan XIII. yüzyılın sonuna kadar egemen olmuş bir Türk devleti.

sen: Teklik ikinci kişiyi gösteren söz.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1729

sëniñ kitavin “senin kitabın”.

senmu? “sen de?”.

sentürülmek:

1. Sentürülmek “sallanmak, sarsılmak, sendelemek”.
2. Neme qılışni bilmey holuqmaq.

sepmek (I): Sepmek “saçmak”, çaçmaq.

sepmek (II):

1. Sepmek “serpmek”.

kepterlerge dan sepmek “güvercinlere yem serpmek”.

2. Çaçmaq.

Biravniñ yüzige su çaçmaq.

“Birinin yüzüne su serpmek.”

3. Sim-sim yağmaq (yamđur).**sepsete: (is.)**

1. Sepsete “safsata”.

sepsete “safsata”.

2. Bèliq türü.

3. Çaçmaq “saçma”.

4. Holulup.

holulup adem “saçma bir adam”.

septürmek: Septürmek “serptirmek”,
çaçturmaq.

ses: (is.)

1. Ses, avaz.

dumbağ avazi “davul sesi”.

2. Tavuş.

süzüq tavuş “ünlü ses”.

sendelemek:

1. (nsz) Dengesi bozularak düşecek gibi olmak, adımlarını şaşırarak.

2. *mec.* Herhangi bir olay karşısında ne yapacağını şaşırarak kadar sarsılmak.

saçmak, -ar (I):

1. (-i) Bir şeyi ortalığa dağıtmak, dökmek.

2. Işık ve ısı yaymak.

3. *mec.* Belli bir görüşü, düşünceyi yaymak.

serpmek (II):

1. (-i, -e) Bir şeyi dağılacak biçimde dökmek, saçmak.

2. Belli bir yere dağılacak biçimde dökmek.

3. (nsz) Yağmur veya kar azar azar, ince ince yağmak, serpiştirmek.

4. *mec.* Vermek, saçmak.

saçma:

1. *is.* Saçmak işi.

2. *den.* Bir tür balık ağı, serpme ağ.

3. Avda kullanılan fişeklerin içine konulan, türlü boylardaki küçük ve yuvarlak kurşun tanesi.

4. *sf.* Böyle söz söyleyen veya iş yapan.

5. *sf. mec.* Akla uygun olmayan, yersiz bulunan, pestenkerani, absürt.

6. *mec.* Yersiz, akla aykırı, tutarsız söz.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1674

serptirmek: (-i, -e) Serpme işini yaptırmak.

ses:

1. *is.* Kulağın duyabildiği titreşim, seda, ün.

2. Ciğerlerden gelen havanın ses yolunda yaptığı titreşim.

3. *mec.* Duygu ve düşünce.

4. *mec.* Herhangi bir davranış, tutum karşısında uyanan ruhsal tepki.

5. *müz.* Aralarında uyum bulunan titreşimler

sezgü: (is.)

1. Sezgü “sezgi”, tuygu, sèzim.

2. Bivasite közitiş, bivasite sèzim.

sezmek: Sezmek, tuymaq, hès qılmaq.

sèđiz: (is.)

1. Sèđiz “sakız” (çaynaydığan “çiğnenen”).

2. D virqay “katran, sakız, akıntı”, qarı ay “ am a acı”.

s  iz topa “yapışkan toprak, killi toprak”.

s  iz topılıq “yapışkan topraklı; killi”.

s linmaq:

1. S linmaq “salınmak”.

2.  zini ikki terepke ir itip ma maq.

s miri : (is.) S miri  “semizlemek durumu”.

s mirmek: S mirmek “semizlemek,  ışmanlamak”, semirip ketmek, s mizleşmek.
semrep ketmek “ ışmanlamak”.

s mirti : (is.) S mirti  “semirtme, bordımaq “ ışmanlatma”.

s mirtmek: S mirtmek, bordımaq “ ışmanlatmak”.

Not:  rnekler i in Bkz. TTS s.1739–1741

sezgi:

1. is. Sezme yetene i, feraset.

2. Sezme g c  yerinde olan kimse.

3. fel. Ger e in deneye veya akla vurmadan do rudan do ruya kavranması.

sezmek, -er:

1. (-i) A ık bir kanıt olmaksızın, olmu  veya olacak bir  eyi anlamak, kestirmek, hissetmek.

2. Anlamak, fark etmek.

sakız:

1. is. Bazı a a ların ve  zellikle sakız a acının kabu undan sızan,  i nendi inde yumu ayan, ho  kokulu, beyaz renkli re ine.

2.  ekerli ve kokulu a ızda  i nlenen e lence yiyece i.

3. zool. V cudu beyaz olup ba ta ve ayaklarda belirgin siyah i aretler bulunan, ince kemik yapılı ve y ksek ayaklı, ince ya sız uzun kuyruklu bir koyun t r .

4. Sakız a acı.

Not:  rnekler i in Bkz. TTS s.1686

salınmak:

1. (nsz) Y r rken uyumlu hareketlerle hafif e bir yandan bir yana e ilmek.

2. (-e) Salma i ine konu olmak.

semirme/semizleme: Semiz duruma gelme.

semirmek: (nsz) Besili, ya lı bir duruma gelmek, semizlemek,  ışmanlamak.

semirtme: Semirtmek i i.

semirtmek: (-i) Besili, ya lı bir duruma getirmek, semizletmek.

s miz: (sf.) S miz “semiz”.

s miz m kiyan “semiz tavuk”.

s mizlik: (is.) S mizlik.

s mizlimek: S mizlimek “semizlemek”, semrimek.

s miz ot: (is.) S miz ot.

s pi : (is.)

1. Sèpiş “serpme”, çèçiş.
2. Bèliq tutuş tori.

sèriq: (is.) Sèriq “sarı”.

sèrikliq: (is.)

1. Sèriqliq “sarılık”, sèriq reñ.
2. Sèriq kèsel.

sètiqçılıq: (is.)

1. Sètiqçılıq “satıcılık”, sodigerçilik.
2. Uşşaq ticaret “küçük alışveriş”.

sètilmaq: Sètilmaq “satılmak”.
Düşmenge sètildi. “Düşmana satıldı.”
Mallar sètildi. “Mallar satıldı.”

sètim: (is.) Sètim “satım”, sètiş.
èlim-sètim “alım satım”.

semiz:

1. sf. Şişman.
2. Eti, yağı çok olan, tavlı.

semizlik, -ği: Semiz olma durumu, tav, semen.

semizlemek: (nsz) Semiz duruma gelmek, semirmek.

semizotu: is. bot. Semizotugillerden, etli ve mayhoş yaprakları sebze olarak yenilen ot-su bir bitki (*Portulaca oleracea*).

serpme:

1. is. Serpmek işi.
2. den. Koni biçiminde, ucuna bir sıra kurşun dizilmiş balık ağı.
3. sf. Serpilmiş durumda olan.

sarı:

1. is. Yeşil ile turuncu arasında bir renk, limon kabuğu rengi.
 2. sf. Bu renkte olan.
 3. sf. Soluk, solgun.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1703–1706

sarılık, -ğı:

1. is. Sarı olma durumu.
2. Sarı renk.
3. tıp Derinin, dokuların ve organizmadaki sıvıların sarı bir renk almasıyla beliren hastalık.

satıcılık, -ğı:

1. is. Satıcı olma durumu veya satıcının işi.
2. Küçük ölçüde ticaret yapma işi.

satılmak:

1. (nsz, -e) Satma işi yapılmak.
2. mec. Para veya çıkar karşılığı, gizlice karşı tarafa hizmet etmek.

satım: is. tic. Satma işi, satış.

sètiş: (is.) Sètiş “satış, satma”.

sèziş: (is) Sèziş, tuyuş.

sıçqan/çaşqan: (is.) Sıçqan “sıçan”.

sıçqan jili “sıçan yılı” (Yüzyılımızın 1900, 1912, 1924, 1936, 1948, 1960 yılları sıçan yılıdır).

sıddurmaq: Sıddurmaq “sığdırmak”, patquzmaq.

sıdduruş: (is.) Sıdduruş “sığdırma”, patquzuş.

sığ1niş/siğiş: (is.) Siğiniş “sığınma”.
Xudağa siğiniş “Allah’a sığınma”.

sığınmaq: Sığınmaq “sığınmak”.

sığışmaq: Sığışmaq “sığışmak, beraber sığmak”.
Yene biraz qısılışsaq hemmimiz sığ1miz.
“Biraz daha sıkışırsak hepimiz sığarız.”

satış: is. tic. Satıcı ile alıcı arasında yapılan ve bir malın alıcıya verilmesi ve bunun karşılığında bir fiyat, bir değer alınması yoluyla yapılan işlem, satım.

seziş: Sezme işi veya biçimi.

sıçan:

1. is. zool. Sıçangillerden, fareden iri, zararlı birçok türü bulunan kemirgen, memeli hayvan (*Rattus*).

2. Fare.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1747

sığdırmak: (-i, -e) Bir şeyi bir kabın veya bir yerin içine aldirmek.

sığdırış: Sığdırma işi veya biçimi.

sığınma:

1. is. Sığınmak işi, iltica.

2. sp. Yarış sırasında, rüzgârın etkisinden korunmak için başka bir yarışçının arkasına sinme.

sığınmak:

1. (-e) Tehlikelerden kaçarak güvenilir bir yere çekilmek.

2. Korunmak amacıyla bir yere veya birine başvurmak, başkalarının yardım ve korunmasına ihtiyaç duymak.

3. Genellikle siyasi sebeplerle kendi ülkesinden kaçıp başka ülkeye gitmek, iltica etmek.

4. mec. Güvenmek, yardım istemek veya ummak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1749

sığışmak: (nsz) Ancak sığmak, güçlkle sığmak.

sığışturmaq: Sığışturmaq “sığdırmak, sığıştırmak”.

sığmaq:

1. Sığmaq, tapmaq.

2. Mas kelmek, uyđun kelmek.

Eqli mentiqiğe uyđun kelmelik.

“Akli mantiğa sığmamak.”

Söz qıl, siğar yerge.

“Kabul edilecekse söyle”.

sıqılış: (is.)

1. Sıqılış “sıkılma”.

2. Qorunuş, tartınış.
Bu ademde tartınış dəgen nersə yoq.
“Bu adamın sıkılması yok.”

sıqılmaq (I): Sıqılmaq “sıkılamak”,
 sıqmaq.

sıqılmaq (II):

1. Sıqılmaq sıkılmak”.
Sıqılıp kətiyatimen. “Sıkılıyorum.”
sıqılıp çıqmaq “sıkılıp çıkmak”
2. İçi puşmaq, zərilmək.
3. Tartınmaq, qorunmaq, xicel bolmaq.
4. Qısılmaq.

sıqım: (is.)

1. Sıqım “sıkım”.
- bir sıqım yagav “bir sıkım diş macunu”.*
2. Çağal “salkım söğüt”, oçum.
- bir oçum un “bir sıkım un”.*

sıqış: (is.)

1. Sıqış “sıkma”.
2. Diqqətçilik, bızarlıq, biaramlıq.
3. Sıqıp süyini çıxarılmalı bolıdıdan nersiler.

sığıştırmak: (-i, -e) Güçlülükle sığıdırmak.

sığmak, -ar:

1. (-e) Bir kaba, bir yere bütünüyü girebilmek veya içinden geçebilmek.
2. *mec.* Uygun olmak.

sıkılma:

1. *is.* Sıkılma işi.
2. *mec.* Utanma ve çekinme duygusu, hicap.

sıkılamak (I):

1. (-i) Sıkı duruma getirmek.
2. Sıkıştırmak.
3. Dolma tüfek, tabanca vb. ateşli silahları ağızdan doldurup sıkıştırmak.
4. İyice tembih etmek.
5. *mec.* Bunaltmak.
6. *mec.* Zorlamak.

sıkılmak (II):

1. (-e) Sıkma işi yapılmak.
2. (*nsz, -den*) Can sıkıntısı duymak.
3. (*nsz, -e*) Utanıp çekinmek.
4. (*nsz*) Sıkıntıya düşmek.

sıkım:

1. *is.* Sıkma işi.
2. Kapalı elin alabildiği miktar.
3. Bir defada sıkılan miktar.
4. Ateşli silahlarda bir atış için yeterli olan miktar.

sıkma:

1. *is.* Sıkma işi.
2. Bir tür pantolon veya şalvar.
3. Bayat ekmeğin su ile ıslatılıp sıkılması.
4. Qəşiş “kesme”.

sıqış-sıqış/sıqışmaq/sıqışmaq: (sf.)

Sıqışmaq “sıkışık”, qısta-qıstañ, qısta-qıstañlıq.

sıqışlıqlıq: (is.) Sıqışlıqlıq “sıkışıklık”, qısta-qıstañlıq.

sıqışış: (is.)

1. Sıqışış “sıkışma”.

qol sıqışış “el sıkışma”.

2. Qıstışış.

sıqışmaq:

1. Sıqışmaq “sıkışmak”.

kol sıqışmaq “el sıkışmak”.

2. Qıstaşmaq.

3. Qısıvalmaq “kıstırmak, sıkıştırmak”.

Barmıq1ni eşik q1sıvaptu.

“Parmağı kapıya sıkışmış.”

4. Turmuş qıyınçılıqda uçırmaq, teret qıldırmaq.

sıqışturmaq:

1. Sıqışturmaq sıkıştırmak”.

2. Tıqmaq.

Kiyim-kêçekni sanduqka tıqtı.

“Elbiseleri sandığa sıkıştırdı.”

3. Zorlımaq.

Zorlaş bilen hemmini eytti.

“Sıkıştırdıncı hepsini söyledi.”

4. Bêsip işletmek.

la elde edilen malzemeyi un, tuz ve suyla yoğurup hamur durumuna getirdikten sonra arasına kavrulmuş soğan, peynir konularak pişirilen bir yemek.

4. *sf.* Sıkılmaya, suyu alınmaya elverişli (portakal).

5. *hlk.* Dar bir tür kadın yeleği.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1753

sıkışık, -ğı: Sıkışmış bir durumda olan.

sıkışıklık, -ğı: Sıkışık olma durumu.

sıkışma: Sıkışmak durumu.

sıkışmak:

1. *is.* Birbirine basınç yapacak kadar yaklaşmak.

2. Basınçla iki şey arasında kalmak.

3. Dar bir yere zorla sığmak veya sığdırılmak.

4. Zor bir durumda kalmak.

5. Sıkıntı ve darlık vermek, çarpıntı duymak.

6. Tuvalet ihtiyacı gelmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1752

sıkıştırmak:

1. *(-i)* Bir şeyi dar bir yere zorla sığdırmak, tıkmak.

2. Bir nesneyi sıkıca duracak biçimde bir yere koymak, yerleştirmek veya orada tutmak.

3. Gevşek veya seyrek olan şeyleri birbirine yaklaştırarak sıkı duruma getirmek.

4. Bir şeyin sıkışmasına, kısılmasına, ezilmesine sebep olmak.

5. Ansızın, gizlice ve karşısındakinin isteyip istemediğine bakmadan bir şeyi vermek tutuşturmak.

sıqqılın: (sf.) Sıqqılın “sıkkın”, qattıq sıqılđan.

sıqmaq:

1. Sıqmaq “sıkmak”.

sıqlp çıqarmaq “sıkıp çıkarmak”.

üzüm sıqmaq “üzüm sıkmak”.

2. Çaçmaq.

otqa su çaçmaq “yangına su sıkmaq”.

3. Pürgimek.

4. Başqurmaq.

Balını qattıq başqurdi. “Çocuğu sıkıyorlar”

5. Biaram qılmaq.

Bundaq nersiler ademni biaram qılıdu.

“Böyle şeyler insanı sıkıyor.”

6. Tar kelmek, qısmmaq.

Ayağ kiyimi putumni qəsip qoydi.

“Ayakkabı ayağımı sıkı.”

silkimek (I): Silkimek “silkelemek”, qaqmaq “halı silkemek”.

gilemniñ topisini qaqmaq “halının tozunu silkelemek”.

silqimek (II): Silqimek “silkmek, sallanmak”, liñiştmaq “sallandırmak, kımıldatmak”, irđitmaq “bir yana atmak; kenara atmak”.

dereXni irđitmaq “ağacı silkmek”.

qol silkimek “el sallamak”.

silkimek (III): Vücut diliyle terslemek.

silkip taşılmaq “haddini bildirmek”.

6. Kaçmayacak biçimde çembere almak, kıstırmak.

7. *mec.* Zorlamak.

8. *argo* Sarkıntılık etmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1752–1753

sıkkın:

1. *sf.* Çok sıkılmış.

2. Sıkıntılı, bungun.

sıkmak, -ar:

1. (-i) Çevresine sarılarak veya bir şey sarak çepeçevre basınç altına almak.

2. Bir şeyin suyunu, yağını, sıvı kısmını basınçla çıkarıp akıtmak.

3. Dar gelmek.

4. Basınçlı bir araçla fışkırtmak, püskürtme

5. Silahla ateş etmek.

6. Baskı altına almak, üzme, bunaltmak, zorlamak.

7. *mec.* Sıkıntı vermek.

8. *mec.* Yalan söylemek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1753

silkelemek (I):

1. (-i) Üstündeki şeyleri düşürmek, kaydırmak için bir şeyi üst üste, birden silkmek.

2. Kuvvetle sarsmak.

3. *mec.* Dövmek.

4. *mec.* Sarsmak, etkilemek.

5. *mec.* Yük olan, yük sayılan birinin geçim ve sorumluluğunu üstünden atmak.

silkmek, -er (II):

1. (-i) Üstündeki şeyleri düşürmek veya temizlemek için bir şeyi kuvvetle sallamak, sarsmak.

2. Ani bir hareketle sarsmak.

azarlama (III): (-i) Kırıcı ve sert söz söylemek, paylamak, tekdir etmek.

silkingen: (sf.)

1. Silkingen “sarsıntılı”.

2. Tevrigen.

3. İşənçsiz “inançsız”, işənç qılđılı, bolmaydığan.

silkiniş (I):

1. Silkiniş “sarsıntı”, tevreş “titreşim”. *tevrinip ketmek “sallanıvermek”.*
2. Titreş.
3. Yer tevreş “deprem”.
4. Ademni zeipleştürgüçi cismaniy ve roxiy buzıqlıq.

silkiniş (II): (is.)

1. Silkiniş “silkme, sallama”.
- silkişke başılmaq** “*silmeye başlamak*”.
2. Göşlük sey.
3. Êđirlıq kötürüşte bir xil kötürüş şekli.

silkinmek (I):

1. Silkinmek “silkelenmek”.
Üstidiki qarlarıni çüşürüvêtiş üçün silqindi.
“Üzerindeki karları temizlemek için silkелendi.”
2. Qêqılmaq.
Hemme gilemler qêqildi.
“Bütün halılar silkелendi.”

silkinmek (II):

1. Silkinmek “silkinmek”.
2. Bir nersidin qutulmaq.

sarsıntılı:

1. *sf.* Sarsıntısı olan.

2. *mec.* Güven verici olmayan, düzenli olmayan.

sarsıntı (II):

1. *is.* Sarsılma işi, birden sallanma.
2. Titreme, titreyiş.
3. Deprem.
4. Deprem sırasındaki yer hareketlerinin her biri.
5. *mec.* Bir kişi, toplum, kurum veya kuruluşun dengesini etkileyen, beklenmedik olumsuz değişiklik.
6. *psikol.* Kaza, ilaç ve uyuşturucuların yarattığı, birdenbire gelişen karmaşık belirtilerin tümü, sadme.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1708

silkme:

1. *is.* Silkmek işi.
2. İri doğranmış kabak, patlıcan vb. sebzelerle yapılan et yemeği.
3. *sp.* Halterde ayakları açarak halteri baş üstünde kaldırma biçimi.

silkelenmek (I):

1. (*nsz*) Silkeleme işine konu olmak.
2. Ani bir hareket yaparak vücudu sarsılmak, silkinmek.

silkinmek (II):

1. (*nsz*) Üstünü silkme.
2. Ani bir hareketle, korkuyla vücudu sarsılmak, silkelenmek.
3. (*-den*) *mec.* Bir şeyi üstünden atmak, ondan kurtulmak.

silkinmeydiğan: (sf.)

1. Silkinmeydiðan “sarsıntısız”.
 2. Tevrimeydiðan.
 3. Rahet, işençilik.
- Rahet bir hayat. “Sarsıntısız bir hayat”.*

silkitmek: Silkitmek “silktirmek”, irðatturmaq.

sinaq: (is.) Sinaq “sınav, deneme, imtihan”.

atom quralliri siniðini toxtutuş “atom silahları denemesini durdurma”.

sinaq qılðuçı “deneme yapan”.

sinaq tériqisida “deneme şeklinde”.

sinalmaq: Sinalmaq “sınanmaq, denenmek”.

sinaş: (is.) Sinaş “sınama, deneme”.

küç sinaşmaq “karşılıklı güç denemesi yapmak”.

sinatmaq: Sinatmaq “sınatmaq, denetmek”.

siñdiriş: (is.) Siñdiriş “sindirme”.

siñdürmek: Siñdürmek “sindirmek”, hezm qılmaq.

siñdürülmek: Siñdürülmek “sindirilmek”, hezim qıldurulmaq.

sinımaq (I):

1. Sinımaq “sınamak”, sinap körmek, tecrübe qılmaq.
2. Tekşürmek “incelemek”.

sarsıntısız:

1. sf. Sarsıntısı olmayan, sarsılmayan.
2. mec. Güven içinde olan, belli bir düzeni olan.

silktirmek: (-i, -e) Silkme işini yaptırmak.

sınav:

1. is. Öğrencilerin veya bir işe girmek isteyenlerin bilgi derecesini anlamak için yapılan yoklama, imtihan, test.
2. mec. Direnme, dayanışma, güç gerektiren sonuçta bir deneyim kazandıran zor durum.

sınanmak: (nsz) Sınama işine konu olmak.

sınama: Sınamak işi, denemek, tecrübe.

sinatmak: (-i, -e) Sınama işini yaptırmak.

sindirme: Sindirmek işi.

sindirmek:

1. (-i, -e) Sinmesini sağlamak veya sinmesi-ne sebep olmak.
2. (-i) Yenilen besin maddesini sindirim sisteminde gereken değişikliklere uğratarak ka na karışabilir bir duruma getirmek, hazmetmek.
3. mec. Kendine mal etmek, anlayışla karşılayıp benimsemek.

sindirilmek: (nsz) Sindirme işine konu olmak.

sınamak (II):

1. (-i) Değerini anlamak, gerekli niteliği taşıyıp taşımadığını bulmak için birini, bir nesneyi veya bir düşüncüyü yoklamak, denemek, tecrübe etmek.

sinımaq (II):

1. Sınmaq “sınmak”, çəqilmaq.
2. Çəçilmaq.

siñir: (is.)

1. Siñir “sinir”, muskul, pey.
2. Nerva.
3. Əelite wuy.

*Bu ayalnıñ Əelite xuyi bar, müşükni körüş
bilen hoşidin kətidu.*

*“Bu kadının bir siniri var, kedi görünce
bayılır.”*

4. Tuydu “duygu”, səzim.

sir: (is.) Sir “sır”.

*siri çüşüp ketgen qaça “sırı dökülmüş bir
kap.”*

sirke: (is.) Sirke pit-çusa qatarlıqlarınıñ
tuXumi.

sirkilimek: Sirkilimek “sirkelenmek,
bitlenmek, bit sirkesinin hâsıl olması”.

sirlik: (sf.) Sirlik “sırlı”, sirlənən.
sirlik eynek “sırlı cam”.

sirlimaq:

1. Sirlimaq “sırlamak”.
- eynekni sirlimaq** “camı sırlamak”.
2. Ölükni kömmek.

2. Bilgisini, yeteneğini, yeterliliğini veya
niteliğini yoklamak, imtihan etmek.

sımmak (II):

1. (nsz) hlk. Kırılmak, parçalanmak,
bozulmak.
2. Yenilmek, bozguna uğramak.

sinir:

1. is. anat. Duyu ve hareket uyarılarını be-
yinden organlara, organlardan beyne ileten
beyazımsı teller ve bu tellerin oluşturduğu
demet.
2. Rahatsız edici, hastalık derecesine varan
özellik.
3. Herhangi bir şey, bir olay karşısında tep-
ki gösterme duyarlılığı ve kişinin ruhsal
niteliği.
4. sf. Hoşa gitmeyen, can sıkan.
5. hlk. Kas kırılgılığı ve zarı.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1773

sır:

1. is. Bazı nesnelere parlaklık verme, dış et-
kilerden koruma, sızmalarını önlemek vb.
amaçlarla sürülen, saydam veya donuk
vernik.
2. Aynaların arkasına ve kaplama metal eş-
yanın yüzüne sürülen ince tabaka.

sirke: Bit, tahtakurusu vb. asalak
böceklerin yumurtası.

sirkelenmek:

1. (nsz) Birçok sirke türemek.
2. İçine sirke konmak.

sırlı: Sır sürülmüş, sırlı olan.

sırlamak: (-i) Bazı nesnelere, toprak
kaplara sır sürmek.

sirsiz: (sf.) Sırsız “sırsız”, sirlanmıdan.

sirt: (is.)

1. Sirt “belkimiği, omurga”, dümbe.

2. Sirt, dış, harici.

sirtta turup körsetme bəriş “dışarıdan önerme”.

sirttin oquş “dışarıdan okuma”.

sirtlan: (is.) Sirtlan “sırtlan”, çilböre.

siygek: (sf.) Siygek “sidikli” (ornıda siyip qoyıdıdan).

siyir: (is.)

1. Siyir “sığır”, kala.

boğaz siyir “gebe sığır”.

kala piti “sığır biti”.

2. Uzunçaq tüplengen kitab ve jurnal.

siyzilmek: Siyzilmek “sezilmek”, tuyulmaq, hês qılınmaq.

siz: (zm.) Siz (ikkinçi şews).

sizçe/sizniñçe “sizçe “sizce”.

sizde “sizde”.

sizge “size”.

siz qeyerde? “siz nerede?”.

sizler “sizler”.

sizlep gep qılmaq “siz diye söylemek”.

sizni “sizi”.

sırsız:

1. sf. Sır sürülmemiş, sırsı olmayan.

2. Sırsı olmayan, açık, gizliliği bulunmayan.

sırt:

1. is. anat. Omurgalı veya omurgasız hayvanlarda boyundan kuyruk sokumuna kadar uzanan üst bölüm.

2. İnsanlarda boyundan bele kadar uzanan üst bölüm, **göğüs** karşısı.

3. Kesici araçların kesmeyen kenarı.

4. Dağların veya tepelerin üst bölümü.

5. İnsanın üstü.

6. Bir şeyin üstü, üst bölümü.

7. Dikilmiş veya ciltlenmiş kitaplarda dikişin bulunduğu bölüm.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1759–1760

sırtlan: is. zool. Sırtlangillerden, genellikle leşle beslenen, etç il, postu benekli bir hayvan, yeleli kurt (*Hyaena*).

sidikli:

1. sf. Üstüne sidik bulaşmış bulunan.

2. Sidiğini tutamayan, üstüne işeyen.

sığır:

1. is. zool. Geviş getirenlerden, boynuzlu büyükbaş evcil hayvanların genel adı.

2. hkr. Anlayışsız, kaba saba kimse.

sezilmek: (nsz) Bir şey, bir durum anlaşıl-mak, hissedilmek.

siz:

1. zm. Çokluk ikinci kişi zamiri.

2. Bir kişiye saygı ve incelik belirtisi olarak kullanılan bir seslenme sözü.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1780

sizdurmaq (I): Sizdurmaq “çizdirmək”.

sizdurmaq (I):

1. Sizdurmaq “sızdırmək”.
2. Süzdürmək (sürüp almaq).
3. *Yalðan* èytip biravdin pul almaq.
Bala yalðan èytip atısından pul aldı.
“Çocuk yalan söyleyip babasından para sızdırıyor.”

sizduruş: (is.) Sizduruş “çizdirme, çizdiriş”.

siziq/sizma: (is.)

1. Siziq “çizgi”.
- ikki sizikçe* “iki küçük çizgi”.
- siziqçe* “küçük çizgi”
- toðri siziq* “düz çizgi”.
2. Qoruq.
- yüzniñ qoruqliri* “yüz çizgileri”.
3. Yol.
- Partiye yolu (loşyeni) toðridur.*
“Parti çizgisi doğrudur.”
- yolluq rext* “çizgili kumaş”.

siziqlik: (sf.) Siziqlik “çizgili”.

siziqlik depter “çizgili defter”.

siziq sizmaq:

1. Siziq sizmaq “çizmek”.
- astıdın sizmaq* “altından çizmek; altını çizmek”.
- sizip taşılmaq* “çizivermek”.
2. Resimini almaq, resimini çizmaq.
3. Cirimaq .
- Yiðne qolımnı cirivetti. “İğne elimi çizdi.”*
4. Öçürmek.
- Şu cümliñ lazımı yoq, öçürüñ!*
“Şu cümle gereksizdir, çiziniz!”

siziliş: (is.) Siziliş “çizilme”.

sizilmaq:

1. Sizilmaq “çizilmek”.

çizdirmək (I): (-i, -e) Çizme işini yaptırma

sızdırmək (II):

1. (-i) Sızmasına yol açmak.
2. Haber, sır vb.ni duyurmak, yaymak.
3. Eritip süzerek temiz bir duruma getirme
4. *mec.* Baskı veya türlü bahanelerle birinden para çekmek.

çizdirme: Çizdirmək işi.

çizgi:

1. *is.* Çizilerek veya çeşitli yollarla oluşmuş iz, çizgi, hat, tahril.
 2. Yüz ve vücut hatlarının her biri.
 3. *mat.* Bir noktanın yürütülmesiyle oluşan biçim.
 4. *mec.* Temel.
 5. *mec.* Bir durumdan başka bir duruma atlanan, geçilen yer, sınır.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.442*

çizgili: Üzerinde çizgi bulunan.

çizmek, -er:

1. (-i) Çizgi çekmek.
 2. Resmini yapmak, resmetmek.
 3. Çizgiler halinde belirtmek, desenini yapmak.
 4. Çizgi biçiminde yaralamak.
 5. Geçersiz kılmak için üzerine çizgi çekme
 6. *mec.* Kişiyle ilgiyi kesmek, bağı koparma
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.443*

çizilme: Çizilmek işi.

çizilmek: (nsz, -e) Çizme işine konu olmak.

2. Resim sızmaq.
3. Aşkara bolmaq, melum bolmaq.

siziş (I): (is.) Siziş “çiziş”.

siziş (II): (is.) Siziş “çizme”.

siziş (III): (is.)

1. Siziş “sızma”.

2. Siñiş “sinme”.

sunıñ yerge siñişi “suyun toprağa sızması”.

3. Tesir qılış.

*Cahangirler hemme cehette mustemlike memliketlerge tesirini ötküzmede.
“Emperyalizm her alanda sömürge ölkelere sızma yapmakyadır.”*

4. Düşmen pozitsiyisidin yoşurunçe alğa bəsiş.

sizlerniñki: Sizlerniñki “sizininki, sizlerinki”
Bu öy sizniñki “Bu ev sizininki.”

sizmaq:

1. Sizmaq “sızmaq”, sizip aqmaq.
küptin su sizmaq “küpten su sızmaq”.
2. Paş bolmaq, aşkara bolup qalmaq.
3. Mest bolup uxlap qalmaq.

soğuq: (sf.)

1. Soğuq, muzdek.

Bügün nahayiti soğuq. “Bugün çok soğuk.”

Soğuq boldi. “Soğuk oldu.”

Soğuq çüşüp qaldı. “Soğuk oldu.”

çiziş (I): Çizme işi veya biçimi.

çizme (II): Çizmek işi.

sızma (III):

1. is. Sızmaq işi.

2. Kapı, pencere aralıklarından oda havasının değişmesi.

3. sf. Sızdırılmış.

siziniki:

1. zm. Sizin olan, sizinle ilgili olan.

2. alay Yakın çevremizde olan bir kimseden söz ederken kullanılan bir söz.

sızmak, -ar:

1. (nsz) İnce aralıklardan veya gözeneklerden az miktarda ve belli olmadan yavaş yavaş akmak, çıkmak.

2. Gizli tutulan haber, sır vb. şeyler duyulmak, yayılmak.

3. Herhangi bir topluluğu, bir örgütü yolundan saptırmak için gizlice arasına girmek.

4. Gizlice, haber vermeden gitmek, sıvışma

5. İçki, yorgunluk vb. sebeplerle kendinden geçerek uyuyakalmak.

6. ask. Düşman mevzileri arasına gizlice girmek ve ilerlemek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1763

soğuk, -ğu:

1. sf. Isısı düşük olan, **sıcak** karşıtı.

2. Üşütecek derecede ısısı olan.

3. is. Isının üşütecek kadar az veya düşük olması durumu.

4. zf. İlgisiz, sevimsiz bir biçimde veya memnuniyetsizliğini belli ederek.

Soðuq künler başladı.
“Soğuk günler başladı.”
Öyi közüme yamanmu soðuq körindi.
“Evi gözüme çok da soğuk göründü.”
ettigenki soðuq “sabah soğuğu”.
işqa soðuq qarımaq “İşe zevksiz bakmak;
 işte hoşlanmamak”.
qara soðuq “ayaz, karsız soğuk”.
soðuq çüşmek “soğuk olmak”.
soðuk hava “soğuk hava”.
soðuq iqlim “soğuk iklim”.
soðuqqa çıdamlıq “soğuğa dayanıklı”.
soðuq qan “soğuk kan”.
soðuq tédiş “soğuklama, üşüterek
 hastalanma, soğuk algınlığı”.
soðuq tegmek “soğuk almak, soğuklamak,
 üşütmek”.
soðuq tekküzmek “üşütmek”.
soðuq yemek “donmak, buz kesilmek”.
 2. Qopal, toñ.
qopal adem “soğuk bir adam”.
 3. Qızdın bolmıðan.

soðuqdan: (sf.) Soðuqdan “soğutkan”,
 qızıqlıqını çüşürgüçi, muzlatquçı
 “buzdolabı, dondurucu”.

soðuq qanlıq (I): (sf.) Soðuq qanlıq
 “serinkanlı, soğukkanlı”.

soðuq qanlıq (II): (is.) Soðuq qanlıq
 “soğuk kanlılık”.

soðuqluq/soðçılıq: (is.)

1. Soðuqluq “soğukluk, ayaz”.
Arimızda soðçılıq çüştü.
“Aramıza soğukluk girdi.”
arıda soðçılıq salmaq “araya soğukluk
 sokmak”.
2. Soðuq heriket.
3. Đerep, aççıq.
4. Şehvani.

5. *mec.* Duygudan, sevgiden yoksun olan,
 yakın ve içten olmayan.

6. *mec.* Yakın ve içten olmayan, ilgisiz.

7. *mec.* Sevimsiz veya yersiz, antipatik.

8. *mec.* Cinsel istek duymayan.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1784–1785

soğutkan:

1. *sf.* Sıcaklığı azaltan, soğutma özelliği
 olan.

2. *is.* Soğutmaç, soğutucu.

soğukkanlı (I): Olaylara ve gelişmelere
 sakin, ılımlı ve temkinli yaklaşan (kimse),
 serinkanlı.

serinkanlılık, -ğı (II): Serinkanlı olma
 durumu, soğukkanlılık.

soğukluk, -ğu:

1. *is.* Soğuk olma durumu, soğuk bir etki
 yapan şeyin özelliği, bürudet.

2. Yemeğin sonunda yenen meyve, hoşaf,
 komposto vb. şeyler.

3. Hamamlarda yıkanılan yerle giyinen
 yer arasındaki az ısıtılan yer.

4. *mec.* Soğuk, sevimsiz ve ilgisiz davranış,
 ilgisizlik.

5. Tamaqniñ axırıda yeyilidiðan, içilidiðan mëve, kempüt “şeker”, çule qatarlıqlar.
6. Munçiniñ “hamam” az ıssılıdidiðan yeri.

soðulmaq:

1. Soðulmaq.
2. Quruşmaq, qurımaq (èriq, östeñlerde su).

soqmaq (I):

1. Tıqmaq “sokmak”.
2. Çaçmaq.
Balını yılan çekivaptu.
“Çocuğu yılan sokmuş.”
Here balını çekivaptu. “Arı çocuğu sokmuş”
3. Biravni revcitmek.
4. Xèridarnı aldım (ticaret heqqide).
Satquçı alınıñ sèsiklerini bəriptu.
“Satıcı elmanın çürüklerini sokmuş.”
5. Sancımaq, patturmaq (piçaq, yifne qatarlıqlarnı).

soqmaq (II): Vurmak, dövmek.
piçaq soqmaq “bıçak yapmak”.
saet soqmaq “saat çaldı.”
tömürni qiziðida soq (deyim).
“demiri tavında döv”.

soqturmaq: (is.) Dövdürmek, vurdurmak.

soqum (I): (is.) Soqum “kışlık et tedariki için kesilen hayvan”.
soqum vaxtıda “et tedarik edilmeye başlan-dığı kışın başında”.

soqum (II): (is.)

1. Soqum “lokma”.
- Bir loqma (borda) nan. “Bir sokum ekmek”.*

2. Kala ve qoynıñ saðrısi.

5. Sevimsiz olma durumu, antipati.
 6. *mec.* Kırgınlığa, dargınlığa yol açabilen sevgi azalması.
 7. *mec.* Cinsel istek duymama durumu.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1785*

soğulmak:

1. (nsz) *hlk.* Suyu veya sütü çekilerek pör-sümek.
2. *coğ.* Irmak, kuyu, pınar vb. yerlerde su çekilip yok olmak.

sokmak, -ar (I):

1. (-i) İçine veya arasına girmesini sağlama
2. Bir yere girmesini sağlamak, içeri almak.
3. Bıçak, çakı, iğne vb. batırmak, saplamak.
4. Böcek, zehirli hayvan iğnesini batırmak veya ısırmak, zehirlemek.
5. Yasak bir malı gizlice getirmek veya götürmek.
6. *mec.* Belli etmeden kötü bir malı vermek.
7. *mec.* Konuşma sırasında bir sözü, soruyu veya düşünceyi söyleyivermek.
8. *mec.* Dokunaklı, kırıncı veya acı söz söylemek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1786

soqmaq (II): -

sokturmak: (-i, -e) Sokma işini yaptırmak.

sokum (I): -

sokum:

1. *is. hlk.* Lokma.
2. Yufka ekmeğinden yapılmış dürüm.

soquş: (is.)

1. Soquş “darbe, dövme”.

soquşqaq “kavgacı, geçimsiz”

2. Savaş.

grajdanlar soquşi “iç savaş”.

özara soquş “kendi aralarında savaş”.

soquş kêmisi “savaş gemisi”.

soquş maydani “savaş meydanı”.

soquşmaq:

1. Dövüşmek, çarpışmak.

2. Savaşmak.

sol: (sf.)

1. Sol.

êşikniñ sol qanıtı “kapının sol kanadı”.

solda “solda”.

soldin “soldan, sol taraftan”.

solđa “sola”.

solďay/solxay “solak”.

sol yaqta “sol tarafta”.

2. İlđar siyasi partiye ve küçler.

solaşmaq/solmaq:

1. Solaşmaq “solmak”.

Ebidiy solmas meniñ gülüstanım.

“Ebedi solmaz benim gülistanım.”

2. Reñgi ötmek.

soluşup qalmaq “solmuş olmak”.

solçil: (sf.) Solçil “solcu”.

solçilik: (is.) Solçilik “solculuk”.

soldurmaq: Soldurmaq, kurutmaq.

solduruş: (is.) Solduruş “soldurma, kurutma”.

solğun: (sf.)

1. Boş, töven (keypiyet), solďun, sararmış.

közlirin solďun “gözlerin çökmüş”.

2. Ögüp ketken “özensiz, ihmalcı”.

sokuş: Sokma işi veya biçimi.

sokuşmak:

1. (-e) Dar bir yere sokulmak.

2. Usulcacık araya girmek.

sol:

1. sf. Vücutta kalbin bulunduğu tarafta olan, sağ karşıtı.

2. is. Bu taraftaki yön.

3. is. Sosyalizme yakın görüşte olan grup.

4. is. sp. Boksta sol yumrukla vuruş.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1787

solmak, -ar:

1. (nsz) Rengini yitirmek, rengi uçmak.

2. Tazeliğini, diriliğini ve parlaklığını yitirmek.

solcu: Sol görüşlü partilerin yandaşı olan (kimse).

solculuk, -ğu: Solcu olma durumu.

soldurmak: (-i) Solmasına sebep olmak.

soldurma: Soldurmak işi.

solğun: Rengini, tazeliğini, canlılığını veya parlaklığını yitirmiş olan, solmuş.

sollımaq: Sollımaq “sollamak (yolnıñ sol terepidin mañmaq), sürüklemek, çekmek”.

soñ: (sf.)

1. Soñ “son”, kèyinki.

kèyinki vaqıtlarda “son zamanlarda”.

2. Axırqı.

axırqı oq “son kurşun”.

unıñ axırqı telipi “onun son isteği”.

3. Axırı.

Wetñin axırı tügidi. “Mektubun sonu bitti.”

4. (ağız) Arka.

ötüqniñ soñi “çizmenin sonu”.

putnıñ soni “taban”.

soñlıma: (is.) Soñlıma “sonlama”, axırqı musabıqe.

soñre: (zf.)

1. Soñre “sonra”, kèyin, axır.

Bu işni kèyinge qalduraylı.

“Bu işi sonraya bırakalım.”

Kèyin sözlişimen sen bilen.

“Sonra konuşacağım seninle.”

2. Tügençe “devamı”.

soñrisi “sonrası”, axırı, tügençisi.

hèkayiniñ tügençisi “hikâyenin sonrası”.

3. Aqıvet.

4. Astı terep, arqıda kelgen qısım.

sonreki: (sf.) Sonreki “sonraki”, axırqı, kèyinki.

soñriliri: (zf.) Soñriliri “sonraları”, kèyinki vaqıtlar.

Burun yaxşı idi, kèyinki künlerde buzuldi.

“Önce iyi idi, sonraları bozuldu.”

soñrisiz: (sf.) Soñrisiz “sonrasız”, ebedi, meñgü.

soñrisizlik: (is.) Soñrisizlik “sonrasızlık”, ebedil, meñgülük.

sollamak: (nsz) Bir taşıt, önünden gitmekte olan taşıtın solundan geçmek.

son:

1. sf. Şimdiki zamana en yakın zamandan beri olan veya bu zamanda yapılmış, olmuş olan, **ilk** karşıtı.

2. En arkada bulunan.

3. Artık ondan ötesi veya başkası olmayan.

4. Uç, sınır.

5. Olanca.

6. is. Bir şeyin en arkadan gelen bölümü, bitimi, nihayet, akıbet.

7. is. *mec.* Olum.

8. is. *anat.* Etene.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1790–1792

sonlama: Sonlamak işi veya durumu.

sonra:

1. zf. (*so'nra*) Daha ileri bir zamanda, müteakiben, **önce** karşıtı.

2. Daha uzak ve ileri bir yerde.

3. Makam, sıra, değer ve önemde arkada oluşu bildiren bir söz.

4. Yoksa aksi halde.

5. is. Arkadan gelen bölüm veya zaman.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1792

sonraki: (*so'nraki*) Sonra olan.

sonraları: (*so'nraları*) Sonraki zamanlarda.

sonrasız: (*so'nrasız*) Sonsuz.

sonrasızlık, -ğı: Sonsuzluk.

soñsiz: (sf.)

1. Soñsiz “sonsuz”, payansız.
2. Çeksiz.
3. Keñ.

soñsizlik: (is.)

1. Soñsizlik “sonsuzluk”, çeksizlik.
2. Ebediyet.

soraq qılmaq/soraqqa tartmaq: Soraq qılmaq “sorgulamak”.

soralmaq: Soralmaq “sorulmak”.

soraşma: (is.) Soraşma “karşılıklı sorma, soruşma”.

aman êsenlik soraşmaq “karşılıklı esenlik dileğinde bulunma”.

soratmaq/sordurmaq: Soratmaq “sordurmak”.

sorðu: (is.) Sorðu, soraq.

soraqqa tartmaq “sorguya çekmek”.

sorımaq/sorumaq: Sorımaq “sormak”, bir-biridin sorımaq.

Biridin saetniñ qançe bolðanlıqını sorımaq.

“Birinden saatin kaç olduğunu sormak.”

Bu işni mendin soraydu.

“Bu işi bana sorarlar.”

Her xétide seni soraydu.

“Her mektubunda seni soruyor.”

Yaş çéðida şeher soruðan.

sonsuz:

1. sf. Sonu olmayan, hiç bitmeyen, ebedi.
2. Ölçülemeyecek kadar çok veya büyük olan.
3. is. Sonu veya sınırı olmayan şey.
4. mec. Sonu, sınırı olmayan, çok.
5. mat. Sonu olmayan, her niceliği aşabilen değişken (nicelik).

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1792

sonsuzluk, -ğu:

1. is. Sonsuz olma durumu.
2. Sonu olmayan gelecek zaman, ebediyet.
3. Sonu ve sınırı olmayan uzay.

sorgulamak: (-i) Suç niteliğinde bulunan bir sorun üzerine ilgili bulunanlara sorular sormak.

sorulmak: (nsz, -e; -den) Sorma işine konu olmak.

soruşma: Soruşmaq işi.

sordurmak: (-i, -e) Sorma işini yaptırmak.

sorgu:

1. is. Sorma işi.
2. huk. Ceza muhakemeleri usul kanununa göre, sanığın araştırma konusu olayla ilgili olarak yargıç karşısındaki beyanı, istintak.

sormak, -ar:

1. (-i, -e; -den) Birine soru yönelterek herhangi bir konuda bilgi istemek, sual etmek.
2. Bir işin sorumluluğu kendisinde olmak, bir işten sorumlu bulunmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1794

“Gençliğinde şəhri idare etmiş.”
sorumastın “sormadan”.

soruş: (is.) Soruş “sorma”.

soruşturma: (is.) Soruşturma, sürüşdürüş, tekşürüş.

soruşturmaq: Soruşturmaq, sürüşdürmək, tekşürmək, sürüşte qılmaq.

sovumaq:

1. Sovumaq “soğumak”, muzlmaq.
2. Rayi qaytmaq, köñülsiz bolmaq.
Bu ademge mēniñ köñlüm sovidi.
“Bu adama benim gönlüm soğudu.”
köñül sovumaq “gönül soğumak”.

sovutmaq: Sovutmaq “soğutmaq”, muzlatmaq.

sovutulmaq: Sovutulmaq “soğutulmaq”, muzlqlmaq.

sovutulğan qaynaq su “soğutulmuş kaynatılmış su”.

soydurmaq: Soydurmaq.

soyduruş: (is.) Soyduuş “soydurma, kestirme”.

soyma (I): (is.) Katliam, kırım.

soyma (II): Olgunlaşmamış kavun.

sorma: Sormak işi.

soruşturma:

1. is. Soruşturma işi.
2. Bir sorunu açıklığa kavuşturmak amacıyla bir idari veya adli makamın yönettiği, ilgililerden ve tanıklardan bilgi toplama, konuyu inceleme işi, tahkik, tahkikat.
3. Anket.

soruşturmak: (-i, -e) Öğrenilmek istenen şeyi birçok kişiye inceden inceye sormak, araştırmak.

soğumak:

1. (nsz) Isısını hızla veya yavaş yavaş yitirerek soğuk duruma gelmek.
2. (-den) mec. Birine veya bir şeye duyulan istek, sevgi ve ilgi kalmamak.

soğutmak:

1. (-i) Soğumasını sağlamak, soğumasına sebep olmak.
2. (-den) mec. Herhangi bir durum, kişi olay birine, bir yere veya bir şeye karşı duyulan sevgi ve ilginin yok olmasına yol açmak.

soğutulmak: (nsz, -den) Soğutma işine konu olmak.

soydurmak: (-i, -e) Soyma işini yaptırmak.

soydurma: Soydurmak işi.

soyma (I): -

soyma (II): -

soymaq:

1. Soymaq .

almıni soymaq “elmayı soymak”.

qoyıniñ tērisini soyup almaq “koyunu kesip derisini çıkarmak”.

mal soymaq “hayvan kesmek”.

yađaçıniñ qovuzığini soymaq “ağacın kabuğunu çıkarmak”.

2. Yeşmek, salmaq, yēşindürmek.

Balıni yēşindürüp yatquz.

“Çocuğu soy da yatır.”

Yēşinip yattu. “Soyunup yattı.”

3. Bulımaq, toğrılmaq .

Biçare yolda bulınıp qıpyalıñaç qılınıp qaptu.

“Zavallı adamcağız yolda soyulmuş.”

soyulmaq:

1. Soyulmaq.

Yara soyuldi. “Yara soyuldu.”

2. Bulanmaq, talañ qılınmaq.

soyuluş: (is.) Soyuluş “soyulma, kesilme”.

soyuş: (is.) Soyuş “soyma, soyuş, kesme, ”.

sögel (I): (is.) Sögel “siğil, nasır”.

sögel (II): -

sögellik: (is.) Sögellik “siğilli”, sögili bar (adem).

sögellik qollar “nasırlı eller”.

sökmek (I):

1. Sökmek.

Peltonıñ yaq1sını söküvaldim.

“Paltonun yakasını söküp çıkardım.”

eski kiyimni sökmek “eski elbiseyi sökmek”

kitabıniñ tēşini sökmek “kitabın kabını sökmek”.

soymak, -ar:

1. (-i) Bir şeyin üzerinden kabuk, deri, zar vb.ni çıkarmak.

2. Birinin giysilerini çıkarmak.

3. Birinin üstünde, yanında veya bir yerde bulunan şeyleri çalarak alıp götürmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1798

soyulmak: (nsz) Soyma işine konu olmak.

soyulma is. Soyulmak işi.

soyma: Soyma işi.

siğil (I): Deride, özellikle ellerde oluşan zararsız, pürtüklü küçük ur.

siğil (II) is. hlk. Odun yarmakta kullanılan ağaç veya demir kama.

siğilli:

sökmek, -er (I):

1. (-i) Bir şeyi bulunduğu yerden kuvvet kullanarak veya gevşeterek çıkarmak, çekip ayırmak.

2. Kurulmuş bir şeyi parçalarına ayırmak.

3. Rüzgâr, sel, akarsu, bir şeyi yerinden çıkarmak, götürmek.

4. Geçip gitmeye engel olan zorlukları

2. Qomurmaq.

dere xni yiltizidin qomurmaq “ağacı yerinden sökmek”.

3. Parçılmaq, çuvımaq.

maşinini parçılmaq “makineyi sökmek”.

4. Kəsip ötmek, yêrip ötmek.

5. Murekkep ve mexpiy herpler bilen yêzil-đan nersini oqumaq.

6. Çıqıışı ve êqışı asañlaşmaq.

Belđem (xeprik) çıqtı. “Balgam söktü.”

7. Kêlişke başlamaq, arqa-arqıdın kelmek.

8. Tesir qılmaq.

9. Đelibe qılmaq, üstün kelmek.

10. Qoğılmaq, heydivetmek.

sökmek (II): Azarlamak, sövmek.

söktürmek:

1. Söktürmek.

2. Qêyında çüşenmek yani qêyında bilmek.

Gêzitni oquşqa başlıdı.

“Gazeteyi okumaya başladı.”

söktürüş: (is.) Söktürüş “söktürme”.

sökük: (sf.) Sökük, sökülmüş.

sökük kiyim “sökük elbise”.

sökülmek:

1. Sökülmek.

Qapnıñ ađzi sökölüp ketti.

“Çuvalın ağzı sökölüverdi.”

Peltonıñ yaqışı sökölüp ketti.

“Patlonun yakası sökölüverdi.”

2. Bêrişqe (pul) mecbur bolmaq.

sökülüş: (is.) Sökülüş “sökülme, sökölüş”.

söküş (I): (is.) Söküş “sökme”.

sökme (I): Sökmek işi.

atlatmak.

5. Karışık bir yazıyı okumak.

6. (nsz) Balgam vb.nin çıkması, akması kolaylaşmak.

7. Ayırmak, uzaklaştırmak, vazgeçirmek.

8. Örölmüş, dikilmiş şeyin, örgüsünü ve di-kişini ayırmak.

9. *mec.* Okuyabilme becerisini kazanmak.

10. *argo* Geçmek, etki yapmak.

11. (nsz) *tkz.* Gelmeye başlamak veya çıkagelmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1799

sövmek, -er (II): (-e) Onur kırıcı, çoğu bas basmakalıp kaba sözler söylemek, küfetme

söktürmek: (-i, -e) Sökme işini yaptırmak.

söktürme: Söktürmek işi.

sökük, -ğü: Dikişi sökülmüş veya örgüsü çözülmüş.

sökülmek:

1. (nsz) Sökme işine konu olmak.

2. (-i) *argo* Parayı istemeyerek vermek, harcamak.

sökülme: Sökülmek işi.

söküş (I): (is.) Söküş “azarlama, sövme”.

söküş (II): -

sörelmek:

1. Sörelmek “sürüklenmek, sürülmek”.
2. İttirilmek.
3. Keynige tartılmaq, sürülmek.
Bu dava ikki ay keynige sürüldi.
“Bu dava iki ay sürüklendi.”

söreş:

1. Söreş “sürükleme”.
2. Arqılda tartış (işini, qerzni).

söretmek (I):

1. Arqılda söretmek “sürüklemek”, arqılda tartmaq.
2. Yaman yolda başlımaq, bir işqa zorlumaq

söretmek (II): Söretmek “sürükletmek”.**sörimek:**

1. Sörimek “sürümek”.
- etikini sörimek “eteğini sürümek”.*
2. Tutup ketmek, elip ketmek.

sörülüş: (is.)

1. Sörülüş “sürüklenme”.

2. İttiriliş.**3. Keynige tartılış.****sürüklenmek:**

1. (-e) Sürükleme işi yapılmak veya sürüklenme işine konu olmak.
2. Kendi kendini sürüklemek.
3. (nsz) Bir iş, sonuçlanıncaya kadar boş yere gecikmelere uğramak.
4. Tekne, akıntı ve rüzgârın etkisiyle gelişigüzel dolaşmak.

sürükleme: (-i) Sürüklemek işi.**sürüklemek (I):**

1. (-i) Bir şeyi yerden kaldırmadan iterek veya çekerek götürmek.
 2. Akarsu alıp götürmek.
 3. *mec.* İstekli olmayan birini bir yere götürmek, getirmek.
 4. *mec.* Bir kimseyi, bir işi yapmaya zorlamak.
 5. (-i, -e) *mec.* Kötü bir duruma, sona doğru götürmek.
 6. *mec.* İlgi uyandırarak bırakamayacak duruma getirmek, çok ilgilendirmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1833*

sürükletmek (II): (-i, -e) Sürükleme işini yaptırmak.**sürümek:**

1. (-i) Bir şeyi yerden kaldırmaksızın çekecek, iterek götürmek, sürüklemek.
 2. Hafif şey, sürüklemek.
 3. Herhangi bir güçlkle yürümek.
 4. Bir şeyi peşine takmak, alıp götürmek.
 5. Devam etmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1834*

sürüklenme: Sürüklenme işi.

sörün: (sf.)

1. Sörün “serin”, salqın, yiliman.

salqın hava “serin hava”.

yiliman su “ılık su”.

2. *mec.* Kederli, hüznü, gamlı.

3. *mec.* Gergin, soğuk.

sörün muamile “soğuk ilişki”.

sörünleşmek (I):

1. Sörünleşmek “serinlemek”.

2. Salqınlaşmaq.

3. Yürek segidimek, aram tapmaq.

sörünleşmek (II): Sörünleşmek

“serinleşmek”, salqınlaşmaq.

Hava salqınlaştı. “Hava serinleşti.”

sörünletmek: Sörünletmek “serinletmek”, salqınlatmaq.

sörünlük: (is.)

1. Sörünlük “serinlik”, salqınlıq .

2. Salqın hava.

3. *mec.* Kederlilik, hüznünlük.

4. *mec.* Gerginlik soğukluk.

söydürmek: Söydürmek “sevdirmek”, yaxşı kördürmek.

Balırlarğa mektepni yaxşı körgüzüş lazım.

“Çocuklara okulu sevdirmeli.”

söyğü: (is.) Söyğü “sevgi”, muhebbet, aşiq.

veten muhebbiti “vatan sevgisi”.

veten söyğüsi “vatan sevgisi”.

söymek:

1. Söymek “sevmek, öpmek”.

yurtini söymek “yurdunu sevmek”.

2. Yaxşı körmek.

Bular bir-birini yaxşı körüp turmuş qurupti.

“Bunlar birbirini severek evlendiler.”

3. Zoqlanmaq, xoşlanmaq.

4. Sılmaq “okşamak.

serin:

1. *sf.* Az soğuk, ılık ile soğuk arası.

2. Hoşa giden, hafif bir soğukluk veren.

serinlemek:

1. (*nsz*) Hava serin bir duruma gelmek, hafifçe soğumak, serinleşmek.

2. Hafif soğukluk duymak.

3. *mec.* Biraz avunarak ferahlamak.

serinleşmek: (*nsz*) Serin duruma gelmek, serinlemek, serinlik vermek.

serinletmek: (*-i*) Serin duruma getirmek, serinlik vermek.

serinlik, -ği:

1. *is.* Serin olma durumu.

2. Serin hava.

sevdirmek: (*-i, -e*) Sevmesini sağlamak.

sevgi: İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu.

sevmek, -er:

1. (*-i*) Sevgi ve bağlılık duymak.

2. Birine sevgiyle bağlanmak, gönül vermek.
 3. Çok hoşlanmak.
 4. Okşamak.
 5. Yerini, şartlarını uygun bulmak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1743

Kel, seni bir az sılap qoyay.
“Gel seni biraz seveyim (okşayayım).”

söyümlük: (sf.)

1. Söyümlük “sevgili”, sevgili.
- söyümlük yoldaş** “sevgili yoldaş”.
2. Dost, aşna.

söyünç: (is.)

1. Söyünç “sevinç”, hoşallıq .
2. Ayal ismi.

söyündürmek: Söyündürmek
“sevindirmek”, xoşal qılmaq, xoş qılmaq.

söyünmek (I): Söyünmek “sevilmek”, yaxşı körünmek.
Tirişçan ademler mehmila yerde yaxşı körilidu.
“Çalışkan insanlar her yerde sevilir.”

söyünmek (II): Söyünmek “sevinmek”, xoş bolmaq.

söyünüşlük : (sf.) Söyünüşlük “sevinçli”, xoşal qılıdıdan.
woşal qılıdıdan xever “sevinçli bir haber”.

söyüşmek: Söyüşmek “öpüşmek”.

söz: (is.)

1. Gep-söz, söz çöçek.
Bu neme dëgen söz? “Bu ne demek?”
Êdizdin çıqqan söz yanmas.
“Ağızdan çıkan söz geri alınmaz.”

Kişiler arısıda gep-söz çögilep yüridu.
“Ortalıkta bir söz dolaşıyor.”
Men toğruluqmu bir söz etip qoyuñ.
“Benim hakkımda da bir şey söyleyin.”
Siz toğruluq söz boldi.
“Sizin hakkınızda söz oldu.”

sevgili:

1. sf. Sevgi ve bağlılık duyulan.
2. is. Sevilen ve âşık olunan kimse, dost, yâr, canan.

sevinç, -ci: İstenen veya hoşla giden bir şeyin olmasıyla duyulan coşku.

sevindirmek: (-i) Sevinmesine yol açmak, sevinmesini sağlamak.

sevilmek (I): (nsz) Sevgi duyulmak, sevgi beslenilmek, beğenilmek.

sevinmek: (-e) Sevinç duymak.

sevinçli: Sevinci olan ve sevinç veren.

öpüşmek:

1. (nsz, -le) Birbirini öpmek.
2. mec. Nesnelerin parçaları birbiriyle tam olarak yan yana bulunmak, teması olmak.

söz:

1. is. Bir düşüncüyü eksiksiz olarak anlatan kelime dizisi, lakırdı, kelam, laf, kavl.

2. Bir veya birkaç heceden oluşan ve anlamı olan ses birliği, kelime, sözcük.
 3. Bir konuyu yazılı veya sözlü olarak açıklamaya yarayan kelime dizisi.
 4. Kesinlik kazanmayan haber, söylenti.
 5. Bir işi yapacağını kesin olarak vadedme.
 6. Müzik parçalarının yazılı metni, güfte.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1803–1807

Söz nêmade? “Sözün aslı nedir?”

Sözge söz keldi.

“Söze uygun bir sözle karşılık verilmesi”.

Ular, sözimni almaydu.

“Onlar, sözümü dinlemiyor.”

U, mênîñ sözümge kirmeydu.

“O, benim sözümü dinlemiyor.”

U, öz sözide turdi.

“O, sözünü yerine getirdi.”

U, özi söz açtı. “O, kendisi söze başladı.”

bir sözge keliş “anlaşmak”.

çet söz “yabancı kelime”.

kêrilar sözi “yaşlılar sözü”.

kiriş söz “giriş, önsöz”.

müstekil söz “yalın kelime”.

söz bêşi “önsöz, giriş”.

söz birikmisi “kelime birleşimi”.

söz biriktürmek “ağız birliği etmek”.

söz-çöçek “söz ve rivayet, söylenti, başkaları hakkında söylenti”.

söz darıتماق “başka kakmak”.

sözde turماق “sözü tutmak; sözü yerine getirmek”.

söz erkinliğı “söz hürriyeti, söz özgürlüğü”.

sözge kelmeydu “söz dinlemez; uyumsuz”.

sözge kelişmek “çekişmek; ağız kavgası yapmak”.

sözge kiridiğan adem “söz dinleyen adam; anlayışlı adam”.

sözge kirmek “söz dinlemek”.

sözge kirmeydiğan adem “söz dinlemez adam”.

sözimiz-söz, vedimiz-vede “sözümüz söz, vaadımız vaat”.

söz qayturماق “dik başlılık; söz dinlememezlik”.

söz qılماق “söylemek”.

sözleg “geveze, çenebaz, boşboğaz”.

sözmen “hatip, konuşmacı”.

sözmu-söz “harfi harfine; sözün tam anlamıyla”.

sözmu-söz tercime “harfi harfine çeviri”.

sözni bölmek “sözü bölmek”.

sözni toxtatماق “sözü kesmek”.

söz orni kelgende “sözün yeri geldiğinde”.

söz özgürüşü “kelime değişimi”.

söz sözlimek “söz söylemek; konuşma yapmak”.

söz talaşmaq “çekişmek, ağız kavgası yapmak”.

söz yandırmaq “itiraz etmek; karşılık vermek”.

söz yasilişü “kelime yapımı”.

tillerde söz-çöçek bolmaq “başkarının ağzında söylenti olmak.”

yardemçi söz “edat”.

yoq söz “aslı olmayan söz”.

2. Bir qançe boğumdın terhib tapqan söz.

3. Vede.

U, sözide (vediside) turıdığan adem.

“O, sözünde duran bir adamdır.”

sözlenmek (I):

1. Sözlenmek “söylenmek, söylenilmek”.

2. Öz-öziğe gep qılmaq.

3. Tenqid qılmaq.

4. Şikâyet qılmaq.

sözlenmek (II):

sözleş: (is.) Sözleş “söyleme, söyleyiş”, gep qılış.

Gödek sözleşke başlıdı.

“Bebek söylemeye başladı.”

sözleşmek (I):

1. Sözleşmek “söyleşmek”, gep qılışmaq.

Men unıñ bilen buni sözleştim.

“Ben onunla bunu sözleştim.”

2. Muzakire qılmaq.

sözleşmek (II):

1. Sözleşmek, vedileşmek.

2. Pütüşmek, toxtaşmaq.

sözletmek: Sözletmek “söyletmek”.

söylenmek (I):

1. (nsz) Söyleme işi yapılmak.

2. Kendi kendine konuşmak, kendi kendine bir şeyler söylemek.

3. *mec.* Çıkışmak, azarlamak, eleştirmek.

4. *mec.* Sızlanmak, yakınmak.

sözlenmek (II): (nsz) Evlenmek için anlaşarak kesin karar vermek.

söyleme: Söylemek işi.

söyleşmek (I):

1. (nsz, -le) Karşılıklı konuşmak, hasbihâl etmek, sohbet etmek.

2. Bir işin nasıl yapılması gerektiği konusunda konuşmak, müzakere etmek.

sözleşmek (II):

1. (nsz, -le) Herhangi bir iş konusunda bir-birine karşılıklı söz vermek.
2. Belli bir yerde, belli bir saatte buluşmayı kararlaştırmak.

söyletmek:

1. (-i, -e) Söylemesine yol açmak.

sözlemek:

1. Sözlemek “söylemek”.
- duduqlunup sözlemek** “kekeleyip söylemek”.
- sözlep bermek** “söylemek”.
- yasap sözlemek** “yapay söylemek; süsleyerek anlatmak”.
2. Eytmaq .
- naxşa éytmaq** “şarkı söylemek”.
3. Aldın demek, bildürmek.

sözlük: (is.) Sözlük, luğet.

Türkçe-Uyðurçe sözlük “Türkçe-Uygurca sözlük”.

sözlükçi: (is.) Sözlükçi “sözlükçü”, luğatçı.

sözlükçilik: (is.) Sözlükçilik (luğetçilik), sözlük ilmi.

U, luğetçilik bilen şuğullınvatıdu.
“O, sözlükçülükle uğraşıyor.”

sözlünüş: (is.) Sözlünüş “söylenme”.

sözlüşüş: (is.) Sözlüşüş “söyleşme, söyleyiş”.

sözlüşüş orni “söyleşme yeri”.

sözlütüş: (is.) Sözlütüş “söyletme, söyletiş”.

sözsiz: (sf.) Sözsiz “sözsüz”, sessiz.

sözsiz teslim boluş “şartsız teslim olma”.

su: (is.)

1. Su, gül süyi.

Bu piçaqınıñ süyi yaxşı bérilmeptu.

2. Söylemek zorunda bırakmak, itiraf ettirmek.

söylemek:

1. (-i, -e) Düşündüğünü veya bildiğini sözle anlatmak.
 2. Bir düşünceyi ileri sürmek, ortaya atmak.
 3. Yapılmasını istemek.
 4. Türkü, şarkı vb. okumak.
 5. Yazmak, düzmek.
 6. Haber vermek.
 7. Önceden bildirmek, tahmin etmek.
 8. *mec.* Herhangi bir şeyi bildirmek, anlatmak, demek istemek, hatırlatmak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1802*

sözlük, -ğü: Bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren eser, lügat.

sözlükçü: Sözlük yazarı veya hazırlayanı, lügatçı.

sözlükçülük, -ğü: Sözlük yazma veya hazırlama işi, sözlük yazarlığı, lügatçılık.

söylenme: Söylenmek işi.

söyleşme: Söyleşmek işi.

söyletme: Söyletmek işi.

sözsüz: Konuşmadan yapılan.

su:

1. is. Hidrojenle oksijenden oluşan, oda sıcaklığında sıvı durumda bulunan, renksiz, *“Bu bıçağın suyu iyi verilmemiştir.”* *Pulnıñ bēšiḏa su quyduq. “Parayı bitirdik.”* *Su basti. “Su bastı.”* *Su ötivatidu. “Su geçiyor.”* *aççıq su “sirke”.* *aş qazan suyi “mide öz suyu”.* *aş suyi “et suyu; çorba”.* *bez suyi “bez öz suyu”.* *bölgüç “su bölümü çizgisi”.* *gül süyi “gül suyu”.* *kar süyi “kar suyu”.* *qaynaq su “kaynak su”.* *sêriq su “sarı su; salya”.* *su ambiri “baraj gölü”.* *su asti kēmisi “su altı gemisi”.* *su bermek “su vermek”.* *su bolmaq “su olmak”.* *su boyi “su boyu, su kenarı”.* *su bölgüç “su bölümü çizgisi”.* *suḏa çommaq “suya dalmak”.* *suḏa çüşmek “suya girmek”.* *suḏa ketmek “suya gitmek”.* *su keçmek “suyu geçmek; suya girmek”.* *su kötürüş “su kabarcığı; fiske”.* *su kuymaq “su dökmek (mec) tüketmek, sarfetmek”.* *su nori “su borusu”.* *su ötmeydiḏan “su geçmez”.* *su toşuguçi “su taşıyıcı”.* *su yolliri “su yolları”.* *tosma su “baraj suyu”.* *üçey suyi “barsak özsu”.*

2. Tömür çelekte pıçaq qatarlıqların suḏirilişi.

su asti: (is.) Su asti “su altı”.

su ayḏiri: (is.) Su ayḏiri.

kokusuz, tatsız madde, ab.

2. Bu sıvıdan oluşan kitle, deniz, akarsu.

3. Meyve, sebze vb.nin sıkılmasıyla elde edilen sıvı.

4. Bazı kokulu yaprak veya çiçekler imbikten çekilerek elde edilen kokulu sıvı.

5. Yemeğin sulu bölümü.

6. Kez.

7. Demir araçları ateşte kızdırdıktan sonra, suya daldırarak sağlanan sertlik.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1812–1815

su altı: Deniz, göl gibi su yüzeyinin altında kalan bölüm.

su aygırı: *is. zool.* Çift parmaklılardan, Afrika ırmakları boyunca yaşayan, çok iri yapılı ve geniş ağızlı memeli hayvan, hipopotam (*Hippopotamus*).

subay: (*is.*) Su bay, ofitsər.
Cuñgo xelq azadlıq armiyiside ofitsərlar bilen ceñçiler otturisdiki munasivet yoldaşlarçe munasivettur.
“Çin Halk Kurtuluş Ordusunda subayla er arasındaki ilişki arkadaşlık ilişkisidir.”

su çəçiði: (*is.*) Su çəçiði “suçiçeği”.

suçi: (*is.*) Suçi “sucu”, su satquçi yani öylərge su yetqüzüp bergüçi.

suçılıq: (*is.*) Öylərge su toşup yani su sėtiş işi.
suçılıq bölimi “suculukbölümü”.

suğıritmaq: Suğıritmaq “sulatmaq”.

sulaş/suğarma/suğiriş: (*is.*) Sulaş “sulama”, suğiriş.
étirlarni suğiriş işi “tarlaları sulama çalışması”.
suğarma yer “sulama yeri”.

sulaşmaq/sulımaq/suğarmaq/suğirmaq:
1. Sulaşmaq “sulamak”, suğirmaq.
étirlarni suğarmaq “tarlaları sulamak”.
paxta suğarmaq “pamuk tarlasını sulamak”.

2. Hayvanlarni suğurmaq.

at suğarmaq “ata su içirmek”.

3. Ölçimek.

4. Tölimek.

Taň seherde on yüen töliduq.

“Sabah sabah on yuani suladık.”

suluq (I): (*sf.*)

1. Suluq “sulak”, süyi elvek.

suluq étir “sulu tarla”.

2. Quşqaçlarnıñ su qaçısı.

suluq (II): (*sf.*)

1. Suluq “sulu”.

subay: *is. ask.* Silahlı kuvvetlerde asteğmenden orgeneral veya oramirale kadar rütbedeki asker.

suçiçeği: *is. tıp* Genellikle çocuklarda görülen döküntülü, bulaşıcı, salgın hastalık.

sucu: Su satan veya evlere su taşıyan kimse, saka.

suculuk, -ğu: Evlere su taşıma veya satma işi, sakalık.

sulatmak: (*-i, -e*) Sulama işini yaptırmak.

sulama:

1. *is.* Sulamak işi.

2. Arklar veya savaklar yardımı ile su akıtarak herhangi bir toprak bölgesini kuraklıktan kurtarma.

sulamak:

1. (*-i*) Toprak, bitki, hayvan vb.ne su vermek.

2. Hayvana su vermek, suvarmak.

3. *argo* Para ödemek, vermek, harcamak.

sulak, -ğı

1. *sf.* Suyu olan, suyu bol (yer).
2. *is.* Kuşlar için su konulan küçük kap.

sulu (I):

1. *sf.* Suyu olan, içinde su bulunan, **koyu suluq alma** “*sulu elma*”.
- suluq şaptula** “*sulu şeftali*”.
2. Suyuq.
- suyuqaş** “*sulu bir yemek*”.
3. Nemlik, höllük.
4. Ayallarğa qanat sörigüçi.

suluq (II): (is.)

1. Suluq, su qaçisi (qepeslerdiki).
2. Su yiðilðan yer.
3. Bovaqlarda körilidiðan tere késelikli.
4. Yügenge taqalðan zencir.

sundurmaq: Sundurmaq “kırmak, parçalamak”.

Düşmenniñ qarşılıðını sundurmaq (deyim)

“Düşmanın direnişini kırdık.”

sundurmaq “Dışkı ihtiyacını gidermek; işlemek”.

sundurup açmaq “kıarak açmak”.

sundurup qoymaq “kırmak”.

sunmaq (I): Sunmaq “kırmak, parçalanmak”.

sunup çüşmek “kıılıp düşmek”.

sunup ketmek “kıılıvermek”.

sunmaq (II): -

karşıtı.

2. Suyu çok olan.
 3. İçine su katılmış, sulandırılmış olan.
 4. *mec.* Yersiz şakalar yapan, söz ve davranışları ile çevresini tedirgin eden veya gereksiz iltifatlarda bulunan (kimse).
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1818*

suluk, -ğu (II):

1. *is.* Öğrencilerin okula su götürdükleri kap.
2. Kuş kafeslerinde su konan kap.
3. Tavukların su gereksinimlerini karşılamak üzere uzun, yuvarlak, küçük çanak veya damlalıklı biçimlerde değişik malzemeden yapılmış yarı otomatik veya otomatik düzen.
4. Büyükbaş hayvanların barındığı yerlerde su içmelerini kolaylaştıran küçük tekne veya havuz.
5. *sp.* Yarışçıların su, glikozlu su, çay veya meyve suları koymalarına yarayan su kabı.
6. *tıp* Küçük çocukların başlarında, yer yer saç dökülmesi ve kabartılarla beliren bir deri hastalığı.
7. *hlk.* Oda içinde yıkanmak için ayrılmış küçük yer, gusülhane.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1818–1819

sundurmak:

1. (-i) Sunma işini yaptırmak.
2. *hlk.* Vermek.

sunmak (I): -

sunmak, -ar (II):

1. (-i,-e) Bir büyüğe veya nezaket gereğince bir kimseye bir şeyi vermek, yollamak,

sunmaq (III): Sunmaq “uzatmak”.
meşke ot sunmaq “sobada ısınmak”.
yutqanğa bəkip put sun (deyim).
 “Ayağını yorgana göre uzat.”

sunuq (I): (sf.)

1. Sunuq “sınık, kırık”.
- sunuq köñül** “kırık gönül”.
2. Perişan.
3. Yənilgen, utulğan “yenilmiş”.

sunuq (II): (sf.) Sunuq “sinik” (köñli).
köñli sunuq adem “sinik bir adam”.

sunuqçı: (is.) Sunuqçı “sınıkçı”, tənlikçi.

sunulmaq: Sunulmaq “uzatılmak”.

sunuş (I): (is.) Sunuş “kırılma,”.
nurnıñ sunuşı “ışığın kırılması”.

sunuş (II): -

sunuş (III): Sunuş “uzatma”.
qol sunuş “el uzatma”.

susıraş/usaş: (is.) Susıraş “susama, susuzlanma”, çañqaş.

susiratmaq/ussatmaq: Susiratmaq “susatmak”.

göndermek, takdim etmek.

2. Tanıtmak, bilgi vermek amacıyla çeşitli yöntemler kullanarak bir konuyu dinleyenlere aktarmak.

3. Radyoda, televizyonda, bir eğlence yerinde programı takdim etmek.

sunmak (III): -

sınık, -ğı (I):

1. *sf. hlk.* Kırık, çıkık.
2. Yenilmiş, bozguna uğramış.

sinik, -ği (II): Sinmiş, yılmış, pusmuş.

sınıkçı: Kırık, çıkık bağlayan kimse çıkıkçı

sunulmak: (-e) Sunma işine konu olmak veya sunma işi yapılmak.

sunuş (I): -

sunuş (II):

1. *is.* Sunma işi veya biçimi.
2. Büyüklere söylenilen söz, maruzat.
3. Ön söz.

sunuş (III): -

susama: Susamak işi.

susatmak:

1. *(-i)* Susamasına yol açmak, susuz bırakmak.
2. *mec.* Zorluk, güçlük çıkarmak.

susirimaq/ussımaq:

1. Susirimaq “susamak, susuzlanmak”, çañqılmaq.
 2. Teşna bolmaq.
- Xelq yēñılıqqa ve bilimge teşnadur.
“Halk yeniliğe ve bilgiye susamıştı.”*

susiz: (sf.)

1. Susiz “susuz”.
 - susiz yer** “susuz yer”.
 2. Qurdaq.
- Qurdaq yaz boldi. “Susuz bir yaz oldu.”*

susizliq: (is.) Susizliq, qurdaqçılıq.
*Yurtta qurdaqçılıq tügişi لازم.
“Yurtta susuzluk kalmamalı.”*

su topi: (is.) Su topi “su topu” (suda oynılıdığan) .

suvaq: (is.) Suvaq “sıva”.

suvaqçı: (is.) Suvaqçı “sıvacı”
(binakarlıqta).

suvalđan: (sf.) Suvalđan “sıvalı”, suvaq bérilđan.

suvalmaq (I): Suvalmaq “sıvanmak”.

suvalmaq (II): İşqa hazırlanmaq
“sıvanmak”.

Bu ikki dost asta-asta işqa kırışkilivatidu.

susamak:

1. *(nsz)* Su içme gereksinimi duymak.
2. *mec.* Çok istemek, özlemek.

susuz:

1. *sf.* Suyu olmayan, suyu bulunmayan.
2. *is.* Suyu çok az olan.
3. Yağmursuz, kurak geçen.
4. Susamış olan.
5. *zf.* Su olmadan.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1818–1819

susuzluk, -ğu:

1. *is.* Susuz olma durumu, kuraklık.
2. Susamış olma durumu.

su topu: is. sp. Topu karşı takımın kalesine sokmak temeline dayanan, yedi yüzücüden oluşan iki takım arasında havuzda oynanan oyun türü.

sıva:

1. *is.* Herhangi bir yapıdaki yüzeyleri düzgünleştirmek için kullanılan, yarı akışkan,

kum, kireç, çimento karışımı veya toprak harç.
2. Bir yapının duvarlarına sürülen ince harç tabakası.

sıvacı: Duvarları sıvayan kimse.

sıvalı:

1. *sf.* Sıva vurulmuş, sıva sürülmüş.
2. Sıvar gibi bulaşmış, sıvanmış.

sıvanmak (I): (*nsz*) Sıvama işi yapılmak.

sıvanmak (II):

1. *mec.* Bir işe girişmek.
 2. (-e) Sıvama işi yapılmak.
 3. İştahla yemek.
- “Bu işi arkadaş yavaş yavaş işe sıvanmak-tadırlar.”

suvaş: (*is.*)

1. Suvaş “sıvama”.
 2. Yalıtış “kaplama”.
- altun yalıtış** “altın kaplama”.
3. Ađzi bilen teñ, lıqmu lıq.
- İstakanni ađzi bilen teñ toşquzdi.
“Bardağı sıvama doldurdu.”

suvımaq (I): Suvımaq “sıvalamak”
(binakarlıqta).

suvımaq (II):

1. Suvımaq “sıvamak”.
- tamni suvımaq** “duvarı sıvamak”.
2. Sürmek.
- tamđa sémont sürmek** “duvara çimento sıvamak”.
3. Milımaq.
- Bala layni yüziğe milivaldi.
“Çocuk reçeli yüzüne sıvadı.”

türmek (III):

1. Türmek “dürmek, sıvamak”,
şimaylımaq.

Yeñlirini türüp işqa kırıştı.

“Kolarını sıvayıp işe başladı.”

2. Sılmaq, şaplaqdımaq.

*Mürisini sılap turup köñlini avutıdığan
sözlerni qıldı.*

“Arkasını sıvayarak gönlünü alacak sözler
söyledi.”

suyuq: (*is.*) Suyuq “sıvı”, suyuqluq
“sıvılık”.

suyuq aş “sıvı yemek, çorba”.

suyuq yekilđu “sıvı yakıt”.

suyuqlaşmaq:

1. Suyuqlaşmaq “sulanmak”, suyulmaq.
- Étizlar suğurulup boldı.*
“Tarlaların sulanması bitti.”

sıvama:

1. *is.* Sıvamak işi.
2. *sf.* Sıvanır gibi üstüne kaplanmış,
örtülmüş veya çok sık takılmış.
3. *zf.* Zemini hemen hiç görülmeyecek ka-
dar kaplanmış, örtülmüş veya takılmış
olarak.
4. *zf.* Ağzına kadar, silme.

sıvalamak (I): (-i) Sıva vurmak, sıvamak.

sıvamak (II):

1. (-i) Sıva ile kaplamak, sıva vurmak.
 2. (-i, -e) Harcı bir yere vurmak.
 3. (-i, -e) *mec.* Bulaştırmak.
 4. (-i) *mec.* Okşamak, sıvazlamak.
 5. *argo* Küfretmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1761

sıvamak (III) (-i) Kolu, paçayı yukarı çəkib toplamak veya kıvırmak.

sıvı: Bulunduğu kabın biçimini alabilen və üstü yatay bir düzlem durumuna gelebilen akışkan cisim, mayi.

sulanmak:

1. (*nsz*) Sulama işi yapılmak.
2. Sulu duruma gəlmək.
3. Suyu çoxalıp yoğunluğu azalma.
4. Göz yaşarmak.
2. Höl bolmaq, nem bolmaq.
3. Suğırılmaq.
4. Ağzıda tükürük köpeymək.
5. Arzu qılmaq, ağzıda səriq su kəlmək.

suyuqlaşdırmaq/suyuldurmaq/suyultma (I): Suyuqlaşdırmaq “sıvılaşdırmaq”, yumşatmaq, boşatmaq.

suyuqlaşdırmaq (II): Suyuqlaşdırmaq “sulandırmaq”.

suyuqlaşdırulğan: (*is.*) Suyuqlaşdırulğan “sulandırılmış, sulandırma”.

suyukluluş/suyultuş: (*is.*) Suyuqluluş “sıvılaşdırma”

suyuluş/suyuqlaş: (*is.*) Suyuluş “sıvılaşma”, yumşaq, boşaş.

su yədi: (*is.*) Su yədi “sıvı yağ”.

sülük: (*is.*) Sülük.

sümürgüçi: (*is.*) Sümürgüçi “sömürgeci” mustəmləkəçi.

5. *mec.* Ciddiyətini, ağırlığını kəybetmək.
 6. (*-e*) *argo* İmrendiyini açığa vurmaq.
 7. *argo* Birinə karşı duyulan cinsəl istəyi kəndisine sezdirmək, yeşillenmək.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1817*

sıvılaşdırmaq (I): (*-i*) *fiz.* Sıvı duruma dönüştürmək.

sulandırmaq (II):

1. (*-i*) Sulu duruma gəlməsini sağlamək.
2. Su və ya başka bir sıvı katıp karışdıraraq yoğunluğunu azaltmaq.
3. *mec.* Ciddiyətini, ağırlığını kəybettirmək.

sulandırma: Sulandırmaq işi.

sıvılaşdırma: *is. fiz.* Bir qazı sıvı durumuna dönüştürmək.

sıvılaşma: Sıvı hale gəlmə.

sıvı yağ: Havanın normal sıcaklığında sıvı durumunda bulunan her türlü yağ.

sülük, -ğü:

1. *is. zool.* Sülüklerin örnek asalak hayvanı (*Hirudo*).
2. Sülüklerden, tatlı sularda yaşayan, vücudunda yirmi iki sindirim kesesi olduğu için bir kezde ağırlığının sekiz katı kan emebilen, halk arasında bazı kan hastalıklarının tedavisinde yararlanılan hayvan (*Hirudo medicinalis*).
3. *bot.* Yaprak veya sapların yanlarında gelişen ince uzantı, asma bıyığı.

sömürgeci:

1. *is.* Sömürgesi olan, sömürge elde etmek amacıyla olan kimse veya ülke, müstemlekeci.
2. *sf.* Sömürgecilikle ilgili olan.

sömürgüçilik: (*is.*) Sömürgüçilik “sömürgecilik”, mustemlikçilik.

sömürgüleştürüş: (*is.*) Sömürgüleştürüş “sömürgeleştirme”.

sümürmek (I): Sümürmek “soğurmak”.

sümürmek (II):

1. Sümürmek “sömürmek”.
2. Hemmini yep tügetmek.
3. Şorımaq (bir-yerniñ baylıqını).

sümürülmek: Sümürülmek “soğurulmak”.

sümürülüş: (*is.*) Sümürülüş “soğurulma, içine çekme”.

sümürüş: (*is.*) Sümürüş “sömürme”, ekspilatatiye qılış.

süngü: (*is.*)

1. Süngü (miltıqnıñ uçıda qadaydıdan).
2. Belge üçün mazarlarğa qadalğan tuğ, moma yağaç.
3. Omurtqa.
4. Salametliki buzulğan.

sömürgecilik, -ği: Genellikle bir devletin başka ulusları, devletleri, toplulukları, siyasal ve ekonomik egemenliği altına alarak yayılması veya yayılmayı istemesi, müstemlekecilik.

sömürgeleştirme: Sömürgeleştirmek işi.

soğurmak (I):

1. (-i) Bir madde bir sıvıyı içine çekmek.
2. *fiz.* Katı veya sıvı bir madde soğurma yoluyla bir gazı içine almak, emmek, massetmek, absorbe etmek.

sömürmek (II):

1. (-i) Yiyecek içeceğin hepsini birden yiyip bitirmek, silip süpürmek.
2. Dudaklarını yapıştırarak soluğu ile çekip içmek.
3. Üretim araçları sahipleri, başkalarının emeğine ve onların yarattıkları değerlere el koymak.
4. Bir ulus veya devlet, diğer bir ulusun veya devletin doğal kaynaklarından, ekonomik değerlerinden çıkar sağlamak.

5. *mec.* Bir kimseden veya bir şeyden haksız ve sürekli çıkarlar sağlamak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1800

soğurulmak: (*nsz*) Soğurma işi yapılmak.

soğurulma: Soğurulmak işi.

sömürme: Sömürmek işi.

süngü:

1. *is. ask.* Tüfek namlusunun ucuna takılan küçük kılıç biçiminde delici silah.

2. Mezar başına nişan olarak dikilen sırık.

3. Isıtma kazanında kömürün karıştırılmasını sağlayan demir çubuk.

4. *mdn.* Kavlakları düşürmek için kullanılan sivri uçlu, uzun çelik çubuk.

süngüleşmek: Süngüleşmek.

süngülük: (*sf.*) Süngülük “süngülü”, süngü taqalğan.

süngü tıqılmaq: Süngü tıqılmaq “süngülenmek”.

süngü tıqmaq: Süngü tıqmaq “süngülemek”, süngülek.

sünmek:

1. Sünmek, süzülüp ketmek.

2. Tartılıp ketmek (*rext heqqide*).

Bu rewt asan süzülüp ketmeydu.

“Bu kumaş kolay kolay sünmez.”

süprende: (*is.*)

1. Süprende “süprüntü”, ewlet.

2. Eski-tüski nerse yani pes (adem).

süprendilik: (*is.*) Süprendilik, exletxane.

süpürge: (*is.*) Süpürge.

süpürgüçi: (*is.*) Süpürgüçi “süpürgeci”, süpürge yasiðuçi yani satquçi.

süpürmek:

1. Süpürmek, tazılımaq “temizlemek”.

2. Çıqırivatmaq.

3. Tügetmek “yiyip bitirmek”.

süpürtmek: Süpürtmek.

süpürülmek: Süpürülmek.

süngüleşmek: (*nsz, -le*) Birbirine süngü ile saldırmak.

süngülü: Süngü takmış olan.

süngülenmek: (*nsz*) Süngüleme işi yapılmak.

süngülemek:

1. (*-i*) Süngü batırmak.

2. Süngü ile ateşi karıştırıp külün ızgaradan aşağı dökülmesini sağlamak.

sünmek, -er:

1. (*nsz*) Esnekliğini yitirerek gevşemek.

2. Kopmadan uzamak, gerilmek.

süprüntü:

1. *is.* Süpürge ile temizlik yapıldığında toplanan toz ve çöp, çer çöp.

2. *mec.* Bayağı, aşağılık şey veya kimse.

süprüntülük, -ğü: Çöplük.

süpürge:

1. *is.* Süpürme işinde kullanılan araç.
2. Elektrik süpürgesi.

süpürgeci:

1. *is.* Süpürge yapan veya satan kimse.
2. Sokak süpürücüsü.

süpürmek:

1. *(i)* Bir şeyin, bir yerin üstündeki çer çöp, toz, toprak vb. şeyleri süpürge, fırça veya başka bir araçla toplamak, temizlemek.
2. *mec.* Çıkarıp atmak, kovmak.
3. *mec.* Tüketmek, bitirmek.

süpürtmek: *(-i, -e)* Süpürme işini yaptırmak.

süpürülmek: *(nsz)* Süpürme işi yapılmak.

sürdürmek (I): Sürdürmek, ilerletmek, ileri çekmek.

sürdürmek (II): Sürdürmek “süründürmek”.

sürelmek (I):

1. Sürelmek “sürüklenmek”.
2. İttirilmek.
3. Keynige tartılmaq, sürülmek.
*Bu dava ikki ay keynige sürüldi.
“Bu dava iki sürüklendi.”*

sürelmek (II): Sürelmek “sürülmek”.
alğa sürülmek “ileri sürülmek”.
arqığa sürülmek “geriye sürülmek”.

süreş: (is.)

1. Süreş “sürükleme”.
2. Arqığa tartış (işini, qerzni).

süretmek/sürüklimek (I):

1. Süretmek “sürüklemek”, arqığa süretmek.
2. Arqığa tartmaq.
3. Yaman yolğa başlımaq, bir işqa zorlımaq

süretmek (II): Süretmek “sürükletmek”.

sürdürmek (I):

1. *(-i)* Sürme işini yaptırmak.
2. Bir durumun, bir şeyin sürmesini, olmasını sağlamak.

süründürmek (II):

1. *(-i)* Sürünme işini yaptırmak, sürünmesine sebep olmak.
2. *mec.* Güçlük ve sıkıntıya uğratmak.

sürüklenmek (I):

1. *(-e)* Sürükleme işi yapılmak veya sürüklenme işine konu olmak.
2. Kendi kendini sürüklemek.
3. *(nsz)* Bir iş, sonuçlanıncaya kadar boş yere gecikmelere uğramak.
4. Tekne, akıntı ve rüzgârın etkisiyle gelişigüzel dolaşmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1833

sürülmek (II):

1. *(-e)* Sürme işine konu olmak veya sürme işi yapılmak.

2. *mec.* Uzaklaştırılmak, nefyedilmek.

sürükleme: (-i) Sürüklemek işi.

sürüklemek (I):

1. (-i) Bir şeyi yerden kaldırmadan iterek veya çekerek götürmek.
 2. Akarsu alıp götürmek.
 3. *mec.* İstekli olmayan birini bir yere götürmek, getirmek.
 4. *mec.* Bir kimseyi, bir işi yapmaya zorlamak.
 5. (-i,-e) *mec.* Kötü bir duruma, sona doğru götürmek.
 6. *mec.* İlgi uyandırarak bırakamayacak duruma getirmek, çok ilgilendirmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1833*

sürükletmek (II): (-i, -e) Sürükleme işini yaptırmak.

sürgü: (is.)

1. Dem (işinki içidin tirep qoyıdıðan yaðaç)
2. Xañ.
3. Handuva.
4. Tuluq “döven”.
5. Tırna “turna”.

sürgün: (is.)

1. Sürgün.
 2. Sürgün qılınıdıðan yer.
- sürgünde bolmaq** “sürgünde olmak”.

sürgün qılınmaq “sürgün edilmek”.

sürgün qılmaq “sürgüne göndermek”.

3. İçi sürüş.

iç sürgü “iç sürdürücü”.

4. Ündürme, bix.

sürimek:

1. Sürimek “sürümek”.
- ëtiðini sürimek** “eteğini sürümek”.
2. Tutup ketmek, ëlip ketmek.

sürkelmek: Sürkelmek “sürtünmek”.

sürkenmek: Sürkenmek “sürünmek”.

tamða sürkenmek “duvara sürünmek”.

sürgü:

1. *is.* Kapının kapanması için arkasına yatay olarak yerleştirilen demir veya ağaç kol, tırkaz, sürme.
2. Sürülmüş tarlayı bastırmak ve düzeltmek için kullanılan, taştan veya ağaç kütüğünden tarım aracı, tapan.
3. Sıvayı bastırıp düzeltmek için kullanılan büyük mala.
4. Hastanın büyük ve küçük abdestini yapabilmesi için altına sürülen kap.
5. Çoğu kez bölümlere ayrılmış bir çubuk üzerinde veya bir cetvelin, bir kumpasın ortasına açılmış bir oluk içinde kayabilen sivri uç veya küçük lama.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1831

sürgün:

1. *is.* Ceza olarak belli bir yerin dışında veya belli bir yerde oturtulan kimse, menfi.

2. Bu biçimde sürülme işi ve bu işin sonucu, nefiy.
3. Bir kimsenin sürüldüğü yer.
4. Bir bitkide yeni süren filiz.
5. İshal.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1831

sürümek:

1. (-i) Bir şeyi yerden kaldırmaksızın çeke- rek, iterek götürmek, sürüklemek.
2. Hafif şey, sürüklemek.
3. Herhangi bir güçlkle yürümek.
4. Bir şeyi peşine takmak, alıp götürmek.
5. Devam etmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1834

sürtünmek:

1. (nsz) Geçerken değmek, sürünmek.
2. *mec.* Başboş, amaçsız dolaşmak.
3. *mec.* Kavga etmek için sebep aramak.

sürünmek:

1. (nsz) Karnı üzerinde sürünerek gitmek.
2. (-i) Kendi üzerine koku, krem vb. sürmek.
3. (-e) Bir şeye değerek geçmek, geçerken

sürkeşmek: Sürkeşmek “sürtüşmek”, bir- birige sürkeşmek.

sürkiliş: (is.) Sürkiliş “sürtünme”.

sürme: (is.)

1. Sürme (közge süridiðan qara).
- közge sürme tartmaq** “sürme çekmek”.
- sürme qelimi** “sürme mili”.
- sürme qoymaq** “sürme çekmek”.

sürme tēşi “sürme taşı”.

2. Sürgünge heydelmek.
3. Üstel ve işkapnıñ tartmisi.
4. Köydürde (kēsel).
5. Yürüş, mēñiş (şahmatta).
6. Yer heydeş.

sürmek:

1. Sürmek, ittirmek.
- Aldımða qeðezni ittirip qoydi.*
- “Önüme bir kâğıt sürdü.”*
- arqıða sürmek** “geriye sürmek”.
- dalða sürmek** “ileri sürmek”.
- xıyal sürmek** “hayal etmek; hayale dalmak”.
- iç sürmek** “iç sürmek; ishal olmak”.
- İçim sürüp ketti. “İçim sürdü; ishal oldum.”*
- keyp-sapa sürmek** “keyif sefa sürmek”.
- közümge sürey** “gözümce çekeyim”.
- U, sürmini közige sürdi.*
- “O, sürmeyi gözüne çekti.”*
- sürüp çıqarmaq** “itip çıkarmak”.
- upa sürmek** “pudra sürmek”.
2. Heydimek.
- değmek.
4. Sürünme işine konu olmak.
5. *mec.* Yoksul ve perişan yaşamak.

sürtüşmek:

1. (nsz, -le) Birbirine sürtünmek.
2. *mec.* Anlaşamamak, uyuşamamak.

sürtünme:

1. *is.* Sürtünmek işi.
2. *fiz.* Yüzeyleri birbirinin üstüne gelerek biri veya her ikisi ötekine göre ters doğrultuda kayan iki cismin durumu, delk.

sürme:

1. *is.* Sürmek işi.
2. Kapı kanadını içeriden kapama, dolap kapağını yerinde tutma vb. işlere yarayan

ve yuvası içinde ileri geri sürülebilen sistem, sürgü.

3. Masa ve dolapta küçük çekmece.

4. sf. Sürülerek kullanılan.

5. is. Kirpik diplerine sürülen siyah boya, is

6. is. Sürme mantarigillerin yol açtığı ve tanelerin içini kurum karası bir tozla dolduran ekin hastalığı, rastık.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1831

sürmek, -er:

1. (-i, -e) Yönetip yürütmek, sevk etmek.

2. Önüne katıp götürmek.

3. Uzatmak, ileri doğru itmek.

4. Dokundurmak, değdirmek.

5. Oturduğu, bulunduğu yerden, ülkeden ceza olarak başka bir yer veya ülkeye göndermek, nefyetmek.

6. Bir maddeyi bir yüzey üzerine ince bir tabaka olarak yaymak, dökmek, serpmek.

7. tic. Bir malı satışa sunmak, piyasaya çıkarmak.

8. Yasal olmayan yolla piyasaya para çıkarmak.

9. (-i) Herhangi bir durum içinde bulunmak.

10. (-i) Pulluk veya sabanla toprağı işlemek

11. (nsz) Olmaya devam etmek.

maşinini (kiçik) heydimek “arabayı sürmek”.

3. Sozmaq.

Qolını maña sozdi. “Elini bana sürdü.”

4. Sürgün qılmaq.

Cinayetçilerni çəgra rayonğa sürgün qıldı.

“Suçluları sınır bölgesine sürdü.”

5. Sürmek.

reñ sürmek “boya sürmek”.

6. Xiridar izlimesk.

7. Burda qılıp bahasığa çıqarmaq.

8. Keçürmek.

Bextlik turmuş keçürmek.

“Mutlu bir hayat sürmek.”

9. Yer heydimek, ağdurmaq.

yer ağdurmaq “toprağı sürmek”.

10. Davam qılmaq.

Uruş üç kün davak qıldı.

“Savaş üç gün devam etti.”

11. Ünmeq, yopurmaq çıqarmaq.

Ziraetler ündi. “Ekinler sürdü.”

12. Çaçmaq.

puraq çaçmaq “koku sürmek”.

13. Sürmek (içki).

içi ötmek “iç sürmek”.

14. Qoğlıvetmek, heydep çıqarmaq.

Neççe miñ ailini yurtıdın qoğlap

çıqırvıvetti.

“Binlerce aileyi yurtlarından sürdüler.”

15. Bazarğa çıqarmaq, bazarğa salmaq.

Rextlerni bazarğa çıqarmaq.

“Kumaşları piyasaya sürdüler.”

sürmilik: (sf.) Sürmelik “sürmeli”, tartmilik “çekmeceli”, suğurtmilik.

sürtmek (I):

1. Sürtmek.

2. Ticimellik.

Axşamđiçe qeyerlerde ticimellik qılıp yürdün?

“Akşama dek nerelerde sürttün?”

12. (nsz) Zaman geçmek.

13. (nsz) Zaman almak.

14. bot. Bitki, ot yetişip ortaya çıkmak, bitmek, yeşermek.

15. (nsz) Olağandan daha çok, daha sık ve sulu dışkı çıkarmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1831–1832

sürmeli:

1. *sf.* Sürme ile boyanmış olan.
2. Sürgü ile kapatılmış olan, sürmelenmiş olan.

sürtmek (I):

1. (-i, -e) Bir şeyi bastırarak diğer bir şeyin üzerinden geçirmek.
2. Dokundurmak.
3. (*nsz*) *tkz.* Başboş dolaşmak, yararsız dolaşmak.

sürtmek (II): Sürtmek “silme, kurulumak”.

közyeşini sürtmek “gözyaşını sürtmek”.
yüzni sürtmek “yüzü kurulumak”.

sürtülmek (I): Sürtülmek.

sürtülmek (II): Sürtülmek “silinmek, kurulanmak”.

sürük: (is.)

1. Sürük (hayvan padisi).
- böre topi** “kurt sürüsü”.
2. Ot.

sürüleş: (is.)

1. Sürüleş “sürüklenme”.
2. İttiriliş.
3. Keynige tartiliş.

sürüm: (is.) Sürüm, baziri ittiklik, xèridarlık boluş.

Bu malnıñ sürümi yoq, baziri kasat.

“Bu malın sürümü yok.”

sürümlük: (sf.) Sürümlük “sürümlü”, baziri ittik, xèridarlık (mal).

sürümsiz: (sf.) Sürümsiz “sürümsüz”, sürmeydiğan, xèridarsız, baziri kasat (mal).

süt: (is.)

1. Süt.

qoy süti “koyu süti”.

süt emđüçi “süt emen”.

süt saqquçi “süt sağan”.

2. Bezi ösümlüklerde bolıdığan sütsiman madde.

Çaynı sütlep içiñ. “Çayı süt karıştırarak iç.”

3. Erkek béliqnıñ uruqi.

sürtmek (II): -

sürtülmek (I): (-e) Sürtme işi yapılmak.

sürtülmek (II): -**sürü:**

1. *is.* Evcil hayvanlar topluluğu.
 2. Bir insanın bakımı altındaki hayvanların tümü.
 3. Birlikte yaşayan hayvan topluluğu.
 4. *mec.* Düzensiz insan topluluğu.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1833*

sürüklenme: Sürüklenme işi.

sürüm:

1. *is. tic.* Bir ticaret malının satılır olması, revaç.
2. *ekon.* Bir paranın geçer olması, tedavül.
3. *bl.* Değişik biçim, versiyon.

sürümlü: Sürümü çok olan, çok sürülen, satılan (mal).

sürümsüz: Sürümü olmayan, az satılan veya satılmayan (mal).

süt:

1. *is.* Kadınların ve memeli dişi hayvanların yavrularını beslemek için memelerinden gelen, besin değeri yüksek beyaz sıvı.
2. *bot.* Bazı bitkilerin türlü organlarında bulunan beyaz renkte öz su.
3. Erkek balığın tohumu.
4. Süte benzeyen her türlü sıvı.
5. *argo* Benzin, mazot.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1835–1836

süt aq: (*sf.*) Süt aq “süt beyaz”, appaq.

sütçi: (*is.*) Sütçi “sütçü”, süt satquçı.

sütçilik: (*is.*)

1. Sütçilik “sütçülük”.
 2. Süt mehsulatlırı işlep çıqırış işi.
- sütçilik fermisi** “süt çiftliği”.

süt çışı: (*is.*) Süt çışı “süt dişi”.

süt qerindaş: (*is.*) Süt qerindaş “süt kardeş” (bir emçektin süt emgen balılar). *Mehmet bilen süt qerindaş.*

“*Mehmet ile süt kardeşiz.*”

süt qızı: (*is.*) Süt qızı “süt kızı” (bir ayal emizgen qız, aynı vaqıtta bu ayalnıñ eriniñ-mu qızı hêsablinidu).

sütligen: (*is.*) Sütligen “sütleğen”.

sütlük: (*sf.*)

1. *sf.* Sütlük “sütlü”.

sütlük çay “sütlü çay”.

sütlük inek “sütlü inek”.

sütlük siyir “sütlü inek”.

sütlük ot “devedikeni”.

2. Buğday ve qonaq başaqlırınıñ qatmıdan vaqti.

sütlük ot: (*is.*) Sütlük ot “sütlü ot”.

süt beyaz: Bembeyaz, çok beyaz.

sütçü:

1. *is.* Süt satan kimse.
2. Bol süt veren hayvan.

sütçülük, -ğü:

1. *is.* Süt satma işi.
2. Sütten kaymak, tereyağı, yoğurt, peynir vb. ürünler elde etme işi.

süt dişi: Bebeğin beş veya altı aylıkken çıkarmaya başladığı, yedi yaşlarında kendiliğinden dökülen diş.

süt kardeş: Aynı kadından süt emmiş, kardeş olmayan çocukların her biri.

sütkız: Bir kadının kendi çocuğu değilken emzirdiği ve kocasıyla birlikte evlat olarak benimsediği kız çocuk.

sütleğen: *is. bot.* Sütleğengillerden, yaprak sap ve köklerinde süt görünüşlü, kekre ve yakıcı bir öz su bulunan, verdiği öz su türlerine göre hekimlikte ve sanayide kullanılan, yedi yüz kadar türü bilinen, bir veya çok yıllık bir bitki, Japon kaktüsü (*Euphorbia*).

sütlü:

1. *sf.* İçinde süt bulunan, sütle yapılan.
2. Süt veren, sağmal.
3. Taneleri sertleşmemiş, yumuşak taneli (mısır, buğday vb.).
4. *is.* Sütlaç.

sütlü ot: *is. bot.* Çuha çiçeğigillerden, yaprakları salata gibi yenilen bir bitki (*Glaux maritima*).

süt oğul: (*is.*) Süt oğul “süt oğul” (bir ayal-nın emizgen ođli, aynı vaxıtta bu ayalnıñmu ođli hesaplinidu).

sütsiz: (*sf.*)

1. Sütsiz “sütsüz”, süt qoşulmığan. **sütsiz inek** “sütsüz inek”.
2. Süti kem, süt bermeydiğan.
3. Qatqan.
- qatqan kömmiqonaq** “sütsiz mısır”.
4. Têđi pes, esli pes “asil olmayan”.

süydük/siydik: (*is.*) Süydük “sidik”. **süydük yolu** “sidik yolu”.

süzdürülmek: Süzdürülmek “sızdırılmak”, eritilmek.

süzgüç: (*is.*)

1. Süzgüç “süzgeç”, suyuqluq nersilerni süzidiğan süzgüç.
2. Su çaçquç.

süzmek: (I) Süzmek “sızdırmak” (nersini süzüp almaq).

süzmek (I):

1. Süzmek.
2. İnçkilep qarımaq. *Yuqırdın tövenge şundaq inçkilep qarığan-din keyin.* “Yukarıdan aşağıya dek şöyle bir süzdükten sonra...”
3. Közliri süzmek. **köz süzmek** “göz süzmek”.

süzük: (*sf.*) Süzük “duru, şeffaf, temiz”. **süzük su** “duru su”.

sütoğul, -ğlu: Bir kadının kendi çocuğu değilken emzirdiği ve kocasının da evlat olarak benimsediği erkek çocuk.

sütsüz:

1. *sf.* İçinde süt bulunmayan, süt katılmadan yapılan.
 2. Az süt veren.
 3. Körpe olmayan, kart.
 4. *mec.* Kötü soydan gelen, sütü bozuk (kimse).
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1837*

sidik, -ği: İdrar.

sızdırılmak: (*nsz*) Sızdırma işi yapılmak.

süzgeç, -ci:

1. *is.* Sıvıları süzmeye yarayan araç.
2. Bir akışkandaki yabancı maddeleri süzüp ayıran alet veya aletlerden oluşan düzenek, filtre.
3. Sulama kovanının ucuna takılan, küçük delikli metal parça.

sızdırmak (II): (-i) Sızdırmak, süzmek.

süzmek, -er (II):

1. (-i) Bir sıvıyı, içindeki katı maddelerden ayırmak için bez veya delikli bir kaptan geçirmek.
 2. Bazı sıvıların yoğunlaşmasına yol açan, katı ve tortulu maddeleri bu sıvılardan ayırmak.
 3. Gözle inceleyerek dikkatle bakmak.
 4. Göz baygın ve anlamlı bakmak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1838*

süzük, -ğü:

1. *sf.* Zayıf, güçsüz, süzgün.
2. Süzgünleşmiş, süzülmüş.

süzülmek:

1. Süzülmek, tinmaq, tinip qalmaq. *Hesel tinip qaldı. "Bal süzüldü."* *Taň süzülp kelivatatti. "Şafak söküyordu."*
2. Cimcit heriket qılmaq. *Bürküt cimcitla uçatti. "Kartal süzüle süzüle uçuyordu."*
3. Halsızlanmaq, acizlanmaq.
4. Nazlanmaq.

süzüş: (is.)**1. Süzüş "süzme".****2. Süzüp eliş.****süzülmek:**

1. (*nsz*) Süzme işine konu olmak.
 2. Akmak.
 3. Kuşkanatları gerili olarak görünür bir hareket yapmadan havada ilerlemek.
 4. *mec.* Sessizce ve görünür bir hareket yapmadan ilerlemek.
 5. *mec.* İnsan sessiz, gizlice ve kayıyormuş gibi gitmek.
 6. *mec.* Göz baygınlaşmak, mahmurlaşmak.
 7. *mec.* Uyumlu bir biçimde ve salınarak yürümek.
 8. *mec.* Yüzüne nazlı bir anlam vermek.
 9. *mec.* Çok zayıflamak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1838*

süzme:

1. *is.* Süzmek işi.

2. *sf.* Süzölmüş olan, süzölerek elde edilen.
 3. *sf. argo* Kötü, aşağılık, malın gözü (kimse).
 4. *sf.* Katışıksız, saf.

Şamanlıq: (öz. is.) Şamanlıq.

şapılaq: (is.) Şapılaq “şaplaq”.
şapılaq yémek “tokat yemek”.
şapılaq urmaq “tokat vurmaq”.

şapılaqdımaq (I): Şapılaqdımaq “şaplamaq”.

şapılaqdımaq (II): -

şapılaqdımaq (III): -

şapılaqlatmaq/şapılaq urmaq:

1. Şapılaq urmaq “şaplatmaq”.

Yüzige bir şapılaq urdi.

“Yüzüne bir tokat şaplattı.”

ş, Ş:

Türk alfabesinin yirmi üçüncü harfi. **Şe** adı verilen bu harf, ses bilimi bakımından sızcı tonsuz, diş eti-damak ünsüzünü gösterir.

şak: Eni geniş bir şeyle vurulduğunda çıkan ses.

şakırdamak: (nsz) “Şakır” diye ses çıkarmak.

Şaman:

1. *is.* Şamanlıkta, gelecekte haber verme, büyü yapma vb. görevleri olan, ruhlarla ilişki kurarak hastalıkları iyileştirdiğine inanılan din adamı, kam.

ş, Ş: Türk elipbesiniñ yigirmiüçünçi herpi.

şaq: (is.) Şaq.

şaqırmaq: Şaqırmaq “şakırdamak, gürüldemek”.

Şaqırmaq aqqan deryalar.

“Güröl güröl akan nehirler.”

Şaman: (öz. is.) Şaman (dap çelip, neyme oqup ve dem sêlip kêsellerni saqaytışqa işinidiŋan bir türküm xelq).

2. Bu dine mensup olan kimse.

Şamanlık, -ğı: öz. is. Kuzey ve Orta Asya’da Türkler, diğer kıtalarda da başka topluluklar arasında günümüze kadar süregelen doğaya tapma, doğaüstü ruhlara inanma temeline dayalı din, Şamanizm.

şaplak, -ğı: “Şap” diye ses çıkaran tokat.

şaplamak (I): (-i) “Şap” diye ses çıkarmak.

şaplamak (II): (-i) Bir şeyi şaplı su ile ıslatmak.

şaplamak (III): (-i) Bir yapının tabanını ince kum ve çimentoyla hazırlanan karışımla sıvamak.

şaplatmak:

1. (-i, -e) “Şap” diye ses çıkartmak.
2. Sesli şamar vurmak.
3. Tokatlamak.

2. Qars qılıp avaz çıqarmaq.

3. Urmaq.

şapırdatmaq/ şapıldırmaq: Şapır şapır yemek “şapırdamak”.

şapılditip yémek “şapır şapır yemek”.

şarıldatmaq: Şarıldatmaq “şakırdatmak”, qarsıldatmaq.

Barmaqlırını qarsılditatti.

“Parmaklarını şakırdatıyordu.”

şarıldırmaq: Şarıldırmaq “şarıldamak”, qarsıldırmaq “şaklatmak, gıcırdatmak”, şarıl şarıl akmak.

Yamđur şarıldap yēđivatıdu.

“Yağmur şakırdarak yağıyor.”

şar-şar: (zf.) Şar-şar “şarıl şarıl”, şir-şir. *Sular şir-şir aqatti.*

“Sular şarıl şarıl akıyordu.”

şar-şur: (is.) Şar-şur “şakır şakır”.

şiňgil: (is.) Şiňgil “şıngıl”.

bir şiňgil üzüm “bir şıngıl üzüm”.

şorımaq: Şorımaq “sormak, emmek”, sümürmek.

kan şorığuçi “kan içici, kan emen, gaddar, hunhar”.

şu: (sf.)

1. Şu.

şu arıda “şu arada”.

şu çağda “şu zaman, o zaman”.

şapırdamak: (nsz) Öperken veya bir şey yerken “şap” diye ses çıkarmak.

şakırdatmak: (-i) Şakır şakır ses çıkartmak.

şarıldamak: (nsz) Su bol bol akarken “şarıltı” sesi çıkarmak.

şar şar: *zf.* Şarıl şarıl. (Su veya yağmur, bol ve sesli bir biçimde akmak, yağmak).

şakır şakır:

1. *is.* Sürekli olarak yağan yağmurun, ötüşen kuşların veya buna benzer hoş a giden şeylerin çıkardığı ses.
2. *zf.* Bu sesi çıkararak (yağmak, ötmek vb.).
3. *zf.* Kolaylıkla iyi bir biçimde akıcı olarak
4. *zf.* Çok parlak ve ışıklı olarak.

şingil:

1. *is. bot.* Bir salkımı oluşturan küçük salkımlardan her biri.
2. Küçük ve parlak süs.

sormak, -ar: Dudakları uzatıp soluğu kuvvetle çekerek emmek.

şu:

1. *sf.* **Bu** kelimesine göre yerde, zamanda veya söz zincirinde biraz uzak olanı niteleyen söz.

şu çaqqıçe “şu ana kadar”.

şu qeder “şu kadar”.

şu kemgiçe “şu ana kadar”.

şu küngiçe “şu güne kadar”.ss

şuniñ bilen “şununla beraber”.

şuniñ bilen bille “şununla beraber”.

şuniñdek “şunun gibi”.

şuniñ üçün “şunun için”.

şu seveplik “şu sebeple”.

şu yerde “şurada”.

şu yerdin “şuradan”.

şu yerge “şuraya”.

2. Aşu, avu.

Buni emes, avuni xalaymen.

“Bunu istemem, şunu isterim.”

şunçe: (*sf.*) Şunçe “şunca”, şu qeder.

şunda: (*zf.*) Şunda.

şundaq: (*zf.*) Şundaq “şöyle”.

Şundaq bolđandıla

“Sadece şöyle olduğu halde”.

Şundaq bolsi mu? “Şöyle olsa da.”

Şundaq bolsun. “Şöyle olsun.”

Şundaq qılıp “Şu halde”.

Şundaqmu? “Şöyle mi?”

şundan: (*zf.*) Şundan.

şundiñ tartıp “şundan başlayarak”.

şuniñdin kèyin “şundan sonra”.

şuniñđa: (*zf.*) Şuniñđa “şuna, şunun için”.

şuniñđa uxşas “şuna benzer”.

şuniñđa uxşas ademler “şunun gibi adamlar”.

şuniñđa qarımastın “şuna bakmadan”.

şu yer: (*zm.*) Şu yer “şura”.

Şu yerge olturđanıdu. “Şuraya oturmuştu.”

2. *zm.* Biraz uzakta olan bir varlığı veya biraz önce anılan bir şeyi işaret yolu ile belirtmek için kullanılan söz.

şunca: (*şu'nca*)

1. *sf.* Epey çok.

2. *zf.* Şu kadar, şu denli.

şunda: Şu zamirinin kalma durum eki almış.

şöyle: (*şö'yle*)

1. *zf.* Şunun gibi, şuna benzer biçimde.

2. Şu yolda, şu biçimde, aşağı yukarı.

şundan:

1. *zf.* Şu zamirinin çıkma durum eki almış biçimi.

2. Şu nedenle.

şuna: Şu zamirinin yönelme durum eki almış biçimi.

şura:

1. *zm.* (*şu'rası*) Şu yer.

2. Şu.

şu yerlik: (*sf.*) Şu yerlik “şuralı”.

U yer-bu yerdin her yerdin.

“Şuralı buralı adamlar”.

u yer: (*zm.*) U yer “şurası”.

U yer yaxşı emes, bu yerge öt.

“Şurası iyi değil, buraya geç.”

şuralı: (*şu'ralı*) Şu yerin halkından olan, şu yörede olan.

şurası: (*şu'rası*)

1. *zm.* Şu yer.

2. Şu.

t, T: Türk elipbesiniñ yigirmi tötünçi.

tað (I): (is.) Tað “dağ”.
Tala müşüki öy müşükini koðlaydu.
“Dışarı kedisi ev kedisini kovalar.
“Dağdan gelen bağdakini kovar.”
Tað-tað bolup yatıdu.
“Dağ gibi büyük ve bol.”
Bazarda tarvuz tað-tað bolup yatıdu.
“Pazarda karpuz pek çok.”
tað almisi “dağ elması”.
tað bəşi “dağ başı”.
tað ètiği “dağ yamacı”.
taðniñ tèdei “dağın dibi”.

tað öçkisi “dağ keçisi”.
tað tarmiði “dağ kolu”.
tað tékisi “dağ tekesi”.
Teñri taðliri “Tanrı dağları”.
yalpak tað “yassı dağ”.
yapılak tað “yassı dağ”.

tað lıq: (sf.) Taðlıq “dağlı” (yer).

tak: (sf.)

1. Tak “tek”, yalðuz.
Üç, beş...tak sanlardır.
“Üç, beş...tek sayılardır.”
 2. Bir.
U, bu yurtta birla.
“O, bu memlekette tektir.”

taqalðan: (sf.) Taqa lðan “takılı”,
 èsilðan, ulanðan (sözge qoşumçe).

t, T:

Türk alfabesinin yirmi dördüncü harfi. **Te** adı verilen bu harf, ses bilimi bakımından ötümsüz, patlayıcı diş eti ünsüzünü gösterir.

dağ: Yer kabuğunun çıkıntılı, yüksek, eğimli yamaçlarıyla çevresine hakim ve oldukça geniş bir alana yayılan bölümleri.
Not: Örnekler için Bkz. TTS s.458

dağlı:

1. *sf.* Dağlık bölge halkından olan.
2. Dağa ait.
3. *mec.* Kaba, saba, görgüsüz.

tek:

1. *sf.* Eşi olmayan, biricik, yegâne.
 2. *is.* Birbirini tamamlayan veya aynı türden olan nesnelerden her biri.
 3. *is.* Bir kadeh içki.
 4. *zf.* Önüne getirildiği cümleye istek ve özlem kavramı katar.
 5. *zf.* Yalnızca.
 6. *mec.* Hiç, hiçbir.
 7. *mat.* İki ile bölünemeyen (sayı).
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1933–1934*

takılı: Takılmış, tutturulmuş, asılmış.

taqalmak (I):

1. Taqalmak “takılmak”, èsilmak, ulanmaq.
2. Mesxire qilmaq, exmeq qilmaq.

taqalmaq/taqallaşmaq (II):

1. Bir-birige taqalmaq “takışmak”.
- teñ taqallaşmaq “karşılıklı ağız kavgası”.*

2. Soquşmak, ðovða.

Sëniñ bilen gep taqallaşqan barmu?

“Seninle ağız kavgası yapan birisi var mı?”

Sëniñ bilen gep taqallaşqalı bolamdu?

“Senin ile ağız kavgası yapılır mı?”

taqı: (is.)

1. Boyunða asıdıðan qımmet bahalıq zibuzinnetler.
2. Bir sözniñ keynige ulınıdıðan söz yasıðuçı yani türlüğüçi koşumçılar.

taqıldatmaq: Taqıldatmaq “takırdatmak”, taraklatmaq, təriqlatmaq.

êşikni taqıldatmaq “kapıyı takırdatmak”.

taqıldımaq: Taqıldımaq “takırdamak”, taraqlımaq.

Sanduqniñ içide cabduklar taraqlıdı.

“Sandığın içinde aletler takırdadı.”

taqım: (is.)

1. Taqım.

takılmak (I):

1. (*nsz*) Takma işi yapılmak.
 2. Denge bozulacak bir biçimde bir yere dokunup aksaklık ortaya çıkmak.
 3. (*-e*) Bir yerde bir süre kalmak.
 4. Olumsuz veya aksayan, eksik bir yanını görerek üstünde durmak.
 5. *mec.* Kızdırmak, üzme, şaşırtmak amacıyla şaka yollu konuşmak.
 6. *argo* Karşı cins ile ilişki kurmayı veya arkadaş olmayı istemek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1889*

takışmak (II):

1. (*-i, -le*) Birbirine takılmak.

2. Anlaşmazlığa düşmək, kavgaya tutuşmaq
ağız kavgası yapmak.

takı:

1. *is.* Çoğunlukla evlenen veya nişanlanan birine armağan olarak verilen küpe, bilezik, yüzük, zincir gibi şeylerin tümü.
2. Kadınların ziynet eşyası.
3. *dbl.* İsmin başka bir kelime ile ilgi kurmak üzere aldığı durum eki.
4. *dbl.* Cümleler ile kelimeler arasında ilişki kurmaya yarayan kelimeler.

takırdatmak:

1. *(-i)* Takırdamasına yol açmak, takırdamasına sebep olmak.
2. Yemeği bir taşım kaynatmak.

takırdamak/tıkırdamak: (*nsz*) “Takırtı” sesi çıkarmak, “tıkır tıkır” ses çıkarmak, tıkırtı yapmak.

takım:

1. *is.* Bir işte veya bir yerde kullanılan eşya ve aletlerin tamamı, ekipman.
- taqım arallar** “takımadalar”.
2. Guruppa, qatar.
3. Sayman, cabduq.
4. İzvot, pey.
5. Komanda.
6. Muşteq.

taqıma: (is.)

1. Taqıma “takma”, taqaş, qadaş.
- taqıma çaç** “takma saç”.
- leqem texellus** “takma ad”.
2. Yasalma.

taqımaq (I):

1. Taqımaq “takmak”, qadımaq, salmaq.
- Eypni maña taqmañ.*
- “Suçu bana yüklemeyin”.*
- közeynek taqımaq** “gözlük takmak”.
- üzüq taqımaq** “yüzük takmak”.
2. Qoymaq (isim).
3. Qerz qardurmaq.
4. Egeştürmek.
- arqısıda on kişini egeştürmek** “arkasına on kişiyi takmak”.
2. Meslek, davranış, durum vb. yönlerden birbirine uyan kimselerin oluşturduğu topluluk.
3. Görev bakımından birbirini tamamlayan kimselerin topluluğu, grup, ekip, trup.
4. Birbirini tamamlayan şeylerin tümü.
5. Sigara ağızlığı.
6. Aşağılayıcı ve küçümseyici anlamda topluluk.
7. Benzer, gibi.
8. *ask.* Bölüğü oluşturan birliklerden her biri.
9. *biy.* Canlıların bölümlendirilmesinde familya ile sınıf arasında yer alan, yakın

benzerlikler gösteren organizmaların oluşturduğu birlik.

10. sin ve TV Bir filmin çevriminde görüntüleri alma, aydınlatma, ses alma gibi belli başlı çalışmaları yapmak için gerekli en küçük teknikçiler topluluğu.

11. sp. Bir oyunda sahaya çıkan belli kurullara bağlı oyuncular topluluğundan her biri.

12. sp. Birlikte oynayan, kazanmak için birlikte çalışan sporcu topluluğu.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1889

takma:

1. is. Takmak işi.

2. sf. Gerçeğinin yerine konulan, eğreti

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1892

takmak, -ar (I):

1. (-i, -e) Bir şeyi başka bir yere uygun bir biçimde tutturmak, iliştmek, geçirmek.

2. Düğün vb. törenlerde takı armağan etmek

3. Ad, lakap koymak.

4. Kuşanmak.

5. Kendisiyle birlikte götürmek, yanına almak veya arkasından izletmek.

6. mec. Biriyle olumsuz olarak uğraşmak.

7. mec. Borç bırakmak.

8. argo Önemsemek, önem vermek, tınmak.

9. (-den, -de) argo Sınavını başaramamak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1892

5. Ehmiyet bermek, itibar qılmaq.

Sarañ hêçkimge êtibar qılmaydu.

“Deli kimseyi takmaz.”

taqımaq (II):

1. Taqımaq “takınmak”, asmaq.

2. Çüşenmek, muzakire qılmaq, muhakime qılmaq.

taqırtı: (is.) Taqırtı, taqıldığan, taraqlığan, avaz.

taqlıq: (is.)

1. Taqlıq “teklik”, yalđuzluq.

2. Bir lira.

taq taq/tañ tañ: Taq taq, tañ tañ “tak tak”.

Taq taq qılıp êşik uruldi.

“Tak tak diye kapı vuruldu.”

tala: (is.)

1. Tala “tel”.

çaçnıñ talası “saç teli”.

2. Sim, tara.

têlêfon simi “telefon teli”.

tembür tara “tambura teli”.

talalıq: (sf.)

1. Talalıq “telli”.

2. Zerlik.

talasız:

1. is. Talasız “telsiz”

2. sf. Simsiz têlêfon, simsiz têlêgram.

takınmak (II):

1. (nsz) Kendine takmak.

2. (-i) mec. Bir nitelik veya durum almak.

takırtı: Bir şeyin çıkardığı kuru ve sert ses.

teklik, -ği:

1. *is.* Tek, bir olma durumu.
2. *dbl.* Kelimelerde bir varlığı veya çekimli fiillerde bir kişiyi bildiren biçim, tekil, müfret **çoğul, çokluk** karşıtı.
3. *argo* Lira.

tak tak:

1. *is.* Vurma, çarpma sırasında çıkan ses.
2. *zf.* “Tak” sesi çıkararak.

tel:

1. *is.* Türlü metallerden yapılmış, kopmaya karşı bir direnç gösteren ince uzun nesne.
2. Tencere, çaydanlık vb.ni ovarak temizlemek için kullanılan nesne.
3. İnsan saçını oluşturan ipçik.
4. *sf.* Bu nesneden yapılmış veya bu biçimde olan.
5. *biy.* Bazı organizmaların demet durumundaki oluşumunu meydana getiren ipçiklerin her biri, lif.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1940

telli:

1. *sf.* Teli olan.
2. Teller takınmış, telle süslenmiş.

telsiz:

1. *sf.* Teli olmayan.
2. *is.* Türlerine göre belirli bir kapsama alanı içinde belirli kişilerin iletişimini sağlayan, elektromanyetik dalgalar yardımıyla çalışan araç.

talaş: (*is.*) Yağdaç qırındılırı, qırındıla.

talaş-tartış: (is.)

1. Talaş-tartış qılış “tartışma”, munazire.
2. Êdiz ðovðasi.

talaş-tartış qılđuçi: (*is.*) Talaş-tartış qılđuçi “tartışmacı”.

tam: (is.)

1. Tam “dam”, duvar.
Boran-çapkun pütün tamlarni örüvêiptu. “Rüzgâr bütün damları yıkmış.”
2. Kêçik bina, öy.
Adem boyi tam sokuvalmaq. “Adam boyu kadar duvar yapmak.”
kêsik tam “kerpiçten yapılmış duvar”.
kumulaç tam “çamurdan yapılmış duvar”.
sokma tam “topraktan yapılmış duvar”.
tam gêziti “duvar gazetesi”.
tam öy “toprak duvardan yapılmış ev”.
3. Êđir, kotan.
4. Türme, zindan.

tamaq (I): (is.) Tamaq “damak”.

Tamıq1m ağrivatıdu. “Damağım ağrıyor.”
kil tamaq “kapisli, şımarık, bir şey beğenmez”.

tamaq (II): (is.) Tamaq “yemek”.

çüşlük tamaq “öğle yemeği”.
tamaq bermek “yemek vermek”.
tamaq bölümi “yemek odası”.
tamaq etmek “yemek yapmak”.
tamaq yemek “yemek yemek”.
tamaqtın almaq “yemekten önce”.

talaş: Testere ile biçilen veya rende, matkap, törpü vb. araçlarla işlenen bir şeyden dökülen kırıntılar.

tartışma:

1. *is.* Birbirine karşıt düşünceleri karşılıklı savunma.
2. Ağız kavgası, münakaşa.
3. *ed.* Bir sorun üzerine sözle veya yazılı olarak karşılıklı, bazen de sertçe savunma.

tartışmacı: Bir konu ile ilgili ayrı görüşleri savunan kimselerin her biri.

dam:

1. *is.* Yapıları dış etkilere korumak amacıyla üzerlerine yapılan çoğu kiremit kaplı bölüm.
2. Üzeri toprak kaplı ev, küçük ev, köy evi.
3. *argo* Tutukevi.
4. *hlk.* Ahır.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.468

damak, -ğı (I): *is. anat.* Ağız boşluğunun tavanı, tabanı.

tamak (II): -

tamçe: (is.)

1. Tamçe “damla”, tēmitidiðan dora. *Doxtorniñ közge bergen tēmitiş dorisi yaraştı.*
“Doktorun göz için verdiği damlalar iyi geldi.”
bir tamçe su “bir damla su”.
2. Yürekniñ toxtışı.
Yürekniñ toxtışidin öldi. “Damladan öldü”

tamçi: (is.) Tamçi “damcı”, tam yasaydı-ðan inşaat ustisi.

tamçılıq: (is.) Tamçılıq “damcılık”, tam ve inşaat işi.

tamçılıq qılmaq “dam veya inşaat işi ile meşgul olmak”.

tamða: (is.)

1. Tamða “damga”, möhür “mühür”.
dölet tamðisi “devlet damgası”.
2. İşaret, belge.
poçta tamðisi “posta damgası”.
- tamða salmak** “damga vurmak”.
3. Marka (birer tavarıñ).
4. Xususiyet, artukçılıq.
5. İllet.

tamðıçı: (is.) Tamðıçı “damgacı”, möhürdar, tamða tutquçı.

tamðılanmak: Tamðılanmak “damgalanmak”.

tamdılıq: (sf.)

1. Tamdılıq “damgalı”, tamða bēsilðan.
2. Nami çıkkan, dañki çıkkan.
3. Pul, akça.

tamdılmak:

1. Tamdılmak “damgalamak”, tamða basmak.

damla:

1. *is.* Yuvarlak biçimde, çok küçük miktarda sıvı.
 2. Damlalıkla kullanılan ilaç.
 3. Kalbe inen inme, felç.
 4. *mec.* Çok az miktarda.
 5. *sf.* Damla biçiminde olan (ziynet).
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.470*

damcı:

damcılık:

damga:

1. *is.* Bir şeyin üzerine bir nişan, bir işaret basmaya yarayan araç.
 2. Bu araçla basılan nişan, işaret.
 3. *mec.* Bir kimsenin adını kötüye çıkaran, yüz kızartıcı durum.
 4. *mec.* Bir şeyin kime, hangi çağa ait olduğunu gösteren belirgin iz, işaret, nitelik.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.470*

damgacı:

1. *is.* Damga vurmakla görevli kimse.
2. Damga yapan veya satan kimse.

damgalanmak: (*nsz*) Damgalama işine konu olmak.

damgalı:

1. *sf.* Damgası olan, damgalanmış olan.
2. *mec.* Kendisine yüz kızartıcı bir suç yüklenmiş olan.

damgalamak:

1. (*-i*) Bir şeyin üzerine damga ile işaret yapmak, damga vurmak.
2. *mec.* Bir kimseye gerçeğe dayanmadan **hayvanđa tamđa basmak** “*hayvanı damgalamak*”.
2. Biravni yaman qılıp körsetmek, qarılımaq, yaman atlıq qılmaq.

tamđısız: (*sf.*) Tamđısız “damgasız”, möhürsüz.

tamđuzmaq:

1. Tamđuzmaq “damlatmak”, tēmitmak.

2. Sirđitmaq “aşağı doğru kaydırmak”.

tammaq/tamgılımaq:

1. Tammaq “damlamak”.
Kēyimge yağ tēmip qaptu.
“Elbiseye yağ damlamış.”
2. Sirđimaq “aşağı doğru kaymak, kayış”.
3. Bēsip kelmek.
Umu hemişe muşundaq vaqıtta bēsipla kēlidu.
“O da hep böyle zamanlarda damlar.”

tañ (I): (*is.*) Tañ “tan”, seher vaqti, şafak vaqti, sabah.

Tañ atti. “Şafak söktü.”

Tañ yoridi. “Tan ağardı.”

atni tañ aşurmak “atı sabah kadar aç bırakmak”.

tañ ataatmastınla “tan yeri ağarır ağarmaz; şafak söker sökmez”.

tañ atkanda “tan yeri ağardığında; şafak söktüğünde”.

tañ atkuzmaq “sabahlamak”.

tañ atmaq “şafak sökmek”.

tañ bilen “sabahleyin”.

tañ etişi bilen “şafak sökmesiyle beraber”

tañ seherde “sabahın seherinde”.

tañ vaqti “sabah vakti”.

taña yêkin “sabaha yakın”.

tañ (II): Hayret şaşıntı.

hañ-tañ “hayret”.

tañ qalmaq “hayret etmek, şaşmak”.

herhangi bir özellik veya nitelik yüklemek.

3. *mec.* Birine yüz kızartıcı bir suç yükleme

damgasız: Damgalanmamış, damgası olmayan.

damlatmak:

1. (*-i, -e*) Damla damla akıtmak.
2. Damlalıkla ilaç koymak.

3. Damıtmak.

damlamak:

1. (-e) Damla durumunda tane tane düşmek.
2. (nsz) İçindeki damla damla akıtmak.
3. (nsz, -e) *mec.* Bir yere çağrılmadan, çekinmeden gitmek, çıkagelmek.

tan: (is.) Güneş doğmadan önceki alaca karanlık, fecir.

tan (II): -

tañ qalmaq: Tañ qalmaq “tanlamak”, hayran qalmaq, ađzi eçilip qalmaq.

tapan: (is.)

1. Tapan “taban” (ayak tabanı).
2. İsbit
3. Ökçe.

tar (I): (sf.)

1. Tar “dar”.

Unıñ içi tar. “Onun içi dar.”

tar kiyim “dar elbise”.

2. Az, paydisiz.

tar çüşünçe “dar düşünce”.

3. Kıs.

tar (II): (is.) Tar “tel, kırış”.

tar (III): (is.) Enstrüman.

taraq-turuq: (sf.) Taraq-turuq “takır tukur”, takır tukur.

tanlamak: (-e) *hlk.* Şaşmak, şaşırmak

taban:

1. *is.* Ayağın alt yüzü, aya.
2. Üstü kapalı bir yerin gezinilen, ayakla basılan yüzü, **tavan** karşıtı.
3. Ayakkabının alt bölümü.
4. Kaide.
5. Bir şeyin en alt bölümü.
6. Değerlendirmede en alt derece.
7. Bir toplumu, bir kuruluşu oluşturan, yönetime katılmadan etkili olan kitle.

taranmak:

1. (nsz) Tarama işi yapılmak.
2. Kendi başını taramak.
3. Dikkatlice bir şey aramak.

taraş: *is. hlk.* Tarla, bağ bahçe vb. yerlerden toplanan üründen artakalanlar.

tarama:

1. *is.* Taramak işi.
2. Balık yumurtası ile yapılan bir tür meze.
3. *sf.* Gölgeleri yol yol ve çizgi çizgi olan (resim, harita).

taratmak: *(-i, -e)* Tarama işini yaptırmak.

daraltmak:

1. *(-i)* Dar duruma getirmek.
2. Sayıca azaltmak.

tarak, -ğı:

1. *is.* Saçların, sakalın, hayvan tüylerinin karışıklığını gidermeye veya kadınların saçlarını tutturmaya yarayan dişli araç.
2. Bahçıvanlıkta toprağın taşını ayıklamak için kullanılan, ucu bu biçimde olan araç, tırmık.
3. Dokuma tezgâhlarında, dişleri arasından arış ipliklerinin geçtiği tarak biçiminde araç.
4. İnsanda ayağın yüksek olan üst bölümü.

tarđaqçı:

1. Tarđaqçı “tarakçı” tarđaq yasap satquçı.
2. Taraş işini qılđuçı.

tarđaklıq: *(sf.)*

1. Tarđaqlıq “taraklı”, tarđaq qısturulđan.
 2. Qelemini.
- qelemini rext** “taraklı kumaş”.

tarđaqsız: *(sf.)* Tarđaqsız “taraksız”.

Unıñ çêçi tarđaqsız.
“Onun saçları taralmamış.”

taraksız: Tarağı olmayan.

tarımaq: *(is.)*

1. Tarımaq “taramak”.
 2. **çaç tarımaq** “saç taramak”.
 2. Axturmaq “karıştırmak”, qıdırmaq “arayan, gezgin, gezginci”.
- Pütün ormanni axturduq, zadi bir iz tapalmıduq.*
“Bütün ormanı taradık, hiçbir iz bulmadık.”
3. Tazılmaq, pakızılmaq “temizlemek”.

5. Bazı kuşların başında bulunan yelpaze biçiminde tepelik.

6. *zool.* Suda yaşayan hayvanlarda solungaç

7. *zool.* Yassı solungaçlılardan, kabukları yuvarlak, yelpaze biçiminde bir yumuşakça. (*Pecten*).

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1905

tarđaqçı:

1. Tarđaqçı “tarakçı” tarđaq yasap satquçı.

2. Taraş işini qılđuçı.

tarakçı:

1. is. Tarak yapan veya satan kimse.
2. Taraklama işi yapan kimse.

taraklı:

1. sf. Tarağı olan.
2. Başında tarak bulunan (kuş veya kadın).
3. Yol yol nakışlı.
4. Tarağı geniş olan (ayak).

taraksız: Tarağı olmayan.

taramak:

1. (-i) Bir şeyin tellerini birbirinden ayırıp karışıklığını gidermek.
2. Bir şey veya kimseyi bulmak, denetlemek için türlü yöntemlerden yararlanarak bir yeri sıkı bir biçimde aramak.
3. Bir şeyin içindeki gereksiz maddeleri tarak, tırmık vb. ile ayıklamak, taraklamak.
4. Taşın yüzünü dişli çelik kalemle işlemek.
5. Makineli tüfek vb. ateşli silahlarla sürekli olarak bir yere ateş etmek.
6. Kafasından geçirmek, belli belirsiz düşünmek.
7. mec. Derleme ve araştırma yapmak için bir yayını dikkatle gözden geçirmek veya gerekli kelime, cümle ve yazıları tespit etmek.
8. mec. Dikkatle bakmak, süzmek.
9. bl. Tarayıcı aracılığıyla kâğıt üzerindeki resim, yazı vb. simgeleri bilgisayar ortamı-

tarlaşmaq: Tarlaşmak “darlaşmak”, kèçiklep ketmek.
Kiyim tarlışıp ketti. “Elbise darlaştı.”

tarlıq: (is.)

1. Tarlıq “darlık”, kèçiklik.
- Kiyimlirimni tarlıqıdın kiyelmeyvatimem.

“Elbisemi darlığından giyemiyorum.”

2. Qıslıq, kembeðellik, yoqsulluq.

3. Kemlik, azlıq.

Bilimniñ kemliki bir apettir.

“Bilgi darlığı bir felakettir.”

4. Hasedlik, tarlıq, qısdançuqluq.

tarlıq qılmaq “kıskanmak, imrenmek, haset etmek”.

Tarlığım kilidu. “Kıskanıyorum.”

tarmaq:

1. Tarmaq “taraklamak”.
2. Tırnılmaq, tırna salmaq.
3. Taşqa oyma işlimesek.
4. Su tégidiki latqılarnı pakızılmaq.

tartı: (is.)

1. Tartı, ciñ, taraza.

Kömür çıñlap sètilidu.

“Kömür tartı ile satılır.”

2. Eğirlıq.

Buniñ eğirlıqı èniq emes.

“Bunun tartısı belli değıl.”

3. Yelkenni çıqırıp çüşüridiğan arđamçe.

tartılđan: (sf.)

1. Tartılđan “tartılı”, cıñlanđan.

2. Etraplıq, çüşinilgen.

etraplıq çüşinilgen söz “tartılı bir söz”.

tartılmaq:

1. Tartılmaq, cıñlanmaq.
na aktarmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1096

darlaşmak: (nsz) Daralmak.

darlık, -ğı:

1. is. Dar olma durumu.
2. mec. Geçim zorluğu.

3. *mec.* İç sıkıntısı.

taraklamak:

1. (-i) Bağ, bahçe toprağının yüzünü tarakla düzeltmek.
2. Gereksiz maddelerden ayıklamak amacıyla araç geçirmek, taramak.
3. Yılankavi çizgilerle boyamak.
4. Tarar gibi yapmak.

tartı:

1. *is.* Tartma işi veya biçimi.
2. Ağırılık.
3. Tartma aleti, çeki.
4. *mec.* Oran, ölçü, karar.
5. *den.* Yelkenleri indirip kaldırmaya yarayan ip.

tartılı:

1. *sf.* Tartılmış.
2. *mec.* Ölçülü, dengeli.

tartılmak:

1. (*nsz*) Tartma işi yapılmak veya tartma işinin baş tartmaq “işini yapmaktan vazgeçmek”.
2. Özini tartmaq, özini deñsep körmek.

tartılmıðan:

1. Tartılmıðan “tartılmayan, tartısız”.
2. Etraplıq çüşinilmigen.

tartışmaq:

1. Tartışmaq,  leşmaq.
2. Talaş-tartış qılmaq, munazire qılmaq. *Ayıðım tartışıp qaldı.* “Bacağıma kramp girdi.”

tartmaq/tartılmaq (I):

1. Tartmaq, c nlımaq.
2. Tartmak, tartıp turmaq. *Aş tartıldı. “Yemek verildi (dağıtıldı)”.* *Bu ners  kişinin diqqatini  zige tartıdu.* “Bu nesne kişinin dikkatini kendine  ekiyor.” *Men unıñdın  zemni  ekte tartımen.* “Ben kendimi ondan ka ırıyorum; ondan  ekiniyorum.” *Oñ qapıðım tartıp turudu.* “Sað g z m n kapağı seğıriyor.” *Su tartıldı. “Su azaldı.”* * undın tartıp k nl m tartmaydu.* “ u andan beri istemiyorum.” “Tavuzlar pilek tartıp qaldı.” “Karpuz bitkileri gelişmeye başladı.” *Tiliñni tart! “Konuşmana dikkat et!”* *U, cazasını tarttı. “O, cezasını  ekti.”* **baş tartmaq** “vazge mek”. **başqıdın tartmaq** “yeniden tartmak; bir daha tartmak”. **buðday baş tartqan  aðda** “buğday başaklandığı (başak  ıkardığı) zamanda”. **burnıñni tartma!** “burnunu  ekme!” **capa tartmaq** “cefa  ekmek”. **cazaða tartılmaq** “cezalandırılmak”. **cazaða tartmaq** “cezalandırmak, ceza  ekmek”. ** ıqım tartmaq** “masraflanmak”. işine konu olmak.
2. Kendini tartmak.

tartısız:

1. *sf.* Tartılmamış.
2. *mec.*  l s z, dengesiz.

tartışmak:

1. (nsz, -le) Bir konu üzerinde, birbirine ters olan görüş ve inançları karşılıklı savunmak.
2. Ağız dalaşı yapmak, münakaşa etmek.
3. sp. Güreşte karşı karşıya durum alıp elle birbirini yoklayarak zayıf yanlarını aramak.

tartmak, -ar (I):

1. (-i) Bir şeyin birim cinsten ağırlığını bulmak.
 2. Bir şeyi avuç içinde sallayarak ağırlığını kestirmeye çalışmak.
 3. Binek hayvanlarının dizginlerini çekmek.
 4. mec. Bir şeyin bütün sonuçlarını düşünmek, hesap etmek.
 5. mec. Dikkatle incelemek, değer biçmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1910

çönek tartmaq “evlek yapmak”.
dert tartmaq “dert çekmek”.
xorek tartmaq “horlamak”.
işqa tartılmaq “a) işe celbedilmek.
 b) öğütülmek, ufalanmak.
 c) azalmak, kısalmaq, çekilmek, gerilemek.
işke tartmaq “işe celbetmek.
kèsel tartmaq “hastalanmak”.

kiçigidin tartıp “küçüklüğünden beri”.
oğlaq tartmaq “kesilen oğlakı at üstünde çekişmek (bir tür bozkır Türk oyunu)”
tarazığa tartılmaq “kilosuna bakmak”.
tartıp almaq “elinden çekip almak, zorla almak”.
tartıp bağlımaq “çekerek bağlamak”.
tartıp çıqarmaq “çekip çıkarmak”.
tartıp ketmek “sürükleyerek götürmek”.
tarazığa tartmaq “ağırlığını tartmak”.
un tartmaq “un öğütmek”.
yağ tartmaq “yağ üretmek”.
yiltiz tartmaq “kök salmaq”.
yuñđa çember tartmaq “ağaç küpe çember takmak”.
ziyan tartmaq “ziyan çekmek”.

tartmaq (II): Tartmaq “sigara içmek”.
tamaka tartmaq “sigara içmek”.
tamak tartıp bolmaq “sigara içmeyi tamamlamak”.

tartturmaq: Tartturmaq “tarttırmak”.

tasma:(is.)

1. İt qatarlıqlarının boynığa bađlanđan tasma
tasma pota “kayış kemer”.
2. Yağaç kèpişniñ tasmisi.

taş (I): (is.)

1. Taş.
biley taş “bileği taş”.
èsil taş “değerli taş”.
đar taş “taş mağara”.
kök taş “mavi taş”.

tartmak (II): -

tarttirmek: (-i, -e) Tartma işini yaptırmak.

tasma:

1. is. Bazı hayvanların boynuna takılan, bu hayvanları bir yere bağlamaya, çekip götürmeye yarayan kemer biçimde bağ.
2. Nalın ve terliğin ayağı tutan üstteki meşin bölümü.

taş (I):

1. is. Kimyasal veya fiziksel durumu değişiklikler gösteren, rengini içindeki maden, tuz ve oksitlerden alan sert ve katı madde.
2. sf. Bu maddeden yapılmış, bu maddeden oluşmuş.

maylıq taş “şist”.

taraza tēši “terazi taşı”.

taş bēđir “gaddar, merhametsiz, sert”.

taş çay “kalıba vurulmuş Çin çayı”.

taş jüreklik “taş yüreklik, gaddarlık”

taş kömür “taş kömür”.

taş yol “taş yol”.

tügmen tēši “değirmen taşı”.

uşşaq taş “ufak taş”.

2. Ximiyivi maddilarnıñ nami.

3. Darıtma söz, tene söz.

4. Qatar, şahmat, damka qatarlıq oyunlardıki uruq.

5. Taştın yasalđan.

taş (II): Taş “dışarı, dışı”

İç qoyun-taş qoyun bolup işlimesk.

“Dostluk içinde beraber çalışmak.”

Tēşim saq bolsimu içim ölük.

“Dış görünüm sağlam olsa bile içim ölü (yanık).”

depterniñ tēši “defterin kapağı”.

kiyimniñ tēši “elbisenin dış tarafı”.

taşaq: (is.) Taşaq (erkeklik bēzi).

taşaqlıq: (sf.)

1. Taşaqlık “taşaklı”.

2. Yigit sözide turıdığan, dēginini qılıdığan.

taş badam: (is. bot.) Taş badam “taş badem.”

taş basma: (is.) Taş basma.

taşçı: (is.) Taşçı “taşçı”.

3. Bazı yerlerde ve işlerde kullanılmak için bu maddeden özel olarak hazırlanmış malzeme.

4. Yapı işlerinde kullanılmak için bu maddeden hazırlanmış malzeme.

5. Mücevherlerde kullanılan yüksek değerli cevher.

6. Dama, domino vb. oyunlarda kullanılan metal, kemik, plastik veya tahta parçalardan her biri.

7. Bazı organların içinde, özellikle idrar kesesi vb.nde oluşan, türlü biçim ve hacimdeki katı madde.

8. *jeol.* Bazı kütlelerden kopan veya koparılan parça.

9. *mec.* Üstü kapalı bir biçimde söylenen iğneleyici söz, tariz.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1913–1915

dışarı (II): Dışarı “taşarı”.

taşak, -ğı: *is. kaba* Er bezi, erkeklik bezi, haya.

taşaklı:

1. *sf.* Taşağı olan.

2. *mec.* Sözüünü geçirir, tuttuğunu koparır, yiğit.

taş bademi: Kabuğu çok sert bir tür badem.

taş basmacı: Taş basması ile uğraşan kimse.

taşçı: Taş yontan, satan veya taş ocağından taş çıkaran kimse.

taşçılık: (*is.*) Taşçılık “taşçılık”.

taşqın: (*sf.*)

1. Taşqın.

Deryağa taşqın keliptu, ötkili bolmaydu. “Dere taşkın, şimdi geçilmez.”

2. Sel, keltün.

3. Heddidin artuq.

taşqınlıq: (*is.*) Taşqınlıq, heddidin ziyade “taşkın olma durumu”.

taşqıran (I): (*is.*) Taşqıran, taşyancar (taş parçılâş maşinisi).

taşqıran (II): (*is. bot.*) Yolvas qulaq cinsige kiridiğan ösümlük.

taşqırı: (*is.*)

1. Taşqırı “dışarı”, sirti.

Sirttin avaz kélivatidu.

“Dışarıdan sesler geliyor.”

2. Tala.

Kêçini talada ötküzdi.

“Geceyi dışarıda geçirdi.”

3. Yaqa yurt.

Yaqa yurtni köp aylandı.

“Dışarıda çok dolaştı.”

4. Çet el.

Çet eldin mal keltürüşke hacet qalmıdı.

“Artık dışarıdan mal getirmeye gerek kalmadı.”

taşkömür: (*is.*) Taşkömür.

taşquzmaq: Taşquzmaq “taşırmaq”, taşturmaq.

taşçılık, -ğı :

1. *is.* Taşçı olma durumu.

2. Her türlü yapıda kullanılacak taşları kesme, biçimlendirme sanatı.

taşkın:

1. *sf.* Taşmış bir durumda olan.
2. *is.* Su baskını, seylâp, feyezan.
3. *mec.* Aşırı.

taşkınlik, -ğı: Taşkın olma durumu veya taşkınca davranış.

taşkıran (I): -

taşkıran (II): Taşkıran otu.

dışarı:

1. *is.* Dış çevre, dış yer, hariç, **içeri** karşıtı.
2. Kişinin konutundan ayrı olan yer.
3. Yurt dışı.
4. *zf.* Dışa, dış çevreye.

taş kömürü *is. jeol.* Jeolojik dönemler boyunca dönüşüme uğrayarak büyük bir kalori gücü kazanan bitki fosillerinden oluşan doğal yakıt, maden kömürü.

taşırmaq:

1. *(-i)* Taşmasına yol açmaq.
2. *mec.* Sabrını tüketmek.

taşlama/taşlaş: (is.)

1. Taşlama, taş bilen uruş.
2. Hecvi mesxire.

3. Taşqa aylınış.**taşlamaq:**

1. Taşlamaq, taş atmaq, taşqa tutmaq. *Körge-bilginini otturıǵa almaq. "Görmüş ve bilmiş olduklarının hepsini anlattı."*

Men yaman adetni taşlıdım.

"Ben kötü alışkanlığı bıraktım."

U, kitaplirini öyge taşlap ketti.

"O, kitaplarını eve bırakıp gitti."

U, işlirini taşlap qoydı.

"O, işlerini bırakmış oldu."

bala taşlımaq "düşük yapmak, erken doğurmak".

çetke taşlımaq "kıyıya atmak".

êlip taşlımaq "vurmak, kurşunlamak".

iş taşlımaq "grev".

qedem taşlımaq "adım atmak".

köz taşlımaq "göz atmak".

2. Taşlırını parlımaq.

3. Tene qılmaq, mazaq qılmaq, kinaye qılmaq.

taşlanmaq: Taşlanmaq, taş étılmaq, taşqa tutulmaq.

taşlaşmaq: Taşlaşmaq, taşqa aylanmaq.

taşlatmaq: Taşlatmaq, taş atturmaq, taşqa tutturmaq.

taşlıq (I): (sf.)

1. Taşlıq "taşlı".

taşlama:

1. *is.* Taşlamak işi.

2. Sert madenleri aşındırıcı bir taşla parlatma ve yerine uymasını sağlama.
3. *ed.* Alaylı halk şeri.
4. Kapılı bir biçimde, dolaylı olarak söz söyleme, tariz.
5. Hakaret.

taşlamak:

1. (-i) Taş atmak, taş tutmak.
2. Bir şeyin içindeki taşları ayıklamak.
3. Metal bir parçayı zımpara ile törpüleyerek yuvasına alıştırmak.
4. Taş döşemek.
5. *mec.* Üstü kapalı, iğneleyici söz söylemek.

taşlanmak: (*nsz*) Taşlama işi yapılmak.

taşlaşmak:

1. (*nsz*) Taş durumuna gelmek.
2. *mec.* Çok şaşırarak bir şey yapamaz, konuşamaz duruma gelmek, donakalmak.

taşlatmak: (-i, -e) Taş attırmak, taş tutturmak.

taşlı (I):

1. *sf.* İçinde taş olan, taş karışmış olan (tahıl, bakliyat vb.).
- taşlıq yer** “taşlı toprak”.

2. Zinnet tēşi tutturmaq.

Bir taşlık üzük (közlük). “Tek taşlı yüzük.”

taşlıq (II): (*sf.*)

1. Taşlıq “taşlık” (yer).
2. Taş yatquzulğan (hoyla).
3. Quşlarnıñ taşlıqı.

taşma/toşu: (*is.*)

1. Taşma, tēşip kētiş (derya sulrı).
2. Taşqın, sel.

taşmaq:

1. Taşmaq.
2. Aşmaq, ēşip ketmek.
Şire payquçı ikki yanğa ēşip qalıdu.
“Masanın örtüsü iki yandan taşıyordu.”
3. Seversizliktin aççıqlanmaq yani özini tutuvalmaq, tēşip ketmek.
Üsteñ tēşivatıdu. “İrmak taşıyor.”

taş oçiki: (*is.*) Taş qolınıdığan yer.

taş yürek: (*sf.*) Taş yürek, bağrı qattıq, rehimsiz.

Tat: (*öz. is.*)

1. Türklerdin başqa kişi ve camaetke bērilgen nam.
2. İran, Ezerbeycan çēgrisida yaşaydığan ve İran nesliden bolğan bir camaet ismi.

Tatar: (*öz. is.*) Tatar, Kuzey Türkleri, Kazan Türkleri.

2. Üzerinde taş bulunan.

3. Üzerinde süs taşı bulunan.

taşlık, -ğı (II):

1. *sf.* Taşı bol, taşlı (yer).
2. *is.* Taşla döşənmiş avlu, sofa, merdiven altı vb.
3. *zool.* Kuş vb. hayvanların sindirim kanalları üzerinde bulunan kashı, öğütücü mide, katı (II), konsa.

taşma:

1. *is.* Taşmak işi.
2. Akarsu yatağından çıkarak çevresini kaplama.

taşmak, -ar:

1. (*nsz*) Sıvı maddeler, içinde bulundukları kaba sığmayacak kadar çoğalma ve kabarmaya yüzünden kenarları aşmak.
2. Akarsu, yatağından çıkarak çevresini kaplamak.
3. Bir yere veya şeye sığmamak.
4. İnsan, nesne vb. çokça bulunmak, sayısı artmak.
5. *mec.* Öfke, sabırsızlık veya heyecan yüzünden kendini tutamamak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1917

taş ocağı: Yapı işlerinde kullanılacak taşların çıkarıldığı yer.

taş yürekli: Katı yürekli, hiç acıması olmayan, acımasız, taş kalpli.

Tat:

1. *öz. is. esk.* Türkler'in egemen olduğu yerlerde yaşayan Arap ve İranlılar.
2. Hazar Denizi kıyısında, İran Azerbaycan'ı sınırında yaşayan İran soyundan olan bir topluluğunun adı.

Tatar: Tataristan'da, Batı Sibirya'da ve Rusya Federasyonu'nun değişik bölgelerinde yaşayan Türk soyundan bir halk ve bu **Qazan tatiri** "Kazan Tatari".

Tatar edibiyati "Tatar edebiyatı".

tatıq: (*is.*) Tatıq "tat".

Tetiði yoq. "Tadı yok."

tatlandurmaq:

1. Tatlandurmaq "tatlandırmaq", tatlıq qılmaq, tem bermek, tem kirküzmek.
2. Dorılarða şeker, hesel qoşup tatlıq qılmaq

tatlıçı: (*is.*) Tatlıçı "tatlıq yemelikler yasığuçı ve satkuçı.

tatlıq: (*sf.*)

1. Tatlıq "tatlı", temlik.

tatlıq qoğun "tatlı kavun".

tatlıq söz "tatlı söz".

tatlıq uyqu "tatlı uyku".

2. Tatlıq yemək, şeker ve qent bilen işlengen yemelik.

tatlıq bolmaq: Tatlıq bolmaq "tatlanmaq".

tatlıqlaşmaq:

1. Tatlıqlaşmaq "tatlılaşmaq", tatlıq bolmaq, lezzetlenmek.
2. Çıraylıqlaşmaq, çıraylıq körünmek.

tatlıqlaşturmaq: Tatlıqlaşturmaq "tatlılaşturmaq", tem kirküzmek.

tatlıqlıq: (*is.*) Tatlıqlıq "tatlılık", temlik.

halktan olan kimse.

tat, -dı:

1. *is.* Bazı cisimlerin tat alma organı üstünde bıraktığı duyum.

2. Tatlılık.

3. *mec.* Hoşa giden durum, lezzet, zevk.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1917–1918

tatlandırmak: (-i) Tat vermek, tadını kazanmasını sağlamak.

tatlıcı:

1. *is.* Tatlı yapan ve satan kimse.

2. Tatlı satılan yer.

3. Tatlıyı seven kimse.

tatlı:

1. *sf.* Şeker tadında olan.

2. Acı olmayan, içilebilen, yenilebilen.

3. *is.* Şekerle veya şekerli şeylerle yapılan yiyecek.

4. *zf.* Sinirlendirmeden, hoşa gidecek bir biçimde, tatlılıkla.

5. *mec.* İnsanı çeken, göze, kulağa hoş gelen, rahatlatan, dinlendiren, sevindiren.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1919

tatlanmak: (*nsz*) Tat kazanmak, tadı gelmek, olgunlaşmak.

tatlaşmak:

1. (*nsz*) Tatlı bir durum almak.

2. *mec.* Sevimli, hoşa giden bir durum almak.

tatılaştırmak: (-i) Tatlı bir duruma getirmek.

tatlılık, -lığı:

1. *is.* Tatlı olma durumu.

2. *mec.* Sevimlilik, hoşluk, şirinlik.

tatlıq su: (*is.*) Tatlıq su “tatlı su”.

tatmaq:

1. Tatmaq, tətimaq, temini bilmək.

2. Tartmaq, çekmek, uçırmaq, duç kelmək.

Turmuşniñ capasını çekmek.

“Hayatın acısını tatmaq.”

tatsız: (*sf.*)

1. Bettem, lavza, temsiz.

bek lavza “tuzsuz”.

2. Mezzisiz, turuqsız.

mensiz söz “tatsız söz”.

3. Tetimey, bəzeñ, soðuq (adem).

tavlanđan: (*sf.*)

1. Tavlanđan “tavlı”.

2. Səmiş, bordaq (hayvan).

tavlanmaq:

1. Tavlanmaq.

küreşte tavlınıp çıqqan yaşlar “güreşte, mücadelede çelikleşmiş gençler”.

2. (Hayvan) semirimek, bordalmaq.

tavlanmığan: (*sf.*) Tavlanmığan

“tavlanmayan”.

tavlımaq:

1. Tavlımaq “tavlamak”.

2. Qaqtı soqtı qılmaq.

3. Köndürüp qolđa keltürüvalmaq.

tay: (*is. zool.*) Tay (üç yaşqa qeder bolđan).

tayaq (I): (is.) Tayaq “dayak”.

tatlı su: Acı veya tuzlu olmayan, içilebilen su.

tatmak, -dar:

1. (-i) Dil yardımıyla bir şeyin tadının nasıl olduğunu anlamak.
2. Bir şeyden az miktarda yemek veya içmek.
3. *mec.* Bir duruma uğramış olmak.
4. *mec.* Duymak, hissetmek.

tatsız:

1. *sf.* Tadı iyi olmayan, lezzetsiz.
2. *zf.* Hoşa gitmeyen bir biçimde.
3. *mec.* Hoşa gitmeyen, can sıkıcı.
4. *mec.* Sohbeti hoş olmayan veya geçimsizlik çıkaran (kimse).

tavlı:

1. *sf.* Tavlanmış, tavı olan, tav verilmiş.
2. Semiz, şişman.

tavlanmak:

1. (*nsz*) Tavlama işi yapılmak.
2. Hayvan semirmek, şişmanlamak.

tavlanmayan:

tavlamak:

1. (-i) İşlenebilecek bir nesneye gereken ısıyı veya nemi sağlamak, tav vermek.
2. *mec.* Yolsuz ve kolay kazanç umudu vererek dolandırmak.
3. *mec.* Ümit vererek kandırmak, kendine bağlamak, aldatmak.
4. *argo* Karşı cinsin gönlünü çelmek, kandırıp elde etmek.

tay: Üç yaşına kadar olan at yavrusu.

tayak, -ğı (I): Bir insanı veya bir hayvanı dövme işi, sopa, patak, kötek.

tayaq izi “dayak izi”.

tayaq-toxmak astıda “dayak altında”.

tayaq yémek “dayak yemek”.

tayak (II): Terek “dayanak”.

Êşinki terep qoyđun, şamalda yépilip qalmısun.

“Kapiya bir dayak koyunuzki, rüzgârla kapanmasın.”

koltuq tayaq “koltuk değneği”.

tayanç: (is.) Tayanç “dayanç”, işenç.

Partiyeməniñ tayançımdur.

“Parti dayanağımdır.”

tayançuq:

1. Tayançuq “dayanak”, yölənçuk.

Unıñ yölənçüki bar. “Onun dayanağı var”

2. Arka terek.

tayanđan: (*sf.*)

1. Tayanđan “dayalı”, yölengen.

2. Çiñ, mehkem, mezmur.

rasa mezmur sêlinđan öy “dayalı döşeli oda”.

tayanmaq:

1. Tayanmaq “dayanmak”, yölənmək.

Peket atınıñ döletige yölengen adem ete yoqsul halđa çüşüp qalıdu.

“Yalnız baba zenginliğine dayanan, yarın yoksul kalabilir.”

2. Asaslanmaq.

3. İşənmək.

4. Berdaşlıq bermək, çıdaşlıq bermək.

Bu rext obdan çididi.

“Bu kumaş iyi dayandı.”

5. Ettirmek, müridimek.
Harvini arkıdın ettirmek.

dayak, -ğı (II):

1. *is.* Bir şeyin yıkılmaması için dayanan ağaç, destek, payanda.
2. Evlerin kapısının açılmaması için kapının arkasına konulan kol, destek, sürgü.

dayanç, -cı:

1. *is.* Sabır.
2. Dayanak.

dayanak, -ğı:

1. *is.* Dayanılacak şey, istinatgâh, mesnet.
2. *mec.* Bir iddiayı güçlendirmeye yarayan tanıt.
3. *mec.* Destek, dayanak noktası.
4. *fel.* Bir gerçekliğin onaylanması için olayların arkasında veya altında bulunan şey, kendisine bir şey yüklenen, bir varlığa destek olan, altta bulunan temel.

dayalı:

1. *sf.* Dayanmış olan
2. İlgili, dair, müstenit, mebni.

dayanmak:

1. (-e) Bir yere yaslanmak, kendini dayamak
2. Kullanışı uzun sürmek, dayanıklı olmak.
3. Zarar görmemek, varlığını korumak, hasar görmemek.
4. Birinden, bir şeyden güç almak, güvenmek, istinat etmek.
5. Tutunmak, karşı durmak, karşı koymak, mukavemet etmek.
6. Bir şeyin üzerinde kurulmuş olmak.
7. Güç bir duruma katlanmak, çekmek, sabretmek, tahammül etmek.

8. Varmak, ulaşmak.

9. Bütün gücünü kullanarak bir işi yapmak.
“Arabayı arkadan dayanmak.”

6. Yètip barmaq, ulaşmaq.

Armiye 15 künde yen’enge yètip bardı.

“Ordu 15 günde Yanana dayandı.”

7. Artılıp qalmaq, yüklinip qalmaq.

Bu iş axiri bizge artılıp qaldı.

“Bu iş sonunda bize dayanacak.”

tayınış (I): (*is.*) Tayınış “dayanış”, yöleniş şekli.

tayınış (II): (*is.*)

1. Tayınış “dayanma”, yöliniş.
2. Asaşlışı.
3. Sevr qılış, taqet qılış.
4. Közligen yèrige bəriş, yètişiş, ulışış.

tayınışmaq:

1. Tayınışmaq “dayanışmaq”, yölinişmek.
2. İttipaqlaşmaq, birləşmək, birbirini qollımaq.

tegmek (I):

1. Tegmek “değmek”.

Çilek quduqniñ tégige tegdi.

“Kova kuyunun dibine değdi.”

2. Cayda çüşmek.

Xet qolumda tegmidi.

“Mektup elime (degmedi)geçmedi.”

tegmek (II):

1. Tegmek, yarımaq “yaramak”.

Bu, on lirağa yaraydu.

“Bu, on liraya değer.”

2. Layıq bolmaq, erzimek.

Bu mesile diqqat qılışqa erziydu.

“Bu konu dikkate değer.”

3. Könlige yaqmaq, könlüğe yarmak.

tel: (*is.*) Tèlègramma sözniñ qısartılışı.

tel çekmek “telgraf çekmek”.

tèlègramma bermek “tel çekmek”.

tələgramma “tel tazısı”.

10. Bir işin sonunda birinin veya bir şeyin üzerinde kalmak.

11. Yetişmek, yeter olmak.

12. tkz. Hız vermek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.479

dayanış (I): Dayanma işi veya biçimi.

dayanma (II): Dayanmak işi.

dayanışmak: (nsz, -le) Bir topluluğu oluşturan kişiler bir şeyi gerçekleştirmek için duygu, düşünce ve çıkar birliği göstermek, birbirini kollamak, mütesanit olmak.

değmek, -er (I):

1. Aralık kalmayınca kadar birbirine yaklaşmak, dokunmak, temas etmek.

2. Ulaşmak, erişmek.

3. İstenilen yere düşmek, rast gelmek isabet etmek.

değmek, -er (II):

1. Değerinde olmak.

2. (-e) Karşılık olmak.

3. (nsz) Zevk veren şeyler hoşla gitmek.

4. Herhangi bir nitelikte olmak.

5. Eş değerinde olmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.486–487

tel: Telgraf.

Teñri: (öz. is.) Teñri, Allah.

tepkuçi: (is.)

1. Tepkuçi “tepki”, quvvet.

2. Eks tesir.

3. Rêaksiye.

tepmek:

1. Tepmek.

Jürüðüm tēpīp turuptu. “Kalbim çarpıyor.”
gepnîñ bêlige tepmek “konuşmaya engel olmak”.

xaman tepmek veya **aşlıq tepmek** “harman dövmek”.

tepsem tevrimes “haylaz, aylak”.

yer tepmek “tepinmek”.

2. Keynige tepmek (qoral).

ter: (is.) Ter.

qara terge tüşmek “tere boğulmak”.

ter basmaq “çok terlemek”.

terge patmaq “ter içinde kalmak”.

ter tökmek “ter dökmek”.

terleş: (is.)

1. Terleş “terleme”.

2. Yopurmaqtın su çıqış.

terletküçi: (sf.)

1. Terletküçi “terletici”.

2. Terlitidiðan dora.

terletmek:

1. Terletmek, ter çıkarmak.

2. Hardurmaq.

terligen: (sf.) Terligen “terleyen, terli”.

terlik: (is.)

1. Öyde kiyilidiðan yenik ayað.

2. Şapaq bön, iç bön.

3. Eğerniñ terliki.

Tanrı: Allah.

tepki:

1. *is.* Bir cismin kendini iten veya sıkıştıran başka bir cisme gösterdiği karşı etki, aksü-lamel, reaksiyon.

2. Herhangi bir etkiye cevap olarak doğan söz veya davranış.

3. Yorum, karşılık verme.

tepmek, -er:

1. *(-i)* Hayvan, ayağıyla vurmak.

2. Üzerine basarak sıkıştırmak.

3. Çokça yürümek.

4. *mec.* Değerini anlamamak veya kestirememek, geri çevirmek.

5. *mec.* Yeniden ortaya çıkmak, tazelenmek depresmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1956

ter: Derinin gözeneklerinden sızan, kendine özgü bir kokusu olan, yapışkan, renksiz, tuzlu sıvı.

terleme:

1. *is.* Terlemek işi.

2. *bot.* Yaprakların gözeneklerinden buhar durumunda su kaybetmeleri.

terletici:

1. *sf.* Terlemeye sebep olan, terleten.

2. *mec.* Sıkıntıya yol açan.

terletmek:

1. *(-i)* Terlemesine sebep olmak.

2. *mec.* Sıkıntıya düşürmek, çokça yormak.

terli: Terlemiş olan.

terlik, -ği:

1. *is.* Genellikle ev içinde giyilen, deri, naylon vb. şeylerden yapılan, arkası açık, hafif ve türlü biçimlerde ev ayakkabısı.

terlirmek:

1. Terlirmek “terlemek”, terlep etmek “terleyivermek”.

2. Yopurmaqtın su çıkarmaq.

3. Horlaşmaq.

4. Xet tartmaq (burut).

5. Harmaq, teste püttürmek (işni).

teriş/terme: (is.)

1. Teriş “derme, derme işi”.

baş tēriş “başak derme”.

terme eserler “derme, seçmeli eserler”.

2. Oylap, tērip yiðmaq.

3. Kollēksiye (melum bir sistēmida tertipke sēlinðan ve ilmi, bedii yani tarih cehettin ehmiyetke ige bolðan bir türdiki nersiler toplımı).

termek: Termek “dermek”, toplımaq, yiðmaq.

teşmek:

1. Teşmek “delmek”.

Halqa taqas üçün qızınıñ qulıqını teşmek. “Küpe takmak için kızın kulağını delmek.”

2. Qolımaq, qazmaq.

kuduq qolımaq “kuyu delmek”.

tēgiş (I): (is.) Tēgiş “değme”, çeqiliş, tasadipi, bolar-bolmas.

Bēşi asmanða tegdi. “Başı göge değmiş.”

tēgiş (II): -

tēgişmek (I):

1. Têgişmek “değişmek, değiştirmek”.

Saetlirimizni têgişeylimu?

“Saatlerimizi değıştirelim mi?”

2. *hlk.* Beyaz patiskadan dikilen veya yünden örülen takke, başlık.

terlemek:

1. (*nsz*) Ter çıkarmak, ter dökmek.

2. İçindeki suyu ter biçiminde sızdırmak.

3. Bir şeyin üzerinde buhar olarak yoğunlaşmak.

4. *mec.* Bıyık çıkmaya başlamak.

5. *mec.* Bir iş yaparken yorulmak veya o işi çok emek harcayarak güçlkle başarmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1960

derme:

1. *is.* Dermek işi.

2. Aynı türden bir araya getirilmiş şeylerin hepsi, koleksiyon.

dermek, -er: (*-i*) *hlk.* Bir araya getirmek, derlemek, toplamak, devşirmek.

delmek, -er:

1. (*-i*) Delik açmak, delik duruma getirmek.

2. *mec.* İncitmek, kırmak.

değme (I): Değmek işi, temas.

değme (II):

1. *sf.* Her, herhangi bir, gelişigüzel, rastgele

2. Seçkin, seçme.

değişmek (I):

1. (*nsz*) Başka bir biçim veya duruma girmek tahavvül etmek.

2. Yerine başka şey veya kimse gelmek.

2. Özgermek.

Hava özgerdi. “Hava değışti.”

3. Almaşmaq .

Mektepniñ mudiri almaştı.

“Okulun müdürü değışti.”

têgişmek (II):

1. Têgişmek “değiştirmek”, yeñgüşlemek.

2. Özgertmek.

3. Almaştırmaq.

têgiştürtmek:

1. Têgiştürtmek “değıştirtmek”, yeñgüşlimek.

2. Özgertküzmek, özgerttürmek.

3. Yötkettürmek, yötkezdürmek.

tèmitkuç: (*is.*)

1. Tèmitkuç “damlalık” (dora tèmitidiðan esvap).

2. Yamður suyi ekip çüşidiðan no.

tèmitquçi: (*is.*)

1. Tèmitquçi “damıtıcı”, tamdurðuçi.

2. Tèmitquç.

tèmitlıq: (*sf.*) Tèmitlıq “damıtık”, tèmitıq.

tèmitmaq: Tèmitmaq “damıtmak”.

3. Karşılıklı alıp vermek, mübadele etmek.

4. (-i) Değiştirmek.

değiştirmek (II):

1. (-i) Başka bir biçime sokmak, değişikliğe uğratmak.

2. Bir şey veya kimseyi bulunduğu yerden başka bir yere almak.

3. Bir şey verip yerine başka bir şey almak.

4. Birini bırakıp başkasını kullanmak.

5. Başka bir duruma, başka bir görünüme getirmek.

6. Anlatıma yeni bir içerik vermek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.486

değiştirtmek: (-i, -e) Değiştirme işini yaptırmak.

damlalık, -ğı:

1. *is.* Bir sıvıyı damla damla akıtmak için bir ucuna kauçuktan yapılmış başlık geçirilmiş, öbür ucu sivri, cam veya plastikten araç.

2. Bir yapıda çörlenleri ve dam oluklarını taşıyan yan duvar.

3. Bulaşık teknesinin yanına konulan ve yıkanmış kap kazağın sularını tekneye akıtan oluklu bölüm.

damıtıcı:

1. *is.* Damıtmaya yarayan, damıtma işinde kullanılan araç, imbik.

2. Endüstride türlü ham maddeleri damıtan kimse.

damıtık, -ğı: *sf. kim.* Damıtma yoluyla, damıtılarak elde edilmiş olan.

damıtmak:

1. (-i) *fiz.* Gaz ürünler elde etmek için, bazı *yaş tamçilirini tèmitmaq “gözyaşını dökmek”.*

tèpik: (*is.*) Tèpik “tekme”, peşva.

tepkek at “tekme atan at”.

tepkü yémek “tekme yemek, itilmek”.

tèpinmek: Tèpinmek “tepinmek”, tipirlimek.

tèpirlatmaq: Tèpirlatmaq “tepindirmek”.

tèpiş: (*is.*) Tèpiş “tepme”.

tèpişmek:

1. Tèpişmek “tepişmek”, ittirişmek.

2. Bir-birini tepmek.

tère: (*is.*)

1. Tère “deri”.

tère kèselliri “deri hastalıkları”.

2. Şöpük, post.

üzüm posti “üzüm derisi”.

tèrenleşmek:

1. Tèrenleşmek “derinleşmek”,
çoñqurlaşmaq.
2. Aşkarılaşmaq.
3. Bilimi aşmaq.
katı nesneleri ısı yoluyla temel öğelerine
ayrıştırmak, imbiikten çekmek, taktir etmek.
2. Sıvı karışımlarda, karmaşık, değışken
bileşimleri oluşturan öğeleri, özellikleri
belirli ürünlere ayırmak.

tekme:

1. *is.* Ayakla vuruş.
2. Hayvanın art ayağıyla vurması, çifte.

tepinmek:

1. (*nsz*) Ayaklarını hızla yere vurmak.
2. Öfke ve sevincini açığa vuracak
davranışlarda bulunmak.
3. Ayaklarını vurarak gürültü etmek.
4. *mec.* Bir şeyi istememek, diretmek, kabul
etmemek.

tepidirmek: (*-i*) Tepinmesine yol açmak.

tepme:

1. *is.* Tepmek işi.
2. *hık.* Tekme.
3. *sf. hık.* Suda çiğnenerek keçeleştirilen
yünden dokunmuş (kumaş, keçe vb.).

tepişmek:

1. (*nsz, -le*) Birbirini tepmek.
2. İtişip kakışmak.

deri:

1. *is.* İnsan ve hayvan vücudunu kaplayan
tüy, kıl veya pulla kaplı örtü, cilt, ten.
2. İşlenerek kullanılır duruma getirilmiş
hayvan derisi.
3. *sf.* Bu deriden yapılmış.
4. Soyulmadan yenen yemişlerin ince kabu-
ğu veya soyulan yemişlerde kabuk altındaki
zar.

derinleşmek:

1. (*nsz*) Derin duruma gelmek.
2. Ses kaynağı uzaklaşarak az duyulur
duruma gelmek.
3. *mec.* Bir konuda köklü, sağlam bilgi
edinmek, bilgisini genişletmek.

tèrenleştmek:

1. Tèrenleştmek “derinleştmek”,
çoñqurlaşturmaq.
2. İnçikilep tetqıq qılmaq, çoñqur
muzakire qılmaq.

tèriçi: (*is.*) Tèriçi “derici”, moyçi.

tèrin: (*sf.*)

1. Tèrin “derin”, çoñkur.
çoñqur quduq “derin kuyu”.
- çoñqur tenqıqat** “derin düşünceler”.
2. Çüşinişke qıyın, çoñqur menilik.
3. Qattıq.
- kattıq uyqu** “derin uyku”.

tèrinlik: (*is.*) Tèrinlik “derinlik”,
çoñqurluq.

têşim: (is.) Têşim “taşım” (sözniň qaynap têşişi).

têşiş: (is.)

1. Têşiş “delme, deşme”.

derinleştmek:

1. (-i) Derin duruma getirmek.

2. Ayrıntılarına kadar incelemek, derinligi-ne incelemek.

derici: Dericilik yapan kimse.

derin:

1. *sf.* Dibi yüzeyinden veya ağzından uzak olan.

2. Yüzeyden içeri inen.

3. Kendi türünde çok gelişmiş, en ileri durumda olan.

4. Yoğun.

5. Uzun süren.

6. *mec.* Ayrıntıya önem verilerek hazırlanan

7. *mec.* İçten gelen.

8. *mec.* Uyanılması güç, ağır (uyku).

9. *is. mec.* Dip.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.505

derinlik, -gi:

1. *is.* Bir şeyin dip tarafının yüzeye, ağza olan uzaklığı.

2. *fiz.* Bir cismin en ve boy dışındaki üçüncü boyutu.

3. Bulunulan yere göre uzakta olan yer.

4. *mec.* Özüne inerek ayrıntılarıyla kavrama gücü.

5. *mec.* Varlığın içi, özü.

6. *mec.* Varlığı ortaya çıkarılamamış, kanıtlanamamış şey.

7. *ask.* Yanaşık veya dağınık düzende bulunan bir birliğin en ileride olan kısmının başından, en geride bulunan kısmının sonuna kadar olan uzaklık.

8. *ekon. ve tic.* Borsada az sayıda hisse senedinin el değiştirmesi.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.506

taşım: Kaynama sırasında taşma.

delme/deşme:

1. *is.* Delmek işi.

2. Têşip işlengen.

3. Cilitke, pincek.

têtik (I): (*sf.*)

1. Têtik, çendes.

2. Xoşyar.

Düşmenge qarşı Xoşyar turuş kerek.

“Düşmana karşı tetik davranmak gerekir.”

têtik (II):-

têtim: Têtim “tadım”, tem.

bir têtim tuz “bir fiske tuz”.

têtimaq (I): Têtimaq “ditmek”.

Toxu göşi têtip yéyilidu.

“Tavuk eti diterek yenmeli.”

têtimaq (II):

1. Têtimaq “tatmak, tattırmak”, têtini bilmek.

Bir özi on ademge têtidu.

“Tek kendisi on adama karşı koyar.”

Bir tiyinđa têtimaydu.

“Bir kuruşa değmez.”

Bu nême têtidu? “Bu ne tat!”

êđizđa têtidek bir nerse “lezzetine doyulabilecek bir şey”.

têtini têtip körüň! “tadına bakın!”

têtip baqmaq “tadına bakmak”

2. Tartmaq, çekmek, uçırmaq, duç kelmek.

Turmuşniň capasını çekmek.

“Yaşayışın acısını tatmak”.

3. Xês qıldurmaq.

tətimliq: Tətimlik “tadımlıq” (miqdar), temini tətışqa yəterlik.

Bu toyuş üçün emes, temini tətışqıla.”

Bu doyumluk değıl, tadımlıktır.”

2. *sf.* Delinerek yapılmış.

3. *hlk.* Yelek.

tetik: (I)

1. *sf.* Çabuk davranan, çevik, dikkatli, uyanık.

2. Dikkat ve özen gerektiren, nazik.

tetik, -ği (II): *is.* Ateşli silahlarda ateşlemeyi sağlamak için çekilen küçük parça.

tadım:

1. *is.* Tadına bakmak için bir şeyden ağza alınan miktar.

2. *biy.* Tat alma yetisi.

ditmek, -der (I):

1. *(-i)* Yün, pamuk vb.ni tellere ayırarak kabartmak.

2. Elle çok küçük parçalara ayırmak.

tatmak, -dar (II):

1. *(-i)* Dil yardımıyla bir şeyin tadının nasıl olduğunu anlamak.

2. Bir şeyden az miktarda yemek ve içmek.

3. *mec.* Bir duruma uğramamış olmak.

4. *mec.* Duymak, hissetmek.

tadımlık, -ğı:

1. *sf.* Bir şeyin tadına bakmaya yeter miktarda olan.

2. *mec.* Çok az.

təzek: (is.)

1. Təzek “tezək”.

2. Daññal, çalpa (yer ađdurulđanda çiqqan).

tıqılmaq (I): Tıqılmaq, étilmek, taqılmaq

tıqılmaq (II): Tıqılmaq “tıkışmak”, sıqılmaq.

Alte kişi bir harviğa sıqılıştı.

“Altı kişi bir arabaya tıkıştı.”

tıqım-tıqım: *(sf.)* Tıqım-tıqım “tıklım tıklım”, zıçmu zıç.

tıqışılıq: *(sf.)* Tıqışılıqlıq “tıkışıklık”, qıstañlıq.

tıqışış: *(sf.)* Tıqışış “tıkışık”, qıstı-qıstañ.

tıqquzmaq: Tıqquzmaq “tıkıtmak”, etküzmek, kepletküzmek “lehimlemek”.

tıqlıp qalmaq:

1. Tıqlıp qalmaq “tıkınmak”, étilip qalmaq.

2. Nepes kəsilmek.

3. İştihâ tutulmaq.

tıqmaq Tıqmaq, qaçılmaq.

*Pütün nerse-kereklirini bir sanduqqa tıqti.
“Bütün eşyasını bir sandığa tıktı.”*

tik: (sf.)

1. Tik “dik”

tik derex “dik ağaç”.

tik turmak “dik durmak”.

tezek, -ği:

1. is. Yakıt olarak kullanılan kurutulmuş sığır dışkısı.

2. hlk. Kesek.

tıklmak (I):

1. (nsz) Tıkma işi yapılmak.

2. Dar, sıkıntılı bir yerde bulunmak, sıkışmak.

3. Tutukevine konmak.

tıkışmak (II): (nsz, -le) Birlikte bir yere tıklmak.

tıklım tıklım:

1. sf. Çok kalabalık, ağzına kadar dolu.

2. zf. Hiç boş yer kalmayacak biçimde.

tıkışıklık, -ğı:

1. is. Tıkışık olma durumu.

2. Bir yerde aşırı kalabalık olma durumu, izdiham.

tıkışık, -ğı: Tıkışmış olan.

tıkıtmak: (-i, -e) Tıkama işini yaptırmak.

tıkanmak:

1. (nsz) Tıkama işine konu olmak.

2. İştahı kalmayıp yemek yiyememek.

3. Soluk alamamak, soluğu kesilmek.

tıkmak, -ar:

1. (-i, -e) İterek, zorla, aceleyle sokmak.

2. tkz. Sokmak.

dik:

1. sf. Yatay bir düzleme göre yer çekimi doğrultusunda bulunan, eğik olmayan.

2. Eğimi dike yakın.

3. Yatık durmayan, sert.

2. Qıyam.

3. Üstün, yuqiri.

üstün avaz “dik ses”.

4. Qopal “kaba”.

qopal cavap “dik cevap”.

tike: (is.) Tike “teke”.

tike dek purımaq/bek set purımaq “teke gibi kokmak”

tiken: (is.)

1. Tiken “diken”.

Gülñ tikini bar. “Gülün dikenini var.”

Qolumda tiken kirgüzüp aldım.

“Elime diken giriverdi.”

Tikendin tériq ünüdu dème.

“Dikenden darı yetişmez.”

2. Here, çayan qatarlıqlarını neştiri.

tikenlik (I): (sf.) Tikenlik “dikenli”.

Qızıl gül tikenlik boludu.

“Kızıl gül dikenli olur.”

tikenlik etir “dikenli tarla”.

tikenlik sim “dikenli tel”.

tikenlik (II): (is.) Tikenlik “dikenlik”.

tike saqlı: (*is. bot.*) Tike saqlı “teke sakalı” (ösümlük).

tikilmek (I):

1. Tikilmek “dikilmek”.

2. Tik turmaq.

Aldımda nemiğe tikilip turuvalisen?

“Karşımda neden dikilip duruyorsun?”

4. Sert, kalın, tok (ses).

5. Sert (bakış).

6. Ters, aksi (söz).

7. Kaba, yersiz (davranış).

8. *mat.* Birbirne dikey olan doğrulardan oluşmuş.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.522

teke:

1. *is. zool.* Erkek keçi.

2. Bir karides türü.

3. Tüylü devenin erkeği ile tek hörgüçlü dişi devenin geriye melezlenmesinden elde edilen deve türü.

diken:

1. *is.* Bazı bitkilerin dal, yaprak, meyve kabuğu vb. bölümlerinde ve bazı hayvanların derisinde bulunan sert, ucu sivri ve batıcı çıkıntılardan her biri.

2. Dikenli çok olan bitki.

dikenli (I):

1. *sf.* Dikenli olan.

2. Dikenli bitkilerin bulunduğu (yer).

3. *mec.* Zor, çetin, sıkıntı veya üzüntü veren

dikenlik, -ği (II): Dikenli bitkileri çok olan yer.

tekesakalı: Birleşikgillerden, kökleri sebze olarak kullanılan otsu bir bitki.

(*Tragopogon porrifolius*).

dikilmek (I):

1. (*nsz*) Dikme işi yapılmak.

2. Dik duruma gelmek.

3. Ayakta durmak.

4. Göz belli bir noktaya uzun süre bakmak.

5. Karşı koymak, engellemek.

6. *fiz.* Bazı üreme organları dokularına kan dolmasıyla sert ve dik bir duruma gelmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.523

tikilmek (II): Tikilmek “dikilme işi”.

tikiş (I): (*is.*)

1. Tikiş “dikme”.

2. Qılış “kılma, yapma”, işleş, sêliš, turđuzuş “durdurma”.

3. Maysa “yeşillik, çayır, çimenlik”, köçet “fide, fidan” tikme.

bayraq tikiş “bayrak dikme”.

tikiş (II): (*is.*) Tikiş “dikiş”, tikiliş.

Bu kiyimniñ tikilişi çıraylıq.

“Bu elbisenin dikişi güzel.”

tikiş maşinisi “dikiş makinesi”.

tikke: (*sf.*) Tikke “dikey”

tikke turmaq “dikey durmak”.

tiklenmek:

1. Tiklenmek “diklenmek”.

2. Qopallaşmaq, setleşmək.
3. Qapaq türmək, homaymaq.

tiklik: (is.) Tiklik “diklik”, örilik.
baş öriliği “baş dikliği”.

tiklime: (is.) Tiklime “dikleme”, diklengen
“diklenme”, tik ve öre turđuzulđan,

tikmek (I):

1. Tikmek “dikmek”, turđuzmak.

Aldın kелgenge bir at tiktım.

“Önce gelene bir at vermeyi vaat ettim

dikilmek (II): (nsz) Dikme işi yapılmak.

dikme (I):

1. is. Dikme işi.
2. Ahşap yapılarda pencere ve kapı yanlarına dikilen direklerden her biri.
3. *mec.* Bir evde aileyi sürdürecektir olan tek çocuk.
4. *hlk.* Ağaç, direk.
5. *hlk.* Fidan, yeni dikilmiş fidan.
6. *den.* Yük kaldırmakta kullanılan bir direkli maçuna.
7. *mat.* Dikey olan doğru veya düzlem amut

dikiş (II):

1. is. Dikme işi.
2. Dikme biçimi.
3. Dikilen yer.
4. Giysi üzerinde gözle görülen dikilmiş ip-lik yolu.
5. Dikilecek şey.
6. Giysi dikme işi, terzilik.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.524

dikey:

1. *sf. mat.* Başka bir doğru ile kesiştiğinde onunla birlikte dik açı oluşturan (doğru çizgi), amudi.
2. *zf.* Dik olarak.

diklenmek: (nsz) Birine karşı ters bir davranışta bulunmak, karşı gelmek, kafa tutmak.

diklik, -ği: Dik olma durumu.

diklenme: Diklenmek işi veya durumu.

dikmek, -er (I):

1. Bir cismi dik olarak durdurmak.
2. Yetiştirmek için bir bitkiyi toprağa yerleştirmek.
çédır tikmek “çadır kurmak”.
köz tikmek “göz dikmek”.
2. Ündürmek “filizlendirmek, yetiştirmek”.
Köçet tikidiğan vaxt keldi.
“Ağaç dikmenin zamanı geldi.”
köçet qoymaq “ağaç dikmek”.
köçet tikmek “fidan dikmek”.
3. Kötürüp içmek.
4. Közetçi qoymaq, növetçi qoymaq.

tikmek (II): Tikmek “dikme işi”.

tikip qoymaq “dikmiş olmak”.

tik-tik: (zf.) Tik-tik “tık tık”, toq-toq.

tiktürmek: Tiktürmek “diktirmek”, tiktürtmek “tiktirtmek”.

til: (is.)

1. Til “dil”.
Tilim kelmeydu. “Telaful edemiyorum”.
Tilimniñ uçıda turudu. “Dilimin ucunda”.
Tiliñni saqla! “Ağzını sıkı tut!”
Tiliñni tart! “Konuşmanı kes!”
U, tilidin elindi. “O, dilinden yakalandı.”
2. Söz tili.
Balıñ tili çıktı.

“Çocuk konuşmaya başladı; çocuk dillendi”
ana tili “ana dil”.

edebiy tili “edebi dil (yazı dili)”.

saetniñ tili “saat dili, saat ibresi”.

til almaq “söz dinlemek”.

til almas “söz dinlemez”.

til ańılmaq “tenkite maruz kalmak”.

til biriktürmek “ağız birliği etmek”.

tilđa almaq “dile getirmek”.

tilđa almasıq dericide “dile getirilmesi güç”.

tilđa kelmek “dile gelmek”.

tilđa kirmek “söz dinlemek”.

tilđe elip bolmaydu “söylenmesi imkânsız”

tildin qalmaq “dili tutulmak”.

tili kemtük “kekeme”.

3. (-i) Bardak, kadeh, testi vb. kapların içindekini bir çırpıda, bir solukta içmek.

4. Beklemek için birini bir şeyin başına getirmek.

5. Top, taş vb.ni dikine havaya atmak.

6. Yapı kurmak, inşa etmek.

7. sp. Top vb.ni oyun alanında belirli bir yere koymak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.525

dikmek, -er (II): (-i) Biçilmiş veya yırtılmış kumaş, deri, yara vb.ni iğneye geçirilmiş iplikle tutturmak.

tık tık: “Tık sesi çıkarak.

diktirmek: (-i, -e) Dikme işini yaptırmak.

dil:

1. is. Ağız boşluğunda, tatmaya, yutkunmaya, sesleri boğumlamaya yarayan etli, uzun, hareketli organ, tat alma organı.

2. İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban.

3. Bir çağa, bir gruba, bir yazara özgü söz dağarcığı veya söz dizimi.

4. Belli durumlara, mesleklere, konulara özgü dil.

5. Birçok aletin uzun, yassı ve çoğu hareketli bölümleri.

6. Büyükbaş hayvanların haşlanıp pişirildikten sonra yenebilen dili.

7. Ayakkabı bağlarının ayağı rahatsız etmemesini sağlayan ve bağ altına rastlayan saya parçası.

8. mec. Düşünce ve duyguları bildirmeye yarayan herhangi bir anlatım aracı.

9. coğ. Kıstak.

10. den. Makaraların ve bastıkların içine yerleştirilmiş olan, üzerinden geçirilen halatı istenilen yöne çevirmeye yarayan, çevresi oluklu, küçük döner tekerlek.

11. müz. Bazı üflemeli çalgılarda titreşerek ses çıkaran ince metal yaprak.

til tekküzmek “hakaret etmek”.

3. Sözniñ tili.

qoyınıñ tili “koyun dili”.

Uyður tili “Uygur Dili”.

4. Qulupınıñ tili.

5. Dēñizđa çoñqurlap kirgen taz ve üsti tüz kurukluk.

6. Melumat eliş meksiti bilen qolđa çüşürül-gen düşmen eskerliri.

tilçi: (is.) Tilçi “dilci”.

tilek: (is.) Tilek “dilek”, istek.

Tiliginñi eyt! “Dileğini söyle!”

Tüp tiligim seni körüş.

“Asıl dileğim seni görmek.”

tilekçe: (is.) Tilekçe “dilekçe”, iltimas.

Partige xeli baldur iltimas yazdim.

“Partiye çoktan dilekçe sundum.”

tilekçi: (sf.) Tilekçi “dilekçi, dileyen”, iltimas yazđuçı “dilekçe yazar”.

tilemçi/tilençi: (is.) Tilemçi “dilenci”.

Bek acizlişip yamanlaşmaq.
“Dilenci değneğine dönmek”.

tilemçilik:

1. Tilemçilik “dilencilik”.
- dilencilik etmək “dilenmek”.*
- tilemçilik qılmaq “dilencilik yapmak”.*
2. Arsızlıq.

tileş: (is.) Tileş “dileme”, tileme.

tilim: (is.) Tilim “dilim”.

Bir tilim qoðun ber maña.
“Bir dilim kavun ver bana.”

tilimek:

1. Tilimek “dilemek”.
 12. tar. Sorguya çekilmek için yakalanan tutsak.
 13. hlk. Anahtar.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.526–529

dilci:

1. is. Dil bilimci.
2. Dille ilgili araştırmalar yapan kimse.

dilek, -ği: Bir kimsenin dilediği şey, istek, talep, temenni, rica, murat.

dilekçe: Bir dileği bildirmek için resmi maktamlara sunulan, imzalı, adresli, pullu veya pulsuz yazı, istida, arzuhâl.

dilekçeci:

dilenci:

1. is. Geçimini dilenerek sağlayan kimse.
2. mec. Israrla ve arsızca bir şeyi isteyen kimse.

dilencilik, -ği:

1. is. Dilenci olma durumu.
2. Dilenciye yakışır davranış.

dileme: Dilemek işi.

dilim:

1. is. Bir bütünden kesilmiş veya ayrılmış ince, yassı parça.
2. Radyatör parçalarından her biri.

dilemek:

1. (-i) Birinden bir şeyin yapılmasını iste-
Muveppeqiyet tileymen.
“Başarılar dilerim.”
Salamat boluşıñız için qelbimdin tileymen.
“Sağlığınıza içten dilerim.”
2. İstirmek, telep qılmaq, xalımaq.
Cèniñ nème tilise, şuni al.
“Canın neyi isterse onu al.”
Xalıðıñız heriket qılarsız.
“Dilediğiniz gibi davranabilirsiniz.”

tilimlenmek: Tilimlenmek “dilimlenmek”.

tilimlimeq: Tilimlimeq “dilimlemek”, tilim-tilim qılmaq, tilim-tilim kesmek.

tilim-tilim: (zf.) Tilim-tilim “dilim dilim”, parçe-parçe “parça parça”, kèsim-kèsim “kesik kesik”.

tilinmaq: Tilinmaq “dilinmek”, tilimlarða bölünmek, tilim-tilim kèsilmek.

tiliş: (is.)

1. Tiliş “dilme”.
2. Öt burçek kèsilgen uzun taxtay.

tilliq: (sf.) Tilliq “dilli”, köp ve tatlıq söz qılıdığan, çüçükgep.
köp tilliq “çok dilli”.
ötkür tilliq kişi “keskin sözlü kişi”.

tilsiz: (sf.)

1. Tilsiz “dilsiz”.
2. Avazsız.

tilsizlıq: Tilsizlıq “dilsizlik”.

tirek: (is.)

1. Tirek “direk”.
- tirek qoymaq** “direk koymak”.
2. Tüvrük “direk, sütun”.
3. Ul “temel, dip, alt”.
- öyniñ uli** “evin direği”.
- mek, rica etmek, arzu etmek.
2. Biri için bir dilekte bulunmak.
3. *mec.* Kendi düşünce, görüş ve isteğini yapmak.

dilimlenmek: (nsz) Dilimlere bölünmek veya ayrılmak.

dilimlemek: (-i) Dilimlere ayırmak, dilim dilim etmek.

dilim dilim: Parça parça.

dilinmek: (nsz) Dilme işi yapılmak.

dilme:

1. *is.* Dilme işi.
2. Dört köşe kesilmiş ağaç.

dilli:

1. *sf.* Dili olan.
2. Konuşkan, sürekli ve tatlı konuşan.
3. Dedikoducu, ileri geri konuşan.

dilsiz:

1. *sf.* Konuşma engelli, konuşamayan, ahraz.
2. *mec.* Ses çıkarmayan, sessiz olan (kimse)

dilsizlik, -ği: Dilsiz olma durumu.

direk, -ği:

1. *is.* Ağaçtan veya demirden yapılan uzun ve kalın destek.
2. Sütun.
3. *mec.* En önemli kimse veya şey.

tirenmek: Tirenmek “direnmek, dayanmak, yaslanmak”.

tirik (I): (sf.)

1. Tirik “diri, canlı”.
- közümniñ tirigide** “diriliğimde, ölmeden önce”.
- tirik qalmaq** “diri kalmak”.
2. Taza.
- taza gül** “taze gül”.
3. Obdan pişmiğan, xam.
Göş biraz xam bolup qaptu.
“Et biraz diri kalmış.”
4. Durus, toğra.
5. Qovvetlik, küçlük.

tiriq (II): (is.) Tiriq “tırıq”.

İşik tiriq qılıp étildi.
“Kapı tırık diye kapandı.”

tiriklik: (is.) Tiriklik “dirilik”.

tirildürmek:

1. Tirildürmək “diriltmək”.
2. Canlanmaq, can kirküzmək.

tiriliş: (is.) Tiriliş “diriliş”, canlılıq.

tirilmək:

1. Tirilmək “dirilmək”, canlanmaq.
2. Saqaymaq “iyileşmək”.
3. Deyretkə kirmək.

direnmək: (nsz) Herhangi bir düşüncədə, bir istekte veya bir durumda karşı koymak, ayak diremək, inat etmək, ısrar etmək, taannüt etmək.

diri (I):

1. sf. Yaşamakta olan, yaşayan, canlı, ölü karşıtı.
2. Güçlü, zinde.
3. Solmamış, pörsümemiş.
4. Gereği kadar pişmemiş.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.537

tırık, -ğı (II) : Bir nesnenin art arda iki kere çarpmasından çıkan ince ve kuru ses.

dirilik, -ği: Diri olma durumu.

diriltmək: (-i) Dirilmesini sağlamak.

diriliş:

1. is. Dirilme işi veya biçimi, dirilme, canlanma.
2. mec. Yeni bir atılımla güç kazanma.
3. din b. Dini inanışlara göre ölümden sonra dirilme, basübadelmevt.

dirilmək:

1. (nsz) Güçlenip canlanmak.
2. Bitki solmuş, pörsümüş durumdayken yeniden canlılık kazanmak, diri duruma gelmek.
3. Hasta yeniden sağlığını kazanmak, iyileşmək.
4. Öldüğü sanılan şey canlılık kazanmak.
5. mec. Yeniden etkin olmak, geçerli duruma gelmek.

tirimek: Tirimek “diremek, dayamak”.
tirep turmaq “dayayıp durmak”.

tiriniş: (is.)

1. Tiriniş “direniş”, qarşı turmaq.
2. Tikmek.

tirmilanmak: Tirmilanmaq
“tırmalanmaq”, tatılanmaq.

tirmilatmaq: Tirmilatmaq “tırmalatmaq”, tatılatmaq.

tirmilimaq (I):

1. Tirmilimaq “tırmalamak”, tatılmaq.
Balılar bir-biriniñ yüzini tatılıdı.
“Çocuklar birbirinin yüzünü tırmaladılar.”
2. Biaram qılmaq.

tirmilimaq (II):

1. Tirmilimaq “tırmalamak, tırmaklamak”.

2. TirmiQni paturmaq.

tirmilimaq (III):

1. Tirmilimaq “tırmıklamak”.
2. Êtizni tirmilimaq.

tirna: (is.)

1. Tirna “tırmık”.
2. Tirnaq izi.

tirnaq/tirmaq: (is.)

1. Tirnaq “tırnak”.
- U, çış-tirmiği bilen yêpişivaldi.*
“O, bütün gücü ile sarıldı.”
- köz alaytmaq** “tırnak göstermek”.
2. Qarmaq qatarlıqlarınıñ ilmiki.
3. Keme ve paraXotniñ suđa atıdığan **diremek:**
1. (-i, -e) *hlk.* Bir şeyi dikine koymak, dayamak, durdurmak.
2. *mec.* Direnmek, karşı koymak, inat etmek, ısrar etmek.

direniş: Direnme işi veya biçimi, karşı koyma, dayanma, mukavemet.

tırmalanmak: (nsz) Tırmalama işine konu olmak.

tırmalatmak:

tırmalamak (I):

1. (-i) Tırmaklarıyla çizmek veya hırpalamak, tırnaklamak.
2. *mec.* Rahatsız etmek.

tırnaklamak (II):

1. (-i) Tırmalamak.

2. Tırmaklarını geçirerek yolmaya, kazıma-ya veya çekmeye çalışmak.

tırmıklamak (III):

1. (-i) Tırmalamak.
2. Üzerinde tırmık çekerek toprağı işlemek.

tırmık, -ğı:

1. *is.* Tırnak beresi.
2. Kabartılmış toprağın taşını, çöpünü ayık-lamak için kullanılan seyrek dişli, tarak bi-çiminde araç.

tırnak, -ğı:

1. *is. anat.* İnsanda ve birçok omurgalı hay-vanda parmak uçlarının dış bölümünü örten boynuzsu tabaka.
2. Kanca gibi araçların kıvrık yeri.
3. *den.* Gemi demirinin ucundaki yassı parça
4. Ciltçilikte tek yaprakları büküp cildi birleştirebilmek için bir yanında bırakılan tömüriniñ uci.

titrek: (sf.) Titrek “titreyen”, titrigen.
Uni titrek bêsip ketti.

“Onu titrek basıverdi.”

titrek avaz “titrek bir ses”.

titreşmek: Titreşmek, her yeri titrimek.

titretmek:

1. Titretmek.
2. Qorqutmaq.

titrettürmek:

1. Titrettürmek “titrettirmek”, her terepini titretmek.
2. Silkiniş halıða keltürmek.

titrimək:

1. Titrimək “titremək”.
2. Qurqmaq “korkmaq”.

titrişim: (is.) Titrişim “titreşim”, tevriniş, silkiniş.

şerit durumundaki kenar.

5. Heykel dökümünde, kalıp parçalarının birleştirilmesinde kolaylık sağlamak amacı ile yapılan dişlerin her biri.
 6. *müz.* Kanun çalmakta kullanılan mızrap.
 7. Tenekeçilerin delik açmak için kullandığı alet, keski.
 8. *dlb.* Tırnak işareti.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1969

titrek, -ği: Titreyen.

titreşmek:

1. (nsz) Her yanı titremek.
2. Titreşim durumunda olmak, ihtizaz etmek.

titretmek:

1. (-i) Titremesine yol açmak.
2. *mec.* Korku salmak.

titreştirmek:

1. (-i) Her yanı titretmek.
2. *fiz.* Titreşim durumuna getirmek.

titremək:

1. (nsz, -den) Küçük ve hızlı salınım hareketleri yapmak.
2. Kaslar hızlı küçük kasılmalarla sarsılmak
3. Ses kısık ve kesik çıkmak.
4. Çok üşümek.
5. Işığın aralıklı olarak gücü azalıp çoğalma
6. (-den) *mec.* Birinden veya bir şeyden korkmak, korkuya kapılmak.

titreşim:

1. *is.* Küçük ve hızlı salınım, ihtizaz.
2. *fiz.* Bir noktanın gözün göremeyeceği kadar kısaca kımıldanışı, ihtizaz.

titrişimlik: (sf.)

1. Tevriniş (silkiniş) peyda qılınğan.
2. Avaz perdiliri titrep teleppuz qılınıdığan fonemila titrişimlik.

tiz: (is.) Tiz “diz”.

Ana balını tiziða otquzdi.

“Anne çocuğu dizlerine oturttu.”

tiz çökmək “diz çökmək”.

tiz çöküp oturmaq “diz çökerek oturmak”.

tiz pükmək “diz bükmək”.

tiz püktürmək “diz büktürmək”.

tizdurmaq: Tizdurmaq “dizdirmək”.

tizgin: (is.) Tizgin “dizgin”, çulvur.

Êtiñniñ tizginini tart!

“Atının dizginini çek!”

Unıñ tizginini biraz tartıp qoyuş kerek.

“Onun dizginini biraz çekmek lazım.”

tanavını tartmaq “dizgini çekmek”.

toxtatmaq “dizgine vurmak”.

tizginlimek:

1. Tizginlemek “dizginlemek”.
2. Çeklimek, kontrol qılmaq.

tizginsiz: (sf.)

1. Tizginsiz “dizginsiz”.
 2. Başbaştəqlıq.
 3. Heddidin aşqan.
- Heddidin aşqan bir heriket.*
“Dizginsiz bir davranış.”

tizđuçi: (is.) Tizđuçi “dizici”.
herp tizđuçi “dizici, mürettip”.

tiziq/tizilđan: (is.) Tiziq “dizi, dizili”.
munçaq tiziqi “boncuk dizisi”.
tizma tağlar “sıra dağlar”.

titreşimli:

1. sf. Titreşim yapan veya titreşim oluşturan
2. dbl. Ötümlü.

diz:

1. is. anat. Kaval, baldır ve uyluk kemiği-nin birleştiği yer.
2. Oturulduğunda uyluğun üst yanı.

dizdirmek: (-i, -e) Dizme işini yaptırmak.

dizgin: Geminin uçlarına bağlanarak hayvanı yöneltmeye yarayan kayış.

dizginlemek:

1. (-i) Ata dizgin takmak veya atı yürütmek için dizginini oynatmak.
2. mec. Birinin aşırı davranışlarını önlemek.

dizginsiz:

1. sf. Dizgini olmayan.
2. mec. Aşırı olan, engel tanımayan, ölçüsüz.

dizici: Dizgici.

dizi:

1. is. Bir iplik veya tel üzerine dizilmiş inci, boncuk vb.nin oluşturduğu bütün, sıra.
2. Herhangi bir bakımdan bir bütün oluşturan şeylerin tümü, seri.
3. Yan yana, art arda veya zaman sırasına göre sıralanmış birbiriyle ilişkili nesne veya

tiziklik: (sf.) Tiziklik “dizili”.

tiziq tiziq: (sf.) Tiziq-tiziq “dizi dizi”,
 qatarmu qatar, yanmu yan.

tiziliş: (is.) Tiziliş “dizim”.

tizilmaq: Tizilmaq “dizilmek”.
Bahlar retke tizildi (qatarǵa).
“Çocuklar sıraya dizildi.

tizliq: (is.)

1. Tizliq (tizǵa ötküzidiǵan nerse).
2. Tizdin aşmıǵan peltu.

tizmaq:

1. Tizmaq “dizmek, sıralamak”.
Üstelge qaçılarnı tizip qoydum.
“Masaya kutuları sıralayıp koydum.”
2. Yıpqa, arǵamçıǵa ötküzmek.
3. Herp tizmaq.

olayların oluştırdıǵu bütün, sıra.

4. Aynı söz dizimsel bağlam içinde birbiri-nin yerini alabilecek olan ve güçlü bir kar-şılık bağlantısı kuran ögelerin oluştırdıǵu bütün, paradigma.
 5. ask. Saf durumundaki bir kıtada birbiri arkasında duran erler.
 6. mat. Değerleri artarak veya eksilerek art arda gelen terimler takımı.
 7. müz. Bir oktavin içinde sıralanan sekiz sesin bütünü.
 8. sin. ve TV Dizi film.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.545

dizili: Dizilmiş olan, sıralanmış, mürettep.

dizi dizi:

1. sf. Peş peşe dizilmiş.
2. Dizilerek, dizim dizim, diziler durumda.

dizim:

1. is. Dizilme işi, dizme.

2. dlb. Söz zincirinde birbirini izleyen ve belli bir birim oluştıran ögeler birleşimi, sentagma.

dizilmek:

1. (-e) Dizi durumuna getirilmek, dizme işi yapılmak.
2. Sıraya girmek.

dizlik, -ği:

1. is. Korumak amacıyla dize geçirilen şey.
2. Dize kadar uzanan konçlu çorap.
3. hlk. Şalvar.
4. hlk. İş önlüğü.

dizmek:

1. (-i,-e) Bazı nesneleri iplik, tel vb.ne geçirmek.
2. Yan yana veya üst üste sıralamak.
3. Harfleri yan yana getirerek yazı düzenlemek.
4. Düzenlemek, hazırlamak.

toǵra: (sf.)

1. Toǵra “doğru”, durust.
Berişqa toǵrı keldi. “Varmak icapetti.”
Êytqiniñ toǵrı kelsun.
“Söylediğın doğru çıksın.”
Êytqiniz toǵrı. “Söylediğınız doğru.”
Toǵrı beriñ. “dümdüz gidin.”
toǵra saet “doğru saat”.
toǵrı buluñluq “dik açılı”.
toǵrı kelgen yerde “olduğı yerde”.
toǵrı kelmek “uymak, uygun gelmek, tesadüf etmek”.
toǵrı kelse. “uygun görülse.”
toǵrı körmek “doğru bulmak”.
toǵrı tonuş “dürüst tanım”.
2. Toptaǵra, tüptüz, udul.

toǵram-toǵram: (is.) Doǵram-toǵram “doğram doğram”, kèsim-kèsim, parçe-parçe.

toðranmaq: Toðranmaq “doğranmak”, kəsilmək, keslenmək.

toðraş: (is.)

1. Toðraş “doğrama”, kəşiş.
2. Yaðaçtın yasalðan öy capduqlırı.

toðridin toðra: (zf.) Toðridin toðra “doğrudan doğruya”, bivasite.

toðrılanmaq (I): Toðrılanmaq “doğrulanmaq”, ispatlanmaq, delilenmək.

toðrılanmaq (II):

1. Toðrılanmaq “doğrulmaq”.
Həsap emdi toðrilandı.
“Həsap şimdi doğruldu.”
2. Tüz bolmaq, tüzlenmək.
Balınıñ puti asta-asta tüzeldi.
“Çocuğun ayağı yavaş yavaş doğruldu.”
3. Yüzlenmək, yolða çüşmək, tereqqi qılma

doğru:

1. *sf.* (do’ğru) Bir ucundan öbür ucuna kadar yönü değışmeyen, **eğri** ve **çarpık** karşıtı.
2. Gerçek, yalan olmayan.
3. Akla, mantiğa, gerçeğe veya kurala uygun.
4. *is.* Gerçek, hakikat.
5. *is. mat.* İki nokta arasındaki en kısa çizgi.
6. *zf.* Yanlısız, eksiksiz.
7. *zf.* Hiçbir yöne sapmadan, dosdoğru, doğruca.
8. *zf.* Yakın, yakınlarında.
9. *e.* Karşı yönünce.
10. *mec.* Yasa, yöntem ve ahlaka bağlı, dürüst, namuslu.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.548–549

doğram: *is. hlk.* Doğrama sonucu ortaya çıkan parça.

doğranmak:

1. (*nsz*) Kesilmək, parça parça edilmək.
2. *mec.* Kesilir gibi ağrımaq.

doğrama:

1. *is.* Doğramak işi.
2. *mim.* Bir yapının kapı, pencere, dolap, raf vb. ağaç, metal veya plastik bölmeleri.

doğrudan doğruya: Dolaysız, araçsız araya başka bir şey girmeden, resen.

doğrulanmak (I): (*nsz*) Doğrulama işine konu olmak veya doğrulama işi yapılmak.

doğrulmak (II):

1. (*nsz*) Eğik veya eğri bir şey, düz bir duruma gelmek.
2. Oturan veya yatan bir kimse toparlanmak, dik bir duruma gelmek.
3. (-e) Yönelmek.
4. *mec.* Yeniden güçlenmek, kalkınmak.
5. *hlk.* Para sağlanmak, kazanılmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.549

Öyge qarap yüzlendi. “Evine doğruldu.”

4. Ravaclanmaq.

Uruştın keyin ravaclanðan bir memliket.

“Savaştan sonra doğrulan bir ülke.”

toðrılıq: (is.)

1. Toðrılıq “doğruluk”.
2. Durustluq.
3. Ölçem ve qaidige uyðunluq .

toðrılmaq: Toðrılmaq, ispatlımaq.

toðrimaq: Toðrimaq “doğramak”, kesmek.

toq: (sf.)

1. Toq.

Toq açniň halıðda yetmes.

“Tok açın halinden anlamaz.”

aç-toq “aç ve tok”.

köñlüm toq “gönlüm tok, eminim”.

toq adem “tok adam”.

toq qızıl “koyu kızıl”.

tok tamaq “besinli yemek”.

toq turmuş “müreffeh hayat”.

toq yaşımaq “tok olarak yaşamak”.

2. Qèlin ziç (toqulðan).

3. Oçuq, roşen (söz, avaz).

4. Bom (avaz).

toqa: (is.) Toqa, kemer, qıyışlarniň toqisi.

doğruluk, -ğu:

1. is. Doğru ve dürüst olma durumu, doğru olana yakışır davranış, dürüstlük, adalet.

2. fel. Düşüncenin gerçeğe uyuşması, yargı ve önermelerin gerçeğe uygun olması.

doğrulamak:

1. (-i) Bir şeyin doğru olduğunu ortaya koymak, desteklemek, teyit etmek, tasdik etmek.

2. fel. Bir önermenin doğruluğunu veya yanlışlığını belirlemek amacıyla olayları inceleyip araştırmak.

doğramak: (-i) Keserek parçalamak veya elle küçük parçalara ayırmak.

tok:

1. sf. Açlığını gidermiş, doymuş, **aç** karşıtı.

2. Sık ve kalın dokunmuş (kumaş).

3. Kalın ve gür (ses).

4. mec. Sevgi, sevecenlik, başarı, para, mal vb. şeyleri elde etmiş ve bunlara kavuşmuş olan.

toka:

1. Kemer, kayış, ayakkabı vb.nin iki ucunu birbirine bağlamaya, bunları istenilen genişlikte tutmaya yarayan, türlü biçimlerde tutmalık.

2. Kadınların saçlarını tutturmaya yarayan, bazen da süs olarak kullanılan araç.

toqquz: (is.) Toqquz “dokuz”.

Atısınıň tayini yoq. “Dokuz babalı”.

Tuqquzimiz tel-turmuş paravan.

“Her şeyimiz var, geçimimiz iyi.”

on toqquz “on dokuz”.

toqquz köz “kuyruk sokumu kemiği”.

toqquz yüz “dokuz yüz”.

toqquz yüzinçi “dokuz yüzüncü”.

toqquzluq: (sf.)

1. Toqquzluq “dokuzlu”.

2. Toqquzluq (qart).

toqquzunçi: (sf.) Toqquzunçi “dokuzuncu”.

toqquz taş: (is.) Toqquz taş “dokuztaş”, (toqquz taş bilen oynaydıǵan qatar oyuni).

toqla: (is.) Toqla “toklu”, qoza (yêşiǵa yetken).

Toqla göşi tatlıq bolıdu.

“Toklu eti lezzetli olur.”

toqluq: (is.) Toqluq .

toqmaq: (is.)

1. Toqmaq, çomaq.
2. Baraban, naǵra, dumbaqlarınıñ çokısı.
3. İşik ve dervazınıñ halqısı.
4. Kiçik orunduq.
5. Yerni tüzleş üçün işlitilidiǵan kötek.

toqmaqçı: (is.) Çoñ yaşlıq ayalnıñ yaş erkek aşnısı.

toqmaklımaq:

1. Toqmaqlımaq “tokmaklamak”, toqmaq
- dokuz:**
1. is. Sekizden sonra gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren 9, IX rakamlarının adı.
3. sf. Sekizden bir artık.

dokuzlu:

1. sf. Dokuz parçadan oluǵan, kendinden herhangi bir şeyden dokuz tane bulunan.
2. is. Üzerinde dokuz işareti bulunan iskan-bil kâğıdı.

dokuzuncu: Dokuz sayısının sıra sıfatı, sırada sekizinciden sonra gelen.

dokuztaş: Dokuz taşla oynan ve taşların yerleri ile yürütme yolları çizgilerle gösterilen oyun, dokurcun.

toklu: is. zool. Bir yıllık kuzu.

tokluk, -ǵu: Tok olma durumu.

tokmak, -ǵı:

1. is. Ağaçtan yapılmış iri çekiç
 2. Kapıya asılı duran ve kapıyı çalmaya yarayan, türlü biçimlerde metal parça.
 3. Kapı kolu yerinde bulunan ve kapıyı açmaya yarayan topuz.
 4. Dibekte dövme işi için kullanılan ağaçtan araç.
 5. Davul vb. vurmali çalgıları çalmakta kullanılan ve çalgının bir parçası olan araç.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1987*

tokmakçı: is. hlk. Jigolo.

tokmaklamak: (-i) Tokmakla vurmak.

- bilen urmaq, keltek bilen urmak.
2. Xañdap çıñdımaq.

toqsan: (is.) Toqsan “doksan”.

toqsanlık: (sf.)

1. Toqsanlık “doksanlık” (içige 90 nerse siǵıdıǵan qaça, quta).
 2. Toqsan yaşlıq.
- Toqsan yaşlıq bir qeri.*
“Doksanlık bir ihtiyar”.

toquðuçi: (is.) Toquðuçi “dokuyucu, dokumacı”.

toqulma: (is.) Toquma “dokuma”.

ilme toqulma “örgü”.

toqulma gep “uydurulmuş söz”.

toqulma mal “dokuma kumaş”.

toqumaq (I):

1. Toqumaq “dokumak”.

gep toqumaq “söz uydurmak”.

reht (böz) toqumaq “bez dokumak”.

zembil toqumaq “sedye örmek (zembil, söğüt dallarından taşınan, dört kollu taşıma vasıtası).

2. Silkimek.

toqumak (II): Toqumaq “eyerlemek”.

Atni toqu! “Atı eyerle!”

toqumıçi: (is.) Toqumıçi “dokumacı”.

doksan:

1. is. Seksen dokuzdan sonra gelen sayının adı.

2. Bu sayıyı gösteren 90, XC rakamlarının adı.

3. sf. Dokuz kere on, seksen dokuzdan bir artık.

doksanlık, -ğı:

1. sf. İçinde doksan tane bulunan.

2. Doksan yaşında olan.

dokuyucu: Dokumacı.

dokuma:

1. is. Dokumak işi, mensucat, tekstil.

2. Minder örtüsü, yatak kılıfı vb. için kullanılan ve boyalı pamuk ipliğinden dokunan bez.

3. sf. Kumaş olabilen, kumaş yapılabilen.

4. sf. Tezgâhta dokunarak elde edilen (kumaş).

5. mec. Yapı, oluşum.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.552

dokumak (I):

1. (-i) Tezgâhta ipliği, çözgü ve atkı durumunda kullanarak kumaş yapmak.

2. mec. En ince noktalarına kadar özen göstererek, emek vererek ortaya çıkarmak.

3. hlk. Ağacın yemişlerini sırikla vurarak indirmek.

dokumak (II): -

dokumacı: Dokumacılık yapan kimse.

toqumıçılıq: (is.) Toqumıçılıq “dokumacılık”.

toqumıçılıq fabrikisi “dokumacılık fabrikası”.

toquşmaq:

1. Bir-birige urunmaq.

2. Kalla uruşmaq, kalla etişmaq.

toquşturmaq: Bir-birige uruşturmaq.

toldurmaq: Toldurmaq “doldurmak”.

roy hetni toldurmaq “formu doldurmak”.

idişini su bilen toldurmaq “kabı su ile doldurmak”.

lıq toldurmaq “tam doldurmak”.

toldurtmaq: Toldurtmaq “doldurmak”.

toldurulmaq: Toldurulmaq “doldurulmak”

tolma: (is.)

1. Tolma “dolma”, toluş.
- kölniñ tolişi** “gölün dolması”.
2. Toldurup qılınğan tamaq, hèsip.
3. Hilye-mikir.

dokumacılık, -ğı:

1. is. Kumaş dokuma işi, sanatı veya dokuma ticareti, tekstil.
2. Dokuma sanayisi.

toquşmak:

1. (nsz, -le) İki şey birbirine çarpmak, çarpışmak.
2. Kafa kafaya vuruşmak.

toquşturmak: (-i, -le) Birbirine dokundurmak, çarpıştırmak.

doldurmak:

1. (-i) Dolmasını sağlamak, dolu duruma getirmek.

2. Araç deposunu akaryakıtla tamamen dolu duruma getirmek.

3. Ateşli silahların içine mermi sürmek.

4. Bildirge, çizelge, fiş vb. basılı kâğıtların boş yerlerini tamamlamak.

5. Yaşını, yılını bitirmek.

6. Ses, koku yayılıp kaplamak.

7. Belirli bir süreyi kaplamak, almak.

8. *mec.* Canlılık kazandırmak.

9. *mec.* Birini, başkası için kötü düşünecek bir duruma getirmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.556

doldurtmak: (-i, -e) Doldurma işini yaptırmak.

doldurulmak:

1. (nsz) Dolu bir duruma getirilmek.
2. *mec.* Biri, başkası için kötü düşünecek bir duruma getirilmek.

dolma:

1. is. Dolmak işi.
2. Tavuk, kuzu gibi hayvanların veya biber, domates vb. sebzelerin içine pirinç ve başka şeyler doldurarak pişirilen yemek.
3. *argo* Yalan, hile, dalavere.

tolmaq:

1. Tolmaq “dolmak”, toşmaq.

Köñli muhebbet bilen tolmaq.

“Gönlü aşkla dolmak.”

Vaqt toştı (tügidi). “Süre doldu.”

Maña on yaş toldi. “Bana on yaş doldu.”

Ontört künlüq aydek tolup taşqan çıray.

“Ondört günlük ay gibi güzel sima.”

tolğan ay “dolun ay”.

tolup ketmek “doluvermek”.

tolup taşqan “dolup taşmış”.

tolup yatqan “çok”.

2. Tügimek, tamamlanmaq.

3. Qaplanmaq.

tolu: (is.) Tolu “dolu”, möldür, tola.

toluq: (sf.)

1. Toluq “dolu”.
U, toluq töliidi. “O, tamamını ödedi.”
toluği bilen “tamamıyla”.
toluq cavap “tam cevap”.
toluq hoquqluq “tam hukuklu”.
2. Lıq tolđan.
3. Köp, mol.
4. Betlengen (herbi qoral).
5. Boş yeri qalmığan, tıqma-tıqmaq.
6. Zıq.

tomur: (is.)

1. Tomur “damar”.
- kan tomuri “kan damarı”.*
sözniñ tomuri “sözün aslı (anlamı)”.
tomurçi “halk hekimi”.
2. Xuy micez,teb’iyet.
Têgi yaxşı adem. “Damarı iyi adam.”
3. Cahillik.
Cahilliki rasa tutti. “Damarı epey tutti.”
4. Nesil.

dolmak, -ar:

1. (nsz) Dolu duruma gelmek.
2. Bitkiler olgunlaşmak, erginleşmek.
3. Bir yere iyice yayılmak, kaplamak.
4. Bir yerde pek çok eşya veya kimse toplanmak, kalabalık duruma gelmek.
5. Süre, hesap tamamlanmak.
6. *mec.* Sabrı tükenip öfkesi taşacak duruma gelmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.557

dolu: Havada su buğusunun birden yoğunlaşıp katılaşmasından oluşan, türlü irilikte, yuvarlak veya düzensiz biçimli saydam buz parçaları durumunda yere hızla düşen bir yağış türü.

dolu:

1. *sf.* İçi boş olmayan, dolmuş, meşbu, **boş** karşıtı.
 2. Bir yerde sayıca çok.
 3. Boş yeri olmayan, her yeri tutulmuş olan.
 4. Boş vakti olmayan, meşgul.
 5. Çok olan (iş, uğraş, olay vb.).
 6. İçinde atılacak mermisi bulunan (top, tüfek vb. ateşli silahlar).
 7. Tornacılıkta delik açılmamış (gereç).
 8. *mec.* Bir duygunun güçlü etkisinde olan.
 9. *is. esk.* İçki doldurulmuş bardak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.558*

damar:

1. *is. anat.* Canlı varlıklarda kanın veya besleyici sıvıların dolaştığı kanal.
2. Mermerde, bazı taşlarda veya kaya kesitlerinde renk ayrılığı gösteren dalgalı çizgi.
3. Başka türden katmanların arasında bulunan sıvı, maden veya mineral katmanı.
4. *mec.* Soy, yaratılış.
5. *mec.* Huy, mizaç.
6. *bot.* İçinde ongun besi suyunun dolaştığı

tomurlanmaq: Tomurlanmaq

“damarlanmak”, köklenmek, kökü tutmak.

toñ (I): (is.)

1. Toñ “don, buz”.
2. Xam, olmamış, olgunlaşmamış.
3. Kaba.

toñ (II):

1. Toñ “don” (kiyim).

2. İç kiyim.

toñ (III): (is.) At tükiniñ reñgi.

toñdurmaq: Toñdurmaq “dondurmak”, üşütmek.

toñđuz: (is.) Toñđuz “domuz”, çoşqa.

toñđuz asraş “domuz besleme”.

toñđuz baqquçi ayal “domuz besleyen kadın”.

toñđuz èđili “domuz ağılı”.

toñđuz göşi “domuz eti”.

toñđuz jili “domuz yılı. 12 haynan takvimine göre, yüzyılımızın 1911, 1923, 1935, 1947, 1059 yılları domuz yılıdır.

toñđuz yèđi “domuz yağı”.

toñđuzluq: (is.) Toñđuzluq “domuzluk”, caxıllıq, eski xuyluq.

toñlımaq :

1. Toñlımaq “donmak”, muz tutmaq.

odunsu dokudan boru.

7. zool. Böceklerde karın zarını dik tutmaya yarayan organ.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.469

damarlanmak: (nsz) Damarlı duruma gelmek.

don (I) Hava sıcaklığının sıfırdan aşağı düşmesiyle suların buz tutması.

don (II)

1. is. hlk. Giysi.

2. Vücudun belden aşağısına giyilen uzun veya kısa iç giysisi, külot.

don (III): At kılın rengi.

dondurmak:

1. (-i) Donmasını sağlamak.

2. mec. Beklemeye almak.

3. mec. Bir şeyi değiştiremez durumda tutmak.

domuz:

1. is. zool. Çift parmaklılardan, eti ve yağı için beslenen evcil hayvan (*Susacrofa domestica*).

2. hlk. Hain, aksi, ters, inatçı kimse.

domuzluk, -ğu:

1. is. Hainlik, haincesine inatçılık.

2. hlk. Su değirmeninde çarkın bulunduğu ve döndüğü yer.

donmak, -ar:

1. (nsz) Sıvı, soğuşun etkisiyle katı duruma gelmek, buz tutmak.

Q1şnıñ soğuqıda toñlıđandın, yaznıñ issiğıda ölgen yaxşı (deyim).

“Kışın soğuşunda üşümektende yazın sıcaklığında ölmek daha iyi.”

Su muz tutti. “ Su dondu.”

Yer toñlap qaldı. “Yer don oldu.”

muz toñlımaq “buz tutmaq”.

2. Toplap qalmaq.

Ötken qış tağ yollırıda xélila âdem toñlap öldi.

“Geçen kış dağ yollarında epeyce adam dondu.”

tonulđan: (sf.)

1. Tonulðan “tanınmış”, namı çıqқан.
2. Meşhur, ataqlıq.

tonumaq :

1. Tonumaq “tanımak”.
Körüpla tonudum.
“Görünce hemen tanıdım.”
2. Bilmek.
Uni uzundın bəri bilimen.
“Onu uzun zamandan beri tanıyorum.”
3. Bir işni çüşenmek.
4. Ayrımaq, perq qılmaq.
5. Qobul qılmaq.
6. Boyun egmek.

tonumaz: (is.) Tonumaz “tanımaz”.

tonunmaq:

1. Tonunmaq “tanınmak”.
2. Namı çıqmaq, eti çıqmaq.

tonuş: (sf.) Tonuş “tanıdık, tanışık”.

- Bular tonuş bolup çıqti.*
“Bunlar tanışık çıktılar.”
Hêçbir tonuş ademge yoluqmıdım.
2. Yaşamını yitirmek, soğuktan ölmek.
 3. Çok üşümek.
 4. Bitki soğuktan zarar görmek, yararlanılmaz duruma gelmek.
 5. Kimyasal bir etki ile katılaşmak.
 6. fiz. Eriyik durumda bulunan bir metal katı duruma geçmek.
 7. mec. Beklenmedik bir durum karşısında birden hareketsiz kalmak.
 8. mec. Gelişmemek, yeniliklere açık olmamak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.561*

tanınmış:

1. sf. Ünlü.

2. Herhangi bir özelliği ile ün kazanmış olan.

tanımak:

1. (-i) Daha önce görülen, bilinen bir kimse veya şeyle karşılaşıldığında bunun kim veya ne olduğunu hatırlamak.
2. Daha önce görmüş olmak, ilişkisi bulunmak, bilmek.
3. Bir kimse veya şeyle ilgili, doğru ve tam bilgisi bulunmak.
4. Bilip ayırmak, seçmek, ayırt etmek.
5. huk. Varlığını kabul etmek.
6. Boyun eğmek, yargısına uymak, saymak.
7. Sorumlu bilmek.
8. Bir şeyin yapılması, bitirilmesi için belli bir süre vermek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1900

tanımaz: Tanımayan.

tanınmak:

1. (nsz) Kim olduğu bilinmek.
2. Herhangi bir özelliği ile bilinmek.
3. Hukuki yönden varlığı kabul edilmek.

tanıdık, -ğı:

1. sf. Tanışılıp konuşulan (kimse), bildik, tanış.
2. Daha önceden bilinen, görülen, aşına.

“Hiçbir tanıdığa rastlamadım.”

tonuş adem “tanıdık adam”.

tonuşluq: (is.) Tonuşluq “tanışıklık”.

Unıñ bilen hêçbir tonuşluqum yok.

“Onunla hiç tanışıklığım yok.”

tonuşmaq: Tonuşmaq “tanışmak”.

tonuşturđuçi: (sf.) Tonuşturđuçi “tanıtıcı”.

tonuştırmaq (I): Tonuştırmaq
“tanıtmak, tanıştırmak”.

tonuştırmaq (II): Tonuştırmaq
“tanıştırmak”.

tonuştırulmaq: Tonuştırulmaq
“tanıştırılmaq, tanıtılmaq”.

tonuştıruruş: (is.) Tonuştıruruş “tanıtma”.

top/topılaq: (is.)

1. Topılaq “top” (nesriler).
2. Şar (asmanğa qoyup bərilidiğan).
3. Top, zembirek.

topqa tutmaq “topa tutmaq”.

4. Mıqdar.

bir top adem “bir top adam”.

bir top qedeş “bir top kâğıt”.

5. Hemme.

top-top bolup kelmek “gurup gurup olaraq gelmek”.

top-top bolup yatmaq “top top olaraq yatmaq”.

6. Top (isport).

tanışıklık, -ğı: Birbiriyle tanışmış bulunma, birbirini tanımış olma durumu.

tanışmak: (nsz, -le) Birbirini tanımaya girmek.

tanıtıcı:

1. sf. Tanıtma işini yapan, tanıtan.
2. is. Piyasaya yeni çıkarılmış ilaç, kitap vb. şeyleri tanıtan kimse, propagandist.

tanıtmak (I):

1. (-i, -e) Bir kimsenin veya bir şeyin tanınmasını sağlamak.
2. Bir kişinin kim olduğunu başkasına bildirmek, tanıştırmak, takdim etmek, prezante etmek.

tanıştırmak (II): (-i, -le) Birbirini tanımayanların tanışmasını sağlamak, tanıtmak, takdim etmek.

tanıtılmak: (-e) Tanıtma işine konu olmak, takdim edilmek.

tanıtma: Tanıtmak işi, takdim.

top:

1. is. Birçok spor oyununda kullanılan, türlü büyüklükte, genellikle kauçuktan yapılmış yuvarlak nesne.
 2. Bazı aletlerde bulunan toparlağımsı parça.
 3. Kumaş, kâğıt gibi şeylerin belli miktardaki bağı, ferde.
 4. Kumaş, kâğıt vb. şeylerin düzenli bir yığın durumuna getirilmiş bağı.
 5. sf. Yuvarlak biçimde olan, toparlak.
 6. zf. Tamamen, bütünüyle.
 7. argo Homoseksüel.
 8. ask. Güllü veya şarapnel atan büyük, ateşli silah.
- top oynımaq** “top oynamak”.

topa: (is.)

1. Topa “toprak”.

qara topraq “kara toprak”.

səriq topraq “sarı toprak”

topa basmaq “tozlanmaq, toz basmaq”.

topa çıqarmaq “toz çıkarmak”.

2. Yer.

Şincanıñ yer astı baylıqları “Sinan’ın toprak altı servetleri”.

yer astı “yer altı”.

3. Memliket.

4. Étiz.

topa boyaq: (is.) Topa boyaq “toprak boya”.

topçi: (is.)

1. Topçi “topçu”, zembirekçi.
2. Topçi esker.

toplaq: (is.) Toplaq, “toplum”, topluq cem’iyet.

toplaqlıq: (sf.) Toplaqlıq “toplank”.

toplanmaq (I): Toplanmaq, yiðilmaq, yiðin açmaq.

*Oqutquçılar yiðin içti.
“Öğretmenler toplandı.”*

toplanmaq (II):

1. Toplanmaq “toparlanmaq”, bir yerge toplanmaq.
 2. (Kisel) saqaymaq, yaxşı bolup qalmaq.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1990*

toprak, -ğı:

1. is. Yer kabuğunun, toz durumuna gelmiş türlü kütle kırıntılarıyla, çürümüş organik cisimlerden oluşan ve canlılara yaşama ortamı sağlayan yüzey bölümü.
 2. Ülke.
 3. Arazi, tarla.
 4. sf. Toprakdan yapılmış.
 5. jeol. Kara.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1995*

toprak boya:

1. is. İçinde demir oksidi bulunan renk, kiremit kırmızısı.
2. Minerallerden elde edilen boyar madde.

topçu:

1. is. ask. Topların kullanışı, bakımı üzerine yetiştirilen asker sınıfı.
2. Futbolcu.
3. argo Sınıfta kalmış öğrenci.

toplum:

1. is. sos. Aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan ve temel çıkarlarını sağlamak için iş birliği yapan insanların tümü, cemiyet.
2. Topluluk.

toplank, -ğı: Toplantı durumunda bulunan.

toplanmak (I):

1. (nsz) Toplama işine konu olmak.
2. Toplantı yapmak.
3. Kendine çekidüzen vermek.
4. Şişmanlamak.

toparlanmak (II):

1. (nsz) Toparlama işine konu olmak veya toparlama işi yapılmak.
2. Para yönünden durumunu düzeltmek.
3. Sağlığı düzelmek.

toplaş: (is.)

1. Toplaş “toplama”, yiðiş.
2. Qoşuş, qoşuş usulı (həssabta).
3. Tarqılıp ketken qoşunları yani qoşundin ayrılıp ketken eskerləri bir yerge toplaş.

toplaşmaq: Toplaşmaq, yidişmaq, bir yerge kelmek.

toplatmaq: Toplatmaq, yidürmaq, bir yerge kelmek.

toplımaq (I): Toplımaq “toparlamak”, bir-birige keltürüp toplımaq.

toplımaq (I):

1. Toplımaq “toplamak”, bir yerge yidmaq.
2. Seremcanlaşturmaq “düzenlemek, donatmaq”.
3. Yiriñılmaq.
4. Korrektor körsetken xatalarnı tüzetmek.

4. Bir işi, bir hareketi yapmaya hazır duruma gelmek.

toplama:

1. *is.* Toplamak işi.
2. Kalın bazlamaya benzer bir çeşit tandır ekmeği.
3. *sf.* Değişik parçaların bir araya getirilmesiyle oluşmuş.
4. *mat.* Sayıları veya nicelikleri birbirine ekleyip toplamını bulma işlemi, cem.

toplaşmak:

1. (*nsz*) Toplanmak.
2. Top durumuna gelmek.

toplatmak: (-i, -e) Toplama işini yaptırmak

toparlamak (I):

1. (-i) Bir araya getirmek, toplu bir duruma sokmak.
2. Neler üzerinde durulacağını hatırlayıp bir araya getirmeye çalışmak.
3. Şaşkın durumdan kurtulup kendine gelmek.
4. Çekidüzen vermek.

toplamak (II):

1. (-i) Bir araya getirmek.
2. Devşirmek.
3. Devşirip kaldırmak.
4. Dağınıklıktan kurtarmak.
5. Bir araya getirmek, düzene sokmak, düzeltmek.
6. Artırıp biriktirmek.
7. Hizmete çağırarak.
8. Vergi veya bağışı verecek olanlardan almak.
9. (*nsz*) Şişmanlamak, kilo almak.
10. (*nsz*) Çıban, yara irinlenmek.
11. *mat.* Sayıları veya nicelikleri birbirine ekleyip toplamını bulmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1992

toplışış: (*is.*) Toplışış “toplaşma”, yidiş, bir yerge keliş.

topluq (I): (*sf.*)

1. Topluq “toplı”, bir yerge toplanğan, seremcanlaşturulğan.
2. Retlik.
- retlik bir öy “toplı bir oda”.*
3. Tolğan (vucut, beden).

topluq (II): (is.)

1. Topluq “topluluk”, toplaq, cem’iyet.
2. Bir yerde bolğanlarınñ topı (hemmesi).

toptoğra: (sf.) Toptoğra “doğruca, dosdoğru”.

U, yol toptoğra u yerge baridu.

“Bu yol doğruca oraya çıkar.”

topuq: (is.) Topuq, ayak bileği, ökçe, soñ.

topuq oynımaq “İki adam arasındaki bir tutuş oyunu ki, biri topuğu her zaman kendisiyle beraber taşımak zorunda olup, ötekisi o, topuğu istediği an hemen yanından çıkarıp göstermek zorundadır.

İstenildiği zaman topuk hemen yanından çıkarılıp gösterilmese, topuğu saklayan kaybeder. Topuk hemen gösterilmişse, topuğu isteyen kaybeder.

tor (I): (is.)

1. Tor.
2. Tordek toqulğan (baş kiyimi).

tor (II): Tecribisiz, pişmiğan, xam (adem).

torđa çüşmek “tozaqqa çüşmek, aldanmaq”

toplaşma: Toplaşmak işi.

toplu:

1. sf. Topu olan.
2. Hep bir arada, toplanmış.
3. Düzene konmuş.
4. Topunu, tamamını, bütününü içine alan.
5. Vücutça dolgun.

topluluk, -ğu (II):

1. is. Nitelikleri bakımından bir bütün oluşturan kimselerin hepsi, toplum, camia, cemiyet.
2. Aynı yerde bulunan insan topluluğu.
3. Vücudun dolgun olma durumu.
4. Sanatçı grubu.
5. müz. Müzik eserlerini birden fazla ses veya sazla seslendirmek için oluşturulan grup, ansambl.

doğruca:

1. sf. (doğruca) Doğruya yakın.
2. zf. Hiçbir yöne sapmadan, dolaylı olmayarak, dolaşmayarak.

topuk, -ğu:

1. is. anat. Ayağın yuvarlakça olan alt bölümü.
2. Ökçe.
3. mdn. Belli bir amaçla kazılmaksızın asıl yerinde bırakılan kömür bloku veya cevher kütlesi.

tor (I): is. hlk. Sık gözlü ağ.

tor:

1. sf. hlk. Toy, işe alışkın olmayan, yabani.
 2. Olgunlaşmamış, ham.
 3. mec. Görgüsüz, çekingen, utangaç, acemi
- tos/toşuş:** (is.) Tosuş (kalla bilen uruş yani münğüz bilen üsüş).

toslaşmaq/tosmaq:

1. Tosmaq, üsmek, kalla bilen urmaq.
- tam bilen tosuvalmaq** “duvarla çevirmek”.
- tosup bolmas hal** “engellenemez durum”.
2. Çocuğu elde tutarak çiş ettirmek.
- Suni tosap qoydum. “Suya set çektim.”*

tosun: (is.)

1. Set, engel, mania, baraj.

2. sf. Ürkek, korkak.

tosun at “ürkek at”.

toşqan (I): (is. zool) Toşqan “tavşan” (hayvan).

ak toşqan “beyaz tavşan”.

öy toşqanı “evcil tavşan”.

sur toşqan “gri tavşan”.

toşqan çiş “tavşan dişi”.

toşqan jili “tavşan yılı, 12 hayvan takvimine göre yüzyılımızın 1903,1915, 1927, 1939, 1951 yılları tavşan yılıdır.”

toşqan (II): (is.) Toşqan “yağac oymığı”.

toşqançı: (is.) Toşqan beqış kepsi.

toşqanlıq: (is.)

1. Toşqan yetiştiridiğan yer, toşqan beqilidiğan yer.

2. Yağac oymikeşliki.

toşuğuçi: (is.) Toşuğuçi “taşıyıcı”, kötürgüçi, transportçi, neqliyatçi.

tos: Alın veya boynuzla vuruş.

toslamaq:

1. (-i) Tos vurmak.

2. (-e) Taşıt ön kısmını bir yere veya bir başka taşıta hafifçe çarpmak.

3. *mec.* Önündeki cismi görmeyerek hızla ona çarpmak.

4. *argo* Para vermek.

tosun:

1. *is.* Danalıktan yeni çıkmış genç boğa.

2. *mec.* Sağlıklı, tıknaz delikanlı.

tavşan (I)

1. *is. zool.* Tavşangillerden, eti yenen, hızlı koşan, postundan yararlanılan bir memeli türü (*Lepus europeus*).

2. *sp.* Atletizm yarışlarında rekor kırılabilmesi için tempoyu yüksek tutup belirli bir mesafeyi diğer atletlerin önünde koşan atlet

tavşan (II) *is.* Değerli ağaçlar üzerine ince oymalar işleyen sanatçı, tahta oymacısı.

tavşancılık, -ğı:

1. *is.* Tavşan yetiştiriciliği.

2. Tavşan satıcılığı.

tavşanlıq, -ğı:

1. *is.* Tavşan üretmeye elverişli yer.

2. Değerli ağaçlarla ince işler yapma sanatı.

3. *sp.* Atletizm yarışlarında rekor kırması beklenen atletin önünde koşup tempoyu yüksek tutan atletin yaptığı iş.

taşıyıcı:

1. *is.* Taşıma işini yapan kimse veya şey.

2. Ücretle yük taşıyarak geçinen kimse, yükçü, hamal.

3. *tip* Kendisi hastalığa yakalanmaksızın o

toşulmaq:

1. Toşulmaq “taşınmak”, yötkelmek.

Barmaq sanduqlar toşuldi.

“Sandıklar taşındı.”

2. Kötürülmek, elip yürülmek.

Bu yopkini ëlip yürgili bolmas.

“Bu çanta taşınmaz.”

3. Köçmek.

Ular, bu yerdin köçti.

“Onlar, buradan taşındılar.”

4. Bir yerge pat-pat.

toşuluş: (is.)

1. Toşuluş “taşınma”, yötkiliş.

Taşlar toşuldi. “Taşlar taşındı.”

2. Köçünüş, ornini özgertiş.

toşumaq:

1. Toşumaq (têşimaq).

2. Yënida ëlip yürmek.

toşulmas: (sf.) Toşulmas “taşınmaz”, yötkelme, ëlip yürgili, bolmaydıðan, köçergili bolmaydıðan.

toşutmaq: Toşutmaq “taşımak”, yötketmek, kötürmek.

toy (I): (sf.) Yaşlıqıdın tecribisiz, iqtidarsız.

toy (II): (is.) Toy “ziyafet, düğün”. hastalığın sebebi olan mikrobu taşıyan kimse veya hayvan, portör.

taşınmak:

1. (nsz) Taşıma işi yapılmak.

2. (-den) Başka bir yere gitmek, göçmek.

3. (-e) Bir yere sık sık gitmek.

taşınma: Taşınmak işi.

taşımak:

1. (-i) Bir şeyi bir yerden alıp başka bir yere götürmek.

2. Üstünde bulundurmak.

3. (-i) Bir nesnenin ağırlığını yüklenmek.

4. Boru, kanal vb. ile sıvı maddeleri bir yerden başka bir yere aktarmak.

5. Giymek.

6. Sahip olmak, özellik olarak bulundurmak

7. *mec.* Katlanmak, üstlenmek, yüklenmek, çekmek.

8. *mec.* Duymak, hissetmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1915

taşınmaz:

1. *sf.* Taşınamayan.

2. *huk.* Ev, tarla vb. taşınamayan (mülk), gayrimenkul.

taşımak: (-i, -e) Taşıma işini yaptırmak.

toy (I): Gençliği sebebiyle görgüsüz ve beceriksiz olan, çaylak.

toy (II) *is. esk.* Ziyafet.

böşük toy “çocuğun doğumunu kırkinci gününde yapılan düğün.”

xetme toy “sünnet düğünü”.

toy qılmaq “düğün yapmak”.

toy toylımaq “düğün eğlencesi yapmak”.

toy (III): (is.) Toyquşı.

toyluq: (is.) Düğün için gereken şeyler.

toymaq:

1. Toymaq “doymak”.

Qarap toymidim. “Seyrine doymadım.”

Közüm toymaydu. “Gözüm doymuyor.”

Mol yamður bilen yer suğa toydi.

“Bol yağmurla toprak suya doyar.”

Neme munçe cénindin toyduñmu?

“Niye bu kadar canından bıktın mı?”

U, kitap oqup toymaydu.

“O, kitap okumaktan bıkmıyor.”

çala toymaq “yarı doymak”.

toyup ketmek “a) Fazlaca doymak.

b) Bıkmak, usanmak”.

2. Qanmaq, qanaetlenmek.

toymas: (sf.) Toymas “doymaz”, açköz, toymıdır.

toymaslıq: (is.) Toymaslık “doymazlık”, açközlük.

toyumluq: (sf.) Toyumluq “doyumluk”.

toyumsuz: (sf.) Toyumsuz “doyumsuz”.

toyumsuzlıq: (is.) Toyumsuzlıq “doyumsuzluk”.

toy (III) is. zool. Toygillerden, böcek ve tane ile beslenen, eti için avlanan, kızıl tüylü bir kuş (*Otis tarda*).

toyluk, -ğu: Toy olma durumu veya toyca davranış, acemilik.

doymak, -ar:

1. (nsz) İsteği kalmayıncaya kadar yemek, açlığı kalmamak.

2. (-e) Bir gereksinimini yeteri kadar karşılamak.

3. mec. Yeter bulmak, kanmak, tatmin olmak.

doymaz: Açgözlü.

doymazlık, -ğı: Açgözlülük.

doyumlu: Doymuş, doyumu olan.

doyumsuz:

1. sf. Bir türlü tatmin olunmayan.

2. Bıkmayan.

doyumsuzluk, -ğu:

1. is. Doymama durumu.

2. Tatmin olamama, cinsel birleşmede orgazma ulaşamama.

toyunmaq: Toyunmaq “doyunmak”, toymaq.

toyuş: (is.)

1. Toyuş “doyma”.

2. Qanaetliniş.

toz/töz (I): (is.) Toz.

toz/tozđaq (II): (is.)

1. Çañ-tozan.

2. Untuq.

3. Uvaq “ufak”.

kömür uviqi “kömür tozu”.

tozaq: (is.)

1. Tozaq qıltaq.

2. Qapqan.

3. Suyquset.

Bu bir suyquset, aldanmañ!

“Bu bir tuzaktır, aldanmayın!”

tozaqçi: (is.) Tozaqçi, suyqestçi, aldamçi.

tozan bolmaq :

1. Tozan bolmaq “tozarmaq”.

2. (Yamđur heqqide) uşqaq yağmaq, sim-sim çüşmek.

tozımaq: Tozımaq “tozumak”.

doyunmak: (nsz) *hlk.* Yeteri kadar yemiş olmak, doymak.

doyma:

1. *is.* Doymak işi.

2. *fiz.* Yeğniliği gittikçe artırılan bir manyetik alanın içindeki bir çelik çubuğun alabileceği en çok manyetizmayı almış olması.

3. *fiz.* Bir gazın, belli bir sıcaklıkta o sıcaklığa özgü olan en büyük basınç altında bulunması.

4. *kim.* Bir sıvının içinde belli bir cisimden eriyebilecek en çok miktarın erimiş bulunması, işba.

toz/töz (I):

1. *is.* Çok küçük ve hafif parçacıklara bölünmüş toprak.

2. Çok küçük parçacıklara bölünmüş olan herhangi bir madde.

3. *sf.* Bu durumda olan.

toz (II): Kök, asıl, cevher.

tuzak, -ğı:

1. *is.* Kuş veya yaban hayvanlarını yakalamaya yarayan araç veya düzen.

2. *mec.* Birini güç ve tehlikeli bir duruma düşürmek için kurulan düzen, komplo.

3. *ask.* Bubi tuzağı.

tuzakçı: Tuzak kuran kimse.

tozarmak: (nsz) Toz duruma girmek, tozlaşmak.

tozumak: (nsz) Toz havalanarak çevreye yayılmak.

töge: (is.) Töge “deve”.

Töge kördüñmü yoq (deyim).

“Deve gördün mü yok (görmedim diye kurtulmak)”.

*Töginiñ quyırđı yerge tekkende (deyim).
“Devenin kuyruğı yere değıdinde (bir işin imkânsızlığını belirten)”.*

ayrı töge “iki hörgüçlü deve”.

boğra töge “erkek deve”.

nar töge “tek hörgüçlü deve”.

töge göşi “deve eti”.

töge gül “bir tür çiçek”.

töge jün “deve yünü”.

töge quş “deve kuşu”.

töge tikini “deve dikenini”.

tökmek: Tökmek “dökmek”.

Bu yerge nurđun oğut töküldi.

“Bu yere çok gübre döküldü.”

abroy tökmek “itibar kaybetmek”.

töküp taşılmaq “döküvermek”.

deve: *is. zool.* Geviş getiren memelilerden, boynu uzun, sırtında bir veya iki hörgücü olan, yük taşımakta kullanılan hayvan (*Camelus*).

dökmek, -er:

1. (-i, -e) Sıvı veya tane durumunda olan şeyleri bulundukları kaptan başka bir yere boşaltmak.
2. Belli bir yere boşaltmak.
3. Akıtmak, düşürmek.
4. (-e) Saçmak, serpmek.
5. Salmak, bırakmak.
6. (-i) Üstünde bulunan bir şeyi düşürmek.
7. (-i) Teninde kızamık kızıl suçıçeği hastalıklarında olduğu gibi kırmızı lekeler çıkma
8. (-i) Maden, mum eriyiği veya çimento, alçı vb.ni kalıba akıtarak biçim vermek, döküm yapmak.
9. (-i) Sulu hamuru kızgın yağ veya tepsinin içine akıtarak pişirmek.
10. (-i) Bir yere çokça bir şey yığma taşıma.
11. Çok söylemek.
12. Bir şeyi yok etmek için atmak.
13. (-e) Bir işte veya bir konuyu ele alış biçiminde değişiklik yapmak.
14. Yakmak, tutuşturmak.
15. Kullanmak, harcamak, sarf etmek.
16. (-i) *mec.* Çok sayıda öğrenciyi sınavda veya bir üst sınıfa geçirmede başarısız saymak.
17. *mec.* Bol bol vermek ödemek, sarf etme
18. (-i) *mec.* Açığa vurmak, söylemek, ortaya koymak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.564

töktürmek: Töktürmek “döktürmek”.

tökülmek: Tökülmek “dökülmek”.
Çişlirim töküldi. “Dişlerim döküldü.”
Yaðaç yopurmaqlırı töküldi.
“Ağaç yaprakları döküldü.”

tökülüş (I): (is.) Tökülüş “dökülme”.

dökülüş (II): is. Dökülme işi veya biçimi.

töküş: (is.) Töküş “dökme”.

töl: (is.) Töl “döl” hayvanların yeni doğurdukları yavrular.

tömür: (is.)

1. Tömür “demir”.

taxta tömür “tahta demir”.

tömür qozuq “demir kazık; kutup yıldızı”.

tömür tumşuq “ağaçkakan”.

döktürmek:

1. (-i, -e) Dökme işini yaptırmak.

2. (nsz) tkz. Kolaylıkla ve güzel söylemek, yazmak veya oynamak.

dökülmek:

1. (nsz, -le) Dökme işi yapılmak veya dökme işine konu olmak.

2. (nsz) Kumaş dökümlü olmak.

3. Bir işi, bir konuyu ele alış biçiminde değişiklik olmak.

4. Düşmek.

5. Çıkmak, ortaya konulmak.

6. Kaplamak, yayılmak.

7. Salınmak, serbest bırakılmak.

8. (-e) mec. Kır, sokak vb. yerlerde insanlar çokça birikmek.

9. (nsz) mec. Çok eskimiş olmak, değerini ve güzelliğini yitirmek.

10. mec. Çok yorgun, hasta olmak.

11. coğ. Akarsular, göl veya denize akmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.565

dökülme (I): Dökülmek işi.

tökülüş (II): -

dökme:

1. is. Dökmek işi.

2. sf. Bir yerden bir yere dökülen, aktarılan.

3. sf. Kapların içinde olmayan, yığın biçiminde ortaya dökülmüş olan.

4. sf. Kalıba dökülmek yoluyla yapılmış.

döl:

1. is. Canlıların üremesi sonucu ortaya çıkan yeni birey veya bireylerin bütünü, zürriyet, nesil.

2. Yavru, çocuk.

demir:

1. is. kim. Atom numarası 26, atom ağırlığı 55.847, yoğunluğu 7,8 olan, 1510 C’de eriyen, mavimtırak esmer renkte, özellikle çelik, döküm ve alaşımlar durumunda sanayi de kullanılmaya en elverişli element

tömür yol “demir yol”

2. ParaXotlar toxtıðanda suða taşlaydıðan tömür.

3. Kişen (koyza).

kişen (qoyza) salmak “demire vurmak”.

tömürçi: (is.) Tömürçi “demirci”.

tömürçilik: (is.) Tömürçilik “demircilik”.

tömür yol: (is.) Tömür yol “demir yolu”.

töpe: (is.)

1. Töpe “tepe”, eğizlik, dön.

2. Çoqqa “tepe”.

tað çoqısi “dağ tepesi”.

taðniñ çoqısi “dağın tepesi”.

3. Torus (öyniñ).

tör: (is.) Tör (öyniñ eñ  tibarlıq orun).

(simgesi Fe)

2. sf. Bu elementten yapılmış.

3. Nesnelerin demirden yapılmış parçası.

4. Ayakkabı topuğuna veya ayakkabı burnu na aşınmayı  nlemek i in  akılan,  zel olarak yapılmış madenden par a.

5. sf. mec. G  l , kuvvetli, sert.

6. den.  apa

Not:  rnekler i in Bkz. TTS s.493

demirci: Demir satan, demir eşya yapan veya onaran kimse.

demircilik, -gi:

1. is. Demir alıp satma işi.

2. Demir eşya alıp satma veya onarma işi.

3. Demircinin zanaatı.

demir yolu:

1. is. Lokomotif, vagon vb. demir tekerlekli taşıtların  zerinde hareket ettiği paralel iki ray d şenerek yapılan bir t r yol, tren yolu, demir hat.

2. Bu yolla yapılan taşımacılık.

tepe:

1. is. Bir şeyin en  stteki b l m .

2. Bir yerin, bir nesnenin vb.nin  st , tam hizası.

3. tkz. Birinin yanı başı, başucu.

4. anat. Başın  st, kafatasının iki kulak arasında kalan b l m .

5. coğ. Y ksekliği genellikle birka  y z metreyi ge meyen,  ok kez tek başına, yama ları yatık yer bi imi.

6. mat.  okgende veya  ok y zl de k şelerden her biri.

7. mat.  kizkenar bir   gende eşit kenarları keşişme noktası.

8. mat. Bakışım ekseni bulunan bir eğrinin veya y zeyin bu eksenle keşişme noktalarının dan her biri.

Not:  rnekler i in Bkz. TTS s.1953–1954

t r: is. sos. esk. Başk şe.

T rge  ıqı . “Misafir yerine oturun.”

törge oltarđuzmaq “misafir yerine oturtmaq; evin başköşesine buyur etmək”.

töşek: (is.) Töşek “döşek”, yataq.
töşeq tartıp yatmaq “hasta olup yatmaq; yatak döşek yatmaq”.

töşük: (is.)
 1. Töşük “delik”.
çaşqan töşüki “fare deliği”.
 2. Kamar, öñgür.
 3. Qamaqxana, türme.
 4. Qepes.
 5. Yəriq (kiyimniñ).
 6. Uva (hayvannıñ).
ilan uvısı “yılan deliği”.

töt: (is.) Töt “dört”.
 Kütüp közüm tötdi.
 “Bekleye bekleye gözüm dört oldu.”
ontöt “ondöt”.
töt-töttin “dörter dörter”.

töt ayağ: (is.)
 1. Töt ayağ “dört ayak”, tötdü.
töt putlap yürmek “dört ayak yürmek”.
 2. Töt putluq (hayvan).

töt ayağlıqlar: (ç. is.) Töt ayağlıqlar “dört ayaklıqlar”, tötdü.

tötinçi: (sf.) Tötinçi “dördüncü”.
tötinçidin “dördüncü olarak”.

tötlük: (is.) Tötlük “dörtlük”.

döşek, -ği:

1. is. Yatak.
2. Gemi gövdesinde, su basıncı, çarpma, karaya oturma vb. durumlarda darbeleri karşılayabilecek, yük ve makinelerin ağırlığına dayanabilecek dirençteki yapı gereci.
3. hlk. Dövmek üzere harman yerine serilen ekin sapları.

delik, -ği:

1. is. Dar, küçük açıklık.
 2. Dar, küçük çukur.
 3. Küçük hayvan yuvası.
 4. sf. Delinmiş olan.
 5. argo Cezaevi.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.490

dört, -dü:

1. is. Dört sayısının adı.
 2. Bu sayıyı gösteren 4, IV rakamlarının adı
 3. sf. Üçten bir artık.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.569

dört ayak, -ğı:

1. is. Dört ayaklı hayvan.
2. zf. Elleri de ayak gibi kullanarak.

dört ayaklılar: ç. is. zool. Sürüngeçleri ve memelileri içine alan bir sınıf.

dördüncü: Dört sayısının sıra sıfatı, sırada üçüncüden sonra gelen.

dörtlük, -ğü:

1. is. asrt. Birbirine dik iki çap boyunca dörde bölünmüş dairenin her bir dilimi.
2. ed. Dört dizelik bölümlerden oluşmuş şiir veya şiir parçası, kıta.

tuð (I): (is.)

1. Tuð “tuğ”.
2. Qıl, tük, çaç,
3. At qılıdın işlengen tac.

tuð (II): Tuð, bayrak.

tuð tikmek “tuğ dikmek, bayrak dikmek”.

tuðdurmaq: Tuðdurmaq “doğdurmak”.

U, könlümde mühebbet tuðdurdi.

“O, gönlümde sevgi uyandırdı.”

tuðduruş/tuqquzmaq: Tuðduruş
“doğurtma”.

Qaysi kindik anısı tuðdurdi?

“Hangi ebe doğurttu?”

tuðma/tuðuluş: (is.)

1. Tuðma “doğma”.

Mehmet tuðma şundaq.

“Mehmet doğuştan öyle.”

2. Tuðuluş “dünyağa keliş, yarılış”.

Balınıñ tuðuluşı ðelibilik boldi.

“Çocuğun doğuşu başarılı oldu.”

3. Cenup, ay ve yultuzlarınñ upuqtin çıkışı.

4. Tuðulğan, dünyağa kelgen, yarıtılğan.

Cuñguda tuðulğan bir çet ellik.

“Çin’de doğma bir yabancı.”

anıdın tuðma “anadan doğma;
çırılçıplak”.

tuðma his “doğurma duygusu”.

tuðma qarðu “doğma kör”.

tuðma qabiliyet “doğma yetenek”.

tuðma kemçilik “doğma kusur”.

tuðma pan “doğma sağır”.

3. müz. Birlik notanın dörtte biri uzunluğunda nota.

4. sf. Dört taneden oluşmuş. dört tane alabilen.

tuğ (I):

1. is. Bazı kuşların tepelerinde bulunan uzunca tüy, sorguç.

2. tar. Padişahların ve vezirlerin başlarına taktıkları başlıkların ön tarafında bulunan tüy veya püskül biçimindeki süs.

tuğ (II):

doğdurmak: (-i) Doğuncaya kadar beklemek.

doğurtmak: (-i, -e) Doğurmasını sağlamak, doğurmasına yardım etmek.

doğma:

1. is. Doğmak durumu.

2. Dünyaya gelme.

3. sf. Doğmuş.

tuðmaq:

1. Tuðmaq “doğmak, doğurmak” (kün, ay, yultuz) kötürülüp çıqmaq, körünmek, örlimek.

Ay tuðdi. “Ay doğdu.”

İşt tuðdi. “Köpek doğurdu.”

Qoy tuðdi. “Koyun doğurdu.”

Men Keşkerde tuðuldum.

“Ben Kaşkar’da doğdum.”

Möşük tuðdi. “Kedi doğurdu.”

Siyir tuðdi. “İnek doğurdu.”

Tuxum tuðdi. “Yumurtlandı.”

2. Meydanða kelmek, yaralmaq, peyda bolmaq, törelmek.

tuðmas: (sf.) Tuðmas “doğurmaz, kısır”.

tuðulmaq:

1. Tuðulmaq “doğulmak”, doğurmak, doğmak”.

Meryem bir oðul tuðdi.

“Meryem bir oğlan doğurdu.”

qayta tuðulmaq “tekrar doğmak”.

tuðulup ösken yer “doğup büyüyen topraklar.”

2. Sevep bolmaq.

Exmetniñ bu heriketliri yaman aqıvetke sevep bolışı mumkin.

“Ahmet’in hareketleri kötü sonuçlar doğurabilir.”

tuðuş: (is.) Tuðuş “doğuş”.

tuðut: (is.)

1. Tuðut “doğma, doğum”.

asan tuðut “kolay bir doğum”.

tuðut inciði “doğum sancısı”.

tuðut vaxti “doğum yılı”.

2. Tuðuluş yili.

Mü’min 1930-yili Beşbalıqta tuðulðan.

“Mümin 1930’da Beşbalık’ta doğdu.

3. Boşiniş “doğun yapma”, yeñniş.

Ayşe bek qıyında boşandı.

doğmak, -ar:

1. (nsz) Dünyaya gelmek.

2. Güneş, ay, yıldız ufuktan yükselerek görünmek.

3. (-e) Düşünce, hayal vb. zihinde birdenbire oluşmak.

4. *mec.* Ortaya çıkmak, sonucu olmak.

doğurmaz/kısır:

doğulmak/doğurmak:

1. (nsz, -i) Yavru dünyaya getirmek, doğum yapmak.

2. *mec.* Ortaya çıkmasına yol açmak, sebep olmak.

doğuş: Doğma işi veya biçimi.

doğum:

1. *is.* Doğma işi, tevellüt, veladet.

2. Bir kimsenin doğduğu yıl.

“Ayşe çok zor bir doğum yaptı.”

tuğutluq: (is.) Tuğutluq “bebekli, yeni doğum yapmış kadının hali, lohusa”.

tul: (sf.) Tul “dul” (ayal).
Senmu tul qalisen. “Dul yaşmağı başına”.
tul xotun “dul kadın”.
tul qalmaq “dul kalmak”.
tul yaşmiki (tul xotunniñ beşiğa salıdığan yağlıqi)”dul yalmağı”.

tulluq: (is.) Tulluq “dulluk”.

tulum: (is.)
 1. Tulum.
 2. Gevdisi tulumdin püvlep çelinidiğan saz.
 3. Tulum şekillik.
U, tulumdek semridi.
“O, tulum gibi şişmanladı.”
tulum çaçqan “sıçanın bir türü”.

tuman: (is.)
 1. Tuman “duman”, tütek, bus, is.
tuman qaplımaq “duman basmak”.
turxun “duman deliğı”.
 2. Xarap.

tumanlıq: (sf.) Tumanlıq “dumanlık”, tütenlik.

tumansız: (sf.) Tumansız “dumansız”.

turna: (is.) Turna.

lohusa: is. Yun. Yeni doğum yapmış kadın.

dul: Eşi ölmüş veya eşinden boşanmış (kadın veya erkek).

dulluk, -ğu: Dul olma durumu.

tulum:
 1. is. Bazı yiyecek ve içecekler için koruyucu kap olarak kullanılan, öñü yarılmadan bütün olarak yüzülmüş hayvan derisi.
 2. Gövdesi bu deriden yapılmış üflemler çalgı, gayda.
 3. Tüp.
 4. Göğüs ve pantolon bölümü bitişik giysi.
 5. sf. mec. Şişman, tombul.
Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2006–2007

duman:
 1. is. Bir maddenin yanması ile çıkan ve içinde katı zerreciklerle buğı bulunan kara veya esmer renkli gaz.
 2. Havalanan tozların veya sisin oluşturduğu bulanıklık.
 3. argo Kötü, yaman.
 4. argo Esrar.
Not: Örnekler için Bkz. TTS s.575

dumanlı:
 1. sf. Dumanı olan, duman çıkaran.
 2. Sisli, sisle örtülü.
 3. mec. Sıkıntılı, bulanık.
 4. mec. Esrik, sarhoş.

dumansız: Dumanı olmayan, duman çıkaran.

turna: is. zool. (tu’rna) Turnagillerden, Avrupa ve Kuzey Afrika’da toplu olarak

tutaç: (is.)

1. Laboratoriyide işlitildiðan qısquç.
2. Qazanni oçaqtın çüşürüşte işlitilidiðan lata.

tutam (I): (sf.) Tutam, oçum.
bir oçum tuz “bir tutam tuz”.
bir tutam almaq “tutamlamak”

tutam (II): -

tutquç (I):

1. Tutquç “tutak”.
 2. Deste.
- piçaqniñ destisi “bıçak tutağı”.*
 3. Rehne.

tutquç (II): (is.) Tutquç “tutacak”.

tutquç (III): (is.) Tutquç “tutamaç”, sap.

tutmaq:

1. Tutmaq.
- Ahlırım tutqay seni!*
“Ahlırım kahretsın seni!”
Bu sözlerni qulaqta obdan tut!
“Bu sözleri aqlında iyice tut!”
Emgekni dost tutuñ!
“Emeği dost olarak bilin!”
Késili tutup kaldı. “Hastalığı tuttu.”
yaşayan, göçebe, iri bir kuş (Grus grus).

tutaç, -cı:

1. is. Laboratuvar maşası.
2. Tutacak.

tutam (I): Avuç içi veya parmak uçlarıyla tutulabilen miktarda olan.

tutam (II):

1. is. ekon. Bankacılıkta kullanılan, borsada kota alabilmek için gerekli asgari şirket sermayesi veya pay, hisse, parti, lot.

tutak, -ğı (I):

1. is. Bir şeyin tutulacak yeri.
2. Tutacak.
3. Kabza.
4. Maşa, kerpeten vb. araçların tutmaya yarayan kanatlarından her biri.
5. Bir anlaşma, sözleşme veya isteğin yerine getirilmesini sağlamak için güvence olarak ele geçirilen kimse, tutu, rehine.

tutacak, -ğı (II): Sıcak mutfak araçlarını tutmakta kullanılan, birbirine şeritle bağlı bez çifti, tutaç, tutak.

tutamaç, -cı (III):

1. is. Bir şeyin tutulup çekilecek yeri.
2. Tutunacak yer, tutamak.
3. Telgraf veya elektrik direklerine rahat çıkmayı sağlayan ve ayağa takılan mahmuzlu araç.

tutmak, -ar:

1. (-i) Elde bulundurmak, ele almak.
 2. Ele geçirmek, yakalamak.
 3. Avlamak.
 4. Yanında bulundurmak, alıkoymak.
 5. Hürriyetinden yoksun bırakıp bir yere kapamak, tevkif etmek.
 6. Kaplamak.
 7. Kırığı, çığ veya kar bir yüzeyde görünür
- Mèni Mamut tutup qaldı.*
“Beni Mahmut alıkoydu.”

Otnı tutma, qoluñni köydüridu.

“Ateşi tutma, elini yakar.”

bəliq tutmaq “balık tutmak”.

este tutmaq “akılda tutmak”.

qamaqta tutmaq “hapiste tutmak”.

köz aldıda tutmaq “göz önünde bulundurmaq”.

közde tutmaq “göz önünde bulundurmaq”.

nezerde tutmaq “göz önünde tutmak”.

oğrını tutmaq “hırsızı tutmak”.

öy tutmaq “ev tutmak”.

su tutmaq “sulamak”.

taza tutmaq “temiz tutmak”.

tomur tutmaq “damarı tutarak teşhis koymak”.

topqa tutmaq “topa tutmak”.

tutup almaq “yakalamak”.

tutup bermek “yakalayıp teslim etmek”.

tutup bolmaq “bitirmek”.

tutup qalmaq “alıkoymak”.

tutup turmaq “tutup durmaq”.

uzaq tutmaq “arayı açık tutmak; kendiden uzak tutmak”.

yoşurun tutmaq “gizli tutmaq”.

2. Qolđa çüşürmek, tutuvalmaq, ovulımaq.

3. Saqlımaq.

Bu sözni əsiñizde saklañ.

“Bu sözü aqlınızda tutun.”

4. Qamap qoymaq, solap qoymaq.

5. Qaplap ketmek, bəsip ketmek.

Etrapni tuman qaplap ketti.

“Etrafı duman kapladı.”

6. Almaq, yəpişmaq.

Bu taxta reñ almaydu.

“Bu tahta boya tutmaz.”

7. Kontrol qılmaq, tizginlimek.

Sakçılar, yollarni tizginleptu.

“Polisler, yolları tutmuş.”

8. Qollımaq, qoğdımaq.

Bu mesilide siz mēni zadi qollımidıñiz.

“Bu soruda siz hiç tutmadınız.”

durumda olmak, kalmak.

8. Denetimi ve yetkisi altına almak.

9. Desteklemek, birinden yana çıkmak.

10. Benimsemek, beğenmek.

11. Gereğini yapmak, yerine getirmek.

12. Uygun gelmek, çelişmez olmak.

13. Hizmetine almak veya kiralamak.

14. Bir işe herhangi bir anlayışla girişmek.

15. Girişmek, yapmak.

16. Beddua, dua, ah vb. etkisini göstermek, gerçekleşmek, yerine gelmek, varmak.

17. Ağrımak, sancımak, musallat olmak.

18. Ulaşmak, varmak.

19. Para toplamı ...-e varmak.

20. Uğramak.

21. Herhangi bir durumda bulundurmaq.

22. Varsaymak, farz etmek.

23. (-i, -e) Hedef olarak almak.

24. (-i, -e) Alacağa veya vereceğe saymak.

25. (-i, -e) Yaklaştırmak.

26. Kullanmak.

27. Bağlamak.

28. (nsz) Beklenen sonucu vermek.

29. (nsz) İş görebilmek.

30. (nsz) Sürmek, zaman almak.

31. (nsz) Yapışarak veya sokularak çıkmaz olmak.

32. Giyinmesine yardım etmek.

33. Sunmak.

34. İşgal etmek.

35. İzlemek.

36. Bırakmamak.

37. Yönelmek.

38. Sarmak, bürümek.

39. Asılmak, kuvvetlice sarılmak.

40. Bir kimsenin yerini almak.

41. Otobüs, vapur, uçak vb. dokunmak, hasta etmek.

42. Herhangi bir durumda kalmasını sağlamak.

43. Bir yerde kalmasını sağlamak.

44. Yemek hafifçe yanmak.

45. Bir sanat eseri geniş ilgi görmek.

46. Biriktirmek, tasarruf etmek.

47. Askerlikte, bankacılıkta durdurmak, blokaj.

9. Yaratmaq “tutmaq, beğenmək”,
xalımaq.

Bu modini həçkim yaratmaydu.

“Bu modayı kimse tutmuyor.”

10. Uyğun kelmək, mas kelmək.

Bu söz başqısıda uyğun kelmeyvatu.

“Bu söz ötekini tutmuyor.”

11. Xizmetke salmaq, xizmitige almaq.

Aşpez salmaq “Aşçı tutmak”.

12. Başlımaq.

İşni yaman başlıdı. “İşi fena tuttular.”

13. Kirişmək, mañmaq.

Mañdan yolimiz toğra.

“Tuttuğumuz yol doğrudur.”

14. Əri bolmaq.

Dostum unıñ siñlisiniñ əri bolidu.

“Arkadaşım onun kızkardeşini tutar.

15. Tesir qılmaq.

Bu uyqu dorisi maña tesir qılmıdı.

“Bu uyku ilacı beni etkilemedi.”

16. Ulaşmaq, yətip barmak.

O, yəziđa allıqaçan yətip barđan bolđay.

“O, şimdi köyü çoktan tutmuştur.”

17. Yoluqmaq, tegmək.

Bu yerge şamal tegmeydu.

“Burasını rüzâr tutmaz.”

18. Perez qılmaq, texmin qılmaq.

Perez qılışımçe səniñ buniñda gunahiñ yoq.

“Tutalımki senin bunda suçun yok.

19. Oqqə tutmaq.

Şəhəri oqqə tutmaq. “Şəhri atəşe tutmak.”

20. Yəqinləştirmə, qaqılmaq, tutmaq.

Nanni otqa qaqılmaq.

“Ekmeği atəşe tutmak.”

Saetni qulıqığa tutmaq.

“Saati kulağına tutmak.”

21. Qonmaq, peyda bolmaq.

Balınıñ tamıqığa diqqat qılış kerekki, biraz et qonsun.

“Çocuğun yemeğine dikkat etmeli ki, biraz et tutsun.”

22. Tutmaq, qollanmaq, işletmək.

ustura tutmaq “ustura tutmak”.

23. Bağlımaq, tutmaq.

48. Başlamak.

49. Bir şeyi düşünmək.

50. sp. Markaja almak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2012–2013

qaymaq bağlımaq. “kaymak tutmak”.

24. Tutmaq, başlımaq.

sançıqi tutmaq “sancısı tutmak”.

25. Kütken neticigə ərişmək, meqtepkə yetmək.

26. Qerziðe bermək.

27. Tutmaq.

Tikilgen dereş tutti. “Dikilen ağaç tuttu.”

28. Davam qılmaq.

Bu iş ikki saat davam qıldı.

“Bu iş iki saat devam etti.”

29. Yəpişmaq.

Mıx yaxşı tutti. “Çivi iyi tuttu.”

30. Giritər bolmaq, muptıla bolmaq.

Bala bezgek kəsəlige muptıla boptu.

“Çocuğu sıtma tutmuş.”

tutturðuç: (is.) Tutturğuç “tutturğaç”.

tuturmaq:

1. Tutturmaq.

2. Yəpişturmaq, mıxlımaq, çaplımaq.

3. Kirişmək, qolða almaq (işni).

4. Meqtepkə ərişmək.

tuturmılıq: (is.) Tuturmılıq

“tuturmalık”, tuturðuç.

tutuq: (sf.)

1. Tutuq “bulutlu, kapalı, karanlık, kederli, mahzun.

Bügün hava tutuq. “Bugün hava bulutlu”.

tutuq adem “kederli adam”.

tuttuq hava “bulutlu hava”.

tutuq kün “bulutlu gün”.

2. Tatinçaq, utançaq.

tutturğaç, -cı: Kağıtları birbirine tutturmak için kullanılan telden yapılmış araç, ataş.

tutturmak:

1. (-i, -e) Tutmasını sağlamak.

2. (-i) Bir işe başlayıp sürdürmek, bir şeyi yapmakta olmak.

3. (nsz) Aklına koyup direnmek, ısrar etme

4. (-i, -e) Çivi, toplu iğne, çengelli iğne vb. ile iliştmek, bağlamak.

5. Hedefe vardırmaq, değıdirmek, isabet ettirmek.

6. Takip etmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2013

tuturmalık, -ğı: Kopça, toka, düğme gibi iki şeyi birbirine tuturmaya yarayan nesne.

tutuk, -ğu:

1. sf. Akıcı, rahat konuşamayan.

2. Eski işlevini göremez duruma gelmiş.

3. Kısılmış, tutulmuş, kesik.

4. Tutuklu.

5. Kapalı, tıkalı.

6. Sıkıntılı.

7. mec. Durgun, çekingen, sıkılğan.

tartinçaq adem “tutuk adam”.

3. Kêkeç, kêkeçlep sözleydiðan.

tutulðan: (is.)

1. Tutulðan yol “tutum”.

2. İqtisadçılıq.

3. Mevqe, meydan.

Bu mesile heqqidiki meydaniñiz qandaq?

“Bu mesele üzerindeki tutumunuz nasıl?”

tutulmaq:

1. Tutulmaq.

Ay tutuldi. “Ay tutuldu.”

Ay tutuludu. “Ay tutulacak.”

Bügün hava tutulup turuptu.

“Bugün hava bulutlu.”

Hava tutulup, yamður yağdı.

“Hava bulutlanıp yağmur yağdı.”

Kün tutuldi. “Güneş tutuldu.”

tutulðan “tutulmuş”.

tutulmastın “tutulmadan”.

tutulup sözlirmek “kekelemek”.

2. Köymek.

3. İşlimes halða kelmek, bir yeri işliyelmeslik.

4. İçi puşmaq, zèrikmek.

Bu işqa barðansèri içim puşuvatıdu.

“Bu işe gittikçe tutulmuyorum.”

5. Muptıla bolmaq.

tutuluş: (is.) Tutuluş “tutulma”, köpüş.

ayniñ tutulışı “ay tutulması, köpüşü”.

tuturuq: (is.) Tuturuq.

tutuşmaq:

1. Tutuşmaq.

2. Kirişmek.

tutum:

1. is. Tutulan yol, davranış.

2. Para veya herhangi bir şeyi dikkatli kullanma, idare, idareli tüketme, iktisat, tasarruf, ekonomi.

tutulmak:

1. (nsz) Tutma işi yapılmak veya tutma işine konu olmak.

2. Ay ve güneş tutulma olayına uğramak.

3. Ünlü olmak, meşhur olmak.

4. Tutuk duruma gelmek.

5. Bir organı işleyemez olmak.

6. (-e) Birine tutkun olmak, sevmek.

7. (-e) Bir işe veya birine canı sıkılmak.

8. Yakalanmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2014

tutulma:

1. is. Tutulmak işi, popülerite.

2. astr. Bir gök cisminin, araya başka bir cismin girmesiyle bütünü veya bir bölümünün görünmez duruma gelmesi olayı.

tuturuk, -ğu:

1. is. hlk. Ateş tutuşturacak çalı, çırpı, yonga vb. şeyler.

2. sf. Çok ekşi.

tutuşmak:

1. Birbirini tutmak, birbirine ilişip dokunmak.

2. (-e) Bir işe başlamak, girişmek.

talaş-tartışqa kirişmek “tartışmaya

tutuşmak”.

3. Tutaşmaq (ot).

qol tutaşmaq “el tutuşmak”.

tutuşturmaq:

1. Tutuşturmaq.

2. Tuyuqsiz bermek, tutquzup qoymaq.

Bir nerse dēməstinla xetni qolḏa tutquzup qoydi.

“Bir şey demeden mektubu eline tutuşturdu.”

tuvaq: (is.) Tuvaq “toynak” (at-ēşek qatarlıqlarını).

tuydurğuçi: (is.) Tuydurğuçi “duyurucu”, tuyğuzğuçi, xēs qıldurğuçi, sezdürğuçi.

tuydurmaq:

1. Tuydurmaq “duyurmak”, tuyğuzmaq, sezdürmek.

2. İşıttürmek, aňlatmak.

3. Xēs tentürmek.

tuyḏu (I): (is.)

1. Tuyḏu “duygu”, xēs.

tebi’i tuyḏu “tabi duygu”.

2. Muhebbet.

veten muhebbiti “vatan sevgisi”.

3. Tesirat.

Bu yerdin yaxşı tesirat bilen ayrildim.

“Bu yerden iyi duygularla ayrılıyorum.”

tuyğu (II): (is.) Tuyğu “duyu”, sēzim.

tuyğulanmaq: Tuyğulanmaq

“duyğulanmak”, tesirlenmek.

Bu yaxşı muamilidin obdan tesirlendim.

3. (nsz) Yanmaya başlamak, ateş almak.

4. (nsz) Kızarmak, kızıllaşmak.

tutuşturmaq:

1. (-i, -e) Tutuşmalarını veya tutuşmasını sağlamak.

2. Karşısındakinin isteyip istemediğini düşünmeksizin ansızın vermek.

3. *mec.* Coşturmak, çok heyecanlandırmak.

toynak, -ğı: At, eşek vb. tek tırnaklı hayvanların tırnağı.

duyurucu: duyurma özelliği olan şey.

duyurmak:

1. (-i, -e) Duymasını sağlamak.

2. İlan etmek.

3. *mec.* Sezdirmek.

duygu (I):

1. *is.* Duyularla algılama, his.

2. Belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim.

3. Önsezi.

4. Ahlaki, estetik vb. şeyleri değerlendirme, onlara bağlanma yeteneği.

5. Kendine özgü bir ruhsal hareket ve hareketlilik.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.581

duyu (II): İnsanların ve hayvanların, dış dünyanın uyarılarını görme, işitme, koklama, dokunma ve tatma organlarıyla algılama yeteneği, hasse.

duygulanmak: (nsz.) Bir olay, bir görünüm karşısında birdenbire güçlü duyguların etkisinde kalmak.

“Bu güzel davranıştan çok duygulandım.”

tuyđulıq: (sf.) Tuyđulıq “duygulu”.

tuyđusiz: (sf.) Tuyğusiz “duygusuz”, hëssiyatsız.

tuyğusizlıq: (is.) Tuyğusizlik “duygusuzluk”, hëssiyatsızlıq.

tuyđuzmaq: Tuyđuzmaq “doyurmak”, toydurmaq.
Her küni bir qançe kembeğelni toyđuzıdu.
“Hergün birkaç yoksulu doyrur.”

tuymaq:

1. Tuymaq “duymak”, hës qılmaq, sezmeq.
 2. Añılmaq, tiñşimaq, işitmek.
 3. Xeverdar bolmaq, bilmek.
- Qılđanlrını bildim. “Yaptıklarını duydum.”*

tuyulmaq:

1. Tuyulmaq “duyulmak”, sèzilmek.
2. Bilinmek, añlanmaq, işitilmek.

tuyuş (I): (is.)

1. Tuyuş “duyma”, sèziş, hës qılış.
2. Añlaş, tiñşaş, işitiş.

duygulu: Duygusu, duyarlılığı çok olan, kolay duygulanan, içli hassas.

duygusuz:

1. sf. Duygusu, duyarlılığı olmayan.
2. Katı yürekli, umursamaz, hissiz.

duygusuzluk, -ğu:

1. is. Duygusuz olma durumu, hissizlik.
2. Duygusuzca davranış.

doyurmak:

1. (-i, -e) Açlığını gidermek.
 2. Geçindirmek, yaşamasını sağlamak.
 3. Bir maddenin içine alabileceği kadar başka bir madde katmak.
 4. mec. Kandırıcı, inandırıcı olmak, tatmin etmek.
 5. mec. Para yedirmek.
 6. fiz. Doyma durumuna getirmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.563*

duymak, -ar:

1. Bilgi almak, öğrenmek, haber almak.
 2. (-i) İşitmek, ses almak.
 3. Dokunma, koklama vb. duyularla algılamak, hissetmek.
 4. Nesnelere dokunmakla onların sıcaklık, soğukluk, sertlik, ağırlık, hareket vb. fizik durumlarından bilgi edinmek, hissetmek.
 5. Bir ruh durumu içine girmek.
 6. mec. Sezmek, fark etmek, hissetmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.581*

duyulmak: (nsz) Duyma işine konu olmak.

duyma (I): Duymak işi.

tuyuş (II): (is.)

1. Tuyuş “duyuş”, sèziş.
2. Tesirat.

tuz: (is.) Tuz.

aşnıñ tuzuni körmek “yemeğin tuzuna bakmak”.

tuzçi: (is.) Tuzçi “tuzcu”, tuz satqıçı.

tuzlaq: (sf.) Tuzlaq, şorluq (yer).

tuzlanmaq: Tuzlanmaq.

tuzlaş: (is.)

1. Tuzlaş “tuzlama”, tuz sèpiş, tuzlıma. **terximek tuzlaş** “salatalık tuzlama”.
 2. Tuzlanğan.
- tuzlanğan béliq** “tuzlama balık”.

tuzlımaq: Tuzlımaq “tuzlama”, tuz sepmek

tuzluq (I): (sf.)

1. Tuzluq “tuzlu”.
Bu tamaq tuzluq bolup kèiptu.
“Bu yemek tuzlu olmuş.”
2. Bek qımmet.
Bu maña bek qımmet toxtıdı.
“Bu bana tuzluya oturdu.”

tuzluq (II):

1. Tuzluq, tuz qaçısı.
2. Atlarnıñ köz çanıqı, ademler boynınıñ oñ ve sol terepidiki müre çüquri.

duyuş (II):

1. is. Duyma işi veya biçimi.
2. mec. Seziş.

tuz:

1. is. kim. Kokusuz, suda eriyen, yiyecekleri korumada ve tatlandırmada kullanılan billursu madde.
2. Bir asitteki hidrojenin yerini bir bazın almasıyla oluşan birleşim, sodyum klorür (NaCl).

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2015

tuzcu: Tuz satan kimse.

tuzlak, -ğı: sf. hlk. Otları tuzlu olan veya hiç ot bitmeyen, çorak, verimsiz (yer).

tuzlanmak: (nsz) Tuzlama işi yapılmak.

tuzlanma: Tuzlanmak işi.

tuzlamak: (-i) Tuza yatırmak veya üstüne tuz ekmek.

tuzlu (I):

1. sf. Tuzu olan.
2. Yapılışında tuz bulunan, tuzu çok olan.
3. mec. Çok pahalı.

tuzluk, -ğu (II):

1. İçine tuz konulan kap.
2. anat. Atlarda gözün üstündeki, insanlarda köprücük kemiğinin ardındaki çukur yer.
3. hlk. Otlayan hayvanların tuz gereksinimini karşılamak üzere, öğütülmüş kaya tuzlarının, yağmurdan korunmasını ve hayvanla-

rın rahatça yararlanmasını sağlayan üstü kapalı yer.

tuzsiz: (sf.)

1. Tuzsiz “tuzsuz”, tuzi kem.

2. Temsiz, çaqçaq qılıdıdan (adem).

tuzsiz söz “saçmalık”.

tügetküci: (is.) Yep-içip tügetküci “tüketici”.

tügetmek: Tügetmek “tüketmek”, püttürmek, tamamlımaq, xeclimek.

tügimek: Tügimek, “tükenmek”, axırlaşmaq “sona ermek”, tamamlanmaq.

tügimes: (sf.)

1. Tügimes “tükenmez”, pütmes “bitmez”.

2. Daim süyi köpiyip turıdıdan bir xil mēve şirnisi.

tügme: (is.)

1. Tügme “dügme”, topça.

emçek tügmisi “meme düğmesi”.

2. Tokni eşip yapıdıdan yani maşinini mañdurıdıdan zapças.

tuzsuz:

1. sf. Tuzu olmayan veya tuzu az olan.

2. mec. Tatsız şakalar yapan (kimse).

tüketici:

1. is. Mal ve hizmetlerden yararlanan, satın alıp kullanan, tüketen kimse, yoğaltıcı, müstehlik, **üretici** karşıtı.

2. mec. Bitiren, mahveden.

tüketmek:

1. (-i) Kullanarak, harcayarak yok etmek, bitirmek, yoğaltmak.

2. Güçsüzleştirmek, bezdirmek.

3. Yürüyerek aşmak, bitirmek.

tükenmek:

1. (nsz) Bitmek, sona ermek, kalmamak.

2. mec. Güçsüzleşmek, bitkinleşmek, yılgılaşmak.

3. mec. Verimliliğini yitirmek, söyleyecek sözü kalmamak.

tükenmez:

1. sf. Tükenmeyen, bitmeyen.

2. mec. Sonsuz.

3. is. Tükenmez kalem.

4. is. hlk. Bir kapta ekşitilen ve alındıkça su eklenerek çoğaltılan üzüm veya üzüm, elma, armut karışımı bir tür içecek.

5. is. hlk. Peynirli bir tür çorba.

düğme:

1. is. Giyecek, yorgan vb.nin bazı yerlerine ilikleyici veya süs olarak dikilen kemik, metal, sedef gibi sert maddelerden yapılmış küçük tutturma aracı.

2. Çevrilmek veya üzerine basılmak yoluyla bir elektrik akımını açan, kapayan, herhangi bir makineyi işleten veya durduran parça, komutatör.

3. zool. Üst deri altındaki kıkırdak ve yağdan oluşmuş düğme biçimindeki çıkıntı.

tügmek: Tügmek “dügümlemek”, tügüm qılmaq.

tügmen: (is.) Tügmen “değirmen”.
su tügmeni “su değirmeni”.

tügmençi: (is.) Tügmençi “değirmenci”.

tügmençilik: (is.) Tügmençilik
“değirmencilik”.

tügmenlik: (sf.)
1. Tügmenlik “değirmenlik”.
bir tügmenlik su “bir değirmenlik su”.
2. Tügmenler cayaşqan yer.

tügmiçi: (is.) Topça yasiğuçi yani satquçı.

tügmilenmek: Tügmilenmek
“dügmenlemek”, topçılanmaq.

tügmilik: (sf.) Tügmilik “dügmeli”,
topçılamlıq.

tügmilimek: Tügmilimek “dügmelemek”,
topçılamaq .

tügmisiz: (sf.) Tügmisiz “dügmesiz”,
topçisiz.
tügmisiz çapan “dügmesiz ceket”.

tügüm: (is.) Tügüm “dügüm”, çigış.
Bu, mesiliniñ çigış nuqtisidir.
“Bu, meselenin dügüm noktasıdır.”

dügümlemek:

1. (-i) Dügüm yapmak.
2. Dügüm yaparak bağlamak.

değirmen:

1. is. Kahve, buğday, nohut vb. taneleri öğüten araç veya alet.
2. İçinde öğütme işi yapılan yer.

değirmenci: Değirmen işleten kimse.

değirmencilik: Değirmen işletme işi.

değirmenlik, -ği:

1. sf. Değirmende öğütölmek için ayrılmış (tahıl).
2. Bir değirmen taşını işletecek güçte (akarsu).

dügmeçi: Dügme, fermuar, boncuk vb.
yapan veya satan kimse.

dügmenlemek: (nsz) Dügmeleme işine konu olmak veya dügmeleme işi yapılmak, iliklenmek.

dügmeli:

1. sf. Dügmesi olan.
2. Dügme ile tutturulan.

dügmelemek: (-i) Bir şeyin dügmesini iligine geçirmek, iliklemek.

dügmesiz:

1. sf. Dügmesi olmayan.
2. Dügme ile tutturulamayan.

dügüm:

1. is. İplik, ip, halat vb. bükölebilir şeyleri kırınp kendi üzerine veya birbirine dolayarak yapılan boğum.
2. mec. Anlaşılamayan, çözülemeyen karışık durum.

3. *ed.* Edebi eserlerde çapraşık olguların çözümlenmesinden önce toplandığı en büyük

tügümlenmek: Tügümlenmek
“dügümlenmek”.

tügümlük:

1. Tügümlük “dügümlü”.
- tügümlük ip** “dügümlü yip”.
2. Tügümlengen.

tügün: (*is.*) Tügün “dügün”, toy, merike.

tük: (*is.*) Tük “tüy”.

tük basqan “tüy basmış, tüylü”.

tük taşlmaq “tüy bırakmak, eski tüyü atmak”

tük çıqarmaq:

1. Tük çıqarmaq “tüylenmek”.
2. Pul igisi bolmaq.

tükitiş: (*is.*) Tükitiş “tüketim”, püttürüş.

merak unsuru.

4. *fiz.* Gelen ve yansımış dalgaların girişi-miyle oluşan kararlı dalgalarda titreşim genliğinin sıfır olduğu noktalardan her biri.
Not: Örnekler için Bkz. TTS s.583–584

dügümlenmek:

1. (*nsz*) Dügümle bağlanmak.
2. *mec.* Sıkışmak.
3. *mec.* Bütün sorunlar bir yerde toplanıp birleşmek.

dügümlü:

1. *sf.* Dügümlenmiş olan.
2. Budaklı.
3. *mec.* Sorunlu, karışık.

dügün:

1. *is.* Evlenme veya sünnet dolayısıyla yapılan tören, eğlence, cemiyet.
2. Sünnet düğünü.
3. *mec.* Bir olayı kutlamak için yapılan büyük eğlence ve tören.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.584

tüy:

1. *is.* İnsan ve hayvan derisi üzerinde bulunan ince kıl.
2. Kuşların gövdesini örten ince ve tel gibi uzantıların her biri veya tamamı.
3. Bazı bitki ve meyvelerle bazı dokumalar üzerinde görülen ince, kısa, yumuşak ve sık uzantılar.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2023

tüylenmek:

1. (*nsz*) Tüy çıkmak, üzerinde tüyler oluşmak.
2. *mec. ve tkz.* Para sahibi olmak.

tüketim:

1. *is.* Tüketme işi.

2. Üretilen veya yapılan şeylerin kullanılıp harcanması, yoğaltım, istihlak, **üretim** karşıtı.

tükürmek: Tükürmek.

qan tükürmek “kan tükürmek”.

Köp tükürse köl bolur (deyim).

“Çoğunluk tükürse göl olur.”

tükürük: (is.) Tükürük.

tükürük qaçısı “tükürük kutusu”.

tükürüklimek: Tükürüklimek
“tükürüklemek”

tülke: (is.)

1. Tülke “tilki”.

tülke tərisi “tilki derisi”.

2. Quv, tadan adem.

tülkilik: (is.)

1. Tülke köp yer, tülkilik “tilkilik”.

1. Quvluq, tadanlıq.

tülkilik qılmaq “tilkilik yapmak”.

tün: (is.) Tün “gece”, kège.

tünde “gecede”.

tüni bilen “gece boyunca”.

tünü künü “gece gündüz”.

tüptüz: (sf.)

1. Tüptüz “dümdüz”.

tüptüz yol “dümdüz yol”.

2. Addiy-sadda.

addiy bir kıyım “dümdüz bir elbise”.

3. Möñ, döt.

Undaq möñ adem hünerven bolalmaydu.
“Öyle dümdüz bir adam sanatçı olamaz.”

tükürmek:

1. (-i) Tükürüğü ağız içinden dışarıya atmak.

2. Ağızındakini dudakları arasına getirip dışarı vermek.

3. Ağız yoluyla dışarı çıkarmak.

4. *mec.* Küfür, öfke ve tiksinti bildiren deyimlerde kullanılan bir fiil.

tükürük, -ğü: Tükürük bezlerinin ağza akan salgısı.

tükürüklemek: (-i) Tükürükle ıslatmak.

tilki:

1. *is. zool.* Köpekgillerden, uzunluğu 90 cm kuyruğu 30 cm kadar, ırklarına göre çeşitli renklerde olan, ağız ve burnu uzun, sivri, kümes hayvanlarına zarar veren, kürkü beğenilen bir memeli türü (*Vulpes*).

2. *sf.* Bu hayvanın postundan yapılan (manto vb.).

3. *sf. mec.* Çok kurnaz.

tilkilik, -ği: Kurnazlık veya kurnazca davranış.

tün: *is. esk.* Gece.

dümdüz:

1. *sf. (dü'mdüz)* Çok düz.

2. *mec.* Sade, basit.

3. *mec.* Bilgisi, görgüsü çok dar bir sınır içinde kalan (kimse).

tür: (is.) Tür, wil.

Hücüm qılış türü bar.

“Hücün eder hali var; hücum eder gibi”.

Türü kirip qaldı.”İyileşti; aslına geldi.”

Unıñ türü yaman. “Onun suratı bozuk.”

davamlıq türde “devamlı halde”.

keñ türde “geniş halde”.

pütken tür “bitmiş cins”.

pütmigen tür “bitmemiş cins”.

türge ayırmaq “türe ayırmaq”.

türü qaçqan “suratı bozulmuş”.

türini özgertiş “türünü değıştirme”.

türdaş (I): (sf.) Türdaş “türdeş”, hem cins.

türdaş (II): (gramer) Cins ismi.

türdaşlıq: (is.) Türdaşlıq “türdeşlik”, cinsdaşlık.

türlenmek:

1. Türlenmek “türemek” (grammatikida).

Qızarmaq, qızıl sözliri eyni yiltizdin türlegen sözlerdur.

“Kızarmak ve kızıl kelimeleri, aynı kökten türemiş sözlerdir.”

2. Birdinla peyda bolup qalmaq.

3. Köpeymek.

Türk: (öz. is.) Türk.

Türk ayili “Türk kadını”.

Türkçe: (öz. is.) Türkçe, Türk tili.

Türkçilik: (öz. is.) Türkçilik
“Türkçecilik” (Türk tiliniñ saplıqını qoğdaş üçün qılınđan köreş).

tür:

1. is. Çeşit, cins.

2. biy. Ortak özellikleri olan bireylerin tamamı, cinslerin ayrıldığı bölüm.

3. fel. Kendi içinde bir birim olan ve üzerinde cins kavramının bulunduğu mantıksal kavram.

4. sf. Türü.

türdeş (I): Türleri bir olan.

türdeş (II): -

türdeşlik, -ği: Aynı türden olma durumu, soydaşlık.

türemek:

1. (nsz) Oluşmak, ortaya çıkmak, meydana çıkmak, parçalanıp çoğalmak, üremek.

2. dbl. Bir kökten çıkmak.

Türk:

1. öz. is. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan halk ve bu halktan olan kimse.

2. Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan, Türkçenin değışik lehçelerini konuşan soy ve bu soydan olan kimse.

Türkçe:

1. öz. is. (Türkçe) Genel Türk dili.

2. Türkiye Türkçesi.

Türkçecilik, -ği: Türk dilini yabancı kurallardan ve kelimelerden arındırma akımı.

Türkçileştirmek:

1. Türkçileştirmek “Türkçeleştirmek” (tirni). Başqa tillerniñ ornıǵa Türkçini işletmek.
2. Türkçege tercime qılmaq.

Türkçilik: (öz. is.) Türkçilik “Türkçülük”.

Türkçu: (öz. is.) Türkçu “Türkçü” (Osman padişahlıqınıñ axırnıqı yıllarında Osmanlıq ve İslamçılıq eqimiǵa taqabil hâlda Türklik xëssiyatını teşebbüs qılǵuçılar).

Türkistan: (öz. is.) Türkistan.

Türkistanlıq: (öz. is.) Türkistanlıq “Türkistanlı”.

Türkleşmek: Türkleşmek.

Türkleştirmek: Türkleştirmek.

Türklik: (öz. is.)

1. Türklik.
2. Türk cem’iyiti.

Türkmen: (öz. is.) Türkmen.

Türkmen tili: (öz. is.) Türkmen tili “Türkmence”.

türlük: (sf.)

1. Türlük “türlü”, xılu xıl, her xıl.
2. Xılu xıl köktat bilen pişürulǵan tamaq.

Türkçeleştirmek:

1. (-i) Türkçeleşmesini sağlamak.
2. Yabancı dilden Türkçeye çevirmek.

Türkçülük, -ğü: Osmanlı İmparatorluğu’ nun son yıllarında ortaya çıkan, Osmanlılık ve İslamcılık akımları karşısında bütün Türklerin tek vatanda ve tek bayrak altında birleştirilmesini amaçlayan akım.

Türkçü: Türkçülük akımını benimseyen kimse.

Türkistan: Türkistan.

Türkistanlı: Türkistan halkından olan.

Türkleşmek: (nsz) Türk olmak, Türk dilini ve Türklüğü benimsetmek.

Türkleştirmek: (-i) Türk dilini ve Türklüğü benimsetmek, Türkleşmesini sağlamak.

Türklük, -ğü:

1. öz. is. Türk olma durumu.
2. Türklerin meydana getirdiği topluluk.

Türkmen: Türkmenistan Cumhuriyeti’nde ve Irak’ta yaşayan Türk soyundan bir halk ve bu halktan olan kimse.

Türkmence:

1. öz. is. (Türkme’nce) Türkmen Türkçesi.
2. sf. Bu Türkçeyle yazılmış olan.

türlü:

1. *sf.* Çok çeşitli özellikleri olan, çeşit çeşit, muhtelif.
2. *is.* Çeşit veya çeşitleri toplayan daha geniş bir bölüm.
3. *is.* Çeşitli sebzelerle pişirilen yemek.

türmek:

1. Türmek “dürmek, sarmak”.
- qapıđıñni türme!** “suratını bozma!”
- qapaq türmek** “kaş çatmak”.
- qeğezni türmek** “kâğıdı dürmek”.
- jipni çaqqqa türmek** “ipi sarmak”.
- yeñni türüp işlimes** “sıvanıp çalışmak”.
- yüzni türmek** “suratı bozmak”.
2. Yögimek, qatlımaq.

türtke: (*is.*) Türtke “dürtü”.

türtke bermek “dürtüklemek”.

türtke yemek “dürtüklenmek”.

türtmek (I):

1. Türtmek “dürtmek”.
2. Tegmek.
3. Teşviq, terđip “propaganda”.

türtmek (II):

1. Türtmek “dürtüklemek”, arqa-arqıdın türtmek.
- êşekni türüp qoymaq** “eşegi dürtüklemek”.
2. Teşviq qılmaq, terđip qılmaq.

türtülmek: Türtülmek “dürtülmek”.

türtüşmek: Türtüşmek “dürtüşmek”, birbirini türtmek.

türülmek: Türülmek “dürülmek”.

Yegen nənim gəlmişda türülüp qaldı.

“Yediğim ekmek boğazıma tılandı.”

kapıği türülgen adem “kaş çatılmış adam”.

türülüp çıqkan iş “buram buram çıkan duman”.

türülüp qalmaq “tıkanmak”.

4. *zf.* Herhangi bir yolda, herhangi bir biçimde.

dürmek, -er:

1. (-i) Bir şeyi kıvrıp silindir biçiminde kendi üzerine sarmak.
2. Bir şeyi üst üste katlamak.

dürtü: *is. psiko.* Bedensel veya ruhsal denge nin değişmesi sonucu ortaya çıkan ve canlıyı türlü tepkilere sürükleyebilen içten gelen gerilim.

dürtmek, -er (I):

1. (-i) Ucu sivri bir şeyle veya elle hafifçe itmek.
2. Değmek, dokunmak.
3. *mec.* İstenilen şeyi yaptırmak için birine kışkırtıcı söz söylemek, tahrik etmek.
4. *mec.* Uyarmak, ikaz etmek.

dürtüklemek (II):

1. (-i) Üst üste birkaç kez dürtmek.
2. *mec.* Birini uyarmak veya kışkırtmak.

dürtülmek: (*nsz*) Dürtme işine konu olmak veya dürtme işi yapılmak.

dürtüşmek: (*nsz, -le*) Birbirini dürtmek.

dürülmək:

1. (nsz) Dürme işinə konu olmaq veya dürme işi yapılmak.
2. Bükülmək.
3. Toplanmaq, sarılmək, katlanmaq.

türüş: (is.) Türme “dürme”.

tüşüş: (is.)

1. Tüşüş “düşme”, peşiyiş “inme, düşme, azalma, yavaşlama”, tövenleş “alçalma”.
2. Purset “fırsat”.

tüylük: (sf.)

1. Tüylük “tüylü”.
2. Moyi uzun gilem.

tüksiz: (sf.)

1. Tüksiz “tüysüz”.
- tüksiz şaptola** “tüysüz şeftali”.
2. Saqal buruti çıqmıdan.

tüz: (sf.)

1. Tüz “düz”, tekşi.
- xetni tüz yëziñlar!** “yazıyı düz yazınız!”
- tüz yer** “düz yer”.
- nesir** “düz yazı”.
2. Sidam.
- sidam rext** “düz kumaş”.
3. Addiy.
- addiy adem** “düz adam”.

tüzelmək:

1. Tüzelmək “düzelmək, düzlenmək”.

Xeli tüzülüp qaldım. “Epey iyileştim.”

Yer bësiliş-bësiliş tüzilinidu.

“Toprak basıla basıla düzelir.”

2. Tüzelmək, yaxşılanmaq, saqaymaq.

Salametliki yaxşılandı. “Sağlığı düzeldi.”

3. Tertipke çüşmək, retlenmək.

Öy retlendi. “Oda düzeldi.”

4. Yolda çüşmək.

dürme:

1. is. Dürmek işi.
2. İçine peynir, kıyma vb. konularak yenilen pişmiş yufka, gözleme.
3. *hlk.* Lahana.

düşme: Düşmek işi.

tüylü:

1. *sf.* Tüyü olan.
2. *is.* Uzun tüyleri olan kilim.

tüysüz:

1. *sf.* Tüyü olmayan.
2. Henüz bıyığı, sakalı çıkmamış.

düz:

1. *sf.* Yatay durumda olan, eğik ve dik olmayan.
2. Kıvrımlı olmayan, doğru.
3. Yüzeyinde, girinti çıkıntı olmayan, müstevi.
4. Kısa ökçeli, ökçesiz (ayakkabı).
5. Yayvan, altı derin olmayan.
6. Kıvrıcık veya dalgalı olmayan (saç).
7. Yalın, sade, süssüz.
8. Çizgisiz, desensiz ve tek renkli.
9. *is.* Engebesiz olan yer, düzlük, ova.
10. *is.* Düz rakı.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.591

düzelmək:

1. (nsz) Düz duruma gelmek, düzleşmek.
2. Kötü, bozulmuş bir durumdayken düzenli duruma gelmek.
3. Soğuk ve yağış azalmak.
4. Hasta iyileşmek.

İş yolda çüştü. "İş düzeldi."

tüzetmek:

1. Tüzetmek "düzeltmek".
U, saçlarını biraz tüzlep koydi.
"O, saçlarını biraz düzeltmiş oldu."
2. Tüzgertmek, oñşımaq, ıslah qılmaq, rəmont qılmaq.

tüzitilmek:

1. Tüzitilmek "düzeltilmek", özgerilmek.
2. Retlenmek, tertipke sêlinmaq, teñşelmek.

tüzitiş: (is.)

1. Tüzitiş "düzeltme".
2. Özgeriş.

tüzlenmek: Tüzlenmek "düzlenmek".

tüzlimek: Tüzlimek "düzlemek", sıhlqlımaq.

tüzlük: (is.)

1. Tüzlük "düzlük", tüzleşmek (nerse).
2. Addiyliq, saddiliq.
Unıñ addiy kiyivalđiniđa qarap, bay ikenlilikige hêçkim işenmeydu.
"Kıyafetinin düzlünlüğünü gören onun zengin olduğunu hiç ummaz."

tüzmek:

1. Tüzmek "düzmek".
şertname tüzmek "antlaşma yapmak".

yêñi turmuş tüzmek "yeni hayat kurmak".

2. Qılmaq, meydanđa keltürmek.
3. Şeir yazmaq, qoşaq tüzmek.
4. Oydurmaq.
5. Caylımaq, eplimek (set menide).

düzeltmek:

1. (-i) Düzgün duruma getirmek.
2. Bozukluğunu gidermek, onarmak.
3. Yanlıştan kurtarmak, tashih etmek.

düzeltilmek: (nsz) Düzeltme işine konu olmak veya düzeltme işi yapılmak.

düzeltme:

1. is. Düzeltmek işi, tashih.
2. Reform, iyileştirme, ıslahat.
3. Düzenli.

düzlenmek: (nsz) Düz, düzlem durumuna gelmek.

düzlemek: (-i) Düzlem durumuna getirmek, tesviye etmek.

düzlük, -ğü:

1. is. Düz olma durumu.
2. Geniş, düzlük yer.
3. coğ. Deniz yüzeyine göre değişik yüksekliklerde olan az eğimli yer.

düzmek, -er:

1. (-i) Bir gereksinimi karşılamak amacıyla birçok şeyi birbirini tamamlayacak biçimde bir araya getirmek.

2. Düzene sokmak, düzene koymak, sıralamak, elverişli, uygun bir duruma getirmek.

3. Yaratmak, oluşturmak, meydana getirmek.

4. Uydurmak.

5. *kaba* Cinsel ilişkide bulunmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.596

tüzütüş: (is.)

1. Tüzütüş “düzeltme” tuzluğu “düzeltici”, retliguç, tertipke saldıuç, teñşiguç.

Layihe tüzütüş bilen maqullandı.

“Layiha düzeltilerek kabul edildi.”

Unıñ yarimas aditini tüzütüş kerek.

“Onun yaramaz âdetini düzeltmek lazım.”

başqıdın tüzütüş “başkadan düzeltme”.

tüzütüş kirgüzmek “düzeltmek”.

2. Tüzetkuç, tüzgertkuç.

düzeltme:

1. is. Düzeltmek işi, tashih.

2. Reform, iyileştirme, ıslahat.

u, U: Türk əlipbesiniñ yigirme beşinçi herpi.

u (I): Hayranlıq, xoşallıq qatarlıq hès tuyguni ipadileydu.
Pah, nèmideğen cıraylıq! “O, ne güzel!”

u (II): (sf.)
1. Üçinçi şəxs u “o”.
U, kelmidi, men keldim.
“O, gelmedi, ben geldim.”
2. Köz aldıda bolmıdan yani yıraқта bolğan adem yani nersige işaret.
Balıda köz bolup, u-bu dep qoyuñ.
“Çocuğa göz olup, bir şeyler dersiniz.”
U yaxşı emes, bu yaxşı.
“O iyi değil, bu iyidir.”
u çaǵda “o çaǵda”.

uç: (is.)
1. Uç.
Qərindaşnıñ uçini çıqardım.
“Kurşun kalemin ucunu çıkardım.”
Til uçıda turuptu. “Dil ucunda duruyor.”
piçaqınıñ uçı “bıçağın ucu”.
uç tartmaq “filizlenmek; büyümek; sökülme”.
2. Çet “kenar”, yaqa.
Bu ormannıñ çeti yoq.
“Bu ormanın ucu yok.”

şeherniñ bir çetidin yene bir çetigiçe
“şehrin bir ucundan öbür ucuna kadar”

3. Axırı “son”.

4. Seveb.

uçar: (sf.) Uçar, uçquçı, uçqur.

uçar at “koşu atı”.

uçar qanat “kanathılar; kuşlar”.

uçqu: (is.) Uçqu “uçak”, ayropilan.

ayrodrom, ayropilan istanissi “uçak alanı”

u, U: Türk alfabesinin yirmi beşinci harfi, ses bilimi bakımından kalın, dar, yuvarlak ünlüyü gösterir.

o (I): ünl. (o:) Şaşma, beğenme vb. duyguları belirten bir seslenme sözü.

o (II):

1. sf. Uzakta olan, hakkında konuşulan kimse veya şeyi belirten bir söz.

2. zm. Teklik üçüncü kişiyi gösteren bir söz.

3. zm. İki veya daha çok şeyden, daha önce sözü geçeni gösteren bir söz.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1487

uç, -cu:

1. is. Genellikle uzun bir nesnenin incelererek biten son ve sivri noktası.

2. Uzun bir şeyin baş veya son noktası.

3. Bir şeyin kenarı.

4. Bir uzaklığın son noktası.

5. Bir şeyin başı, tepesi.

6. tar. Türk devletlerinde genellikle sınır boylarındaki eyalet ve sancak.

7. esk. Sebep.

uçar: Uçan, uçucu.

uçak, -ğı: Kanatlarının altına havanın yaptığı basınç yardımıyla yükselip ilerleyebilen motorlu hava taşıtı, tayyare.

uçquçı: (sf.)

1. Uçquçı "uçucu", uçıdıðan.

uçquçı "pilot, uçman".

2. Parða aýlınıp kêtidiðan.

uçkuçlıq: (is.) Uçquçlıq "uçuculuk".

uçquçilik mektivi "pilot okulu".

uçqun: (is.) Uçqun "kıvılcım".

kar uçqunliri "kar parçaları; lapa lapa yağan kar".

uçqur (I): (sf.) Uçqur "iyi uçan".

uçqur (II): (is.) İştanbað.

uçqurluq: (is.) Uçqurluq "iyi uçma hali; uçuş yeteneği".

uçluq: (sf.) Uçluq "uçlu, sivri"

ötkür uçluq "keskin, sivri uçlu".

uçma: (is.) Uçma "yüksek, zirve".

taðniň uçma çoqqısı "dağın zirvesi".

uçmaq (I): (is.) Uçmaq "cennet".

uçmaq (II):

1. Uçmaq.

uçup çıqmaq "uçup gitmek".

uçup jürmek "uçmaq".

uçup kelmek "uçup gelmek".

uçup ketmek "uçup gitmek".

uçup kirmek "uçup girmek".

uçucu:

1. sf. Uçma yeteneği veya özelliği olan.

2. Buhar veya gaz durumuna geçebilen.

3. is. Pilot.

uçuculuk, -ğu:

1. is. Uçucu olma durumu.

2. Pilotluk.

uçkun: is. *hlk.* Ateşten fırlayan ve etrafa saçılan kıvılcım.

uçkur (I): -

uçkur (II):

1. is. Şalvarı bele bağlamak veya torba,

kese vb. şeylerin ağzını büzmek için bunlara geçirilen bağ.

2. *mec.* Cinsel duygu ve ilişki.

uçkurluk, -ğu:

1. is. Uçkur geçirilen katlanmış kenar.

2. Bayrağın arka kenarında bulunan ve içinden ip geçirilip tutturulan beyaz bezden kenarlık.

3. Uçkur geçirmeye yarayan çubuk.

uçlu:

1. sf. Ucu olan, ucu çıkan.

2. Filtreli (sigara).

uçma: Uçmak işi.

uçmak, -ğı (I): Soğd. *uštmax* din b.esk. Cennet.

uçmak, -ar (II):

1. (nsz) Kuş, kanatlı böcek vb. hareketli kanatları yardımıyla havada düşmeden durmak, havada yol almak.
2. Uçak vb. araçlar özel mekanizma ile yerden yükselmek, havada yol almak.
3. Sıvı, gaz veya buhar durumuna geçmek. **uçup qonmaq** “uçup konmak”.
2. Tozımaq.
3. Öñmek.
Reñgi öñüptü. “Rengi uçmuş.”
4. Yoq bolmaq.
Bizniñ kitablırımız pütüp kėtiptu. “Bizim kitaplar uçmuş.”
5. Domılap çüşmek, èđiz yerdin çüşmek.

uçratmaq:

1. Uçratmak “uğratmak”, yoluqturmaq. **meğlubiyetke uçratmaq** “yenilgiye uğratmak”.
2. Çıqırırivetmek, heydivetmek, qoğlıvetmek

uçırmaq:

1. Uçırmaq “uğramak”, yoluqmaq (yaman ehvallarda).
2. Çüşüp ötmek.
Şıncañđa qaytıştı daima lencuğa çüşüp ötisiz.

“Sincan’a dönüşte sık sık Lanc’ya uğrayacaksınız.”

3. Yenedin ötmek “yanından geçmek”.

4. Kötürölmek “götürölmek”, örlep çıqmak.

5. Cin çaplaşmaq “cin çarpmak”.

U yerde yürme, cin çaplışıdu.

“Orada dolaşma, uğrarsın.”

uçuğ (I): (sf.)

1. Uçuğ “uçuk”.
 2. Sunuq “kırık, açık”.
 - reñgi sunuq** “rengi uçuk”.
 4. Rengi solmak.
 5. Rüzgâr veya başka bir itici güçle yerinden ayrılıp uzağa gitmek.
 6. Yüksek yerden düşmek veya yuvarlanmak.
 7. Belirmek.
 8. Patlayıcı madde ile parçalanmak.
 9. Uçar gibi dalgalanmak.
 10. Çok hızlı gitmek.
 11. Hava yolu ile gitmek.
 12. *mec.* Yok olmak, ortadan kaybolmak.
 13. *mec.* Çok sevinmek.
 14. *argo* Keyif verici veya uyuşturucu madde aldıktan sonra hayal âlemine dalıp gitmek.
 15. *şaka* Aşırılmak.
 16. *din b.* Dini inanışa göre ruh ölümden sonra göğe yükselmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2027*

uğratmak:

1. (-i, -e) Uğrama işini yaptırmak, uğrama-sına sebep olmak.
2. (-den) *hlk.* Savmak, çıkmak, dışarı atmak, kovmak.

uğramak:

1. (-e) Yola devam etmek üzere, bir yerde kısa bir süre kalmak.
2. Bir yerin yanından, yakınından, içinden geçmek.

3. Fırlayarak çıkmak, dışarı çıkmak.
 4. Kötü duruma konu olmak.
 5. Yaklaşmak.
 6. Karşılaşmak, maruz kalmak.
 7. Cin, peri çarpmak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2030

uçuk, -ğu (I):

1. *sf.* Uçmuş, soluk.
2. Açık (renk).
3. Hafif, belirsiz.
4. Deli dolu.

uçuğ (II): (*is.*) Uçuğ “uçuk, sivilce”
(qalpuklarda bolıdığan).

uçuq cıqarmaq: Uçuq cıqarmaq
“uçuklamak”.

uçurmaq:

1. Uçurmaq.
- leglek uçurmaq** “uçurmayı uçurmak”.
2. Uçurvetmek.
- Oq qulıq1ni uçuruvetti.*
“Kurşun kulağını uçurmuş.”

uçurtmaq: Uçurtmaq.
Bökni şamal uçurtup epketti.
“Börkü yel götürdü.”

uçurum: (is.)

1. Uçurum, tik ve çoñqur yar.
2. Zor palaket.
3. Zor perq.

uçuş: (*is.*) Uçuş herikiti, usuli.

uçuşmaq:

1. Uçuşmaq.
2. Dolqunlmaq.

ugulanmaq: Ugulanmaq “ovulmak”.

uh: (ünl.) Uh “uf çekmek, ah çekmek”.
Ah! Qorsuqum açti. “Uf! Acıktım.”
Uh! Tazımu harıdim. “Uf! çok yoruldum.”

uh dëmek: Uh dëmek “uf demek,
uflamak”

uwlımaq:

1. Uxlımaq “uyumak”.
2. Dora içip qattıq uyquğa ketmek.
3. Dëpletke çökmek.

uçuk, -ğu (II): *is. tıp* Ateşli hastalıklar,
ruh-sal bunalımlar veya korku sonucu ge-
nellikle dudakta beliren kabarcık.

uçuklamak: (*nsz*) Uçuk (II) oluşmak.

uçurmak:

1. (-i) Uçma işini yaptırmak.
2. Kesip ayırmak, koparmak.
3. Hızlı götürmek, hızlı sürmek.
4. *argo* Gizlice alıp gitmek.

uçurtmak: (-i, -e) Uçma işini yaptırmak,
uçmasına yol açmak.

uçurum:

1. *is.* Dik ve derin yamaç.
2. *mec.* Felaketli sonuç.
3. *mec.* Büyük fark, ayrılık.

uçuş: Uçma işi veya biçimi.

uçuşmak:

1. (*nsz*) Hep birlikte uçmak.
2. Havada gidip gelerek dolaşmak.
3. *mec.* Kendini duyurmak.

ovulmak: Ovma işine konu olmak.

uf: Acı, sızı duyulduğunda veya sıkıntılı bir durumda söylenen bir söz.

uflamak: (nsz) Acı, sızı duyarak uf demek.

uyumak:

1. (nsz) Uyku durumunda olmak.
2. İlaç etkisiyle ağrı duymayacak kadar derin uykuya dalmak.
3. *mec.* İşlem görmemek, durgun kalmak, el sürülmemek.
4. *mec.* Çevresindeki olayları fark etmemek görmemek.

ul (I): (zm.) Ul “o” (üçüncü şahıs).

ul (II): (sf.) Ul “temel, dip, alt”.

ulaq (I): (is.) Poçtalıyun, poçtikeş “postacı”

ulaq (II): Ulaq “ek, katma”.
ulaq çaç “ulanmış saç”.

ulak (III): -

ulak (IV): -

ulaq (V): Ulaq “çamaşır teknesi”.

ulañ: (is.) Ulañ “kolan”.

ulanma: (is.) Ulanma “ek, eklenme”.
sual ulanmisi “soru eki”.

ulantı: (is.) Ulantı, ulaq (ulanđan nerse).

ular (I): (zm.) Ular “onlar”.

ularda “onlarda”.

ulardın “onlardan”.

ularđa “onlara”.

ularni “onları”.

ularniñ “onların”.

ularniñki “onlarınkı”.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2046

o (I):

1. *zm.* Teklik üçüncü kişiyi gösteren bir söz.
2. *zm.* İki veya daha çok şeyden, daha önce sözü geçen gösteren bir söz.

ul (II): -

ulak, -ğı (I): Haberci, haber veren kimse.

ulak: -

ulaq (III): Ulaq “kabza, tutak”.

ulaq (IV): Ulaq “çalıştırılan hayvan”.

U, ulaqlardin yükni çüşerdi.

“O, hayvanlardan yükü indirdi.”

at-ulaq “çalıştırılan hayvan”.

ulak (V): -

kolan:

1. *is.* At, eşek vb. hayvanların semerini veya eyerini bağlamak için göğsünden aşırı olarak sıkılan yassı kemer.
2. Dokuma, deri, kenevir vb. maddelerden yapılan yassı ve enlice bağ.

3. *hlk.* Yünden veya iplikten yapılmış, üzeri işli ince kuşak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1198

ulanma: Ulanmak işi.

ulanti: Ulanan şey.

onlar (I): O zamirinin çokluk biçimi.

ularnıñki “onlarınki”.

ularnıñkide “onlarınkinde”.

ular (II): (öz. *is.*) Ularkuş, tað indisi (yüksek karlı dağlarda bulunan ve eti şifalı, kutsal sayılan kuş).

ular göşi “ular kuşu eti; dağ indisi eti”.

ulaş: (*is.*)

1. Ulaş “ulama”.
2. Ulaq, parça.
3. Baðlıðuçı “bağlayıcı”.
4. Ulanðan “ulanan”, çetilðan.
5. Arðamça, zincir.

ulaşmaq:

1. Ulaşmaq, barmaq.
Bügüñgi küñge ulaştım. “Bu güne eriştim.”
harva bizniñ melige ulaşqanda “araba bizim mahalleye ulaştığında”.
2. Teğmek.
Xet tégidiðan yeriğe tegdi.
“Mektup yerine ulaştı.”
3. Erişmek.
İnsan erişelmeydiðan nersiniñ arqısıða çüşmeslik kerek.

“İnsan ulaşamayacağı şeylerin peşinde koşmamalı.”

ulaşturmaq: Ulaşturmaq “ulaştırmak”, yetküzmek.

ulaşturuş: (*is.*)

1. Ulaşturuş “ulaştırma”, yetiştürüş.

2. Qatnaş, tranport.

qatnaş ministirliki “ulaştırma bakanlığı”.

ulımaq:

1. Ulımaq “ulamak”, çatmaq.

ular (II): -

ulama:

1. *is.* Ulamak işi.
2. Ulanan parça, ek, katkı, ilave.
3. *dbl.* Konuşmada art arda gelen kelimelerden birincisinin sonundaki ünsüzün, ikincisinin başındaki ünlüye ses bakımından bağlanarak söylenmesi.
4. *sf.* Ulanmış.

ulaşmak:

1. (-e) Varmak, gelmek.
2. Elde etmek, erişmek.
3. Yetişmek.
4. Birbirine katılmak, dökülmek.

ulaştırmak: (-i, -e) Ulaşmasını sağlamak.

ulaştırma:

1. *is.* Ulaştırmak işi.
2. İnsanların, malların, haberlerin ulaşmasını sağlayan işlerin ve araçların tümü, münakat.
3. *ask.* Orduda malzeme ve personel taşıma işlerini sağlayan sınıf.

ulamak: (-i, -e) Ekleme, katmak, ilave etmek.

2. Biriktürmek.

ulışım: (*is.*)

1. Ulışım “ulaşım”, yetišim “yetişme”.
 2. Qatmaş “ulaşım, iltişim”.
- İkki şehir otturısıdiki qatnaş toxtıdı.
“İki şehir arasındaki ulaşım kesildi.”
Məniñ bu işke qatnışım yoq.
“Benim bu iş ile ilişkim yok.”
qatnaş yolliri “ulaşım yolları”.
tömür yol qatnişi “demir yol ulaşımı”.*

uluğ: (*is.*) Uluğ “ulu”.

uluğ adem “ulu adam”.

uluğlar “ulular, büyükler”.

uluğlımaq:

1. Uluğlımaq “ululalamak”.
2. İkrām qılmaq “ağırlamak”.

uluğ luq: (*is.*) Uluğluq “ululuk”.

uluğluq qılmaq “büyüklük etmek”.

ulus: (*is.*) Ulus, millet.

ulusal: (*sf.*) Ulusal, millî.

ulusal bayram “milli bayram”.

un: (*is.*) Un.

buğday uni “buğday unu”.

suñek uni “kemik unu”.

un eğlimek “un elemek”.

un tartış “buğday öğütme”.

un tartmaq “buğday öğütmek”.

unçi: (*is.*) Unçi “uncu”, un satquçı.

unçılıq: (*is.*) Unçılıq “unculuk”.

unđa milimek: Unđa milimek “unlamak”, un sepmek “un serpmek” (domılatmaq).

ulaşım:

1. *is.* Ulaşma işi.
2. Köyler, şehirler, ülkeler arasında bir yerden bir yere gidiş geliş, münakale, muvasala, temas.
3. Bir şeyi bir yerden başka bir yere aktarma.

ulu:

1. *is.* Erdemleri bakımından çok büyük, yüce.
2. *sf.* Çok büyük olan (somut şey).

ululamak:

1. (-i) Ağırlamak.
2. Ulu tutmak, ulu saymak.

ululuk, -ğu: Büyüklük, büyük olma durumu, yücelik, izzet.

ulus: Millet.

ulusal: Milli.

un: Ögütülerek toz durumuna getirilmiş tahıl ve başka besin maddeleri.

uncu: Un satan kimse.

unculuk, -ğu: Un alıp satma işi.

unlamak:

1. (-i) Una bulamak, üzerine un serpmek.
2. Un bulaştırmak.

unımaq: Unımaq “onamak”, maqul körmək “uygun bulmak”, qabul qılmaq “kabul etmək”.

unıñda: (zf.) Unıñda “onda”.

unıñdın: (zf.) Unıñdın “ondan”.

Sen unıñdınmu aqılane heriket qılışın kerek.

“Sen ondan daha akıllı davranmalısın.”

Unıñdın köre buni aldan yaxşı.

“Ona nazaran bunu almak daha iyi.”

unıñdın başqa “ondan başqa”.

unıñdın kəyin “ondan sonra”.

unıñdın köre “öyle yapmaktansa; ona nazaran”.

unıñda: (zf.) Unıñda “ona”.

Kitapni unıñda berdi. “Kitabı ona verdi.”

unıñda qarıñda “ona nazaran”.

unıñdıçe: (sf.) Unıñdıçe “onca, ona göre”.

Unıñdıçe mesiliniñ hel boluş yoli

qalmaptımış.

“Onca meselenin çözüm yolu kalmamıştır.”

unıñsız: (zf.) Unıñsız “onsuz”.

Unıñsız yaşıyalmaytim.

“Onsuz yaşayamazdım.”

unıñsız hem “o olmadan da”.

unımaq:

1. Unımaq “onmak”, yaxşı halda kelmək, tüzelmək, oñşalmaq.

2. Xoşal bolmaq, şadlanmaq.

3. Kəseldin saqaymaq.

un sèpilmək: Un sèpilmək “unlanmaq”.

unıñdan: (sf.) Unıñdan “unutkan”.

onamak: (-i) Bir işi doğru ve uygun bulmaq, tasvip etmək.

onda: O zamirinin bulunma durumu eki almış biçimi.

ondan:

1. zf. O zamirinin çıkma durumu eki almış biçimi.

2. O sebeple.

3. sf. Onun tarafından olan (kimse).

ona: O zamirinin yönelme durumu eki almış biçimi.

onca:

1. sf. (o’nca) O kadar, o denli.

2. zf. Ona göre, onun düşüncesince.

onsuz: O olmaksızın.

onmak, -ar:

1. (nsz) Daha iyi bir duruma girmek, salah bulmak.
2. Eksiği kalmayıp gönül ferahlığına ermek, mutlu olmak, mesut olmak.
3. Hastalıktan, dertten kurtulmak, şifa bulmak, felah bulmak, iflah olmak.

unlanmak:

1. (nsz) Una bulanmak.
2. Una bulaştırılmak.

unutkan: Çok unutan, unutma huyu olan.

untıðanlıq: (is.) Untıðanlıq “unutkanlık”.

untımaq/untımaq:

1. Untımaq “unutmak”.
- untup qalmaq** “unutuvermek”.
- untup ketmek** “unutmuş olmak”.
2. Eske kelmeslik.

untulmaq: Untulmaq “unutulmak”, estin çıqarmaq.

untulmas tesir qaldurmaq “unutulmaz etki bırakmak”.

untulmaydıðan: Untulmaydıðan “unutulmaz”.

untuş: (is.) Untuş “unutma”, estin çıqırış.

unutturmaq: Unutturmaq.

unutturmay eşimge sal “unutturmadan hatırlat”.

urðu: (is.) Urðu “vurgu”.

urðu kèyinki boðumda “vurgu son hecede”

urðulaş: (is.)

1. Urðulaş “vurgulama”.
2. Tekitleş.

urðulımaq:

1. Urðulımaq “vurgulamak”.
2. Tekitlimek.

urðuluq: (sf.) Urðuluq “vurgulu”.

urðuluq boðum “vurgulu hece”.

unutkanlık, -ğı: Unutkan olma durumu.

unutmak:

1. (-i) Aklında kalmamak, hatırlamamak.
2. Bir şeyi dalgınlıkla bir yerde bırakmak.
3. Bir şeyi yapamaz duruma gelmek.
4. Bağışlamak.
5. Gereken önemi vermemek, üstünde durmamak.
6. Hatırdan, gönülden çıkarmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2036

unutulmak: (nsz) Unutma işine konu olmak.

unutulmaz: Unutulmaz.

unutma: Unutmak durumu.

unutturmak: (-i, -e) Unutmasına yol açmak veya unutmasını sağlamak.

vurgu: (is. dlb.) Konuşma, okuma sırasında bir hece veya kelime üzerine diğerlerinden daha farklı olarak yapılan baskı, aksan.

vurgulama: Vurgulamak işi.

vurgulamak:

1. (-i) Vurgu ile söylemek.
2. Bir yazı veya konuşmada sürekli olarak öne sürülen, önemle belirtilmek istenen düşünceye dikkati çekmek, belli bir noktayı altını çizerek belirtmek.
3. Belirlemek, damgasını vurmak.

vurgulu:

1. sf. Vurgu ile söylenen.
2. zf. mec. Üstünde önemle durularak, dik-

urđusiz: (sf.) Urđusiz “vurgusuz”.

urđusiz boğum “vurgusuz hece”.

urmaq (I): Urmak “dövmek, vurmak”.

Xuda urdi. “Allah belasını verdi.”

Xuda ursuñ! “Allah belasını versin!”

Xudaniñ urđuni “Allah’ın kahrı”.

Xuda urgur! “Allah belasını versin!”

Jürügüm urup turuptu.

“Heyecanlıyım, korkuyorum.”

Oğrını qaraqçı urdi.

“Hırsızı haydut vurdu.”

Seni Xuda uruptu. “Seni Allah kahretmiş.”

Şamal urup turuptu. “Rüzgâr esiyor.”

Tömürni qızığa ur (deyim).

“Demiri tavında döv.”

ah urmak “ah çekmek”.

lap urmaq “çene çalmaq; saçmalamak”.

urup çüşürmek “vurarak düşürmek”.

urup kêtis “vurmak, delmek, kırmak”.

urmaq (II):

1. Urmak “vurmak”.

şirege urmaq “masaya vurmak”.

2. Azmaq, adaşmaq.

3. Tesir qılmaq.

4. Köpeymek (hêsabta).

5. Heydimek.

6. Bağlımaq, taqımaq, tekküzmek “değdirmek”.

birini zencirge bağlımaq “birini zincire bağlamak”.

7. Aylandurmaq, özgertmek “değiştirmek”.

İşni çaqçaqqa aylandurdıñız.

“İşi şakaya vurdunuz.”

8. Tıqmaq, sançımaq.

piçaq tıqmaq “bıçak vurmak”.

9. Basmaq.

tamđa basmaq “damga vurmak”.

10. Çalmaq.

Saet beşni çaldi. “Saat beşi vurdu.”

kat çekilerek.

vurgusuz: Vurgu ile söylenmeyen.

urmak, -ur (I): (-i, -e) esk. bk. Vurmak.

vurmak, -ur:

1. (-e) Elini veya elinde tuttuğu bir şeyi bir yere hızla çarpmak.
 2. Ses çıkarmak için, bir şeyi başka bir şey üzerine hızlıca çarpmak.
 3. Etkisi bir yere kadar uzanmak, sokulmak, girmek, duyulmak, yansımak, aksetmek.
 4. (-i, -e) Hızla değmek, çarpmak.
 5. (-i, -e) Sürmek.
 6. (-i, -e) Takmak, koymak.
 7. (-i, -e) Bağlama, ilişkilendirmek.
 8. Olduğundan başka bir biçimde görünmek
 9. (-i, -e) Batıcı veya kesici cisimleri saplamak, kakmak.
 10. (-i, -e) Uygulamak, basmak, koymak.
 11. Ses çıkarmak, ses vermek, çalmak.
 12. (-i) Amaçladığı şeye rast getirmek.
 13. (-i) Hızla çarpmak.
 14. (-i) Silahla yaralamak, öldürmek.
 15. Dokunmak, hasta etmek.
 16. Soğuk, dolu vb. ürünlere zarar vermek.
 17. (nsz) Kalp, vurur durumunda olmak,
 11. Qanunsızçe pul qazanmaq, qaqti-soqti qılmaq.
- Biriniñ yüz yüen pulni qaqti-soqti qılıvaptu*
“Birinin yüz yuanını vurmuş.”
12. Ėtip çüşürmek, ovlımaq “avlamak”.
 13. Öltürmek “öldürmek”.
- Banditni (qaraqçini) öltürdi.*
“Haydudu vurdular.”
14. Qattıq tesir qılmaq “sert etki etmek”.
 15. Yarıdar qılmaq “yaralamak”.
 16. İçimlik içmek, haraq içmek “içki içmek”.

urulmaq:

1. Urulmaq “vurulmak”.
2. Aşıq bolmaq, könlî çüşmek.
3. Yarılanmaq.
4. Öltürülmek.

uruş (I): (is.)

1. Uruş “dövüş savaşı”.
- Aramızda uruş çıqıp ketti.*

“Aramızda dövüş çıktı.”

azatlıq uruşı “kurtuluş savaşı”.

grajdanlar uruşı “iç savaş”.

qoça uruşlırı “sokak savaşları”.

özara uruş “kendi aralarındaki savaş”.

tanka uruşı “tank savaşı”.

uruşcan “kavgacı; maceracı; dövüşken”.

uruş körgeñ jiğit “savaş görmüş delikanlı”.

uruş otini tutaşturđuçılar “savaş ateşini tutuşturanlar”.

uruş-talaş “dövüş dalaş; macera; kavga”.

uruş-talaşsız yaşımaq “kavgasız yaşamak”.

veten uruşı “vatan savaşı; istilaya karşı savaş”.

2. Béliqniñ qarmaqni yutuvalđandin kèyinki heriketi.

uruş (II): (is.) Uruş “vuruş” (bir nersige).

çarpmak.

18. Piyango vb. çıkmak, isabet etmek.

19. Üzerinde görünmek, üzerine düşmek.

20. Desteklemek, dayamak.

21. Çıkmak, görünmek.

22. Sırtına, omzuna yerleştirmek.

23. Bir şeyi başka bir şey üzerine koymak.

24. Tavla oyununda pulu kırmak.

25. *mec.* Çok etki etmek, yaralamak.

26. *argo* İçki içmek.

27. (-i,) *argo* Herhangi bir biçimde haksız yoldan para almak, soymak.

28. (-i, -e) *mat.* Çarpma işlemini yapmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2097–2098

vurulmak:

1. (nsz) Vurma işine konu olmak.

2. (-e) *mec.* Âşık olmak, gönül kaptırmak, sevdalanmak.

vurma (I): Vurmak işi.

vuruş (II):

1. *is.* Vurma işi veya biçimi.
2. *müz.* Bir ölçüyü oluşturan eşit sürelerden her biri.
3. *tek.* Bir kuvvetin etkileme süresi ile şid-

uruşmaq:

1. Uruşmaq “vuruşmaq”, soquşmaq.
uruşup qalmaq “dövüşmek”.
Uruşup tıllımañ mēni.
“Bana hakaret etməyin.
2. Köreşmek.

uruşturmaq: Uruşturmaq “tokuşturmaq”, bir-birige uruşturmaq.

uruşuş: (*is.*) Uruşuş “vuruşma”.

usaş: (*is.*) Usaş “susama, susuzlanma”, çañqaş.

ussatmaq: Ussatmaq “susatmak”.

ussımaq:

1. Ussımaq “susamak, susuzlanmaq”, çañqımaq.
2. Teşna bolmaq.
Xelq yēñılıqqa ve bilimge teşnadur.
“Halk yeniliğe ve bilgiye susamıştı.”

utmaq (I): Utmaq yeñmek “yenmek”, ðelibe qılmaq, ðelip kelmek.

utuş oyuni “kumar”.

utuvalmaq “kazanmak, yenmek”.

utmaq (II): Utmaq, yeñmek “ütmek”.

utuq: (is.)

1. Utuq “utku, başarı, muvaffakiyet, kazanç”, ðelibe.

utaqqa ėge bolmaq “başarmak, kazanmak”

utuqqa ėrişmek “kazanmak, başarmak, elde etmek”.

utuqluq zayom “avantajlı istikraz”.
detinin çarpımından çıkarılan nicelik.

vuruşmak:

1. (*nsz, -le*) Birbirini vurmak, dövüşmek.
2. Savaşmak, çarpışmak.

tokuşturmaq: (*-i, -le*) Birbirine dokundurmak, çarpıştırmak.

vuruşma: Vuruşmak işi.

susama: Susamak işi.

susatmak:

1. (*-i*) Susamasına yol açmak, susuz bırakmak.
2. *mec.* Zorluk, güçlük çıkarmak.

susamak:

1. (nsz) Su içme gereksinimi duymak.
2. *mec.* Çok istemek, özlemek.

utmak, -ar (I):

1. (-i) *esk.* Yenmek.
2. Oyunda yenmek, ütmek (II).

ütmek, -er (II): (-i) *hlk.* Oyunda, kumarda kazanmak, yenmek.

utku: Zafer.

2. Er ismi.

utulmaq (I): Utulmaq, yəñilmaq “yenilmek”, meðlup bolmaq.

utulmaq (II): Utulmaq “ütülmek”, yəñilmaq “yenilmek”, meðlup bolmaq.

uva: (is.)

1. Uva “yuva”, çaña.
- çaña yasılmaq** “yuvalamak”.
- uva yasılmaq** “yuvalanmaq”.
2. Aile, öy, saray.
- balılar yeslisi** “çocuk yuvası”.
- öylük-oçaqlıq bolmaq** “yuva kurmak”.

uvaq/uşşaq: (sf.)

1. Uvaq “ufak”, uşşaq.
- nan uviqi** “ekmek ufağı”.
- uşşaq bala** “küçük çocuk”.
- uşşaq döletler** “küçük devletler”.
- uşşaq işlep çıxarðuçı** “küçük üretim sahibi”.
- uşşaq qılmaq** “ufaltmak”.
- uşşaq qol** “parmak”.
- uşşaq mal** “küçükbaş hayvanlar”.
- uşşaq oðrılıq** “ufak hırsızlık; ufak-tefek şeyleri çalmak”.
- uşşaq pul** “bozuk para; küçük para”.
- uşşaq söz** “gevezelik, dedikodu, saçma”.
2. Kçük “küçük”.
- kiçik bir xadim** “ufak bir memur”.

utulmak (I): (-e) *hlk.* Utma işi yapılmak veya utma işine konu olmak.

ütülmek (II): (nsz) *hlk.* Oyunda yenilmek, kaybetmek.

yuva:

1. *is.* Kuşların ve başka hayvanların barınmak, yumurtlamak, kuluçkaya yatmak, yavrularını büyütme veya yavrulamak için türlü şeylerden yaptıkları ve türlü biçimlerde hazırladıkları barınak.
2. Genellikle ailenin oturduğu ev.
3. İki buçukla dört yaş arası çocukların baktığı, okul öncesi eğitim kurumu.
4. Kimsesizlere veya yoksullara yardım etmek ve onları barındırmak amacıyla açılan yer.

5. Bir şeyin içinde yerleşmiş olduğu veya yerleştirildiği oyuk.

6. *mec.* Bazı kötü nitelikli kimselerin çok bulunduğu, toplandığı yer.

7. *mec.* Bir şeyin öğretildiği yer.

8. Bir şeyin çok bulunduğu yer.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2202–2023

ufak, -ğı:

1. *sf.* Boyutları normalden küçük.

2. Yaşça daha küçük olan.

3. Makam, derece bakımından geri olan.

4. *mec.* Önemsiz, çok az.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2028

kiçik kölemde (daire) “ufak bir çapta”.

kiçik öy “ufak ev”.

kiçik şehir “ufak şehir”.

3. Az erzimes.

erzimes heq “ufak bir ücret”.

4. Töven.

uvaqçe: (*sf.*) Uvaqçe “ufacık”, bek küçük, kiçikkine.

kiçikkine bir adem “ufacık bir adam”.

uvaqlanmaq: Uvaqlanmaq “ovalanmak”, ezilmek, parçılanmaq, parçe-parçe qılınmaq

uvaqlıq: (is.)

1. Uvaqlıq “ufaklık”, kiçiklik.

nan uviği “ekmek ufağı”.

uvaq çöp “ot kırıntısı”.

uvaq-tüyek “ufak tefek”.

2. Parçe pul “bozukluk”.

uvaq aqçe “ufak para; bozuk para”.

3. Bala.

4. Pit “bit”.

uvaqlımaq (I): Uvaqlımaq “ovalamak, ovmak”, ezmek, parçılmaq, parçe-parçe qılmaq.

uvaqlımaq (II): Uvaqlımaq “ufalamak”, uvatmaq “ufatmak”, parçılmaq.

uvaq-uvaq: (zf.)

1. Uvaq-uvaq “ufak ufak”, az az.

2. Parçılanđan “parçalanan”.

uvatmaq: Uvatmaq “ufaltmak”, kiçikletmek.

uvılanmaq (I): Uvılanmaq “ufalanmak”, parçılanmaq.

ufacık, -ğı/ufakça: (*u'facık*) Çok ufak, küçücük, oldukça ufak, ufarak.

ovalanmak:

1. (*nsz*) Ovalama işine konu olmak.

2. Kendi kendini ovmak.

ufaklık, -ğı:

1. *is.* Ufak olma durumu.

2. Bozukluk.
3. Küçük çocuk.
4. *ünl.* Çocuklar için kullanılan bir seslenme sözü.
5. *şaka* Bit.

ovalamak (I):

1. (-i) Ellerini bir şeye veya birbirine sürtmek.
2. Sertçe ovmak.
3. Ezmek veya ufak parçalara ayırmak.

ufalamak (II): (-i) Kırarak, ovarak veya ezerek ufak parçalara ayırmak.

ufak ufak:

1. *zf.* Küçük küçük.
2. Küçük parçalar durumunda.
3. Yavaş yavaş.

ufaltmak: (-i) Büyük olan bir şeyi daha küçük duruma getirmek, küçültmek.

ufalanmak (I): (*nsz*) Ufalama işi yapılmak, ufak parçalara ayrılmak.

uvılanmaq (II): Uvılanmaq “ufalmak”, küçüklenmek, parçılanmaq.

uvmaq:

1. Uvmaq “ovmak”.
Köziñni uvulıma! “Gözünü ovma!”
2. Ugulımaq “ovuşturmak”.
3. Ertmek, sürtmek.

uvutmaq: Uvutmaq “ovalatmak”, parçılتماq, parçe-parçe qıldurmaq.

uydurma: (*sf.*) Uydurma “uyduruk”, yalđan.

uydurmiçi: (*sf.*) Uydurmiçi “uydurukçu”, yalđançı.

u yer (I): (*is.*) U yer “orası”.

Men u yerni bilimen.

“Ben orasını biliyorum.”

2. U teripi, undaqlıqı.

Özlrini rasa körsitiveliştmi, u teripini bilmiduq.

“Kendilerini oldukları gibi göstermişler, orasını bilemedik.”

u yer (II): (*is.*) U yer “o yer”.

U yer bek yaxşı. “O yer çok güzel.”

u yerde: (*zf.*) U yerde “orada”.

u yerdin: (*zf.*) U yerdin “oradan”.

u yerge: (*zf.*) U yerge “oraya”.

u yerlik: (*sf.*) U yerlik “oralı”.

Men sizniñ u yerlik emes.

“Ben sizin oralı değilim.”

uyđar: (*sf.*) Uyđar, madenî.

ufalmak (II):

1. (*nsz*) Büyükten daha ufak duruma gelmek, küçülmek.

2. Büzülmek, küçülmek.

ovmak, -ar:

1. Bir şeyin üzerine bastırarak el gezdirmek

2. Bir yere bir şeyi kuvvetle sürterek temizlemek.

ovalatmak: (-i, -e) Ovalama işini yaptırmak.

uyduruk, -ğu: Aslı olmayan, uydurma şey, sania.

uydurukçu: Bazı şeyləri uyduraraq anlatan.

orası/o yer (I):

1. *is. (o'rası)* O yer, ora.
2. O yönü.

ora/o yer (II): (*o'ra*) O yer.

orada/o yerde: Sözü edilen yerde, bulunduğu yerde.

oradan/o yerden: Sözü edilen yerden.

oraya/oraya: O yere, o yöne.

oralı/o yerli: (*o'ralı*) O yerden olan.

uygar:

1. *sf.* Fikir, sanat ve endüstri alanlarında

uyğun: (*sf.*) Uyğun, muvafıq, munasip.

Bu xever emiliyetke uyğun emes.

"Bu haber gerçeğe uyğun değıl."

Uyğun emes. "Uyğun değıl."

uyğun bolmaq "uyğun olmak".

uyğunlaşdırmaq:

1. Uyğunlaşdırmaq "uydurmaq".
 2. Uydurmaq, toqımaq.
- Bu həkayini kim toqıdı.*

"Bu hikâyeyi kim uydurdu."

3. Qolğa çüşürmek.

uyğunlaşdırma: (*is.*)

1. Uyğunlaşdırma "uydurma".
2. Uydurma.

uyğunluq: (*is.*) Uyğunluq, munasiplıq.

uyğunsız: (*sf.*)

1. Uyğunsız "uygunsuz".
2. Namuvapıq, yaraşmaydığan.
3. Qılıqsız, tètıqsız (heriket).

uyğunsızlıq: (*is.*)

1. Uyğunsızlıq "uygunsuzluk".
2. Muvapıqsızlıq.
3. Kılıqsızlıq, tètıqsızlıq.

çok büyük bir gelişme göstermiş olan, medeni, mütemeddin.

2. Kültürlü, eğitilmiş, görgü kurallarına uyan, medeni (kimse).

uygun:

1. *sf.* Yakışır, yaraşır, mutabık, mütenasip.
2. Elverişli, yarar, müsait, muvafık.
3. *mec.* Orantılı, oranlı.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2043

uydurmaq:

1. (*-i, -e*) Uymasını sağlamak.
2. (*-i*) Hayal gücünden yararlanarak gerçek dışı bir şey söylemek, yakıştırmak.
3. (*-i*) *tkz.* Elde etmek, sağlamak, bulmak.

4. *kaba* Cinsel birleşmede bulunmak, becermek.

uydurma:

1. *is.* Uydurmak işi.
2. *sf.* Gerçek dışı, uydurulmuş olan, yalan, sahte, asılsız, düzme, palavra, mürettep.

uygunluk, -ğu:

1. *is.* Uygun olma durumu, yakışık, mutabakat, mukarenet.
2. Bir elçinin bir ülkeye atanmasından önce o ülkeden istenen uygun görme yazısı, agreman.
3. *dbl.* Özne ile yüklem ve bazı dillerde olduğu gibi sıfat ile ismin, cins ve sayı bakımından birbirine uyması.

uygunsuz:

1. *sf.* Uymayan, yakışık almayan, yaraşmayan, münasebetsiz.
2. Kötü davranışlarda bulunan, çirkin hareketleri olan.

uygunsuzluk:

1. *is.* Yakışmayan davranış, uymazlık, yakışsızlık.
2. Kötü durum, kötü davranış.

Uyður: (öz. *is.*) Uyður.

qêdimqi Uyður tili “eski Uygur dili”.

Sêriq Uyðurlar “Sarı Uygurlar”.

Uyðurşunashıq “Uygurşinaslı, Uygur bilimi bilgini”.

Uyður tili “uygur dili”.

Uyðurçe: (öz. *is.*) Uyðurçe “Uygurca, Uygur dili”.

Qotadđu Bilik kona Uyðurçe yêzilđan.

“Kutadgu Bilik eski Uygurca yazılmış.”

uyqu: (*is.*)

1. Uyqu.

Uyquğa ketti. “Uykuya daldı.”

Uyqum qaçti. “Uykum kaçtı.”

Uyqum qanmıdı. “Uykum kalmadı.”

Uyqum kélidu. “Uykum gelir.”

Uyqum kélivatıdu. “Uykum geliyor.”

Uyqum kelmeydu. “Uykum gelmiyor.”

Uyqumni keltürdi. “Uykumu getirdi.”

uyqu arılaş “uyku karışık”.

uyqu basmaq “uyku basmak”.

uyqudın oyđanmaq “uykudan uyanmak”.

uyqu keltürmek “uyku getirmek”.

uyqu keltürüdiğan “uyku getiren”.

uyqu keltürüdiğan dora “uyku getiren ilaç”

uyquğa ketmek “uyumak; uyumaya başlamak; uyumaya çalışmak”.

2. *Đeplet.*

Ular, hilihem đeplette.

“Onlar, hâlâ uykudadırlar.”

uyqucan: (*is.*) Uyqucan “uykucu”, köp uxlaydığan “çok uyuyan”.

uyquluq (I): (*sf.*) Uyquluq “uykucu”.

uyquluq adem “uykulu adam”.

uyquluq közler “uykulu gözler”.

uyquluqta “uykulu halde”.

Uygur:

1. *öz. is. tar.* Orta Asya’da büyük bir devlet ve uygarlık kurmuş, yazılı anıtlarla sanat eserleri bırakmış olan bir Türk kolu ve bu koldan olan kimse.

2. Doğu Türkistan’da yaşayan Türk soylu halk ve bu halktan olan kimse.

Uygurca:

1. *öz. is. (uygu’rca)* Eski Uygur Türkçesi.
2. Uygur Türkçesi.
3. *sf.* Bu Türkçeyle yazılmış olan.

uyku:

1. *is.* Dış uyaranlara karşı bilincin, bütünüyle veya bir bölümünün yitdiği, tepki gücünün zayıfladığı ve her türlü etkinliğin büyük ölçüde azaldığı dinlenme durumu.
 2. *mec.* Çevrede olup bitenin farkında olmama, gaflet, aymazlık.
 3. *mec.* Doğada görülen sükûnet durumu.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2043–2045

uykucu: Uykuyu seven, çok uyuyan kimse.

uykulu (I):

1. *sf.* Uyku gereksinimi olan veya sezilen.
2. *zf.* Uyku sersemi olarak.

uyquluq (II): (*is.*)

1. Bovaqniñ alqan kiri.
2. Qoltuq yani boyun astı bezliri.

uyqusiz: (*sf.*) Uyqusiz “uykusuz”.

uyqusiz ötken kün “uykusuz geçen gün”.

uyqusizliq: (*is.*) Uyqusizliq “uykusuzluk”.

Uyqusizliq *nahayiti yaman.*
“Uykusuzluk çok fena.”

uyma: (*is.*)

1. Uyma “yığın, küme”.
- uyma kar** “kar kümesi”.
2. Çöplük, mezbele, süprüntülük.

uyumaq: Uyumaq “mayalanmak, ekşimek”

Süt uyup qaptu. “Süt ekşimiş.”

uyuşma: (*is.*) Uyuşma “dernek”.

mediniy aqartış uyuşmisi “kültür derneği”.
yoşurun uyuşma “gizli dernek”.

uyuşmaq (I): Uyuşmaq.

Toñlap qollırım uyuşup qetti.
“Soğuktan ellerim uyuştı.”

uyuşmaq (II): Uyuşmaq, bir-birige maslaşmaq.

uyuşqaqlıq “birliklilik”.

uyuşqaqlıq tüpeylidin “birliktelikten dolayı”.

uyuşqan “birlik, birleşmiş”.

uykuluk, -ğu:

1. *is.* Kasaplık hayvanların timüs ve pankreas bezlerine verilen ortak ad.
2. *hlk.* Kundaktaki çocukların avucunda biriken kir.
3. *hlk.* Karaciğer.
4. *hlk.* Dalak.

uykusuz:

1. *sf.* Uyumamış veya uykusunu alamamış.
2. *zf.* Uyumadan, uykusunu almadan.

uykusuzluk, -ğu: Uyku uyuyamama veya uyumamış olma durumu.

uyma: Uymak işi, intibak, riayet, tebaiyet, tevafuk.

uyumak:

1. *nsz.* Uyku durumunda olmak.
2. İlaç etkisiyle ağrı duymayacak kadar derin uykuya dalmak.
3. *mec.* İşlem görmemek, durgun kalmak, el sürülmemek.
4. *mec.* Çevresindeki olayları fark etmemek, görmemek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2043–2045

uyuşma:

1. *is.* Uyuşmak (I) işi.
2. *is.* Uyuşmak (II) işi, mutabakat, antant.

uyuşmak (I): (*nsz*) Soğuk, basınç vb. yüzünden vücudun bir yerinde, duygu ve hareket geçici olarak azalmak.

uyuşmak (II):

1. (*nsz, -le*) Her konuda birbirine uymak, imtizaç etmek.
2. (*nsz*) Bir iş, düşünce, görüş vb. üzerinde anlaşmaya varmak, uzlaşmak, mutabık kalmak.

uyuşqan halde “birlik halinde”.

uz (I): (*sf.*)

1. Uz, yaxşı, mahir.
2. Yeqılmaq.
3. Muvapıq, layıq, mas.
4. Eplik.
- qolî eplik** “eli uz”.
5. Toğra (çüşendürüş).
6. Edeplik, mulayim, yavaş.

uz (II): -

uzaq: (*sf.*)

1. Uzaq, yıraq.

Yıraq kelğüside némiler bolıdığanlıqı namelum.

“Uzak bir gelecekte neler olacağı bilinmez.”

uzaq devirlik “uzun devirli”.

uzaq dègende “en uzağı”.

uzaq gep “uygulanması zor”.

uzaqî “geçen yıl”.

uzaqqa sozmaq “uzatmak”.

uzaq müddetlik “uzun müddetli”.

uzaq ömürlük “uzun ömürlü”.

uzaq ötmüş “uzak geçmiş”.

uzaq şarq “uzak doğu”.

uzaqta “uzakta”.

uzaktıkî “uzaktaki”.

uzaqtın “uzaktan”.

Bizniñ öy uzaktın körünüdü.

“Bizim ev uzaktan görünüyor.”

uzaqtın bérî “uzaktan buyana”.

uzaqtın-uzaq “çok uzak”.

uzaq-yèqin “uzak ve yakın”.

Uzaq-yèqinlıqıđa qarımıdım.

“Uzak ve yakınlığına bakmadım.”

2. Xalî, bir iştin yıraq.

U, mundaq işlerdin xêlî yıraq.

“O, böyle işlerden hayli uzaktır.”

3. İmkaniyeti az bolđan.

uz (I):

1. *sf.* İyi, güzel.
2. İşe yatkın, becerikli, mahir.

uz (II): *zf.* Masallarda **az gittik uz gittik, dere tepe düz gittik** tekerlemesinde “uzak” anlamında kullanılan bir söz.

uzak, -ğı:

1. *sf.* Gidilmesi çok süren, çok ötelerde bulunan, ırak, **yakın** karşıtı.
2. Arada çok zaman bulunan.
3. Eli, gücü veya hükmü yetişmez.
4. İhtimali az olan.
5. Ayrı, birbiriyle yakın ilgisi olmayan.
6. *is.* Uzak yer.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2048

4. *is.* Yıraq yer.

uzaqlaşmaq/uzımaq:

1. Uzaqlaşmaq, yıraqlaşmaq.
Balırlar uzaq kətip qaptu.
“Çocuklar uzaklaşıp gitmişler.”
Bu iş, uzap ketti. “Bu iş gecikti.”
köp uzımaq “çok geçmeden”.
uzap qetmek “uzaklaşmak”.
2. Ayrılmaq.

uzaqlaşdırmaq: Uzaqlaşdırmaq
“uzaklaşdırmaq”, yıraqlaşdırmaq.

uzaqlıq: (*is.*)

1. Uzaqlıq, yıraqlıq.
2. Musape “mesafe”, arılıq “aralık”.

uzamaq:

1. Uzamaq, uzun bolmaq.
Kêçe uzardi. “Gece uzadı.”
Kün uzardi. “Gün uzadı.”
2. Uzun davam qılmaq.
Bu iş uzun davam qıldı. “Bu iş uzadı.”
3. Ösmek, boyda tartmaq.
Bala azla vaqıtta östi.
“Çocuk kısa zamanda uzadı.”

uzartmaq:

1. Put-qolını sozup yatmaq “uzanmak”.
2. Uzartmaq “uzanmak”, qolını uzartmaq, qolını sunmaq.
3. Uzun yürmek.
Takî yêziđa qeder manduq.
“Ta köye dek uzandık.”
4. Qiñdiyip yatmaq, sozulup yatmaq (yêşinmestın).

uzatmaq:

1. Uzatmaq.
- uzutup qoymaq “uğurlamak; birini kapıya kadar geçirmek”.*

uzaklaşmak:

1. (*-den*) Bir şeyden, bir yerden veya kim-seden ayrılıp uzağa gitmek.
2. *mec.* Yabancılaşmak, ilgisi azalmak.

uzaklaşdırmaq:

1. (-den, -i) Uzağa götürmək.
2. Çıkarmak, ayırmak.
3. *mec.* Yabancılaşdırmaq, ilgisiz bırakmaq.

uzaklıq, -ğı:

1. *is.* Uzak olma durumu, ıraklık.
2. *mat.* İki nokta arasındaki uzay ölçümü, mesafe.

uzamak:

1. (*nsz*) Uzun duruma gelmek, boyu büyü-mek.
2. Çok zaman tutmak, uzun sürmek.

uzanmaq:

1. (-e) Boylu boyunca yatmaq.
2. Gitmek.
3. Bir alana yayılmak.
4. Bir şey boyunca sıralanmaq.
5. Yetişmek, ulaşmaq.
6. Vücudunu yöneltmek veya vücuduyla birlikte kolunu uzatmaq.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2049

uzatmaq:

1. (-i) Uzamasına sebep olmak, uzamasını sağlamak.
2. Bir şeyi vermek için birine yöneltmek.
2. Sunmaq, uzartmaq.
3. Davamlaşdırmaq, munazirini davam qıldırmaq.

uzluq: (*is.*) Uzluq, ustuluq, mahirliq.

uzun: (*sf.*)

1. Uzun.

uzunçaq “uzunca”.

uzundın “uzundan”.

uzundın bəride “çoktan bu yana”.

uzundın melum “çoktan belli”.

uzunđa sozulđan “devamlı; uzun devam edecek olan”.

uzunığa “uzununa”.

uzunığa kəsiş “uzununa kesme”.

uzun jillar “uzun yıllar”.

uzun jillarđiçe “uzun yıllara kadar”.

uzun qoça “uzun sokak”.

uzun qol “orta parmak”.

uzun qulaq “kulağı delik”.

uzun qulaqtın aňlanđan xeverlerge qarıđanda “duyulmuş haberlere göre”.

uzun müddetlik “uzun müddetli”.

uzun ömür “uzun ömür”.

uzun ötmestin “çok geçmeden”.

uzun-uzaqqa sozulđan étizlar “uçsuz bucaksız tarlalar”.

2. Uzun davam qılıdığan.

uzunluq: (*is.*)

1. Uzunluq, arılıq.

65 gradus đerp uzunlığıda “65 derece batı boyutunda”.

uzunlığı 5 mètr “uzunluğu 5 metre”.

2. Boy.

3. Baş, kolları veya bacakları bir yere yöneltmek.

4. Germek.

5. (*nsz*) Konuşmayı sürdürmek.

6. Vermek, göndermek.

7. Süreyi artırmak, temdit etmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2049

uzluk, -ğu: Uсталık, işinin eri olma durumu, hazakat, ehliyet.

uzun:

1. *sf.* İki ucu arasında fazla uzaklık olan, **kısa** karşıtı.

2. Başlangıcı ile bitimi arasında fazla zaman aralığı olan, çok süren.

3. *zf.* Ayrıntılı, derinlemesine.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2051–2052

3. Dêñizđa sêlinďan bêliq tori (bir uçî quruqluqta bolıdu).

uzunluk, -ğu:

1. *is.* Bir şeyin bir uçtan öbür uca kadar olan uzaklığı.

2. *mat.* İki nokta arasındaki yer aralığının ölçümü, tul.

3. Bir yüzeyin iki temel boyutundan en büyük olanı, **en** karşıtı.

4. Yazının, sözün kapsam yönünden genişliği.

5. Süre yönünden uzun olma durumu.

uzun paçaqlıqlar: (*is.*) Uzun paçaqlıqlar “uzun bacaklılar”, uzun putluq hayvanlar

uzutiş: (*is.*)

1. Uzutiş “uzatma”, sunuş (nesrini), uzartiş.

2. Sozuq tavuşlarınñ sozulup éyitilişi.

uzun bacaklılar: (*ç. is. zool*) Sulak yerlerde yaşayan, uzun bacaklı kuşlar takımı.

uzatma:

1. *is.* Uzatmak işi, temdit.

2. Sıhhi tesisatçılıkta kısa boruları uzatmak için kullanılan, kısa boru parçası.
 3. *den*. Bir ucu kıyıya bağlı durumda denize uzatılıp bırakılarak kullanılan balık ağı.
 4. *dbl*. Ünlülerin uzun söylenişi.
 5. *sp*. Oyun içerisindeki duraklama dakikaları.
 6. *sp*. Eşit sayılarla biten bir elemeli oyunu, kazananın belli olması amacıyla, kurallarına uygun olarak belli bir süre daha sürdürmek.
 Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2049

üç: (is.) Üç.

Üç yiðit kélivatıdu. "Üç delikanlı geliyor."

üç ayaq "üç ayak".

üç aylıq "üç aylık".

üç buluñ "üç köşe (üç köşeli matematik çizgi aleti)."

üç buluñluq "üç köşeli".

üç burçeklik "üç köşeli".

üç talaq "üç talak; üç boşama".

üç vilayet inqılâbi "üç il devrimi".

üç başlıq: (sf.) Üç başlıq "üç başlı".

üçlük: (sf.)

1. Üçlük "üçlü".

2. Üçlük qart.

3. Üç kişilik saz guruppisi.

4. Üç terkiptin teşkil tapqan.

5. Üç misralıq şeir.

üçinçi: (sf.) Üçinçi "üçüncü".

üçinçi ana "üçüncü ana".

üçinçi ata "üçüncü ata".

üçinçilik: (is.) Üçinçilik "üçüncülük".

üçün: Üçün "için", şuña.

Biz tẽçlıq üçün kürüşimışiz.

"Biz barış için mücadele edeceğiz."

Rast gep qılmıðalıqı üçün örüldi.

"Doğruyu söylemediği için yıkıldı.

bext üçün "baht için".

sen üçün "senin için".

şunıñ üçün "şunun için".

unıñ kelmigenliði üçün "onun gelmediği için".

ü, Ü:

Türk alfabesinin yirmi altıncı harfi. Ses bilimi bakımından ince, dar, yuvarlak ünlüyü gösterir.

ü, Ü: Türk elipbesiniñ yigirme altıncı herpi.

üç:

1. *is.* İkiiden sonra gelen sayının adı.
 2. Bu sayıyı gösteren 3, III rakamlarının adı.
 3. *sf.* İkiiden bir artık.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2053

üç başlı *sf. anat.* Üç başı olan.

üçlü:

1. *sf.* Üç parçadan oluşan, kendinde herhangi bir şeyden üç tane bulunan.
2. *mec.* Üç kişiden oluşmuş.
3. *is.* İskambil, domino vb. oyunlarda üzerinde üç işareti veya noktası bulunan kâğıt, pul.
4. *is. müz.* Üç ses veya çalgı için düzenlenmiş müzik parçası, trio.
5. *is. müz.* Bu parçayı çalan üç kişilik müzik topluluğu, trio.

üçüncü: Üç sayısının sıra sıfatı, sırada ikinciden sonra gelen.

üçüncülük, -gü: Üçüncü olma durumu.

için:

1. *e.* Amacıyla, maksadıyla.
 2. Sebep ve sonuç belirten bir söz.
 3. -dan / -den dolayı, ...-dan / -den ötürü.
 4. Özgü, ayrılmış.
 5. Düşüncesince, kendince, göre.
 6. Hakkında.
 7. Oranla, göz önünde tutulursa.
 8. Karşılığında, karşılık olarak.
 9. Uğruna, yoluna.
- için*”.

üge: (is.)

1. Üge “üye”, terkip.
 2. Eza.
- partiye ezasi** “parti üyesi”.
3. Organ.
- Köz, bedenniñ organlırının biridir.*
“Göz vücudun üyelerinden biridir.”

ülüş: (is.) Ülüş “üleş”, pay, hesse.

ülüşmek: Ülüşmek “üleşmek”, bölüşmek, teksim qılışmaq.

ülüştürmek: Ülüştürmek “üleştirmek”, teksim qılmaq.

ülüştürüş: (is.) Ülüştürüş “üleştirme”, teqsim qılış.

ün: (is.)

1. Ün “ses”, avaz.
- Başta gep bolsa, ayaqta ün yoq.*
“Başında konuşulursa, sonunda ses çıkmaz.”
Üni çıqmay qaldi. “Sustu, sesi kesildi.”
Ünimu yoq, sözimi yoq .
“Sesi de yok, sözü de yok.”
Üni öçti. “Sustu, sesi kesildi.”
Üniñ öçkür! “Sesin kesilsin!”
Üniñni çıqarma! “Sesini çıkarma!”
Üniñni peslet! “Sesini alçalt!”
Ünüm pütüp ketküdek boldi.
“Sesim kesilir gibi oldu.”
U, ün sêlip jîðlidi. “O, seslenerek ağladı.”
üniniñ bêriçe “bütün sesi ile”.
ün bermek “oy vermek”.
ün çêqirip “seslenerek”.
ün çıqmaq “ses çıkarmak; seslenmek”.
ün qatmaq “oy vermek; desteklemek”.
10. Süre belirten bir söz.
11. Ant deyimleri yapan bir söz.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.931

üye:

1. *is.* Herhangi bir topluluğu oluşturan bireylerden her bir, aza.
2. *anat.* Omurgalılarda, kol ve bacaklar.

üleş: Pay.

üleşmek: (*nsz, -le*) Bölüşmek, paylaşmak.

üleştmek:

1. (*-i, -e*) Pay ederek dağıtmak, bölüştürme
2. Herkesin payını kendisine vermek, bölüp dağıtmak, tevzi etmek.

üleşirme: Üleşirmek işi, bölüştürme, dağıtma, tevzi.

ün:

1. *is.* Ses.
 2. İyi bir nitelikte bilinip tanınmış olma durumu, şöhret, şan, nam, ad.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2058*

2. Ataq, şöhret, dañq.

*Unıñ şöhriti pütün memliketke yeyildi.
“Onun ünü tüm ülkeyi tutmuştur.”*

ünce: (*is.*) Ünce “inci”.

ünce monçıği “inci gerdanlığı”.

ünlük: (*sf.*)

1. Ünlük “ünlü”.
2. Meşhur, ataqılıq, dañlıq.
2. Sozuq tavuş.

ünsiz: (*sf.*)

1. Ünsiz “ünsüz”.
2. Şöhreti yoq, ataqılıq.
3. Üzük tavuş.

ürkügek/ürkek: (*sf.*)

1. Ürkügek “ürkek”.
- ürkügek at** “ürkek at”.
2. Tartınçaq.

ürkügeklik/ürkeklik: (*is.*) Ürkügeklik “ürkeklik”.

ürkümek:

1. Ürkümek “ürkmek”, çöçümek.
2. Tartınmaq.
3. Mëve bermeslik.

ürkütme:

1. Ürkütme, çöçütme “sıçratmak.”
2. Derexniñ putaqlırını qırqıp, boyığa östürmeslik.

inci:

1. *is.* İstiridye gibi bazı kavgılı deniz hayvanlarının içerisinde oluşan, değerli, küçük, sert, sedef renginde süs tanesi.
2. İncilerden oluşan takı.
3. *tkz.* Yanlışığı sebebiyle gülünç olan söz veya cümle.

ünlü:

1. *sf.* Ün salmış olan, şöhretli, meşhur, şanlı, namılı, namdar.
 2. *is. dbl.* Ses yolunda bir engele çarpmadan çıkabilen ses, vokal, sesli, sesli harf.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2058*

ünsüz:

1. *sf.* Ünü olmayan, gösterişsiz, şöhretsiz.
 2. *is. dbl.* Ses yolunda bir engele çarparak çıkan ses, sessiz, sessiz harf, konson, konsonant.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2059*

ürkek, -ği:

1. *sf.* Çok ürken, korkuya çabuk kapılan.
2. Çekingen.

ürkeklik, -ği: Ürkek olma durumu veya ürkekçe davranış.

ürkmek, -er:

1. (*nsz*) Bir şeyden korkup sıçramak, tevahuş etmek.
 2. Şaşkınlık ve korku duymak.
 3. Ağaç meyve vermemek.
 4. *mec.* Çekinmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2060*

ürkütme:

1. (*-i*) Ürküntü vermek.
2. Korkutup kaçırmak.
3. *mec.* Korkutmak.
3. Eđildiki atnıñ yēniđa avaz çıqarmastın kirip uni türkütme.

üsmek: Üsmek “süsmek”, süzmek.
Kala üsidi. “Sığır süsüyor.”

üst: (is.)

1. Üst.
baş üsti “baş üstü”.
unıñ üstige “onun üstüne”.
üstide “üstünde”.
sunı üstide yüzmek “su üstünde yüzmek”.
üstige “üstüne”.
üstige keymek “üstüne giymek”.
yerniñ üsti “yerin üstü”.
2. Nersiniñ yüzi, nersiniñ sırtqı qısmı.
3. Kiyim-kêçek, üstibaş.
Bala üsti-bêşini patqaq qılvetti.
“Çocuk üstü başını çamur etti.”
U, üsti-bêşini qeyindi.
“O, üstü başına giyindi.”
üst-bêşini tazılmaq “üst-başını temizlemek”.
4. Başlıq.
5. Artuq qısım, aşqan qısım.
6. Üstün, yuqırı.
üstün kalpuk “üst dudak”.
7. Üstide.
cinayet üstide tutmaq, neq meydanda tutmaq. “suçüstü yakalamak”.

üstek: (is.)

1. Üstek “üstelik”.
Saetimni bu qelemge tēđıştim, beş lira üstek aldim.
“Saatimi bu kalemle değıştirdim, beş lira da üstelik aldım.”
üstek almaq “ek olarak yine almak; ek bir şey almak”.
 2. Unıñ üstige.
Yep, içküzdı, unıñ üstige pulmu berdi.
“Yedirdi, içirdi, üstelik onun üstüne para mı verdi.”
 4. Herhangi bir etkiyle bitkinin gelişmesini engellemek.
 5. *mec.* Kuşkulandırmak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2061*

süsmek: (-i) Boynuzlu hayvan boynuzu ile vurma, tos vurma.

üst:

1. *is.* Bir şeyin yukarı, göğe doğru olan yanı, fevk, **alt** karşıtı.
 2. Bir şeyin görülen yanı, yüzü.
 3. Bir şeyin dış yüzü, yüzey.
 4. Giyecek, giysi.
 5. Birine göre yüksek aşamada olan kimse, mafevk.
 6. Vücut, beden.
 7. Artan, geriye kalan bölüm.
 8. İlgilenilen, üzerinde durulan konu.
 9. *sf.* Birkaç şeyden birbirine göre yukarıda olan.
 10. *sf.* Öte, arka.
 11. *sf.* Sınıflamalarda temel olarak alınan bir tipe göre ileri derecede olan.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2062–2065*

üstelik, -ği:

1. *is.* Üste verilen şey, fark.
2. *sf.* Güçlü, kuvvetli, sağlam.
3. *zf.* Ayrıca, bir de, bundan başka.

üstide: (*zf.*) Üstide “üzerinde”.

qelem şireniñ üstide “kalem masanın üzerinde”.

üstlük: (*is.*)

1. Üstünlük “üstlük”.
2. Ton.
3. Perence.

üstün: (*sf.*)

1. Üstün.

U, işke üstün qaraydu.

“O, işe üstünkörü ile bakıyor.”

astın-üstün “alt-üst”.

üstün bolmaq “üstün olmak”.

üstün çıqmaq “üstün gelmek”.

üstün kelmek “üstün gelmek”.

2. Yaxşiniñ yaxşisi.

Sotsiyalistik tüzüm kapitalistik tüzümdin nevzel.

“Sosyalist rejim kapitalist rejimden üstündür.”

üstünge: (*zf.*) Üstünge “üstüne”.

Kemzel üstige peldo keydim.

“Ceket üstüne palto giydim.”

Kitabni şireniñ üstige qoydum.

“Kitabı masanın üstüne koydum.”

Söz talışip olturuş qanniñ üstige u keldi.

“Münakaşanın üstüne o geldi.”

U, bu işni öz üstige aldı.

“O, bu işi üstlendi.”

U, xotun üstige xotun aldı.

“O, kadın üstüne kadın aldı.”

Vezipini u meniñ üstimge jüqlidi.

“Vazifeyi o benim üzerime yükledi.”

astını üstige keltürmek “alt üst etmek”.

baş üstige “baş üstüne”.

iş üstige iş “iş üstüne iş”.

unıñ üstige “onun üstüne”.

üstige jük artılğan töge “üstüne yük yüklen-miş deve”.

üstünlük: (*is.*) Üstünlük, evzellik “avantaj”

Sotsiyalizmniñ evzellikni ravaclandurayli.

üzerinde:

1. *zf.* Üstünde.
2. ... ile ilgili, üzerine.

üstlük, -ğü:

1. is. Üst olma durumu.
2. En üste giyilen uzunca giysi.

üstün:

1. sf. Benzerlerine göre daha yüksek bir düzeyde olan, onları geride bırakan.
2. Birine veya bir şeye göre nitelik bakımından daha yüksek, daha elverişli olan, faik.

üstüne:

1. zf. İlişkin, üzerine, dair.
2. Hesabına.
3. ...-e göre, uygun olarak.
4. ...-den sonra.
5. Kendinden önce gelen sözün ikileme biçiminde anlamını pekiştirmek ve sıklığını ifade etmek için kullanılan bir söz.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2061

üstünlük, -ğü: Üstün olma durumu, faikiyet, rüçhan.

“Sosyalizmin üstünlüğünü geliştirelim.”

***hava üstünlüğü** “hava üstünlüğü”.*

***üsti-üstige** “üst üste”.*

***üstünlük almaq** “üstünlüğü elde etmek”.*

***üstünlük qılmaq** “üstünlük etmək”.*

üst-üstige: (sf.) Üst-üstige “üst üste”.

U, üsti-üstige qerzi aldı.

“O, üst üste borçlandı.”

üşümek: Üşümek, toñlmaq, muzlmaq.

üşüş: (is.) Üşüş “üşüme”, toñlaş, muzlaş.

üşütüvalmaq: Üşütüvalmaq “üşütmek”, toñlıtıvalmaq.

ütlimək: Ütlimek “ütmek”, quyqılmaq.

üzdürmek (I): Soydurmaq (təri).

üzdürmek (II) Üzdürmek “yüzdürmek”.

üzenge: (is.) Üzenge “üzengi”.

Ayıdım üzengide çaǵda hêķkim sêni rencitelmeydu.

“Hayatta olduğum müddetçe hiç kimse seni rahatsız edemez.”

üzgüçi: (is.)

1. Su yüzgüçi “yüzücü”.

2. Eğipla atatsiye qılǵuçi.

üst üste:

1. *sf.* Birbirinin üstüne konulmuş.
2. Çok kalabalık, sıkışık.
3. *zf.* Birbiri arkasından.

üşümek: (*nsz*) Isı yokluğundan azlığından veya ısı kaybından etkilenmek, soğğun etkisini duymak.

üşüme: Üşümek işi.

üşütmek:

1. (*-i*) Üşümesine sebep olmak.
2. (*nsz*) Üşüyüp hasta olmak, soğuk almak.
3. *argo* Delirmek, aklını yitirmek.

ütmek, -er:

1. (*-i*) *hlk.* Bir şeyi, tüylerini yakmak için alevden geçirmek.
2. Taze buğday veya mısırı ateşe tutup pişirmek.

yüzdürmek (I): (*-i*) Derisini çıkarttırmak, derisini soydurtmak.

yüzdürmek (II):

1. (*-i, -e*) Yüzmesini sağlamak veya yüzme işini yaptırmak.
2. (*-i*) Batmış veya oturmuş tekneyi suyun yüzeyine çıkarıp yüzer duruma getirmek.

üzengi: Eyerin iki yanında asılı bulunan ve hayvana binildiğinde ayakların basılmasına yarayan, altı düz demir halka.

yüzücü:

1. *is.* Yüzme sporu yapan kimse.
2. Yüzme sporunu profesyonel olarak yapan kimse.
3. Mal soyduçu “hırsız”.

üzmek (I): Üzmek “koparmak, kesmek”.
Qerzimni üzdüm. “Borcumu bitirdim.”

arını üzmek “ilişkiyi kesmek”.

can üzmek “ölmek”.

diplomatîq alaqları üzmek “diplomatik ilişkiyi kesmek”.

qol üzme işime “ara vermeden çalışma”.

köznü üzüməlməysən “gözünü ayıramazsın (çok çekici)”.

sözni üzmek “sözü kesmek”.

ümit üzmek “ümidi kesmek”.

üzüp almaq “koparmak, geliş gidişi kesmek ilişkiyi kesmek”.

üzüp éytmaq “kesin söylemek”.

üzmek (II): Üzmek “yüzmek” (*su*).

üzüp çıqmaq “yüzerek çıkmak”.

üzüp ötmek “yüzerek geçmek”.

üzük (I): (*is.*) Üzük “yüzük”.

bilek üzük “bilezik”.

üzük qəşi “yüzük kaşı”.

üzük (II): Üzük tavuş “ünsüz sesler konsanantlar”.

üzülmek (I): Tərisi soyulmaq “derisi soyulmak”.

pan kimse.

3. Kasaplık hayvanların derilerini yüten kimse.

4. *hlk.* Birini sömüren kimse.

üzmek, -er (I):

1. (-i) Üzüntü vermek.

2. Bir şeyi gerip çekerek gevşetmek, sürterek aşındırmak.

yüzmek, -er (II)

1. (*nsz*) Kol, bacak yüzgeç vb. organların özel hareketleriyle su yüzeyinde veya su içinde ilerlemek, durmak.

2. Yüzme sporu yapmak.

3. Bir sıvının yüzeyinde batmadan durmak.

4. Herhangi bir durumun en aşırı derecesinde olmak.

5. *mec.* Dalgalanmak.

6. *mec.* Herhangi bir şeyle üzeri kaplanmak, bir şeye bulanmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2216–2217

yüzük, -ğü (I):

1. *is.* Parmağa geçirilen genellikle metal halka.

2. Yüzük oyunu.

üzük (II): -

yüzülmek (I):

1. Derisi çıkarılmak.

2. *mec.* Sömürülmek.

üzülmek (II): Üzülmek “yüzülmek”.

üzülmek (III): Üzülmek “kopmak”.

Belim üzülp ağrıydu.

“Belim kesilmiş gibi ağrıyor.”

Bêşîñ üzülgür! “Başın kopsun!”

Gep şu yerde üzüldi. “Söz şurada kesildi.”

Mağdirim üzülp kêtivatıdu.

“Güçsüzleşiyorum.”

Maşına üzülmey qatnap turudu.

“Araba (otobüs) ulaşımı kesintisiz devam ediyor.”

Polat sim üzülp ketti. “Çelik tel koptu.”

Rayonni yemekliler bilen üzüldürmey teminleş.

“Bölgeyi kesintisiz halde azık ile temin etme.”

Tuz nêşivim üzüldi. “Nasibim kesildi.”

Üzümler üzülp boldi.

“Üzümler koparılıp bitti.

üzülmey “kopmadan, kesintisiz”.

üzülp çüşmek “koparılıp düşmek”.

üzüm/ücüm: (is.) Üzüm.

Turpan üzümi dünyağa meşhurdur.

“Turfan üzümi dünyaya ün salmıştır.

aq üzümler “beyaz üzüm”.

çeqir üzümler “dut ağacı”.

qara üzümler “kara üzüm”.

qızıl üzümler “kırmızı üzüm”.

üzümçi: (is.) Üzümlü “üzümlü”, üzüm yetiştürücü yani üzüm satıcı, üzümçi.

üzümçilik: (is.) Üzümlü “üzümlü”.

üzümlük: (sf.) Üzümlük “üzümlü”.

yüzülmek (II): Yüzme işi yapılmak.

yüzülmek (III): -

üzüm: *is. bot.* Asmanın taze veya kuru olarak yenilen ve salkım durumunda bulunan meyvesi.

üzümcü: Üzüm yetiştiren veya satan kimse.

üzümcülük, -ğü: Üzüm yetiştirme ve satma işi.

üzümlü: İçinde üzüm olan.

v, V: Türk elipbesiniñ yigirme yettinçi herpi.

vaqıraş: (*is.*) Vaqıraş “bağırma, seslenme”.

vaqıraşmaq: Vaqıraşmaq “bağırmaq, beraber seslenmek”.

vaqıratmaq: Vaqıratmaq “bağirtmak”, süren saldurmaq.

vaqırmaq:

1. Vaqırmaq “bağırmaq”, süren salmaq.

vaqırıdaq “yaygaracı”.

vaqırivetmek “bağırvermek”.

2. Birige vaqırap xitap qilmaq.

vay/vayey: (*ünl.*) Vay, vay vay.

vay can “vay can, imdat, imdat bağırsı”

vay dostum! “vay dostum!”.

v, V:

1. Türk alfabesinin yirmi yedinci harfi. **Ve** adı verilen bu harf, ses bilimi bakımından ötümlü, sürtünücü, diş-dudak ünsüzünü gösterir.
2. Romen rakamları dizisinde 5 sayısını gösteren işaret.

bağırma: Bağırma işi.

bağırışmak: (*nsz, -le*) Birlikte veya karşılıklı bağırma.

bağirtmek:

1. (*-i*) Bağırmasına yol açmak.
2. Bir haberi, bir isteği, birinin aracılığıyla duyurmak.

bağırmaq:

1. (*nsz*) İnsan yüksek ve gür ses çıkarmak.
2. *mec.* Kendini belli etmek.
3. (*-e*) Yüksek sesle azarlamak.

vay:

1. *ünl.* Şaşma anlatan bir söz.
2. Ağrı, acı vb. duyguları anlatan bir söz.
3. Yönelme durumunda bir nesne ile kullanıldığında bir şeyin veya bir kimsenin kötü bir sonuca uğrayacağını anlatan bir söz.

y, Y: Türk elipbesiniñ yigirme sekkizinçi herpi.

yað: (*is.*) Yağ “yağ”, may.

sèriq yað “tere yağı; eritilmiş tere yağı”.

su yèði “sıvı yağ”.

yað baðlımaq “yağ bağlamak”, semirimek, et almaq.

ziðir yèði “susam yağı”.

yaðaç (I): (*is.*)

1. Yağaç “ağaç”.

qara yaðaç “karaağaç”.

yaðaççi “marangoz”.

yaðaççılıq “marangozluk”.

yaðaç öy “ahşap ev”.

2. Derex.

Derexniñ astıda olturmaq.

“Ağacın altında oturmak”.

derex tikmek “ağaçlamak”.

derexlik halða keltürmek

“ağaçlandırmak”

3. Toqmaq, tayaq, tirek.

4. Yağactın işlengen.

yaðaç (II): Yağaç “uzunluk ölçü birimi, (8 km.)”.

yaðaçlıq (I): (*sf.*) Derexlik “ağaçlı”, derexzarlıq.

y, Y:

1. Türk alfabesinin yirmi sekizinci harfi. **Ye** adı verilen bu harf, ses bilimi bakımından ötümlü, sürtünücü, diş-dudak ünsüzünü gösterir.
2. Romen rakamları dizisinde 5 sayısını gösteren işaret.

yağ:

1. *is.* Birleşiminde stearik, oleik, palmitik asitlerle gliserin bulunan ve bunların oranlarına göre kıvamları değişen bitkisel veya hayvansal madde.
2. Vazelin, mazot gibi fiziki nitelikleriyle yağları andıran ve sanayide kullanılan mineral madde.
3. Vücudun, atılması gereken amonyak, üre vb. maddelerini içine alarak deriden sızan ve ter kokusunu veren madde.
4. Güzel kokulu bitkilerden çıkarılan uçucu, kokulu ve sıvı madde.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1205

ağaç, -cı (I):

1. *is. bot.* Meyve verebilen, gövdesi odun veya kereste olmaya elverişli bulunan ve uzun yıllar yaşayabilen bitki.
2. *sf.* Bu gibi bitkilerin gövdesinden ve dallarından yapılan.
3. *Direk.*

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.28–30

yağaç (II): -

ağaçlı (I): Ağacı olan.

yağaçlıq (II): (is.)

1. Yağaçlıq “ağaçlık”, derexlik yer, ormanlıq, ormanzarlıq.
- derexlik yer** “ağaçlık yer”.
2. Derex bilen qaplanğan, derex ve yağaç qoyulğan.

yağçı: (is.)

1. Yağçı “yağcı”.
2. Maylıduçi “yağlayıcı” (maşinlarni).
3. Xoşametçi “yağcı, yağ yakan”, yalaqçi.
4. Sünnetçi.

yağçılıq: (is.)

1. Yağçılıq “yağcılık”.
2. Maşina maylaş işi.
3. Xoşametçilik, yalaqçilik.

yağdurmaq:

1. Yağdurmaq “yağdırmak”.
2. Kölep çıqarmaq.

Bu fabrika rextni bazarğa töküvetti.

“Bu fabrika piyasaya kumaş yağdırdı.”

yağdı: (is.) Yağdı, düşmen “düşman”, reqip.

yağlanmaq:

1. Yağlanmaq, maylanmaq.
2. Yağ bağlımaq.
3. Maslişip ketmek.

yağlaş: (is.) Yağlaş “yağlama”.

yağlatmaq: Yağlatmaq, maylatmaq.

ağaçlık, -ğı (II):

1. *is.* Ağaç öbeğı.
2. Ağacı bol olan yer.

yağcı:

1. *is.* Yağ çıxaran veya satan kimse.
2. Makineleri yağlayan kimse.
3. *argo* Dalkavuk.

yağcılık, -ğı:

1. *is.* Yağ çıkarma veya satma işi.
2. Makine yağlama işi.
3. *argo* Dalkavukluk.

yağdırmak:

1. (-i) Yağmasını sağlamak.
2. Bir şeyi aralıksız ve çok sayıda atmak, indirmek, savurmak.
3. Vermek, söylemek.
4. (-e) *mec.* Bol miktarda vermek, sağlamak
5. *mec.* Çok sayıda ortaya koymak, sürmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1205

yağı: *is. hlk.* Düşman, hasım.

yağlanmaq:

1. (*nsz*) Yağlama işi yapılmak, yağ sürülmek, yağ konulmak.
2. Yağ oluşmak.
3. Yağdan kirlenmek.
4. Yağ sürünmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2106

yağlama:

1. *is.* Yağlamak işi.
2. *hlk.* Küçük tabak büyüklüğünde açılan yufkaların tavada pişirilmesinden sonra aralarına kıymalı iç konulup üzerine sarımsaklı yoğurt dökülerek hazırlanan bir yemek.

yağlatmak: (-i) Yağlama işini yaptırmak.

yağlıq (I): (*sf.*)

1. Yağlıq “yağlı”, maylıq.
- may boyaq* “yağlı boya”.
- yağlıq nan* “yağlı ekmek”.
- yağlıq ösümlüqler* “yağlı bitkiler”.
- yağlıq polo* “yağlı pilav”.
- yağlıq ziraetler* “yağlı bitkiler”.
2. Sémiz.
3. Köp ve asan payda köridiğan.
- yağlıq ballı* “semimi, içqoyun, taşqyun”.
4. Bay.
5. Yağlaşqan.
- yağlışıp ketken bök* “yağlı bir şapka”.
6. Yağ sürtülgen.

yağlıq (II): (*is.*) Yağlıq “mendil, eşarp”.

qol bağlıq “yağlık”

qol yağlıq “cep mendili”.

yağlıq (III):

yağlıqçı: (*is.*) Yağlıqçı “yağlıkçı”, lönge, yağlıq qatarlıq satquçı.

yağlımaq:

1. Yağlımaq “yağlamak”, maylımaq.
2. Maxtımaq.

yağmaq:

1. Yağmaq.
- Bügün xet yene yeğip ketti.*
“Bügün mektuplar yağıdı gene.”
Qar yeğivatıdu. “Kar yağıyor.”
2. Çüşmek.
- qar çüşmek* “kar yağmaq”.
3. Arqa arqıdın köplep kelmek.
- Üstimizge ot yeğivatatti.*
“Üstümüze kurşun yağıyordu.”

yağlı (I):

1. *sf.* Üzerinde veya içinde yağı olan.
2. Yağı çok olan.
3. Yağla yapılmış.
4. Besili, semiz.
5. Yağdan kirlenmiş veya lekelenmiş olan.
6. *mec.* Parası bol, zengin.
7. *mec. ve tkz.* Bol ve kolay kazanç sağlayan.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.1206–1207

yağlıq (II): *is. hlk.* Büyük mendil, çevre.

yağlık, -ğı (III): Yağ için ayrılmış yağ elde etmeye özğü.

yağlıkçı:

1. *is. hlk.* Havlu, çevre, çamaşır vb. satan kimse.
2. Gelinlik, tel, duvak vb.ni kira ile veren kimse.

yağlamak:

1. *(-i)* Yağ sürmek.
2. *tek.* Sürtünen iki yüzey arasına, kaymayı kolaylaştırmak için yağlı bir madde sürmek.
3. *argo* Dalkavukça övmek, yağ çekmek.

yağmak, -ar:

1. *(nsz)* Yağmur, kar, dolu gökten düşmek.
2. Toz, mermi vb. yüksekten çokça düşmek.
3. *mec.* Üst üste ve çok gelmek.

yağsız: (sf.) Yağsız “yağsız”, oruq “zayıf”.

oruq göş “yağsız et”.

yaxşı: (sf.) Yaxşı “iyi, güzel”.

Yaxşılıqqa yaxşılıq her kişinin işidir.

“İyiliğe iyilik her kişinin işidir.”

yaxşı körmek “beğenmek, sevmek”.

yaxşılıq qılmaq “iyilik etmek”.

yaxşımisiñiz? “iyi misiniz?”

yaxşılıq: (is.) Yaxşılıq “iyilik”.

yaq (I): (is.) Tibet qotizi.

yaq (III): (e.) Yaq “yok”.

yaqa: (is.)

1. Yaqa.

Köñlekniñ yaq1si kir bolup ketti.

“Gömleğin yakası kirlendi.”

U, yaqamdın aldı. “O, yakamı sıktı.”

2. Yelkenniñ kanarı.

3. Qırđaq (deryaniñ).

4. Egimes yer.

5. **Yaq** “kıyı, kenar”.

yağsız:

1. *sf.* Yağı olmayan.

2. Yağı az.

3. Yağ konulmamış, yağ ile yapılmamış.

4. *mec.* İnce, zayıf.

yahşi: *sf. hlk.* İyi, güzel, çok güzel.

yahşilik, -ği: Yahşi olma işi veya durumu.

yak (I): *is. (Tibetçeden) zool.* Tibet’te, Asya’nın bazı yörelerinde yabani veya evcil ola-rak yaşayan, kılları uzun öküz türü, Tibet öküzü, Tibet sığırı (*Bos grunniens*).

yok, -ku, -ğu (II):

1. *sf.* Bulunmayan, mevcut olmayan (nesne, kimse vb.), **var** karşıtı.

2. *is.* Yasaklanmış olan şey, yasak.

3. *is.* Olmayan, bulunmayan şey.

4. *e.* “Hayır” anlamında kullanılan bir söz.

5. *bağ.* Birbirine karşıt iki cümleden, ikincisinin başına getirilen bir söz.

6. *bağ.* Birinin söylediği sözlerden genelde kuşkulandığında veya sözler hafifsendiğinde kullanılan bir söz.

7. *e.* Savunulan bir düşünceyi doğrulayan sözün başına getirilir.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2187

yaka:

1. *is.* Giysilerin boyna gelen, boynu çeviren bölümü.

2. Giysilerin boyna gelen bölümüne eklenen ve türlü biçimlerde olan parçası.

3. Kıyı, kenar, taraf.

4. Eğik yer.

5. Yapıların saçaklarında, suyun içeriye sızmasını önlemek için kiremidin altıyla oluk arasına konulan metal levha.

yaqılıq (I): (*sf.*) Yaqılıq “yakalı”.
tik yaqılıq köñlek “dik yakalı gömlek”.

yaqılıq (II): (*is.*)

1. Yaqılıq “yakalık”.

2. Köñlekniñ taqıma yaqısı.

yaqılıq (III): -

yaqmaq (I):

1. Yaqmaq.

Unıñ sözi maña yaqti (mec.).

“Onun sözü hoşuma gitti.”

çirağ yaqmaq “lamba yakmak”.

nan yaqmaq “ekmek pişirmek”.

ot yaqmaq “ateş yakmak”.

2. Etişturmaq.

Laza éđizni etişturidi.

“Kırmızıbiber ağzı yakar.”

3. İşqi muhebbet qozđımak.

4. Köydürmek.

Kün ziraetni köydürüvetti.

“Güneş ekinleri yaktı.”

5. Qaraytıvetmek, aldımaz .

Quyaş bedinimni qaraytıvetti.

“Güneş vücudumu yaktı.”

6. Xarab qılmaq.

yaqmaq (II):

1. Yaqmaq “çaplımaq”, sürmek.

xine sürmek (yaqmaq) “kına yakmak”.

2. Toqumaq (qoşmaq).

yaqmaq (III): -

6. Semt.

7. Sahil.

8. *den.* Yelkenlerin kenar ve köşeleri.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2109–2110

yakalı (I): Herhangi bir biçimde yakası olan.

yakalık, -ğı (II):

1. *is.* Erkek gömleklerinin üzerine takılan eğreti yaka.

2. İlköğretim öğrencilerinin önlüklerinin üzerine taktıkları yaka.

3. *sf.* Yaka yapmak için kullanılan.

yakalı (III) is. hlk. Boynu üzerinde manto yakasına benzeyen tüyleri bulunan bir güvercin türü.

yakmak, -ar (I):

1. *(-i)* Yanmasını sağlamak veya yanmasına yol açmak, tutuşturmak.

2. Ateşle yok etmek.

3. Işık vermesini sağlamak.

4. Isı etkisiyle bozmak.

5. Keskin, sert ve ısırıcı bir duyumu vermek.

6. Yanıyormuş gibi bir etki yapmak.

7. Kurutmak, zarar vermek.

8. Çok sıcak olmak.

9. Karartmak.

10. Çok üşütmek.

11. Acıtmak.

12. *mec.* Silahla vurmak.

13. *mec.* Yıkıma, zarara yol açmak, büyük bir zarara uğratmak, mahvetmek.

14. *mec.* Güçlü sevgi uyandırmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2113

yakmak, -ar (II): *(-i)* Kına, yakı vb.ni koymak, sürmek.

yakmak, -ar (III): *(nsz)* Türkü, ağıt vb. düzenlemek, bestelemek.

yaqturmaq:

1. Yaqturmaq “yaktırmak” (otni).

2. Yaqturmaq “sürdürmek, cilalatmak, ovdurmak”.

3. Yaqturmaq “sevmek, beğenmek”.

U meni yaqturmaydu.

“O, beni beğenmiyor.”

yalanmaq:

1. Yalanmaq.

2. U yer-bu yerini yalımaq, ağzını yalımaq, yalımaq.

yalañ (I): *(is.)* Ot yalquni “alev”.

yalañdaç (II):

1. Yalañdaç “yalın, çıplak”.

aç-yalañdaç “aç ve çıplak”.

yalañ ayaq “yalın ayaq”.

yalañpaştaq jürmek “başı açık gezmek”.

2. Yalañ “yalın”, taq “tek”.

yalaş: (is.)

1. Yalaş “yalama”.

2. Yalaş “refakatinde muhafız olarak koruma”.

3. Uprığan “yıpranmış, eskimiş”, xoriğan.

4. Üstige siyah sürülgen (resim).

yalatmaq: Yalatmaq.

altun yalatmak “yıldızlatmak; altın kaplatmak”.

yalđan: Yalđan “yalan”.

Yalđanlıđi sırtıdin körünüp turudu.

“Yalan olduğu besbelli”.

yalđan eytmaq “yalan söylemek”.

yalđan gep qılmaq “yalan söylemek”.

yalđanlanmak “yalanlanmak”, *yalđanlıqı* *melum bolmaq*.

yalđanđa cıqarmaq: Yalđanđa cıqarmaq “yalanlamak”, yalđanlıqıni aşkara qılmaq.

yaktırmak: (-i, -e) Yakma işini yaptırmak.

yalanmak:

1. (nsz) Yalama işi yapılmak veya yalama işine konu olmak.
2. Kendini yalamak.

yalın (I) is. hlk. Alev.

yalın (II):

1. sf. Gösterişsiz, süssüz, sade (söz, yazı).
 2. hlk. Çıplak, kınından çıkmış.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2117

yalama:

1. is. Yalamak işi.
2. sf. Üzeri düzleşmiş, dişleri aşınmış olan (vida, cıvata vb.).
3. sf. Fırça izleri belli etmeden yapılan (resim).

yalatmak:(-i, -e) Yalama işini yaptırmak.

yalan:

1. is. Aldatmak amacıyla bilerek ve gerçeğe aykırı olarak söylenen söz, ktır.
 2. sf. Gerçek olmayan, asılsız, uydurma.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2114

yalanlamak: (-i) Haber veya sözün gerçek olmadığını bildirmek, yalan olduğunu açık-lamak, tekzip etmek.

Muhemmedniñ sözliriniñ yalđanlıqıni aşkara qıldı.

“Mehmet’in sözlerini yalanladı.”

yalđançı: (is.)

1. Yalđançı “yalancı”.
- qıp-kızıl yalđançı** “tam bir yalancı”.
2. Oxşıtılđan.

yalđançılıq: Yalđançılıq “yalancılık”.

yalđandin: (zf.) Yalđandin “yalandan”, yalđan-yavidaq.

yalđuz: (sf.)

1. Yalđuz “yalnız”.
 - döñlüktiki yalđuz öy** “tepedeki yalnız ev”.
 - yalđuz ayaq yol** “patika, keçi yolu”.
 - yalđuz qalmaq** “yalnız kalmak”.
 2. Peket.
 3. Emma, lèkin, biraq.
- Çıraylıq, emme bir az reñsiz.*
“Güzel, yalnız biraz renksiz.”

yalđuzçılıq: (is) Yalđuzçılık “yalnızcılık”, başqılarđa arılaşmasıq siyasiti.

yalđuzluq: (is.) Yalđuzluq “yalnızlık”, yitimlik.

yalımaq:

1. Yalımaq “yalamak”.
2. Sürmek, siypap ötmek.

yalancı:

1. is. Yalan söylemeyi huy edinmiş olan kimse.
 2. sf. Gerçek olmayan, gerçeğe benzetilmiş.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2114–2115

yalancılık, -ğı:

1. is. Yalancı olma durumu, yalan söyleme huyu.
2. Yalan söz söyleme.

yalandan:

1. zf. Gerçek olmayarak, yapmacık bir biçimde, oyun olsun diye, yalancılıktan, sureta.
2. Gösteriş olsun diye, özen göstermeden, önem vermeyerek, üstünkörü.

yalnız:

1. sf. Yanında başkaları bulunmayan.
 2. zf. Yanında başkaları olmayarak.
 3. zf. Yalnızca.
 4. bağ. Ama.
 5. is. psikol. Toplumsal ilişkilerden yoksun veya yoksun bırakılan kişi.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2118

yalnızcılık:

1. is. Uluslar arası konulara ve anlaşmazlıklara katılmama siyaseti, infiratchılık.
2. Bir ülkenin dış ekonomik ilişkilerini keserek kendi sınırları içinde tek başına bir ekonomi siyaseti izlemesi, infiratchılık.

yalnızlık, -ğı:

1. is. Yalnız olma durumu, kimsesizlik.
2. Kimse bulunmama durumu, ıssızlık, tenhalık.

yalamak:

1. (-i) Bir şeyin üzerinden dilini sürüp geçirmek.
- Oqlar döñlükni siypap ötetti.
“Kurşunlar tepeyi yalıyordu.”

yalıñaç: (sf.)

1. Yalıñaç “yalçın”, taqir.
2. Tik.
3. Er ismi.

yalpaq: (sf.) Yalpaq “yassı, düz”.

yalpañ (I): (sf.) Yalpañ “yalpık”.

yalpañ (II): (sf.)

1. Yalpañ “yayvan”.
2. Közdileñ.

yalpañlıq: (is.)

1. Yalpañlıq “yayvanlık”.
2. Közdileñliq.

yalvurmaq:

1. Yalvurmaq “yakarmak, yalvarmak”.
2. Mökünmek, soqunmaq.

yalvurtmaq: Yalvurtmaq “yalvartmak”.

yamaq (I): (is.)

1. Yamaq “yama”.

yamaq salmaq “yamamak; yama vurmaq”.

yamaq-yamaq “çok yaması olan”.

2. Tère dağlırı.

yamaq (II): (is.)

1. Yamaq, yardımçı, şagirt.
2. Çəgra mudapie eskəri.
2. Dilini gezdirerek bir şeyin üzerindeki almak.
3. *mec.* Sıyırarak, dokunarak geçmek.
4. *den.* Dalgalar geminin içine girmeyip yalnız bordasını sıyırarak geçmek.

yalçın:

1. *sf.* Dik, sarp.
2. Düz, kaygan.

yalpak, -ğı:

1. *sf. hlk.* Sokulgan, cana yakın.
2. Yüze gülücü, dalkavuk.
3. *is.* Sarp yer, uçurum.

yalpık, -ğı (I): Derinliği az ve geniş olan, yayvan.

yayvan (II): Eni boyundan ve derinliğinden çok olan, basık ve geniş.

yayvanlık, -ğı: Yayvan olma durumu.

yalvarmak:

1. (-e) Birinden ısrarla, kendine acındıracak sözlerle, saygılı bir biçimde bir şey istemek.
2. Tanrı'ya içten yalvararak dua etmek, niyaz etmek.

yalvartmak: (-i, -e) Yalvarmasına sebep olmak veya yalvarmaya zorlamak.

yama (I):

1. *is.* Delik ve yırtığı uygun bir parça ile onarma, kapatma.

2. Bu iş için kullanılan parça.

3. Deride geniş leke.

yamak, -ğı (II):

1. *is.* Bir işte yardımcı olarak çalışan erkek.
2. *tar.* Yeniçeri Ocağında topçu ve humbaracı gibi askeri kuruluşlarda aday olarak

yamaqçı: (is.) Yamaqçı “yamacı, ayakkabıcı, kunduracı” (mozduz).

yamaqçılıq: (is.) Yamaqçılıq “yamacılık, ayakkabıcılık, ayakkabı tamirciliği”.

yamaqlıq: (sf.)

1. Yamaqlıq “yamalı”, yamaq sêlinđan.
2. (adem heqqide) yüzige dağ çüşken.

yamalmaq (I): Yamalmaq “yamalanmak”, yamaq sêlinmaq.

yamalmaq (II): -

yamalmaq (III):

1. Yamalmaq “yamanmak”.
2. Yük bolmaq.
3. Yüklenmek, tēñilmaq.

yaman: (sf.)

1. Yaman, qolıdın iş kêlidiđan.

aççığ1 yaman “huysuz”.

yaman adem “yaman adam”.

yaman körmek “nefret etmek”.

yamanlaşmaq “kötü olmak; bozulmak; lekelenmek; incinme; gücenme; darılma; gönlü kırılma”.

yamanlaşdırmaq “kötüleştirmek”.

yamanlıq qılmaq “kötülük etmək”.

yaman oyluq “kötü niyetli”.

yaman yaxşı “çok iyi”.

yaman yoğan “çok büyük”.

yaman yol “kötü yol”.

yaman yolđa başlımaq “baştan çıkarmak; kötü yola girmek”.

2. Eski.

bulunan kimse.

3. *mec.* Birinin etkisinde kalarak onun sözünden hiç çıkmayan kimse.

yamacı: Ayakkabı yamayan, onaran kimse, ayakkabı eskicisi.

yamacılık, -ğı: Yama yapma işi.

yamalı:

1. *sf.* Yama vurulmuş, yama ile onarılmış olan.

2. Yüzünde lekeler bulunan (kimse).

yamalanmak (I): (*nsz*) Yama ile onarılmaq, yama vurulmaq.

yamalmak (II): Biçimini, rengini doğaya uydurarak saklanmaq.

yamanmak (III):

1. (*nsz*) Yamalanmaq.

2. (-e) Kötü bir şey veya kimse birinin üstünde kalmak, yük olmak, yükletilmek.

yaman:

1. *sf.* Güç, etki veya beceri bakımından alışılmışın üzerinde olan.

2. Kötü, korkulan (kimse).

yamaş: (*is.*) Yamaş “yamama”.

yamatmaq: Yamatmaq.

yamđur: (*is.*)

1. Yamđur “yağmur”.

Yamđur yeğivatıdu. “Yağmur yağıyor.”

sim sim yamđur “hafif yağmur”.

taşnıñ yamđur dek yeğişi “taş yağmuru”.

2. Arqa-arqıdın, étilip keliş.

yamđur buluti: (*is.*) Yamđur buluti “yağmur bulutu”, qara bulut.

yamđurđa aylanmaq: Yamđurđa aylanmaq “yağmurlamak”.

yamđurluq (I): (*sf.*) Yamđurluq “yağmurlu”, yamđur yaqqan.

yamđurluq kün “yağmurlu gün”.

yamđurluq künlerde “yağmurlu günlerde”.

yamđurluq (II): (*is.*) Yamđurluq “yağmurluk” (çapan).

yamımaq:

1. Yamımaq “yamamak”.

çişni yamımaq “diş doldurmak”.

yamap qoymaq “yamamak”.

2. Tañmaq, yüklimek.

yan: (is.)

1. Yan.

Öz yénidin berdi. “Kendi cebinden verdi.”

aldañmaq “yan basmaq”.

aldırımashlıq, perva qılmaşlıq “yan sallamak”.

köz uçı bilen, köz qirida “yan gözle”.

yamama: Yamamak işi.

yamatmak:(-i, -e) Yamama işini yaptırmak

yağmur:

1. is. Atmosferdeki su buharının yoğunlaşmasıyla oluşan ve yeryüzüne düşen yağışın sıvı durumunda olanı, yağar, yağış, baran, bereket, rahmet.

2. mec. Çok ve sık düşen, gelen şey.

3. mec. Çokluk, bolluk.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2108

yağmur bulutu: Atmosferde nem yüklü bulutlar.

yağmurlamak:

1. (nsz) Hava yağmura çevirmek, yağmur yağacak gibi olmak.

2. (-i) Yağmur biçiminde sulamak.

yağmurlu (I): Yağmuru olan, yağmur yağan.

yağmurluk, -ğu (II):

1. is. Yağmurdan korunmak için üste giyilen giysi, trençkot.

2. Çadır bezinden yapılan ve yağmurdan korunmaya yarayan örtü.

yamamak:

1. (-i) Yama koyarak onarmak, yamalamak.

2. (-i, -e) mec. İstenmeyen kimse veya şeyi birine mal etmek.

yan:

1. is. Bir şeyin ön, arka alt ve üst dışında kalan bölümü.

2. Sağ ve solun ortak adı, yön, taraf, cihet.

3. Yer.

4. Üst.

5. Birlikte, beraberinde olma.

6. Bedenin bir bölümü.

mèniñ yènimda “benim yanımda”.

siña yan qarımaq “yan bakmak”.

şehir yènida “şehir yanında”.

yanđa yatmaq “yan yatmak”.

2. Yer, terep.

Bu tereptin keldi. “Bu taraftan geldi.”

Hèçyerde yoq. “Hiçbir yerde yok.”

3. Sol ve oñniñ ortağ ismi.

İkki teripide birdin kişi kètivatatti.

“İki yanında birer kişi gidiyordu.”

4. İkkinçi derice.

Dorınıñ ikkinçi tesiri. “İlacın yan etkileri.”

5. Yan.

Saetiñiz yèninizdimu?

“Saatiniz yanınızda mı?”

yanartağ: (is.) Yanartağ “yanardağ”, volqan.

volqan ilmi “yanardağ bilimi”.

yandaş: (is.)

1. Bitişik, muttasıl.

2. Yanından geçme.

yandaşlıq: (is.) Yandaşlıq, yakın olma, bağlı olma.

yandaşmaq:

1. Yandaşmaq “yanaşmak, yaklaşmak”.

Yaxşığa yandaş. “İyiye yaklaş.”

2. Qızıqlımaq “ilgilenmek, diqqat etmək, zevklenmek”.

yandaştırmaq:

1. Yandaştırmaq “yanaştırmak”.
2. Qızıkturmaq.

yandışıq: (is.)

1. Yandışıq “yanaşma”.
2. Şagirit “öğrenci”.

7. *sf.* Üstte altta, arkada veya önde olmayan

8. *sf.* İkinci derecede olan.

9. *sf.* Tali.

10. *zf.* Bir yana yönelerek.

11. *mec.* İstekleri karşıt olan iki kişiden veya topluluktan biri.

12. *ask.* Savaş düzenindeki ordunun iki kandanından her biri.

13. *mat.* Bir denklemde “=” işaretiyle ayrılmış olan iki anlatımdan her biri.

14. *sp.* Taç.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2120–2121

yanardağ: (*yana’rdağ*) *is. jeol.* Magmanın yer içinden yüzeye çıktığı veya geçmişte çıkmış olduğu, genellikle koni biçiminde, tepesinde bir püskürtme ağızı bulunan dağ, volkan.

yandaş: Birinden yana olan veya bir düşünceye, bir isteğe katılan, onu destekleyen kimse, yanlı, taraf.

yandaşlık, -ğı: Yandaş olma durumu, taraftarlık.

yanaşmak:

1. (-e) Bir şeyin, bir kimsenin yanına gelme
2. Vapur, kayak vb. kıyıya varmak.
3. *mec.* Karışmak ilgilenmek istek gösterme

4. *mec.* İlişki kurmak.

yanaştırmak: (-i, -e) Yanaşmasını sağlamak.

yanaşma:

1. *is.* Yanaşmak işi.
2. Genellikle bir çiftçi yanında çalışan işçi, tutma.

yandırmaq (I): Yandırmaq “yandırmak”, yaqmaq.

yandırmaq (II): Yandırmaq “geri çevirmek; döndürmek; geri vermek; caydırmak. *Düşmenniñ hücumını yandırdıq. “Düşmanın saldırısını caydırdık.”*

yanğın: (is.)

1. Yanğın, ot apiti “ateş afeti”.
- yanğın öçürmek** “yanğın söndürmek”.
2. (késellerde) hararet, qızıqlıq.
3. Aşiq, şeyda, meptun.

yanmaq (I):

1. Yanmaq, yeqilmak “yakılmak”.
2. Ot ketmek.
3. Köymek.

yanmaq (II): Dönmək, geri dönmək.

U, arqıısıda yənip yənip qarıdı.

“O, arkasına dönüp dönüp baktı.”

yandırmaq (I):(-i) *hlk.* Yanmasına sebep olmak, yakmak.

yandırmaq (II): -

yangın:

1. *is.* Zarara yol açan büyük ateş.

2. Hastalıkta ateş.

3. *mec.* Coşkunluk.

4. *sf. mec.* Tutkun, düşkün, âşık.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2122–2123

yanmaq, -ar (I):

1. (*nsz*) Birleşiminde karbon bulunan maddeler, ısı ve ışık yayarak kül durumuna geçip yok olmak.

2. Ateş durumuna geçmek, tutuşmak.

3. Isı, ışık veren duruma geçmek.

4. Bütünü veya bir bölümü ateş veya sıcaklığın etkisi ile bozulmak, kömür durumuna geçmek.

5. Isı etkisiyle vücudun bir yanı yara olmak, kızarmak veya rengi koyulaşmak.

6. Vücut veya nesnelerin ısısı artmak.

7. Parlamak, parıldamak.

8. Bir takım etmenlerin etkisiyle işe yaramaz duruma gelmek.

9. Yanık acısına benzer bir acı duymak.

10. Kendini göstermek, çabalamak.

11. *mec.* Çok üzölmek.

12. *mec.* Çok sevmek, büyük bir aşk ile sevmek.

13. *mec.* Hükümsüz kalma değerini yitirme

14. *mec.* Zarara, kötölüğe uğramak.

15. *mec.* Çocuk oyunlarında oyun dışı olma

16. *mec.* Bir bir sıralamak, dile getirmek, dert dökmek, anlatmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2125

yanmaq (II): -

yanmu-yan: (*zf.*) Yanmu-yan “yan yana, sıra ile”.

yanmu-yan oturtmak “yan yana oturtmak”.

yañaq: (*is.*) Yañaq “yanak”, meñiz.

Meñzidin qan tēmip turidu.

“Yanağından kan damlıyor.”

yañaq çaç “yanak zölfü”.

yapılaq (I): (*is.*) Yapılaq “yapalak, baykuş”

möşüq yapılaq “puhu kuşu”.

yapılaq (II): (*sf.*) Düz, yassı.

yar (I): (*is.*) Yar, uçurum.

qazağa uçırmaq “yardan atlamak”.

tiq yar “dik kaya”.

yar (II): (*is.*) Yar, yardımçi “yardımcı”, söziniñ qısartılışı.

yardımçi oqutquçi “yardımcı öğretmen”.

yara: (*is.*)

1. Yara, carahet.

piçaq yarısı “bıçak yarısı”.

2. Sifilis, frengi.

3. Derd.

*Bu ehval içimge derd boldi.
“Bu hal içime derd oldu.*

yaraq: (is.)

1. Yaraq “silah”, qoral.

kerek yaraq “araç gereç, silah”.

qoral-yaraq “araç gereç”.

yarağlandurmaq “silahlandırmak”.

yarağlandurulmaq “silahlandırılmak”.

yarağlanmaq “silahlanmak”.

yaraq cabduq “silah ve zırhlı takımı”.

2. Erkeklik ogani.

yan yana: Biri ötekinin sağında veya solunda olarak, birbirinin yanında, birlikte.

yanak, -ğı:

1. is. Yüzün göz, kulak ve burun arasındaki bölümü.

2. Lastik tekerlekli taşıtlarda lastiğin jant ile yere temas eden bölümü arasında kalan yan yüzeyi.

yapalak, -ğı (I): is zool. Bir tür baykuş.

yapalak (II): -

yar (I): Deniz, göl, ırmak vb. su kıyılarında veya karada, dik yer, uçurum.

yardımcı(II):

1. is. Yardım eden veya gerektiğinde yardım edecek olan kimse vb., muavin, muin, yaver.

2. sf. Yardımı olan (şey, nesne).

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2134

yara:

1. is. Keskin bir şeyle veya bir vuruşla vücutta oluşan derin kesik.

2. Bir şeyin iç veya dış yüzünde herhangi bir etki ile oluşan ve tehlikeli olabilen oyuk, gedik, yarık.

3. mec. Dert, üzüntü, acı.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2132

yarak, -ğı:

1. is. Silah.

2. kaba Erkeklik organı.

yaralanmaq: Yaralanmaq.

yararmaq: Yaranmaq.

yarar: (is.)

1. Yaraydığan “yarayan, yarar”.

2. Payda.

3. Menpe’et.

yaraşmaq (I): Yaraşmaq “yakışmak”.

Bu kiyim sizge yaraşmıdı.

“Bu elbise size yakışmadı.”

Unıñ qamıtı şunçe yaraşqan.

“Onun vücudu o kadar güzel.”

yaraşmaq (II): Yaraşmaq.

yaratqan: (öz. is.) Yaratqan “yaradan”, yaratquçı.

2. Teñri, Xuda, aila.

U, Xatire munarini yasığan sen’etkar.

“O, anıtı yaratan sanatçı.”

yaratquçı: (sf.) Yaratquçı “yaratıcı”, barlıqqa keltürgüçi.

yaratma: (is.) Yaratma, yaratış.

yaratmaq (I): Yaratmaq “yaraştırmak”.
Bu sözni sizge yarıtalmıdım.
“Bu sözü size yakıştıramadım.”
Men seni yarıtımen. “Ben seni seviyorum.”

yaralanmak:

1. (nsz) Yaralama işi yapılmak.
2. *mec.* Gücenmek, incinmek, kırılmak.

yararmak:

1. (-e) Bir davranışla birini memnun etmek.
2. *mec.* İçten olmayan davranışlarla birini memnun etmeye, gözüne girmeye çalışmak.

yarar:

1. *is.* Bir şeyden elde edilen sonuç, fayda.
2. Bir işten elde edilen iyi sonuç.
3. Çıkar.
4. *sf.* Yarayan, elverişli, uygun.

yakışmak (I):

1. (-e) Güzel durmak, iyi gitmek, yaraşmak, uygun gelmek.
2. Uygun olmak, iyi karşılanmak, münasip olmak.

yaraşmak (II):

1. (nsz) Yakışmak, uymak.
2. Yatkın olmak .

yaradan: öz. *is.* Tanrı.

yaratıcı:

1. *sf.* Yaratma yeteneği olan.
2. *mec.* Zekâ, düşünce ve hayal gücünden yararlanarak görülmeyen yeni bir şey ortaya koyan, yapan.

yaratma: Yaratmak işi.

yaraştırmak (I): (-i, -e) Uygun görmek, yakıştırmak, tensip etmek.

yaratmaq (II):

1. Yaratmaq.
2. Qılmaq, èlip barmaq.

yardem: (is.)

1. Yardım.

yardem telep qılmaq “yardım istemek”.

yardem tilimek “yardım istemek; yardımsamak”.

2. Tesir.

maddi yardım “maddi yardım”.

menivi yardım “manevi yardım”.

şamalniñ tesiri bilen “rüzgârın yardımıyla”
sizniñ yardimiñiz bilen “sizin yardımınız ile”.

yardem bermek “yardım etmek”.

yardem qılmaq “yardım etmek”.

yardemçi: (is.)

1. Yardımçi “yardımcı”.
2. Orunbasar, muavin.

yardemçilik: (is.) Yardımçılık
“yardımcılık”, orunbasarlıq.

yardemleşme: (is.) Yardemleşme “yardımlaşma.”

yardemleşmek: Yardemleşmek “yardımlaşmak”.

yardurmaq: Yardurmaq “yardırmak”.

yarðuçi (I): (sf.) Yarðuçi “yarıcı”.

yarðuçi (II): (is.) Otaqçi “ortak”.

yarðuçi (III): (is.) Yarðuçi “yarıcılık”, otun yarðuçi.

yaratmak (II):

1. (-i) *din b.* Allah, olmayan bir şeyi var etmek.

2. *mec.* Zekâ, düşünce ve hayal gücünden yararlanarak o zamana kadar görülme-yen yeni bir şey ortaya koymak, yapmak.

3. *mec.* Olmasına, ortaya çıkmasına yol açmak, sebep olmak.

yardım:

1. *is.* Kendi gücünü ve imkânlarını başka birinin iyiliği için kullanma, muavenet.

2. Bir ülkeye bağış veya ödünç olarak verilen para ve ihtiyaç maddeleri.

3. Eki.

4. Bağış, iane.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2134

yardımcı:

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2134–2135

yardımcılık, -ğı: Yardımcı olma durumu.

yardımlaşma: Yardımlaşmak işi.

yardımlaşmak: (nsz) Karşılıklı yardımda bulunmak.

yardırmak: (-i, -e) Yarma işini yaptırmak.

yarıcı (I): Yarma işini yapan, parçalayan, bölen.

yarıcı (II): Ürünü mal sahibi ile yarı yarıya bölüşerek çalışan işçi.

yarıcılık, -ğı (III): Odun yarma işçiliği.

yarðuçi (IV): (is.) Otaqcılık “ortaklık”.

yarılanðan: (sf.)

1. Yarılanðan “yaralı, yaralanan”.

2. Xeste.

xeste til “yaralı kalb”.

yarılanmaq: Yarılanmaq “yaralanmak.”

yarılaş: (is.) Yarılaş “yaralama”, yara, carahet.

yarılımaq: Yarılımaq “yaralamak”.

yarımaq: Yarımaq “yaramak”, yaqmaq.

Bu kitab işimizge yaqti.

“Bu kitab işimize çok yarıyor.”

Yaraysen jigit! Aferin delikanlı!”

yarıðidek söz “geçerli söz; yararlı söz”.

yarımaz: (sf.)

1. Yarımaz “yaramaz”.

2. Kereksiz “gereksiz”, kerekke kelmes.

Unıñða yaxşılıq yaraşmaydu.

“Ona iyilik yaramaz.”

3. Şox.

şox bala “yaramaz çocuk”.

yarışıq: (is.) Yarışıq “yaraşık, yarışış.

yarışıqlıq: (sf.) Yarışıqlıq “yarışıklık”, yaraşqan.

yarışıqsız: (sf.) Yarışıqsız “yarışksız”.

yarıtılış: (is.)

1. Yarıtılış “yaradılış”, tuğma xususiyet.

2. Micez, xuluq.

yarıcılık (IV): Ürünü mal sahibi ile yarı yarıya bölme durumu.

yaralı:

1. sf. Yarası olan, yaralanmış (kimse).

2. mec. Dertli, üzüntülü.

yaralanmak:

1. (nsz) Yaralama işi yapılmak.

2. mec. Gücenmek, incinmek, kırılmak.

yaralama: Yaralamak işi.

yaralamak:

1. (-i) Silah, bıçak vb. bir araçla yara açmak

2. mec. Gücendirmek, incitmek, kırmak.

yaramak:

1. (-e) Bir şey yararlı olmak, yarar sağlamak.

2. Bir iş için uygun olmak, kullanılır olmak.

yaramaz:

1. sf. Uygun ve yararlı olmayan, bir işe yaramayan.

2. Söz dinlemeyen, uslu durmayan, yasaklanan şeyleri yapmakta ayak direyen, haşarı (çocuk), **uslu** karşıtı.

3. Çapkın.

yaraşık, -ğı: Yaraşma, uyma, uygunluk.

yaraşıklı: Yaraşan, uygun, yakışır.

yaraşksız: Yaraşık olmayan, yaraşmayan, yakışmayan.

yaradılış:

1. is. Bir kimsede doğuştan bulunan vücut ve ruh özelliklerinin tümü, mizaç, huy, tıynet, cibilliyet.

yarıtılmaq: Yarıtılmaq “yaratılmak”, törelmek.

yarma: (is.)

1. Yarma, yeriş.

yarma aş “yarma çorbası”.

yarma buğday “yarma buğday”, aş qılış üçün yəriq yañılđan buğday”.

2. Tonil, teşme.

Tömür yol köpligen tonıllardan ötidu.

“Demir yolu birçok yarmalardan geçer.”

yarmaq:

1. Yarmaq.

otun yarmaq “odun yarmak.

2. Yèrip ötmek.

yastuq: (is.)

1. Yastuq “yastık”.

yastuqniñ tēši “yastık kabı”.

2. Körpe, palas.
3. Supa, peştaq.

yaş (I): (is.) Yaş.

Əql yaşta emes, başta (deyim).

“Akıl yaşta değil, başta.”

U, bir yaşta. “O, bir yaşında.”

U, mektep yəşiđa keldi.

“O, okul yaşına geldi.”

xelqara yaşlar küni “uluslararası gençler günü.”

2. Bir şeyin yaratılırken kazanmış olduğu özellikler bakımından durumu, fıtrat, hilkat.

yaratılmak: (nsz) Yaratma işine konu olmak.

yarma:

1. is. Yarmak işi.
 2. Engebeli bir yerde, bir yolu geçirmek için açılmış yer.
 3. Gelişigüzel kırılmış buğday, dövme.
 4. Gelişigüzel kırılmış buğdaydan yapılan bir tür çorba.
 5. sf. Kolay yarılan ve çekirdeğinden ayrılan
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2139*

yarmak, -ar:

1. (-i) Uzunlamasına bölüp ayırmak.
 2. Buğday, arpa vb. tahıl tanelerini değirmende kırmak.
 3. Derin yara açmak.
 4. Yarık açmak.
 5. mec. Ortasından, içinden geçmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2139*

yastık, -ğı:

1. is. Başın altına koymak veya sırtı dayamak için kullanılan, içi yün, pamuk, kuş tüyü, ot vb.yle doldurulmuş küçük minder.

2. Bu biçimde yapılmış ve türlü işlerde kullanılan şey.

3. Fide yetiştirmek için ince toprak ve gübreden hazırlanmış yüksekçe yer.

4. Yapılarda, makinelerde bazı bölümlerin üzerine dayandığı parça.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2142

yaş (I):

1. is. Doğuştan veya kuruluştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman, sin.

2. Hayatın çeşitli evrelerinden her biri, çağ.

3. Bir kurum, bir kuruluş, düzen vb.nin kurulduğundan bu yana geçen zaman.

4. meteor. Bir gök cisminin oluşmaya başladığı günden bugüne kadar geçirdiği zaman süresi.

yaş çəđimdin “gençliğimden”.

yəşi çoñ “yaşı büyük”.

yaş (II): (sf.)

1. Höl “ıslak, yaş”, nem.

Közyəşini tökti. “Gözyaşlarını döktü.”

köz yəşi “göz yaşı”.

közge yaş almaq “gözleri dolu dolu olmak”

2. Yəñi.

yaşa: (ünl.) Yaşa.

yaş aqkuzıdığan: Yaş aqquzıdığan “yaşartıcı”.

közidin yaş aqkuzıdığan bomba “göz yaşartıcı bomba”.

yaşanmaq: Yaşanmaq “yaşlanmak”, qəriləşmaq “ihtiyarlanmaq”.

yaşanđan, emgek küçüdin qalđan ayallar “yaşlanmış, çalışma gücünü yitirmiş kadınlar”.

yaşaş: (is.) Yaşaş “yaşama”.
hayat körişi “yaşam savaşı”.

yaşatmaq: Yaşatmaq.

yaşımaq:

1. Yaşımaq “yaşamak”, ömür sürmək “ömür keçirmək”.
2. Turmuş keçürmək.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2142

yaş (II)

1. *sf.* Nemli, ıslak **kuru** karşıtı.
2. Kendi suyunu, canlılığını yitirmemiş, kurumamış, kurutulmamış, taze.
3. *is.* Gözyaşı.
4. *argo* Kötü, korkulu, zor.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2142–2143

yaşa: Hoşnutluk, sevinç vb. duyguları anlatmak için söylenen bir söz, yaşasın.

yaşartıcı: Gözde yaşarmaya yol açan, sebep olan nesne, olay vb.

yaşlanmaq: (nsz) Yaşı ilerlemek, ihtiyarlamak.

yaşama: Yaşamak işi.

yaşatmaq:

1. (-i) Yaşamasını sağlamak veya yaşamasına imkân vermek.
 2. *mec.* Daha iyi ve zengin bir hayat sürmesini sağlamak.
 3. *mec.* Keyiflendirmek, mutlu etmek.
 4. *mec.* Sürdürmek, devam ettirmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2144*

yaşamak:

1. (nsz) Canlılığını, hayatını sürdürmek.
2. Sağ olmak.
3. Varlığını sürdürmek.
4. Oturmak, eğlenmek.
5. Geçinmek.
6. Herhangi bir durumda bulunmak veya olmak.
7. Görüp geçirmek, başından geçmek.

yaşınış: (is.) Yaşınış “yaşlanma”, qeriliş.

yaşlanmaq:

1. Yaşlanmaq “yaşarmak” (köz).
 - közdin yaş aqkuzmaq** “yaşartmaq”.
 2. Yaş bilen tolmaq.
- Közliri yaşqa toldi. “Gözleri yaşardı.”*

yaşlıq (I): (sf.) Yaşlıq “yaşlı” (közi), **yaşlıq közler** “yaşlı göz”.

yaşlıq (II): (sf.) Yaşandıan “yaşlı”, qeri “ihtiyar”.

yaşlıq (III): (is.) Nemlik “nemli”, höllük “ıslaklık, yaş olma durumu”.

yat: (sf.) Yat “yabancı”, başqa.

yataq: (is.)

1. Yataq.

yataq öyi “yatak odası”.

2. Töşək, karıvat.

3. Uva.

4. Katlam.

yer qatlımı “toprak yatağı”.

5. Su eqini (yoli).

sunıñ eqiş yolini özgertiş “yatak değışmesi”.

6. Yatak “yurt”.

yataqdaş “yatak odası arkadaşı”.

8. *mec.* Sürmek, devam etmek.

9. *mec.* Varlıklı, endişesiz, hoş vakit geçirmek, keyif sürmek.

10. *mec.* Keyfi yerine gelmek, mutlu olmak, işleri yolunda olmak.

11. *mec.* Bir durumu yaşar gibi olmak, bir durumla özdeşleşmek, duymak, hissetmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2143

yaşlanma: Yaşlanmak işi.

yaşarmak:

1. (nsz) Islanmak, nemlenmek.

2. Yaşla dolmak.

yaşlı (I): Yaşla dolmuş (göz).

yaşlı (II):

1. *sf.* Yaşı ilerlemiş, kocamış, ihtiyar kimse.

2. *is.* Yaşı ilerlemiş (kimse).

yaşlık, -ğı (III): Yaş olma durumu, ıslaklık.

yad: Yabancı.

yatak, -ğı:

1. *is.* Uyuma, dinlenme vb. amaçlarla üzerine veya içine yatırılan eşya, döşek.

2. Yün, pamuk, kuş tüyü vb. maddelere kılıf geçirerek yapılan şilte.

3. Üzerine şilte konulan karyola, somya, kerevet vb.

4. Irmak, çay, dere vb.nin, içinde aktıkları yer, akak, mecra.

5. Katmanlaşmış herhangi bir madde yığını.

6. Bir şeyin çok bulunduğu yer.

7. Maden veya fosil ocaklarında birbirini izleyen iki maden, taş veya kömür tabakası arasında uzanan damar.

8. Çanak biçimindeki bir havzada veya buna benzer bir oluşumda toplanmış petrol birikintisi.

yataqlıq: (sf.) Yataqlıq “yataklı”, karıvatlıq

yataqlıq mektep “yurt”.

yataqlıq vagon “yataklı vagon”.

yataqsız: (sf.) Yataksiz “yatsız”.

yataqsız mektep “yatsız okul”.

yatmaq:

1. Yatmaq, qonmaq “kalmak”, qamaqta yatmaq “hapis yatmak”, orun tutup yetip qalmaq (ağırıqtın).

Balıhıq öyde oğurluq yatmaydu (deyim).

“Çocuklu evde hırsızlık gizlenemez.”

Bu awşam nede qonumuz?

Bu akşam nerede kalcağız?”

Bundaq yetivemeñ “Böyle çok yatmayın.”

Ehmet yattı. “Ahmet yattı.”

Qızıtmidin on kün yetip qaldı.

“Sıtmadan on gün yatmış.”

Men bu yerde uzaq yetip qaldım.

“Ben burada uzun zaman kaldım.”

Oğrılıq q1l1p beş yıl qamaqqa çüştı.

“Hırsızlıktan beş yıl yatmış.”

yétip qalmaq “yatmak”.

2. Yetišip ketmek.

Ziraetler yetişip ketti. “Ekinler yattı.”

3. Tüzlenmek.

9. Gizli barınak veya bir suçluyu gizlice barındıran yer.

10. Makinelerde hareketli bölümleri içine alan hareketli veya sabit parça.

11. Fideleri gömmek için toprakta açılan çukur.

12. Turunçgilleri ve yumurta vb. ürünleri korumak üzere saman vb.nden yararlanılarak yapılan yer.

13. zool. Katmanlı bir kaya bütününde madden filizi veya taş döküntüsünden oluşan çok ince tabaka.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2145

yataklı:

1. sf. Herhangi bir sayıda yatağı olan, yatak alabilen.

2. Yatağı derin.

3. is. Yataklı vagon.

yatisız:

1. sf. Geceleri yatılmayan.

2. Gündüzlü.

yatmak, -ar:

1. (nsz) Bir yere veya bir şeyin üzerine boyulu boyunca uzanmak.

2. Uyumak veya dinlenmek için yatağa girmek.

3. Yatay veya yataya yakın bir duruma gelmek, eğilmek.

4. Hastalık sebebiyle yatakta kalmak.

5. Geceyi geçirmek üzere bir yerde kalmak.

6. Boş yere beklemek.

7. İşlemez, çalışmaz durumda kalmak.

8. Bir özellik kazanmak için bir şeyin içinde beklemek.

9. Belli bir süreyi cezaevinde geçirmek.

10. Ölü gömülmüş olmak.

11. Düz bir duruma gelmek, düzleşmek.

12. (-le) Cinsel ilişkide bulunmak.

13. Bir düşünceyi veya bir öneriyi desteklemek, razı olmak.

14. Heves etmek, eğilmek.

15. mec. Bulunmak, var olmak.

16. hlk. İşsiz kalmak, çalışmamak.

Rewt kénylđençe tüzlinidu.

“Kumaş (giyilince) kullanılınca yatıyor.”

4. Yıq1lmaq.

Yügürüp këtivétip puti tëyilip këtıp patqaqqa yıq1lip çüştı.

“Koşarken ayağı kaydı, çamura yattı.”

5. Maqul bolmaq.

Düşmen sülhige maqul bolmayvatıdu.

“Düşman barışa yatmıyor.”

6. Daim, hermişe.

Hemişem apamđa dua qılımen.

“Yatıp kalkıp anneme dua ediyorum.”

yaturmaq/yatquzmaq:

1. Yaturmaq “yatırmak, yatırtmak”.

Yamđur ziraetlerni yatquzvetti.

“Yağmur ekinleri yatırdı.”

balılarnı yatquzmaq “çocukları yatırmak”.

qoçığa taş yatquzmaq “sokağa taş yatırmak”.

2. Bankığa pul qoymaq.

yavaş: (sf.)

1. Yavaş.

yavaş at “yavaş at”.

2. Asta “yavaş, usul”.

asta mēñiş “yavaş yürüyüş”.

3. Pes, töven avaz.

töven avaz bilen sözleşmek “yavaş konuşmak”.

4. Boş.

boş tamaka “yavaş (gevşek) tütün”.

5. “Diqqet aldırma” değen menide.

yavuz: (sf.)

1. Yavuz, müdhiş, vewşi, yırtquç.

2. Cesur, şıcanetlik, qet’iy, subatlıq.

3. Er ismi.

17. tkz. Olumsuz veya başarısız bir sonuç almak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2147

yatırmak:

1. (-i, -e) Bir kimsenin bir yere yatmasını sağlamak.

2. Uyutmak.

3. Eğmek, yatık duruma getirmek.

4. Konuk etmek.

5. Parayı, işletmek amacıyla bir yere verme

6. Parayı bir kuruluşa vermek, teslim etmek

7. Bir yiyeceği korumak veya tatlandırmak

amacıyla tuz, soğan, yağ vb.de bir süre bekletmek.

8. Düzeltmek, bastırmak, yassıltmak.

9. Harcamak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2146

yavaş:1. sf. Hızlı olmayan, **çabuk** karşıtı.

2. Yumuşak huylu, yumuşak başlı.

3. Alçak, hafif.

4. zf. Alçak, hafif bir biçimde.

5. zf. Hızlı olmayarak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.214

yavuz:1. sf. *hlk* Kötü, fena.

2. Güçlü, çetin.

3. İyi, gürbüz, güzel.

yavuzlaşmaq: Yavuzlaşmaq.**yavuzluq:** (is.) Yavuzluq.**yayaq (I):** (is.) Yayaq “yaya”, piyade.**yayaq (II): (sf.)**

1. Yayaq “yayan”, piyade.

*Men u yergiçe piyade mañalmaymen.**“Ben oraya kadar yayan gidemem.”*

2. Bilimsiz, melumatsiz.

*Muhemmed bu mesilide melumatsizdek körünüdu.**“Mehmet bu konuda pek yavan görünüyor.”*

yayla: (is.) Yayla “yele”.
at yaylısı “at yelesi”.

yaylaq: (is.) Yaylaq, otlaq.

yaylılıq: (sf.) Yaylılıq “yeleli”.
yaylılıq at “yeleli at”.

yaylımaq: Yaylımaq “yaylamak”.
yaylaqqaa çıqmaq “yaylamak”.

yaymaq (I): Yaymaq “yaydırmak”,
 tarqatmaq

yaymaq (II):

1. Yaymaq “yaymak, sermek”.
- yotqan yaymaq** “yorgan sermek”.
2. Taratmaq.
3. Yuqurturmaq.
4. Otlatmaq.
- mal yaymaq** “hayvan otlatmaq”.

yavuzlaşmaq:

1. (nsz) hlk. Yavuz duruma gelmek.
2. Sertleşmek, kabadaylaşmak.

yavuzluk-ğu: Yavuz olma durumu,
 yavuzca davranış.

yaya (I):

1. is. Yürüyerek giden kimse.
2. zf. Yayan.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2149

yayan (II):

1. sf. Yaya yürüyen.
2. mec. Bilgisiz.
3. zf. Yürüyerek, yaya.

yele:

1. is. At, aslan vb. hayvanların ensesinde veya boynunda bulunan uzun kıllar.
2. Balıklarda sırt yüzgeci.

yaylak, -ğı: is. coğ. Otlak.

yeleli: Yelesi olan (hayvan).

yaylamak: (nsz) hlk. Yazın yaylada oturmak, yaylaya çıkmak.

yaydırmak (I): (-i, -e) Yayma işini yaptırmak, yayılmasını sağlamak.

yaymak (II):

1. (-i, -e) Bir şeyi açarak, düzelterek bir alanı örtecek biçimde sermek.
2. Birçok kimseye duyurmak.
3. Çevreye dağılmasına sebep olmak.
4. Sınırı genişletmek.
5. Koyun, inek vb.ni otlatmak.
6. Dağınık ve düzensiz bir biçimde saçmak, dağıtmak.

yaymıçı: (is.) Yaymıçı “yaymacı”, teñziçi.
yaymıçılıq “yaymacı işi; yaymacılık”.

yaz: (is.) Yaz.

bu yıl yazda “bu yıl yazda”.

qış-yaz(zf.) “kış-yaz, yazlı kışlı; bütün yıl boyunca”, öt pesil.

yaz küni “yaz günü”.

yazarlıq: (is.) Yazguçılıq “yazarlık”.

yazdurmaq: (is.) Yazdurmak
 “yazdırmak”.

Unıñdın wet yazdurdum.

“Ona mektup yazdırdım.”

yazğuçı/yazmıçı: (is.) Yazguçı “yazar, yazıcı”, aptor.

yazlıq: (is.)

1. Yazlıq.

yazlıq qiyim “yazlık giysi”.

2. Yazda yetişken, yazda pişqan.

yazgi “yazlık”.

yazgi buğday “yazlık buğday”.

yazlıq ösümlükler “yazlık bitkiler”.

yazlımaq: Yazlımaq “yazlamak”, yazni ötküzmek “yazı geçirmek”.

yazma: (is.)

1. Yazma.

yazma kitap “yazma kitab”.

2. Yəziş.

3. Yəzilədan.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2153

yaymacı: Pazarlarda veya sokaklarda sergi açıp ufak tefek ve hırdavat satan kimse.

yaz: Kuzey yarım kürede 21 Haziran- 23 Eylül tarihleri arasındaki zaman dilimi, ilkbaharla son bahar arasındaki sıcak mevsim.

yazarlık, -ğı: Yazar olma durumu veya yazarın mesleği.

yazdırmak: Yazma işini yaptırmak.

yazar:

1. is. Yazma özelliği olan şey.

2. Bilim, edebiyat, sanat alanında kitap yazan kimse, müellif.

3. Özellikle gazete ve dergilerde herhangi bir konuda yazı yazan kimse, muharrir.

yazlık, -ğı:

1. is. Yazın oturulan yer.

2. Bir buğday cinsi.

3. sf. Yazın kullanılan (giyecek, ev vb.).

yazlamak:

1. (nsz) Yazı bir yerde geçirmek.

2. hlk. Bahar gelmek.

yazma:

1. is. Yazmak işi, tahrir.

2. Bohça, yemeni, başörtü, yorgan vb. şeyler yapmakta kullanılan, üstüne boya ve fırça ile veya tahta kalıplarla desen yapılmış bez.

3. sf. Bu bezden yapılmış.

4. hlk. Kaba kulak hastalığı.

yazmaq (I):

1. Yazmaq.

wet yazmak “mektup yazmak.

2. (Kəlinniñ yüzini) perdazlımaq.

3. Wet arqılıq wever qılmaq.

4. Bir işqa almaq.

Balını mektepkə aldı.

“Çocuğu okula yazdılar.”

yazmaq (II): -**yel:** (is.)

1. Şamal “rüzgâr”.
2. *yelpügüç* “yelpaze”.
3. Rêmatizm ağrıqı “romatizma ağrısı”.
3. Yel (üçeylerdiki) osuruq
- yel yara* “sifilis, frengi”.

yelken: (is.) Yelken.**yelkençi:** (is.)

1. Yelkençi “yelkenci”.
2. Yelken tikidiğan adem.
3. Yelkenni açidiğan, çüşüridiğan ve yiğidiğan kemişçi).
5. Basım tekniğinin gelişmediği dönemlerde elle yazılmış kitap.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2156

yazmak, -ar (I):

1. (-i) Söz ve düşünceyi özel işaret veya harflerle anlatmak.
2. Yazı ile anlatmak, yazıya dökmek.
3. (-de) Yazar olarak görev yapmak.
4. Yazı ile bildirmek, haber vermek.
5. Bir bilim veya edebiyat eseri oluşturmak.
6. Sayaç vb. sayılarla niceliği belirtmek.
7. Kaydetmek.
8. Bir göreve almak.
9. *mec.* İnsanın geleceğini belirlemek.
10. *hlk.* Gelinin yüzünü süslemek.
11. *hlk.* Yayımak, sermek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2156

yazmak, -ar (II): (*yar*) Kök veya gövdeleri sonuna **-a (-e)** eki almış fiillere gelerek yaklaşıma bildiren birleşik fiiller oluşturur.

yel:

1. *is.* Havanın yer değiştirmesinden oluşan esinti, rüzgâr.
2. *hlk.* Romatizma ağrısı.
3. *hlk.* Kalın bağırsaktaki gaz.
4. (*tıp*) Grip, soğuk algınlığı.
5. (*tıp*) Kanser.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2160

yelken:

1. *is. den.* Rüzgâr gücünden yararlanarak geniş bir yüzey oluşturacak biçimde yan yana dikilen ve teknenin direğine uygun bir biçimde takılarak onu hareket ettiren kumaş veya şeritlerin tümü.
2. Yelkenli.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2160

yelkenci:

1. *is.* Yelken diken kimse.
2. Yelkenleri açma, indirme, toplama vb. işlerde çalışan gemici.

yelkenlik: (is.)

1. Yelkenlik “yelkenli”.
2. Yelken kêmisi, yelkenlik kêmei.

yelkenlimek: Yelkenlimek “yelkenlemek”
yelkenni içip yolđa çıqmaq.

yellenmek: Yellenmek “osurmak”.

yellik: (sf.)

1. Yellik “yelli”.
2. Şamallıq “rüzgârlı”.

3. Osurdaq “gazlı”.

yellimek: Yellimek, yelpüp şamal çıqarmaq.

yem: (is.)

1. Yem-weşek, boğuz.
2. Qarmaqqa ötküzülgen yem.
3. Goldaş, aldaş.

yemek: (is.) Yemek, aş, tamaq.
çüşlük tamaq “ögle yameği”.
kanay “yemek borusu”.
tamaq tizimi “yemek listesi”.

yemiş: (is.)

1. Yemiş (höl yani quruq meýve).
2. Encür.

yelkenli: Yelkeni olan, yelkenle giden deniz veya göl taşıtı, yelken.

yelkenlemek:

1. (nsz) argo Yelken açıp yola çıkmak.
2. Kaçıp gitmek.
3. İnsan, akli dengesini az veya çok yitirme

yellenmek:

1. (nsz) Körük, yelpaze vb. araçların yaptığı yelin etkisinde kalmak.
2. Kalın bağırsaktaki gazı çıkarmak, osurmak.

yelli:

1. sf. Yeli çok olan, rüzgârlı.
2. Çok yellenen.
3. mec. İşveli, fıkırdak.

yellemek: (-i) Körükle, yelpaze ile veya başka bir araçla rüzgar yapmak.

yem:

1. is. Hayvan yiyeceği.
 2. Kuş ve balık tutmak için tuzağa bırakılan oltaya takılan yiyecek veya yiyecek görüntü sündeki nesne.
 3. Ağızotu.
 4. mec. Birini aldatabilmek için hazırlanmış düzen, kullanılan kimse veya şey.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2162

yemek, -ği:

1. is. Yemek yeme, karın doyurma işi.
 2. Yenmek için pişirilip hazırlanmış yiyecek, aş, taam.
 3. Günün belli saatlerinde yenilen besin.
 4. Konuklara yiyecek verilerek yapılan ağırlama.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2162

yemiş:

1. is. Bitkilerde, döllenme sonunda çiçeği meyve yapraklarından oluşan ve tohumu taşıyan organ, meyve.

yene: (zf.) Yene “gene”, tekrar, başqıdın, şundaq bolsımu.

yenmek:

1. Yenmek, meğlup qılmaq, uttuvalmaq “ütmek”.
2. Özini bésivalmaq, eğirlıq qılmaq.

yeñ: (is.) Yeñ “yen”.

Bir yeñdin qol, bir yaqıdın baş çıqarmaq (deyim).

“Bir yenden el, bir yakadan baş çıkarmak (ittifak olmak anlamında deyim).”

yeñ pevizi “yan kapağı”.

yeñge: (is.)

1. Yeñge “yenge”.
2. (toyda) qız yeñgisi.

yeñgilik: (is.) Yeñgilik “yengelik”.

yeñlik: (sf.) Yenliq “yenli”.
keñ yeñlik kiyim “geniş yenli elbise”.

yer: (is.)

1. Yer, cay.
- Qaysi yeriñ ağriydu? “Neren ağrıyor?”*
Yer yutqur/yer yutsun! “Kahrolsun!”
bu yerdin “buradan”.
bu yerge “buraya”.
qara topuluq yer “kara topraklı yer”.
u yerde “orada”.
u yerdin “oradan”.
u yerge “oraya”.
yer eğisi “toprak sahibi; toprak ağası”.
2. hlk. İncir.

gene zf. (ge’ne) Yine.

yenmek, -er:

1. (-i) Savaş veya yarışmada üstünlük sağlamak, üstün gelmek.
2. Kazanmak, ütmek.
3. mec. Tutmak, bastırmak.

yen:

1. is. Giysi kolu.
2. bot. Yıllanyastığıgiller, muzgiller vb. bitki familyalarında, çiçeklerin üzerinde bir örtü gibi duran ve çoğu renkli olan bir çiçek yaprağı.

yenge:

1. is (ye’nge) Bir kimsenin kardeşinin, dayısının veya amcasının karısı.
 2. Bir erkeğin kendi karısından söz ederken kullandığı ad.
 3. ünl. tkz. Kadınlar için söylenen bir seslenme sözü.
 4. hlk. Düğünde geline kılavuzluk eden kadın.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2164*

yengelik, -gi: Yenge olma durumu.

yenli: Yenleri olan.

yer:

1. is. astr. Yerküre.
 2. Bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal, mekân.
 3. Gezinilen, ayakla basılan taban.
 4. Bulunulan, yaşanılan, oturulan şehir, kasa, mahalle.
 5. Durum, konum, vaziyet.
 6. Ülke, bölge.
 7. Görev, makam.
 8. Önem.
 9. İz.
- yer tevreş** “deprem; zelzele.”
2. İz.
tikiçniñ izi “dikişin yeri”.
3. Yer şari.

yer asti: (is.) Yer asti “yer altı”.

yer asti: -

yerleşken: (is.)

1. Yerleşken “yerleşik”.
2. Bir yerge was késellik, yerlik ağırıq.

yerleşmek:

1. Yerleşmek.
Mehemmed, Qeşqerge yerleşti.
“Mehmet, Kaşkar’a yerleşti.”
2. İşqa orunlaşmaq.
3. Caylaşmaq.
Bu taş bu yerge weli obdan caylışıptu.
“Bu taş buraya adamakıllı yerleşmiş.”

- yerleştürmek:** Yerleştürmek
“yerleştirmek”, caylaşturmaq,
orunlaşturmaq.
2. (şapılaq bilen) urmaq.
 3. (sözni yani cavabni) neq cayıda qoymaq.

10. Herhangi bir şeye, bir işe ayrılmış bölüm veya alan.
11. Üzerine yapı kurulmaya elverişli arazi, arsa.
12. Ekime elverişli toprak parçası, arazi.
13. Bir olayın geçtiği veya geçeceği bölüm, alan, mahal.
14. Otel, motel vb.nde kalınacak oda.
15. Sinema ve tiyatrodan veya taşıtlarda oturulacak koltuk, sandalye.
16. *mec.* Durum, konum.
Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2167–2170

yer altı: Yerin yüzeyi altındaki bölümü.

yer altı: *sf.* Gizli ve zararlı (çalışma).

yerleşik, -ği:

1. *is.* Belli bir yere yerleşmiş.
2. Bir yerin yerlisi olmuş, mütemekkin.
3. *mec.* Bir yerde varlığını sürekli olarak sürdürecektir olan.

yerleşmek:

1. *(-e)* Yerine iyice oturmak, yerinde sabit olmak.
 2. Yer bulup oturmak.
 3. Çalışmak üzere bir iş yerine başlamak.
 4. Bir yerde oturmaya, yaşamaya başlamak.
 5. *(nsz)* Eşyayı yerli yerine koymak.
 6. Rahat bir biçimde oturmak.
 7. *mec.* Yaygın duruma gelmek, tutunmak.
 8. *(nsz, -e) mec.* Alışılmak, kullanılır olmak
 9. Sınav sonucuna göre herhangi bir eğitim kurumunda okumaya hak kazanmak, okumaya başlamak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2171–2172*

yerleştirmek:

1. *(-i, -e)* Yerleşmesini sağlamak.
2. Yerine koymak.
3. *mec.* Tokat, şamar vurmak.
4. *mec.* Söz veya cevabı tam sırasında söylemek.

yerleştürülmek: Yerleştürülmek
“yerleştirilmek”, caylaştırulmaq,
orunlaştırulmaq.

yerliğ: *(is.)* Yerliğ “yarlık”, buyruq.

yerlik (I): *(sf.)* Yerlik “yerel”.
yerlik hökümet “yerel hükümet”.

yerlik (II): *(sf.)*

1. Yerlik “yerli”.
- yerlik mēve* “yerli meyva”.
2. Köçmes “göçmeyen”, yötkelmes, midir-limaS .
- yerlik welq* “yerli halk”.
3. Şu yerniñ welqidin biri.

yerlikleşmek: Yerlikleşmek “yerlileşmek, yerli hale gelmek”.

yerlişiş: (is.) Yerlişiş “yerlileşme” (hayvan yani ösümlük).

yersiz: (sf.)

1. Yersiz.
 2. Makansız.
 3. Orunsiz, munasivetsiz.
- orunsiz söz** “yersiz söz”.

yersizlik: (sf.)

1. Yersizlik, manasızlıq.
2. Orunsızlıq, uyğunsızlıq.

yer üsti: (is.) Yer üsti “yer üstü”, yer yüzi.
yer üsti yollar “yer üstü yollar”.

yer yüzi: (is.)

1. Yer yüzi “yeryüzü”.
- yer-su** “yer ve su; toprak”.
2. Dünya “dünya”.

yerleştirilmek: (-e) Yerleştirme işine konu olmak.

yarlık, -ğı: is. tar. Ferman.

yerel (I):

1. sf. Yöresel.
2. astr. Gözlem yerine veya gözlemcinin bulunduğu yere ilişkin.

yerli (II):

1. sf. Taşınamayan, başka yere götürülemeyen.
2. Belli bir bölgede yetişen.
3. Yurt içinde yapılan veya bir yurdun kendine özgü niteliklerini taşıyan.

4. is. Oturduğu bölgede doğup büyüyen, ataları da orada yaşamış olan kimse.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2172

yerlileşmek: (nsz) Bir yerde, bir ülkede çok uzun süre kalmış olmak.

yerlileşme: Yerlileşmek işi.

yersiz:

1. sf. Barınacak yeri olmayan.
2. mec. Yerinde olmayan, uygunsuz, anlamsız, manasız.

yersizlik, -ğı:

1. is. Yeri olmama veya yeri yeterli olmama durumu.
2. mec. Yerinde olmama durumu uygunsuzluk.

yer üstü: Yerin yüzeyi üstündeki bölümü.

yeryüzü:

1. is. coğ. Yer kabuğu.
2. Üzerinde yaşadığımız toprak ve denizler.
3. Dünya.

Dunyada tuğqanlırim qalmıdı.

“Yeryüzünde akrabam kalmadı.”

yetkiçe: (zf.) Yetkiçe “yeterince”, yetkenge qeder.

yetküzmek:

1. Yetküzmek “yetirmek, idare etmek”, ulaştırmaq “bir yere yetiştirmek”.
2. Püttürmek, tamamlımak, axırlaştırmaq .

yetmek:

1. Yetmek.
- Bahar pesli yetti. “Bahar geldi.”*
Bu maña yetidu. “Bu bana yetiyor.”
Buni elişqa pulum yetmeydu.

“Bunu satın almaya param yetmez.”
Küçüm yetmeyvatıdu. “Gücüm yetmiyor.”
Mewsitimge yettim. “Amacıma ulaştım.”
 2. Barmaq, çıqmaq, ulaşmaq.
Yêşi ellikke bardi. “Yaşı 50’ye yetti.”

yetmiş: (is.) Yetmiş.

yetmişinçi: (sf.) Yetmişinçi “yetmişinci”.

yetmişlik: (sf.)

1. Yetmişlik.
2. Yetmiş yaşlıq.

yette: (is.) Yette “yedi”
on yette “on yedi”.

yette jillıq “yedi yıllık”.

yette jillıq plan “yedi yıllık plan”.

yette yüz “yedi yüz”.

yeterince: (yeteri’nce) Gerektiği kadar, gereğince, istenildiği kadar, yeter sayıda.

yetirmek:

1. (-i, -e) *hlk.* Bitirmek, tamamlamak.
2. Besleyip büyütmek, yetiştirmek.
3. Yetiştirmek, idare etmek.

yetmek, -er:

1. (-e) Bir gereksinimi karşılayacak, giderecek nicelikte olmak.
2. Yeterli sebep olmak.
3. Kötü bir davranış, durum, tutum yeterli olmak, kâfi gelmek.

4. *mec.* Başkasına gereksinim duymamak, kendine yetmek.

5. *hlk.* Bir yaşa erişmek, ulaşmak.

6. *hlk.* Olgunlaşmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2177

yetmiş:

1. *is.* Altmış dokuzdan sonra gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren 70, LXX rakamlarının adı.
3. *sf.* Yedi kere on altmış dokuzdan bir artık

yetmişinci: Yetmiş sayısının sıra sıfatı, sırada altmış dokuzuncudan sonra gelen.

yetmişlik, -ği:

1. *sf.* Bir şeyden içinde yetmiş tane bulunan
2. Yetmiş yaşında olan.
3. *is.* İçinde sıvı maddelerden 0,70 litre ölçüsünde bulunan şişe.

yedi:

1. *is.* Altıdan sonra gelen sayının adı.
2. Bu sayıyı gösteren 7, VII rakamlarının adı.
3. *sf.* Altıdan bir artık.

yettilik: (sf.) Yettilik “yedili”.

yettilik qart qeğizi “yedili iskambil kâğıdı”.

yettinçi: (sf.) Yettinçi “yedinci”.

yêdürmek:

1. Yêdürmek “yedirmek”.
- nan yêdürmek “ekmek yedirmek”.*
2. Yêgüzüvetmek.

yèðin: (is.)

1. Yèðin “yağış”, yèðin (yamður, qar).
yèðin-yèşin “yağış”.
2. Höl-yèðin miqdari.

yèðinlik: (sf.) Yèðinlik “yağışlı”, höl yèðin köp bolðan.

Ötken ay höl- yèðin bilen ötti.

“Geçen ay yağışlı geçti.”

yèðir: Yèðir “yağır”.

yègüçi: (sf.)

1. Yègüçi “yiyici”, unı-bunı yeydiðan.
2. Para yègüçi.

yedili:

1. sf. Yedi parçadan oluşan, kendinde herhangi bir şeyden yedi tane bulunan.
2. is. İskambil gibi oyunlarda üzerinde yedi işareti bulunan kâğıt.
3. is. ed. Divan edebiyatında her bendi yedi dizeden oluşmuş nazım birimi.

yedinci: Yedi sayının sıra sıfatı, sırada altıncıdan sonra gelen.

yedirmek:

1. (-i, -e) Yemesini sağlamak.
2. Ağzına yiyecek vermek, beslemek, karnı-nı doyurmak.

3. Bir şeyi azar azar başka bir şeyin içine karıştırarak belli olmayacak duruma getirmek.
 4. Fazlalığı herhangi bir biçimde kullanmak
 5. Nefis, namus, şan kibir vb. kavramlarla kullanıldığında yakıştırmak, yaraştırmak.
 6. *mec.* Bir kimseye rüşvet vermek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2158*

yağış:

1. is. Yağma işi.
2. Havadaki su buharının yoğunlaşma sonunda sıvı veya katı durumda yere düşmesi.
3. Yağan yağmur veya kar miktarı.
4. Yağmur.

yağışlı:

1. sf. Yağışı olan.
2. Yağışı çokça olan.

yağır:

1. is. *hlk.* Sırt, arka, iki kürek arası.
2. Atın omuzları arasındaki yer.
3. Çoğunlukla bu yerde eyer ve semerin açtığı yara.
4. Kel.

yiyici:

1. sf. Yiyen.
2. *mec.* Rüşvet alan (kimse), mürtekip.

yègüzüş: (is.)

1. Yègüzüş “yedirme”.
2. Bir wil zamaska.

yèqilmek: Yèqılmaq “yakılmak”, köydürülmek, yanmaq.
Kömür yèqildi. “Kömür yakıldı.”

yèqin: (sf.) Yèqin “yakın”.

Bizge yèqin yerde oturıdu.
“Bize yakın yerde otururlar.”

Mekep bizge yêqin. "Okul bize yakın."
Yêqin kêlip bolmaydu. "Yakınlaşmak zor".
Yêqinliridin hêçkim qalmıdi.
"Yakınlarından kimse kalmadı."
en yêqin "en yakın".
yêqin arıda "yakın bir zamanda".
yêkin dost "yakın dost".
yêqin kelmek "yakın gelmek".
yêqin tuqqan "yakın akraba".
yêqin yerde "yakın yerde".

yêqinda: (zf.)

1. Yêqinda "yakında", uzun ötmigen bir vaqıttta.
Yêqinda kôrişermiz. "Yakında görüşürüz."
pat yêqinda "yakın bir zamanda".
yêqindila "daha yakında".
yêqinqi jillarda "yakın llarda".
2. Yêqinla yerde.
Yêqin yerde olturamsen?
"Yakın yerde mi oturuyorsun?"

yêqinlaşmaq (I):

1. Yêqinlaşmaq "yakınlaşmak".
2. Yêqin munasivet ornımaq.

yêqinlaşmaq (II): Yêqinlaşmaq **"yaklaşmak".**

3. *hık.* Çok yiyen, obur.

yedirme:

1. *is.* Yedirmek işi.
2. Yağ, kireç ve kendirden yapılan, su borularını birbirine tutturmaya yarayan macun.

yakılmak: (nsz) Yakma işi yapılmak.

yakın:

1. *sf.* Az bir ara ile ayrılmış olan (zaman veya yer), **uzak** karşıtı.

2. Küçük, önemsiz değişikliklerle birbirinden ayrılan.
 3. Aralarında sıkı ilgi bulunan.
 4. Benzeyen, andıran, yaklaşan.
 5. Erişmesi, olması zaman bakımından yaklaşmış olan.
 6. *is.* Uzak olmayan yer.
 7. *is.* Aralarında sıkı ilişki olan arkadaş, dost veya akraba.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2111*

yakında:

1. *zf.* Yakın bir yerde.
2. Çok geçmeden.
3. Son günlerde.

yakınlaşmak (I):

1. (*nsz*) Yakın bir duruma gelmek yaklaşma
2. (*-e*) *mec.* Aralarındaki ilgi, sevgi daha güçlü bir duruma gelmek.

yaklaşmak (II):

1. (*-e*) Arada az bir aralık kalacak biçimde ilerlemek, aradaki uzaklığı azaltmak veya

yêqinlaşturmaq (I):

1. Yêqinlaşturmaq "yakınlaştırmak".
2. Yêqin munasivet ornıtılmaq.

yəqınlaşdırmaq (II): Yəqınlaşdırmaq “yaklaşdırmaq”.

yəqınlik/yəqınçlık: (is.)

1. Yəqınlik “yakınlık”.

yəqınlik qılmaq “yakınlık göstərmək”.

yəqınçlık qılmaq “yakınlık göstərmək; sıcak ilgi göstərmək”.

2. Uruq-tuğqanlıq.

yəqın vaqıtlarda: (zf.)

1. Yəqın vaqıtlarda “yakınlarda”.

2. Yəqın etrapta “yakın çevrede”.

Yəqın etrapta aşwana barmı?

“Yakınlarda lokanta var mı?”

haman yənida “yanı başında, yanında”.

yemek:

1. Yemek “yemek yem işi”.

Bu nanni yəđili bolmaydu.

“Bu ekmek yenilmez.”

Toyđiçe yədim. “Doyana kadar yedim.”

dekke yemek “darbe yemek”.

nan yemek “ekmek yemek”.

şapılaq yemek “tokat yemek”.

tayaq yəmeq “dayak yemek”.

yep körmek “tadına bakmak”.

yeydiğan “yenilecek”.

yemek-içmek “yemek içmek; yenilecek, içilecek”.

büsbütün ortadan kaldırmak için ileri gitme

2. Benzemek, andırmak, uygun olmak.

3. Bir konuyu, bir sorunu ele alarak değərləndirmək.

4. Yakınlaşmaq.

yakınlaşdırmaq (I):

1. (-i) Yakın bir duruma getirmek, yaklaşdırmaq.

2. (-e) *mec.* Aralarında sıkı ilgi veya duygusal bağ oluşturmak.

yaklaşdırmaq (II):

1. (-i) Bir şeyi kendine yakın duruma getirmek.

2. İki şeyi birbirine yakın duruma getirmek.

yakınlık, -ğı:

1. *is.* Yakın olma durumu.

2. *mec.* Duygusal bağ veya akrabalık ilişkisi

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2112

yakınlarda:

1. *zf.* Yakın yerlerde, çevrede.

2. Son zamanlarda.

yemek:

1. (-i) Ağızda çiğneyerek yutmak.

2. Aşındırmak, kemirmek, oymak, delmek.

3. Isırmak.

4. Batmak, çizmek, kaşındırmak, dalamak.

5. Hoşa gitmeyen kötü bir duruma uğrama, tutulmak.

6. Hakkı olmayan ve kendisine yasak edilmiş bulunan bir şeyi kabul etmek.

7. Harcamak, tüketmek, bitirmek.

8. Yasal yoldan cezalandırılmak.

9. Birine alacağını vermemek, ödememek.

10. Başkasının parasını harcamak.

11. Harcanmak, kullanılmak, sarf edilmek.

zerbe yemek “darbe yemek”.

2. Weclimek.

Puli bar, emma weclimeydu.

“Parası var, ama harcamaz.”

3. Çaqlmaq.

Paşılar balınıñ qolını çəqip kətiptu.

“Sivrisinekler çocuğun kollarını yemiş.”

yemeklik (I): (sf.) Yemeklik

“yemeklik”, tamaq üçün lazımlıq.

yemeklik (II): (is.) Yemeklik
 “yiyecek”, ozuq- tülük.
Ular, bir yıllıq ozuq-tülükini bir yolıla alıdu
“Onlar, bir yıllık yiyeceklerini birden alırlar.”

yemiş: (is.)
 1. Yemiş “yeme”.
yemişlik yağaç “meyveli ağaç”.
 2. Yemek.
 3. Tem “tat”.

yêni: (sf.) Yêni “yeni”.
Yêni keldim. “Yeni geldim.”
yêni ay “hilal; yeni doğmuş ay”.
yênidin yêni “yepyeni”.
yêni wever “yeni haber”.
yêni küç “yeni güç”.

yênibaşın: (zf.) Yênibaşın “yeni baştan”, başqıdın yênidin.

yênilanmaq:
 1. Yênilanmaq “yenilenmek”.
 2. Teqrarlanmaq.

12. Sürekli üzmeq, tedirgin etmeq.
 13. *mec.* Gücünü kırmak, perişan etmeq, mahvetmeq.
Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2162–2163

yemeklik, -ği (I):
 1. *sf.* Yemek yapmakta kullanılan

2. Yemek için ayrılan.
 3. *is.* Yiyecek şey, yiyecek maddesi.

yiyecek, -ği (II):
 1. *is.* Yenmeye elverişli olan her şey.
 2. *sf.* Yenebilen.

yeme:
 1. *is.* Yemek işi.
 2. Yiyecek.

yeni:
 1. *sf.* Kullanılmamış olan, **eski** karşıtı.
 2. Oluş veya çıkışından beri çok zaman geçmemiş olan.
 3. En son edinilen.
 4. İşe henüz başlamış.
 5. O güne kadar söylenmemiş, görülmemiş, gösterilmemiş, düşünülmemiş olan.
 6. Tanınmayan, bilinmeyen.
 7. Daha öncekilerden farklı olan.
 8. *zf.* Biraz önce, çok zaman geçmeden.
Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2165–2166

yeni baştan: Baştan başlayarak, yeniden.

yenilenmek:
 1. (*nsz*) Bir şeyin yerine yenisi konulmak.
 2. Bir iş bir kez daha yapılmak, tekrarlanmak.

yênilaşmaq: Yênilaşmaq “yenileşmek”.

yênilaşturmaq: Yênilaşturmaq
 “yenileştirmek”.

yênilatmaq: Yênilatmaq “yeniletmek”.

yəñilədan: (is.)

1. Yənilədan “yenik”, mədlup bolədan.
2. Woriədan, upriədan “yıpranmaq, eskimek, azalmak, zayıflamaq”.
3. Əiciədan “gıcırıdama”, çış izi.

yəñiliq: (is.)

1. Yəñiliq “yenilik”.
2. İslahat, riform.

yəñilikçi: (sf.) Yəñilikçi “yenilikçi”, yəñilik terepdari, işlahatçı, riformiçi.

yəñilimek:

1. Yəñilimek “yenilemek”.
- öyləriñ havasını yənilap turmaq “evlərin havasını dəyişdirmək”.*
2. Təkrarlımaq.
3. Başqıdın qılmaq.

yəñiliş: (is.) Yəñiliş “yenilgi, yenilme”, mədlubiyet.

yəñilmək (I): Yəñilmək “yenilmək”.

yənileşmək: (nsz) Yeni bir durum almak, yenilik kazanmaq, yeniliğe uymaq.

yənileştirmək: (-i) Yənileşməsinə sağlamək.

yəniletmək: (-i, -e) Yənilemə işini yaptırmək.

yenik, -ği:

1. sf. Savaş veya yarışmada yenilmiş, mağlup.
2. sf. Yenmiş, aşınmış.
3. is. Bir hayvanın veya böceğin bir şeyi yiyerek onda bıraktığı iz.

yenilik, -ği:

1. is. Yeni olma durumu veya yeni olan bir şeyin özelliği.
2. Eskimiş, zararlı veya yetersiz sayılan şeyleri yeni, yararlı ve yeterli olanlarıyla değiştirme, tecdütt.

yenilikçi: Yenilikten yana olan.

yenilemek: (-i) Bir kimse veya bir şeyin yerine yenisini koymak.

yenilgi:

1. is. Bir savaşta, yarışmada kaybetme, yenilme, mağlubiyet, hezimet.
2. ask. Yenilen bir ordunun, düzen bağıni yitirerek asker onurunun gerektirdiği bütün bağları bozması, bozgun, hezimet.
3. mec. Bir işte, bir uğraşta başarısızlığa uğrama, kaybetme.

yenilmək (I) (nsz) Yeme işi yapılmak veya yeme işine konu olmak.

yəñilmək (II):

1. Yəñilmək “yenilmək”, mədlubiyetke uçırmaq.
2. Utturmaq (oyunda).

yəñi-yəñi: (zf.) Yəñi-yəñi “ yeni yeni”.

yèpişqan (I): (sf.)

1. Yèpişqan “yapışık”, çaplaşqan
 2. is. Çaplağlıq “yapışıklık”.
- tamđa çaplanđan qeğez** “duvara yapışık kâğıt”.

yèpişqan/yèpişqaq (II): (sf.) Yèpişqan “yapışkan, yapış yapış”.

yèpişqan lay “yapışkan çamur”.

yèpişmaq: Yèpişmaq “yapışmak”, çaplaşmaq.

Keğez tamđa çaplandi.

“Kâğıt duvara yapıştı.”

yèpişip turmaq “yapışmış halde”.

yèpişturmaq:

1. Yèpişturmaq “yapıştırmak”, çaplımaq.
2. Şaq qılıp qoymaq (şapılaq yani cavapni).

yèpişturulmaq: Yèpişturulmaq “yapıştırılmak”.

yenilmek (II):

1. (nsz) Savaş veya yarışmada karşısında-
kinden aşağı durumda kalmak, kaybetmek,
mağlup olmak.
2. *mec.* Bir işte, bir uğraşta başarısızlığa uğ-
ramak, kaybetmek.

yeni yeni: Yeni olarak, bugünlerde, çok
yakınlarda.

yapışık, -ğı (I):

1. *sf.* Bir yere yapışmış olan.
2. Fizyolojik yönden birbirlerine bağlı ola-
rak doğan.
3. Dokunan, değen.

yapışkan (II):

1. *sf.* Yapışma özelliği olan.
2. *is.* Yapıştırıcı.
3. *mec.* Gitmek bilmeyen.

yapışmak:

1. (-e) Yapışıcı olan veya yapışkan bir mad-
deye bulanmış olan bir şey ayrılmayacak
bir biçimde bir yere tutunup kalmak.
 2. İyice yaklaşmak, sokulup değmek.
 3. Aralık bırakmayacak biçimde üzerine
dokunmak.
 4. Bir iş yapmak amacıyla, hevesle bir şeyi
eline almak.
 5. Sıkıca yakalamak, tutmak, sarılmak.
 6. *mec.* Birini rahatsız etmek, sataşmak,
peşini bırakmamak, musallat olmak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2129*

yapıştırmak:

1. (-i, -e) Yapışmasını sağlamak.
2. Yaklaştırmak, birbirine dayamak.
3. *mec.* Hızla vurmak.
4. *mec.* Gecikmeden karşılık vermek veya
gerekeni yapmak.

yapıştırılmak: (-i) Yapıştırma işi
yapılmak.

yèpişturuş: (is.)

1. Yèpişturuş “yapıştırma”, çaplaş.
2. Kêlinniñ yüzige yèpişturulđan bèzekler.

yèpyèni: (sf.) Yèpyèni “yepyeni”.

yèpyèşil: (sf.) Yèpyèşil “yemyeşil.

yèriq (I): (is.) Yèriq “yarık”, çak
“hudut, sınır”, dez “çatlak”.

yèriq (II): -

yèrilmaq:

1. Yèrilmaq “yarılmak”.
2. Dez ketmek, çat ketmek.

yèrim (I): (is.) Yèrim “yarı”.
Nannıñ yèrimini yèdi.
“Ekmeğin yarısını yedi.”

yèrim (II): (sf.)

1. Yèrim “yarım, yarı, buçuk”.
- ađzınıñ uçıda (woş yaqmastın)** “yarım ağızla”.

birinçi yèrim jilda “ilk yarı yılda”.

yapıştırma:

1. is. Yapıştırmak işi.
2. sf. Yapıştırarak yapılan.
3. esk. Gelinlerin yüzüne yapıştırılarak yapılan süs.

yepyeni: (ye’pyeni)

1. sf. Çok yeni, hiç kullanılmamış
2. mec. Alışılmamış, görülmemiş.

3. mec. Tertemiz, çok yeni.

yemyeşil: (ye’myeşil) Her yanı yeşil, çok yeşil.

yarık, -ğı (I):

1. is. Yarılarak açılmış yer, geniş çatlak.
 2. İnce bir çizgi durumunda açılmış yara.
 3. mec. Anlaşmazlık, bölünme.
 4. fiz. Küçük bir ışık demeti elde etmek için ışık kaynağının önüne konulan, saydam olmayan bir düzlem üzerine açılmış, dikdörtgen biçiminde küçük delik.
 5. sf. Yarılarak açılmış, yarılarak oluşmuş.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2137

yırık, -ğı: is. hlk. Yırtılmış.

yarılmak:

1. (nsz) Yarma işi yapılmak.
2. Üzerinde yarık açılmak.

yarı (I):

1. is. Bir bütünü oluşturan iki eşit parçadan her biri, nısıf.
 2. Futbolda 45 dakikalık her iki devreden biri.
 3. sf. Bir şeyin yarısı kadar olan, yarım olan
 4. zf. Gereğinden az, tam olmayarak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2136

yarım:

1. sf. Bütün bir şeyin ayrıldığı iki eşit parçadan her biri.
 2. Tam ve istenildiği gibi olmayan, eksik, noksan.
 3. is. Bir bölümün yarısı olan miktar.
- bir yèrim** “bir buçuk”.
- ikki yèrim** “iki buçuk”.
- mèyip adem (zeip adem)** “yarım adam”.
- yèrim aral** “yarım ada”.
- Balqan yèrim aralı “Balkan yarım adası”.
- yèrim ay** “yarım ay”.
- yèrim can** “yarım can; zayıf, hasta, güçsüz”.
- yèrim jil** “yarım yıl”.

yèrim jillıq “yarım yıllık”.
yèrim qarañdu “yarı aydınlık”.
yèrim qarañdulıq “yarı aydınlık”.
yèrim kèçigice “yarım geceye kadar”.
yèrim müstemlike “yarım sömürge; tam bağımsız olmayan ülke”.
yèrim saet “yarım saat”.
yèrim uyqu “yarım uyku; uykulu uykulu”.
 2. Çala.
çala bilim “yarım bilgi”.

yèrim qılmaq: Yèrim qılmaq “yarılamak”, yèrimini tügetmek.
Bu işni işlep yèrim qılduq (bu işniñ yèrimini tügettuq). ”
“Bu işi yarıladiq.”
yèrimi tügimek “yaralanmak”.

yèrimlimaq: Yèrimlimaq “yarımlamak”.

yèşil: (is.)
 1. Yeşil.
 2. Wam.
wam ürük “yeşil erik”.

yèşil çeketge: (is.) Yèşil çeketge “yeşil çekirge”.

yèşillenmek:
 1. Yeşillenmek, yeşilleşmek.
 2. Başqılarnıñ nersisini öziñ qılıvêlişidä urunmaq.
 4. is. Saatte on iki otuz.
 5. mec. Hastalıklı, sakat, sağlıksız.
 Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2137

yarılamak: (-i) Ortasına varmak, yarısını bitirmek.

yarımlamak: (-i) Bir işin yarısını yapmak, yarılamak.

yeşil:
 1. is. Sarı ile mavinin karışmasından ortaya çıkan, bitki yapraklarının çoğunda görülen renk.
 2. sf. Bu renkte.
 3. sf. Kurumamış, taze (sebze), **kuru** karşıtı
 4. sf. Olmamış, ham (meyve).

yeşilçekirge: is. zool. Uzun ince duyargalı, sıçrayıcı düz kanatlılar.

yeşillenmek:
 1. (nsz) Yeşil duruma gelmek, yeşil olmak, yeşermek.
 2. (-e) argo Birine karşı duyduğu cinsel is-
 3. Powurluq qılmaq, qanat sürmek.

yèşilliq: (is.)
 1. Yeşillik “yeşillik”.
 2. Köngül meydan.
 3. Wam yeyişke bolmıdıdan köktat.

4. Yêşil ot.

yêşil paqa: (is.) Yêşil paqa “yeşil bağa”.

yêşil reñ almaq:

1. Yêşil reñ almaq “yeşermek”.
2. Yopurmaq çıqarmaq.

yêter: (sf.) Yêter, yêterlik, qupaye.

yêterlik: (sf.) Yêterlik “yeterli”.

yêterliq: (is.) Yêterlik “kabiliyetli”.

yêtişken (I): (sf.)

1. Yêtişken “yetişkin”, boy artqan.
 2. Boyığa yetken.
- boyığa yetken qız** “yetişkin bir kız”.

teği kendisine sezdirmek, sarkıntılık etmek
3. *argo* Başkasının malında gözü olmak, elde etmeye çalışmak.

yeşillik, -ği:

1. is. Yeşil olma durumu.
2. Yeşil bitkileri çok olan yer.

3. Marul, maydanoz, tere, roka vb. çiğ yenen sebzelerin genel adı.

4. Yeşil ot.

yeşil bağa: is. zool. Ördekgillerden, tüyleri mavi, beyaz, kara, kahverengi, erkeğinin başı yeşil renkli bir yaban ördeği türü (*Anas platyrhynchos*).

yeşermek:

1. (nsz) Bitki yaprak vermek, yapraklanmak
2. Yeşil renk almak, yeşillenmek.

yeter:

1. sf. İhtiyacı karşılayacak kadar olan, kâfi.
2. ünl. “Kâfi, yetişir, yeterli” anlamlarında bir söz.

yeterli:

1. sf. Bir işi yapma gücünü sağlayan özel bilgisi olan, kifayetli, ehliyetli.
2. Bir görevi, işlevi yerine getirme gücü olan, etkisi olan.
3. Gereksinimlere cevap veren, ihtiyaçlarını karşılayan.

yeterlik, -ği:

1. is. Bir işi yapma gücünü sağlayan özel bilgi, ehliyet.
2. Görevini yerine getirme gücü, kifayet.

yetişkin (I):

1. sf. Yetişmiş, olgunlaşmış.
2. Evlenme çağına gelmiş (kız).
3. psikol. Beden, ruh ve duygu bakımlarından olgunluğa erişmiş olan (kimse).
4. psikol. Gelişiminin herhangi bir yönünde veya tümünde duraklama düzeyine erişmiş olan.

yetişken/yetilgen (II): (sf.) Yetişken “yetişmiş”, terbiyilengen, pişqan.

pişqan mève “yetişmiş bir meyve”.

yétılgen qız “erişkin kız”.

yétılgen yemiş “olgun meyve”.

yetiştürğüçi: (is.) Yetiştürğüçi “yetiştirici”, östürğüçi, terbiyiligüçi, işlep cıqarđuçı.

yetiştürmek:

1. Yetiştürmek “yetiştirmek”, terbiyilimek.

2. Wever bermek, yetküzmek.

Sizge şunımu yetküzdimu, men yaman meqset bilen sözligen emes idim.

“Size bunu da mı yetiştirdiler, ben kötü maksatla sözylememiştim.”

3. Östürmek.

Mehemmet, cıraylıq güllerni östüridu.

“Mehmet, güzel çiçekler yetiştirir.”

4. İşlep cıqarmaq.

yetiştürüş: (is.)

1. Yetiştürüş “yetiştirme”, terbiyileş “terbiyeleme”.

2. İşlep cıqırış “üretim”.

yèyiliş: (is.)

1. Yèyiliş “yayılma”, tarlış, tarqılış, kèñiyiş.

2. Nurnıñ tüz siziq boyıçe yèyilişi.

yèyilmaq:

1. Yèyilmaq “yayılmak”.

5. is. Kanunların belirttiği belli bir yaşı aşmış, toplumsal sorumluluklarını bilme durumunda olan genç.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2175

yetişmiş: Gereken niteliğe veya olgunluğa erişmiş.

yetiştirici: Üretici, müstahsil.

yetiştirmek:

1. (-i, -e) Birini, bir şeyi gitmekte veya gitmek üzere olan bir kimse veya şeye ulaştırmak, ulaşmasını sağlamak.

2. Vaktinde hazır olmasını sağlamak, tamamlamak, bitirmek.

3. Birini gerekli bir iş için tam zamanında bir yere götürmek.

4. Üretmek, büyütme, geliştirmek.

5. İletmek, duyurmak.

6. Sağlayıp vermek.

7. Yetmesini sağlamak.

8. *mec.* Söylenmesi gereken bir şeyi hemen söylemek.

9. *mec.* Çocuğun gelişip büyümesine özen göstermek.

10. *mec.* Eğitim, öğrenim sağlamak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2176

yetiştirme:

1. is. Yetiştirmek işi.

2. Birinin koruyuculunda yetişen kimse.

yayılma:

1. is. Yayılmak işi, intişar.

2. *fiz.* Işığın, bir kaynaktan çıkarak doğru çizgiler durumunda türlü yönlerle dağıtılması.

yayılmak:

1. (*nsz, -le*) Yayma işine konu olmak veya

2. Taralmaq.

yèyilmek :

1. Yèyilmek “yemmek”.

Bu mève yèyilmes. “Bu meyve yenmez.”

2. Urap ketmek.

yèyim: (is.) Yèyim “yiyim”, yemek-içmek.

yèyimlik/yèyişlik: (sf.) Yèyişlik

“yiyimlik”.

bir yèyimlik wèmîr “bir yemek yapabilecek hamur”.

yèyişlik lezzetlik tamaq “yiyimli, lezzetli bir yemek”

yèyiş (I): (is.)

1. Yèyiş “yayma”.

qanat yèyiş “genişleme; kanatları serme”.

2. Yayımcıların mallarının yèyilip tüzilişi.

yèyiş (II): (is.) Yèyiş “yemek”.

yèyişlik tamaq “lezzetli yemek”.

yèziq (I): (is.)

1. Yèziq-siziq .

Bir az yèziq-siziqim bar idi, kèlelmidim.

“Biraz yazım vardı, gelemedim.”

2. Maqale.

3. Yèziq, wet.

Şu wetni oquyalmidim.

“Şu yazıyı okuyamadım.”

4. Teqdir, qismet.

5. Êlipbe.

Uyđur êlipbesi “Uygur yazısı”.

yayma işi yapılmak.

2. Hastalık, pek çok kimseye geçmek veya bulaşmak.

3. Genelleşmek.

4. Genişlemek, büyümek.

5. Serilmek, döşenmek.

6. Koyun, inek vb. otlamak.

7. Rahat bir biçimde, sere serpe oturmak.

8. *mec.* Ayrıntıya girmek, açılmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2151

yenmek, -ir:

1. (nsz) Yemek işine konu olmak.

2. Aşınmak.

yiyim: Yeme işi.

yiyimli: Zevkle yenen.

yayma (I):

1. is. Yaymak işi.

2. Yayımacının sattığı şeylerden oluşan sergi.

yiyiş (II): Yemek işi veya biçimi.

yazı (I):

1. is. Düşüncenin belli işaretlerle tespit edilmesi, yazma işi.

2. Alfabe.

3. Harfleri yazma biçimi.

4. Herhangi bir harf düzeninde biçim ve sanat bakımından özellik gösteren tür.

5. Herhangi bir konuda yazılmış bilim, düşünce ve sanat ürünü.

6. Anlam, sanat veya biçim bakımından yazılan şey, makale.

7. Metal paraların üzerinde değeri yazılan yüzü.

yèziq (II): Tüz yer, tüzleñ, tüzleñlik .

yèziqlıq: (sf.)

1. Yèziqlıq.

wet yèziqlıq qeðez “yazılı bir kâğıt”.

2. Pêşanisige pütülgen, teqdir, qismet.

3. Yèzilðan “yazılmış, yazılan”, tèzimğa aldurulðan.

yèzilmaq (I):

1. Yèzilmaq “yazılmak, kaydedilmek”.

Wet yézildi. “Mektup yazıldı.”

2. Tizimða aldurmaq.

yèzilmaq (II): Yèzilmaq “serilmek, yayılmak”.

yèzilmaq (III): Çözölmek, açılmak”.

yèziş: (is.) Yèziş “yazış” ve yèziş usuli.

yèzişiş: (is.) Yèzişiş “yazışma”.

yèzişmaq: Yèzişmaq “yazışmak”.

yiðdurmaq: Yiðdurmaq “yığdırmak”, toplatquzmaq “toplattırmak”.

yiðilðan: (sf.) Yiðilðan “yığılı”, toplanðan, dövilengen, yèðiq, cemplengen.

yiðilðan nersiler “yığıntı”.

yiðilmaq:

1. Yiðilmaq “yığılmak”, toplanmaq, dövilanmek.

8. *mec.* Yazgı.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2154

yazı (II): *is. hlk.* Düz yer, ova, kır.

yazılı:

1. *sf.* Yazılmış olan, muharrer, **sözlü** karşısı.

2. Üzerinde yazı bulunan, yazısı olan.

3. Alna yazılmış olduğuna inanılan, mukadder.

4. *is.* Yazılı sınav.

yazılmak (I):

1. (*nsz*) Yazma işi yapılmak.

2. (*-e*) Kendini bir yere yazdırmak, kaydolmak.

3. (*-e*) *mec.* Birine tutulmak, sevmek.

yazılmaq (II): *hlk.* Sermek.

yazılmak (III): -

yazış:

1. *is.* Yazma işi veya biçimi.

2. Kaleme alma, yazıya dökme.

yazışma:

1. *is.* Yazışmak işi.

2. Bir konuda karşılıklı yazı yazma, haberleşme, muhabere.

yazışmak: (*nsz, -le*) Karşılıklı yazılı olarak haberleşmek.

yığdırmak: (*-i, -e*) Yığma işini yaptırmak.

yığılı: Yığılmış olan.

yığılmak:

1. (*nsz*) Yığma işine konu olmak veya yığma işi yapılmak.

2. Yiðilmaq.

yiðinaq: (*is.*)

1. Yiðinaq “yığınak, nerse yiðilðan yer.

2. Nersiniñ bir yerde köp yiðilişi.

yigirme: (is.) Yigirme “yirmi”.
yigirme bir “yirmi bir”.

yigirminçi: (sf.) Yigirminçi “yirminci”.

yiðiş: (is.) Yiðiş “yığma”, toplaş, dövileş.

yigit: (sf.)

1. Yigit.

casaretke kelmek “yigitlenmek”.

casaretlendürmek “cesaretlendirmek”.

2. Küçlük ve yüreklik.

yigit beşi: (is.) Yigit beşi “yigit başı” (Osman padişahlığı devride kasiplar cem’iyetiniñ buyruqını icra qılđuçı adem, aqsaqal).

yigitlik: (is.) Yigitlik (qehriman, batur, cesur, cürêt).

yiðlaş: (is.)

1. Yiðlaş şekli “ağlayış”.

2. Şikayet qılış, derd töküş.

yiðlaşmaq:

1. Yiðlaşmaq “ağlaşmak”.

2. Şikayet qılışmaq, derd töküşmek.

yiðlatmaq: Yiðlatmaq “ağlatmak”.

2. Çok sayıda birikmek, toplanmak.

3. Düşmek, yıkılmak, kendini tutamayıp çökmek.

yığnak, -ğı:

1. is. Bir şeyin biriktiği yer.

2. Bir şeyin bir yerde çokça birikmesi, tecemmu, tahaşşüt.

3. bot. Bir hücreli bitkilerin bir araya gelerek oluşturduğu küme.

yirmi:

1. is. On dokuzdan sonra gelen sayının adı.

2. Bu sayıyı gösteren 20, XX rakamlarının adı.

3. sf. İki kere on, on dokuzdan bir artuk.

yirminci: Yirmi sayısının sıra sıfatı, sırada on dokuzdan sonra gelen.

yığma: Yığmak işi.

yigit, -di:

1. sf. Güçlü ve yürekli, kahraman, alp.

2. mec. Gözü pek, düşüncelerini açıkça söylemekten çekinmeyen (kimse).

3. is. Delikanlı, genç erkek.

yigitbaşı: is. esk. Esnaf loncalarının kararlarını yürüten kimse.

yigitlik, -ğı: Yigit olma durumu, yigitçe davranış, yüreklilik, cesaret.

ağlayış: Ağlama işi veya biçimi.

ağlaşmak:

1. (nsz, -le) Birlikte ağlamak.

2. (nsz) Sızlanmak.

ağlatmak: (-i) Ağlamasına yol açmak.

yiðlımaq:

1. Yiðlımaq “ağlamak”.

Yiðlımıñdan balıñda emçek salmas (sêlinmaydu).

“Ağlamayan çocuğa meme velmezler.”

hökürep yiðlmaq “hüngür hüngür ağlamak”.

2. Şikayet qılmaq, derd tökmek.

Buni körüp yiðliðudek boldi.

“Bunu görünce ağlamaklı oldu.”

yiðlap almaq “ağlayıp üzüntüsünü gidermek”.

3. Qattıq telep qılmaq.

yiðmaq: Yiðmaq “yığmaq”, toplmaq, dövilimek.

yiðne: (is.)

1. Yiðne “iğne”.

yiðne waltısı “iğne çantası, iğnelik”.

yiðnisidin yipiðişe “iğnesinden ipliğine kadar”.

2. Türliğüç.

3. Qarmaq (bêliq tutıdıðan).

4. Okul yeñnişi “şırınga”.

yiðne urmaq “iğne yapmak”.

ağlamak:

1. *nsz, -e* Üzüntü, acı, sevinç, pişmanlık, aldanma vb.nin etkisiyle gözyaşı dökmek.

2. *(nsz)* Ağaç budandığında kesilen yerlerden besi suyu veya öz su akmak.

3. *(-den)* Sızlanmak, yakınmak.

4. *(-e)* Bir duruma üzülmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.39

yığmak, -ar:

1. *(-i, -e)* Bir tepe oluşturacak biçimde üst üste koymak.

2. Biriktirmek.

3. Toplamak, bir araya getirmek.

iğne:

1. *is.* Dikiş dikmeye yarayan, ince, ucu sivri bir ucunda iplik geçecek deliği bulunan çelik araç.

2. İki şeyi birbirine tutturmaya yarar ince, uzun, ucu sivri, metal araç.

3. Toplu iğnenin süs olarak kullanılan, iri başlı, renkli bir türü.

4. Genellikle kadınların süs olarak elbiselelerinin göğüs, yaka vb. yerlerine taktıkları süs eşyası.

5. Bazı araçların ucu sivri parçaları.

6. Şırınga.

7. Zerk yolu ile vücuda verilen ilaç.

8. Vücuda bu yolla ilaç verme işi.

9. Bazı böceklerin kendilerini savunmak için kullandıkları organ.

10. Oltanın ucundaki küçük çengel.

11. *mec.* Dokunaklı söz.

12. *bot.* Bitkilerde yumurtacıkla tepelik arasındaki sapçık.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.939–940

yiðniçi: (is.)

1. Yiðniçi “iğneci”, yiðne yasıðuçı ve satquçı.

2. Okul urðuçı, okul salðuçı.

yiðnilimek:

1. Yiðnilimek “iğnelemek”, yiðne bilen tikmek.
2. Yiðne sançımaq “iğne batırmak”, okul bermek.
3. Tene qılmaq, sözde çêqıvalmaq.

yiqlıðan: (sf.) Yiqlıðan “yıkık”, örülgen.

yiqlılış: (is.) Yiqlılış “yıkılış, düşme”.

yiqlılmaq:

1. Yiqlılmaq “yıkılmak”.
 2. Örülme, ağdurulmaq.
 3. Közdin yoqalmaq.
- Közimdin yoqal! “Yıkıl karşımdan!”*

yıkıtmaq:

1. Yıkıtmaq “yıkımak”.
 2. Örimek.
 3. Ağdurmaq.
- Welq, musitebit hakimiyetni qandaq bolmısun bir küni ağdurup taşlaydu. “Halk, zalim rejimi eninde sonunda yıkacak.”*
4. Yoqatmaq.

yıqturmaq: Yıqturmaq “yıkırtmak”, ağdurutmaq, ördürmek.

iğneci: İğne yapan kişi.

iğnelemek:

1. (-i, -e) İğne ile tutturmak.
2. (-i) *mec.* Üstü kapalı olarak onur kırıcı, üzüntü verici söz söylemek.

yıkık, -ğı: Yıkılmış olan, harap, viran.

yıkılış: Yıkılma işi veya biçimi.

yıkılmak:

1. (nsz) Yıkma işi yapılmak veya yıkma işi-ne konu olmak.
 2. Herhangi bir sebeple çökmek, göçmek.
 3. Devrilmek, yığılmak.
 4. *mec.* İstenmeyen biri çekilip gitmek, defolmak.
 5. *mec.* Yok olmak, mahvolmak.
 6. *mec.* Yüklenmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2178*

yıkımak, -ar:

1. (-i) Kurulu bir şeyi parçalayarak dağıtmak, bozmak, tahrip etmek.
 2. İnsan, hayvan veya ağaç devirmek.
 3. Bir yana eğmek.
 4. Birine yüklemek.
 5. Yük indirmek.
 6. (-i, -e) *mec.* Herhangi bir suç, iş vb.ni birine yüklemek.
 7. *mec.* Yıkımına yol açmak, mahvına sebep olmak.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2179*

yıkırtmak: (-i, -e) Yıkma işini yaptırmak.

yıl: (is.) Yıl “yıl”.

Men Béyciñde 30 yıl işlidim.

“Ben Pekin’de 30 yıl çalıştım.”

her yili “her yılı”.

kelgüsi yili “gelecek yıl”.

kiyinki yilliri “son yılları”.
ötken yıl “geçen yıl”.
yërim yıl “yarım yıl”.
yıl bëşi “yılbaşı”.
yıl boyi “yıl boyu”.
yilda “yılda”.
yilda bir “yılda bir”.
yildin-yıl “yıldan yıla”.
yilini bermek “ölünün yıl dönümü dolayısıyla verilen yemek”.
yıl on ikki ay “yıl on iki ay (bütün yıl)”.

yılan: (is.) Yılan “yılan”.
boğma yılan “boğa yılanı”.
yılan balisi “yılan yavrusu”.

yılan bëliqi: (is.) Yılan bëliqi “yılan balığı”.

yıl bëşi: (is.) Yıl bëşi “yılbaşı” (birinci ayın birinci künü).

yıllıq: (sf.) Yıllıq “yıllık”.
Cuñwo welq cumhuriyitiniñ quruluşınıñ 30 inçi yillıqı.
“Çin Halk Cumhuriyeti’nin 30. kuruluş yıl dönümü.”
yüz yillıq derew “yüz yıllık ağaç”.

yıl:
1. is. Yer yuvarlağının, güneş çevresinde tam bir dolanım yapması için geçen 365 gün, 5 saat ve 49 dakikalık zaman.

2. Miladi takvime göre ocak ayının birinde başlayıp aralık ayının otuz birinde sona eren on iki aylık dönem, sene.
3. Başlangıç tarihi belli olmayan on iki aylık süre.
4. astr. Bir gezegenin güneş çevresindeki dolanım süresi.
Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2179

yılan:

1. is. zool. Sürüngenlerden, ayaksız, ince ve uzun olanların genel adı, yerdegezen.
2. sf. mec. Sinsi ve hain.
Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2179–2180

yılan balığı: *is. zool.* Yılan balığıgillerden, yılan benzeyen, kaygan derili, ince uzun ve eti beğenilen bir balık (*Anguilla*).

yılbaşı *is.* Ocak ayının birinci günü.

yıllık, -ğı:

1. sf. Yapımından veya doğumundan başlayarak üzerinden bir yıl geçmiş olan.
2. Bir yıl için, senelik, senevi.
3. Yılda bir yapılan.
4. is. Bir yılda verilen ücret.
5. is. Yılda bir çıkan ve o yılın olaylarını anlatan kitap, bülten, dergi vb. eser, salname.
6. is. Yılın gün, hafta, ay, vb. bölümlerinden başka, bayram, yıl dönümü gibi belli günleri ve bir takım astronomi, meteoroloji, istatistik bilgilerini gösteren kitap biçiminde takvim, almanak.
7. is. Öğretim yılı sonunda hazırlanan, öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin özellikle-

yıllıqçı: (sf.) Yıllıqçı “yıllıkçı”.

yılman: (sf.) Yılman “ılıman”, mötidil “ılımlı”.

mötidil iqlim “ılıman iklim”.

yip: (is.)

1. Yip “ip”.

yip yiðnisiðiçe “iğneden ipliğine kadar”.

2. Arđamça.

3. Boğuç.

betinkiniñ boğuçi “ayakkabının ipi”.

yipek: (is.) Yipek “ipek”.

wam yipek “ham ipek”.

meşhur yipek yoli “ünlü ipek yolu”.

uluq yipek yoli “ulu ipek yolu”.

yipek qurti “ipek böceği”.

yipekçi: (is.)

1. Yipekçi “ipekçi”, ðoza baqkuçi.

2. Yipek sodigiri.

yipekçilik: (is.) Yipekçilik “ipekçilik”.

Woten, yipekçilik tereqqi qılđan yurt.

“Hoten ipekçiliğın geliştigi bir yerdir.”

yipekçilik fabrikisi “ipekçilik fabrikası”.

yipeklik: (sf.)

1. Yipeklik (rewt) “ipekli” .

2. Yipektin işlengen.

yiplik: (is.) Yiplik “iplik”.

yiplikçi: (is.) Yiplikçi “iplikçi”, yip işliguçi, yip satquçi, yip eğirgüçi.

riyle ilgili bilgiler ile eğlendirici konuların yer aldığı kitap.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2182

yıllıkçı: Yıllıklı.

ılman: sf. coğ. Sıcaklığı çok yüksek veya çok düşük olmayan (yer, iklim), mutedil.

ip:

1. is. Dokuma maddelerinin bükülmüş liflerinden yapılan bağ.

2. İplik.

3. mec. Asarak öldürme cezası.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.976

ipek,-ği:

1. is. İpek böceği kozaları çözülerek çıkarılan ve dokumacılıkta kullanılan çok ince, esnek ve parlak tel.

2. sf. Bu telden yapılmış.

ipekçi: İpek böceği yetiştiren veya ipek satan kimse.

ipekçilik, -ği: İpek böceği yetiştirme veya ipek alıp satma işi.

ipekli: İpekten yapılmış veya içinde ipek bulunan (kumaş).

iplik,-ği:

1. is. Pamuk, keten, yün, ipek, naylon vb. dokuma maddelerinin uzun, ince liflerinden her biri.

2. Bu liflerin birlikte bükülmüş ve çekilmiş durumu.

3. Fasulye, bakla vb. sebzelerin veya bazı meyvelerin lifi.

iplikçi: İplik yapan veya satan kimse.

yipsiz: (sf.)

1. Yipsiz “ipsiz”, arđamçisiz.

2. Sergerdan.

yip uçı: (is.) Yip uçı “ipucu”.

yıraq: (sf.)

1. Yıraq “uzak”.

*Yıraq kelgüside nêmler bolıǵanlıqı
namelum.*

“Uzak bir gelecekte neler olacağı bilinmez”

2. Walı, bir iştin yıraq.

U, mundaq işlerdin wêlî yıraq.

“O, böyle işlerden hayli uzaktır.”

3. İmkaniyeti az bolǵan.

4. is. Yıraq yer.

Bizniñ yêza yıraqtın körünüdu.

“Bizim köy uzaktan görünüyor.”

yirginç: (sf.) Yirginç “iğrenç”, iplas.

*yirkenç köz bilen qarımaq “iğrenç bir
nazarla bakmak”.*

yirginçlik: (is.) Yirginçlik “iğrençlik”.

yirgindiǵan: (sf.) Yirgindiǵan “iğrenen”,
hemmidin yirgindiǵan.

yirgindürmek: Yirgindürmek
iğrendirmek”.

yirginmek (I): Yirginmek “iğrenmek”.

yirginmek (II):

1. Yirginmek “yermek”, bizar bolmaq,
nepretlenmek.

2. Eyibini açmaq, paş qılmaq.

3. Meswire qılmaq, hecvi qılmaq.

yirginiş: (is.) Yirginiş “iğrenme”.

ipsiz:

1. sf. İpi olmayan.

2. mec. Haylaz, serseri, hayta.

ipucu: is. İnsanı aradığı gerçeğe ulaştırabilecek iz, emare.

ırak, -ǵı: Uzak.

iğrenç, -ci: İnsanda iğrenme duygusu uyan-
dıran, tiksindiren, müstekreh.

iğrençlik, -ǵı: İğrenç olma durumu.

iğrenen: sf. hlk. Her şeyden iğrenme huyu
olan.

iğrendirmek: (-i) İğrenmesine yol açmak.

iğrenmek (I):

1. (-den) Bir şeyi tiksindirici bulmak, istik-
rah etmek.

2. Aşağılık, bayağı bulmak, tiksirmek.

yermek, -er (II):

1. (-i) Kötülüklerini söylemek, zemmetmek.

2. Birinin veya bir şeyin kusurlarını ortaya
koymak, hicvetmek, **övmek** karşıtı.

3. Beğenmemek, hoşlanmamak, tiksirmek.

iğrenme: İğrenmek işi.

yiriñ: (is.) Yiriñ “irin”.

yiriñ yıǵmak “irinli olmak”.

yiriñliq: (sf.) Yiriñliq “irinli”.

yiriñlmaq: Yiriñlmaq “irinlenmek”.

yiriñ tutuş: (is.) Yiriñ tutuş “irinlenme”.

yirtquç: (sf.) Yirtquç “yirtıcı”.

yirtquçlarçe “yirtıcı gibi”.

yirtquçluq: (is.) Yirtquçluq “yirtıcılık”.

yirtuq: (sf.)

1. Yirtuq.
2. Hayasız, nomussız.

yirtılmaq: Yirtılmaq “yirtılmak”.

yirtmaq:

1. Yirtmaq.
2. **yitip taşılmaq** “yirtivermek”.
3. (tayni) minişqe köndürmek.

irin: Organizmanın herhangi bir yerinde iltihaplanma sonunda ölmüş hücre artıklarından ve bozulmuş akyuvarlardan oluşan,

mikroplu veya mikropsuz, genellikle sarımtırak renkte koyuca sıvı, cerahat.

irinli: İrin toplamış, cerahatli.

irinlenmek: (nsz) İrin oluşmak, iltihaplanmak, cerahatlenmek.

irinlenme: İrinlenmek işi, iltihaplanma, cerahatlenme.

yirtıcı:

1. sf. Beslenmek için başka hayvanları parçalayarak yiyen (hayvan).
2. mec. Kan dökmekten, insan öldürmekten zevk alan (kimse).
3. mec. Tiz, yüksek (ses).
4. mec. İş bitiren, mahir.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2183

yirtıcılık, -ğı: Yirtıcı olma durumu.

yırtık, -ğı:

1. sf. Yırtılmış olan.
2. Eskimiş, parçalanmış.
3. Cırlak, tiz, keskin (ses).
4. mec. Utanması, çekinmesi olmayan.
5. is. Yırtılma sonucu oluşmuş yarık.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2183

yırtılmak:

1. (nsz) Yırtma işi yapılmak veya yırtma işine konu olmak.
2. mec. Çekinmesi, sıkılması kalmamak.

yırtmak, -ar:

1. (-i) Kâğıt, kumaş gibi bükülüp katlanan şeyleri parçalamak.
2. Vücudu kanatacak kadar derin çizmek.
3. Yok etmek, bastırmak.
4. Sağrısını mahmuzla yaralayarak binek hayvanını alıştırmak.
5. mec. Zorlamak.

yirtquzmaq: Yirtquzmaq “yırttırmak”.

yitip ketken: (sf.) Yitip ketken “yitik”.
Yitip ketken pul tēpildi.
“Yitik para bulundu.”

yitmek/jütmek: Yitmek, yoqılmaq, ðayıp bolmaq.

İkki qoy yitip ketti. “İki koyun yitti.”
Qoyum jütüp ketti. “Koyunum kayboldu.”

yittürmek: Yittürmek “yitirmek”,
yoqatmaq.
Kitavimni yüttürüp qoydum.
“Kitabımı kaybettim.”

yittürüş: (is.) Yittürüş “yitirme”, yoqıtiş
“yok etme”.

yoð: (is.) Yoð (Türqlerniñ İslâm dinini qo-
bul qılmaştın avval, ölükler üçün ötküzidi-
ðan murasimi).

yoq: (sf.)

1. Yoq.

Bu yerde heçkim yoq. “Burada kimse yok.”
barginim yoq “gidesim yok; varmadım”.

*kériði yoq “gereği yok; gereksiz;
lüzumsuz”*

*tosqunluqlarni yoq qılmaq “engelleri yok
etmek”. Yoqal! “Defol!”*

yoqatmaq “kaybetmek”.

yoq bolup ketmek “yok olmak; kaybolmak”

yoqqa çıqarmak “yok saymak”.

yoq qılmaq “yok etmek”.

2. Yaq “yok”.

- Keldimu?

- Yaq, tēwi keldidu?

6. mec. Bir işi yapmaktan kurtulmak.

7. mec. Köşeyi dönmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2183–2184

yırttırmak: (-i, -e) Yırtma işini yaptırmak.

yitik, -ği:

1. is. Kayıp olan şey.

2. sf. Kaybedilmiş, yitirilmiş.

yitmek, -er:

1. (nsz) Yok olmak, ortadan kalkmak,
kaybolmak.

2. Görünmez olmak.

3. Sahip olunan bir şey elden çıkmak.

yitirmek:

1. (-i) Ne olduğunu, nerede bulunduğunu
bilememek, kaybetmek.

2. Bazı nitelik veya özelliklerin yok olması
durumuna uğramak, kaybetmek.

3. Ölüm sonucu kaybetmek.

4. Yanlış yola girmek, kaybolmak.

yitirme: Yitirmek işi.

yoğ/yuğ: Eski Türklerde ölümler için yapılan
tören.

yok, -ku, -ğu:

1. sf. Bulunmayan, mevcut olmayan (nesne,
kimse vb.), **var** karşıtı.

2. is. Yasaklanmış olan şey, yasak.

3. is. Olmayan, bulunmayan şey.

4. e. “Hayır” anlamında kullanılan bir söz.

5. bağ. Birbirine karşıt iki cümleden, ikinci-
sinin başına getirilen bir söz.

6. bağ. Birinin söylediği sözlerden genelde
kuşkulandığında veya sözler hafıfsendi-
ğinde kullanılan bir söz.

7. e. Savunulan bir düşüncüyü doğrulayan
bir sözün başına getirilir.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2187

yoqlanmaq/yoxlanmaq: Yoqlanmaq.

yoqlaş: (is.)

1. Yoqlaş “yoklama”.
2. Yoqlıma “yoklama”.
3. *yoqlıma deŋtiri* “yoklama deŋteri”.
3. Mekteplerde élinidiðan sinaq.

yoqlatmaq: Yoqlatmaq.**yoqlımaq:**

1. Yoqlımaq “yoklamak”.
2. Tekşürmek, közdin keçürmek “gözden geçirmek”.
3. Çüşinişke tirişmaq “düşünmeye çalışmak çabalamak, geyret etmek”.
4. Hal sorımaq, yoqlımaq.

yoqluq (I): (is.) Yoqluq.**yoqluq (II):** (is.) Yoqluq “yoksulluk”, kembeðellik.**yoqsul:** (sf.) Yoqsul, kembeðel.
kembiðel dèhqan “yoksul köyü”.**yoquş:** (is.)

1. Yoquş “yokuş”, döñ.
 2. Èñiş “iniş”, töven “aşağı”.
- yoklanmak:** (nsz) Yoklama işine konu olmak.

yoklama:

1. is. Yoklamak işi, kontrol.
2. Bir topluluğu oluşturan üyelerin belli bir zaman ve yerde bulunup bulunmadığını anlamak için yapılan sayma işlemi.
3. Okullarda öğrencilerin bilgisini anlamak için yapılan sınav.

yoklatmak: (-i, -e) Yoklama işini yaptırma**yoklamak:**

1. (-i) El ile dokunarak incelemek.
2. Bakmak, gözden geçirmek, kontrol etme
3. Durum, bilgi, niyet vb.ni belirlemeye veya anlamaya çalışmak.
4. Ziyaret veya sağlığını sormak amacıyla birine gitmek.
5. Ara sıra etkisini göstermek.
6. Aramak, araştırmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2187

yokluk, -ğu (I):

1. is. Yok olma, bulunmama durumu, âdem, ademiyet, fıkdan, gaybubet, **varlık** karşıtı.
2. mec. Fakirlik, yoksulluk.
3. fel. Hiçlik.

yoksulluk, -ğu (II):

1. is. Yoksul olma durumu, yoksuzluk, sefillik, sefalet, fakirlik.
2. mec. Verimsizlik, yetersizlik.

yoksul:

1. sf. Geçinmekte çok sıkıntı çeken (kimse, toplum, ülke) yoksuz, fakir, fukara, **zengin, varıl** karşıtı.
2. mec. İstenilen nitelikte ve özellikte olmayan, yetersiz.

yokuş: Aşağıdan yukarıya gittikçe yükselen eğimli yer, **iniş** karşıtı.**yoquşluq:** (sf.) Yoquşluq “yokuşlu”, yantuluq, èñiş tövenlik.

yol: (is.)

1. Yol.

Aq yol bolsun! "Yolu açık olsun!"

Yoluñ bolsun! "Yolun açık olsun!"

aça yol "çatal yol."

baş yol "ana yol".

bir yola/yola "birden".

bir yoli "bir yolu; bir defada".

bu yoli "bu yolu; bu defa".

çigış yol "çelişkili yol; karışık yol".

êđri yol "eğri yol".

hava yoli "hava yolu".

qatnaş yollırı "ulaşım yolları".

on künlük yol "on günlük yol".

ötken yol "geçen yol; geçen sefer".

su yoli "su yolu".

taş yol "kara yolu".

tömür yol "demir yolu".

tüz yol "düz yol".

yalđuz ayaq yol "patika, keçi yolu".

yolbasar "yolkese, yağmacı, çapulcu, soyguncu, haydut, hırsız".

yolbaşçı "çnder, rehber, lider, reis".

yolbaşçılıq qılmaq "liderlik yapmak".

yol başlımaq "yol başlamak".

yol bermek "yol vermek".

yolda bolmaq "yolda olmak".

yoldın azmaq "yolu şaşırmaq".

yoldın qaytmaq "dönmek".

yolđa çıqmaq "yola çıkmak".

yolđa çüşmek "yola inmek".

yolđa salmaq "yollamak; göndermek".

yol jürmek "yol yürümek".

yol qoymaq "yol koymak".

2. Vasite, çare.

çare izdimek "yol aramak".

çare tapmaq "çare bulmak; çare aramak".

3. Heriket usuli.

yol tosumağ (qaraqçılar) "yol kesmek".

4. Sistêma.

5. Mekset.

yokuşlu: Yokuşu olan.

yol:

1. is. Karada, havada, suda bir yerden bir yere gitmek için aşılacak uzaklık, tarik.

2. Karada insanların ve hayvanların geçmesi için açılan veya kendi kendine oluşmuş, yürümeye uygun yer.

3. Genellikle yerleşim alanlarını bağlamak için düzeltilerek açılmış ulaşım şeridi.

4. İçinden veya üstünden bir sıvının geçtiği, aktığı yer.

5. Yolculuk.

6. Gidiş çabukluğu, hız.

7. Davranış, tutum, gidiş veya davranış biçimi.

8. Uyulan ilke, sistem, usul, tarz, tarik.

9. Uzun çizgi.

10. mec. Gaye, uğur, maksat.

11. mec. Bir amaca ulaşmak için başvurulması gereken çare, yöntem.

12. hlk. Kez, defa.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2188–2192

5. Qetim, növet.

yolçi: (is.)

1. Yolçi “yolcu”.

yolçi öyi “yortlarda yoluçılar aram alıdıðan öy”.

2. Tuðuluş “doğma” aldıdiki bala.

3. Ölümge mehkum kèsel, sakaymas kèsel “iyileşmez”.

4. Pahişe ayal, çalap.

yolçılıq: (is.) Yolçılıq “yolculuk”, seper **Çin yolçılıği** “*Cuññoða qılınðan seper*”.

yoldaş: (is.)

1. Yoldaş, wizmetdaş.

2. Ağine “arkadaş”, burader “birader”, dost

yoldaşlıq: (is.) Yoldaşlıq.

yolđa sèliş: (is.) Yolđa sèliş “gönderi”, uzıtiş “yolcu edilme”.

yollamçı: (is.) Yollamçı “gönderici”, yolđa salđuçi, poçtwana nersilerini yollığuçi.

yollanmaq: Yollanmaq “gönderilmek”, evetilmek, uzutilmaq “yolcu edilmek”.

yollaş: (is.) Yollaş “yollama”, evetiş “gönderme”.

yollımaq (I):

1. Yollımaq “yollamak”.

2. Evetmek “göndermek”.

3. Yolđa salmaq “yolcu etmek”.

yolcu:

1. is. Yolculuğa çıkmış kimse.

2. Yolculuğa çıkmaya hazırlanan kimse.

3. *mec.* Doğması beklenen çocuk.

4. *mec.* İyileşmesi umutsuz hasta.

5. *mec.* İştten çıkarılması beklenen kimse.

yolculuk, -ğu:

1. is. Ülkeden ülkeye veya bir ülke içinde, bir yerden bir yere gidiş veya geliş, gezi, seyahat, sefer.

2. Bu gidiş gelişte geçen süre.

3. Herhangi bir taşıtla bir yere gidip gelme.

yoldaş:

1. is. Yol arkadaşı.

2. Arkadaş, dost.

3. *mec.* Ortak bir görüşü benimseyenlerden her biri.

yoldaşlık, -ğı: Yoldaş olma durumu.

gönderi, -ği/yolcu etme:

1. is. Bir yerden bir yere özellikle posta ile gönderilen paket, telgraf, mektup vb.

2. *hlk.* Yolcu etme, uğurlama.

gönderici: Posta ile paket, telgraf, mektup vb. gönderen kimse.

gönderilmek: (-e) Gönderme işi yapılmak veya gönderme işine konu olmak.

yollama: Yollamak işi.

göndermek (I):

1. (-i, -e) Bir yere doğru, yola çıkarmak, yollamak, ulaşmasını, gitmesini sağlamak, irsal etmek.

2. Yetki vererek gitmesini sağlamak.

3. Bir kaynaktan çıkıp gelmek, ulaşmak.

yollımaq (II): Yollımaq “yollamak”, evetmək.

wet yollımaq “mektup yollamak”.

yolluq (I): (sf.)

1. Yolluq “yollu”, yolu bar.

bu yolluq bir iş “bu, yollu bir iş”.

qısqa yolluq bir ziyarət “kısa yollu bir ziyarət”.

2. Yolda bolıdığan.

3. Yolluq, siziqlıq.

qara yolluq rew “siyah yollu bir kumaş”.

4. Musape “mesafe”.

uzun musapilik sayahet “uzun yollu bir gezi”.

5. Téz, ittık mañıdıđan.

téz mañıdıđan pikap “yolu bir araba; çabuk giden kamyon”.

6. Yeñgil ayal “hafif kadın”.

yolluq (II): (is.)

1. Yolluq (yol üçün hazırlanđan) yemek.

2. Yolluq üçün hazırlanđan nerse.

3. Yupqa “elbise”, gilem “halı”, yani palas.

4. Yol wiraciti “yol ihtiyacı”.

yolsız: (sf.)

1. Yolsız “yolsuz” yolu yoq.

2. Yolsız (iş, heriket).

3. Asta mañıdıđan (qatnaş vasıtısı).

4. Pulsız “parasız”, yoqsul.

yolsızlıq: (is.)

1. Yolsızlıq “yolsuzluk”.

2. Suyi’istemal.

4. Yolcu etmek.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.776

yollamak (II): (-i, -e) Göndermek.

yollu (I):

1. sf. Yolu herhangi bir nitelikte olan.

2. Çizgili.

3. Hızlı giden (taşıt).

4. mec. Kuralına uygun.

5. zf. mec. Herhangi bir nitelikte, biçimde.

6. is. argo Kolayca elde edilen kadın.

yolluk, -ğu (II):

1. is. Yolculuk sırasında yenmek üzere hazırlanan yiyecek, yol azığı.

2. Yolcuya verilen armağan.

3. Koridorlara serilen, dar ve uzun halı, yol halısı.

4. Yol masrafı olarak ödenen para, harcırah.

yolsuz:

1. sf. Yolu olmayan.

2. Yavaş giden (taşıt).

3. mec. Kurallara aykırı, uygunsuz, yöntem-siz, düzensiz, yersiz, usulsüz, nizam-sız.

4. Törelere, toplumun görüşüne aykırı davranan

yolsuzluk, -ğu:

1. is. Yolsuz olma durumu.

2. mec. Bir görevi, bir yetkiyi kötüye kullanma.

yonulmaq:

1. Yonulmaq “yontulmak”.
2. Kəsilmək.
3. Çırayı eçilmaq.

yonumaq:

1. Yonumaq “yontmaq”.
2. Kəsmək.
3. Biriniñ pulını yulup almaq.

yonuş: (is.)

1. Yonuş “yontma, yontuş”.
- yonutulğan taş** “yontma taş”.
2. Kəşiş “kəsmə”.

yopuq: (is.)

1. Yopuq “yapık”, cul.
2. Qedimde Türk eskerliriniñ çapını.

yopurmaq: (is.)

1. Yopurmaq “yaprak”.
2. Varaq.

yopurmaq çıxarmak:

1. Yopurmaq çıxarmaq “yapraklanmak”.
- Derewler yopurmaq çıqardi.*

yontulmak:

1. (nsz) Yontma işi yapılmak veya yontma işine konu olmak.
2. *mec.* İnsan kabalıktan, görgüsüzlükten kurtularak toplum törelerine göre davranır duruma gelmek.

yontmak, -ar:

1. (-i) Bir şeye istenilen biçimi vermek için dış bölümünü keskin bir araçla biçmek, kesmek.
2. *mec.* Bir kimsenin azar azar parasını çekmek, birinden para sızdırmak.
3. *mec.* Bir şeyi kendi görüşüne göre değerlendirmek.

yontma:

1. *is.* Yontmak işi.
2. *sf.* Yontulmuş veya yontularak yapılmış.

yapık, -ğı:

1. *is. hlk.* Belleme (II).
2. *tar.* Yeniçerilerin giydiği üstlük.

yaprak, -ğı:

1. *is. bot.* Bitkilerde solunum, karbon özümlemesi, terleme vb. olayların oluştuğu, çoğu klorofilli, yeşil ve türlü biçimdeki bölümler.
 2. *bot.* Sarma yapılan asma yaprağı.
 3. Börek, baklava vb. şeylerde yufka.
 4. Kitap, defter vb. şeylerde ön ve arka yüzü oluşturan kâğıtlardan her biri, varak.
 5. Kat kat ayrılabilen şeylerde kat.
 6. Eni 50 cm, boyu 75 cm olan bayrak ölçüsü.
 7. *esk.* Birkaç parça eklenerek yapılan şeylerde her parça.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.776*

yapraklanmak: (nsz) Yaprakları çıkmak, yaprak oluşmak.

“Ağaçlar yapraklandı.”

2. (mètallar heqqide) bayraq halıǵa kelmek.

3. Midirlımaq.

yopurmaqlıq: (sf.)

1. Yopurmaqlıq “yapraklı”.

2. Varaqlıq.

yüz varaqlıq depter “yüz yapraklı defter”.

yopurmaqsız: (sf.) Yopurmaqsız “yapraksız”.

yorǵa: (is.) Yorǵa (atnıñ mēñişi).

yorǵılımaq: Yorǵılımaq “yorgalamak”.

yotqan: (is.) Yotqan “yorgan”.

yotqanǵa kirlik tartmaq “yorgan kaplamak”.

yotqançı: (is.) Yotqan, körpe, yastuq tikküçi yani satquçı.

yönelmek:

1. Yönelmek, qaratmaq.

2. Qaratılmaq (birige).

birige qaratılǵan haqaret “birine yönelen suçlama”.

yöneltmek: Yöneltmek, buralmaq, burımaq.

mesilini başqa tēmiǵa karatmaq “meseleyi başqa konuya yöneltmek”.

yudurmaq: Yudurmaq “yıkamak”, yuǵuzmaq.

yuǵrulmaq:

1. Yuǵrulmaq “yoǵrulmak”.

2. (tömür qaça) bir yerge urulup makçıyip ketmek “yassı hale gelme, ezilme”.

yapraklı: Yapraklı olan.

yapraksız: Yapraklı olmayan.

yorga: Biniciyi sarsmayan at yürüyüşlerinden biri.

yorgalamak: (nsz) At yorga yürümek, yorga gitmek.

yorgan: Yatakta örtünmeye yarayan, içi pamuk, yün vb. şeylerle doldurularak dikilmiş geniş örtü.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2293

yorgancı: Yorgan, yastık, şilte vb. şeyler diken veya satan kimse.

yönelmek:

1. (-e) Belli bir yön tutmak, yüzünü belli bir yöne doğru çevirmek, teveccüh etmek.

2. *mec.* Amaç olarak benimsemek.

3. *mec.* Hedef almak.

yöneltmek:

1. (-i, -e) Bir şeye belli bir yön vermek, yönelmesini sağlamak, çevirmek, tevcih etme

2. Birine veya bir şeye doğru bakmak.

3. Birine bir şey söylemek, tevcih etmek.

yıkamak: (-i, -e) Yıkama işini yaptırmak.

yoǵrulmak:

1. (nsz) Yoǵurma işi yapılmak veya yoǵurma işine konu olmak.

2. *mec.* Özellikleri, nitelikleri birbirine karşıtılmak.

yuǰurmaq: Yuǰurmaq “yoǰurmak”.
wǝmir yuǰarmaq “hamur yoǰurmak”.
yuǰurup qoymaq “yoǰuruvermek”.

yuǰurt: (is.) Yuǰurt “yoǰurt”, qǝtiq.

yuǰurtǝi: (is.) Yuǰurtǝi “yoǰurtǝu”,
 qǝtiqǝi.

yuǰurtǝiliq: (is.) Yuǰurtǝiliq
 “yoǰurtǝuluk”, qǝtiqǝiliq.

yuǰurtmaq: Yuǰurtmaq “yoǰurtmak”.

yuqırı: (is.)

1. Yuqırı “yukarı”, yuqırı terep, üst terep.
 Yuqırı ötüñ! “Yukarı geçin, şöyle
 buyurun!”

Yuqırıǝa çıq! “Yukarıya çık!”

Yuqırıǝa qarap ketti.

“Yukarıya doǰru gitti.”

uǝup yuqırı çıqmaq “uǝup yukarı
 çıkmak”.

yuqarqı qatlam “üst tabaka; yukarki kat”.

yuqarkı yaqta “yukarıdaki tarafta”.

yuqırı çıqmaq “yukarı çıkmak”.

yuqurıǝa körsütülgen “yukarıda
 gösterilmiş”.

yuqarıǝa qarap “yukarıya doǰru”.

yuqırı qevet “yukarı kat”.

yuqırısı “yukarısı”.

2. Yuqırı mertive ve yuqırı mertividiki
 kişi.

yuqırı mektep “yüksek okul”.

yuqırı ve ottura ofitserlik unvanı “yüksek
 ve orta subaylık ünvanı”.

3. Üstün.

yuldurmaq: Yuldurmaq “yoldurmak”.

3. Metal kap bir yere ǝarparak bir yanı eǝ-
 rilmek, yamulmak.

4. *mec.* Bazı konularla sürekli uğraşma so-
 nucu deneyim sahibi olmak.

yoǰurmak:

1. (-i) Katı veya toz durumundaki bir mad-
 dey herhangı bir sıvı ile karıştırarak hamur
 durumuna getirmek.

2. *mec.* Bir kişiye istenilen nitelikleri ka-
 zandırmak, yeteneklerini geliştirmek.

yoǰurt, -du: Maya katılarak koyulaştırılmış
 beyaz, kıvamlı bir süt ürünü.

yoǰurtǝu: Yoǰurt yapan veya satan kimse.

yoǰurtǝuluk, -ǝu: Yoǰurt yapma veya
 satma işi.

yoǰurtmak: (-i, -e) Yoǰurma işini yaptırma

yukarı:

1. *is.* Bir şeyin üst bölümü, fevk, **aşāǝı**
 karşıtı.

2. *mec.* Yetkili kimse.

3. *sf.* Benzerleri arasında üstte bulunan.

4. *sf. mec.* Aşama, sınıf, makam bakımın-
 dan ileride olan.

5. *zf.* Üst tarafa, üstteki kata, üste, yükseǝe,
 yukarıya.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2198

yoldurmak: (-i, -e) Yolma işini yaptırmak.
yulmaq:

1. Yulmaq “yolmak”, yuñdımaq.
yulup almaq “çekip çıkarmak”.
yulup taşlımaq “koparıp atmak”.
towuni yuñdımaq “tavuğun tüylerini yolmak”.
2. Aldap pulını əlivalmaq.
Biçarini aldap pulını əlivaptu.
“Adamcağızı kandırıp iyice yoldular.”

yultuz: (is.)

1. Yultuz “yıldız”.
qutup yultuzi “kutup yıldızı”.
kuyruqlu yultuz “kuyruklu yıldız”.
2. Kino çolpini.

yultuzluq: (sf.) Yultuzluq “yıldızlı”.
yultuzluq kün “yıldızlı gece”.

yulunmaq/yuñdalmaq:

1. Yulunmaq “yolunmak”, yuñdalmaq.
2. Köñli buzulmaq “kederlenmek”, qaydırmaq “kaygılanmak”, hesret çekmek.

yumaq (I):

1. Yumak “yıkamak”.
Gunayimnî uyudum.
“Günahımı (suçumu) temizledim.”

yüz-köz yuymaq “el yüz yıkamak”.
qollarını yumaq “ellerini yıkamak.

2. Çayqımaq.

yumaq (II): (is.) Yumaq, kallek.
bir kallek yip “bir yumak ip”.

yolmak, -ar:

1. (-i) Bitki, tüy vb.ni çekerek yerinden çıkarmak, çekip koparmak.
2. *mec.* Dolandırarak, hile ile birinin parasını almak.

yıldız:

1. *is.* Güneş ve ay dışında gökyüzünde görülen ışıklı gök cisimlerinden her biri.
 2. Meşhur sinema ve müzikhol sanatçısı, star
 3. Bir noktadan çevreye beş veya daha fazla çıkıntısı olan çok köşeli şekil.
 4. *sf.* Bu biçimde olan.
 5. *sf.* Yıldız biçiminde olan.
 6. *mec.* Bir toplulukta, bir meslekte, üstün başarı gösteren kimse.
 7. *mec.* Baht, şans, talih.
 8. *den.* Kuzey yönü.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2180–2181*

yıldızlı:

1. *sf.* Üzerinde yıldız bulunan.
2. Bulutsuz, duru, açık.

yolunmak:

1. (*nsz*) Yolma işi yapılmak, çekilip koparılma.
2. *mec.* Çok kederlenerek çırpınmak.

yumak, -ar (I)

1. (-i) *hlk.* Yıkamak.
2. Su veya başka bir sıvı kullanarak bir şeyi temizlemek.

3. *kim.* Çözünmeyen bir çökeltiden ayrılması istenen suda çözünür maddeleri, yıkama yoluyla temizlemek.

yumak, -ğı (II):

1. *is.* Yuvarlak biçimde sarılmış iplik, yün vb. şey.

2. *sf.* Yuvarlak biçimde sarılmış olan.

yumılaq/yumulaq: (*sf.*) Yumılaq

“yuvarlak, yuvarlakça”, dügilek, şar.

yumılaq şire söhbiti “yuvarlak masa görüşmeleri”.

yumulaq qılmaq “yuvarlak yapmak”.

yumulaq üstel “yuvarlak masa”.

yer şari “yer yuvarlağı”.

yumılaqlaşmaq: Yumılaqlaşmaq
“yuvarlaklaşmak”, dügilekleşmek.

yumılaqlaşturmaq: Yumılaqlaşturmaq
“yuvarlaklaştırmak”.

yumılaqlıq: (*is.*) Yumılaqlıq
“yuvarlaklık”, domılaqlıq.

yumılanmaq:

1. Yumılanmaq “yuvarlanmak”.

2. Domılanmaq.

3. Tuyuqsız, ölmek “ansızın ölmek”.

4. Wizmitidin ayrılmaq, wizmitidin
çıqırılmaq (qoğlanmaq).

yummaq: Yummaq.

Bu işni közümnü yumup başladım.

“Bu işi tevekkül diye başladım.”

“Közinñi yum. Gözünü yum.”

közini yummaq “gözünü yummak”.

közni yumup açqıçe “gözü yumup açana dek”.

köz yummaq “göz yummak”.

köz yumuvalay “Birazcı uyuyayım.”

yumşaq: (*sf.*)

1. Yumşaq “yumuşak”.

2. Evrişim, yumran.

3. Mulayım, rayiş.

yuvarlak, -ğı:

1. *sf.* Top veya küre biçiminde olan, müdevver.

2. *is.* Top veya küre biçiminde toparlak şey.

yuvarlaklaşmak: (*nsz*) Yuvarlak bir biçim almak, yuvarlak duruma gelmek.

yuvarlaklaştırmak: (*-i*) Yuvarlak duruma getirmek.

yuvarlaklık, -ğı: Yuvarlak olma durumu.

yuvarlanmak:

1. (*nsz*) Kendi üzerinde dönerek hareket etmek.

2. Dökülerek düşmek.

3. Devrilmek, düşmek.

4. *mec.* Ansızın, beklenmedik bir zamanda ölmek.

yummak, -ar: (*-i*) Kısarak kapamak, sıkarak kapalı duruma getirmek.

yumuşak, -ğı:

1. *sf.* Dokunulduğunda veya üzerine basıldığında çukurlaşan, eski biçimi kaybeden, **kati** karşıtı.
2. Kolaylıkla bükülen, buruşmayan, **sert** karşıtı.
3. Dokunulduğunda hoş duygu uyandıran.
4. Kolaylıkla işlenebilen.
5. Kolay çiğnemen, kolay kesilen.
6. Ilıman (iklim), **sert** karşıtı.
7. *mec.* Okşayıcı, tatlı, hoş.

yumşaqılıq: (*is.*)

1. Yumşaqılıq “yumuşaklık”.
2. Mulayımlıq.

yumşatmaq: Yumşatmaq “yumuşatmak”.

yumşımaq: Yumşımaq “yumuşamak”,
mulayımlaşmaq.
yumşap ketmek “yumuşamak”.

yumşıtılmaq: Yumşıtılmaq
“yumşatılmak”

yumuq: (*sf.*)

1. Yumuq.
Unıñ közü yumuqluq “Onun gözü kapalı”.
2. Tolğan, sémizđina.

yumulmaq: Yumulmaq.

yuñ: (*is.*)

1. Küzem yuñ (qoynıñ).
 - yuñ basqan** “yün basmış”.
 - yuñ talısı** “yün iplik parçası”.
 - yuñ taşılmaq** “yün bırakmak”.
 - yuñ titmaq** “yün ditmek”.
 2. Omumen qoy yuñı.
 8. *mec.* Kaba, hırçın, sert olmayan, kolay yola gelen, uysal.
 9. *mec.* Sessiz, hafif.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2200*

yumuşaklık, -ğı:

1. *is.* Yumuşak olma durumu.
2. Ilımlı, iyi davranma, mülâyemet.

yumuşatmak:

1. (*-i*) Sertliğini gidermek, yumuşak duruma getirmek.
2. *mec.* Kabalığını, katılığını, sertliğini veya acımasızlığını ortadan kaldıracak duruma getirmek.

yumuşamak:

1. (*nsz*) Sertliği kalmamak, yumuşak duruma gelmek.
2. *mec.* Öfkesi, kızgınlığı, inadı geçmek.
3. *dbl.* Sert ünsüz, yumuşak ünsüz durumuna gelmek.

yumuşatılmak: (*nsz*) Sertliği giderilmek,
yumuşak duruma getirilmek.

yumuk, -ğu:

1. *sf.* Yumulmuş olan, yumulmuş gibi duran yumulu.
2. Tombul.

yumulmak:

1. (*nsz*) Kapanmak, örtülmek.

2. (-e) Kendini bir işe istekle vermek, girişmek, saldırmak, atılmak.
3. Kısılmak, örtülür gibi olmak.

yün:

1. *is.* Koyun tüyü.
2. *sf.* Bu tüyden yapılmış.

3. Yüñidin işlengen.
Cuñgoda yuñ rew t köp işlinidu.
“Çin’de yün kumaş çoktur.”

yuñluq: (*sf.*) Yuñluq “yünlü”.

yupqa: (*is.*)

1. Yupqa “yufka”, nêspiz.
dili yumşaq “yufka yürekli”.
2. Cilit (yêyilðan wêmir).
wêmir yaymaq “yufka açmak”.

yupyumşaq: (*sf.*) Yupyumşaq “yumuşacık”.

yurtdaş: (*is.*) Yurtdaş “yurttaş”, vetendaş “vatandaş”.

yurtdaşlıq: (*is.*) Yurtdaşlıq “yurttaşlık”, vetendaşlıq “vatandaşlık”.
yurtdaşlıq heqqi “vatandaşlık hakkı”.

yurtsiz: (*sf.*) Yurtsiz “yurtsuz”, vetensiz.

yurut: (*is.*)

1. Yurut “yurt”, veten.
mediniyet yurti “kültür derneği”.
oquş yurti “bilim yuvası”.
yat yurt “yabancı ülke”.
yat yurttta “yabancı ülkede”.
2. Memliket “memleket”.

yünlü:

1. *sf.* Yünü olan.
2. Yünden yapılmış.
3. *is.* Yün kumaş.
4. Yün kumaştan yapılmış.

yufka:

1. *is.* Oklava ile açılan ince, yuvarlak hamur yaprağı.
2. Sacda pişen bir ekmek türü.
3. *sf. mec.* İnce ve çabuk kırılır, dayanıksız.

yumuşacık, -ğı: (*yumu’şacık*) Hoşa giden, istenilen yumuşaklıkta olan, çok yumuşak olan.

yurttaş: Yurtları veya yurt duyguları bir olanlardan her biri, vatandaş.

yurttaşlık, -ğı: Yurttaş olma, bir yurttta doğup büyüme veya yaşamış olma durumu, vatandaşlık.

yurtsuz:

1. *sf.* Yurdu olmayan (kimse).
2. *mec.* Kalacak, barınacak yeri olmayan (kimse).

yurt, -du:

1. *is.* Bir halkın üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu toprak parçası, vatan.
2. Memleket.
3. Bakıma ve barınmaya muhtaç bir grup insanın oturduğu, yetiştirildiği veya bakıldığı kurum.
4. Göçebe Türklerin oturduğu çadır.
5. Öğrencilerin kaldığı, barındığı yer.
6. Toplu olarak bir iş öğretilen yer.
7. Hastaların tedavi edildiği yer.
8. *mec.* Diyar.
9. *esk.* Sahip olunan arazi, emlak.

yutmaq (I): Yutmaq “yudumlamak”.

yutmaq (II):

1. Yutmaq “yutkunmak”.
 2. Duduqlımaq “kekelemek”.
- duduqlap sözlimek** “kekeleyerek söylemek”

yutmaq (III):

1. Yutmaq.
- Yer yutqandek yoqap ketti.*
“Yer yutmuş gibi koyboldu.”
2. Öziniñ qılıvalmaq.
 3. Ünini çıqarmaslıq “sesini çıkarmama”.
 4. Aldınıp qalmaq.
 5. Utılmaq.
 6. Yipidin-yiñnisiğiçe öginivalmaq.

yutturmaq: Yutturmaq.

yutulmaq: Yutulmaq.

yutuluş: (*is.*) Yutuluş “yutulma”.

yutum: (*is.*) Yutum “yudum”.

bir yutum aq waraq “bir yudum rakı”.

bir yutum: (*sf.*) Bir yutum (miqdar söz).

bir yutum su “bir yudum su”.

yutuş: (*is.*) Yutuş “yutma”.

yuyunmaq (I): Yuyunmaq “yıkanmak”.

10. *mec.* Bir şeyin ilk veya çok yetiştirildiği yer, vatan.

11. *hlk.* Yörüklerin yazın veya kışın oturduğu yer.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2201

yudumlamak (I): (-i) Yudum yudum içmek, acele etmeden yavaş yavaş içmek.

yutkunmak (II):

1. (*nsz*) Tükürüğü yutmak veya bir şey yutuyormuş gibi gırtlak hareket ettirmek.

2. *mec.* Bir şeyi söylemekle söylememek arasında duraksamak.

3. *mec.* Bir şeyin yokluğunu kendine yedirememek, kabullenememek.

yutmak, -ar (III):

1. (-i) Ağızda bulunan bir şeyi yutağa geçirmek.

2. Tam ve doğru söylememek.

3. *mec.* İnanmak, aldanmak, kanmak.

4. *mec.* Söylemek istediği bir sözü kendini tutarak söylememek.

5. *mec.* İyice, eksiksiz olarak öğrenmek.

6. *mec.* Işık ses gücünü parlaklığını azaltma

7. *tkz.* Dayanıp sesini çıkarmamak katlanma

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2202

yutturmak: (-i, -e) Yutma işini yaptırmak veya yutmasını sağlamak.

yutulmak: (*nsz*) Yutma işi yapılmak.

yutulma: Yutulmak işi.

yudum: Bir işte yutulacak miktar.

yudumluk, -ğu: Bir yudum miktarında olan.

yutma: Yutmak işi.

yunmak, -ur (I): (nsz) hlk. Yıkanmak.

yuyunmaq/yuyulmaq (II):

1. Yuyunmaq “yıkanmak”.

Kir yuyuldi. “Çamaşır yıkandı.”

yuyuq kiyim “yıkanmış giysi”.

yuyuqsiz köynek “yıkanmamış gömlek”.

yuyulğan “yıkanmış”.

2. Çayqımaq.

yuyuş: (is.)

1. Yuyuş “yıkama”.

kir yuyuş maşinisi “çamaşır makinesi”.

kiyim yuyuş maşinisi “çamaşır makinesi”.

2. Çayqaş.

yük: (is.)

1. Yük .

yük artmaq “yük vurmaq, yüklemek”.

yük basmaq “yük koymak”.

yük çüşürmək “yük indirmek”.

yük tarmaq “yük tartmak”.

2. Yük miqdari.

3. Ədir vezipe.

4. Ədirliq.

yüklenmek:

1. Yüklenmek.

2. Üstige almaq.

3. Yölenmek.

yıkanmak (II):

1. (nsz) Yıkama işi yapılmak veya yıkama işine konu olmak.

2. Kendi vücudunu yıkamak, banyo yapmak.

yıkama:

1. is. Yıkamak işi.

2. kim. Bir eriticideki bir veya birkaç çözünür birleşeni ayırmak amacıyla, eriticiyi, toz durumuna getirilmiş bir maddenin içinden yavaş yavaş geçirme.

3. sin. Film üzerinde kalması istenmeyen kimyasal maddelerin akıtılması için arı suyla yapılan temizleme.

yük:

1. is. Araba, hayvan vb.nin taşıdığı şeylerin hepsi.

2. Bir şeyin ağırlığı.

3. Araba, hayvan vb.nin taşıyabildiği miktar

4. Eşya.

5. mec. Birinin üzerine almak zorunda kaldığı ağır görev.

6. mec. Tedirginlik veren şey, engel.

7. fiz. Bir cismin yüzeyinde biriken elektrik miktarı.

8. tar. Yüz bin kuruşluk mal veya tutar.

9. hlk. Doğacak bebek.

10. esk. Yüklük.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2204–2205

yüklenmek:

1. (-i) Yükleme işi yapılmak veya yükleme işine konu olmak.
2. (-e) Kendi ağırlığını başka bir şey üzerine vermek, bedeniyle abanmak.
3. Bir yükü taşımayı üstüne almak.
4. (-e) *mec.* Üstüne düşmek, zorlamak.
5. *mec.* Bir şeyi yapmayı kabul etmek, üstüne almak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2205

yüklimek:

1. Yüklimek “yüklemek” (gunahini), döñigimek “yüklemek”.
2. Qaçılmaq (yüqni).
3. Artmaq (vezipisini).

yüklük: (sf.)

1. Yüklük “yüklü”, üstide yüki bolðan (harva).
2. Qılıdıðan işi köp.
3. İkki qat, hamilidar.
4. Mest, qatta.

yüksek: (sf.)

1. Yüksek, yuq1ri, üstün.
üstün baha “yüksek fiyat”.
yuq1ri medeniyet “yüksek kültür”.
2. Êðiz.
3. Âlî.
âlî ma’arip “yüksek öğretim”.
âlî mektep “yüksek okul”.

4. Ela.

qatta ðaye “yüksek ülkü”.

yükseklik: (is.)

1. Yükseklik, üstünlük.
2. Êðizlik.
3. Kattılıq, elalıq.

yüklemek:

1. (-i, -e) Bir yere, taşınması için belli ağırlıkta eşya veya araç gereç koymak.
 2. Bir bilgisayar, disket vb.ne gerekli bilgileri aktarmak.
 3. *mec.* Bir yükümlülük altına sokmak, sorumlu tutmak.
 4. *mec.* Bir suçu birinin üstüne atmak.
 5. (-i) *fiz.* Bir cisme elektrik gücü vermek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2205*

yüklü:

1. *sf.* Yüklü olan.
2. Yapılacak işi çok olan.
3. Çok çalışmayı gerektiren, çetin, güç, uygun.
4. Çok fazla, pek çok.
5. Bir duyguyu, bir olguyu içinde veya üzerinde fazlaca bulunduran.
6. *argo* Çok sarhoş.
7. *argo* Paralı, varlıklı.
8. *hlk.* Gebe.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2206

yüksek, -ği:

1. *sf.* Altı ile üstü arasındaki uzaklık çok olan.
2. Belirli bir yere göre daha yukarıda bulunan.
3. Güçlü, etkili, şiddetli.
4. Derece veya makamı bakımından üstün.
5. Normal değerlerin üstünde olan, çok.

6. *mec.* Erdemli, faziletli.

7. *mec.* Toplum içinde para, ün vb. bakımından üstünlüğü olan.

8. *is.* Yukarıda, üst tarafta olan yer.

9. *zf.* Büyük para ile.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2206–2207

yükseklik, -ği:

1. *is.* Yüksek olma durumu.

2. *coğ.* Yükselti, irtifa.

3. *mat.* Geometrik biçimlerde, tabandan tepeye olan uzaklık.

yüksiliş: (*is.*) Yükseliş “yükselme”, örleş, yuq1ri kötürülüş.

yürek: (*is.*)

1. Yürek, qelb “kalp”.

Yürüðüm ağıdu. “Yüreğim sızlıyor.”

Yürüðüm oynap turuptu. “Kalbim atıyor.”

U, yürüði yerilip ölüptü.

“O, kalpten gitmiş; o, korkudan ölmüş.”

yürek bağırım “değerlim; her şeyim”.

yürek-beğir “yürek bağır”.

2. Köñül.

Yürüðimni küydürdi. “Yüreğimi yaktı.”

3. Baturluq.

Bu iş baturluqni telep qılıdu.

“Bu iş yürek ister.”

Unıñ üçün yürek kerek.

“Onun üçün yürek lazım.”

4. Aşqazan “mide”.

quşqaç yürek “kuş mideli; kuş yürek”.

yüreklendürmek: Yüreklendürmek “yüreklendirmek”, casaretlendürmek, ðeyretlendürmek.

yüreklenmek: Yüreklenmek, casaretlenmek, ðeyretlenmek.

yüreklik: (*sf.*) Yüreklik “yürekli”, casaretlik, cesur.

yüreksiz: (*is.*) Yüreksiz, casaretsiz, qurqunçaq “korkunç, korku”.

yüreksizlik: (*is.*) Yüreksizlik, qurqunçaqlıq “korkunçluluk, korkma”.
yüreksizlik qılmaq “yüreksizlik etmek”.

yürektin: (*zf.*) Yürektin “yürekten”, semimiyet bilen, can-dil bilen.
çıñ yürektin “candan; can-ı gönülden”.

yürgüzülmek: Yürgüzülmek
yükseliş: Yükselme işi veya biçimi.

yürek, -ği:

1. *is. anat.* Kalp.

2. Bir kimsenin ruhsal yönü, gönül.

3. Kupa (I).

4. *mec.* Herhangi bir şeyden çekinmeme, korkmama, yüreklilik, korkusuzluk, cesaret.

5. *mec.* Acıma duygusu.

6. *hlk.* Mide, karın, iç.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2208–2211

yüreklendirmek: (*-i*) Birine yüreklilik, cesaret vermek.

yüreklenmek: (*nsz*) Korkusuz duruma gelmek, yiğitlenmek, cesaretlenmek.

yürekli: Tehlikeyi korkusuzca karşılayan, hiçbir şeyden korkusu olmayan, gözü pek, babayığit, koçak, cesaretli, cesur, cüretkar.

yüreksiz: Yürekli olmayan, cesaretsiz, tabansız.

yüreksizlik, -ği: Yüreksiz olma durumu, yüreksizce davranış, cesaretsizlik.

yürekten: Temiz duygularla, saygı ile içten, içtenlikle.

yürütülmek: (nsz, -e) Yürütme işi yapılmak veya yürütme işine konu olmak. “yürütülmek”, icra qılınmaq.

yürgüzüş: (is.) Yürgüzüş “yürütme, yürütüş”, icra qılış.

yürmek:

1. Yürmek “yürümek”, mañmaq.
Bu pul yürmeydu. “Bu para geçmiyor.”
Bu saat yürmeydu. “Bu saat çalışmıyor.”
Jür! “Yürü!”
Jür kétéyli. “Yürü gidelim.”
Oqup yürüpmen. “Okumaktayım.”
boş yürmek “boşta gezmek”.
jürüp-jürüp “geze geze”.
2. Yürüş qılmaq “yürüyüş yapmak”.
jürüp ketmek “yürüyerek gitmek”.
3. Êqışmaq, yürüşmek.
4. Həsablanmaq.
jürüp-jürüp bergini şu “sonunda verdiği şu”.
5. Ölmek, ketmek.
Umu ölüptü. “O da yürümüş.”

yürüş: (is.) Yürüş “yürüyüş”, seper.
boş yürüş “boşta gezmek”.
uzun seper “uzun yürüyüş”.

yürüş qılmaq “yürüyüş yapmak”.

yürüşlük at “rahvan at”.

yürüşlük öy “konak, köşk, villa”.

yürüş-turuş “hareket; yer değiştirme”.

yürüş-turuş erkinliði “hareket serbestliği”.

Unıñ yürüş-turuşı yawşî.

“Onun oturup kalkması iyi.”

yürütmek:

1. Yürütmek, yürgüzmek, icra qılmaq.
küreş yürgüzmek “mücadeleyi yürütmek”.
maşinini yürgüzmek “otomobili hareket ettirmek”.
seperverlik yürgüzmek “seferberlik”.

yürütme:

1. is. Yürütmek işi.
2. Kanunları uygulama işi, icra.
3. Merkezi yönetim ve yerinden yönetim kuruluşlarının hepsi.

yürümek:

1. (nsz) Adım atarak ilerlemek, gitmek.
 2. Karada veya suda, herhangi bir yöne doğru sürekli olarak yer değiştirmek.
 3. Çocuk ayakları üzerinde gezecek duruma gelmek.
 4. Yayan gezmek, yayan gitmek.
 5. Yol almak.
 6. (-e) Bir yere gelmek, bir yere ulaşmak, kaplamak.
 7. (-e) Üzerine doğru gitmek, akın etmek, saldırmak, hücum etmek.
 8. (nsz) Faiz, hesap edilmek, işlemek.
 9. Geçmek, ilerlemek, değişmek.
 10. Bir işte ileri gitmek.
 11. mec. Gereği gibi yapılmak veya ilerlemek.
 12. (nsz) argo Ölmek.
- Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2211*

yürüyüş:

1. is. Yürüme işi veya biçimi.
2. Spor amacıyla yapılan yürüme.

3. Bir olayı protesto etmek, bir konuya dik-
kati çekmek amacıyla topluca yürüme.

4. *ask*. Birliklerin bir yerden başka bir yere
gitmesi.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2212

yürütmek:

1. (-i, -e) Yürüme işini yaptırmak, yürüme-
sini sağlamak.

2. Gerektiği gibi yapmak, uygulamak.

3. *huk*. Bir yargıyı yerine getirmek, uygula-
mak.

teşviq yürüzmek “propaganda yapmak”.

2. Qobul qıldurmaq .

3. Otturığa qoymaq “ortaya koymak”.

4. Oğrılmaq “hırsızlamak”.

yüz (I): (is.) Yüz (100).

yüzbeşi “yüzbaşı”.

yüz ellik “yüz eli”.

yüzinçi “yüzüncü”.

yüz (II): (is.)

1. Çıray “yüz”, çehir.

Tövendiki veq’e yüz berdi.

“Aşağıdaki olay vuku buldu.”

sunıñ yüzi “suyun yüzi”.

yüz bermek “yüz vermek”.

yüzige qaramastın “yüzüne bakmadan”.

yüzi qara “kara yüz”.

yüzini qılmaq “yüz vermek”.

yüz örimek “yüz çevirmek”.

2. Taş.

yotqannıñ tēşi “yorganın yüzü”.

3. İza-haya.

4. Terep, yan.

tađnıñ bu terepi “dağın bu yüzü”.

yüzinçi: (sf.) Yüzinçi “yüzüncü”, 100 inçi.

yüzleşmek: Yüzleşmek.

4. Kabul edilmesi veya tartışılması için bil-
dirmek, açıklamak, öne sürmek.

5. *mec. ve tkz.* İşinden veya bulunduğu yer-
den çıkarmak.

6. *argo* Habersiz olarak almak, çalmak.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2211–2212

yüz (I)

1. *is.* Doksan dokuzdan sonra gelen sayının
adı.

2. Bu sayıyı gösteren 100, C rakamlarının
adı.

3. *sf.* On kere on, doksan dokuzdan bir
artık.

4. Kere, kat vb. kelimeler ile birlikte kulla-
nılarak yapılan işin çokluğunu abartılı bi-
çimde anlatan söz.

yüz (II):

1. *is.* Başta, alın, göz, burun, ağız, yanak ve
çenenin bulunduğu ön bölüm, sima, çehre,
surat.

2. Yüzey, satıh.

3. Kesici araçlarda keskin kenar.

4. Bir kumaşın dikiş sırasında dışa getirilen
gösterişli bölümü.

5. Yorgana ve yastığa geçirilen kılıf.

6. Bir şeyin görünen bölümünde kullanılan
kumaş.

7. Birinin görülegelen veya umulan hoşgö-
rülüğüne güvenilerek gösterilen cüret.

8. Nedeniyle, sebebiyle.

9. Yan, taraf.

10. Bir yapının dışa bakan düşey yüzeylerinin tümü.

11. *mec.* Utanma.

Not: Örnekler için Bkz. TTS s.2212–2218

yüzüncü: Yüz sayısının sıra sıfatı, sırada doksan dokuzuncudan sonra gelen.

yüzleşmek:

1. (*nsz, -le*) Bir olayı ileri sürenle, inkâr eden kimseler yüz yüze gelerek sözlerini tekrarlamak.

2. Yüz yüze gelmek.

yüzleştirmek: Yüzleştürmek “yüzleştirmek”.

yüz görüşmek “görüşmek; yüz yüze gelmek”.

yüzlimek: Yüzlimek “yüzlemek”, yüziğe sêlip iza tartturmaq.

yüzlük: (*is.*) Yüzlük “yüzlü”.

ikki yüzlük “ikiyüzlü; riyakâr”.

ikki yüzlülük “iki yüzlülük; riyakârlık”.

yüzsiz: (*sf.*) Yüzsiz “yüzsüz”, iza tartmaydiðan, hayasiz.

yüzsizlik: (*is.*) Yüzsizlik “yüzsüzlük”, hayasizlik.

yüzleştirmek: (*-i*) İki tarafın yüzleşmesini sağlamak.

yüzlemek: (*-i*) Kusurunu veya suçunu yüzüne karşı söyleyip birini utandırmak.

yüzlük, -ğü:

1. *is.* Yüz lira değerinde olan para.

2. *mat.* On kuralına göre yazılmış bir tam sayıda sağdan sola doğru üçüncü basamak.

3. *sf.* Yüzü, yüz tanesi bir arada olan.

yüzsüz:

1. *sf.* Yüzü olmayan.

2. *mec.* Utanmaz, sıklılmaz, çekinmez, arsız.

yüzsüzlük, -ğü: Yüzsüz olma durumu, yüzsüzce davranış.

z, Z: Türk əlipbesiniñ yigirme toqquzunçı herpi.

z, Z: Türk alfabesinin yirmi dokuzuncu ve son harfi. **Ze** adı verilen bu harf, ötümlü diş eti sızıcısını gösterir.

SONUÇ

Dünyada en çok konuşulan dillerden biri de Türk Dili'dir. Zengin söz hazinesi ve küçük ses değişiklikleriyle bütün Türk dünyasını birbirine bağlayan en güçlü unsurdur. Türk Dilini konuşan nüfusun büyük bir kısmı Türkiye, Sovyetler Birliği, Çin, İran, Bulgaristan, Yugoslavya gibi ülkelerde bulunmaktadır. Uygurlar'ın bulunduğu coğrafyada karışmış olması, kimi zaman azınlık durumuna düşmesi, komşu dillerin birbirine etkisi ve şartların sınırlı olması Uygur Türkçesi'nin halk arasında ağız farklarının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu bakımdan Çağdaş Uygur Türkçesi ağızları da ayrıca araştırılması gereken bir konudur.

Yeryüzünde biri en doğuda biri en batıda bulunan iki ülkenin, değişik coğrafyalarda değişik komşu ve kültürlerin etkisiyle, çeşitli siyasi baskılara, yıllarca birbirlerinden kopuk bir vaziyette yaşamalarına rağmen dillerinin bu derece yakınlığını ve ses ahengini koruması şaşılabilecek bir durum, aynı zamanda büyük bir başarıdır.

Kaynak araştırmalarında gördüğümüz ve üzülerek belirteceğimiz konu, Çağdaş Uygur Türkçesi'nde yapılan çalışmaların özellikle ses bilgisi ve gramer üzerindeki çalışmaların hem yetersiz hem de eksik olmasıdır. Bu eksiklik ve yetersizlik kaynak bulmayı ve çalışma alanını zorlaştırmıştır. Kullanılan Çağdaş Uygur Türkçesi kaynaklarının çoğunda yazarın ağız özelliklerinin ağır basması kelime analizinde sağlıklı bilgiye ulaşılmasını engellerken zaman kaybına da sebep olmuştur. Bu sıkıntının giderilmesi için Çağdaş Uygur Türkçesi bilen şahıslarla birebir görüşmeler yapılarak en uygun kullanım tercih edilmiştir.

Ele alınan ortak kelimeler, vokallerden ya da konsonantlardan herhangi birinin başka bir vokalle ya da konsonantla değişmesi sonucu ses değişimine uğramış hâlidir. Bu ses

değişmelerinden yola çıkarak Türkiye Türkçesine ses ve anlam bakımından en yakın kelimeler ortak kelime olarak kabul edilmiş fonetik ve morfolojik bakımdan incelenerek iki dilin ortaklıkları gösterilmeye çalışılmıştır.

Çağdaş Uygur Türkçesi, hâlâ araştırılmayı bekleyen bakir ve çok zengin bir dil olma özelliğine sahiptir. Bu alanda yapılacak çalışmalar, Türkçenin ne kadar köklü ve oturmuş bir dil olduğunu bir kez daha ortaya çıkaracaktır. Çalışmamız da Türk Dili'nin denizde bir damlası gibidir. Ayrıca Uygur Türkçesi'nde, Sesbirim Teorisi ve Uygur Türkçesi Düzeninin İncelenmesi, Uygur Türkçesi Ses Birim Düzeninin Tahlili, Uygur Türkçesi Ağzları ve Fonetik Sisteminin İncelenmesi gibi konular incelenmeyi bekleyen alanlardandır. Bu alanda yapılacak çalışmalar, Türkçe'nin dil varlığına yeniden zenginlikler katacaktır.

Amacımız gerek Çağdaş Uygur Türkçesi gerekse Türkiye Türkçesi ile çalışma yapmak ya da bu ortak iki dili öğrenmek isteyenlere küçük de olsa katkı sağlamaktır. Onlara bu dillerin lezzetini tattırmak ve sesler dünyasında zevkli bir yolculuk yaptırmak ise bir başka dileğimizdir. Ancak çalışmamızda gösterdiğimiz büyük özen, dikkat ve titizliğe rağmen eksiklerimiz, hatalarımız, unutulmuş noktalarımız mutlaka olacaktır. Yapılacak eleştiriler ve yapıcı uyarılar, eksiklerin tamamlanması ve hataların düzeltilmesi çalışmamızı daha da değerli ve anlamlı yapacaktır.

Çağdaş Uygur Türkçesi ile Türkiye Türkçesi'ndeki ortak kelimeleri incelediğimiz çalışmada genel olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Çağdaş Uygur Türkçesi'nin yazısında kelimelerdeki bütün ünlülerin gösterildiği örneklerde açıkça görülür. Bu Türkçe'nin bir dil özelliği olsa gerek. Bu kaideye yabancı dillerden girmiş kelimeler de dâhildir ve telaffuza uygun olarak yazıya aktarılır. Uygur Türkçesi'nde dokuz ünlü ve alfabesinde bunlara karşılık olan sekiz harf vardır. Bu ünlüler *a, e, é, ı, i, o, ö, u, ü*'dür. Ancak Uygur Türkçesi'nde *ı* ünlüsü *i*'leşmiş olduğundan alfabede *ı* ve *i* ünlüleri tek bir harf ile gösterilir. *ı* ve *i* seslerinin yazımında ayrımın olmamasına karşın, konuşma dilinde veya ağızlarda açıkça görülür. Özellikle kalın ünsüzlerin yanında *ı* telaffuzu kendini hissettirir. **qısıq** “kısık”, **qış** “kış”, **qızdançuq** “kıskaç”, **tuq** “tık” vb.

Çağdaş Uyğur Türkçesi'nde e ünlüsünün iki kullanımı vardır. Bunlardan *e* ile gösterilen ünlü, Türkiye Türkçesi'ndekinden daha açık ve geniştir. *q*, *đ*, ve *x* ünsüzleri ile birlikte kullanıldığı zaman *a* (*æ*) telaffuzuna yaklaşır. **kelmek** “gelmek”, **keñ** “geniş”, **ketken** “giden” vb. Kapalı *e* adını verdiğimiz *é* ünlüsü ise Türkiye Türkçesi'ndeki *e*'den daha kapalı ve dardır. Bu ünlünün Uyğur Türkçesi'ndeki kullanımı çok yaygındır. Bu sesle başlayan kelimeler olduğu gibi özellikle kelimenin ilk hecesinde karşımıza çıkar. Uyğur Türkçesi'nin aslî kelimelerinin ilk hecesinde, yabancı dilden giren kelimelerin ise bütün hecelerinde görülebilir. **éđir** “ağır”, **kélin** “gelin”, **kérek** “gerek”, **yémek** “yemek” vb. Türkiye Türkçesi'nden farklı olarak kapalı *é* adı verilen bir ünlünün olması kelimelerin incelenmesinde sıkıntılar doğurmuştur. Mesela *Engiliz* mi yoksa *Éngiliz* mi, *enek* mi yoksa *ének* mi okunmalı. Burada kelimenin ağızlardaki kullanımındaki yaygınlığı dikkate alınmıştır.

Çağdaş Uyğur Türkçesi'nde 24 ünsüz vardır. Bunların alfabedeki karşılıkları şunlardır. *b*, *p*, *t*, *c*, *ç*, *x*, *d*, *r*, *z*, *j*, *s*, *ş*, *đ*, *f*, *q*, *k*, *g*, *ñ*, *l*, *m*, *n*, *h*, *v*, *y*. Türkiye Türkçesi'nden farklı olarak *f*, *q*, *đ*, *x*, *ñ*, *j* ünsüzleriyle kelimeler başlar ve kelime içindeki bazı sesleri karşılama görevleri de söz konusudur. Diğer ünsüzlerin kullanımlarında hiçbir farklılık görülmez.

Türkiye Türkçesi'nde *b* ile başlayan ve aslî şekli de *b*'li olan bazı kelimeler Uyğur Türkçesi'nde *m*'ye bazen da *p*'ye döner. Uyğur Türkçesi'ne Arapça ve Farsça'dan girmiş kelimelerdeki *f* ünsüzü de *p*'ye dönüşür. Türkiye Türkçesi'nde *p* ile başlayan, fakat aslî şekli *b*'li olan bazı kelimeler, Uyğur Türkçesi'nde aslî şekle dönüşür. Çağdaş Uyğur Türkçesi'nde *f* ünsüzü daha çok yabancı dillerden giren kelimelerle yansıma kelimelerinde görülür. *fil'm* “film”, *felfelek* “felfelek” vb. Türkiye Türkçesi'ndeki *p* ünsüzünün de yerine kullanılmaktadır. *fil* “pil”, *fırın* “pırın”. Çağdaş Uyğur Türkçesi'nde *x* ünsüzü gırtlaktan hırıltılı çıkar. Yaygın bir şekilde kullanılır. *xaqan* “hakan”, *xotun* “hatun”, *xöl* “nem” vb. Bu ünsüz Türkiye Türkçesi'nde sadece *h* olarak gösterilir.

Uyğur Türkçesi'ndeki ince *k* ve kalın *q* ünsüzleri ayrı gösterilir. Kelime başında veya kelime ortasındaki bazı *q* ünsüzleri *x*'ye döner. Daha kalın ve gırtlığa yakın telaffuz edilir. Türkiye Türkçesi'nde bu harfin böyle kullanımları yoktur. *qapaq* “kapak”, *qapaq*

“kabak”, *qoðun* “kavun”, *quruq* “kuru” vb. *ð* ünsüzü Türkiye Türkçesi’nde yoktur ve kelimeler bu ünsüzle başlamazlar. Buna karşın Türkiye Türkçesi’nde kelime başında q ve k ünsüzleri korunmuştur. Bazı istisnaları vardır. *ñ* ünsüzü nazal n diye adlandırılır. Kelime ortasında ve sonunda kullanımı oldukça zengindir; telaffuza zenginlik ve ahenk katar. Kelime başında kullanımı ise yoktur. Türkiye Türkçesi’nde *ñ*’nin harf sisteminde karşılığı yoktur fakat ağızlarda zengin bir şekilde yaşatılmaktadır. *maña* “bana”, *şunıñ dek* “şunun gibi”, *yañaq* “yanak” vb. Çağdaş Uygur Türkçesi’nde *j* ünsüzünün *y* ünsüzü yerine kullanımı da söz konusudur. Bu ses olayının daha çok ağızlarda ve yakın lehçelerde örnekleri vardır. *jil/yıl* “yıl”, *jol/yol* “yol”, *jultuz/ yultuz* “yıldız”, *jiqilmaq/yıqılmaq* “yıkılmak” vb.

Türkiye Türkçesi’ndeki ilk hecesi s ünsüzü ile başlayıp ç ünsüzü ile biten kelimelerde gerileyici benzeşme sonucu Uygur Türkçesi’nde s ünsüzü ç’ye döner. Çağdaş Uygur Türkçesi’nde Türkiye Türkçesi’nin aksine t- ünsüzü korunmuştur. Türkiye Türkçesi’nde t- ünsüzünün karşılığı d- dir. Uygur Türkçesi’nde y ile başlayan kelimelerin j ile başlayan şekilleri de vardır.

Çağdaş Uygur Türkçesi ile Türkiye Türkçesi’ndeki ortak ekler kalıplaşmış şekilleriyle karşımıza çıkmakta fazla ses değişimi görülmemektedir. Sadece Türkiye Türkçesi’ndeki ekler, büyük ünlü uyumu ve küçük ünlü uyumu kuralına daha fazla uymakta ve ses ahengini ortaya koymaktadır.

Çağdaş Uygur Türkçesi’nin kelime türlerini biçim bilgisi, cümle bilgisi ve anlam bilgisi şeklinde gruplandırmak gerekir. Bu tür yapılacak gruplandırma kelimenin sağlıklı bir şekilde gelişimini ortaya koyacaktır. Bu amaçla kelimeler, ses özellikleri gösterildikten sonra isim, sıfat, sayı, zamir, fiil, zarf, ölçü kelimeleri, edatlar, ünlem, gibi kelime grupları, örneklerle desteklenmiştir.

Türkiye Türkçesi’nde olduğu gibi Uygur Türkçesi’nde de yansıma ve tabiat taklidi kelimelerin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Özellikle *c, f, g, h, j, l, p, r, v, z* gibi konsonantların kullanımında vardır. Örneğin *carañ-curuñ* “inci boncuk şingirtisi”, *varañ-vuruñ* “çocuk bağırıltıları, gürültüsü”.

Dil sürekli değişime uğrayan, gelişen, yeni kelimeler alan, türeten, kelimelerin ölümüne ya da kaybolmasına sebep olan bir yapıya sahip olduğu için gramer yapısının ve dil yapısının da değişimi söz konusudur. Türk dillerinde gerek kelimelerin köklerinde, gerek kelime kökleri ile ekler arasında birtakım uyumlar vardır. Bu uyumlar büyük ünlü uyumunu ve küçük ünlü uyumunu ortaya çıkarmıştır. Ancak, Türkiye Türkçesi'nde ekler, büyük ve küçük ünlü uyumu kuralına uyarken Çağdaş Uygur Türkçesi'nde bazı eklerin ses uyumu kuralına göre değişimi görülmez. -çi, -siz eki gibi. Örneğin *Türk-çe > Türk-çi, ölüm-süz > ölüm-siz*. Arapça ve Farsça kelimelerle diğer dillerden alınan kelimelerin okunuşları ve yazılışlarında da bu kurallara uyulduğu söylenemez.

Filler, her dilde olduğu gibi Türkçede de çok önemli bir yer tutar. Türk dillerinde ve Altay dillerinde ise fiillerin diğer dil aile ve gruplarına oranla daha değişik nitelik taşıdığını görmekteyiz. Türkçede fiillerin fazla biçim değişimlerine uğramalarına rağmen cümlede vazgeçilmez bir ögedir.

Edatlar, Çağdaş Uygur Türkçesi'nde oldukça zengindir. Ancak kullanılan edatların çoğu Arapça ve Farsça'dan girmiştir. Alanın dışına çıkılacağı düşüncesiyle bu çalışmada Türkçe olanlar ele alınmıştır.

Çağdaş Uygur Türkçesi'nde özel isimlerin büyük harfle başlamaması, eklerin kesme işareti ile ayrılması virgülün yaygın kullanımının olmaması imlâ kurallarının oturtulmuş bir sisteme sahip olmadığını göstermektedir. Bu, Arap harflerinin kullanılmasının bir sonucudur.

Şahıs zamirleri de incelenen isim türlerindendir. Türkiye Türkçesi'ndeki şahıs ekleri ile Uygur Türkçesi'ndeki şahıs ekleri ve iyelik ekleri ses değişiklikleri görülse de tamamen benzer özelliklerdedir. *ben>men, sen>sen, o>u, biz>biz, siz>siz, onlar>ular. benim>ménim, senin>sizniñ, onun>uniñ, bizim>bizniñ, sizin>sizniñ, onların>ularniñ gibi.*

Sayıların, tek tek ele alınmaktansa örneklerle gösterilmesi daha doğru olacağı düşüncesiyle hareket edildi.

Türkiye Türkçesi, ekler bakımından daha zengin, eklerin işlevselliği daha fazla olmakla beraber oturmuş bir gramer yapısına da sahiptir. Buna karşın Uygur Türkçesi'nde özellikle eklerin okunuşunda ağız unsurlarının ağır basması, oturmuş bir dil birliğinin olmaması kelimelerin okunmasında hatalara götürürken kesin sonuçların elde edilmesini de engellemektedir.

-lık/-lik/-luk/-lük eklerin okunuşlarında birliğin olmamasından dolayı büyük ünlü uyumu kuralından yararlanılmıştır.

-ma/-me, -mak/-mek fiilden isim yapma ekleri, Uygur Türkçesi'nde karışmış durumda her ikisi de aynı görevi üstlenirken *-iş* ekinin aynı görevi üstlenerek daha işlek bir biçimde kullanıldığını görmekteyiz. *kelmek* “gelmek” fiilinin *kel-me* < *kel-mek* < *kél-iş* şeklinde kullanımı örneklerle gösterilmiştir.

Türkiye Türkçesinde kullanılan *geçmiş, kucaklamak, öpmek, saldırmak, saygı, uçak, yoğurt* gibi kelimeler yakın ilişkiler sonucu Uygur Türkçesi'ne direk girmiş ve dile kazandırılmıştır. Arapça ve Farsça'dan da birçok kelime girmiş ve Uygur Türkçesi'nin ses yapısına uydurulmuştur. Örneğin *musape* “mesafe”.

Yazılışları aynı anlamları farklı kelimeleri dilin anlam zenginliğini ortaya koymak, her iki dilde de hangi anlamlara geldiğini göstermek amacıyla ele alınmıştır. Kesinlikte anlam ortaklığı söz konusu değildir. Bunu yanında Türkiye Türkçesi'ndeki ağız özelliklerindeki kullanımıyla ortak olan birçok kelime *çılamak* “sıvı şeylere batırarak yemek işlemi” fiili gibi ilden ile bölgeden bölgeye kullanım alanı değişiklik göstermektedir.

Türkler, tarih sahnesine çıktıklarından itibaren Latin alfabesine kadar birçok alfabe kullanmışlardır. Bu alfabelerin en çok bilineni Orhun, Uygur ve Arap alfabeleridir. Özellikle Orhun alfabesiyle yazılmış abideler ve metinler, Türkler'in değerli kültürel miraslarıdır. Türk dilinin ve Türk tarihinin yanı sıra diğer sahalar için de önemli bir yer tutmaktadır. Tarihi Orhun Abideleri, yeryüzünde çeşitli coğrafyalarda kullanılan Türk dillerinin aynı kaynaktan çıktığını ve bütün Türk lehçe ve ağızlarının kardeş diller olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Burada Çağdaş Uygur Türkçesi ile Türkiye Türkçesi'nin karşılıklı yaklaşık 4000 ortak kelimesi bulunmaktadır. Bunun yanında İslamiyet'in etkisiyle giren Arapça, Farsça ortak kelimeler de inceleme alanımıza girmiş, ancak tezin amacından uzaklaşması, alanın genişlemesi ve kelime sayısının artması düşüncesiyle çalışmaya dâhil edilmemiştir. Az sayıda olsa Rusça ve Çince'den geçen ortak kelimelerin olduğunu söylemekte yarar vardır. Bütün bu inceleme ve araştırmalardan yola çıkarak bulunan ortak kelimelerin sayılarının fazla olması sevindirici tamamının gösterilememesi ise üzüntü vericidir. Kelimeler Çağdaş Uygur Türkçesi ile Türkiye Türkçesi'ndeki ayrımın oluşturulmasından çok, iki akraba dilin ortak ses özelliklerinin fonetik ve morfolojik yönlerinin gösterilerek yakınlığın ortaya konulmasıdır.

UYGUR TÜRKÇESİ KONUŞAN BÖLGELERİN HARİTASI

KAYNAKLAR

- ADALI, Oya, Türkiye Türkçesinde Biçim Biçimler, TDK Yay., Ankara, 1979.
- AĞAKAY, Mehmet Ali, “Fiillerin Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, TD-Belleten, Seri: II, S. 16–17, Ankara, 1942, s. 84–90.
- AKALIN, Mehmet, Tarihi Türk Şiveleri, TKAE Yay., 3.bs., Ankara, 1998.
- AKSAN, DOĞAN, Türkçenin Gücü, 6. bs. Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.
- ATALAY, Besime, Divanü Lûğati’t-Türk Tercümesi, I, TDK Yay., Ankara, 1939; II, Ankara, 1940; III, Ankara, 1941; IV-Dizin, Ankara, 1947.
- _____, Türk Dilinde Kökler ve Ekler Üzerine Bir Deneme, TDK Yay., İstanbul, 1942
- BANG, W., Köktürkçeden Osmanlıya, (çev. Tahsin Aktaş), TDK Yay., Ankara, 1996.
- BANGIOĞLU, Tahsin, Türkçenin Grameri, TDK Yay., 2. bs., Ankara, 1986.
- BARUTÇU ÖZÖNDER, “Sema, Türk Dilinde Fiil ve Fiil Çekimi”, Türk Gramerinin Sorunları-II, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 56-65.
- BOZKURT, Fuat, Türklerin Dili, Kapı Yay., 4. bs., İstanbul, 2005.
- BURAN, Ahmet, “Türkçede Kelimelerin Ekleşmesi ve Eklerin Kökeni”, 3. Uluslar arası Türk Dil Kurultayı-1996, TDK Yay., Ankara 1999, s. 207-214.
- CAFEROĞLU, Ahmet, Türk Dili Tarihi, Alfa Yay., 4.bs. İstanbul, 2001.

- CENGİZ, İsmail, “Doğu Türkistan’ın 949–984 Arasındaki Nüfus Değişimi II” Doğu Türkistan’ın Sesi, C. IV, S. 31, İstanbul, 1991, s. 13–14.
- CLAUSON, G., An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford, 1972.
- ÇAĞATAY, Saadet, Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler, Ankara Üniv. DTCF Yay., Ankara, 1978.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar, Ötüken Türkçe Sözlük-Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı, 5. C., Ötüken Yay., İstanbul, 2007.
- ÇAĞIRAN, Önder, “Türkiye Türkçesinde Kökteş Fiiller”, Türk Dili, S. 544, Nisan, 1997, s. 356–360.
- DEMİR, Nurettin, Emine YILMAZ, Türk Dili El Kitabı, Grafiker Yay., Ankara 2003.
- DERLEME SÖZLÜĞÜ, TDK Yay., XII C., Ankara, 1993.
- DEVLET, Nadir, “Sovyetler Birliği’nde Türk ve Müslümanların Nüfusu 60 Milyona Yaklaştı”, Türk Kültürü, S. 325, Ankara, 1990, s. 268–276.
- DİZDAROĞLU, Hikmet, Türkçede Fiiller, TDK Yay., Ankara, 1963.
- DOĞAN, Levent, Oğuzhan DURMUŞ, “Yeni Uygur Türkçesi ve Edebiyatı”, Türkler, C. 20, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, s. 290-302.
- ERASLAN, Kemal, Eski Türkçede İsim-Fiiller, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1980.
- EREN, Hasan, Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Ankara, 1999.
- ERGİN, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yay., 21. bs. İstanbul 1993.
- EYUPOĞLU, İsmet Zeki, Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Sosyal Yay., 4. bs., İstanbul,

2004.

FAENSEN, J., Sprachen in der UdSSR, Osnabrück 1983, s. 60; (çev. Nadir Devlet), Çağdaş Türk Dünyası, İstanbul, 1989 s. 228.

GABAIN, A.von, Eski Türkçenin Grameri, (çev. Mehmet Akalın), TDK Yay., 3. bs., Ankara, 2000.

GENCAN, Tahir Nejat, “Divanü Lûğati’t-Türk’te Dil Kuralları” Türk Dili, Divanü Lûğati’t-Türk Özel Sayısı, C. XXVII, S. 253. Ekim, 1972, s. 27–53.

GÖÇMEN, Muammer, “Türklerin Kullandığı Alfabeler”, Türk Dünyası Kültür ve Sanat Dergisi, S. 26, 2008/1, s.32–38.

GÜNŞEN, Ahmet, “Göster-Görset- / Körset- Fiillerinin Yapısı Üzerine”, Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı, 2006/1, S. 20,

HACIEMİNOĞLU, Necmettin, Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller, KB Yay., Ankara, 1991.

HATİPOĞLU, Vecihe, Türkçenin Ekleri, TDK. Yay., Ankara, 1974.

KARAHAN, Leyla, “Fiil Terimi Üzerine”, Türk Gramerinin Sorunları-II, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 47-56.

KARPUZ, H. Ömer, Türkçede Zarflar-Türkiye Türkçesi Edebi Dilindeki Zarfların Yapısal ve İşlevsel İncelemesi, Ege-Doğuş Yay., Denizli, 2001.

KORAŞ, Hikmet, “Türkiye Türkçesinde Gereklilik”, Türklük Bilimi araştırmaları, S. 17, Bahar, Niğde 2005, s. 135–154.

_____, “Günümüz Türk Lehçelerinde Gereklilik”, Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı, 2006/1, S. 20, s. 131–141.

- KORKMAZ, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), TDK Yay., Ankara, 2003.
- _____, Türkçedeki Eklerin Kullanış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları, TDK Yay., Ankara, 2000.
- _____, “Kaşgarlı Mahmut ve Oğuz Türkçesi”, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C. I, TDK Yay., Ankara, 1995, s. 241-253.
- KURBAN, İklil, “Yeni Uygur Türkçesi Grameri”, Türk Kültürünü Araştırmaları, C. 26, S. 2, Ankara, 1989, s. 243–266.
- NECİPOVİÇ, Emir Necip, Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü, (Rusçadan çev. İklil KURBAN), TDK Yay., Ankara, 1995, 480 s.
- ÖZTOPÇU, Kurtuluş, Uygur Atasözleri ve Deyimleri, İstanbul, 1992.
- ÖZTÜRK, Rıdvan, “Yapım Eklerinin Nitelikleri, Sınırları, İşlevleri ve Sorunları”, Türk Gramerinin Sorunları-II, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 319-325.
- _____, Yeni Uygur Türkçesi Grameri, TDK Yay., Ankara, 1993 168 s.
- _____, Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil, TDK Yay., Ankara, 1997, 252 s.
- SEVORTYAN, E. V., Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov, I, Moskva 1974; II, Moskva 1978; III, Moskva 1980; IV, Moskva 1989; V, Moskva 1997.
- ŞEMİYEVA, A., İ. EHMETOV, Uygur Tili Grammatikisi-Fonetika hem Morgologiya, Almatı, 1955, s. 8-12.
- TARAMA SÖZLÜĞÜ, TDK Yay., VIII C., III. bs., Ankara, 1988.
- TEKİN, Talat, Orhon Türkçesi Grameri, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9, Ankara, 2000.
- _____, Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler, Simurg Yay., Ankara, 1995.

TIETZE, Andreas, Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı, Simurg Yay., İstanbul-Wien, 2002.

TÜRKÇE SÖZLÜK, TDK Yay., 10.bs., Ankara, 2005.

TÜZGEN, Mömin Abdullah, Türkçe-Uygurçe Lugat”, Milletler Neşriyati, Pekin, 1989.

UYGUR TİLİNİN İZAHLIK LUĞATI, Milletler Neşriyati, C. I, 1990; II, 1991; III, 1992; IV, 1994; V, 1995; VI, 1998.

YAVAN, Kenan, Küçük Yeni Uygur Türkçesi Grameri, YL. Tezi, İstanbul Üniv., Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1989, 83 s.

YAZICI, Habibe, Yeni Uygur Türkçesinde Arapça ve Farsça Unsurlar, YL. Tezi, Gazi Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999, 421 s.

WANG, Yuan-Xin, Çin’deki Türk Diyalektleri Araştırma Tarihi, TDK Yay., Ankara, 1994.

ÖZGEÇMİŞ

1974 yılında Kayseri’de doğmuştur. Aslen Doğu Türkistanlı olup, Uygur Türklerindendir. İlk-orta-lise öğrenimini Kayseri’de tamamladıktan sonra 1992 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalının Arap Dili ve Edebiyatını kazanmıştır. Arapça ve Farsça öğreniminin yanında çeşitli bölümlerin derslerini de almıştır. 1999 yılında mezun olduktan sonra Kayseri Sümer Lisesinin Hazırlık Bölümünde İngilizce Öğretmenliği branşında stajını tamamlamış ve mesleki hayatına son vermiştir. 2005–2006 öğretim yılında Erciyes Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı/Eski Türkçe alanında Yüksek Lisans öğrenimine devam etmiştir. 1997 yılında evlenen Dilber İlimli Usul’un biri 10 yaşında Benan Usul ve diğeri 9 yaşında Efran Usul adında iki kızı vardır ve Kayseri’de ikâmet etmektedir.

Adres: Hava İkmâl Bakım Merkezi ve Lojmanları. Erciyes Cad. Erenköy Mah. 52/7 Esenyurt/Kayseri.

Ev Tel: 0-352- 2257087

Cep: 0-533-4604114

E-MAIL: ilimale@gmail.com